

KASB-HUNAR TA'LIMI

ILMIY-USLUBIY, AMALIY, MA'RIFIY JURNAL

2024, 8-son

KASB-HUNAR TA'LIMI

Профессиональное образование
Professional education

Ilmiy-uslubiy, amaliy, ma'rifiy jurnal
2024-yil, 8-son

Muassislar:

Oliy va o'rta maxsus ta'lim vazirligi,
Pedagogik innovatsiyalar, professional
ta'lim boshqaruv hamda pedagog kadrlarni qayta
tayyorlash va ularning malakasini oshirish instituti

Bosh muharrir: Z.Y.XUDAYBERDIYEV

Ijrochi direktor: H.SIROJIDDINOV

Tahrir hay'ati:

M.XOLMUXAMEDOV, R.X.JO'RAYEV,
A.Q.JALALOV, A.R.XODJABAYEV,
J.SH.SHOSALIMOV, A.NABIYEV,
A.A.HASANOV, H.SIROJIDDINOV,
K.M.GULYAMOV

Jurnal 2000-yildan nashr etila boshlangan.
O'zbekiston matbuot va axborot agentligida
2007-yil 3-yanvarda qaytadan ro'yxatga olinib,
0109-raqamli guvohnoma berilgan.

Jurnal O'zbekiston Respublikasi Vazirlar
Mahkamasi huzuridagi Oliy Attestatsiya komissiyasi
tomonidan 2017 yil 29 avgustdagi 241/8 qarori
bilan Pedagogika fanlari bo'yicha dissertatsiyalar
yuzasidan asosiy ilmiy natijalarni chop etishga
tavsiya etilgan ilmiy nashrlar ro'yxatiga kiritilgan.

Manzil: 100095, Toshkent sh., Olmazor tumani
Universitet ko'chasi, 2-uy
Tel.: 90-979-75-89; 94-677-90-32;

E-mail: kasbhunartalimi@mail.ru,
ksbjurnal@inbox.uz.

Nashr uchun mas'ul

H.Sirojiddinov

Sahifalovchi:

I.Sirojiddinov

Tahririyat fikri muallif nuqtai nazariga to'g'ri
kelmasligi mumkin.

Tahririyatga yuborilgan maqolalar tahrir etilmaydi
va egasiga qaytarilmaydi.

Jurnaldan ko'chirib bosilganda "Kasb-hunar ta'limi"
jurnalidan olingani izohlanishi shart.

Bosishga ruxsat etildi: 05.10.2024-yil.
Bichimi 60x84 1/8

Bosma tabog'i 10. Adadi 60 nusxa.
Buyurtma "PROFIEDUPRESS" MChJ
bosmaxonasida chop etildi.

Korxona manzili: Toshkent shahri, Sirg'ali tumani,
Yangi Sirg'ali ko'chasi, 18-uy

МУНДАРИЖА

Xurramov A.J., Xushboqova O.J. Bulutli texnologiyalar: shakllanishi va rivojlanishi	3
Бабаходжаева Л.Г. Проектирование педагогических технологий – комплексный подход к использованию технологий в обучении	7
Ergasheva Sh.M. Dasturiy ta'minot yaratishda inson-kompyuter aloqasini takomillashtirishning pedagogik asoslari	10
Rajabova Z.T. Bo'lajak tarbiyachilarning kompetentligini landshaft dizayn vositasida shakllantirishning ahamiyati	14
Xabibullayeva I. Bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarini ar texnologiyalarini yaratish bosqichlari	17
Xolmetov Sh.Sh. Kollobrativ ta'lim va uning pedagogik mazmuni	21
Kojageldiyeva A.M. Maktabgacha yoshdagi bolalarni tasviriy qobiliyati va ijodkorligini rivojlantirish	26
Maxmudov B.B. Fazoviy tasovvurni rivojlantirish karrali integrallarni xisoblash	29
Anarbekova A.A. Pedagogik vositalar yordamida kommunikativ kompetensiyalarini shakllantirishning tarkibiy qismlari	33
Mamatkabilov A.X., Abdullayev B.P., Choriyev I.K. Raqamli texnologiyalar asosida oliy ta'lim samaradorligini oshirish	36
Хайдарова Ш.П. Русский язык как иностранный в группах с узбекским языком обучения	41
Mannabov J.T. Masofaviy ta'limning psixologik va pedagogik tamoyillari asosida o'qituvchilarning malakasini oshirish tizimi	45
Uralov M.D. Gospital pedagogika – uzluksiz ta'lim tizimining ajralmas qismi sifatida	49
Исабеков Ш.И. Педагогик таълим муассасаларида тьюторлик фаолиятини ташкил этиш мазмуни ва имкониятлари	53
Davidova S.S. Inklyuziv ta'lim tizimining kelib chiqishi, o'rni va ahamiyati	57
Ilmurodov S.X. "Subyekt" tushunchasining falsafiy, psixologik va pedagogik manbalardagi talqini	62
Artikbayeva A.A., Musulmonova Sh.T. Bo'lajak tarbiyachilarning ijtimoiy hamkorlik asosida kasbiy kompetensiyalarini rivojlantirish	66
Jo'rayev V.T. Raqamlashtirish sharoitida ta'lim tizimining o'ziga xos xususiyatlari	70
Eshquvvatov T.E. Oliy ta'lim muassasalarida o'quv jarayoni nizolari profilaktikasining ilmiy metodologik aspektlari	76
Begijonov M.Sh. Muhandislik va kompyuter grafikasi fanini o'qitish asosida bo'lajak muhandislarning Loyihaviy-texnologik kompetentligini rivojlantirish metodikasi takomillashtirish	81
Voxidov D.A., Ibragimov A.A., Voxidov A.M. Oilaviy shifokor mutaxassislarining malakasini oshirish tizimida samarali masofadan o'qitishning pedagogik shartlari	85
G'ofirova G.A. Boshlang'ich sinfda ota-onalari bilan hamkorlikning turli usul va shakllari	90
Nazarova Sh.Sh. Texnika oliy o'quv yurtlarida kompyuter grafikasini o'qitishning asosiy o'quv metodlari: grafik dasturlardan foydalanishni o'rgatishda didaktik tamoyillar	94
Usmonova G.Q. Ingliz tilini o'zlashtirishda tinglash va tushunishning ahamiyati	98
Қаҳҳаров А.А., Қозақова М.Ш. Муҳандислик таълим йўналиши талабаларида лойиҳалаш кўникмасини кўргазмалилик асосида ривожлантиришдаги муаммолар ва уларнинг ечимлари	101
Valijonova N.O. Boshlang'ich sinflarda ingliz tilini o'qitishda hikoya va adabiyot to'garaklardan foydalanish	109
Umarov N.I. Boshlang'ich ta'limda o'yin texnologiyasining ahamiyati	112
Abdullayev F.X. Umumiy o'rta ta'lim maktablarida yuqori sinf o'quvchilarini mustaqil kasb-hunarga tayyorlashda kasb-hunar maktablari umummilliy tizimidan foydalanish texnologiyalari	116
Sharofutdinov I.U. Bo'lajak pedagoglarning akmeologik motivatsiyasini rivojlantirishning pedagogik-psixologik xususiyatlari	119
Fayzullayev Sh.B. Sihat-salomatlikni saqlash va yaxshilashda sayohatlarning ahamiyati	125

Sadirova K.G. Eshitishda nuqsoni bo'lgan boshlang'ich sinf o'quvchilarida tasviriy faoliyatning roli	129
Dusmatov U.B. G'oyaviy tarbiya tizimining qurolli kuchlari harbiy xizmatchilarining kasbiy xulq-atvori va qarorlar qabul qilishiga ta'siri	132
Toshkenboyev N.Q. Akademik litsey o'quvchilarda umuminsoniy qadriyatlarni rivojlantirish metodikasini takomillashtirish texnologiyalari.....	138
Abduraxmonova G.A. Media ta'lim tushunchasi: xxi asrda media savodxonlikning ahamiyati.....	143
Bekchonova Sh.B. Hajmli ma'lumotlar (big data), bulutli texnologiyalar (cloud technologies), internet buyumlari (internet of things (iot)) rivojlanishini tahlil qilish asosida milliy ta'lim tizimiga joriy etish	146
Turdimurodova M.M. Inkluziv ta'limda axborot kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanishni takomillashtirish	156
Saidova Z.O. Bola tarbiyasida oilaviy qadriyatlarning o'rni	159
Imamova Ch.Sh. Eshitishda nuqsoni bo'lgan o'quvchilarda huquqiy madaniyatni shakllanish bosqichlari	163
Shermetova S.T. Mustaqil ish- o'quvchilarning bilim olish faolligini oshirishda vosita sifatida	166
Ахмедов Б.А., Бекназарова С.С. Повышение эффективности трудоустройства молодых специалистов	170
Салоҳиддинова Ғ.Б. Фуқаролик жамияти институтларининг ўсмирларни мамлакат ижтимоий-сиёсий ҳаётига жалб этиш бўйича фаолияти	182
Solieva M. Talabalarni badiiy qadriyatlarga qiziqtirishning pedagogik shartlari	188
Narmuratov I.N. Rus tili darslari orqali innovatsion texnologiyalarni oliy ta'lim muassasalarida tashkil etish metodikasi	194
Pardayeva M. Bolalarda monologik nutqni ontogenezdagi shakllanish qonuniyatlari	199
Raxmonov B.N., Raximov X.A. Raqamli ta'lim muhitida talabalarning matematik funksiyalardan foydalanish metodikasini takomillashtirish.....	203
Xonnazarova S. Maktab bioloogiya ta'limida o'quvchilarning kognitiv faoliyatini faollashtirish metodikasini takomillashtirishdagi muammolar va hususiy talablar	208
Dehqanova M.G'. Individual ta'limning natijaviy komponenti	211
Hasanova S.H. Bo'lajak informatika o'qituvchilarida qarorlar qabul qilishni rivojlantirishning pedagogik asoslari	214
Pardayev O. Liderlik tushunchalarini texnika oliy ta'lim muassasalarida talabalari orasida tahlili	218
Elova U. Madaniyatlararo kasbiy mahorat tushunchasi ingliz olimlari talqinida	222
Sattorova M. Bo'lajak muhandislarni kasbiy-ijodiy faoliyatga tayyorlash pedagogik muammo sifatida	226
Sharipova Sh.S. Pedagogika kolledj rahbarlarning kasbiy kompetentligini rivojlantirish	230
Тригулова А.Х. Значение курса «История полифонии» в профессиональной подготовке магистров педагогических вузов	234
Komolova I.X. Art-pedagogika asosida talabalarni kasbiy faoliyatga tayyorlash mexanizmi	237
Mamaniyazova X.R. Oliy ta'lim muassasalarida zoologiya fanini o'qitishda differensiallashtirish va indiyiduellashtirish texnologiyasidan foydalanish	240
Gulyamov K.M. Amaliy bezak san'ati mutaxassislariga kompyuterda loyihalashni o'rgatish muammolari	244
Nazarova Z.T. "Tarbiya" fani o'qituvchilarining ijtimoiy kompetensiyalarini rivojlantirishning o'ziga xos sifatleri	250
Fayzullayeva Ch.O. Kimyo fanini o'qitishda xayotiy tajribalarning pedagogik mazmuni	255
Qurbonova M.F. O'quvchilarning mustaqil ishlash faoliyatini faollashtirish zarurati	259
Masharipov K.B. Umumiy o'rta ta'lim maktablari o'quvchilarni kreativlik qobiliyatlarini rivojlantirish asosida kasb-hunarga yo'naltirish omillar	263
Mukhammadiyeva M.E. Paremiologiya lingvodidaktika va til o'qitish metodikasining ob'yekti sifatida	267

BULUTLI TEXNOLOGIYALAR: SHAKLLANISHI VA RIVOJLANISHI

XURRAMOV ANVAR JUMANAZAROVICH,

Chirchiq davlat pedagogika universiteti, "Informatika va AT" kafedrası dotsenti

XUSHBOQOVA OYGUL JO'RAYEVNA

Chirchiq davlat pedagogika universiteti, 2-kurs magistranti

Annotasiya. Maqolada bulutli texnologiyalarning nazariy jihatlari, ularning zamonaviy sharoitda shakllanishi va rivojlanishining o'ziga xos xususiyatlari muhokama qilinadi. Kompaniyaning amaliy faoliyatida bulutli texnologiyalardan foydalanishning afzalliklari va kamchiliklari muhokama qilinadi.

Kalit so'zlar: bulutli texnologiyalar, Internet xizmati, infratuzilma, foydalanuvchi, jarayon, dasturiy ta'minot.

Abstract. The article deals with the theoretical aspects of cloud technologies, the features of their formation and development under current conditions. The advantages and disadvantages of using cloud technologies in the company activities are discussed.

Keywords: cloud technologies, Internet service, infrastructure, user, process, software

Bulutli texnologiya g'oyasi ancha uzoq tarixga ega. Ularni yaratish g'oyasi birinchi marta 1960 yilda jon Makkarti kelajakda kompyuter hisob-kitoblari umumxalq yordam dasturlari yordamida amalga oshirilishini taklif qilganida paydo bo'lgan. Shu bilan bulutli texnologiyalarning rivojlanishi 1990-yillarga qadar to'xtatildi. O'sha paytda ushbu sohadagi eng muhim voqealardan biri tashqi ko'rinish edi Salesforce.com 1999 yilda. Ushbu kompaniya o'z ilovasiga Internet-sayt orqali kirish huquqini bergan birinchi kompaniya bo'ldi.

Bulutli texnologiyalarni rivojlantirishning navbatdagi muhim bosqichi 2002 yilda Amazon tomonidan bulutli veb-xizmatni ishlab chiqish edi. Ushbu xizmat ma'lumotlarni saqlash, saqlash va murakkab hisob-kitoblarni amalga oshirishga imkon berdi. 2006 yilda Amazon foydalanuvchilarga o'z dasturlarini ishga tushirishga imkon beradigan veb-xizmat sifatida Elastic Compute Cloud (EC2) deb nomlangan xizmatni ishga tushirdi. Amazon EC2 va Amazon S3 xizmatlari mavjud bo'lgan birinchi bulutli hisoblash xizmatlariga aylandi.

Bulutli hisoblashni rivojlantirishning navbatdagi bosqichi Google biznes sohasida veb-ilovalar uchun Google Apps platformasini

Yaratgandan so'ng bo'ldi. O'sha paytda virtualizatsiya texnologiyalari, xususan, virtual infratuzilmani yaratishga imkon beradigan dasturiy ta'minot bulutli texnologiyalarni rivojlantirishda muhim rol o'ynadi. Shu bilan birga, apparatning rivojlanishi nafaqat bulutli texnologiyalarning tez o'sishiga, balki ushbu texnologiyaning kichik biznes va jismoniy shaxslar uchun mavjudligiga ham yordam berdi.

Texnologik taraqqiyotga kelsak, bulutli texnologiyalarning paydo bo'lishida ko'p yadroli protsessorlarni yaratish va ma'lumot saqlash hajmini oshirish muhim rol o'ynadi.

Shunday qilib, tarixdan shuni tushunish mumkinki, Google, Amazon kabi yirik Internet xizmatlari, shuningdek, texnologik taraqqiyot bulutli texnologiyalarni yaratish va jadal rivojlantirish uchun asos bo'lib xizmat qilgan, bu aslida bulutli hisoblashning paydo bo'lishi faqat vaqt masalasi ekanligini ko'rsatadi.

"Bulutli texnologiyalar" atamasining o'zi faqat 2007 yilda tasdiqlangan. Biroq, hozirgi kunga qadar universal ta'rif mavjud emas, chunki rivojlanish jarayonida formulalar tobora yangi va yangi o'zgarishlarga duch kelmoqda. Shu bilan birga, bulutli

texnologiyalar deganda foydalanuvchiga Internet xizmatlari ko'rinishidagi kompyuter resurslari va quvvatlarini taqdim etish tushuniladi. Foydalanuvchiga Internet xizmati sifatida xizmatlarni taqdim etish muhimdir. Biroq, Internet xizmati ostida siz xizmatga kirish faqat Internet orqali amalga oshirilishini tushunishingiz shart emas. U veb-texnologiyalardan foydalangan holda oddiy mahalliy tarmoq orqali ham amalga oshirilishi mumkin.

Bulutli texnologiyalar quyidagi yo'nalishlarni yanada qulayroq qilish imkonini berdi:

1. Ko'p yadroli protsessorlarning rivojlanishi, bu bir xil apparat o'lchamlari bilan ishlashning oshishiga, uskunalar narxining pasayishiga va bulutli tizimning quvvat sarfini pasayishiga olib keldi.

2. Saqlash vositalarining sig'imini oshirish, 1 Mb ma'lumotni saqlash narxini pasaytirish.

3. Ko'p protsessorli tizimlarning hisoblash resurslaridan samarali foydalanishga, bulutlarning hisoblash quvvatlarini moslashuvchan taqsimlashga olib kelgan ko'p tarmoqli dasturlash texnologiyasining rivojlanishi.

4. Virtualizatsiya texnologiyalarining rivojlanishi, ularning asosiy xususiyatlari: virtual yaratishga imkon beradigan dasturiy ta'minotni yaratish

taqdimetilganapparatresurslarimiqdoridan qat'i nazar, infratuzilma; masshtablash, tizimni qurish qulayligi; ma'muriyat xarajatlarini kamaytirish

bulutli tizimlar.

5. Tarmoqli kengligining oshishi, natijada: bulutli tizimlar bilan ishlash tezligining oshishi, xususan, virtual grafik interfeys va virtual saqlash vositalari bilan ishlash; Internet-trafik narxining pasayishi katta hajmdagi ma'lumotlar bilan ishlash uchun.

Bu omillarning barchasi bulutli hisoblashning raqobatbardoshligini oshirishga olib keldi.

Bulutli texnologiyalarning afzalliklari

quyidagilardan iborat:

1. Mavjudligi. Bulutlar hamma uchun, Internet mavjud bo'lgan har qanday joydan, brauzer mavjud bo'lgan har qanday kompyuterdan mavjud. Bu foydalanuvchilar va korxonalarga yuqori samarali qimmat kompyuterlarni sotib olishda tejash imkonini beradi. Shuningdek, kompaniya xodimlari yanada mobil bo'lib bormoqda, chunki ular kirish huquqiga ega bo'lishlari mumkin noutbuk, netbuk, planshet yoki smartfon yordamida dunyoning istalgan nuqtasidan ish joyingizga.

2. Arzon narx. Virtualizatsiya texnologiyalarining rivojlanishi natijasida virtual infratuzilmaga texnik xizmat ko'rsatish xarajatlarining pasayishi kuzatilmoqda, buning natijasida butun korxona infratuzilmasiga xizmat ko'rsatish uchun kichikroq xodimlar talab etiladi. Foydalanuvchi bulutlar bulutning hisoblash quvvatidan haqiqiy foydalanish uchun pul to'laydi, bu esa unga o'z mablag'larini samarali taqsimlash imkonini beradi.

3. Moslashuvchanlik. Virtualizatsiya tizimlaridan foydalangan holda hisoblash resurslarining (xotira, protsessor, disklar) cheksizligi. "Bulutlarni" masshtablash va boshqarish jarayoni juda oson vazifaga aylanadi, chunki "bulut" mustaqil ravishda to'lov amalga oshiriladigan zarur resurslarni taqdim etishi mumkin ulardan foydalanish faktiga ko'ra.

4. Ishonchlilik. "Bulutlar" ning ishonchliligi, ayniqsa maxsus jihozlangan ma'lumotlar bazalarida, juda yuqori, chunki bunday ma'lumotlar bazalarida zaxira quvvat manbalari, xavfsizlik, professional ishchilar, ma'lumotlarning muntazam ravishda zaxiralanishi mavjud, Internet kanalining yuqori o'tkazuvchanligi, ddos hujumlariga yuqori qarshilik.

5. Xavfsizlik. "Bulutli" xizmatlar etarli darajada ta'minlangan holda juda yuqori xavfsizlikka ega.

Bulutli texnologiyalarning kamchiliklari ham bor, ularga quyidagilar kiradi:

1. Tarmoqqa doimiy ulanish. Bulut xizmatlaridan foydalanish uchun siz Internetga doimiy ulanishingiz kerak. Biroq, bu hozirda unchalik katta kamchilik emas, ayniqsa 3G va 4G uyali aloqa texnologiyalari kelishi bilan.

2. Dasturiy ta'minot va uni sozlash. "Bulutlar" ga joylashtirilishi va foydalanuvchiga taqdim etilishi mumkin bo'lgan dasturiy ta'minot cheklovlari mavjud. Dasturiy ta'minot foydalanuvchisi ishlatilgan dasturiy ta'minotda cheklovlarga ega va ba'zida uni o'z maqsadlariga moslashtirish imkoniyatiga ega emas.

3. Maxfiylik. Ommaviy "bulutlar" da saqlanadigan ma'lumotlarning maxfiyligi hozirda juda ko'p tortishuvlarga sabab bo'lmoqda, ammo aksariyat hollarda mutaxassislar kompaniya uchun eng qimmatli hujjatlarni ommaviy "bulut" da saqlash tavsiya etilmaydi, chunki hozirda 100% kafolat beradigan texnologiya mavjud emas. saqlangan ma'lumotlarning maxfiyligi.

4. Ishonchlilik. Ishonch bilan aytish mumkinki, agar siz "bulut" da saqlangan ma'lumotni yo'qotgan bo'lsangiz, unda siz uni abadiy yo'qotdingiz. "Bulut" o'zi juda ishonchli tizim, ammo unga kirganda, tajovuzkor ulkan ma'lumotlar omboriga kirish huquqiga ega bo'ladi. Yana bir kamchilik – bu viruslardan foydalanishga imkon beradigan Linux, Windows kabi standart OS yadrolaridan gipervisor sifatida foydalanadigan virtualizatsiya tizimlaridan foydalanish.

5. Uskunaning yuqori narxi. Kompaniyaning o'z "bulutini" qurish uchun yangi tashkil etilgan va kichik kompaniyalar uchun foydali bo'lmagan muhim moddiy resurslarni ajratish kerak.

Taqdim etilayotgan xizmatlarga kelsak, hozirgi vaqtda bulutli hisoblash kontseptsiyasi o'z foydalanuvchilariga quyidagi xizmat turlarini taqdim etishni o'z ichiga oladi:

- hammasi xizmat sifatida (hamma narsa xizmat sifatida). Ushbu turdagi xizmat bilan foydalanuvchiga dasturiy ta'minotdan tortib biznes jarayonlarini boshqarishgacha bo'lgan hamma narsa, shu jumladan foydalanuvchilar

o'rtasidagi o'zaro munosabatlar taqdim etiladi, foydalanuvchidan faqat Internetga kirish talab qilinadi.

- xizmat sifatida infratuzilma (infrastructure as a service). Bu erda foydalanuvchiga kompyuter infratuzilmasi, odatda tarmoqqa ulangan virtual platformalar (kompyuterlar) beriladi, ular mustaqil ravishda o'z maqsadlariga moslashtiriladi.

- xizmat sifatida dasturiy ta'minot (xizmat sifatida dasturiy ta'minot). Ushbu turdagi xizmat odatda "talabga binoan dasturiy ta'minot" deb nomlanadi, bu uzoq serverlarda joylashtirilgan dasturiy ta'minot va foydalanuvchi unga Internet orqali kirishi mumkin va ushbu dasturiy ta'minotni yangilash va litsenziyalashning barcha masalalari ushbu xizmat ko'rsatuvchi provayder tomonidan tartibga solinadi. Bunday holda, to'lov dasturiy ta'minotdan haqiqiy foydalanish uchun amalga oshiriladi.

- xizmat sifatida apparat (hardware as a service). Bunday holda, xizmat foydalanuvchisiga ijara huquqi asosida o'z maqsadlari uchun foydalanishi mumkin bo'lgan uskunalar taqdim etiladi. Ushbu parametr ushbu uskunaga texnik xizmat ko'rsatishni tejashga imkon beradi, garchi uning mohiyati "xizmat sifatida infratuzilma" xizmat turidan unchalik farq qilmaydi, bundan tashqari sizda yalang'och uskunalar mavjud, buning asosida siz o'zingizning infratuzilmangizni eng mos dasturiy ta'minotdan foydalangan holda joylashtirasiz [7].

- xizmat sifatida xavfsizlik (xizmat sifatida xavfsizlik). Ushbu turdagi xizmat veb-texnologiyalardan xavfsiz foydalanishni, elektron yozishmalar xavfsizligini, shuningdek mahalliy tizim xavfsizligini ta'minlaydigan mahsulotlarni tezda joylashtirish imkoniyatini beradi, bu esa ushbu xizmat foydalanuvchilariga o'zlarining xavfsizlik tizimlarini joylashtirish va saqlashda tejashga imkon beradi.

Taqdim etilayotgan xizmatlar turlari bilan bir qatorda bulut toifalari ham mavjud:

1. Ommaviy bulut-bu bir vaqtning o'zida ko'plab kompaniyalar va xizmatlar tomonidan

ishlatiladigan it infratuzilmasi. Ushbu bulut foydalanuvchilari ushbu bulutni boshqarish va unga xizmat ko'rsatish imkoniyatiga ega emaslar, ushbu masalalar bo'yicha barcha javobgarlik ushbu bulut egasiga yuklatilgan. Taklif etilayotgan xizmatlarning abonentlari har qanday kompaniya va individual foydalanuvchi bo'lishi mumkin. Ular veb-saytlarni yoki biznes tizimlarini joylashtirishning oson va arzon usulini taklif qilishadi, ular boshqa echimlarda mavjud bo'lmagan katta masshtablash imkoniyatlariga ega. Ushbu "bulut" ga Amazon EC2 va Simple Storage Service (S3), Google Apps/Docs onlayn xizmatlari, Salesforce.com, Microsoft Office veb-sayti.

2. Xususiy bulut-bu bitta tashkilot manfaati uchun boshqariladigan va boshqariladigan xavfsiz it infratuzilmasi. Tashkilot xususiy bulutni o'zi boshqarishi yoki bu vazifani tashqi pudratchiga topshirishi mumkin. Infratuzilma mijozning binolarida yoki tashqi operator tomonidan yoki qisman mijoz tomonidan va qisman operator tomonidan joylashtirilishi mumkin. Shaxsiy "bulut" uchun ideal variant – bu tashkilot hududida joylashtirilgan, uning xodimlari tomonidan xizmat ko'rsatiladigan va nazorat qilinadigan "bulut".

3. Gibril bulut-bu vazifani hal qilishda

davlat va xususiy bulutning eng yaxshi fazilatlaridan foydalanadigan it infratuzilmasi. Ko'pincha, ushbu turdagi bulut tashkilot mavsumiy faoliyat davrlariga ega bo'lganda ishlatiladi, boshqacha qilib aytganda, ichki infratuzilma joriy vazifalarni bajara olmaganidan so'ng, quvvatlarning bir qismi ommaviy bulutga o'tkaziladi. Masalan, xom shaklda korxona uchun hech qanday ahamiyatga ega bo'lmagan, shuningdek foydalanuvchilarga umumiy bulut orqali korxona resurslariga (xususiy bulutga) kirish huquqini beradigan katta miqdordagi statistik ma'lumotlar.

Shunday qilib, bulutli texnologiyalarni nafaqat tayyor (to'liq) tarmoq va server uskunalari qo'llaniladi, balki asta-sekin o'rnatilgan tizimlar bozoriga (embedded cloud) kirib boradi va bozorni keng miqyosda qayta qurishga sabab bo'ladi. O'rnatilgan tizimlarning keng joriy etilishi kompyuter protsessorlarini turli xil maxsus dasturlar uchun mahsulotlarga, sanoat avtomatizatsiyasidan tortib kundalik shaxsiy foydalanish mahsulotlariga (avtomobillar, maishiy texnika va boshqalar) qurilmalarning ishlashini boshqarish, ma'lumotlarni yig'ish yoki kompyuter tarmog'iga ulanish orqali interaktiv imkoniyatlarni ta'minlash uchun joylashtirishga olib keladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Варфоломеева О. А. Коряковский А. В., Романов В. П. Информационные системы предприятия: Учебное пособие. – М.: НИЦ ИНФРА-М, 2016. – 283 с.
2. Губарев В. В., Савульчик С. А. Введение в облачные вычисления и технологии. – Новосиб.: НГТУ, 2013. – 48 с.
3. Кузнецов А. Ф., Шабанов А. А. Преимущества и недостатки использования облачных технологий [Электронный ресурс] // Огарев-online. – 2015. – № 15. – Режим доступа: <http://journal.mrsu.ru/arts/preimushhestva-i-nedostatki-ispolzovaniya-oblachnyx-texnologij>.
4. Xurramov, A.J. Ta'limda raqamli texnologiyalar. O'zbekiston milliy universiteti xabarlari, 2023. №1/3/1
5. Xurramov, A.J. Raqamli texnologiyalar bo'lajak o'qituvchilarning kompetentsiyalarini shakllantirish vositasi sifatida. Kasb-hunar ta'limi, 2023. №3

ПРОЕКТИРОВАНИЕ ПЕДАГОГИЧЕСКИХ ТЕХНОЛОГИЙ – КОМПЛЕКСНЫЙ ПОДХОД К ИСПОЛЬЗОВАНИЮ ТЕХНОЛОГИЙ В ОБУЧЕНИИ

БАБАХОДЖАЕВА ЛОБАР ГАФУРДЖАНОВНА,
д.п.н., Международный Вестминстерский университет в Ташкенте

Абстракт. В статье рассмотрены процесс использования информационных технологий в процессе обучения и преподавания в высших учебных заведениях, а также процесс и необходимость подготовки и переподготовки преподавателей для более эффективного внедрения технологий в процесс планирования и проектирования педагогического процесса.

Ключевые слова: педагогические технологии, информационные технологии, подготовка преподавателей, менторство, мотивация, комплексный подход.

Abstract. The paper looks at the implementation and use of information and communication technologies into the process of teaching and learning in higher education institutions. The role of teacher professional development becomes inevitable in this process. The components of professional development and recommendations on its implementation are presented.

Key words: information and communication technologies, professional development, mentoring, motivation, complex approach

Программы педагогического образования в современном мире столкнулись с проблемой: как реагировать на достижения в области информационных технологий. В большинстве программ полагаются на курсы по «использованию технологий» для удовлетворения задач, а не создания реальной и виртуальной среды обучения, где технологии являются неотъемлемой частью процесса повышения квалификации учителей. Что сдерживает программы подготовки учителей с точки зрения создания и внедрения среды обучения с улучшенными технологиями, предназначенной для подготовки будущих учителей к использованию технологий? На выступлении Президент Республики Узбекистан Шавкат Мирзиёев на торжественном собрании, посвященном Дню учителей и наставников 30.09.2020 отметил: «Сегодня каждый учитель, воспитатель, преподаватель вуза обязан обладать глубокими знаниями и широким мировоззрением, активно овладевать последними достижениями науки, образования и внедрять их в учебный процесс, одним словом,

должен быть передовым представителем нашего времени и общества.» [1] Подготовка учителей к работе в школах и вузах, богатых технологиями, - задача, стоящая перед каждой программой педагогического образования.

Одной из проблем современной педагогики является тенденция рассматривать только технологию, а не то, как она используется. Просто внедрение технологий в учебный процесс недостаточно. [2,3] Большинство исследований в области образовательных технологий состоит из тематических исследований, примеров передового опыта или внедрения новых педагогических технологий. Преподавателям нужно делать больше, чем просто учиться использовать доступные в настоящее время инструменты; им придется изучать новые методы и навыки, поскольку современные технологии становятся устаревшими в короткое время. Точно так же сегодня знание технологии часто считается отдельной от знания педагогики и содержание. То есть технология рассматривается в качестве от-

дельного набора знаний и навыков, которые должны быть изучены, и связь между этими навыками и проверенной и истинной основой обучения (содержание и педагогика) не существует. Тем не менее, отношения между контентом (фактический предмет, то есть учиться и учить), педагогика (процесс и практика или методы преподавания и обучения) и технологии (как обычное дело, как классные доски, так и продвинутые, такие как цифровые компьютеры) являются сложными и нюансы использования технологии часто имеют свои собственные императивы, которые ограничивают содержание, которое необходимо охватить, и характер возможных представлений. Так может быть неуместно рассматривать знание технологии как изолированное от знания педагогики и содержания. Качественное обучение требует развития детального понимания комплекса отношения между технологией, контентом и педагогикой, и использование этого понимания для разработки соответствующих, контекстно-ориентированных стратегий и представлений. Внедрение Интернета можно рассматривать как пример технологии, появление которой заставило педагогов задуматься о ядре педагогические проблемы [4]. Итак, в этом контекст, это технология, которая определяет те решения, которые мы принимаем о содержании обучения и педагогике. Просмотр любого из этих компонентов изолированно не представляет смысла в век информационных технологий и развития высшего образования в разрезе предоставления профессионально подготовленных кадров для рынка труда. Преподавание и обучение с использованием технологий существуют в динамических транзакционных отношениях [4,5] между тремя компонентами в нашей структуре; изменение любого из факторов должно быть "компенсировано" изменениями в двух других.

Для понимания использования технологий в обучении и преподавании преподава-

теля необходимо обучить использованию и функционалу какой-либо технологии, но технология сама по себе самодостаточна и при изучении ее функций можно в последующем легко внедрить ее в обучение. Но, при таком подходе технология становится отдельной составляющей процесса обучения. Поэтому необходим акцент на ЧТО, а не КАК. При использовании технологий в обучении обычно делается акцент на какие программы используются и какие навыки должен иметь преподаватель для интеграции технологий. Но, преподавателя не обучают как использовать технологии в их определенном предмете. Таким образом преподаватель остается наедине и с помощью проб и ошибок приходит к какому то определенному результату. Другими словами, просто знать, как использовать технологию это не то же самое, что знать, как с ней учить.

Обучение преподавателей использованию информационных технологий (ИТ) – это комплексный процесс, требующий системного подхода. Для эффективной реализации такой программы прежде всего необходимо определение потребностей и целей, анализ текущего состояния – это можно осуществить через проведение опроса преподавателей для определения их уровня цифровой грамотности, имеющихся инструментов и проблем, с которыми они сталкиваются. Необходимо также четко сформулировать, какие конкретные навыки и знания должны получить преподаватели в результате обучения. Это может включать в себя умение создавать презентации, использовать онлайн-платформы, разрабатывать интерактивные задания и т.д.

Разработка гибкой программы обучения позволит обеспечить возможность индивидуальной траектории обучения, чтобы преподаватели могли выбирать те темы, которые наиболее актуальны для их работы. Комбинация форматов, в сочетании онлайн-курсов, очных семинаров,

мастер-классов и практических занятий позволит обеспечить разнообразие и удовлетворение различных стилей обучения.

Создание сообщества практикующих педагогов путем формирования групп, позволит иметь площадку для обмена опытом, обсуждения проблем и совместной разработки учебных материалов. Внедрение программы менторства, при которой опытные преподаватели помогают новичкам осваивать новые технологии. Обеспечение непрерывного профессионального развития можно обеспечить путем организации регулярных вебинаров на актуальные темы, связанные с использованием ИТ в образовании; конференций и семинаров, поощряя участие преподавателей в профессиональных мероприятиях.

Факторами успешного обучения преподавателей является практическая направленность: Обучение должно быть максимально практико-ориентированным, с большим количеством практических за-

даний; Поддержка администрации: Администрация учебного заведения должна оказывать всестороннюю поддержку инициативам по внедрению ИТ в образовательный процесс. Наиболее важным фактором успеха любой программы профессионального развития является мотивация преподавателей. Необходимо создать систему мотивации, которая стимулировала бы преподавателей к освоению новых технологий. Преподавателям необходим внутренний стимул для мотивации к использованию технологий в преподавании. Время и выделение ресурсов и инвестиций является в свою очередь условием развития культуры профессионального развития. Поскольку цифровые компетенции являются требованием современного быстро развивающегося глобального мира, применение их в образовании является необходимым условием для гармонично развитого будущего поколения профессионалов.

Использованная литература:

1. <https://uza.uz/ru/posts/vystuplenie-prezidenta-respubliki-uzbekistan-shavkatomirziye-30-09-2020>
2. Bruce, C., 1997. The seven faces of information literacy (p. 110). Adelaide: Auslib Press.
3. Carr, A.A., Jonassen, D.H., Litzinger, M.E. and Marra, R.M., 1998. Good ideas to foment educational revolution: The role of systemic change in advancing situated learning, constructivism, and feminist pedagogy. Educational Technology, pp.5-15.
4. Koehler, M.J., Mishra, P., Hershey, K. and Peruski, L., 2004. With a little help from your students: A new model for faculty development and online course design. Journal of Technology and Teacher Education, 12(1), pp.25-55.
5. Mishra, P. and Koehler, M.J., 2003. Not “what” but “how”: Becoming design-wise about educational technology. What teachers should know about technology: Perspectives and practices, 122.

DASTURIY TA'MINOT YARATISHDA INSON-KOMPYUTER ALOQASINI TAKOMILLASHTIRISHNING PEDAGOGIK ASOSLAR

ERGASHEVA SHAXNOZA MAVLONBOEVNA

Islom Karimov nomidagi Toshkent davlat texnika universiteti doktoranti

Annotatsiya. Inson va kompyuterning o'zaro ta'siri (HCI) foydalanuvchilarga qulay va samarali tizimlarni yaratish uchun zarur bo'lgan dasturiy ta'minotni ishlab chiqishning muhim tarkibiy qismi sifatida tobora ko'proq e'tirof etilmoqda. Dasturiy ta'minotning murakkabligi va foydalanuvchi kutishlari o'sib borayotganligi sababli, HCI ni dasturiy ta'minotni ishlab chiqish bo'yicha ta'limga samarali qo'shadigan pedagogik yondashuvlarga ehtiyoj paydo bo'ladi. Ushbu maqola dasturiy ta'minotni ishlab chiqishda HCI ni takomillashtirish uchun zarur bo'lgan pedagogik asoslarni o'rganadi, tegishli ta'lim nazariyalarini, o'qitish strategiyalarini va o'quv dasturlarini loyihalashni o'rganadi. Tadqiqot loyihaga asoslangan ta'lim, fanlararo hamkorlik va uzluksiz kasbiy rivojlanish muhimligini ta'kidlaydi. HCI ta'limini yaxshilash orqali biz bo'lajak dasturiy ta'minot ishlab chiquvchilarni intuitiv, foydalanuvchiga yo'naltirilgan tizimlarni yaratish muammolarini hal qilishga yaxshiroq tayyorlashimiz mumkin.

Kalit so'zlar: Inson va kompyuterning o'zaro ta'siri (HCI), dasturiy ta'minotni ishlab chiqish, pedagogika, ta'lim strategiyalari, fanlararo hamkorlik, uzluksiz ta'lim, o'quv dasturlarini loyihalash, foydalanuvchiga yo'naltirilgan dizayn, loyihaga asoslangan ta'lim.

Абстракт. Взаимодействие человека и компьютера (HCI) все чаще признается важнейшим компонентом разработки программного обеспечения, необходимым для создания удобных и эффективных систем. По мере роста сложности программного обеспечения и ожиданий пользователей возникает потребность в педагогических подходах, которые эффективно интегрируют HCI в образование по разработке программного обеспечения. В этой статье рассматриваются педагогические основы, необходимые для улучшения HCI при разработке программного обеспечения, изучаются соответствующие теории образования, стратегии обучения и разработка учебных программ. Исследования подчеркивают важность обучения на основе проектов, междисциплинарного сотрудничества и постоянного профессионального развития. Улучшая образование HCI, мы можем лучше подготовить будущих разработчиков программного обеспечения к решению задач создания интуитивно понятных, ориентированных на пользователя систем.

Ключевые слова: взаимодействие человека и компьютера (HCI), разработка программного обеспечения, педагогика, стратегии обучения, междисциплинарное сотрудничество, непрерывное образование, разработка учебных программ, проектирование, ориентированное на пользователя, обучение на основе проектов.

Kirish

Bugungi tez rivojlanayotgan texnologik landshaftda inson va kompyuterning o'zaro ta'siri (HCI) dasturiy ta'minotni ishlab chiqishning muhim jihati sifatida paydo bo'ldi. Dasturiy ta'minot tizimlarining samaradorligi, foydalanish qulayligi va umumiy muvaffaqiyati tobora ko'proq foydalanuvchilar va kompyuterlar o'rtasidagi o'zaro aloqa sifati bilan belgilanadi. Dasturiy ta'minot ta'lim va sog'liqni

saqlashdan tortib ko'ngilochar va biznesgacha bo'lgan hayotning turli jabhalari uchun yanada ajralmas holga kelganligi sababli, intuitiv va foydalanuvchilarga qulay interfeyslarga talab o'sishda davom etmoqda. Bu dasturiy ta'minot ishlab chiqaruvchilariga HCI ko'nikmalarini egallash va takomillashtirish uchun katta mas'uliyat yuklaydi.

Biroq, dasturiy ta'minotni ishlab chiqishga o'rgatishning an'anaviy yondashuvlari

ko'pincha dasturlash va tizimni loyihalash bo'yicha texnik malakani foydalanuvchiga qaratilgan fikrlardan ustun qo'ygan. Ushbu bo'shliq HCI tamoyillarini dasturiy ta'minotni ishlab chiqish ta'limining yadrosiga birlashtiradigan pedagogik siljish zarurligini ta'kidlaydi. Shunday qilib, o'qituvchilar talabalarni nafaqat samarali ishlaydigan, balki foydalanuvchilarning ehtiyojlari va talablariga javob beradigan dasturiy ta'minotni loyihalash va ishlab chiqishga yaxshiroq tayyorlashlari mumkin.

Ushbu maqolaning maqsadi dasturiy ta'minotni ishlab chiqishda HCI ni takomillashtirish uchun zarur bo'lgan pedagogik asoslarni o'rganishdir. U samarali HCI ta'limi haqida ma'lumot beruvchi nazariy asoslarni, HCI ko'nikmalarini rivojlantirish uchun ishlatilishi mumkin bo'lgan o'quv strategiyalarini va keng qamrovli o'rganish tajribasini ta'minlaydigan o'quv dasturini loyihalash masalalarini o'rganadi. Bundan tashqari, maqolada HCI vakolatlarini rivojlantirishda fanlararo hamkorlik, amaliy qo'llash va uzluksiz o'rganishning ahamiyati muhokama qilinadi.

HCI sohasi rivojlanishda davom etar ekan, uni qo'llab-quvvatlovchi ta'lim yondashuvlari ham shunday bo'lishi kerak. Ushbu maqola o'qituvchilarga, o'quv dasturlari dizaynerlariga va dasturiy ta'minotni ishlab chiqish bo'yicha mutaxassislariga HCI tajribasini rivojlantirish bo'yicha tushuncha va strategiyalar bilan ta'minlash, natijada foydalanuvchi tajribasini yaxshilaydigan va tobora raqamli dunyo talablariga javob beradigan dasturiy ta'minotni yaratishga hissa qo'shishga qaratilgan.

Dasturiy ta'minotni ishlab chiqishda HCI ga pedagogik yondashuv tegishli ta'lim nazariyasiga asoslangan bo'lishi kerak. O'rganishni faol, konstruktiv jarayon sifatida ta'kidlaydigan konstruktivizm ayniqsa dolzarbdir. Talabalar yangi ma'lumotlarni mavjud bilim va tajribalar bilan bog'lashsa, eng yaxshi o'rganadilar. Ta'lim u qo'llanilgan kontekstda eng samarali bo'lishini ta'kidlaydigan vaziyatli o'rganish nazariyasi

ham HCI ta'limida hal qiluvchi rol o'ynaydi. Ushbu nazariyalar HCI ni amaliy tajribalar va talabalar o'z bilimlarini bevosita qo'llashlari mumkin bo'lgan real loyihalar orqali o'rgatish kerakligini ko'rsatadi.

Samarali o'qitish strategiyalari dasturiy ta'minotni ishlab chiqishda HCI ko'nikmalarini yaxshilash uchun zarurdir. Ushbu strategiyalar quyidagilarga qaratilishi kerak:

Loyihaga asoslangan ta'lim (PBL): PBL talabalarga HCI tamoyillarini qo'llashni talab qiladigan real loyihalar ustida ishlash imkonini beradi. Ushbu yondashuv nazariya va amaliyot o'rtasidagi tafovutni bartaraf etishga yordam beradi, talabalarga nazorat ostidagi muhitda murakkab muammolarni hal qilish imkoniyatini beradi.

Birgalikda o'rganish: hamkorlik dasturiy ta'minotni ishlab chiqishda muhim ahamiyatga ega. Guruh loyihalari va tengdoshlarning baholashlari orqali jamoaviy ishlarni rag'batlantirish talabalarga bir-biridan o'rganish va foydalanuvchiga yo'naltirilgan dizayn va foydalanish imkoniyatlarini test qilish kabi muhim HCI ko'nikmalarini rivojlantirishga yordam beradi.

Simulyatsiya va prototiplash vositalaridan foydalanish: Bu vositalar talabalarga foydalanuvchi interfeyslarini yaratish va sinab ko'rish imkonini beradi, bu esa iterativ dizayn va darhol fikr-mulohazalarni bildirish imkonini beradi. Ushbu vositalarni o'quv dasturiga kiritish orqali o'qituvchilar talabalarga HCI bo'yicha amaliy tajribani taqdim etishlari mumkin.

Fanlararo ta'lim: HCI tabiatan fanlararo, psixologiya, dizayn va muhandislikni o'z ichiga oladi. Ushbu fanlarni o'zida mujassam etgan kurslar talabalarga HCI ning ko'p qirrali tabiatini tushunishga yordam beradi va ularni dasturiy ta'minotni ishlab chiqishning hamkorlik xarakteriga tayyorlashga yordam beradi.

Yaxshi tuzilgan o'quv dasturi dasturiy ta'minotni ishlab chiqishda HCI ni samarali o'rgatish uchun juda muhimdir. Asosiy

elementlarga quyidagilar kiradi:

Asosiy HCI tushunchalari: Kurslar foydalanuvchiga yo'naltirilgan dizayn, foydalanish tamoyillari, kognitiv psixologiya va o'zaro ta'sir dizayni kabi muhim HCI mavzularini qamrab olishi kerak.

Dasturiy ta'minot muhandisligi bilan integratsiya: HCI alohida o'qitilmasligi kerak, balki dasturiy ta'minot muhandisligi kurslari bilan birlashtirilgan. Bu talabalarga dasturiy ta'minotni ishlab chiqishning keng kontekstida HCI ning dolzarbligini ko'rish imkonini beradi.

Amaliy qo'llanilishi: O'quv dasturi talabalar uchun real loyihalar ustida ishlash, amaliyot o'tash va sanoat hamkorlari bilan hamkorlik qilish imkoniyatlarini o'z ichiga olishi kerak. Ushbu amaliy tajriba nazariy bilimlarni mustahkamlash uchun juda muhimdir.

Uzluksiz ta'lim: texnologik taraqqiyotning jadal sur'atlarini hisobga olgan holda, o'quv dasturida umrbod ta'limning muhimligini ta'kidlash kerak. Talabalarni HCI va dasturiy ta'minotni ishlab chiqishdagi so'nggi tendentsiyalardan xabardor bo'lishga undash ularning kasbiy o'sishi uchun zarurdir.

HCI vakolatlarini baholash usullari

HCI kompetentsiyalarini baholash formativ va summativ baholash usullarining kombinatsiyasini talab qiladi:

Shakllantiruvchi baholashlar: Bularga o'zaro baholash, o'z-o'zini baholash va loyiha ishi davomida takroriy fikr-mulohazalar kiradi. Formativ baholash o'quvchilarga o'z bilimlari haqida fikr yuritishga va kurs davomida kerakli tuzatishlar kiritishga yordam beradi.

Summativ baholash: Bu yakuniy loyihalar, taqdimotlar va imtihonlarni baholashni o'z ichiga oladi. Summativ baholash talabalarining HCI tamoyillarini amaliy stsenariylarda qo'llash qobiliyatiga qaratilishi kerak.

Portfelni baholash: Talabalarni o'zlarining HCI loyihalarini namoyish qilish va o'qish sayohatlari haqida fikr yuritish orqali o'z ishlari portfelini saqlashga undash mumkin. Ushbu portfel ularning professional faoliyatida keng qamrovli baholash vositasi va qimmatli aktiv

bo'lib xizmat qilishi mumkin.

Dasturiy ta'minotni ishlab chiqishda HCI tabiatan fanlararo bo'lib, kompyuter fanlari, psixologiya, dizayn va boshqalarni bilishni talab qiladi. Pedagogik yondashuvlar ushbu fanlar bo'yicha hamkorlikni rag'batlantirishi kerak. Kompyuter fanlari va dizayn kabi turli bo'limlar o'rtasidagi qo'shma loyihalar HCI ni chuqurroq tushunishga yordam beradi. Ushbu hamkorlik nafaqat o'rganishni yaxshilaydi, balki dasturiy ta'minotni ishlab chiqish sanoatining hamkorlik xarakterini ham aks ettiradi.

HCI sohasi jadal rivojlanmoqda, bu uzluksiz o'rganishni muhim qiladi. Pedagoglar o'quvchilarda umrbod ta'lim olish ongini singdirishlari, ularni yangi tendensiyalar, vositalar va ilg'or tajribalardan xabardor bo'lishga undashlari kerak. Seminarlar, konferentsiyalar va onlayn kurslar kabi kasbiy rivojlanish imkoniyatlari talabalar va amaliyotchilar uchun ochiq bo'lishi kerak.

Xulosa

Inson va kompyuter o'zaro ta'sirini (HCI) dasturiy ta'minotni ishlab chiqishga integratsiyalashuvi nafaqat qo'shimcha qiymat, balki bugungi raqamli asrda zaruratsdir. Dasturiy ta'minot tizimlari tobora murakkab va hamma joyda mavjud bo'lib borayotganligi sababli, intuitiv, foydalanuvchiga yo'naltirilgan dizaynga bo'lgan ehtiyoj har qachongidan ham muhimroqdir. Ushbu maqola dasturiy ta'minotni ishlab chiqish kontekstida HCI ni o'qitish uchun kuchli pedagogik asoslarni yaratish muhimligini ta'kidladi.

Samarali HCI ta'limi nazariy tushunish va amaliy qo'llash aralashmasini talab qiladi. Konstruktivizm va o'rganish kabi ta'lim nazariyalariga asoslangan ta'lim strategiyalari real loyihalar, hamkorlikda o'rganish va simulyatsiya vositalaridan foydalanishga urg'u berishi kerak. Ushbu yondashuvlar talabalarining nafaqat HCI ning asosiy tamoyillarini tushunishlarini, balki ularni mazmunli tarzda qo'llashlarini ham ta'minlaydi.

O'quv rejasini loyihalash bo'lajak dasturiy ta'minot ishlab chiquvchilarning

HCI kompetentsiyalarini shakllantirishda hal qiluvchi rol o'ynaydi. HCI mavzularini asosiy dasturiy ta'minot muhandisligi kurslari bilan integratsiyalash va fanlararo o'rganish imkoniyatlarini taklif qilish orqali o'qituvchilar talabalarni professional dunyoda HCI ning hamkorlikdagi, ko'p qirrali tabiatiga tayyorlashlari mumkin. Bundan tashqari, texnologiyaning jadal rivojlanishi bilan hamnafas bo'lish va HCI ko'nikmalari dolzarb va dolzarb bo'lib qolishini ta'minlash uchun uzluksiz o'rganish va kasbiy rivojlanish juda muhimdir.

Fanlararo hamkorlik va amaliy, real dunyo tajribalariga urg'u berish dasturiy ta'minotni ishlab chiqish sanoatining voqeliklarini aks ettiruvchi muhim elementlardir. Ta'lim

sharoitlarida ushbu jihatlarni rivojlantirish orqali talabalar HCI va uning foydalanuvchilarga qulay va samarali dasturiy ta'minot tizimlarini yaratishdagi ahamiyatini yaxlit tushunishlari mumkin.

Xulosa qilib aytganda, dasturiy ta'minotni ishlab chiqishda HCI ning rivojlanishi nazariy bilimlarni amaliy amaliyot bilan birlashtirgan mustahkam pedagogik asosga bog'liq. Pedagoglar va mutaxassislar ushbu pedagogik yondashuvlarni takomillashtirishda davom etar ekan, ular tobora raqamli dunyoda foydalanuvchilarning rivojlanayotgan ehtiyojlarini qondiradigan tizimlarni loyihalashga qodir bo'lgan dasturiy ta'minot ishlab chiquvchilarning yangi avlodini shakllantirishda muhim rol o'ynaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Carroll, J. M. (2003). HCI Models, Theories, and Frameworks: Toward a Multidisciplinary Science. Morgan Kaufmann.
2. Norman, D. A. (2013). The Design of Everyday Things. Basic Books.
3. Nielsen, J. (1993). Usability Engineering. Morgan Kaufmann.
4. Vygotsky, L. S. (1978). Mind in Society: The Development of Higher Psychological Processes. Harvard University Press.
5. Brown, J. S., Collins, A., & Duguid, P. (1989). Situated cognition and the culture of learning. Educational Researcher, 18(1), 32-42.
6. Rogers, Y., Sharp, H., & Preece, J. (2011). Interaction Design: Beyond Human-Computer Interaction (3rd ed.). Wiley.
7. Shneiderman, B., Plaisant, C., Cohen, M., Jacobs, S., Elmqvist, N., & Diakopoulos, N. (2016). Designing the User Interface: Strategies for Effective Human-Computer Interaction (6th ed.). Pearson.
8. Lazar, J., Feng, J. H., & Hochheiser, H. (2017). Research Methods in Human-Computer Interaction (2nd ed.). Morgan Kaufmann.
9. Kolko, J. (2011). Exposing the Magic of Design: A Practitioner's Guide to the Methods and Theory of Synthesis. Oxford University Press.
10. Schön, D. A. (1983). The Reflective Practitioner: How Professionals Think in Action. Basic Books.

BO'LAJAK TARBIYACHILARNING KOMPETENTLIGINI LANDSHAFT DIZAYN VOSITASIDA SHAKLLANTIRISHNING AHAMIYATI

RAJABOVA ZUHRA TIRKASHEVNA

Nizomiy nomidagi TDPU dotsenti

Annotasiya: Ushbu maqolada bo'lajak tarbiyachilarning kompetentligini landshaft dizayni vositasida shakllantirishning ahamiyati, landshaft arxitekturasini, peyzaj dizayni to'g'risida so'z yuritildi.

Kalit so'zlar: Bo'lajak tarbiyachilar, landshaft dizayni, peyzaj, kompetentlikning landshaft dizayni asosida shakllantirish.

Peyzaj dizayni orqali bo'lajak o'qituvchilarning malakasini shakllantirish ularning talabalarini samarali jalb qilish va tarbiyalash qobiliyatiga sezilarli ta'sir ko'rsatishi mumkin. Peyzaj dizaynini o'z mashg'ulotlariga kiritish orqali o'qituvchilar o'quv muhitida tashqi makonlarning ahamiyatini chuqurroq tushunishlari mumkin. Peyzaj dizayni o'qituvchilarga turli xil o'quv faoliyatini qo'llab-quvvatlaydigan qiziqarli va rag'batlantiruvchi tashqi makonlarni yaratish uchun bilim va ko'nikmalarni berishi mumkin. Ushbu bo'shliqlar amaliy o'rganish, izlanish va ijodkorlik uchun imkoniyatlarni taklif qiladigan sinfning kengaytmasi bo'lib xizmat qilishi mumkin.

Bundan tashqari, landshaft dizayni o'qituvchilarga barcha talabalarning turli ehtiyojlarini qondiradigan inklyuziv va qulay muhit yaratishga yordam beradi. O'qituvchilar mehmondo'st va qulay bo'lgan tashqi makonlarni qanday loyihalashtirishni tushunib, har bir talabaning o'rganish va rivojlanish imkoniyatiga ega bo'lishini ta'minlashi mumkin. Ta'kidlash joizki, landshaft dizayni kelajakdagi o'qituvchilar orasida atrof-muhitni boshqarish va barqarorlikni ta'minlashi mumkin. Barqaror dizayn va ko'kalamzorlashtirish amaliyoti tamoyillari bilan tanishish orqali

o'qituvchilar o'z o'quvchilarida ekologik mas'uliyat hissini uyg'otishi va ularni tabiiy dunyoga g'amxo'rlik qilishga undashi mumkin. Umuman olganda, peyzaj dizayni orqali bo'lajak o'qituvchilarning malakasini shakllantirish ularning o'qitish ko'nikmalarini oshirishi, talabalarning faolligini oshirishi va atrof-muhitga bo'lgan hurmatini oshirishi mumkin. Pedagoglarni o'qitish dasturlariga landshaft dizaynini kiritish orqali biz o'qituvchilarga ham, talabalarga ham foyda keltiradigan yanada dinamik va samarali o'quv muhitini yaratishimiz mumkin.

Bilamizki, tabiiy landshaft arxitektura — bu inson yashashi va tabiiy dunyo o'rtasidagi uyg'unlikni targ'ib qiluvchi arxitektura falsafasi hisoblanadi. Bunda ob'ekt bilan xushyoqish va yaxshi integratsiyani maqsad qilgan dizayn yondashuvlari orqali erishiladi, shuning uchun binolar, mebellar va atrof-muhit birlashgan va uyg'un holda bo'ladi hamda o'zaro bog'liq kompozitsiyaning bir qismiga aylanadi. Bu uslub tabiat bilan uyg'unlashish demakdir.

Landshaft arxitekturasini obyektlarining $K \leq V$ 1 ami esa nisbatan kichik hududlarga ega, u aholi punktlari, shaharlar va ular atrofidagi ochiq muhitlarni shakllantirish bilan bog'liq. Biroq keyingi davrlarda landshaft arxitektorlarining faoliyat doirasi kun savin

kengayib bormoqda. Shahar ochiq muhitiari, obyektlarini shakillantirishdan tortib, to keng masshtabli milliy boglar. xalqaro miqyosdagi ko'rgazm a parklar, buzilgan landshaft muhitlarini zamonaviy landshaft obvektlari funksiyalariga moslashtirish, tarixiy bog-saroylarni qayta tiklashga aqli bo'lgan turli xil vazifalar landshaft arxitektorlari zimmasiga yuklanmoqda. To'liq ishonch bilan aytish murrunkinki, kelajakda landshaft arxitektorlarining nufuzi vanada oshib boradi. Ushbu vazifalarni yechishda landshaft arxitektorlari birinchi navbatda estetik, ekologo - gumanistik talablar va ijodiy qonuniyatlar asosida ish yuritmoq kerak boladi. Ochiq muhitlar obyektlarini yaratishning funksional va texnik tomonlarini e'tiborga olish ham muhim ahamiyat kasb etadi.

Peyzaj dizayni orqali bo'lajak o'qituvchilarning kompetensiyalarini shakllantirish ularning o'quvchilar bilan samarali muloqot qilish va o'qitish qobiliyati uchun muhim ahamiyatga ega. Peyzaj dizaynini o'qituvchilar ta'limiga integratsiyalash o'qituvchilarga o'quv muhitida ochiq joylarning ahamiyatini chuqurroq tushunish imkonini beradi. Peyzaj dizayni o'qituvchilarga turli xil o'quv faoliyatini qo'llab-quvvatlaydigan jozibali va rag'batlantiruvchi tashqi makonlarni yaratish uchun bilim va ko'nikmalarni berishi mumkin. Ushbu bo'shliqlar amaliy o'rganish, izlanish va ijodkorlik uchun imkoniyatlar yaratib, sinfning kengaytmasi bo'lib xizmat qilishi mumkin. Bundan tashqari, landshaft dizayni o'qituvchilarga barcha talabalarning turli ehtiyojlarini qondiradigan inklyuziv va qulay muhit yaratishga yordam beradi. Har bir o'quvchini mehmondo'st va qamrab oluvchi inklyuziv bo'shliqlarni qanday yaratishni tushunish o'qituvchilarga har bir talaba o'rganish va rivojlanish imkoniyatiga ega bo'lishini ta'minlash imkonini beradi

va ko'kalamzorlashtirish ham bo'lajak o'qituvchilar orasida ekologik mas'uliyat va barqarorlikni oshirishga yordam beradi. Barqaror dizayn va landshaft amaliyotlarini o'rganish orqali o'qituvchilar o'quvchilarda ekologik mas'uliyat hissini uyg'otishi va ularni tabiiy dunyoga g'amxo'rlik qilishga ilhomlantirishi mumkin. Umuman olganda, landshaft dizayni orqali bo'lajak o'qituvchilarning malakalarini shakllantirish ularning o'qitish mahoratini oshirishi, o'quvchilarning faolligini oshirishi va atrof-muhitni chuqurroq tushunishini rag'batlantirishi mumkin. Peyzaj dizaynini o'qituvchilar uchun ta'lim dasturlariga integratsiya qilish o'qituvchilar va talabalar uchun yanada dinamik va samarali o'quv muhitini yaratadi.

Komponentli landshaft dizayni - landshaftni alohida komponentlar yoki elementlarga bo'lish va keyin ularni tahlil qilish, rejalashtirish va yagona bir butunlikda tartibga solishga asoslangan landshaft kompozitsiyalarini yaratishga yondashuv. Ushbu yondashuv landshaftning har bir elementini batafsil o'rganish va ularning munosabatlarini va bir-biriga ta'sirini aniqlash imkonini beradi.

Komponentli landshaft dizaynining asosiy tamoyillari quyidagilarni o'z ichiga oladi:

1. Landshaft tahlili: mavjud landshaft elementlari, ularning xususiyatlari, vazifalari va munosabatlarini o'rganish.

2. Komponentlarga ajratish: keyinchalik tahlil qilish va rejalashtirish uchun o'simliklar, yo'llar, suv ob'ektlari, haykallar va boshqalar kabi individual landshaft elementlarini izolyatsiya qilish.

3. Rejalashtirish va tashkil etish: landshaft kompozitsiyasidagi har bir komponentning joylashishini aniqlash, ularning o'zaro ta'sirini hisobga olish va uyg'un umumiy ko'rinishni yaratish.

4. Yaxlit kompozitsiyani yaratish: barcha komponentlarni dizaynning belgilangan maqsad va funktsiyalarini aks ettiruvchi yagona yaxlitlikka birlashtirish.

Komponentli landshaft dizayni estetik va amaliy jihatlarni hisobga olgan holda

landshaft kompozitsiyalarida uyg'unlik va funksionallikka erishishga imkon beradi. Bunday yondashuv odamlar va tabiat ehtiyojlarini qondiradigan noyob va jozibali landshaftlarni yaratishga imkon beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. "O'zME", Tanlangan asarlar, Toshkent. 2000.
2. G'ofurov Sanjar, Berdiyev Dilmurod, Toshkent. 1993.
3. Gaynazarova, G. A., Matnazarova, K. O., & Parpiyev, O. O. (2023). FACTORS AND METHODS OF PREPARING STUDENTS FOR PROFESSIONAL ACTIVITIES IN THE CONDITIONS OF INDIVIDUAL TRAINING. Academia Repository, 4(12), 131-135.
4. Гайназарова, Г. А. (2023). ИНДИВИДУАЛ ТАЪЛИМ-ТАЛАБАЛАРНИ КАСБИЙ ФАОЛИЯТГА ТАЙЁРЛАШНИНГ МУҲИМ ВОСИТАСИ СИФАТИДА. Лучшие интеллектуальные исследования, 8(1), 36-40.
5. Гайназарова, Г. А., & Нормўминова, Н. (2024). МАКТАБГАЧА ЁШДАГИ БОЛАЛАРГА МИЛЛИЙ ТАРБИЯ БЕРИШДА ҚЎЛЛАНИЛАДИГАН МЕТОДЛАР. ОБРАЗОВАНИЕ НАУКА И ИННОВАЦИОННЫЕ ИДЕИ В МИРЕ, 42(2), 78-81.

BO'LAJAK BOSHLANG'ICH SINIF O'QITUVCHILARINI AR TEKNOLOGIYALARINI YARATISH BOSQICHLARI

XABIBULLAYEVA IRODAXON

Andijon davlat universiteti tayanch doktoranti

Annotatsiya. Ushbu maqolada bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarini AR texnologiyalarni yaratish bosqichlari yuzasidan fikrlar keltirilgan.

Kalit so'zlar. Okklyuzion, fazoviy xarita, interyer dizayn, AR texnologiya, maklersiz kuzatish, aqlli ko'zoynaklar, renderlash.

Абстрактный. В данной статье представлены идеи об этапах создания AR-технологий для будущих учителей начальных классов

Ключевые слова. Окклюзия, пространственное картографирование, дизайн интерьера, технология AR, безагентное отслеживание, умные очки, рендеринг

Abstract. This article presents ideas on the stages of creating AR technologies for future primary school teachers.

Keywords. Occlusion, spatial mapping, interior design, AR technology, agentless tracking, smart glasses, rendering

Kengaytirilgan haqiqatda (AR) ilg'or kontsepsiyalarning ajoyib sohasini o'rganamiz. Kengaytirilgan reallik texnologiyasi innovatsion yechimlarni taklif etib, ta'lim, o'yin-kulgi, sog'liqni saqlash va boshqa sohalarida mumkin bo'lgan imkoniyatlar chegaralarini kengaytirib, jadal rivojlanishda davom etmoqda. Ushbu ma'ruzada biz AR texnologiyasidagi eng hayajonli yutuqlarni va ularning turli sanoat va sohalar uchun potentsial oqibatlarini o'rganamiz.

1. Fazoviy xaritalash va okklyuzion: AR texnologiyasidagi eng muhim yutuqlardan biri fazoviy xaritalash va okklyuzion bo'lib, bu virtual ob'ektlarga real dunyo ob'yektlari bilan o'zaro ta'sir qilish va ularni to'sib qo'yish imkonini beradi. Bu shuni anglatadiki, virtual ob'ektlar jismoniy muhitga yanada real tarzda integratsiyalashgan bo'lib ko'rinishi mumkin, bu esa AR tajribasiga botish va realizmni kuchaytiradi. Fazoviy xaritalash

va okklyuzion o'yin, interyer dizayni, arxitektura va shaharsozlikda ko'plab ilovalarga ega.

2. Markersiz kuzatish va SLAM: Markersiz kuzatish va bir vaqtda mahalliy lashtirish va xaritalash (SLAM) texnologiyalari jismoniy markerlar yoki oldindan belgilangan muhitlarga ehtiyoj sezmasdan AR tajribasini yoqish orqali ARda inqilob qildi. Markersiz kuzatuv AR ilovalariga ob'ektlarni real vaqtda tanib olish va kuzatish imkonini beradi, SLAM esa qurilmalarga ularning jismoniy dunyoda o'z o'rnini va yo'nalishini tushunish imkonini beradi. Ushbu yutuqlar navigatsiya, o'qitish va sanoatga texnik xizmat ko'rsatish kabi sohalarida yanada moslashuvchan va dinamik AR tajribasiga yo'l ochdi.

3. Chuqurlikni aniqlash va 3D rekonstruksiya: Parvoz vaqti kameralari va tuzilgan yorug'lik datchiklari kabi chuqurlikni aniqlash texnologiyalari AR qurilmalariga atrof-muhit haqidagi

chuqur ma'lumotlarni olish va tahlil qilish imkonini beradi. Bu ma'lumotlardan ob'yektlar, xonalar va sahnalarning aniq 3D rekonstruksiya qilishini yaratishda foydalanish mumkin, bu esa yanada real va immersiv AR tajribasini olish imkonini beradi. Chuqurlikni aniqlash va 3D rekonstruksiya virtual sinash, virtual uy sahnalashtirish va immersiv hikoya qilishda ilovalarga ega.

4. Ko'p foydalanuvchili hamkorlik va umumiy tajribalar: AR texnologiyasidagi yutuqlar bir nechta foydalanuvchilarga jismoniy joylashuvdan qat'i nazar, real vaqt rejimida hamkorlik qilish va tajriba almashish imkonini berdi. Ko'p foydalanuvchili AR tajribasi muammolarni birgalikda hal qilish, ijtimoiy o'zaro ta'sir qilish va virtual muhitlarni birgalikda o'rganish imkonini beradi. Ushbu texnologiya ta'lim, masofaviy hamkorlik va ijtimoiy o'yinlarda ilovalarga ega bo'lib, foydalanuvchilarga yangi va qiziqarli usullarda ulanish va o'zaro muloqot qilish imkonini beradi.

5. Kiyiladigan AR qurilmalari va aqlli ko'zoynaklar: Aqlli ko'zoynaklar va AR minigarnaturalari kabi taqiladigan AR qurilmalari texnologiya taraqqiyoti va shakl omillari takomillashgani sari tobora ommalashib bormoqda. Ushbu qurilmalar qo'lda ishlatiladigan AR tajribasini taqdim etadi, bu esa foydalanuvchilarga raqamli kontentni o'z ko'rish maydoniga qo'l qurilmalariga ehtiyoj sezmasdan joylashtirish imkonini beradi. Kiyiladigan AR qurilmalari korporativ ta'lim, sog'liqni saqlash, dala xizmati va samaradorlikni oshirish bo'yicha ilovalarga ega bo'lib, foydalanuvchilarga real vaqt rejimida kontekstli ma'lumotlar va yordam olish imkoniyatini beradi.

6. Sun'iy intellekt va mashinani o'rganish: Sun'iy intellekt (AI) va mashinani o'rganish (ML) aqlli o'zaro ta'sirlar, ob'ektlarni tanib olish va shaxsiylashtirilgan kontentni

yetkazib berish orqali AR tajribasini oshirishda hal qiluvchi rol o'ynaydi. Sun'iy intellektga asoslangan AR ilovalari moslashtirilgan tajriba va tavsiyalarni taqdim etish uchun foydalanuvchi xatti-harakati, afzalliklari va kontekstini tushunishi mumkin. AI va ML texnologiyalari AR-ga asoslangan navigatsiya, kontent yaratish va moslashuvchan o'rganish sohasidagi yutuqlarni boshqarmoqda.

Kengaytirilgan reallikdagi ilg'or kontseptsiyalar texnologiya kelajagini shakllantirmoqda va butun dunyo bo'ylab sanoatni o'zgartirmoqda. Fazoviy xaritalash va markersiz kuzatuvdan tortib taqiladigan AR qurilmalari va sun'iy intellektga asoslangan tajribalargacha ARda innovatsiyalar va ijodkorlik imkoniyatlari cheksizdir. AR texnologiyasi rivojlanishda davom etar ekan, u, shubhasiz, bizning ishlashimiz, o'rganishimiz, o'ynashimiz va atrofimizdagi dunyo bilan o'zaro munosabatimizni inqilob qiladi.

AR texnologiyasidagi so'nggi yutuqlar erta bolalik ta'limini o'zgartirish uchun katta va'da beradi. O'qituvchilar immersiv va interaktiv AR tajribalari kuchidan foydalanib, yosh o'quvchilarni o'ziga jalb etadigan, izlanish va ijodkorlikni rag'batlantiradigan, umrbod ta'lim va muvaffaqiyat uchun poydevor qo'yadigan dinamik ta'lim muhitini yaratishi mumkin.

Kengaytirilgan haqiqat (AR) ning hayajonli dunyosiga sho'ng'ib, ushbu sohada so'nggi rivojlanayotgan tendentsiyalar va tadqiqot natijalarini o'rganamiz. To'ldirilgan reallik texnologiyasi o'quvchilarni jalb qilish va o'rganish tajribasini oshirishning innovatsion usullarini taklif etuvchi ta'lim sharoitlariga tobora ko'proq integratsiya qilinmoqda. Ushbu ma'ruzada biz AR takomillashtirilgan ta'lim bilan bog'liq so'nggi ishlanmalar, tendentsiyalar va tadqiqot natijalarini muhokama qilamiz.

1. AR-enhanced Learningga kirish: Keling, AR takomillashtirilgan ta'limni aniqlashdan boshlaylik. Kengaytirilgan reallik tasvirlar, videolar yoki 3D modellar kabi raqamli kontentni real muhitga joylashtirish orqali jismoniy dunyoni yaxshilaydi. AR texnologiyasi o'quvchilarni jalb qiladigan va faol o'rganishni rag'batlantiradigan immersiv va interaktiv o'rganish tajribasini taqdim etadi.

2. AR-enhanced Learning o'sishi: AR takomillashtirilgan ta'limning qo'llanilishi texnologiyadagi yutuqlar va uning ta'limdagi potentsial afzalliklarining tobora ortib borayotgan e'tirofi tufayli tobora ortib bormoqda. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, o'qituvchilar va muassasalar talabalarning faolligini, motivatsiyasini va ta'lim natijalarini oshirish uchun ARni o'zlarining o'qitish amaliyotlariga tobora ko'proq integratsiyalashmoqda.

3. Immersiv ta'lim tajribalari: Tadqiqot natijalari AR texnologiyasi yordamida immersiv o'rganish tajribasining afzalliklarini ta'kidlaydi. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, AR takomillashtirilgan o'rganish tajribasi talabalarning faolligini, motivatsiyasini va bilimni saqlab qolishini oshiradi. Interaktiv va amaliy o'rganish imkoniyatlarini taqdim etish orqali AR murakkab tushunchalarni chuqurroq tushunish va tushunishga yordam beradi.

4. Shaxsiylashtirilgan ta'lim: AR takomillashtirilgan ta'limning rivojlanayotgan tendentsiyalari individual o'quvchilarning ehtiyojlari va afzalliklariga moslashtirilgan shaxsiylashtirilgan ta'lim tajribalarini o'z ichiga oladi. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, sun'iy intellektga asoslangan adaptiv o'rganish algoritmlari o'quvchilarning o'rganish uslublari, afzalliklari va ishlash ma'lumotlari asosida kontent yetkazib berishni sozlashi mumkin. Shaxsiylashtirilgan AR o'rganish tajribasi

avtonomiyaga, o'z-o'zini o'rganishga va yuqori akademik yutuqlarga yordam beradi.

5. Hamkorlikdagi ta'lim muhiti: AR texnologiyasi an'anaviy sinf muhitini talabalar loyihalar va tadbirlarda birgalikda ishlashlari mumkin bo'lgan hamkorlikdagi o'quv joylariga aylantirmoqda. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, ko'p foydalanuvchili AR tajribasi jamoaviy ish, muloqot va muammolarni hal qilish ko'nikmalarini rivojlantiradi. AR bo'yicha hamkorlikdagi o'quv muhitlari tengdoshlarning o'zaro ta'sirini, ijtimoiylashuvini va talabalar o'rtasida bilim almashishini rivojlantiradi.

6. Foydalanish imkoniyati va inklyuzivlik: AR takomillashtirilgan ta'lim tajribasi barcha talabalar, jumladan, nogironlar uchun ochiq va inklyuziv bo'lishini ta'minlash bo'yicha sa'y-harakatlar qilinmoqda. Tadqiqot natijalari matndan nutqqa o'tish funksiyasi, ekranni o'qish moslamalari va ovozli buyruqlar kabi qulaylik xususiyatlariga ega AR ilovalarini loyihalash muhimligini ta'kidlaydi. Inklyuziv AR ta'lim muhiti turli xil o'quvchilarni qamrab oladi va ishtirok etish va jalb qilish uchun teng imkoniyatlarni ta'minlaydi.

7. Baholash: AR takomillashtirilgan ta'limning rivojlanayotgan tendentsiyalari talabalarning ta'lim natijalarini baholash va baholashga innovatsion yondashuvlarni o'z ichiga oladi. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, an'anaviy baholash usullari AR muhitida o'rganishning murakkabligini to'liq qamrab ololmasligi mumkin. Samaradorlikka asoslangan vazifalar, simulyatsiyalar va portfellar kabi yangi baholash strategiyalari o'quvchilarning o'rganishi va mazmunini o'zlashtirishini o'lchashning yanada ishonchli va mazmunli usullarini taklif etadi.

AR takomillashtirilgan ta'lim tez rivojlanayotgan soha bo'lib, ta'lim uchun istiqbolli ta'sir ko'rsatadi. Rivojlanayotgan tendentsiyalar va

javob beradigan qiziqarli, immersiv va shaxsiylashtirilgan o'rganish tajribasini yaratish uchun foydalanishlari mumkin.

- Kasb-hunar ta'limi №8, 2024

KOLLOBRATIV TA'LIM VA UNING PEDAGOGIK MAZMUNI

XOLMETOV SHAHKAT SHERIMATOVICH

Toshkent shaxar Yunusobod t. 265 - umumta'lim maktabi o'qituvchisi

Annotatsiya. Ushbu maqola kollobrativ ta'limning pedagogik mazmunini o'rganishga qaratilgan bo'lib, uning nazariy asoslari, amaliy qo'llanilishi va u taqdim etayotgan muammolarni har tomonlama ko'rib chiqadi. Kollobrativ ta'limni turli ta'lim kontekstlariga qanday qilib samarali integratsiyalash mumkinligini o'rganib, ushbu tadqiqot innovatsion o'qitish va o'rganish strategiyalari orqali ta'lim sifatini oshirishga intilgan o'qituvchilar va siyosatchilar uchun qimmatli tushunchalarni taqdim etishga intiladi.

Kalit so'zlar: hamkorlikda o'rganish, faol ishtirok, umumiy javobgarlik, o'zaro bog'liqlik, tengdoshlarning o'zaro ta'siri, guruh ishi, muammoli ta'lim

Abstract. This article focuses on the study of the pedagogical content of collaborative learning, and comprehensively examines its theoretical foundations, practical applications, and the challenges it presents. By examining how collaborative learning can be effectively integrated into different educational contexts, this study seeks to provide valuable insights for educators and policy makers seeking to improve the quality of education through innovative teaching and learning strategies.

Keywords: cooperative learning, active participation, shared responsibility, interdependence, peer interaction, group work, problem-based learning

Абстракт. В данной статье основное внимание уделяется изучению педагогического содержания совместного обучения и всесторонне рассматриваются его теоретические основы, практическое применение и проблемы, которые оно представляет. Изучая, как совместное обучение может быть эффективно интегрировано в различные образовательные контексты, данное исследование направлено на предоставление ценной информации для преподавателей и политиков, стремящихся улучшить качество образования посредством инновационных стратегий преподавания и обучения.

Ключевые слова: совместное обучение, активное участие, общая ответственность, взаимозависимость, взаимодействие со сверстниками, групповая работа, проблемное обучение.

Kirish

So'nggi bir necha o'n yilliklarda ta'limning landshafti jadal texnologik taraqqiyot, ijtimoiy ehtiyojlarning o'zgarishi va o'quvchilarda 21-asr ko'nikmalarini rivojlantirishga ko'proq e'tibor qaratilishi natijasida sezilarli darajada rivojlandi. Ko'pincha o'qituvchiga yo'naltirilgan yondashuv bilan ajralib turadigan, bilim o'qituvchidan talabaga bir yo'nalishda uzatiladigan an'anaviy ta'lim asta-sekin o'z o'rnini interaktiv, talabaga yo'naltirilgan ta'lim modellariga bo'shatib bormoqda. Ushbu modellar orasida kollobrativ ta'lim o'quvchilarning faolligini oshirish, tanqidiy

fikrlashni rivojlantirish va muhim ijtimoiy va hissiy ko'nikmalarni rivojlantirish salohiyati bilan e'tirof etilgan, ayniqsa ta'sirli yondashuv sifatida paydo bo'ldi.

Kollobrativ ta'lim o'rganish tabiatan ijtimoiy jarayon bo'lib, unda bilim o'quvchilar o'rtasidagi o'zaro ta'sir, dialog va hamkorlik orqali shakllanadi, degan asosga asoslanadi. U o'quvchilarning ma'lumotni passiv qabul qiluvchisi sifatidagi tushunchasini shubha ostiga qo'yadi va buning o'rniga ularni o'z ta'lim sayohatlarida faol ishtirokchilar sifatida joylashtiradi. Ushbu modelda talabalar umumiy o'quv maqsadlariga erishish uchun bilim, ko'nikma va resurslarni almashish

orqali guruhlarda birgalikda ishlaydi. Ushbu yondashuvning hamkorlik xarakteri nafaqat talabalarning mavzuni tushunishlarini chuqurlashtiradi, balki ularni zamonaviy ishchi kuchi va jamiyatning hamkorlik talablariga tayyorlaydi.

Kollobrativ ta'limga tobora ortib borayotgan e'tibor uning ko'plab afzalliklarini ta'kidlaydigan ko'plab tadqiqotlar tomonidan qo'llab-quvvatlanmoqda. Tadqiqotlar shuni ko'rsatdiki, kollobrativ o'quv muhiti an'anaviy o'quv muhitiga nisbatan yuqori akademik yutuqlarga, yaxshilangan ijtimoiy ko'nikmalarga va talabalarning qoniqishiga olib kelishi mumkin. Bundan tashqari, kollobrativ ta'lim o'rganishning konstruktivistik nazariyalari, xususan lev vyotskiy va jan piagetning ijtimoiy o'zaro ta'sir va o'quv jarayonida faol ishtirok etish muhimligini ta'kidlaganlari bilan mos keladi.

Biroq, kollobrativ ta'limni muvaffaqiyatli amalga oshirish uning pedagogik mazmunini diqqat bilan ko'rib chiqishni talab qiladi. Bu guruh faoliyatini loyihalashtirish, o'quvchilarning o'zaro munosabatlarini osonlashtirish va individual va guruh o'rganish natijalarini baholashni o'z ichiga oladi. O'qituvchilar, shuningdek, guruh dinamikasini boshqarish, teng ishtirokni ta'minlash va kollobrativ faoliyatni o'quv talablari bilan muvozanatlash kabi muammolarni hal qilishlari kerak.

Kollobrativ ta'lim o'rganishning ijtimoiy va interaktiv xususiyatini ta'kidlaydigan bir nechta asosiy nazariy asoslar bilan ta'minlanadi. Ushbu asoslarni tushunish ta'lim muassasalarida hamkorlik strategiyalarini samarali amalga oshirish uchun juda muhimdir. Ushbu bo'lim kollobrativ ta'limni ta'minlovchi asosiy nazariyalarni, jumladan, ijtimoiy konstruktivizm, ijtimoiy-madaniy nazariya, kognitiv rivojlanish nazariyasi, amaliyot jamoalari va ijtimoiy o'zaro bog'liqlik nazariyalarini o'rganadi.

Kollobrativ ta'lim zamonaviy ta'limning markaziy yondashuvi sifatida paydo bo'ldi, bu ko'proq interfaol, talabaga yo'naltirilgan o'qitish usullariga o'tishni aks ettiradi. Bunday yondashuv o'quvchilarni umumiy o'quv maqsadlariga erishish uchun kichik guruhlarda birgalikda ishlashga undaydi, ularga material bilan faol shug'ullanish va bir-biridan o'rganish imkonini beradi. Hamkorlikni rivojlantirish orqali o'qituvchilar nafaqat akademik bilimlarni, balki 21-asrda hal qiluvchi ahamiyatga ega bo'lgan muloqot, tanqidiy fikrlash va jamoada ishlash kabi muhim ko'nikmalarni rivojlantirishni maqsad qilgan.

Kollobrativ ta'lim uni ta'limga an'anaviy individual yondashuvlardan ajratib turadigan bir qancha asosiy tamoyillarga asoslanadi:

Faol ishtirok: hamkorlikda o'rganishda talabalar ma'lumotni passiv qabul qiluvchilar emas. Buning o'rniga ular o'quv jarayonida g'oyalarni muhokama qilish, savollar berish va muammolarni birgalikda hal qilish orqali faol ishtirok etadilar. Ushbu faol ishtirok ularning mavzuni chuqurroq tushunishiga yordam beradi va ularni o'rganishga egalik qilishga undaydi.

Birgalikda mas'uliyat: hamkorlikda o'rganish o'quvchilar o'z guruhlarini muvaffaqiyati uchun mas'uliyatni baham ko'rishlari g'oyasini ta'kidlaydi. Har bir a'zo o'zining noyob kuchli tomonlari va istiqbollari hissa qo'shib, barcha ovozlarni eshitilishi va qadrlanishini ta'minlaydi. Bu umumiy mas'uliyat nafaqat o'quv natijalarini oshiradi, balki talabalar o'rtasida hamjamiyat va o'zaro hurmat hissini shakllantiradi.

O'zaro bog'liqlik: kollobrativ ta'limning belgilovchi xususiyati o'zaro bog'liqlikdir, bunda bitta talabaning muvaffaqiyati guruh muvaffaqiyati bilan bog'liq. Bu o'zaro bog'liqlik talabalarni bir-birini qo'llab-quvvatlashga, resurslarni bo'lishishga va umumiy maqsadlar sari birgalikda ishlashga

undaydi. Shuningdek, u talabalarga hamkorlikning muhimligini va guruh sozlamalarida ijtimoiy dinamikani qanday boshqarishni o'rgatadi.

Interfaol ta'lim muhiti: kollobrativ ta'lim talabalar o'zlarini qulay his qiladigan, o'z fikrlarini baham ko'radigan, fikrlarini bildiradigan va bir-birining fikrlashiga shubha qiladigan muhitda rivojlanadi. O'qituvchilar ochiq muloqotni rag'batlantirish va ijobiy, inklyuziv muhitni shakllantirish orqali ushbu interfaol ta'lim muhitini yaratish va qo'llab-quvvatlashda hal qiluvchi rol o'ynaydi.

Hamkorlikda o'qitishda metod va strategiyalar

Sinfda hamkorlikda o'rganishni amalga oshirish uchun turli usullar va strategiyalar qo'llaniladi, ularning har biri o'quvchilar o'rtasida hamkorlik va faol ishtirokni rivojlantirishga qaratilgan:

Guruh ishi va loyihalari: kollobrativ ta'limning eng keng tarqalgan strategiyalaridan biri o'quvchilarni kichik guruhlariga bo'lib topshiriqlar yoki loyihalar ustida ishlashdir. Ushbu tadbirlar barcha guruh a'zolaridan ma'lumot talab qilish uchun mo'ljallangan va har bir kishi yakuniy natijaga hissa qo'shishini ta'minlaydi. Guruh loyihalari ko'pincha muammolarni hal qilish, tadqiqot va taqdimotlar yoki hisobotlarni yaratishni o'z ichiga oladi, ularning barchasi turli nuqtai nazardan va kollobrativ sa'y-harakatlardan foydalanadi.

Tengdoshlarni o'qitish: tengdoshlar bilan o'qitishda talabalar o'z sinfdoshlariga tushunchalarni tushuntirib, o'qituvchi rolini o'z zimmalariga oladilar. Ushbu usul nafaqat o'quvchi-o'qituvchi uchun materialni mustahkamlaydi, balki tengdoshlari bilan yanada samarali rezonanslasha oladigan muqobil tushuntirishlarni ham beradi. Tengdoshlar bilan o'qitish turli shakllarda bo'lishi mumkin, jumladan, o'quvchilar o'rgatish va o'rganish rollari o'rtasida

almashinadigan o'zaro ta'lim.

Munozara va munozaralar: strukturaviy munozaralar va munozaralar hamkorlikda o'rganishda kuchli vosita bo'lib, o'quvchilarga turli nuqtai nazarlarni o'rganish, o'z g'oyalarini himoya qilish va axborotni tanqidiy tahlil qilish imkonini beradi. Bu mashg'ulotlar o'quvchilardan o'z fikrlarini aniq ifoda etishlarini, boshqalarni tinglashlarini va konstruktiv muloqotga kirishishlarini talab qiladi, bularning barchasi o'quv va kasbiy muvaffaqiyat uchun muhim ko'nikmalardir.

Muammolarni hamkorlikda yechish: muammoli ta'lim (pbl) kollobrativ ta'limning asosiy komponenti bo'lib, unda talabalar birgalikda murakkab, real muammolarni hal qilish uchun ishlaydi. Bunday yondashuv tanqidiy fikrlashni, ijodkorlikni va bilimlarni amaliy vaziyatlarda qo'llashni rag'batlantiradi. Birgalikda muammolarni hal qilish, shuningdek, talabalarga qiyinchiliklarni engish va bosim ostida samarali ishlashni o'rganishga yordam beradi.

Ta'lim hamjamiyatlari: talabalar uzoq muddatli loyihalar yoki o'quv guruhlarida birgalikda ishlaydigan o'quv jamoalarini yaratish orqali hamkorlikda o'rganish sinfdan tashqariga chiqishi mumkin. Ushbu jamoalar doimiy yordam, resurslar va tegishlilik tuyg'usini ta'minlaydi, bu esa o'quvchilarning motivatsiyasini va o'quv jarayoniga faolligini oshirishi mumkin.

Hamkorlikda o'rganishning afzalliklari

Birgalikda o'rganishning afzalliklari yaxshi hujjatlashtirilgan va akademik yutuqlardan tashqarida ham mavjud:

Yaxshilangan akademik samaradorlik: tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, hamkorlikda o'rganish bilan shug'ullanadigan talabalar odatda an'anaviy o'quv muhitidagilarga qaraganda yaxshiroq akademik natijalarga erishadilar. Fikrlarni muhokama qilish, tengdoshlarni o'rgatish va muammolarni

birgalikda hal qilish jarayoni materialni chuqurroq tushunishga olib keladi.

Ijtimoiy va hissiy ko'nikmalarni rivojlantirish: hamkorlikda o'rganish talabalarga empatiya, muloqot va nizolarni hal qilish kabi muhim ijtimoiy va hissiy ko'nikmalarni rivojlantirishga yordam beradi. Guruhlarda ishlash orqali talabalar shaxslararo dinamikani boshqarishni, kelishmovchiliklarni boshqarishni va tengdoshlari bilan ijobiy munosabatlar o'rnatishni o'rganadilar.

Motivatsiya va faollikni oshirish: kollobrativ ta'lim faoliyati ko'pincha o'quvchilar uchun yanada qiziqarli va qiziqarli bo'lib, motivatsiyani oshiradi va o'rganishga ijobiy munosabatda bo'ladi. Tengdoshlar bilan o'rganishning ijtimoiy jihati ta'lim tajribasini yanada dolzarb va mazmunli qilishi mumkin.

Ish kuchiga tayyorgarlik: hamkorlikda o'rganish orqali rivojlangan ko'nikmalar - jamoaviy ish, muloqot va muammolarni hal qilish - zamonaviy ishchi kuchida yuqori baholanadi. Birgalikda o'rganishda ishtirok etish orqali talabalar kelajakdagi martabalarida duch keladigan hamkorlik, dinamik muhitga yaxshiroq tayyorlanishadi.

Birgalikda o'rganish ko'plab afzalliklarga ega bo'lsa-da, u o'qituvchilar hal qilishi kerak bo'lgan muammolarni ham keltirib chiqaradi:

Guruh dinamikasi: muvaffaqiyatli hamkorlikda o'rganish ijobiy guruh dinamikasiga bog'liq. O'qituvchilar guruh tarkibini diqqat bilan boshqarishi va barcha o'quvchilarning ishtirok etishi va teng hissa qo'shishini ta'minlash uchun o'zaro munosabatlarni kuzatishi kerak. Ijtimoiy loflik kabi muammolarni hal qilish (ba'zi talabalar ishni bajarishda boshqalarga ishonsa) samarali o'quv muhitini saqlab qolish uchun juda muhimdir.

Baholash: hamkorlik sharoitida individual hissalarini baholash qiyin bo'lishi mumkin. O'qituvchilar individual harakatlar

va guruh natijalarini to'g'ri aks ettiruvchi adolatli va shaffof baholash usullarini ishlab chiqishlari kerak. Bu o'z-o'zini baholash, tengdoshlarni baholash va o'qituvchini baholashning kombinatsiyasini o'z ichiga olishi mumkin.

Vaqt cheklovlari: hamkorlik faoliyati odatda an'anaviy o'qitish usullariga qaraganda ko'proq vaqt talab qiladi. O'qituvchilar puxta va mazmunli hamkorlikka bo'lgan ehtiyojni o'quv rejasi va sinf jadvalining cheklovlari bilan muvozanatlashi kerak.

Xulosa

Kollobrativ ta'lim zamonaviy ta'limda nafaqat ilmiy yutuqlarni, balki muhim ijtimoiy va hissiy ko'nikmalarni rivojlantirishga yordam beradigan transformativ yondashuv ekanligini isbotladi. Faol ishtirok, umumiy mas'uliyat va o'zaro bog'liqlikni ta'kidlab, hamkorlikda o'rganish an'anaviy, individual usullardan tashqariga chiqadi, talabalarni umumiy maqsadlarga erishish uchun birgalikda ishlashga undaydi. Ushbu yondashuv 21-asr talabalariga mos keladi, bu erda jamoaviy ish, muloqot va muammolarni hal qilish akademik va professional sharoitlarda muvaffaqiyatga erishish uchun juda muhimdir.

Birgalikda o'rganishning afzalliklari juda ko'p, jumladan, akademik samaradorlikni oshirish, ijtimoiy ko'nikmalarni oshirish va talabalar motivatsiyasini oshirish. Bundan tashqari, u talabalarni zamonaviy ishchi kuchining birgalikdagi tabiatiga tayyorlaydi, ularni dinamik va o'zaro bog'liq dunyoda rivojlanish uchun zarur bo'lgan ko'nikmalar bilan jihozlaydi. Biroq, hamkorlikda o'rganishni muvaffaqiyatli amalga oshirish guruh dinamikasini, teng ishtirok etishni va tegishli baholash strategiyalarini diqqat bilan ko'rib chiqishni talab qiladi. O'qituvchilar inklyuziv va samarali ta'lim muhitini yaratish uchun ushbu muammolarni o'ylab ko'rishlari kerak.

kelajak muammolari va imkoniyatlariga ishonch va malaka bilan javob berishga tayyorlaydi. Ta'lim rivojlanishda davom etar ekan, hamkorlikda o'rganish har tomonlama barkamol, qobiliyatli va ijtimoiy mas'uliyatli shaxslarni rivojlantirishning asosiy strategiyasi sifatida ajralib turadi.

1. Johnson, D. W., & Johnson, R. T. (1999). *Learning Together and Alone: Cooperative, Competitive, and Individualistic Learning*. Allyn and Bacon.
2. Slavin, R. E. (1996). Research on Cooperative Learning and Achievement: What We Know, What We Need to Know. *Contemporary Educational Psychology*, 21(1), 43-69.
3. Gillies, R. M. (2016). Cooperative Learning: Review of Research and Practice. *Australian Journal of Teacher Education*, 41(3), 39-54. DOI: 10.14221/ajte.2016v41n3.3
4. Bruffee, K. A. (1995). Sharing Our Toys: Cooperative Learning Versus Collaborative Learning. *Change: The Magazine of Higher Learning*, 27(1), 12-18. DOI: 10.1080/00091383.1995.9937722
5. Barkley, E. F., Cross, K. P., & Major, C. H. (2014). *Collaborative Learning Techniques: A Handbook for College Faculty*. Jossey-Bass.
6. Panitz, T. (1999). Collaborative versus Cooperative Learning: A Comparison of the Two Concepts Which Will Help Us Understand the Underlying Nature of Interactive Learning. Retrieved from ERIC database.

MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARNI TASVIRIY QOBILIYATI VA IJODKORLIGINI RIVOJLANTIRISH

KOJAGELDIYEVA AZIZA MAXSUM QIZI

Annotatsiya: Bolalarni tasviriy san'atga tayyorlash ularning ilk yoshlaridanoq boshlansa maqsadga muvofiq bo'ladi. Chunki, bolalar ma'lum maqsad sari yo'naltirilgan faoliyat bilan qanchalik erta shug'ullansalar shunchalik tez kerakli tajribalarga ega bo'ladilar.

Kalit so'zlar: Tasviriy faoliyat, maktabga tayyorlash, pedagogik hamkorlik, ta'lim sifati, kelajak maktabi, ta'lim vazifalari rangli qalamlar, qog'oz, mo'yqalam, rangli qog'ozlar, akvarel bo'yoqlari, baliqlar.

Maktabgacha ta'limning maqsadi bolalarni maktab ta'limiga tayyorlash, bolani sog'lom, rivojlangan, mustaqil shaxs sifatida shakllantirish, ijodiy qobiliyatlarini ochib berish, o'qishga, tizimli ta'limga tayyorgarligini ta'minlash va bu jarayonga bo'lgan ishtiyoqni tarbiyalashdan iborat.

Maktabgacha ta'lim tashkilotlaridagi «Tasviriy faoliyat» mashg'ulotlarida turli usullardagi texnikalar hamda bolalar uchun qiziqarli bo'lgan turli badiiy, tabiiy va tashlandiq materiallardan o'z o'rnida foydalanish applikasiya mashg'ulotlarining mazmunini yanada boyitadi. «Tasviriy faoliyat» mashg'ulotlarida applikasiya texnologiyasida tasvirlash jarayonida bolalarda:

- badiiy didni tarbiyalash;
- amaliy badiiy faoliyat va malakalarni rivojlantirish;
- fantaziya, ijodiy fikrlash va tasavvur qilish, idrok qilishni rivojlantirish;
- qo'lning aniq harakatlari va barmoqlarning mayda motorikasini rivojlantirish;
- kasbiy badiiy-ijodiy faoliyat kurtaklarini namoyon bo'lishi uchun imkon yaratish kabi ta'limiy va tarbiyaviy masalalar hal etib boriladi. Respublikamizning kelajagi ilm-fan, ijod, ta'lim-tarbiya taraqqiyoti bilan

bevosita bog'liq. Shu bois maktabgacha ta'lim yoshidagi bolalarning ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirishda «Tasviriy faoliyat» mashg'ulotlarida turli badiiy materiallar bilan bir qatorda tabiiy va tashlandiq materiallar ham ta'limiy va tarbiyaviy ahamiyatga ega. Zero, tabiat go'zallikning eng qadimgi va boy manbaidir. Aynan shu omilni e'tiborga olgan holda badiiy-estetik ta'lim va ekologik tarbiya masalalarini «Tasviriy faoliyat» mashg'ulotlaridapredmet, buyumvanarsalarni applikasiya texnologiyasidan foydalanib, mashg'ulotlar mazmunini boyitish uchun tabiiy, badiiy va tashlandiq materiallardan o'z o'rnida foydalanib, integrativ tarzda turli texnikalarda tasvirlashga alohida e'tibor qaratildi. Maktabgacha yoshdagi bolalarni tasviriy faoliyat mashg'ulotlarida ijodkorlik sifatlarini, tasvirlash malakalarini tarkib toptirish va rivojlantirishda turli badiiy materiallar singari tabiiy materiallar ham o'ziga xos didaktik imkoniyatlarga ega.

Psixologik va pedagogik tadqiqotlarning natijalariga, shuningdek, bolalar rivojlanishining psixofiziologik xususiyatlariga ko'ra, yuqorida ta'kidlaganimizdek, dunyoqarashning asosiy qismini shakllanishi ularning maktabgacha yoshiga to'g'ri kelishini e'tiborga oladigan bo'lsak, bolalarning shakllanish va

rivojlanish jarayonining mazkur bosqichiga alohida e'tibor bilan qarash kerak bo'ladi. Maktabgacha yoshdagi bolalarning tasviriy faoliyati eng ommaviy tur hisoblanib, deyarli barcha bolalar ham rasm chizishni yaxshi ko'rishadi. Lekin ular talab darajasida yaxshi chiza olmasliklari mumkin. Maktabgacha ta'lim muassasasida faoliyat yuritayotgan tarbiyachi-pedagoglar, bolalarning o'ta-onalari ularni faqat maxsus ishlab chiqilgan tizim asosida va metodik qo'llanmalar orqali maqsadga yo'naltirishlari lozim. Bunda bolalarni atrof-muhitdagi narsa va hodisalarni anglash, ularga elementar tarzda estetik munosabat bildirish, ulardan olingan tasavvurlarni o'z faoliyatlariga tatbiq etishga bosqichma-bosqich o'rgatib borish, ularni maktab ta'limiga tayyorlab borishning samarali vositalaridan biri ekanligi ham ijtimoiy-pedagogik mohiyat kasb etadi.

Tasviriy faoliyat orqali bolalarda aqliy rivojlanish, badiiy did va ijodkorlikni tarkib toptirish, tevarak-atrofdagi go'zalliklardan zavqlana bilish ko'nikmalarini shakllantirish mumkin bo'ladi. Aynan shu omillar maktabgacha ta'lim yoshidagi bolalar bilan o'tkaziladigan har qanday ta'limiy va tarbiyaviy ishlar, jumladan «Tasviriy faoliyat»ning applikasiya turi muhim ijtimoiy-pedagogik ahamiyatga egaligi bilan ajralib turadi. Zero, «Tasviriy faoliyat» mashg'ulotlarining «Applikatsiya» turi bo'yicha olib borilgan maqsadli tadqiqotlarning natijalari maktabgacha ta'lim tashkilotlarida amalga oshirilayotgan ta'lim va tarbiya ishlari jarayonida aniqlangan ijtimoiy zarurat, mavjud ehtiyojdan kelib chiqqan ishlanmalar sifatida muhim pedagogik ahamiyat kasb etadi. Tasviriy faoliyat mashg'ulotlarida predmet, buyum va turli narsalarni applikasiya texnologiyasida tasvirlash maktabgacha yoshdagi bolalarning aqliy rivojlantirishga xizmat qiladigan ko'p qirrali mashg'ulot turlaridan biri bo'lib, ular

shakl va ranglarni ajrata olishga o'rgatadi, bolalarning badiiy-estetik hissiyotlarini va qo'l mayda matorikasini rivojlantiradi.

Applikatsiya mashg'ulotlari bolalarda tozalik, diqqatni jamlash kabi sifatlarni ham tarkib topdiradi. «Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida applikasiya mashg'ulotlari» nomli ilmiy-metodik qo'llanmada maktabgacha ta'lim tashkilotlarida amalga oshiriladigan applikasiya mashg'ulotlari yuzasidan nazariy va amaliy xarakterdagi ishlanmalar, didaktik materiallar, mashg'ulotlarni tashkil etish va o'tkazish texnologiyalari, ta'limiy topshiriqlarni bajarish texnikasiga oid materiallar berilgan bo'lib, bolalarni tabiatni estetik idrok etishga o'rgatish, ekologik tarbiya, tasviriy savodxonlik elementlari vositasida ularni maktab ta'limiga tayyorlashdek muhim ijtimoiy-pedagogik muammoni hal etishga xizmat qiladi. Ular maktabgacha ta'lim tashkilotlarida olib boriladigan «Tasviriy faoliyat» mashg'ulotlari mazmuni va metodikasini takomillashtirish, uni yangilash uchun nazariy asos vazifasini o'taydi.

Ijodiy faoliyatga urgatish fanining vazifasi MTMda bolalarni kul mexnatiga badiiy mexnatga qiziqishlarini uyg'otish, mehnat orqali hosil bo'lgan ko'nikma va malakalarini shakllantirish; maktabgacha yeshdagi bolalarda mehnatga nisbatan muhabbatni tarbiyalash va kasbga yo'naltirish; bolalarda ijodiy ko'rgazmalar, o'yinlar uchun atributlar yasashga xohishlarini uyg'otish; qog'oz, karton kabi materiallarning xususiyatlari bilan tanishtirish; mehnat qilish madaniyati malaka va ko'nikmalarini tarbiyalash; buyumlarni tayyorlash jarayonini rejalashtirish, tayyorlash texnologiyasini o'rgatish, mahsulotni tejash, buyumlari qoralamasining eskizini va suratini chizishga ish joylarini tartibli saqlashga o'rgatish; bolalarni buyumlar yasash jarayonida oddiy asboblardan foydalanishga o'rgatish hamda

badiy didlarini shakllantirishga, vaqtni tejay olishga, maqsadga muvofiq ishlashga odatlantirishdir. Ijodiy qobiliyat insonni hayvondan farqlab turadigan bir xususiyatdir. Bu qobiliyat insonga nafaqat hayoti davomida qo'l kelishi va undan foydalanishi mumkin, balki uning ko'rinishini o'zgartirishi ham mumkin. Bolalar ijodiyoti va uning o'ziga xos tomonlarini tushunish pedagoglardan ko'pgina bilimlarga ega bo'lishni talab etadi.

Pedagog san'atda bu faoliyat kanday xarakterga ega, rassom badiiy obrazni yaratishi uchun qanday vositalardan foydalanayapti, uning ijodiy faoliyatining bosqichlari qanday degan savollarga javob bera olishi kerak. Bolalar atrof-olam bilan tanisha borish jarayonida ularni o'z faoliyatlarida ya'ni o'yinlarida, chizgan rasmlarida, loy ishlarida, hikoyalarda va hokazolarda aks ettiradilar. Bolalar tasviriy faoliyatda atrof-olamdan olgan tassurotlarini, tasavvurlaridagi timsollarni turli-tuman materiallardan va aniq shakllar yordamida tasvirlashga harakat qiladilar. Bolalar ijodiyotida ijodiy faoliyatning boshlang'ich bosqichida o'ziga xos xarakter xususiyatlari mavjud. Bularga avval o'zlashtirilgan ish

usullarini yangicha mazmunda qo'llashda, oldinda turgan vazifalarni yangi usullar orqali yechishni, o'z his-tuyg'ularini turli vositalar yordamida ifoda etishlarida faol va mustaqil ishtirok etishlari kiradi.

Atrof-olamni bolalar tasviriy faoliyatida tushunish ijodiy ko'rinishlar bilan bog'liq emas, balki bola ishlayotgan, ko'rsatayotgan materialning tarkibini aniqlash orqalinamoyon bo'ladi. Masalan: qalam va bo'yoqlar qog'ozda iz qoldiradilar, loy yumshoq undan narsalar yasash mumkin. Keyinchalik tasviriy faoliyat va izlanishlarni rivojlantirish uchun bu bosqich kichik ahamiyat kasb etadi, chunki bola bunda tasavvurlaridagi timsolni yaratish uchun yordam beradigan material bilan tanishadi. Qalamdan qoladigan iz nimanidir ifodalashini tushunadigan bola o'z xohishi va kattalarning taklifiga ko'ra qandaydir predmetni tasvirlashga harakat qilsa, unda bolaning faoliyati tasviriy xarakter tusini olgan bo'ladi. Bolada fikr, maqsad bo'lib, ularni namoyon etishga harakat qiladi. Shu tariqa ijodiy jarayonning birinchi bosqichi fikrning paydo bo'lishi bola faoliyatida ham hosil bo'ladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Yusupova P. Maktabgacha tarbiya pedagogikasi. T.: O'qituvchi. 1993.
2. Xasanboeva O.U. va boshq. Maktabgacha ta'lim pedagogikasi. T.: Ilm ziyo. 2006.
3. Sodiqova Sh.A. Maktabgacha pedagogika. T.: Tafakkur bo'stoni 2013
4. N.Kayumova. Maktabgacha pedagogika. T.: TDPU 2013 .
5. Nurmatova M.SH. Xasanova SH.T. Rasm buyum yasash va bolalarni tasviriy faoliyatga o'rgatish metodikasi. "Sho'lpon" T.:2010y.
6. Nurmatova M.SH. Xasanova SH.T. D.Azimova. Ustahonada amaliy mashg'ulot. "Musika" T.:2010y

FAZOVIIY TASOVVURNI RIVOJLANTIRISH KARRALI INTEGRALLARNI XISOBLASH

MAXMUDOV BAXODIRJON BAXROMJON O'G'LI
Qo'qon davlat pedagogika instituti o'qituvchisi

Annotatsiya. Fazoviy tasavvurni rivojlantirish muhandislik, fizika va matematika kabi turli sohalarda muhim rol o'ynaydigan muhim kognitiv mahoratdir. Ushbu rivojlanishda yordam beradigan ilg'or matematik vositalardan biri bu bir nechta integrallarni hisoblashdir. Ushbu maqola talabalarni bir nechta integrallarga jalb qilishning pedagogik va kognitiv afzalliklarini o'rganadi, ularning fazoviy vizualizatsiya ko'nikmalarini oshirishdagi rolini ta'kidlaydi. Amaliy misollar va nazariy tahlillar orqali maqola bir nechta integrallarni hisoblash fazoviy fikrlash va tasavvurni rivojlantirish uchun qanday samarali usul bo'lishi mumkinligini ko'rsatadi.

Kalit so'zlar: ko'p integrallar, fazoviy tasavvur, fazoviy fikrlash, ikki tomonlama integrallar

Abstract. Developing spatial awareness is an important cognitive skill that plays an important role in fields as diverse as engineering, physics, and mathematics. One advanced mathematical tool that helps in this development is the calculation of multiple integrals. This article explores the pedagogical and cognitive benefits of engaging students in multiple integrals, highlighting their role in improving spatial visualization skills. Through practical examples and theoretical analysis, the article shows how the calculation of multiple integrals can be an effective method for developing spatial thinking and imagination.

Key words: multiple integrals, spatial imagination, spatial thinking, double integrals

Аннотация

Развитие пространственного восприятия — важный когнитивный навык, который играет важную роль в таких разнообразных областях, как инженерия, физика и математика. Одним из продвинутых математических инструментов, который помогает в этом развитии, является вычисление кратных интегралов. В этой статье исследуются педагогические и познавательные преимущества вовлечения учащихся в изучение нескольких интегралов, подчеркивая их роль в улучшении навыков пространственной визуализации. На основе практических примеров и теоретического анализа в статье показано, как вычисление кратных интегралов может стать эффективным методом развития пространственного мышления и воображения.

Ключевые слова: кратные интегралы, пространственное воображение, пространственное мышление, двойные интегралы.

Kirish

Fazoviy tasavvur, uch o'lchovli fazoda ob'ektlarni tasavvur qilish va aqliy manipulyatsiya qilish qobiliyati kognitiv mahorat bo'lib, keng ko'lamli ilmiy va muhandislik fanlarida muhim rol o'ynaydi. Fizikadagi murakkab muammolarni hal qilishdan tortib, muhandislikdagi murakkab tuzilmalarni loyihalashgacha, fazoviy munosabatlarni tushunish va sharhlash qobiliyati ajralmas hisoblanadi.

Fazoviy tasavvurni rivojlantirishning an'anaviy usullari ko'pincha ko'rgazmali qo'llanmalar, geometrik mashqlar va interfaol vositalarga tayanadi. Biroq, ilg'or matematik tushunchalar, xususan, bir nechta integrallarni o'z ichiga olgan tushunchalar, bu muhim mahoratni oshirish uchun kamroq an'anaviy, ammo yuqori samarali yo'lni taklif qiladi.

Ko'p integrallar, jumladan, ikki va uch karrali integrallar, yuqori o'lchamlarga

integratsiya g'oyasini kengaytiradigan hisob-kitoblardagi asosiy tushunchalardir. Bu integrallarshunchakimavhum matematik tuzilmalar emas; ular ko'p o'lchovli ob'ektlarning hajmlari, maydonlari va boshqa xususiyatlarini hisoblashda amaliy qo'llanmalarga ega. Ko'p integrallarni o'rnatish va yechish jarayoni o'quvchilardan masalalarning geometrik jihatlarini bilan chuqur shug'ullanishni talab qiladi, bu esa fazoviy munosabatlarni yanada chuqurroq tushunishga yordam beradi.

Ushbu maqola talabalarda fazoviy tasavvurni rivojlantirish uchun pedagogik vosita sifatida bir nechta integrallardan foydalanish imkoniyatlarini o'rganadi. Ushbu integrallarni hisoblash bilan bog'liq kognitiv jarayonlarni o'rganib chiqib, biz ular qanday qilib mavhum matematik nazariya va aniq fazoviy fikrlash o'rtasida ko'priki bo'lib xizmat qilishini ko'rsatishni maqsad qilganmiz. Amaliy misollar va tegishli tadqiqotlarni ko'rib chiqish orqali ushbu tadqiqot, ayniqsa, STEM (fan, texnologiya, muhandislik va matematika) sohalarida martaba izlayotgan talabalar uchun ta'lim o'quv dasturiga bir nechta integral hisoblarni integratsiyalashning afzalliklarini ta'kidlaydi.

Ushbu tadqiqotning maqsadi nafaqat ko'p integrallarning matematik ahamiyatini ta'kidlash, balki an'anaviy chegaralardan tashqarida kognitiv qobiliyatlarni rivojlantirishga qaratilgan ta'lim amaliyotlarida ulardan kengroq foydalanishni targ'ib qilishdir. Ko'p integrallarni qat'iy qo'llash orqali fazoviy tasavvurni kuchaytirish orqali o'qituvchilar talabalarni o'zlarining ilmiy izlanishlarida ham, kelajakdagi kasbiy harakatlarida ham ustunlik qilishlari uchun zarur vositalar bilan jihozlashlari mumkin.

Fazoviy tasavvur tushunchasi kognitiv fan va pedagogik psixologiyada keng o'rganilgan. Tadqiqotchilar fazoviy ko'nikmalar nafaqat jismoniy makonda navigatsiya qilish uchun juda muhim, balki mavhum fikrlash va muammolarni hal qilish qobiliyatlari bilan ham bog'liqligini ko'rsatdi. Ko'p integrallarni hisoblash hududlarni ikki yoki uch o'lchovda vizualizatsiya qilishni, chegaralar va chegaralarni tushunishni va bu hududlarni yuqori o'lchamlarga loyihalash qobiliyatini talab qiladi.

Bu jarayon fazoviy fikrlashda ishtirok etuvchi aqliy qobiliyatlarni tabiiy ravishda mustahkamlaydi. Masalan, qo'sh integral yordamida sirt ostidagi hajmni hisoblashda o'quvchilar sirtini, xy-tekislikdagi integratsiya mintaqasini va ularning o'zaro ta'sirida uch o'lchamli shakl hosil qilishini tasavvur qilishlari kerak.

Ko'p integrallarning fazoviy tasavvurga ta'sirini o'rganish uchun ushbu tadqiqot aralash usullardan foydalangan. Ikki va uch karra integrallarni hisoblash bo'yicha bir qator topshiriqlar uchun hisob-kitoblarni o'rganayotgan bakalavriat talabalari guruhi tanlab olindi. Fazoviy fikrlash ko'nikmalarini o'lchash uchun baholashdan oldingi va keyingi testlar o'tkazildi va sifatli ma'lumotlar talaba suhbatlari va kuzatuv yozuvlari orqali to'plandi.

Vazifalar murakkablikni bosqichma-bosqich oshirish uchun ishlab chiqilgan bo'lib, integratsiyaning oddiy mintaqalaridan, masalan, to'rtburchaklar va dumaloq maydonlardan boshlab, egri chiziqlar bilan chegaralangan yoki sferik va silindrsimon koordinatalarni o'z ichiga olgan murakkabroq mintaqalarga o'tish.

Natijalar

Baholashdan oldingi va keyingi testlar

tahlili ko'plab integral hisoblar bilan shug'ullangandan so'ng o'quvchilarning fazoviy fikrlash qobiliyatlari sezilarli darajada yaxshilanganini ko'rsatdi. Talabalarning turli koordinata tizimlari (masalan, karteziandan qutbga) o'tishlarini talab qiladigan vazifalar fazoviy tasavvurni oshirishda ayniqsa samarali bo'ldi.

Talabalar intervyusidan olingan sifatli ma'lumotlar ushbu xulosalarni tasdiqladi, ko'plab talabalar mashqlar matematik tushunchalarni aniqroq tasavvur qilishlariga yordam berganligini aytishdi. Misol uchun, bir talaba tadqiqot oldidan ular mavhum ma'noda hajm tushunchasini tushunishga qiynalganliklarini, lekin integrallar ustida ishlagandan so'ng, ular o'z ongidagi shakl va hajmlarni "ko'rishlari" mumkinligini aytdi.

Natijalar shuni ko'rsatadiki, bir nechta integrallar nafaqat maydonlar va hajmlarni hisoblash uchun matematik vosita, balki fazoviy tasavvurni rivojlantirishning kuchli vositasidir. Ushbu integrallarni o'rnatish va yechish jarayoni muammoning geometriyasi bilan chuqur shug'ullanishni talab qiladi, bu esa o'z navbatida fazoviy munosabatlarni yaxshiroq tushunishga yordam beradi.

Bundan tashqari, turli koordinata tizimlari o'rtasida almashish va bu o'zgarishlarning muammoning geometriyasiga ta'sirini tushunish qobiliyati fazoviy fikrlashni yanada kuchaytiradi. Bu, ayniqsa, uch o'lchamli ob'ektlarni vizualizatsiya qilish va boshqarish qobiliyati juda muhim bo'lgan fizika va muhandislik kabi sohalarida dolzarbdir.

Xulosa

Bir nechta integrallarni o'rganish va hisoblash ko'plab STEM sohalarida muvaffaqiyatga erishish uchun zarur bo'lgan kognitiv mahorat bo'lgan fazoviy

tasavvurni rivojlantirish uchun kuchli va kam qo'llaniladigan usulni taklif qiladi. Ikki va uch karrali integrallarni o'rganish orqali o'quvchilarni ko'p o'lchovli fazolardagi murakkab geometrik shakllarni tasavvur qilish va manipulyatsiya qilish, shu orqali fazoviy munosabatlar haqidagi tushunchalarini chuqurlashtirish talab etiladi.

Ushbu maqolada keltirilgan topilmalar bir nechta integrallar bilan ishlashning ikki tomonlama afzalliklarini ta'kidlaydi: talabalar nafaqat muhim matematik vositaga ega bo'lishadi, balki ular fazoviy fikrlash qobiliyatini ham oshiradilar. Ko'nikmalarning bunday kombinatsiyasi, ayniqsa, fizika, muhandislik va arxitektura kabi sohalarida juda qimmatlidir, bu erda uch o'lchovli ob'ektlarni tasavvur qilish va ular bilan ishlash qobiliyati juda muhimdir.

Bundan tashqari, bir nechta integrallarni o'rnatish va yechish amaliyoti o'quvchilarni turli koordinatalar tizimlari o'rtasida o'tishga undaydi, ularning fazoviy fikrlash qobiliyatlarini yanada kuchaytiradi. Ushbu kognitiv moslashuvchanlik mavhum va amaliy echimlarni talab qiladigan haqiqiy muammolarni hal qilish uchun juda muhimdir.

Aniq afzalliklarni hisobga olgan holda, o'qituvchilarga o'zlarining o'quv dasturlariga, xususan, ilg'or matematik va kognitiv ko'nikmalarni rivojlantirishga qaratilgan kurslarda bir nechta integrallarni o'z ichiga olgan ko'proq vazifalarni kiritish tavsiya etiladi. Shunday qilib, talabalar nafaqat hisob-kitoblarni yanada kuchliroq o'zlashtiribgina qolmay, balki o'zlari tanlagan sohalarida ustunlik qilish uchun zarur bo'lgan fazoviy tasavvurni rivojlantiradilar.

Xulosa qilib aytadigan bo'lsak,

ko'p integrallarni hisoblash mavhum matematik nazariya va moddiy fazoviy fikrlash o'rtasidagi tafovutni yo'qotadigan kuchli ta'lim vositasi bo'lib xizmat qiladi. Ushbu yondashuvni ta'lim jarayoniga integratsiyalashgan holda, biz talabalarni akademik va kasbiy faoliyatida duch keladigan murakkab muammolarga yaxshiroq tayyorlashimiz mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Gardner, H. (1983). *Frames of Mind: The Theory of Multiple Intelligences*. Basic Books.
2. Sorby, S. A. (2009). *Developing Spatial Thinking*. W.H. Freeman.
3. Piaget, J., & Inhelder, B. (1967). *The Child's Conception of Space*. W.W. Norton & Company.
4. Stewart, J. (2015). *Calculus: Early Transcendentals* (8th ed.). Cengage Learning.
5. Thurston, W. P. (1994). On Proof and Progress in Mathematics. *Bulletin of the American Mathematical Society*, 30(2), 161-177.
6. Shepard, R. N., & Metzler, J. (1971). Mental Rotation of Three-Dimensional Objects. *Science*, 171(3972), 701-703.
7. Vinner, S., & Dreyfus, T. (1989). Images and Definitions for the Concept of Function. *Journal for Research in Mathematics Education*, 20(4), 356-366.
8. Ziegler, M., & Winkler, F. (1993). *Computing in Space: Techniques and Applications of Multiple Integrals*. Springer-Verlag.
9. McGee, M. G. (1979). Human Spatial Abilities: Psychometric Studies and Environmental, Genetic, Hormonal, and Neurological Influences. *Psychological Bulletin*, 86(5), 889-918.

PEDAGOGIK VOSITALAR YORDAMIDA KOMMUNIKATIV KOMPETENSIYALARINI SHAKLLANTIRISHNING TARKIBIY QISMLARI

ANARBEKOVA AYJAN AZIZBEK QIZI
Alfraganus universiteti o'qituvchisi

Annotatsiya. Pedagogik vositalarning tarkibi va mazmuni katta o'zgaruvchanlik bilan farqlanadi va pedagogik ijod sohasi hisoblanadi. Masalan, pedagogik qo'llanmaning bir qismi sifatida tadqiqotchilar model, pedagogik texnologiya va mezon apparati, pedagogik texnologiya va ilmiy-metodik ta'minot, amaliyotga yo'naltirilgan kurs, integratsyalashgan kurslar majmuasini, o'z ichiga oladigan pedagogik va axborot texnologiyalari. Pedagogik vositalar tarkibida ajratilgan vositalar doimo tizimli ravishda o'zaro bog'langan bo'ladi.

Kalit so'zlar: komponent, ta'minot, raqamlashtirish, vositalar, dasturlash, texnik, didaktik, moliyaviy.

Аннотация. Состав и содержание педагогического инструментария сильно различаются и считаются областью педагогического творчества. Например, в состав педагогического пособия исследователи включают модель, педагогическую технологию и аппарат бенчмаркинга, педагогическую технологию и научно-методическое обеспечение, практико-ориентированный курс, комплекс интегрированных курсов, педагогические и информационные технологии. Инструменты, выделенные в педагогическом инструменте, всегда систематически взаимосвязаны.

Ключевые слова: компонент, снабжение, цифровизация, инструментарий, программирование, технический, дидактический, финансовый.

Annotation. The composition and content of pedagogical tools vary greatly and are considered to be an area of pedagogical creativity. For example, researchers include a model, pedagogical technology and benchmarking apparatus, pedagogical technology and scientific and methodological support, a practice-oriented course, a set of integrated courses, pedagogical and information technologies in the composition of a pedagogical manual. The tools identified in a pedagogical tool are always systematically interconnected.

Key words: component, supply, digitalization, toolkit, programming, technical, didactic, financial

ASOSIY QISM

Normativ-tartibga solish komponenti (o'rganilayotgan hodisaning tashkiliy jihati bilan bog'liq) davlat, tarmoq va mahalliy darajadagi tegishli hujjatlarga muvofiq pedagogik vositalarni ishlab chiqish, sinovdan o'tkazish va ulardan foydalanish jarayonlarini tartibga solish uchun mo'ljallangan zamonaviy mahalliy va xalqaro standartlar, asosiy va qo'shimcha ta'lim dasturlarining maqsad va vazifalari.

Funksional-resurs komponenti (texnologik jihat bilan bog'liq) pedagogik vositalarning axborot-mazmun asosidir.

Ushbu komponentning o'zagini ochiq bilimlar bazasi ontologiyalar va o'quv-uslubiy majmualar modullari tomonidan shakllantirilgan bo'lajak ingliz tili o'qituvchilarini kommunikativ kompetensiyalarini shakllantirish mazmuni tashkil etadi. Dasturiy ta'minot va apparat infratuzilmasi ta'lim mazmunini yaratish, rivojlantirish hamda boshqarish uchun mo'ljallangan. Uskuna qismi ma'lumotlarni yig'ish va qayta ishlash qurilmalarini, birinchi navbatda, kompyuter uskunalarini o'z ichiga oladi. Dasturiy ta'minot qismi ta'lim mazmunini ishlab chiqish

(ontologiya muharriri, matn va gipermatn formatidagi elektron kurslar dizaynerlari) va uni boshqarish uchun mo'ljallangan litsenziyalangan dasturiy ta'minotni o'z ichiga oladi (ontologiyalarga asoslangan ko'p tilli elektron o'quv muhiti va pedagogika universitetlarda joriy qilingan boshqa tizimlar, masalan, Moodle).

Funksional-resurs komponentining bir qismi sifatida vositalar bir-birini to'ldirish tamoyiliga muvofiq o'zaro ta'sir qiladi. Bunday pedagogik vositalarni bo'lajak ingliz tili o'qituvchilarini kommunikativ kompetensiyalarini shakllantirish jarayonida kompleks qo'llash natijalari [51, 329, 346]. Shu bilan birga, shuni ta'kidlash kerakki, ulardan foydalanishning sinergik ta'siri talabalar tomonidan o'zaro faoliyat fanlararo loyihalarni ishlab chiqishda kuchayadi.

Texnik-uslubiy komponent (kasbiy va faoliyat jihatini bilan bog'liq) pedagogik vositalardan foydalanuvchilarni maxsus uslubiy ta'minlash, uslubiy va texnik jihatdan qo'llab-quvvatlash orqali talabalar, o'qituvchilar, sanoat, fan va ishlab chiqarish MOQ vakillarining birgalikdagi faoliyatini tashkil etish. Shuningdek, pedagogik diagnostikani o'z ichiga oladi (kommunikativ kompetensiyalarini namoyon bo'lish darajalari, mezonlari, ko'rsatkichlari, diagnostika vositalari) kommunikativ kompetensiyalarini shakllantirishning uzluksiz pedagogik monitoringini o'z ichiga oladi, uning natijalari bir nechta qo'shimcha ma'lumotlar bazalarida to'planib tahlil etiladi.

Shu nuqtai nazardan qaraganda, raqamlashtirish kommunikativ kompetensiyalarini shakllantirish mohiyatiga ta'sir qiluvchi hodisalar to'plami bilan namoyon bo'ladi. Ushbu kompetensiyaning mazmuni uchta o'zaro bog'liq va o'zaro bog'liq komponentlar

bilan belgilanadi: motivatsion-qiyamat, funksional-faoliyat va aks ettiruvchi-baholash.

Tanlangan komponentlarning mazmuni pedagogik vositalar majmuasi orqali ochib beriladi. Tizimli ravishda bog'langan holda, ularning har biri o'z vazifasini hal qiladi, tarmoq klassifikatorida kasbiy tayyorgarlikning samarali shakllanishi va rivojlanishiga hissa qo'shadi.

Normativ-tartibga solish komponenti (o'rganilayotgan hodisaning tashkiliy jihatini bilan bog'liq) davlat, tarmoq va mahalliy darajadagi tegishli hujjatlarga muvofiq pedagogik vositalarni ishlab chiqish, sinovdan o'tkazish va ulardan foydalanish jarayonlarini tartibga solish uchun mo'ljallangan, zamonaviy, mahalliy, xalqaro standartlar asosida asosiy va qo'shimcha ta'lim dasturlarining maqsad va vazifalarini belgilaydi.

Pedagogik vositalarni ishlab chiqishda ko'plab turli xil vazifalarni (tashkiliy, texnik, didaktik, moliyaviy va boshqalar) hal qilishni talab qiladi, bu turli fan sohalari mutaxassislarini (o'qituvchilar, dasturchilar, ingliz tili o'qituvchilari va boshqalar) jalb qilishni o'z ichiga oladi.

XULOSA

Umumiy dastur asosida muvofiqlashtirish, unga ko'ra bu jarayon sakkizta mantiqiy bog'langan, o'zaro bog'liq va ketma-ket bajariladigan texnologik bosqichlar shaklida taqdim etiladi, bu o'zgarishlar to'rt bosqichida amalga oshiriladi. Pedagogik mantiqiy vositalar tartibga soluvchi komponent pedagogik faoliyat subektining psixologik resursini faollashtirish uchun mo'ljallangan bo'lib, u introspeksiya va fikrlashning shakllangan ko'nikmalari darajasi bilan tavsiflanadi; maqsadni belgilash va rejalashtiradi.

Ingliz tilini o'qitishda kommunikativlik

alohida o‘rin tutadi. Kompetensiyaviy yondashuv asosida o‘qitish zamonaviy usul sifatida pedagogik ta’limda muhimdir. Jumladan, kompetensiyaviy yondashuv asosida kommunikativ kompetensiyalarni shakllantirishda – yozish, o‘qish, tinglab tushunishni amaliy qo‘llash malakalarni shakllantirish va pivojlantirishga yopdam bepadi.

Falsafiy, psixologik, pedagogik va lingvodidaktik adabiyotlarni tahlil qilish bilan bir qatorda ingliz tili o‘qitish amaliyotini tahlil qilish bo‘lajak ingliz

tili o‘qituvchilarining kommunikativ va uslubiy kompetensiyalarini shakllantirish xususiyatlarini ilmiy uslubiy muammo sifatida ajratib ko‘rsatishga imkon beradi.

Bo‘lajak ingliz tili o‘qituvchilarining kommunikativ kompetensiyasini shakllantirish yaxlit, uzluksiz va nisbatan barqaror jarayon sifatida qabul qilinadi. Uning natijasi til ko‘nikmalarini shakllantirish va kasbiy muloqot ko‘nikmalarini rivojlantirishdir. Bu esa tilni chuqur o‘rganishni ta’minlaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Mirolubov A.A. Istoriya otechestvennoy metodiki obucheniya inostrannim yazikam. - M.: INFRA-M, 2002. - 448 s.
2. Modernizatsiya obpazovatel'nogo potentsiala v nachalnoy, osnovnoy i sredney shkole: varianty resheniya / Pod red. A.G.Kasppjaka i L.F.Ivanovoy. - M.: Pposvesheniye, 2004. – 415 s.
3. Petpovskaya L.A. Kompetentnost v obshenii. – M.: MGU, 2006. – 216 s.
4. Polonskiy V.M. Slovar ponyatiy i terminov po obrazovaniyu i pedagogike. - M.: Mipos, 2000. - 368 s.
5. Raven Dj. Kompetentnost v sovpemennom obshestve. Vstavleniye, pazvitiye i pealizatsiya / Pep. s angl. — M.: Kogito-Sentp, 2002. - 396 s.
6. Sadoxin A.P. Vvedeniye v teoriyu mejkultupnoy kommunikatsii. - M.: Vissh. shk., 2005. – 310 s.
7. Tupg‘unov S.T., Maqsudova L.A. va boshq. Pedagogik jarayonlarni tashkil etish va boshqarish texnologiyalari. – T.: Sano-standart, 2012. - 48 b.
8. Ulasevich S.N. Ustavleniye kachestvom pazvitiya obpazovatel'noy kompetentnosti shkolnikov. - M.: Izd-vo MPGU, 2003g. – 22 s.

Internet ma’lumotlari:

- www.tdpu.uz
- www.pedagog.uz
- www.ziyounet.uz
- www.edu.uz
- www.lex.uz
- www.bilim.uz

RAQAMLI TEXNOLOGIYALAR ASOSIDA OLIY TA'LIM SAMARADORLIGINI OSHIRISH

MAMATKABILOV A.X. - Termiz davlat universiteti. “Matematik
modellashtirish va kompyuter ilmlari” kafedrası katta o‘qituvchisi,
f.m.f.f.d.(PhD)

ABDULLAYEV B.P. - Termiz davlat universiteti. “Matematik
modellashtirish va kompyuter ilmlari” kafedrası o‘qituvchisi.

CHORIYEV I.K. - Termiz davlat universiteti. “Matematik modellashtirish va
kompyuter ilmlari” kafedrası o‘qituvchisi.

Annotatsiya. Bugungi kunda oliy ta'limda raqamlashtirishni amaliy qo'llash va ta'lim jarayonini boshqarishni takomillashtirish uchun raqamli texnologiyalardan foydalanishni optimallashtirish yo'llarini izlash zamonaviy tadqiqot paradigmasi uchun dolzarb masala hisoblanadi. Ushbu tadqiqot oliy ta'limda raqamli texnologiyalardan foydalanishning o'ziga xos usullarini o'rganish va ta'lim jarayoni samaradorligini oshirish uchun ularni qabul qilishning kontseptual asoslarini yaratishga qaratilgan.

Kalit so'zlar. ta'limni raqamlashtirish, ta'lim jarayonini o'zgartirish, o'qitish va o'qitish, texnologiya samaradorligi

Raqamli axborot texnologiyalari zamonaviy inson hayotining ajralmas qismiga aylandi. YuNESKO ma'lumotlariga ko'ra, raqamli axborot texnologiyalari axborotni qayta ishlash va saqlashning samarali usullarini, odamlar va uskunalarni boshqarish, ijtimoiy, iqtisodiy va madaniy faoliyatni o'rganadigan ilmiy, texnologik va muhandislik fanlarini o'z ichiga oladi. Bunday o'zgarishlar bugun ta'limda ro'y bermoqda, uning global tendentsiyasi shaxsiylashtirilgan ta'lim shakllariga raqamli transformatsiya qilish, ta'lim jarayonini boshqarishni takomillashtirish va uni yanada samaraliroq qilish uchun o'qitish maqsadi va mazmunini o'zgartirib yubordi [1].

O'quv jarayoniga raqamlashtirishning joriy etilishi samarali samara beradi va dunyoning keng ta'lim muhitiga qulay kirishni amalga oshirsa bo'ladi. Bunda ta'lim muassasalari o'z yo'nalishlari bo'yicha ta'lim va tarbiyaning ilg'or texnologiyalarini

faol targ'ib qilishi mumkin. Biroq, raqamli texnologiyalarni joriy etish izchillik, uzluksizlik va katta mablag'ni, shuningdek, o'qituvchilarni rahbariyat tomonidan qo'llab-quvvatlashni talab qiladi.

Izlanishlar shuni ko'rsatadiki oliy ta'limda raqamli texnologiyalarning o'ziga xos xususiyatlarini o'rganish va ularni ta'lim jarayoniga samarali tatbiq etishning kontseptual modelini ishlab chiqishga etiborni qaratish kerak bo'ladi. Izlanishlar natijasida quyidagicha savollar aniqlandi:

1-savol: Ta'lim jarayoniga raqamli texnologiyalarni joriy etish oliy ta'lim nazariyasi va metodologiyasini takomillashtirish muammolarini hal qilishga qanday yordam berishi va uni yanada rivojlantirishga hissa qo'shishi mumkinmi?

2-savol: Raqamli texnologiyalarning oliy ta'limdagi o'quv jarayoni nazariyasi va metodologiyasiga ta'sirini kontseptual model orqali ochib berish mumkinmi?

Bu savollarga javoblar ta'lim jarayonini raqamlashtirish oliy ta'limdagi nazariy va o'quv metodlarining samaradorligiga qanday ta'sir qilishini tushunishga yordam beradi. Izlanishlar ishtirokchilarning oliy ta'limni raqamlashtirish zaruriyatiga moslashuvi, shuningdek, mehnat bozorida raqobatbardosh bo'lish uchun mutaxassislar tayyorlashning asosiy ko'rsatkichlarini taqdim etadi.

Tadqiqot natijalarining amaliy ahamiyati shundan iboratki, oliy ta'lim boshqaruvini takomillashtirish, ta'limni raqamlashtirish sharoitida o'qituvchilar malakasini oshirish va malakasini oshirishda foydalanish imkoniyati mavjud.

A. Global raqamli madaniyat shakllanishining bir qismi sifatida ta'lim jarayonini raqamlashtirish.

Raqamlashtirish hayotning barcha sohalariga ta'sir ko'rsatib, global iqtisodiy muhitni o'zgartiradi. Butun dunyo bo'ylab raqamli madaniyatning shakllanishi notekislikni namoyon qiladi, bu esa har tomonlama o'rganishni talab qiladi. Raqamlashtirish jarayonini tahlil qilish olimlarni qiziqtiradi, chunki u raqamli iqtisodiyotdagi tendentsiyalarni va ushbu jarayonni boshqaradigan texnologiyalarni bashorat qilish uchun ishonchli vositadir. Raqamli jamiyat ma'lumotlarning to'siqsiz almashinuvi, keng ko'lamli ta'lim imkoniyatlarini yaratish va umumiy rivojlanish muhitini qo'llab-quvvatlash bilan tavsiflanadi. Shu bois raqamli texnologiyalarning rivojlanishi ularni asta-sekin o'quv jarayonining ajralmas qismiga aylantirdi. Dunyo bo'lib o'tgan va bo'layotgan turli yuqumli kasalliklarning tarqalishi, ta'limni raqamlashtirishni tezlashtirdi, natijada onlayn ta'limga keng ko'lamli inqilobiy o'tish boshlandi. Raqamlashtirish o'quvchilar va o'qituvchilar uchun sinfda ham, sinfdan tashqarida ham har tomonlama axborot va kommunikativ

yordamni ta'minlovchi yangi ta'lim modellarining asosiga aylandi. Bu o'rganish individuallashtirishga hissa qo'shadi va nogironlar uchun foydalanish imkoniyatini oshiradi. Bugungi kunda davlat taraqqiyoti raqamli texnologiyalarni integratsiyalashgan holda ta'lim tizimini o'zgartirish bilan bevosita bog'liqdir. [2]

B. Raqamlashtirish ta'sirida ta'lim sohasini o'zgartirish.

Raqamli texnologiyalarning tarqalishi ta'lim sohasida tub o'zgarishlarga yordam beradi. Axborot-kommunikatsiya texnologiyalarining jadal rivojlanishi ta'limda yuqori texnologik muhitni yaratishni ta'minlaydi. Tadqiqotchilar axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini talabalarining o'zini o'zi boshqarish ko'nikmalarini egallashlari uchun zarur pedagogik shartlar va o'zlarining kasbiy o'zini o'zi anglashda muvaffaqiyat kalitlari sifatida qaraydilar. Talabalar va o'qituvchilar o'rtasida muloqotni yo'lga qo'yish va onlayn hamkorlikni tashkil etish raqamli texnologiyalarni tatbiq etish orqali samarali o'rganish va shaxsiy va kasbiy fazilatlarini yangilashning muhim omillaridan hisoblanadi. Talabalar o'zlari uchun o'qish davrida raqamli texnologiyalarni joriy etish uchun faol ishtirok etadilar va shu orqali yangi bilimlarni yaratishda hammuallif bo'lishadi.

C. Ta'lim jarayonida raqamlashtirishning muammolari va afzalliklari.

Raqamli texnologiyalarni o'quv jarayoniga bevosita integratsiyalashuvi bilan bog'liq muammolar orasida tadqiqotchilar haddan tashqari nazorat, manipulyatsiya holatlari, intellektual mulkka bo'lgan mualliflik huquqining past darajada himoyalanganligi va ta'lim faoliyati sifatini baholash mezonlarining noaniqligi masalalarini ajratib ko'rsatishadi. Biroq, oliy ta'limni raqamlashtirish bir qator afzalliklarni beradi. Birinchidan, ta'kidlash

joizki, u akademik makonni kengaytiradi va butun dunyo bo'ylab eng yaxshi o'qitish amaliyotiga kirish imkonini beradi. Oliy ta'limdagi raqamli texnologiyalar, shuningdek, individual yondashuvlar orqali har bir talabaning o'ziga xos ta'lim ehtiyojlarini qondirish, o'quv jarayonini joy va vaqt chegarasiz tashkil etishda qulaylik yaratish, talabalarni iste'molchidan yangi ta'lim resurslari yaratuvchisiga aylantirish imkonini beradi. Raqamli texnologiyalarni oliy ta'limga integratsiyalashuvi talabalarning o'quv fanlariga bo'lgan qiziqishini oshirishga yordam beradi, buning uchun rag'batlantiriladi bundan tashqari intellektual qobiliyatlarni rivojlantirish va ijodiy salohiyatni rivojlantirish, talabalarning kasbiy kompetensiyalarini shakllantirishda asosiy vosita vazifasini bajaradi. Talabalarga kasbiy kompetensiyalarni egallashda samarali yordam berish uchun o'qituvchilar raqamli ta'lim texnologiyalarini yaxshi bilishlari kerak. Shunga qaramay, moddiy-texnik bazaning to'liq bo'lmaganligi, o'qituvchilar malakasining yetarli emasligi, buning natijasida innovatsiyalar uchun past motivatsiya, nomuvofiq ta'lim mazmuni, yetarlicha uslubiy va huquqiy ta'minot kabi muammolar oliy ta'limda raqamlashtirishni rivojlantirishga to'sqinlik qiladi.

D. Oliy ta'limda raqamli texnologiyalar ta'lim asosi sifatida.

Raqamli texnologiyalar ta'lim uchun asos bo'lib xizmat qiluvchi o'quv jarayoni va kasbiy faoliyatni keng ko'lamli o'zgartirishga olib keladi. Ta'limni raqamlashtirish o'qituvchilarga o'quvchilarni o'rganishni osonlashtiradigan va motivatsiyani oshiradigan turli yondashuvlardan foydalanishga imkon beradi. Yangi ta'lim muhitida o'quv amaliyotlari keng qamrovli ma'lumotlarni boshqarishni o'z ichiga oladi, bu esa boshqaruv xatti-harakatlarining yangi shakllarini keltirib chiqarishi mumkin,

masalan, "mashina xatti-harakati". Raqamli texnologiyalar asosan, innovatsion jarayonlar va o'quvchilarda kasbiy kompetensiyalarni shakllantirish o'rtasida murakkab dialektik aloqalar shakllanib, o'quv muhitini ta'lim makonini raqamlashtirishga moslashtirishni taqozo etadi. Shunday qilib, elektron va an'anaviy ta'lim shakllarining muvozanatli kombinatsiyasi zamonaviy ta'limda universal yondashuvga aylanadi.

E. Raqamlashtirish jarayonini modellashtirish oliy ta'limda nazariya va o'qitish metodikasi samaradorligini ta'minlash asosi sifatida.

Raqamlashtirish ta'sirida ta'lim muhitida ro'y berayotgan tarkibiy o'zgarishlar, birinchi navbatda, o'qituvchi rolini qayta belgilash va o'quvchilarning o'z-o'zini o'rganishini rag'batlantirishni o'z ichiga oladi. Ushbu jarayonning hayotiyligi, moslashuvchanligi va barqarorligi talabalar umidlarini jahon bozorining yuqori talablari bilan muvofiqlashtirish muammosi bilan birga keladi. Shuning uchun raqamli texnologiyalarni muvaffaqiyatli joriy etish ta'lim muassasalarini samarali boshqarish va mas'uliyatli boshqaruvni talab qiladi. Akademik muhitdagi dinamik o'zgarishlarni hisobga olgan holda, ushbu jarayonni osonlashtirish uchun tegishli ta'lim modellarini ishlab chiqish zarurati tug'iladi. Tadqiqotchilar talabalar ta'limida raqamlashtirish muammolarini hal qilish uchun oliy ta'limda integratsiyalashgan o'qitish modellarining muhimligini ta'kidlaydilar. Bundan tashqari, ba'zilar "Maktab-kollej-universitet-korxona" kabi ko'p bosqichli modelni qabul qilishni taklif qilmoqdalar, bu kasbiy yo'nalishni o'z ichiga oladi va raqamlashtirish kontekstida malakali mutaxassislariga mintaqaviy ehtiyojlarni qondirishga qaratilgan bo'ladi. Xozirgi vaqtda ta'lim, boshqaruv va aloqani osonlashtiradigan dasturiy ta'minot to'plami

sifatida xizmat qiluvchi raqamli universitet kontsepsiyasi ham ko'rib chiqilmoqda. Binobarin, raqamli texnologiyalar faol ta'lim uchun samarali vosita ekanligini isbotladi, shuning uchun raqamli ta'lim ta'lim jarayonini tashkil etishning barcha modellariga integratsiya qilinishi kerak. Shunday qilib, ta'limni raqamlashtirish zarurati raqamli iqtisodiyotning global jarayonlari bilan bog'liq transformatsiya va ta'lim jarayonining barcha ishtirokchilari uchun axborot-kommunikatsiyasi yordamiga asoslangan innovatsion ta'lim modellarining paydo bo'lishiga olib keladi. Ta'limda yuqori texnologiyali muhitni yaratishning ijobiy tomonlari orasida boshqaruvni takomillashtirish, ta'lim maydonini kengaytirish, individual yondashuvni ta'minlash, o'quvchilarning mustaqil ishlashi va o'zini o'zi boshqarish ko'nikmalarini rivojlantirish, o'quvchilar va o'qituvchilar o'rtasidagi onlayn muloqotni tashkil etish, talabalarni o'quv jarayoniga jalb qilish, yangi bilimlarni yaratishlar kiradi. Shunga qaramay, ta'lim jarayonini raqamlashtirish jarayonida muammolar, jumladan, moddiy-texnik bazaning yetarli emasligi, o'qituvchilarning raqamli savodxonligining pastligi, yangi texnologiyalarni joriy etish bo'yicha metodik va huquqiy yordamning yetarli emasligi kabi muammolar ham mavjud. Ushbu vazifalar raqamlashtirish sharoitida ta'lim jarayoni samaradorligini oshirish bo'yicha tadqiqot dolzarbligini ta'kidlaydi.[3]

III. METOD

Talabalar va o'qituvchilarning o'quv jarayonida raqamli texnologiyalarning o'rni haqidagi istiqbollarini yaxshiroq tushunish uchun biz pragmatik va miqdoriy yondashuvlarning kombinatsiyasidan foydalandik. Talabalar va o'qituvchilarning ta'limni raqamlashtirishga munosabatini baholashning asosiy usuli sifatida tadqiqot maqsadlariga moslashtirilgan yarim tizimli

so'rovnomadan foydalangan holda so'rov o'tkazildi. Bundan tashqari, raqamli texnologiyalardan foydalanish orqali oliy ta'lim nazariyasi va metodologiyasi samaradorligini oshirishga qaratilgan kontseptual modelni ishlab chiqish uchun modellashtirish usuli qo'llanildi.

Tadqiqot loyihasi bir necha ketma-ket bosqichlarda amalga oshirildi. Dastlabki bosqichda raqamli texnologiyalardan foydalangan holda o'quv jarayonini tashkil etishning nazariy asoslari, o'quv-uslubiy majmualari, texnik-maslahat asoslarini tayyorlash ishlari olib borildi. Ta'limni raqamlashtirish masalasi bo'yicha ilmiy adabiyotlar manbalari ma'lumotlari tahlil qilindi. Bundan tashqari, biz ta'limni raqamlashtirish bilan bog'liq dolzarb muammolarni belgilab berdik va tadqiqot maqsadiga aniqlik kiritdik. Ikkinchi bosqichda tadqiqot o'tkazilayotgan universitetda matematika va ijtimoiy-pedagogika yo'nalishlari bo'yicha o'qitiladigan fanlarni raqamlashtirish amalga oshirildi. Maxsus ishlab chiqilgan o'quv va ma'lumotnomalar, topshiriqlar va nazorat testlari barcha o'quv va axborot elektron resurslariga joylashtirildi. O'quv jarayoniga ta'lim platformalari, ijtimoiy tarmoqlar, mobil ilovalar, dasturiy ta'minot va boshqalar tomonidan taqdim etilgan imkoniyatlar jalb etildi. Ushbu bosqichda respondentlar guruhlar o'quv jarayonida raqamli texnologiyalardan foydalanish va oliy ta'lim sifatini baholashga munosabati yuzasidan so'rov o'tkazildi.[4]

Tadqiqotning uchinchi bosqichida anketa natijalari tahlil qilindi. Ushbu xulosalar asosida oliy ta'lim muassasalarida o'qitishning nazariy va uslubiy asosi bo'lib xizmat qiluvchi raqamlashtirishning kontseptual modeli ishlab chiqildi.

Tadqiqotning to'rtinchi va yakuniy bosqichi umumlashtirish, xulosalarni shakllantirish, amaliy tavsiyalar berish

va istiqbolli yo'nalishlarni aniqlashni o'z ichiga oladi. Izlanishlar Termiz davlat universitetida olib borildi, tajriba Axborot texnologiyalari hamda Fizika-matematika fakulteti talabalari va o'qituvchilari ishtirok etdilar. Ushbu fakultetlarni tanlashda ularning o'quv jarayoniga raqamli texnologiyalarni faol tatbiq etishlari asos qilib olingan. Respondentlar oddiy randomizatsiya yordamida tanlandi. Dastlab 180 ta yarim tuzilgan anketa tayyorlandi, ulardan 80 tasi o'qituvchilarga, yana 100 tasi tanlangan fakultetlardan bakalavriat bosqichining uchinchi kurs talabalariga tarqatildi.

Biroq, turli bosqichlarda 15 o'qituvchi va 20 talaba tadqiqotda ishtirok etishdan bosh tortdi. Bundan tashqari, anketalarni qayta ishlash jarayonida ulardan 9 tasi bo'sh qoldirilgani va shuning uchun ahamiyatsiz deb topilgani aniqlandi. Natijada 2023-yilda bir semestr davom etgan o'qishda 80 nafar talaba va 65 nafar o'qituvchi ishtirok etdi.

Qo'llaniladigan asosiy tadqiqot usuli ekspert baholashlari bo'lib, hakamlarlarning ikki guruhi: talabalar va o'qituvchilar ekspert sifatida qatnashdi. Hakamlarga savollar mazmunini o'rganish maqsadlariga moslashtirish orqali uning asoslilikini ta'minlovchi yarim tuzilgan so'rovnoma

taqdim etildi. Savollar bevosita aniq tadqiqot masalalarini hal qilishga qaratilgan edi.

Anketa uch qismga bo'lingan bo'lib.

Birinchi qism samarali ta'lim olish uchun o'qituvchilar va talabalar uchun afzal qilingan ta'lim shakliga oid savollardan iborat edi. O'qituvchilar va talabalar ushbu shakllarni 1 ball dan 5 ballgacha baholandi.

Anketaning ikkinchi qismida o'quv jarayonida yuqori texnologiyali vositalar va texnologiyalarning muayyan to'plamidan foydalanish chastotasini baholovchi savollar kiritilgan. Hakamlar o'zlarining foydalanish chastotasini 5 balli hisoblashdi.

Anketaning uchinchi qismi oliy ta'limda raqamli texnologiyalardan foydalanish bilan bog'liq afzallik va kamchiliklar reytingini aniqlashga qaratilgan. Hakamlar ushbu omillarning ahamiyatini 5 ball bo'yicha baholadilar.

So'rov Google Forms yordamida o'tkazildi va natijalar Microsoft Excel yordamida hisoblab chiqildi. Talabalar va o'qituvchilar bo'sh vaqtlarida anketa savollariga javob berishdi. So'rov natijalarini statistik tahlil qilish, o'qituvchilar va talabalar o'rtasidagi javoblarni solishtirish MS Excel dasturida Student's t-test yordamida amalga oshirildi.

XXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXX

Foydalanilgan adabiyotlar:

XXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXX

1. YUNESKO IITE va SOU. (2022). Ta'limning raqamli transformatsiyasi uchun ilg'or AKT/AI dan foydalanish bo'yicha tahliliy hisobot. [Onlayn]. Mavjud: https://iite.unesco.org/wp-content/uploads/2022/07/Analytical-Report_Ed_AI.pdf
2. Мальцева С.М., Ваганова О.И., Алешугина Е.А. Технология разработки электронного учебно-методического комплекса по дисциплине «Педагогические технологии» //Инновации в образовании. 2019. № 6. С. 103-109.
3. S.S. G'ulomov, Abdullayev, M., Ayupov, R. (2020). Raqamli iqtisodiyot - kadrlar tayyorlashning dolzarb iynalishlari. Arxiv nauchnykh issledovaniy, 1(23). izvlacheno ot <https://journal.tsue.uz/index.php/archive/article/view/2702>.
4. Ваганова О.И., Ильяшенко Л.К., Белоусова Г.А. Современные технологии профориентационной деятельности в системе высшего образования //Современные исследования социальных проблем (электронный научный журнал). 2018. Т. 9. № 5-2. С. 45-48.

РУССКИЙ ЯЗЫК КАК ИНОСТРАННЫЙ В ГРУППАХ С УЗБЕКСКИМ ЯЗЫКОМ ОБУЧЕНИЯ

ХАЙДАРОВА ШОХИСТА РУСТАМОВНА

Ташкентская Медицинская академия Кафедра узбекского и иностранных языков

Аннотация. В настоящее время преподавание русского языка представляет собой сложную задачу, требующую особого подхода и современных методов. С учетом глобализации и растущего интереса к русскому языку как средству деловых и культурных отношений, становится необходимым формирование многоязычной личности, способной к межкультурному общению. Актуальность данной статьи обусловлена параллельным ростом числа учащихся, стремящихся изучать русский язык в различных странах мира, и необходимостью адаптации методов обучения к разнообразным психическим характеристикам этих групп. Основной проблемой, требующей решения, является выбор эффективных методов преподавания русского языка как иностранного. Таким образом, работа представляет собой всестороннее изучение текущих проблем и выгодных подходов к преподаванию русского языка как иностранного на фоне мировых тенденций и потребностей учащихся.

Ключевые слова: многоязыковая личность, межкультурное общение, адаптации, мировые тенденции, совершенствование, учет перспективных достижений, реалии, метод проектирования.

Annotatsiya. Hozirgi vaqtda rus tilini o'qitish alohida yondashuv va zamonaviy usullarni talab qiladigan murakkab vazifadir. Globallashuv va rus tiliga ishbilarmonlik va madaniy aloqalar vositasi sifatida qiziqish ortib borayotganini hisobga olgan holda, madaniyatlararo muloqotga qodir ko'p tilli shaxsni shakllantirish zarurati tug'iladi. Ushbu maqolaning dolzarbligi dunyoning turli mamlakatlarida rus tilini o'rganishga intilayotgan talabalar sonining parallel ravishda ko'payishi va o'qitish usullarini ushbu guruhlarning turli xil ruhiy xususiyatlariga moslashtirish zarurati bilan bog'liq. Yechilishi kerak bo'lgan asosiy muammo - rus tilini chet tili sifatida o'qitishning samarali usullarini tanlash. Shunday qilib, ish global tendentsiyalar va talabalar ehtiyojlari fonida rus tilini chet tili sifatida o'qitishning dolzarb muammolari va foydali yondashuvlarini har tomonlama o'rganishni ifodalaydi.

Kalit so'zlar: ko'p tilli shaxs, madaniyatlararo muloqot, moslashish, global tendentsiyalar, takomillashtirish, istiqbolli yutuqlarni, haqiqatlarni, dizayn usulini hisobga olgan holda

Введение

Обучение русскому языку – это сложная и ответственная задача. Современный мир осознает важность владения несколькими языками для формирования личности с поликультурным мировоззрением. Русский язык сегодня завоевывает популярность, становясь инструментом международного общения в сфере бизнеса, культуры и специальных областей. Это требует создания новых, современных методов и приемов обучения русскому языку как иностранному, а также глубокого осмысления теоретических основ препода-

вания и их практической реализации.

Важно понимать, что язык – это не просто набор слов и грамматических правил, а ключ к другой культуре. Изучая русский язык, студенты могут погрузиться в ее особенности, понять характерные черты и усвоить правила поведения, необходимые для эффективного взаимодействия с носителями русского языка. Только таким образом они смогут стать полноправными участниками межкультурного диалога. Актуальность темы обусловлена необходимостью разработки методов преподавания русского языка как иностранного, которые

учитывали бы индивидуальные особенности учащихся и способствовали развитию их лингвистических способностей.

Поскольку русский язык стал родным для многих людей по всему миру, возникла настоятельная необходимость в улучшении методик его преподавания иностранцам. Для педагогов-лингвистов остро стоит вопрос поиска более эффективных, интересных и разнообразных способов подачи материала. Преподавание русского языка иностранцам представляет собой сложную задачу. Поэтому постоянно ведутся разработки новых методов, приемов и подходов, создаются концепции обучения. Над решением этих проблем активно трудятся ученые и преподаватели из Узбекистана и зарубежных стран. Их опыт и методические разработки способствуют решению актуальных вопросов, связанных с преподаванием русского языка иностранцам.

Много статей посвящено именно общим вопросам методики. Способы овладения иностранным языком, содержание обучения обуславливают, различные направления в методике преподавания, стратегии обучения. Обобщив методы обучения русскому языку как иностранному, мы можем охарактеризовать наиболее распространенные из них – грамматико-переводной, аудио-лингвистический, коммуникативный и др. Исследование особенностей преподавания и усвоения иностранных языков позволило выявить лингво - дидактический потенциал корпусов текстов, в частности ученического, и перспективу его использования в преподавании русского языка как иностранного. Общие методические подходы к формированию языковой компетенции у учеников раскрыты в аспекте изучения лексики и грамматики русского языка. Лингвистические основы методики преподавания грамматики рус-

ского языка как иностранного, прослеживает связь различных аспектов лингвистического описания грамматических единиц и явлений русского языка с реальным процессом обучения. Именно реальные условия обучения обуславливают внимание исследователей к формированию и развитию навыков и умений в различных видах речевой деятельности (говорение, аудирование, чтение, письмо). Сформулированы основные лингводидактические принципы обучения видам речевой деятельности, описаны важные практические моменты, акцентировано внимание на роли и функции преподавателя в учебном процессе. Преподавание русского языка как иностранного невозможно без учета перспективных достижений современной лингводидактики, а также потребностей времени. Существует множество исследований как отечественных, так и зарубежных лингвистов относительно основных методов обучения иностранным языкам. Все они имеют как положительные, так и отрицательные стороны. Нам близка мысль американского лингвиста Леонарда Блумфельда: «В процессе развития теории и практики обучения иностранным языкам осуществлялись многочисленные попытки, направленные на создание наиболее рациональных методов овладения иностранными языками. Наряду с развитием основных методических направлений обучения иностранным языкам развивались и их модификации. Модификациями одного методического направления считаются методы, которые характеризуются общими или близкими чертами основного методического направления». Необходимо отметить, что только в результате сочетания нескольких методов мы сможем добиться успеха. Использование определенных методов обучения русскому языку как иностранному зависит от конкретного матери-

ала - фонетического, грамматического или лексического. Обучение большого количества учеников требует от преподавателей все новых и новых подходов к организации преподавания русского языка целью развития речевой активности и умений практического использования русского языка. Целью общения является установление контакта, убеждения собеседника, осуществляемой в форме беседы или диалога. Именно поэтому наиболее приоритетным направлением подачи учебного материала является лексический, а уже потом - грамматический и фонетический. Несомненно, что основой такого занятия должна быть устная речь. Оно наблюдается, начиная с самых первых минут урока. Изучение грамматических правил, заучивание слов является лишь средством для овладения устной речью, так как оно - лучший способ усвоения и закрепления любого материала.

Первый метод обучения русскому языку как иностранному – это метод обсуждения (диалог, беседа). Второй метод – метод проектирования. (С его помощью можно выполнять множество задач и эффективнее достигать успеха в изучении русского языка как иностранного.) Третий метод – метод аудирования. В методике преподавания иностранного языка аудирование считали пассивным видом речевой деятельности. Только благодаря исследованию американских ученых Дж. Ашера, и С. Крашен, идеи которых легли в основу популярных современных методик изучения иностранных языков (понимание - достижение - перед воспроизведением (comprehension - before - production), аудирование стало активным видом речевой деятельности. Процесс формирования умений аудирования предполагает следующие три программы: 1. Аудирование при введении нового материала, когда особен-

но интенсивно формируются звуковые образы новых языковых элементов. В этой программе большое внимание уделяется не только пониманию услышанного, но и осознанному восприятию фонетико-акустических особенностей этих языковых единиц. 2. Аудирование как элемент диалогической речи. Эта программа является попутной в плане формирования умений говорения и фактически обусловлена необходимостью - без аудирования не бывает общения. 3. Аудирование как специальный вид упражнений, то есть как специальная программа. Речь идет о слушании речи преподавателя включающее как диалоги разных лиц, так и монологические единства (рассказы, чтение рассказов и т. п.). В основе акта аудирования лежит учебно-речевая ситуация. Предметом ее является смысл аудированного текста, а коммуникативная задача выражает цель слушания. Это узловые компоненты, которые определяют общения. Аудированию, как и любому другому речевому акту предшествует осознание и принятие потребности в нем. Таким образом, используя метод аудирования, преподаватель не только учит воспринимать речь на слух, но и развивает речь.

Четвертый метод – метод ролевой игры. Ролевая игра – это активный метод обучения, средство развития коммуникативных способностей студентов. Ролевая игра тесным образом связана с интересами иностранных студентов, это средство эмоциональной заинтересованности студентов, мотивации их учебной деятельности. Ролевые игры выступают активным методом обучения практическому владению иностранным языком, помогая в преодолении языковых барьеров студентов, значительно повышая объем речевой практики иностранных студентов. Другими словами, это обучение в процессе дискуссии. На сегодняшний день существует

много разных типов и форм ролевых игр на занятиях русского языка как иностранного. Особенно метод ролевой игры помогает при изучении новых лексических тем.

Заключение.

В целом, представленные методы де-

монстрируют разнообразие подходов к обучению русскому языку как иностранному, а их комплексное применение способствует созданию эффективной и интересной учебной среды, способствующей успешному освоению языка.

Использованная литература:

1. Алексеева И. А. Русский язык. Методика и практика преподавания. - Рн/Д.: Феникс, 2002. - 320 с.
2. Антонова Е. С. Методика преподавания русского языка (начальные классы). - М.: Академия, 2010. - 448 с.
3. Антонова Е. С. Методика преподавания русского языка. Коммуникативно - деятельностный подход. - М.: Кно Рус, 2007. - 464 с.
4. Азбука. Учебник. 1 класс. В 2-х частях. Климанова Л.Ф., Макеева С.Г. - М.: Просвещение, 2011. - 111с.
5. Аристова Т.А. Использование фонематического принципа при обучении грамотному письму. // «Начальная школа» №1, 1999. -с.64 6. Валгина Н.С., Розенталь Д.Э., Фомина М.И. Современный русский язык: Учебник. - М.: Логос, 2002. - 528 с.

MASOFAVIY TA'LIMNING PSIXOLOGIK VA PEDAGOGIK TAMOIYILLARI ASOSIDA O'QITUVCHILARNING MALAKASINI OSHIRISH TIZIMI

J.T.MANNABOV

Samarqand viloyat pedagogik mahorat markazi

Annotasiya. Hozirgi kasbiy muammolarni hal etish o'qituvchilarning internet texnologiyalari bo'yicha kompetentligini rivojlantirish bilan bevosita bog'liqdir. Bu esa internet texnologiyalari bo'yicha bilim va ko'nikmalarni rivojlantirish hamda takomillashtirish orqali amalga oshirilishi mumkin.

Kalit so'zlar: texnologik, kompetentlik, internet-texnologiyalar, kasbiy, pedagogik, faoliyat, o'qituvchi.

Аннотация. Решение актуальных профессиональных задач напрямую связано с развитием компетентности учителей в области Интернет-технологий. Этого можно добиться путем развития и совершенствования знаний и навыков в области Интернет-технологий.

Ключевые слова: технологический, компетентность, интернет-технологий, профессиональный, педагогический, деятельность, учитель.

Abstract. Solving current professional problems is directly related to the development of teachers' competence in Internet technologies. This can be done by developing and improving knowledge and skills in Internet technologies.

Keywords: technology, competence, Internet technologies, professional, school, activities, teacher.

Ta'lim tizimi o'qituvchi, o'quvchilar, turli kurslar, fan bo'yicha o'quv materiallari, kutubxona va tinglovchilar kabi asosiy tarkibiy qismlarning faoliyatiga bog'liqdir.

To'plam ma'lumotlar asrlar davomida kunduzgi ta'lim segmentida mavjud bo'lib, tinglovchining bilim olishga bo'lgan tarixiy an'analarini saqlab qoladi. Ushbu qonunlar fonida, o'tgan asrning oxiriga kelib, ta'lim jarayonining boshqa tomoni o'zini namoyon qila boshladi va u jadal sur'atlar bilan o'sib bormoqda – bilim insonga yo'naltirilgan holda jo'natilishi natijasida o'quv muassasalari va auditoriyalaridan o'quv jarayonini masofadan turib tashkil qilish imkoniyati yaratildi. Ushbu texnologiya "masofaviy ta'lim" (bundan keyin MT) nomini oldi.

Kolorado shtatida yashovchi, kabel televideniyesi mutaxassisi Glin Jones masofadan o'qitish istiqbollarini tahlil qilib, 1987 yilda Intellektual mukammallik Universitetini tashkil qilgan. U mamlakatning

nufuzli universitetlari bilan hamkorlikda Amerikaning turli burchaklaridagi 36000 talaba uchun o'zi istiqomat qiladigan Englvud shahridan universitet kurslarini doimiy ravishda sifatli uzatishni tashkillashtiradi. Besh yil o'tgach esa, AQSh oliy ta'lim muassasalari o'rtasida turli kurslarni muntazam kuzatishlarni sinovdan o'tkazilish boshlandi.

Hozirgi vaqtda tahlilchilarning hisob-kitoblariga ko'ra, elektron ta'lim kurslariga jalb qilingan AQShlik talabalar soni har yili 30 foizdan oshib bormoqda.

"Masofadan o'qitish" va "masofaviy ta'lim" bir xil tushunchalar bo'lib, ko'pincha sinonim sifatida ishlatiladi.

Ushbu tushunchalarning umumiy talqinini tahlil qiladigan bo'lsak, "masofaviy ta'lim" atamasi adabiyotlarda to'rt pozisiyadan izohlanadi:

- masofaviy o'qitish shakli, ta'lim berishning muqobili sifatida;

- tegishli ta'lim olish usullaridan biri sifatida;
- ta'lim olish metodi sifatida;
- ta'lim olishning shakli va metodi sifatida.

Masofaviy ta'limga bir qator olimlar o'z fikr-mulohazalarini bildirib o'tganlar, jumladan, V.F.Dmitriyevaning "Masofaviy ta'lim: mohiyati, tatbiq etish muammolari" nomli maqolasida "Masofaviy ta'lim – ikki (sirtqi va kunduzgi) shaklning optimal ravishda kombinasiyalashgan shaklidir – nufuzli universitetlarda va texnikumlarda doimiy yashab turgan joyidan, yuqori malakali o'qituvchilar rahbarligi ostida ta'lim olish imkoniyati", deb yozadi; A.A. Andreyev o'z monografiyasida "Masofaviy ta'lim – barcha texnologiyalar va masofadan turib o'qishning bir qator boshqa shakllarini o'zlashtirgan axborot va ta'limning yaqin aloqasi tufayli bilim, ko'nikma va malakalarni egallash", deya aytib o'tadi; professor E.S. Polatning o'quv qo'llanmasida esa "Zamonaviy Internet texnologiyalaridan foydalangan holda masofadan turib o'qitishning mutlaqo yangi shakli bo'lgan "masofaviy ta'lim"da o'qitishning xususiyatlaridan kelib chiqqan holda uning ikkita ajralmas sharti - o'qituvchi va ta'lim oluvchi o'rtasidagi o'zaro yaqin ta'limiy aloqa hamda aniq didaktik konsepsiyaning mavjudligi", deya ta'riflaydi.

Mualliflarning fikriga ko'ra, kunduzgi va sirtqi ta'lim orasidagi o'rta pozisiyani egallagan masofadan turib o'qitish o'ziga xos xususiyatga ega, ammo u qayd etilgan ikkala ta'limdan ham farq qiladi. Uning maxsus tuzilgan formati tarkibiga o'quv dasturlari, test sinovlari, o'zini-o'zi boshqarish, muvofiq tarzda individual ta'limni ta'minlovchi, zaruriy ma'lumotlar va barcha zaruriy vositalar kirishi lozim.

Shu bilan birga ba'zi tadqiqotchilar ushbu talqinlarga e'tiroz bildirib, "masofaviydan ta'lim metodi har qanday ta'lim shaklida -

masofaviy, kunduzgi, sirtqi va klassik ta'lim olish maqsadiga ega bo'lmagan holda ham o'rinli va samarali ishlatilishi mumkin", – deb hisoblaydi.

Ushbu olimlarning fikriga ko'ra axborot texnologiyalari (AT) (axborotni yaratish, saqlash, uzatish va boshqarish bilan bog'liq texnologiyalar) haqli ravishda zamonaviy ta'lim vositasidir, ulardan foydalanish esa – ta'lim oluvchilarga keng imkoniyatlarni taqdim etib, ta'lim samarasini oshiruvchi masofaviy ta'limning yangi metodidir.

Navbatdagi mantiqiy qadam esa zamonaviy axborot infratuzilmasidan foydalanish va rivojlantirish bilan bog'liq bo'lgan masofaviy o'qitishning boshqa usullarini ishlab chiqish bo'ladi.

Masofaviy ta'limning maqsad va vazifalarini amalga oshirish jarayonini aniqlash uchun yuqorida qayd etilgan mualliflar tegishli shartlardan foydalanishni taxmin qiladilar, ya'ni;

- masofadan ta'limni yengillashtiradigan zamonaviy elektron vositalar, texnologiyalarning o'qituvchidamavjudligi va ta'lim oluvchi uchun o'quv infratuzilmasidan cheksiz foydalanish, zaruriy ma'lumotni olish imkoniyatining mavjudligi;

- ta'lim oluvchi va o'qituvchilar o'rtasida yaqin o'zaro bog'lanishning mavjudligi;

- guruhlararo hamkorlikni tashkil etish, zarurat bo'lganda guruh ishlarini masofadan turib ta'minlash.

Shu bilan birga, o'zaro hamkorlik, kerakli ma'lumot almashish masofaviy aloqa vositalari orqali amalga oshiriladi - pochta aloqasidan tortib, o'qituvchi va ta'lim oluvchiga muloqot qilish, matn, nutq va videoni o'z ichiga olgan ma'lumotlardan samarali foydalanish va almashish imkoniyatini beruvchi real vaqt rejimida aloqa vositalarigacha bo'lishi mumkin.

Ko'rib turganimizdek, "masofaviy ta'lim" atamasi mutlaqo yangi ta'lim

shakli sifatida ma'lumotlarni uzatish va qabul qilishda turli xil texnik vositalardan foydalanish asosida shakllantirilgan.

Ushbu tushunchalar va talqinlarning barchasi ma'lum bir masofadan turib ta'lim berishning turli tomonlarini yoritadi va amalda xar hil kontekstlardan foydalanish uchun qulay hisoblanadi.

Bundan tashqari, mualliflik pozitsiyalaridan taqdim etilgan variantlar bilan bir qatorda, masofaviy ta'lim aholiga taqdim etiladigan ta'lim xizmatlari nuqtai nazaridan qarab chiqiladi va talqin qilinadi. Masofaviy ta'lim uzluksiz ta'lim shakllaridan biri bo'lib, u insonning ta'lim va axborot olish huquqlarini amalga oshirishga qaratilgandir.

Masofaviy ta'lim tushunchasini talqin qilish uchun izlanishlar va tadqiqotlar davom etmoqda, biroq A.A. Andreyev ta'kidlaganidek, ko'p hollarda mutaxassislar masofaviy ta'limni teran tushunmasdan va anglamasdan turib fikr yuritishadi.

Yuqorida bayon qilingan "masofadan o'qitish" ta'rifiga rioya qilgan holda, fikrimizcha, «masofaviy ta'lim» tushunchasini quyidagicha shakllantirish ham mumkin: masofaviy ta'lim – mos dasturiy o'quv-metodik majmua yordamida iste'molchiga masofadan turib, ma'lumot almashish orqali masofaviy o'qitishni amalga oshirishga imkon beradigan ta'lim xizmatlari yo'lga qo'yilgan majmuaviy tizimdir.

Masofaviy ta'lim ustida olib borilgan tadqiqotlar tahlili uning tavsifiy jihatlarini aniqlash va ifodalashda mualliflarning fikrlari bir-biriga yaqinligidan dalolat beradi, bunga quyidagilar tegishlidir:

- Manipulyasion moslashuvchanlik: masofadan turib o'qitish tizimida ta'lim oluvchilar muntazam ravishda tashriflar va mashg'ulotlarga majburiy qatnashish bilan chegaralanmagan holda moslashuvchan shaxsiy grafik tartibida shug'ullanishadi.

- Modullilik: butun o'quv kursi alohida,

mantiqiy tugallangan bloklar - modullarga bo'linadi. Ta'lim oluvchi o'z talablaridan kelib chiqib, o'zi uchun kerakli ta'lim kursini shakllantirish maqsadida bloklar to'plamini tanlaydi.

Iqtisodiy samaradorlik va maqsadga muvofiqlik: xalqaro ta'lim tizimlarining obyektiv moliyaviy baholashi, masofaviy va an'anaviy ta'lim xarajatlarini taqqoslash natijasida birinchisining ellik foiz arzonligini yaqqol namoyon etib turibdi.

Bularning barchasi ta'limning unifikatsiyaligi bilan shartlangan, mashg'ulotlar o'tkazish joylari, hududlar, o'qituvchilar, texnik va moddiy resurslarning intensiv ishlashga yo'naltirilganligi, tinglovchilar sonining maksimal darajasida ruxsat etilganligi bilan va sarf xarajatlarning tezda qoplanishi bilan tavsiflanadi.

O'qituvchiga ajratilgan rolning yangiligi - muvofiqlashtirish-tuzatish tartibining majburiyatlari va vazifalari, bilish jarayoni, o'quv jarayoni va individual o'rganilayotgan kurs rejalari, o'zaro qo'llab-quvvatlash uchun o'quv guruhlarini boshqarish, masofaviy ta'lim tufayli yuzaga keladigan psixologik va pedagogik qiyinchiliklarni minimallashtirish va boshqalar.

Ta'lim sifatini nazorat qilish: imtihonlar, viktorinalar, kurs va loyiha topshiriqlari, intervyu va testlar, test tizimlari to'plami kabi eng ko'p ishlatiladigan nazorat mezonlari orqali amalga oshiriladi. Ixtisoslashgan nazoratning ahamiyati yuqori ta'lim standartlarini, ta'lim sifatini ta'minlash zarurati bilan bog'liq bo'lib, bu masofadan turib o'qitish to'g'risida qulay jamoatchilik fikrini shakllantirish va masofaviy ta'lim tizimidan foydalanuvchi tomonidan ijtimoiy va psixologik qulaylik yaratish uchun sharoit yaratadi. Bundan tashqari, masofadan turib o'qitish tizimlari qurilgan turli xil dasturiy ta'minot tizimlari o'quvchilar faoliyatini doimiy va ko'p mezonli nazoratini hamda

o'quv jarayoniga o'z vaqtida o'zgartirishlarni amalga oshirishga imkon beradi.

Xulosa qilib aytganda uzluksiz ta'lim tizimida masofaviy ta'lim va internet texnologiyalaridan foydalangan holda o'qituvchining malakasini samarali oshirish uchun quyidagi pedagogik shartlar bajarilishi zarur:

- masofaviy o'qitish bilan internet texnologiyalari sohasida o'qituvchilarning

doimiy va uzluksiz kasbiy rivojlanishi;

- internet texnologiyalari sohasida o'qituvchilarning texnologik kompetentligini takomillashtirish jarayonida loyihalash metodlaridan keng foydalanish;

-masofaviy ta'limni amalga oshirish uchun maxsus tayyorgarlikka hamda texnologik kompetentlikka ega bo'lgan o'qituvchilarning mavjudligi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O'zbekiston Respublikasining ta'lim to'g'risidagi Qonuni 23.09.2020 yildagi O'RQ-637-son
2. Abduqodirov A., Pardayev A. Pedagogik texnologiyalarga oid atamalarning izohli lug'ati. – T., Fan va texnologiyalar, 2012. – 44 b.
3. Abduraximov D.B. Kasb-hunar kollejlari informatikani ta'lim turlari aloqadorligida o'qitish metodikasi. Ped.fan.nomz...diss. – Guliston, 2007. – 138 b.
4. Андреев.А.А. Дистанционное обучение в России: история и современность. -[http://www.distedu.m/konf/4KONF-DO/3 2/html](http://www.distedu.m/konf/4KONF-DO/3%20/html) .
5. Дистанционное обучение / Под ред. Е. С.Полат. - М.: Гуманит. изд. центр ВЛАДОС, 1998.-192 с.
6. Askarov.A.D. Xalq ta'limi xodimlari malakasini masofadan oshirish tizimini takomillashtirish. Ped. fan. bo'yicha falsafa doktori. dissertasiya avtoreferati. T., 2017.-37b

GOSPITAL PEDAGOGIKA – UZLUKSIZ TA'LIM TIZIMINING AJRALMAS QISMI SIFATIDA

URALOV MIRSHOD DUSMURODOVICH
WEBSTER University in Tashkent magistranti

Annotasiya: Maqolada inklyuziv ta'limning bir qismi bo'lgan hospital pedagogikaning asosiy g'oyasi bolani emas, balki kattalarni o'zgartirish bilan bog'liqligi, bolaning rivojlanish va ta'lim jarayonlarida to'liq ishtirok etishi uchun qulay sharoitlar yaratish maqsadida ular qanday o'zgarishi, atrof-muhitni o'zgartirishi kerakligi tahlil qilinadi. Bunda albatta hospital pedagogika tamoyillariga javob beradigan bolalarning imkoniyatlarini hisobga olish muhimdir. Hospital pedagogikani amalga oshirish va rivojlantirishning yana bir murakkab jihatlaridan biri uning idoralararo bog'liqligi bilan belgilanadi, ya'ni ta'lim, sog'liqni saqlash va ijtimoiy himoya muassalarining hamkorligida amalga oshiriladi.

Kalit so'zlar: hospital pedagogika, inklyuziv ta'lim, reabilitatsiya, o'quvchi, davolanish, psixologik ko'mak, amaliy yo'rdam, dars materiallari, pedagogik va psixologik diagnostika.

Jahon hamjamiyatida hospital pedagoglarini qo'llab-quvvatlash va ilg'or tajribalarni muhokama qilish uchun 1988 yilda Lyublyana (Sloveniya) shahrida bo'lib o'tgan hospital pedagoglarining birinchi kongressidan so'ng tashkil etilgan Evropa hospital pedagoglari uyushmasi mavjud. Uyushmaning asosiy maqsadi hospital pedagogikasini rivojlantirishga ko'maklashish va uning obro'sini professional darajada oshirish, kasalxonada o'qitish bilan bog'liq barcha fanlar uchun forum sifatida harakat qilish va ilg'or tajriba namunalarini ommalashtirish, hospital pedagogikasining barcha jabhalarida tadqiqotlarni rag'batlantirish va qo'llab-quvvatlash.

Turli mamlakatlardagi tibbiyot shifoxonalarida kasalxona maktablarining ishini tashkil etish turlicha tuzilgan. Bu uzoq muddatli davolanishga muhtoj bo'lgan bolaning huquqlarini qonun bilan himoya qilishdagi farqlarda ham, doimiy yashash joyidagi maktab va shifoxona maktablari o'rtasidagi majburiyatlarni taqsimlashda - natijalarni baholash, uy vazifalarini bajarish va nazorat qilishda namoyon bo'ladi. bilim. Inglizabon mamlakatlarda "home

and hospital education" atamasi barcha kasal bolalarning ta'limini qamrab oladi: kasalxonalarda ham, uyda ham.

Sobiq ittifoq davrini, urushdan keyingi davrni, birinchi navbatda, sil kasalligiga chalingan bolalar uchun yuqumli kasalliklar shifoxonalarida bolalarni o'qitishning bunday tarkibiy qismlari paydo bo'lganini va 1980 yilga kelib bu borada qabul qilingan qonunchilikni ta'kidlash muhimdir.

O'zbekiston barcha sohalarda va jahon tendensiyalari asosida jadal rivojlanib bormoqda. Shu bilan birga ta'lim tizimiga davlat siyosati darajasida e'tibor qaratilmoqda. Milliy ta'lim siyosatining zamonaviy va amaliy yo'nalishlaridan biri inklyuziv ta'limni rivojlantirishdir. Buning uchun alohida ehtiyojga ega bo'lgan bolalarni jamiyatga qo'shib ta'lim olishlari uchun bir qancha ishlar amalga oshirilmoqda. Xususan, O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning 2020-yil 13-oktabrda qabul qilingan "Alohida ta'lim olish ehtiyojlari bo'lgan bolalarga ta'lim-tarbiya berish tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi qarori bunga yaqqol misol bo'la oladi. Mazkur hujjatda mamlakatimizda

inklyuziv ta'limni rivojlantirish imkonini beruvchi qator huquqiy va tashkiliy vazifalar belgilab berilgan.

O'quvchilarning jismoniy va aqliy ehtiyojidan hamda ta'lim muassasalarining geografik joylashuvidan kelib chiqib ixtisoslashtirilgan davlat ta'lim muassasalari (maktab va maktab-internatlar) soni optimallashtirilishi belgilab qo'yildi. Bolalarning qobiliyatlari va har qanday holatidan qat'i nazar, ularning barchasiga sifatli ta'lim taqdim etilishi kerak. Ma'lumki, maxsus ta'lim aqliy, jismoniy tashqi ko'rinishga muvofiq amalga oshirilsa, inklyuziv ta'lim bolaning qobiliyati va imkoniyatlariga ko'ra belgilanadi hamda inklyuziv ta'lim bolaga yo'naltirilgan va moslashtirilgan, yo'riqnomali, barchaga mo'ljallangan o'quv dasturi asosida o'qitiladi. Bunday ta'limning o'ziga xos muhim jihati shundaki, bolalar va o'qituvchi bir birlaridan o'rganishadi hamda muammolarni birgalikda hal etishadi. Bunday ta'lim albatta bir tomonlamabo'lmaydi. Imkoniyati cheklangan bolada o'ziga bo'lgan ishonchni oshirish, ko'nikma va qobiliyatini rivojlantirish, yoshligidan o'rganishni rag'batlantirishda oilaning o'rni muhim hisoblanadi. Inklyuziv ta'lim jarayonida ota-onalar bilan ishlash ham muhim masalalardan biridir. Ta'kidlash joizki, alohida ehtiyojli ota-onalarga ularning farzandlari jamiyatning bir bo'lagi bo'lish huquqiga ega ekanini tushuntirish, bu ishonchni ularning ongiga yetkazish kerak. Mamlakatimiz ta'lim tizimida bu masalaga alohida e'tibor qaratiladi.

Zamonaviy maktabning ta'lim muhitini loyihalash murakkab ilmiy va amaliy vazifadir. Ta'lim muhiti, bir tomondan, yaxlit xususiyatga ega bo'lsa, ikkinchi tomondan, u bola va uning sharoiti bilan o'zaro aloqada bo'lgan mobil tizimdir. Atrof-muhit ijtimoiy va psixologik muhitni shakllantiradi, chunki

bola hayotining ko'p qismini maktabda o'tkazadi. Shu munosabat bilan o'quvchilar, ularning ota-onalari va o'qituvchilari ushbu ta'lim muhiti va uni rivojlantirishning faol ishtirokchisi bo'lishlari kerak.

Zamonaviy jahon ta'lim amaliyotida inklyuziya yagona ijtimoiy makonda turli qobiliyatlarga ega bo'lgan bolalar o'rtasidagi o'zaro munosabatlar tajribasini rivojlantirishni o'zichiga oladi. "Inklyuzivlik" tushunchasining ko'plab talqinlarining mavjudligi, bu jarayon har bir shaxsning imkoniyatlariga qarab, uning ta'lim ehtiyojlarini qondirishning yangi usullarini izlashga qaratilganligi bilan bog'liqdir. Ta'limga inklyuziv yondashuv ta'lim holatini o'zgartirish, o'quvchilarning individual farqlari, qobiliyatlari va imkoniyatlarini hisobga olgan holda ta'lim jarayonini tashkil etishning yangi shakllari va usullarini yaratish zarurligini nazarda tutadi. Ushbu sababli, inklyuziv amaliyotni tashkil etish tizimi moslashuvchan, faol idoralararo va tizimning o'zini saqlab qolish uchun zarur bo'lgan o'zgarishlarni o'z ichiga olishi talab etiladi.

Inklyuziv ta'limning asosiy g'oyasi bolani emas, balki kattalarni o'zgartirish bilan bog'liq: bolaning rivojlanish va ta'lim jarayonlarida to'liq ishtirok etishi uchun qulay sharoitlar yaratish uchun ular qanday o'zgarishi, atrof-muhitni o'zgartirishi kerak. Kasalxona pedagogikasi tamoyillariga javob beradigan bolalarning imkoniyatlarini hisobga olish. Kasalxona pedagogikasi kabi zamonaviy tendentsiya tushunchasi inklyuziv yondashuvning mohiyatiga mos keladi va bolalarni davolash va tarbiyalash masalalarini kompleks hal qilishda ijtimoiy inklyuziya va fanlararo o'zaro ta'sirni rivojlantirish muhimligini ommalashtiradi.

Gospital pedagogikani amalga oshirish va rivojlantirishning yana bir murakkab jihatlaridan biri uning idoralararo bog'liqligi

bilan belgilanadi, ya'ni ta'lim, sog'liqni saqlash va ijtimoiy himoya muassalarining hamkorligida amalga oshiriladi. Chunki shifoxonada uzoq muddatli davolanayotgan o'quvchi birinchi navbatda bemor va faqat keyingi o'rinda maktab o'quvchisi. Ushbu sababli gospital o'quvchini davolash jarayonida tibbiy va pedagogik texnologiyalarni uyg'unlashtirish keng qamrovli reabilitatsiyani anglatadi. Gospital pedagogikaning markaziy kontseptsiyasi kasalxona va maktab ta'limi uyg'unligini ta'minlashdir. Jumladan, tibbiy tashkilotda uzoq muddatli davolanishga muhtoj o'quvchining ta'lim faoliyatini asosiy va qo'shimcha umumiy ta'lim dasturlari asosida amalga oshiradigan tashkilot sifatidagi faoliyati.

Inklyuziv ta'limda hamkorlik ko'nikmalarini va ijtimoiy munosabatlarning samarali tajribasini rivojlantirish muhim ahamiyatga ega bo'lib, insonparvarlikka yo'naltirilgan munosabatlarning yangi turini, shaxsiy rivojlanish uchun qulay psixologik va ekologik sharoitlarni amalga oshirishni, shuningdek, o'ziga xos kommunikativ amaliyotlarni amalga oshirishni nazarda tutadi. alohida ehtiyojli talabalarni qabul qilish, tushunish va rivojlantirish jarayoni.

Uzoq muddatli kasalxonaga yotqizish, jiddiy kasallik, hamrohlik qiluvchi cheklovlar va bolaning butun oilasi boshdan kechirgan qiyinchiliklar hayot sifatining o'zgarishiga olib keladi. Bunday bolalar toifasi ta'limning uzluksizligi va ta'lim imkoniyatlari tengligidan mahrum bo'lmasligi kerak. Mahalliy ta'limning gumanistik paradigmasi pedagogika fanida yangi yo'nalish – gospital pedagogikasining paydo bo'lishini belgilab berdi.

Gospital pedagogikasi ta'limning eng yuqori qadriyatini uzoq muddatli va og'ir kasal bolaning individual ta'lim ehtiyojlarini

qondirish deb e'lon qiladi va asosiy vazifa – bu bolalarning pedagogik reabilitatsiyasini ta'minlash uchun tibbiy shifoxonada to'liq ta'lim muhitini shakllantirish, uzoq muddatli va og'ir kasalga chalingan bolalar ta'limining uzluksizligini ta'minlashdir. Zamonaviy gospital pedagogikasi tibbiyot, psixologiya va pedagogikaning kesishmasida shakllangan bo'lib, shifoxonalarda va uyda uzoq muddatli davolanayotgan bolalarga ta'lim berish va rivojlantirish sohasidagi ilmiy tadqiqotlarni takomillashtirish yo'nalishini belgilaydi. Gospital pedagogikasi sohasidagi ilmiy tadqiqotlar surunkali somatik kasalliklari bo'lgan bolalarni pedagogik reabilitatsiya qilishning yaxlit zamonaviy tizimini yaratishga qaratilgan bo'lib, davomiylik, uzluksizlik, individuallashtirish, differentsiatsiya va shaxsiylashtirish tamoyillariga asoslanadi.

Gospital pedagogikasi sohasidagi tadqiqot predmeti bolalarni tayyorlash, tarbiyalash, rivojlantirish va uzoq muddatli va og'ir kasal bolalarning psixologik-pedagogik xususiyatlarini hisobga olgan holda kasalxona maktablarida yoki bola davolanayotgan joyda o'quv jarayonini tashkil qilishning ilmiy asoslari hisoblanadi. Ilmiy tadqiqotlarda va shifoxona maktablari amaliyotida, me'yoriy-huquqiy hujjatlarda mustahkamlangan asosiy tushunchalar va ta'riflar bilan bir qatorda kasallikning og'irligi, to'liq tiklanishi, uzoq muddatli davolanish, tibbiy reabilitatsiya kabi yangi atamalar paydo bo'ldi.

Gospital pedagogikasi sohasidagi tadqiqotlarda tizimli, shaxsga yo'naltirilgan va faoliyatga asoslangan yondashuvlar muhim o'rin tutadi. Ushbu yondashuvlar birgalikda tayinlangan tadqiqot muammolarini hal qilish uchun turli usullarni qo'llash imkonini beradi. Gospital pedagogikasi psixologiya va pedagogikada qo'llaniladigan ilmiy tadqiqot usullarini keng qo'llaydi. Ushbu usullar uzoq vaqt davomida kasal bo'lgan bolalar bilan

ishlash amaliyotida yuzaga keladigan turli xil psixologik va pedagogik muammolarni aniqlash, o'rganish va hal qilishga qaratilgan. Asosiy nazariy va eksperimental tadqiqot usullariga quyidagilar kiradi: tadqiqot predmeti va mavjud muammolarni tahlil qilish, tizimli va qiyosiy tahlil va modellash, anketa, test, kuzatish, suhbat va suhbatlar, pedagogik maslahat, pedagogik eksperiment, ekspert baholash va b.

Xulosa qilib aytganda hospital pedagogikasi pedagogika fanining hozirda faol rivojlanayotgan sohasi sifatida bemor bolaning pedagogik reabilitatsiyasini ta'minlash uchun ta'lim faoliyatini amalga oshirish usullarini moslashtirishga qaratilgan. Hospital pedagogikasi o'z mazmunini quyidagi

mezonlar asosida rivojlantiradi va yaratadi: pedagogik maqsadlar, diagnostika vositalari, qonuniyatlari, ta'lim muhitini rivojlantirish va shakllantirish tamoyillari. Zamonaviy ta'lim – bu global makondagi jarayon bo'lib, u aloqa va axborot aloqalari bilan to'yingan, shuning uchun ilmiy va uslubiy adabiyotlarda axborot-kommunikatsiya ta'lim muhiti tushunchasi ko'pincha qo'llaniladi. Bunday muhitni shakllantirish jarayonining o'ziga xos xususiyati bolalarning intellektual imkoniyatlarini to'liqroq ro'yobga chiqarish va ularni kelajakdagi mustaqil hayotga tayyorlash uchun o'quv jarayonining barcha sub'ektlari: o'quvchilar, o'qituvchilar, otalarning sa'y-harakatlarini birlashtirishdir.

Foydalanilgan adabiyotlar :

1. Isakulova N.J., Djuraev D.U. "Inklyuziv ta'lim. Hospital pedagogika" // darslik, 2024 yil, 188 b.
2. Шариков С.В., Волкова Т.В. Госпитальная педагогика как мотивация развития прогрессивного сознания общества и социальной инклюзии // Современное дошкольное образование: теория и практика. Электронный журнал. – 2023. – №10. – С. 2–23.
3. M.D.Uralov "Gibrid o'qitish metodikasi asosida hospital maktab o'quvchilarining kommunikativ kompetentsiyasini rivojlantirish" "Ilm-fan va innovatsiya 2024" xalqaro ilmiy-amaliy konferentsiya, O'zDJTU, 25.05.2024, Toshkent, B. 232-325.

ПЕДАГОГИК ТАЪЛИМ МУАССАСАЛАРИДА ТЬЮТОР- ЛИК ФАОЛИЯТИНИ ТАШКИЛ ЭТИШ МАЗМУНИ ВА ИМ- КОНИЯТЛАРИ

ИСАБЕКОВ ШАВКАТ ИСАБЕКОВИЧ
Ўзбекистон давлат консерваторияси тьютори

Аннотация: Республикамизда амалга оширилаётган ислохотлар талабаларнинг таълим олиш ва касбий фаолиятга тайёрлаш жараёнларини самарали ташкил этиш ҳамда амалий тайёргарлигини такомиллаштиришни тақозо этади.

Таълим муассасларида инсон салоҳиятини ривожлантириш -- мамлакатнинг ўсиши, иқтисодиётнинг асосий ҳаракатлантирувчи кучи ҳисобланади. Инсон нафақат ижтимоий сиёсат объекти сифатида кўриб чиқилади, балки ўз маълумотига ва касбий фаолиятига нисбатан фаол фаолият муносабатларини юритувчи субъект сифатида қаралади. Замонавий мутахассис, бакалавр, магистр жаҳон талаблари ва тенденцияларига мувофиқ касбий фаолиятнинг муайян соҳасига жавоб берадиган мутахассис сифатида шаклланиши лозим [2, 141-б.].

Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2019 йил 8-октябрдаги ПФ-5847-сон “Ўзбекистон республикаси олий таълим тизимини 2030-йилгача ривожлантириш концепциясини тасдиқлаш тўғрисида”ги фармонида “«тьюторлик» ташкилий-методик ёрдам тизимини жорий этиш орқали талабаларнинг мустақил таълим олиш фаолиятини ривожлантириш» [1] вазифаси қўйилган. Мазкур фармонга мувофиқ олий таълим муассасаларида талабалар билан ишлашнинг янги замонавий тизими— тьюторлик фаолиятини ташкил этиш тартиби, тьюторликнинг мақсад ва вазифалари, ҳуқуқ

ва мажбуриятларини амалга ошириш тартиби ва йўналишларни ўзида мужассамлаштирган Низоми ишлаб чиқилди ва жорий этилди.

Тьютор - бу олий таълим муассасасида фаолият юритадиган, тегишли малака талабларига жавоб берадиган, юксак ахлоқий ғазилатларга эга бўлган ходим бўлиб, ўзига бириктирилган гуруҳ талабаларининг таълим олишларида, шунингдек, дарсдан бўш вақтларини мазмунли ташкил этишларида кўмаклашади, уларни инсонпарварлик, адолат ва меҳнатсеварлик, ватанга муҳаббат руҳида тарбиялаш, бешта муҳим ташаббус доирасида ташкил этилган тўғарак ва клубларга жалб этиш, таълим олиш жараёнида юзага келадиган барча масала ва муаммоларни ўрнатилган тартибда бартараф этишга қаратилган фаолиятни олиб боради [14].

Шу нуқтаи назардан, бизнингча педагогик таълим тизимида шахснинг тўлақонли ривожланиши ва мазкур соҳада малака талабларини амалга оширишнинг муҳим таркибий қисми сифатида тьюторлик ёрдами технологияси ва махсус тьюторнинг мавқеини ривожлантириш зарур. Бу эса бўлажак мутахассиснинг потенциал имкониятларини очиб

беришга йўналтирилган таълим мақсадлари, унинг мазмуни, шакллари, методлари ва технологияларини тубдан янгилаш заруратини келтириб чиқаради.

Шундай бўлса-да, таълим тизимининг мураккаб шароитлари доирасида таълимда тьюторлик фаолиятини самарали амалга ошириш, педагоглар каби фаолият моҳиятини тушуниш ҳамда истиқболда мазкур фаолиятни юритадиган ўқувчилар, талабаларнинг ўзларини ҳам тайёрлаш зарур.

А.В.Горбутнинг изоҳлашича, тьюторлик фаолияти касбий фаолиятнинг яхлит бирлиги сифатида қуйидаги уч босқични ўз ичига олади:

Биринчи босқич - тьютор томонидан ўзига хос таълим муҳитини яратиш, аввал тьютор томонидан жамиятнинг таълим салоҳиятини очиб бериш ҳисобига ўзининг ижтимоий, инфратузилмавий, маданий-предметли таркибий қисмни, шунингдек, антропологик таълим салоҳиятидан фойдаланиш.

Иккинчи босқич - тьюторнинг таълим йўналиши бўйича фаолияти.

Учинчи босқич - стратегиялаш, яъни тьюторнинг турли миқёсдаги таъсир имкониятларини муҳокама қилиш [2, 142-б.].

Ушбу тадқиқотда тьюторлик кузатувини тьюторнинг шахсий ўзаро таъсири ва талабалар билан биргаликдаги лойиҳалаш, англаш, қуриш ва таълим олувчининг индивидуал таълим дастурини амалга ошириш фаолиятига асосланган педагогик технология сифатида кўриб чиқиш мумкин [8]. Шунинг учун тьюторлик ҳамроҳлиги олий таълим муассасасида талабаларни амалий ўқитиш жараёнининг универсал педагогик тех-

нологияси сифатида қаралади.

Тьюторнинг вазифаси қуйидагилардан иборат:

- талабаларга ўз образини яратишда ёрдам бериш;
- талабаларга ўзларининг таълим ва касбий қизиқишларини англаш, таълим траекториясини белгилашда ёрдам бериш;
- илмий билишнинг турли соҳаларида индивидуал фаолиятини таъминлаш;
- таълим жараёнида мустақил таълим олиш, ўз-ўзини ривожлантириш, ўз-ўзини намоён этиш имкониятларини берадиган билимларни технологияни ўзлаштиришда талабаларга ёрдам бериш;
- ижтимоий фаолликни ривожлантириш.

Талабанинг ривожланиши учун санаб ўтилганларнинг барчаси, субъектларнинг икки компонентли тизими сифатида, бир томондан, субъект сифатида ўз ўқув фаолиятини ривожлантириш, бошқа томондан, ўз касбий фаолиятини ривожлантиришга хизмат қилади.

Санаб ўтилганларнинг барчаси талабанинг ривожланишига, субъектларнинг икки компонентли тизим сифатида, бир томондан, субъект сифатида ўз ўқув фаолиятини ривожлантириш, бошқа томондан, ўз касбий фаолиятини ривожлантириш учун шароит яратишга қаратилган.

Олий таълимда касбий-амалий фаолиятга тайёрлаш таҳлили шуни кўрсатдики, амалий таълимнинг шакллари, мазмуни педагогика олий таълим муассасаси битирувчисининг касбий аҳамиятга эга компетенцияларини ривожлантиришга хизмат қилади. Касбий педагогик тайёргарлигининг истиқболли йўналиши тьютор ҳамроҳлигида амалий

ўқитиш, унинг мазмуни, методлари ва шаклларини такомиллаштиришни тақозо этади.

Тьюторлик фаолиятини - бу жараёнда тьютор ва тьюторантнинг шахсий ўзаро таъсири ва биргаликдаги фаолиятига асосланган педагогик технология сифатида қараш мумкин. Бунда таълим олувчининг индивидуал таълим дастурини лойиҳалаштириш, англаш, қуриш ва амалга ошириш амалга оширилади, шунинг учун амалий таълим жараёни универсал педагогик технология сифатида тьюторлик кузатувининг предмети бўлиши мумкин.

Айниқса педагогик амалиёт жараёнида талабаларни тьюторлик фаолиятига йўналтириш, йўл-йўриқ кўрсатиш, назорат қилиш ва қўллаб-қувватлаш бевосита амалий фаолият уйғунлиги амалга ошириш муҳим аҳамият касб этади. Шунингдек, амалиёт даврида уларнинг вазифалари ва фаолиятини мунтазам равишда муҳокама қилиб бориш, зарур тавсиялар бериб бориш зарур.

Амалиёт жараёнида талабалар мумкин бўлган ечимларни мустақил равишда топишга ва адекват ечимни ишлаб чиқишга интилиши жуда муҳимдир шунингдек, амалиёт раҳбари билан бунди муҳокама қилиш имконига эга бўлади. [4, 10].

Тьютор ҳамроҳлиги технологиясини амалга ошириш жараёнида педагогнинг тьюторлик компетентлиги юзага келади. Бу тушунча Т.М. Ковалева, Е.А. Волошина, Е.В. Гайманов, Л.А. Краснова ва бошқалар томонидан тадқиқ этилган.

Е.В.Гайманова тьютор-ўқитувчининг компетенциявий моделини ишлаб чиққан бўлиб, унда уч гуруҳ компетен-

циялар бирлаштирилган: таянч, касбий ва махсус[5]. Мазкур компетенциялар таълимда қўйилган вазифаларни сифатли ҳал этишда шахсга йўналтирилган ёндашувни амалга ошириш учун зарур.

Т.М.Ковалеванинг таъкидлашича, бирор-бир педагогнинг тьюторлик функцияларини бажариши, бир томондан, у ўқувчи ёки талабага онгли танловда ёрдам беришни ўз олдига мақсад қилиб қўйган хилма-хил тузилмаларни мувофиқлаштиришни таъминласа, иккинчи томондан, мустақил таълим жараёнида юзага келадиган муаммолар ва қийинчиликларни талабалар билан муҳокама қилиб, таълим жараёнини индивидуаллаштириш учун шароит яратади [8].

Педагогика олий таълим муассасаси талабаларини амалий ўқитишнинг тьюторлик таъминоти деганда таълимни индивидуаллаштириш бўйича педагогик фаолият тушунилади, бу талабанинг ўқув мотивлари ва қизиқишларини аниқлаш ва ривожлантиришга, индивидуал таълим дастурини яратиш учун таълим ресурсларини излашга қаратилган [7].

Е.А.Волошинанинг таъкидлашича, таълимни индивидуаллаштириш тамойили талабаларда олий таълим муассасасида шахсий таълим дастури асосида педагогика соҳасида амалий таълимнинг ўз мазмунини яратиш ҳуқуқи мавжудлигини англатади. Шунга кўра, ҳамроҳлик деганда таълим-тарбиявий ўзаро таъсир тушунилади, унинг давомида ўқувчи ўзи амалий таълим йўналишини танлайди, тьютор иштирокидаги фаолият таҳлили натижаларига кўра биргаликдаги ҳамкорлик амалга оширилади.

Тьюторлик ҳамроҳлигининг мақсади шахснинг таълим, ўзини ўзи риво-

жлантириш, ўзини ўзи фаоллаштириш эҳтиёжларини қондиришдан иборат [13].
салоҳиятини тўлақонли амалга оши- Талабага таълим маконида ўзини амалга
риш, субъектнинг таълим ва фаолият оширишга ёрдам бериш зарур.

XXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXX **Foydalanilgan adabiyotlar :** XXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXX

1. Ўзбекистон республикаси Президентининг “Ўзбекистон республикаси олий таълим тизимини 2030-йилгача ривожлантириш концепциясини тасдиқлаш тўғрисида”ги 2019 йил 8-октябрдаги ПФ-5847-сон фармони. // <https://lex.uz/docs/4545884>.
2. Горбут А.В. Применение технологии тьюторского сопровождения практического обучения студентов турситического вуза // Современные исследования социальных проблем (электронный научный журнал), Modern Research of Social Problems, №9(41), 2014. - С. 141- 147.
3. Адольф В.А., Н.В. Пилипчевская. Тьюторское сопровождение студентов: практический опыт/Адольф В.А., Пилипчевская Н.В.//Высшее образование в России № 11, 2012. с. 164- 166.
4. Васильев В.В. Практическая подготовка менеджеров туризма в системе высшего образования: Монография. – М.: Наука, 2002. 239 с.
5. Гайманова Е.В. Развитие технологий тьюторского сопровождения в системе высшего профессионального образования// Материалы Всероссийской научно-практической конференции «Тьюторство в открытом обр. пространстве высшей школы». – М.: Изд. «Прометей» МПГУ, 2008. С. 41-45.
6. Зубарева Т.А. Использование сетевого взаимодействия для инновационного развития образовательных учреждений: дисс. канд. пед. наук: 13.00.01. – Томск, 2011. 246 с.
7. Ковалева Т.М. Учебно-методическое пособие / Материалы курса «Основы тьюторского сопровождения в общем образовании»: лекции 1-4. – М.: Педагогический университет «Первое сентября», 2010. 56 с.
8. Ковалева Т.М. Институт теории и истории педагогики РАО (Москва). Теоретические исследования 2006 года. – М.: ИТИП, 2007. с. 191-197.
9. Ковалева Т.М., Кобыша Е.И., Попова С.Ю. Профессия «тьютор». – М.-Тверь: «СФК-офис», 2012. 246 с.
10. Пилипчевская Н.В., Адольф В.А. Тьюторская деятельность: вызовы времени и перспективы развития: монография / Н.В. Пилипчевская, В.А. Адольф; Краснояр. гос. пед. ун-т им. В.П. Астафьева. – Красноярск, 2011. 224 с.
11. Потапова Е.В. Психологическое сопровождение личности в особых условиях жизнедеятельности: дисс. канд. псих. наук: 19.00.01. – Красноярск, 2010. 216 с.
12. Симонович В.Л. Практическое обучение студентов как фактор профессионального становления социального педагога: Дис. ... канд. пед. наук: 13.00.08. – Москва, 1998. 198 с.
13. Челнокова Е.А. Тьюторская деятельность педагога в условиях профильного обучения: монография / Под ред. С.М. Макаровой. – Н.Новгород: ВГИПУ, 2011. 145 с.
14. <http://manaviyat.tstu.uz/wp-content/uploads/2021/10/Tyutorlik-faoliyatini-tashkil-etish-boyicha-Nizom.pdf>

INKLYUZIV TA'LIM TIZIMINING KELIB CHIQISHI, O'RNI VA AHAMIYATI

DAVIDOVA SAYYORA SIROJIDDIN QIZI
O'zbekiston Milliy Universiteti, xorijiy filologiya fakulteti, tayanch
doktoranti

Annotatsiya. Inklyuziv ta'lim barcha o'quvchilarni, ularning qobiliyatlari yoki nogironligidan qat'i nazar, birlashtiradigan ta'lim muhitini loyihalash va taqdim etishda transformativ yondashuvni ifodalaydi. Ushbu ta'lim falsafasi har bir talaba teng foydalanish, xilma-xillikni qadrlash va turli ehtiyojlarni qondirishga e'tibor qaratish orqali mukammal bo'lishi mumkin bo'lgan o'quv maydonlarini yaratishga urg'u beradi. Inklyuziv ta'limning asosiy jihatlari universal dizayn orqali qulay ta'lim muhitini yaratish, madaniy kompetentsiya va tabaqalashtirilgan ta'lim orqali xilma-xillikni qamrab olish va individuallashtirilgan ta'lim rejaları va moslashuvchan baholashlar bilan to'liq ishtirok etishni rag'batlantirishni o'z ichiga oladi. Inklyuziv ta'lim nafaqat teng huquqli ta'lim imkoniyatlarini ta'minlashga qaratilgan, balki o'quvchilarni turli xil va o'zaro bog'liq dunyoda kelajakdagi muvaffaqiyatga tayyorlaydi.

Kalit so'zlar. Inklyuziv ta'lim, universal dizayn, foydalanish imkoniyati, xilma-xillik, tabaqalashtirilgan ta'lim, individuallashtirilgan ta'lim rejaları, moslashuvchan baholash, akademik natijalar, ijtimoiy rivojlanish, maktab madaniyati, ta'lim tengligi.

Krish

O'zbekiston Respublikasidagi oliy ta'lim muassasalaridagi talabalarning xususan ijtimoiy zaif qatlamiga kiruvchi nogironligi bo'lgan shahslarni, nogironligi bo'lmagan talabar bilan bir qatorda sifatli ta'lim olishni ta'minlash asnosida, ta'lim muassasalarida inkluziv ta'limni ilgari surish amaliyoti joriy etilmoqda. Xususan bu borada O'zbekiston Respublikasi prezidentining 2020-yil 13-oktyaberdagi PQ-4860-son qarorini misol sifatida keltirishimiz mumkin. Mazkur qarorda "O'zbekistonda inklyuziv ta'limni rivojlantirish, axolida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalarga Ta'lim-tarbiya berish tizimini takomillashtirish, xamda ularga ko'rsatiladigon ta'lim xizmatlari sifatini yaxshilash maqsadida" qator aniq rejalar tuzilgan.

Shu bilan birga, xozirgi kunda xorijiy tillarini o'rganishga bo'lgan talab oshmoqda, xususan, ingliz tili dunyo tili sifatida ko'rilishi va bu tilni o'rganish orqali xamyurtalrimiz o'z soxlariga tegishlik bo'gan eng so'ngi yangiliklar

kashfiyotlarni o'rganishlarida muxim vosita bo'lib xizmat qilmoqda. Oliy ta'lim muassasalariga kirishda va ishga joylashishda xorijiy tillarni bliish muxum axamiyatga ega bo'lmoqda. Bu o'z novbatida kadrlarni bilim saloxiyati oshishida xizmat qilib kelmoqda

Bunga yaqol misol qilib O'zbekiston Respublikasini vazirlar maxkamasining 2022-yil 19-yanvardagi 34-sonli qarorini olishimiz mumkin. Ushbu qarorda xorijiy tillarni o'rganinishni takomillashtirish bo'yicha qo'shimcha chora tadbirlar to'g'risida bir qancha qilinishi kerak bo'lgan ishlar to'g'risida takidlab o'tilgan. Bundan tashqari, xorijiy tillarni o'rganishni ommalashtirish faoliyatiga axborot-kommunikasiya texnologiyalarini, dasturiy ta'minot loyihalarini ishlab chiqish va joriy etish bo'yicha aloxida ko'rsatmalar berilgan.

O'zbekiston Oliy ta'lim muassasalarida xar bir yo'nalishda bir qancha turdagi nogironligi bo'lgan talabalar ta'lim olmoqda, ulardan deyarli 60% ko'zi ojiz talabalar va xar bir yo'nalishda talabalar ingliz tilini chet

tili sifatida o'rganishmoqda. Bundan tashqari, nogironligi bo'lgan talabar, nogironligi bo'lmagan talabalar bilan bir sinifda ta'lim olmoqda. Bu o'z navbatida inklyuziv ta'lim tizimiga moslashtirilgan yangi metodikalar va o'quv qo'llanmalar ishlab chiqilishini talab qiladi.

Inklyuziv ta'lim - bu barcha o'quvchilarni turli qobiliyatlari yoki imkoniyatlaridan qat'i nazar, umumiy ta'lim muassasalariga integratsiya qilish uchun mo'ljallangan keng qamrovli va o'zgartiruvchi ta'lim yondashuvidir. Ushbu yondashuv tenglik, xilma-xillikni hurmat qilish va har bir talabaning sifatli ta'lim olish va undan foydalanish huquqi tamoyillariga asoslanadi. Inklyuziv ta'limning asosiy maqsadlaridan biri bu ta'lim olishda teng imkoniyatlar bo'lib bu o'z navbatida inklyuziv ta'lim har bir o'quvchiga muntazam sinf faoliyatida qatnashish va ta'lim tajribasidan foydalanish imkoniyatini berishga intiladi. Bu jismoniy, ijtimoiy va akademik to'siqlarni yo'q qilish, barcha talabalar, jumladan, nogironlar ham o'rganish va o'sish uchun bir xil imkoniyatlarga ega bo'lishini ta'minlashni anglatadi.

Sifatli ta'lim: U barcha talabalarning ehtiyojlarini qondiradigan yuqori sifatli ta'limni taqdim etishga qaratilgan. Bu o'qitish usullari va materiallarini turli xil ta'lim uslublari va ehtiyojlarini qondirish uchun moslashtirishni o'z ichiga oladi, har bir talaba o'z imkoniyatlarini to'liq amalga oshirish uchun tegishli yordam olishini ta'minlaydi. Bundan tashqari, inklyuziv ta'lim o'quvchilarning turli kelib chiqishi, qobiliyatlari va istiqbollarini tan oladi va qadrlaydi. Bu farqlar nishonlanadigan maktab madaniyatini targ'ib qiladi va o'quvchilar bir-birining tajribasi va nuqtai nazaridan o'rganishga da'vat etiladi.

Madaniy va lingvistik inklyuzivlik bo'lib bu yondashuv, shuningdek, talabalarning madaniy va til xilma-xilligini tan oladi va o'z ichiga oladi, o'quv materiallari va amaliyotlari turli madaniy kontekst va tillarni qamrab olishini ta'minlaydi.

O'quvchilarni turli xil ehtiyojlarni qondirilishi bu o'z ichiga Individuallashtirilgan yordam qamrab olib bunda inklyuziv ta'lim har bir talabaning o'ziga xos ehtiyojlarini qondirish uchun moslashtirilgan yordamni o'z ichiga oladi. Bunga shaxsiylashtirilgan ta'lim rejalari, tabaqalashtirilgan o'qitish va individual ta'lim muammolarini hal qilish uchun yordamchi texnologiyalardan foydalanish kiradi.

Moslashuvchan o'qitish usullari bunda o'qituvchilar turli xil o'rganish uslublari va ehtiyojlarini qondirish uchun o'zlarining ta'lim strategiyalarini moslashtiradilar. Ushbu moslashuvchanlik barcha talabalar o'zlarining shaxsiy imtiyozlari va qobiliyatlariga mos keladigan tarzda o'quv dasturi bilan shug'ullanishlarini ta'minlashga yordam beradi.

Ijtimoiy ko'nikmalarni shakllantirishda, turli xil qobiliyatlarga ega bo'lgan talabalarni bir sinfga integratsiyalashgan holda, inklyuziv ta'lim barcha talabalarda ijtimoiy ko'nikmalar, empatiya va tushunishni rivojlantirishga yordam beradi. Ushbu integratsiya o'quvchilarga turli kelib chiqishi va turli qobiliyatlarga ega tengdoshlari bilan muloqot qilishni o'rganishga yordam beradi. Hurmat va qabul qilishni rag'batlantirishda, inklyuziv muhit xilma-xillikka hurmatni rag'batlantiradi va stereotiplar va noto'g'ri qarashlarni kamaytirishga yordam beradi. Talabalar tafovutlarni qadrlashni va qadrlashni o'rganadilar, yanada inklyuziv va maktab madaniyatini qabul qilishga hissa qo'shadilar. Kengaytirilgan ta'lim natijalarida, inklyuziv ta'lim ko'pincha barcha o'quvchilarning akademik samaradorligini oshirishga olib keladi, chunki yondashuv butun sinf uchun foydali bo'lishi mumkin bo'lgan qiziqarli va xilma-xil ta'lim usullarini rag'batlantiradi. Maxsus ehtiyojga ega talabalar tegishli yordam va turar joy bilan ta'minlanganda yaxshi natijalarga erishishlari mumkin. O'z-o'zini hurmat qilishning ortishi bu o'zini qo'shilgan va qadrlangan deb hisoblaydigan talabalar yuqori o'z-o'zini hurmat qilish va ishonchni rivojlantirish ehtimoli ko'proq. Inklyuziv

ta'lim barcha talabalar o'zlarini tegishli deb his qiladigan va ta'lim yo'llarida qo'llab-quvvatlanadigan muhitni yaratishga yordam beradi.

Mavzuga oid adabiyotlarning tahlili

Inklyuzive ta'lim tushunchasi kelib chiqishiga birinchilardan bo'lib asos solgan olimlardan biri Troshin, Grigoriy Yakovlevich. U 1906 yilda maktab integratsiyasi haqida o'z qarashlarini taklif qildi va maktab kasalxonasini yaratdi. Troshinning inklyuziv ta'limni rivojlantirishdagi roli bolalar psixologiyasini qiyosiy o'rganishga asoslanganligi bilan bog'liqdir. U birinchilardan bo'lib nuqsonning ijtimoiiy mohiyatini aniqladi va kelajakda inklyuziya kontseptsiasini nazariy jihatdan ishlab chiqishga kirishdi. U tashkil etilgan tibbiyot-pedagogik muassasaning tamoyillarini asoslab berdi. Keyinchalik ular inklyuziv ta'limning umumiiy tamoyillariga aylandi. Ulardan eng muhimi tibbiy, psixologik va pedagogik yordamning mustahkam aloqasi bo'lib bu o'z ichiga mavzularning bir biriga bog'liqligi; ta'limning asosi sifatida bolaning ijobiiy salohiyati; o'quv jarayonini individuallashtirish; qo'l mehnatining asosiiy roli; va bolaning ijodiiy avtonomiiyasini qamrab oladi¹.

Yana bir Rus olimlaridan biri Kashchenko V. P. Uning kontseptsiasii va amaliiy tajribasi inklyuziya g'oyasini rivojlantirish uchun katta ahamiiyatga ega bo'lib kelgan. Shifokor, psixolog va o'qituvchilik faoliyatini bir maromda olib borgan olim Kashchenko, o'zining "Qiyin bolalarni tarbiyalash va o'qitish" [1914] asarida "g'ayritabiiy, xunuk muhit bolani nogiron qiladi va bolaning xususiiyatlariga moslashtirilgan sog'lom muhit uni tarbiyalashga qodir"² deb ta'kidlagan. Kashchenko o'z

davrining an'anaviiy maktabida bunday muhit yo'qligini ta'kidlagan. Uning pozitsiasii Troshinnikidan ko'ra chuqurroq bo'lsa-da, Kashchenko ta'lim tizimini ommaviiy maktab o'ziga xos muhit yaratayotgani uchun tanqid qilgan; "Bunday ta'lim tizimi faqat o'rtacha o'quvchilarga qaratilgan bo'lib, boshqalarni yo'q qiladi. Shuning uchun nafaqat zaif, balki iqtidorli bolalar ham o'z ehtiyojlariga e'tibor yetishmasligidan aziyat chekmoqda" degan fikirlarni olg'a surgan. Shuni ham ta'kidlash kerakki, Kashchenko tomonidan ilgari surilgan inklyuziya g'oyalarini rivojlantirish bilan bog'liq iqtidorli bolalarning o'quv muammolari boshqa tadqiqotchilar tomonidan nisbatan kamdan-kam hollarda o'rganilgan. Kashchenko kelajakdagi inklyuziv ta'limning asosiiy tezislardan birini shakllantiradi, "bola ta'lim tizimiga moslashishi shart emas, lekin maktab har bir bolaning o'ziga xos xususiiyatlarini hisobga olishi kerak" degan nazariyani ilgari suradi.

Jon Dyui, amerikalik faylasuf va pedagog, ko'pincha progressiv ta'limning asoschilaridan biri hisoblanadi. Garchi faqat inklyuziv ta'limga e'tibor qaratilmagan bo'lsa-da, Dyuing demokratik ta'lim va tajriba orqali o'rganish haqidagi g'oyalari inklyuziv amaliyotlar uchun zamin yaratdi. Dyui real dunyoning xilmaxilligini aks ettiruvchi va barcha talabalarning o'sishini qo'llab-quvvatlovchi ta'lim muhitining muhimligiga ishonadi.

Devid Mitchell inklyuziv ta'lim va maxsus ehtiyojlar bo'yicha ishi bilan mashhur. Uning tadqiqotlari inklyuziv amaliyot, ta'lim nazariyasi va siyosatiga qaratilgan. Mitchell inklyuziv ta'limni adolatli ta'lim imkoniiyatlarini ta'minlash va maktablarda istisno amaliyotiga qarshi kurashish vositasi sifatida himoya qiladi.

Bu raqamlar inklyuziv ta'limning nazariy va amaliiy asoslarini shakllantirishga xizmat qildi. Ularning ishi barcha talabalarning turli ehtiyojlarini tan oladigan va qo'llab-quvvatlaydigan, har bir o'quvchining muvaffaqiiyatga erishish imkoniiyatiga ega bo'lishini ta'minlaydigan ta'lim muhitini

1 Druzhilovskaya, O. V. Scientific and historical heritage of G.Y. Troshin and its importance for the modern special psychology and pedagogy. Cultural-historical psychology, -2008. 3, 11-16.

2 Kashchenko, V. P. Pedagogical correction-1994. 2nd ed., p. 223

yaratish muhimligini ta'kidlaydi.

Italiyalik pedagog va Reggio Emilia yondashuvining asoschisi Loris Malaguzzi qo'llab-quvvatlovchi va inklyuziv ta'lim muhitining muhimligini ta'kidlaydi. Uning yondashuvi har bir bolaning o'ziga xosligini hurmat qilishni va hamkorlikdagi ta'lim hamjamiyatining ahamiyatini rag'batlantiradi. Reggio Emilia falsafasi, faqat inklyuziya haqida bo'lmasa ham, barcha bolalar, shu jumladan turli xil ehtiyojlarga ega bo'lganlar ham to'liq ishtirok etishga da'vat etiladigan muhitni yaratadi.

Braziliyalik pedagog va faylasuf Paulo Freire tanqidiy pedagogikaga oid ishlari bilan mashhur. Uning ta'limni ijtimoiy o'zgarishlar va imkoniyatlarni kengaytirish vositasi sifatidagi g'oyalari ijtimoiy tengsizliklarni bartaraf etish va xilma-xillikni tan oladigan va qadrlaydigan ta'lim amaliyotlarini ilgari surish zarurligini ta'kidlab, inklyuziv ta'limga ta'sir qiladi. Freire ishi ta'lim barcha talabalar uchun inklyuziv va adolatli bo'lishi kerak degan g'oyani qo'llab-quvvatlaydi.

Tahlil va natijalar

Inklyuziv ta'lim rivojlanish bo'sag'asida turli mamalakat olimlari, davlat arbolari tominidan turli amaliy tadqiqot va tashviqot ishlari olib borilgan. Bunda Rossiya mamlakati olimlari peshqadamlik qilgan bo'lsa, keyinchalik esa Yevropa va AQSH olimlari inklyuziv ta'lim tushunchasini ilg'or sura boshlashdi. Germaniyada 18-asr boshlarida nogironligi bo'lgan bolalarni ta'limga jalb qilish ishlari boshlandi va nogironligi bor bolalar uchun maxsus bog'cha va maktablar ochildi. Maxsus maktablar tizimlashtirilgandan so'ng, bolalarni bilim olish ko'rsatkichlari taxlil qilina boshlandi. 1920 yilga kelib, Maxsus maktablar va bog'chalar ko'rsatkichlari bilan nogironligi bolmagan talabalarga moslashgan o'rta maktablar va bog'chalar natijalari taxlil qilindi. O'rta maktablar ko'rsatkichlari maxsus maktablar ko'rsatkichlaridan sezilarli darajada farq qilganligi bois, davlat arboblari va olimlar bu muammo yuzasidan izlanishlar olib borishni

boshlashdi. 1960 yilga boshlang'ich talim tizimini ya'ni bog'chalarni umumlashtirish tajribasini qo'llab ko'rishga kirishishdi. Bunda, nogironligi bor va nogironligi bo'lmagan bolalarni bir guruhga tarbiyalanib boshlang'ich ta'lim saboqlari berila boshlandi va bu oz navbatida nogironligi bor bolalar o'zlari tengi bolalarning tirishqoqligidan ruhlanib ularga qarab intilishga xarakat qilishdi va juda yaxshi natijalarga erishishdi. Bolalarning ota onalari bundan ruhlanib bolalarini maktablarda xam umumiy tarzda oqitishni talab qila boshladi. Ammo bu juda katta mablag' talab qilganligi uchun bu amaliyot Germaniyada muvaffaqiyatli amaliyotga tadbiq qilinmadi.

1970 yillar o'rtalariga kelib Amerika Qo'shma Shitatlari nogironligi bor insonlarni ajratilish tizmiga taqiqlash joriy qilindi 1978 yilga kelib Buyuk Britaniya xukumati, maxsus va o'rta maktablarni birlashtirish amaliyotini joriy qilindi.

1980 yillardan boshlab, umumlashtirilgan orta maktablar o'quvchilarni diagnostik tekshiruvdan o'tqiza boshlashdi, bundan asosiy maqsad o'quvchilarni ijtimoiy va xissiy extiyojlar, nutqni ifoda qilish bilan kamchiliklar, aqliy va jismoniy qiyinchiliklar, ma'lumotlarni o'zlashtirish kabi kamchilik va extiyojlarini aniqlab maktab ta'lim tizimini shunga qarab moslashtirish ko'zda tutilgan edi. Ammo, bu amaliyotni joriy qilish, o'quvchilarni extiyojlariga qarab ta'lim dasurlari tuzish katta mablag' va vaqt talab qilganligi bois, bu amaliyot joriy qilinmadi. Bundan tashqari AQSh, Buyuk Britaniya, Germaniya va yana boshqa mamlakatlar umumlashtirilgan maktablar sonini kopaytirish xaqida so'z olib borishsada, maxsus maktablarga borayotgan o'quvchilar soni, umumlashtirilgan maktablarga borayotgan o'quvchilar sonidan ko'proq bo'la boshladi, bunga sabab, umumlashtirilgan maktablarda, bolalarni extiyojlari to'la qondirilmagani va ular bilim olishda qiyinchiliklarga uchraganligi bois, ota-onalar farzandlarini maxsus maktablarga qayta joylashtira boshlashdi.

Xulosa

Inklyuziv ta'lim barcha o'quvchilar, ularning qobiliyatlari yoki nogironligidan qat'i nazar, rivojlanishi mumkin bo'lgan ta'lim muhitini yaratish yo'lidagi muhim siljishni anglatadi. Teng foydalanish, xilma-xillikni qadrlash va turli ehtiyojlarni qondirishga e'tibor qaratgan holda, inklyuziv ta'lim har bir talaba uchun yuqori sifatli ta'lim tajribasini

taqdim etishga intiladi. Yengish kerak bo'lgan muammolar mavjud bo'lsa-da, inklyuziv ta'limning afzalliklari, masalan, ta'lim natijalarini yaxshilash, ijtimoiy ko'nikmalarni oshirish va maktab madaniyatini qabul qilish - uni haqiqatan ham adolatli va qo'llab-quvvatlovchi ta'lim tizimini rivojlantirishda muhim yondashuvga aylantiradi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Druzhilovskaya, O. V. Scientific and historical heritage of G.Y. Troshin and its importance for the modern special psychology and pedagogy. Cultural-historical psychology, -2008. 3, 323.
2. Dewey, J. Democracy and education: An introduction to the philosophy of education. Macmillan .- 1916, 405
3. Dewey, J. Experience and education. Kappa Delta Pi.- 1938, 228
4. Kashchenko, V. P.. Pedagogical correction- 1994. 2nd ed., p. 223
5. Mitchell, D. Contextualizing inclusive education: Evaluating old and new international perspectives. Routledge.- 2005, 312
6. Mitchell, D. What really works in special and inclusive education: Using evidence-based teaching strategies. Routledge.- 2014, 321

SUBYEKT” TUSHUNCHASINING FALSAFIY, PSIXOLOGIK VA PEDAGOGIK MANBALARDAGI TALQINI

ILMURODOV SAMADJON XOLBERDIYEVICH –
Sharof Rashidov nomidagi Samarqand Davlat universiteti, Maktabgacha
va boshlang'ich ta'lim fakultetining fakultetlararo
Pedagogika kafedrasi mustaqil tadqiqotchisi

Annotatsiya: Ushbu maqolada “subyekt” tushunchasining mazmun-mohiyati, psixologiyaga oid manbalarda ushbu tushunchalarga berilgan ta’riflar, pedagogik qarashlar tahlili keltirilgan. “subyekt” tushunchasining tarixi, shakllanishiga oid adabiyotlardagi ma’lumotlar xronologik jihatdan yoritilgan. Ushbu tushunchalarning pedagogikadagi o’rni tahlil qilingan.

Kalit soʻzlar: “subyekt” tushunchasi tahlili, tarixiy genezesi, shakllanishi, “subyekt” tushunchasining falsafiy, psixologik ta’rifi.

Аннотация: В данной статье представлена сущность понятия «субъект», определения, данные этому понятию в психологических источниках, а также анализ педагогических взглядов. Сведения об истории и становлении понятия «субъект» в литературе освещены в хронологическом порядке. Анализируется роль этих понятий в педагогике.

Ключевые слова: анализ понятия «субъект», исторический генезис, становление, философское, психологическое определение понятия «субъект».

Abstract: This article presents the essence of the concept of "subject", the definitions given to this concept in psychological sources, as well as the analysis of pedagogical views. Information about the history and formation of the concept of "subject" in the literature is covered in chronological order. The role of these concepts in pedagogy is analyzed.

Keywords: analysis of the concept of "subject", historical genesis, formation, philosophical, psychological definition of the concept of "subject".

Gumanitar fanlar, xususan, zamonaviy falsafa, pedagogika va psixologiyada “subyekt” tushunchasi eng muhim kategoriyalardan biri hisoblanadi. Ushbu tushunchaning tarixi qadimgi yunonlardan Dekart va Kantga borib taqaladi. Ulargacha esa “subyekt” tushunchasini yunon faylasuflari substansiya tushunchasi bilan bir xil ma’noda tushunishgan. Aristotel asarlarida subyekt tushunchasi substansiya bilan aynanlashtirib, individual borliq sifatida berilgan.

Ushbu tushuncha XX asr boshlarida S.L.Rubinshteyn tomonidan qoʻllanilgan boʻlib, “shaxsiyat” va “subyekt” atamalari yonma-yon ishlatilgan.

Oʻqituvchining subyektivligi toifasi psixologlar E.N.Volkova, I.A.Zimnyaya,

A.K.Markova, L.M.Mitina va boshqalar.

Pedagogik subyektlar muammosini hal qilish uchun, birinchi navbatda, pedagogik hodisalar (oʻqituvchi, talaba, tarbiyachi, oʻquvchi) bilan ifodalanadigan ijtimoiy funksiyalarni, aslida faqat ijtimoiy faoliyatning vakili, tashuvchisi yoki ijrochisi boʻlishi mumkin boʻlgan hodisalardan farqlash kerak.

A.K.Markova subyektivlikni “oʻqituvchining kasbiy kompetensiyasi” deb ta’riflaydi¹. Chunki, ushbu xususiyat bugungi kunda har bir pedagog uchun eng muhim koʻnikmalardan biri sanaladi.

L.M.Mitina oʻqituvchining subyektivligini

1 Маркова А.К. Психология труда учителя. — М.: Просвещение, 1993. С-32.

“pedagogik qobiliyatlar tizimi” deb izohlaydi². Subyektivlik eng muhim qobiliyatdir. Bu orqali har shaxs, pedagog rivojlanadi, shakllanadi.

I.A.Zimnyaya subyektivlikni o‘qituvchi shaxsiyatining psixofiziologik xususiyatlari (moyilliklar), qobiliyatlari, yo‘nalishi va boshqa shaxsiy xususiyatlari hamda kasbiy kompetensiyasi (kasbiy, pedagogik va fan bilimlari va ko‘nikmalari) integratsiyasi sifatida izohlaydi³.

E.N.Volkova o‘z tadqiqotlarida o‘qituvchining subyektivligi muammosini o‘rganadi. O‘qituvchining subyektivligi o‘quv faoliyatining muvaffaqiyatini belgilovchi xususiyatlari va fazilatlarini sifatida izohlaydi⁴.

O‘qituvchi-subyektning o‘z-o‘zini anglashi o‘qituvchining o‘ziga bo‘lgan munosabati o‘zining pedagogik faoliyatining predmeti, moslashuvchan shaxsni ochiq tizim sifatida tavsiflovchi “men-konsepsiya” doimiy o‘zgarishga, takomillashtirishga, tashqi muhit bilan faol o‘zaro ta’sirga bog‘liq. Kasbiy faoliyatni amalga oshirish uchun o‘qituvchi o‘zini ushbu faoliyatning subyekt sifatida qabul qilishi lozim. O‘qituvchining subyektivligi o‘quvchilarga bo‘lgan alohida munosabati, uning motivatsion va semantik munosabatlarida ifodalanadi, bu o‘quvchini o‘ziga xos ichki qat’iy, o‘zini o‘zi qadrlaydigan shaxs, pedagogik hamkorlikda teng huquqli sherik sifatida idrok etish bilan bog‘liq.

O‘qituvchining subyektivligi ma’lum bir pedagogik pozitsiya, uning mohiyati o‘quvchilar bilan dialogik muloqotda, o‘quvchilarda

subyektiv tamoyilni aktualashtirishda yuzaga chiqadi. Subyektivlik mazmuni o‘qituvchi va o‘quvchilar o‘rtasidagi o‘zaro munosabatlarining o‘ziga xos xususiyatlarida namoyon bo‘ladi.

E.N.Volkovaning ta’kidlashicha, o‘qituvchining subyektivligi, shaxsga yo‘naltirilgan pedagogik jarayonni tashkil etishning zaruriy va yetakchi atributidir.

Tadqiqotchilarning yuqoridagi fikrlarini umumlashtirgan holda bizningcha o‘qituvchining subyektivligi uning shaxsiyatining tarkibiy qismi, integral xususiyatidir. Subyektivlik o‘qituvchi shaxsini rivojlantirish, o‘qituvchi shaxsining holati, eng yuqori kasbiy darajasini bildiradigan sifatdir.

O‘qituvchining subyektivligi shaxsning o‘z hayotiy faoliyati va pedagogik faoliyatini amaliy o‘zgartirish va takomillashtirish subyektiga aylantirish qobiliyati bilan bog‘liq. Ushbu jarayonning asosiy xususiyatlari quyidagilardan iborat:

- o‘qituvchining o‘z harakatlarini boshqarish qobiliyati;
- o‘zini va o‘quvchini amalga o‘zgartirish;
- pedagogik jarayon ishtirokchilarining rivojlanishi uchun shart-sharoitlar yaratish;
- o‘zi va o‘quvchi uchun harakat qilish usullarini rejalashtirish;
- o‘zaro ta’sir qilish usullarini topish;
- rejalashtirilgan dasturlarni amalga oshirish;
- harakatlarning borishini nazorat qilish va natijalarini baholash;
- o‘z faoliyati va o‘quvchi faoliyati haqida fikr yuritish, o‘zaro munosabatlar haqida fikr yuritish.

O‘qituvchining sifat holati sifatida subyektivlik uning o‘zini shaxs sifatida pedagogik faoliyat jarayoni va natijalaridan ajratib ko‘rsatish qobiliyatida, subyektiv ravishda ulardan yuqoriga ko‘tarilishida, o‘z hayotiy faoliyatini o‘z pedagogik faoliyatining predmetiga aylantira olishidadir. Binobarin,

2 Митина Л.М. Психология профессионального развития учителя. — М.: Флинта: Московский психолого-социальный институт, 1998.

3 Зимняя И.А. Педагогическая психология. — Ростов н/Д.: Феникс, 1997.

4 Волкова Е.Н. Субъектность как интегративное свойство личности педагога: Дисс. ... канд. психол. наук. — М.: Психол. ин-т РАО, 1992.

subyektivlik pedagogik faoliyat tashuvchisini ushbu faoliyat jarayonidan, pedagogik jarayondan uzoqlashtirishni nazarda tutadi. Bu o'qituvchining o'zini pedagogik jarayonning tashkilotchisi sifatida anglash, pedagogik jarayonning maqsadini shaxsning rivojlanishi va o'z-o'zini rivojlantirish uchun sharoit yaratish sifatida amalga oshirish qobiliyatidir.

Subyektivlik - obyektiv imkoniyatlarning dialektik birligida ifodalangan ijtimoiy munosabatlar tizimidagi o'qituvchi maqomining sifati va shaxsiy ahamiyatga ega bo'lgan narsalarni ijodiy amalga oshirish uchun subyektiv qobiliyatlar va ijtimoiy jihatdan belgilangan ehtiyojlar, qiziqishlar, pedagogik maqsad va vazifalar hisoblanadi.

O'qituvchi subyektivligining yetakchi atributiv xususiyatlari sifatida faollik, onglik, mas'uliyat, o'z-o'zini tartibga solish, erkinlik va o'ziga xoslik bilan bir qatorda aks ettirilgan subyektivlik, o'zini o'zi anglash, ijodkorlik va aks ettirishni ajratib ko'rsatish kerak.

A.Maslouning ta'kidlashicha, "o'qituvchining subyektivligi uning o'z-o'zini namoyon qilish imkoniyati bo'lib, unga mavjud bo'lgan barcha imkoniyatlardan doimiy foydalangan holda o'sish imkoniyatidir"⁵.

O'qituvchi o'zining muhim kuchli tomonlarini, intellektual va axloqiy salohiyatini, shaxsiy xususiyatlari, qadriyatlarini va munosabatlarining ichki kuchi va tuzilishini ko'rsatishi muhim hisoblanadi. Zamonaviy ta'lim holati kognitiv kompetensiya, kasbiy xulq-atvor va o'z-o'zini rivojlantirish tizimiga alohida talablar qo'yadi va o'qituvchining ta'lim tizimida professional-subyektiv pozitsiyani egallashini nazarda tutadi.

O'qituvchining subyektivligini uning subyekt sifatida o'ziga bo'lgan faol munosabatini, o'quvchilarga munosabatini,

kasbiy faoliyatga ijodiy va innovatsion munosabatni namoyon etish va tashkil etishning maxsus shakli sifatida belgilashni

qonuniy deb hisoblaymiz. Rivojlanish sodir bo'lib, o'zini dunyoda o'z mavjudligining muallifi sifatida takrorlashni davom ettiradi. Biz subyektivlikni faol, "mualliflik", ijodiy subyektga tegishli deb tushunamiz.

Rivojlangan shaklda subyektivlik o'qituvchini mas'uliyatni o'z zimmasiga olishga, vaziyatdan tashqari faollik ko'rsatishga, stereotiplarni buzishga, umume'tirof etilgan qoidalar, me'yorlar, an'analar va boshqalar bilan ziddiyatga kirishga va narsalarning belgilangan tartibiga nisbatan subyektiv pozitsiyani egallashga undaydi.

Subyekt — faol faoliyat ko'rsatuvchi, biluvchi, ong va irodaga ega bo'lgan individ yoki ijtimoiy guruh. XVII asrdan subyekt tushunchasini gnoseologik ma'noda talqin etish boshlandi. Yangi davr materialistlari subyektni obyektiv va azaliy mavjud bo'lgan tashqi voqelikni passiv aks ettirish, idrok qilish, undan nusxa olish bilangina chegaralangan biluvchi materiya sifatida tushuntirishgan. Ular subyektning mohiyatida yotuvchi haqiqiy faollikni, ya'ni bilish jarayonida aynan shu faollik voqelikni chuqurroq, kengroq, batafsilroq, mukammalroq bilib olishga imkon yaratishini tushunib yeta olishmadi. Chunki u davrda subyekt faolligining zamirida uning aniq faoliyati yotishi haqidagi gnoseologik tamoyil yaratilmagan edi.

Idealistlar obyektning mavjudligi subyekt faoliyatining natijasi deb talqin etishdi. Ular subyektni individ ongi, g'oya va boshqa tarzida tushuntirish asosida uning bilish jarayonidagi faollik rolini izohlashga harakat qilishdi.

Hozirgi zamon gnoseologik tadqiqotlarida subyekt obyekt bilan bog'liqlikda olib qaraladi, ayrim konsepsiyalarda obyektning subyektdan mustaqil holda mavjudligi ta'kidlanadi. Ayni paytda subyekt obyektga faol o'zgartiruvchi ta'sir qiladi va subyekt obyektning "insoniylashtiradi".

5 Маслоу А. Самоактуализация: Психология личности. Тексты / Пер. с англ. — М.: Изд-во МГУ, 1982.

Bunda subyekt bilan obyektning o‘zaro aloqadorligi asosida ijtimoiy-tarixiy amaliyot yotadi. Subyekt hisoblangan individ va uning ongi ham tadqiqot obyekti bo‘lib kelishi mumkin.

Inson mohiyatini idrok etishda ma’naviy vaziyatning o‘ziga xos xususiyatlari, pedagogik bilimlarning rivojlanish mantig‘i “tarbiya predmeti” va “shaxsning subyektivligi” hodisalariga murojaat qilishni talab etadi. Chunki hozirgi vaqtda ta’lim o‘zgarish bilan birga o‘tish davrini boshdan kechirmoqda.

Tadqiqotlarda “subyektivlik” atamasi har bir insonda namoyon bo‘ladigan shaxsiy xususiyatlar qiymat-semantik o‘z-o‘zini tashkil etish, harakatlar va ongli o‘zini o‘zi boshqarish, faol transformatsion faoliyat orqali o‘zini va uning atrofidagi haqiqatni o‘zgartirishga olib kelish deb ta’riflanadi. Shuning uchun subyektivlik faqat subyektning faoliyatida namoyon bo‘ladi. Umumiy holda subyektivlik predmetning mulki ilmiy bilimlarning turli sohalarida ko‘rib chiqiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar :

1. Маркова А.К. Психология труда учителя. — М.: Просвещение, 1993. С-32.
2. Митина Л.М. Психология профессионального развития учителя. — М.: Флинта: Московский психолого-социальный институт, 1998.
3. Зимняя И.А. Педагогическая психология. — Ростов н/Д.: Феникс, 1997.
4. Волкова Е.Н. Субъектность как интегративное свойство личности педагога: Дисс. ... канд. психол. наук. — М.: Психол. ин-т РАО, 1992.
5. Маслоу А. Самоактуализация: Психология личности. Тексты / Пер. с англ. — М.: Изд-во МГУ, 1982.

BO'LAJAK TARBIYACHILARNING IJTIMOIIY HAMKORLIK ASOSIDA KASBIY KOMPENTENSIYALARINI RIVOJLANTIRISH

ARTIKBAYEVA A.A. – Toshkent davlat pedagogika universiteti
o'qituvchisi

MUSULMONOVA SH.T.- Toshkent davlat pedagogika universiteti
o'qituvchisi

Annotatsiya. Maqolada ijtimoiy hamkorlik asosida talabalarni kasbiy kompetensiyalarini rivojlantirish, maqsad va vazifalari, ularning oliy ta'lim muassasalari pedagog kadrlarining kasbiy kompetentligini baholash va rivojlantirish yo'nalishlarini belgilashdagi imkoniyatlari tahlil qilingan.

Kalit so'zlar: kasbiy kompetensiya, asosiy kompetensiya, kognitiv, kasbiy faoliyat, kompetensiya texnologiyalari, ta'lim va ishlab chiqarish.

Аннотация. В статье анализируются развитие профессиональных компетенций студентов, цели и задачи на основе социального сотрудничества, их возможности для оценки профессиональной компетентности профессорско-преподавательского состава высших учебных заведений и определения направлений развития.

Ключевые слова: профессиональная компетентность, базовая компетентность, познавательная, профессиональная деятельность, компетентностные технологии, образование и производство.

Annotation. The article analyzes the development of students' professional competences, goals and tasks based on social cooperation, their possibilities for assessing the professional competence of teaching staff of higher education institutions and determining directions for development.

Key words: professional competence, basic competence, cognitive, professional activity, competency-based technologies, education and production.

Respublikamizda so'ngi yillarda ijtimoiy hamkorlik sharoitida pedagog kadrlar tayyorlashning integrativ mexanizmlarini xalqaro standartlar asosida takomillashtirish, xorijiy davlatlar ta'lim muassasalarining filiallarini ochish, ta'lim-tarbiya tizimini yangi bosqichga ko'tarish, oliy pedagogik ta'lim bilan kamrov darajasini oshirish, yosh avlodning ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirish, interfaol qo'llab-quvvatlashning me'yoriy asoslari yaratilmoqda. "Ta'lim sohasi uchun kadrlar tayyorlash sifatiga e'tiborni kuchaytirish, sohada ilg'or xorijiy tajribani keng joriy etish, pedagogik ta'lim infratuzilmasini yaxshilash zarurligi"¹ ustuvor

vazifa etib belgilangan. Natijada, pedagog kadrlarni tayyorlash mexanizmlarini integrativ yondashuvlar asosida takomillashtirish, bo'lajak o'qituvchini innovasion faoliyatga tayyorlash modelini takomillashtirish imkoniyatlarini kengaytiradi.

Ma'lumki, hozirgi vaqtda mutaxassislarning kasbiy tayyorgarlik darajasi, o'zgaruvchan mehnat bozorining shart-sharoitlaridan kelib chiqqan holda o'z ta'sirini ko'rsatmoqda, yuqori malakali kadrlarni tayyorlash va talabalarining kasbiy kompetensiyalarini rivojlantirish uchun uning maqomini oshirish lozim.

"Kompetensiya" to'g'risda tushunча beradigan bo'lsak – fan bo'yicha egallagan

1 "Педагогик таълим соҳасини янада ривожлантириш чора-тадбирлари тўғрисида" ги Ўзбекистон Республикаси Президен-

тининг 2020 йил 27 февралдаги ПҚ 4623-сон қарори

nazariy bilim, amaliy ko'nikma va malakalarni kundalik hayotida duch keladigan amaliy va nazariy masalalarni yechishda foydalanib, amaliyotda qo'llay olishdir.

Respublikamiz ko'pgina tadqiqotchilarning fikricha, XX asrning oxiriga ko'ra fan, ta'lim va ishlab chiqarish o'rtasidagi tafovut tufayli o'z mavqeyini yo'qotdi, bu esa ishlab chiqarishning keskin pasayishiga olib keldi. Ta'lim va ishlab chiqarish o'rtasidagi aloqani qo'llab-quvvatlamasdan turib, fan, texnika taraqqiyotini ta'minlash va sanoat korxonalarining zamonaviy ehtiyojlariga javob beradigan malakali kadrlarni tayyorlash qiyin.

Shuningdek kasbiy kompetensiyalarning turli tasniflari mavjud. R. V. Gurinaning so'zlariga ko'ra, kasbiy kompetensiyalar, asosiy va maxsus qismlardan iborat.

Asosiy kompetensiyalar - har qanday zamonaviy mutaxassisning samarali kasbiy faoliyati uchun zarur bo'lgan umumiy kompetensiyalar;

Maxsus kompetensiyalar talab qilinadigan kompetensiyalardir muayyan kasbiy muammolarni hal qilish.

Mavzusining dolzarbligini korib chiqadigan bolsak. Jamoat manfaati va mehnat bozorida ish beruvchi hozirda mutaxassis tomonidan taqdim etiladi; zamonaviy texnologiyalarning rivojlanish darajasiga mos keladigan kasbiy vakolatlariga ega bo'lishi lozim. Kasbiy kompetensiyalarni rivojlantirishning yondashuvlarini vositalarini ko'rib chiqadigan ishlarni tahlil qilish ushbu muammoning tadqiqot bosqichida ekanligini ko'rsatdi. Qo'llanilayotgan vositalar xilma-xilligiga qaramay, kasb-hunar ta'limi muassasalarida kasbiy kompetensiyalarni shakllantirish imkoniyatlaridan yetarlicha foydalanilmayotganini aniqlandi. Kognitiv yondashuv ko'proq qo'llaniladi va integratsiyalashgan yondashuv amalda qo'llanilmaydi, bu integratsiya vaparchalanish

jarayonlarini hisobga olgan holda kasbiy vakolatlarni rivojlantirish muammosini har tomonlama ko'rib chiqishga imkon beradi.

Ilmiy va uslubiy darajada izlanishlarning dolzarbligi kasbiy kompetensiyalarni rivojlantirishning asosiy muammosi talabalarni ongli faoliyatga jalb qiladigan samarali texnologiyalarni izlash ekanligini tushunish bilan bog'liq. Biz ongli faol faoliyatni talabalarga mustaqillik, faollik, o'z faoliyatini loyihalash, mustaqil qarorlar qabul qilish va ular uchun javobgar bo'lish, o'z harakatlarining natijalarini ijtimoiy normalarga muvofiq tanqidiy baholash imkoniyatini beradigan uyushgan jarayon sifatida ko'rib chiqamiz. va kasbiy qadriyatlar. Ijtimoiy-professional qadriyatlar deganda biz ijtimoiy-professional hamjamiyat tomonidan tan olingan va qabul qilingan xulq-atvor ko'rsatmalarining birligini, ularning kasbiy faoliyatining maqsadlari va natijalariga shaxsiy munosabatini tushunamiz.

Psixologik-pedagogik adabiyotlarni tahlil qilish, pedagogik tajribani umumlashtirish va bu yo'nalishdagi o'z izlanishlarimiz kasb-hunar ta'limining pedagogik nazariyasi va amaliyotida quyidagi qarama-qarshiliklarni aniqlash imkonini berdi:

- kasbiy kompetensiyalarni shakllantirish uchun talabalarining loyihalash faoliyatiga asoslangan umumiy kasbiy fanlarni birlashtirishni o'z ichiga olgan va eksperimental va qidiruv ishlarida sinovdan o'tgan psixologik-pedagogik vositalar to'plami taklif etiladi.

- zamonaviy texnologiyalarning rivojlanish darajasiga mos keladigan kasbiy kompetensiyalarga ega zamonaviy mutaxassislarga bo'lgan ehtiyojning ortib borayotganligi va ularni tayyorlashga mavjud an'anaviy yondashuvlar o'rtasida.

Aniqlangan qarama-qarshiliklar talabalarining kasbiy qobiliyatlarini rivojlantirish jarayonini ilmiy-nazariy

asoslash va amaliy amalga oshirishdan iborat bo'lgan muammolari o'rganildi.

Maqsadi - talabalarning kasbiy kompetensiyalarining tarkibi va tuzilishini aniqlashtirish va elektron fanlarini integratsiyalashuvi asosida ularni rivojlantirish imkoniyatlari asosida, ilmiy va uslubiy darajada mavzuningning dolzarbligi kasbiy rivojlanishning asosiy muammosi ekanligini tushunish bilan bog'liq. Kompetensiyalar - bu talabalarni o'z ichiga olgan samarali texnologiyalarni izlash ongli faoliyatga biz ongli faol faoliyatni talabalarga ta'minlovchi tashkiliy jarayon sifatida qaraymiz mustaqillik, faollik, o'z faoliyatini loyihalash, mustaqil qarorlar qabul qilish va ular uchun javobgarlikni ko'rsatish, o'z harakatlarining natijalarini ijtimoiy va kasbiy qadriyatlarga muvofiq tanqidiy baholash qobiliyati. Ijtimoiy-professional qadriyatlar ostida biz eng tan olingan va eng kam birlikni nazarda tutamiz ijtimoiy-professional hamjamiyat tomonidan taqdim etilgan xulq-atvor ko'rsatmalari, o'z kasbiy faoliyatining maqsadlari va natijalariga shaxsiy munosabatlari o'rganildi. Климов Е.А. Пути в профессионализм (психологический взгляд) [2;].

Kompetensiyaga asoslangan yondashuv doimiylikni o'z ichiga oladi faoliyatni o'zgartirish, shu bilan talabalarni doimiy mulohaza yuritishga undaydi (maqsadlarni belgilash, muammolarni aniqlash, rejalashtirish, mavzu bo'yicha ishni tashkil etish, faoliyatni tuzatish, loyihalash). yangi sharoitlarda bilim), o'quv jarayoni esa talabalarning imkoniyatlari, moyilligi va bevosita manfaatlaridan kelib chiqib, rivojlanish asosida amalga oshiriladi. Shu bilan birga, talabalarning ta'lim faoliyati kelajak kontekstida quriladi. Kasb-hunarga ega va kasbiy bilim va texnologik ko'nikmalarning rivojlanishini ta'minlaydi. Kasbiy kompetensiyalarni rivojlantirish

texnologiyasini ishlab chiqishda biz ularning psixologik ekvivalenti, aqliy (kognitiv) tuzilmalari orqali inson dunyoni taniydi, uni ko'radi va tushunadi, bu esa uning hayotiy faoliyatida fikrlash, nutq, xotira, xulq-atvor, kasbiy faoliyatda ifodalanadi.

Ushbu bosqichning maqsadi talabalarning integrativ fikrlashni rivojlantirish, yuqori sifatli assimilyatsiya qilishni ta'minlash individual imkoniyatlarga muvofiq kasbiy bilim talabalar, o'quv (kasbiy) muammoni shakllantirish, maqsad va vazifalarni loyihalash, ma'lumotlarni tanlash bilan bog'liq qidiruv faoliyatini amalga oshirish, taqdim etish uchun dizayn va texnologik ko'nikmalarni rivojlantirish, muammoning mumkin bo'lgan yechimlarini ramziy shaklda, rejalashtirilgan natijaga erishish uchun optimal harakatlar algoritmini ishlab chiqish, o'z o'quv dizayn va texnologik faoliyatida aks ettira olishi, bundan tashqari, kompetensiya bitiruvchiga imkon beradigan xususiyatdir, zamonaviy bozor ishlab chiqarishi faoliyatining o'zgaruvchan sharoitlarida professional imkoniyatlarni samarali amalga oshirishi lozim. Shuni esda tutish kerakki, zamonaviy universitet bitiruvchisi o'z ta'lim yo'nalishi bo'yicha dasturni nafaqat mukammal o'zlashtirgan, balki gumanitar, tabiiy fanlar, umumiy kasbiy (umumiy texnik) va maxsus bilimlarga ega bo'lgan, ulardan foydalanishi mumkin bo'lgan korxona xodimi, fan-texnika taraqqiyoti tendensiyalarini hisobga olgan holda zamonaviy ilmiy nazariyalarni ishlab chiqarishga tatbiq etishning progressiv usullarini ishlab chiqara oladigan kadrlar talab qilinadi.

Ko'rinib turibdiki, kasbiy kompetensiya turli kasbiy vazifalarni hal qilish uchun turli faoliyatlarda qo'llanilishi mumkin bo'lgan tizimlar, bo'lajak mutaxassisning umumiy kasbiy tayyorgarligini belgilaydi, yangi bilim va ko'nikmalarni rivojlantirish va egallashga,

shunigdek kasbiy mahoratini oshirish imkoniyatlarini beradi. Kasbiy tayyorgarlik jarayonida fanlarni integratsiyalashtirish asosida kasbiy kompetensiyalarni rivojlantirishni samarali texnologiyalarni aniqlash imkonini beradigan pedagogik muhitning xususiyatlari quyidagicha tizimlashtirilgan:

- shaxsga yo'naltirilgan texnologiyalar ichki imkoniyatlar, "yashirin" qobiliyatlarini yuzaga chiqarishga qaratilgan. Talabaning ijtimoiy va kasbiy o'zi qiziqqan sohasidagi qobiliyatlari va imkoniyatlari, xatti-harakatlar va faoliyat usullarini mustaqil tanlash asosida.

- o'quv va kognitiv faoliyatni o'rganish texnologiyasi, pedagog ta'siri yordamida talabani passiv holatdan faol holatga o'tishga imkon beradi.

Moslashuv tushunchasi xorijiy adabiyotlarda insonni ijtimoiy talablarga moslashishining himoya shakli (Delor) [197], ijtimoiy rollarni o'zlashtiruvchi muammoni yengib o'tuvchi yoki stress vaziyatdan chiqib ketishi sifatida ko'riladi. Amerikalik psixolog T. Shibutanini fikricha, moslashuvni «atrof-muhitni o'zlashtirish, uni o'zgartirish va muvaffaqiyatli faoliyati uchun kerak bo'lgan sharoitlarni yaratish»ga asoslangan moslashtiruvchi munosabatlar majmui sifatida ko'rish kerak.

Bizning mamlakatimizda olimlar «moslashuv» tushunchasiga ta'rif berishda

asosan tarixiy materializm qoidalari, shu jumladan, shaxs va jamiyat birligi qoidasi, ularning o'zaro harakatining faol ta'siridan kelib chiqadilar. Shuning uchun olimlar moslashuv jarayoni mohiyatini o'zaro harakat qiluvchi tomonlar (inson va ijtimoiy muhit) nafaqat o'zgarishlarni, balki har ikki taraf rivojlanishini ta'minlaydigan o'ziga xos nomunosiblik unsurlari bilan birligining ifodasi deb bilishadi (B.G. Anan'ev, L.S. Vigotskiy, A.N. Leontev, A.V. Petrovskiy, S.L. Rubinshteyn). Ushbu birlikning asosida, bir tarafdin, ijtimoiy muhitning faolligi turgan bo'lsa, ikkinchi tarafdin, insonning atrof-muhit dunyosini anglashga, uning talablarini qabul qilish va ma'lum bir o'zgarishlarni amalga oshirishga qaratilgan faoliyatidir. Shaxs moslashuvining o'ziga xosligi shundaki, bunda u o'z hayoti davomida ijtimoiy muhitning turfa xil unsurlariga (ishlab chiqarish, madaniy, maishiy, oilaviy va b.) faol tarzda moslashish zaruratiga duch keladi. Shu nuqtai nazardan, moslashuvning turli xillari, shu jumladan tadqiqotimizning predmeti bo'lgan kasbiy moslashuv haqida gapirish odat tusiga kirgan. Ushbu hodisaning ta'riflari mazmunan va mohiyatan bir-biridan farq qiladi. Ularning tahlili aniqlik kiritishni talab qiladigan bir qator masalalarni ajratib ko'rsatish imkonini berdi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Боброва Е. Б. Формирование профессиональных компетенций студентов в процессе прохождения практики и создание портфолио: Текст научной статьи по специальности «Науки об образовании», 2009
2. Вульфов Б.З., Харькин В.Н. Педагогика рефлексии. М.: Эгвес, 1996.
3. Климов, Е.А. Пути в профессионализм (психологический взгляд) /Е.А.Климов. - М.: Московский психолого-социальный институт: Флинта, 2011. -320 с.
4. Иргашева У. Р. Талабалар касбий нутқ компетенциясини такомиллаштиришнинг педагогик аспекти: Текст научной статьи по специальности «Науки о Земле и смежные экологические науки» 2022

RAQAMLASHTIRISH SHAROITIDA TA'LIM TIZIMINING O'ZIGA XOS XUSUSIYATLARI

JO'RAYEV VOXID TOJIMAMATOVICH

Farg'ona davlat universiteti dotsenti

Annotatsiya. Mazkur maqola raqamli texnologiyalarning kundalik hayotga keng joriy etilishi va bu jarayonning oliy ta'lim tizimiga ta'siri haqida. Raqamli transformatsiya ta'lim mazmuni, o'quv-uslubiy va texnologik ta'minotini qayta ko'rib chiqishni talab etadi. O'zbekistonda raqamlashtirish sohasidagi islohotlar, jumladan, "Raqamli O'zbekiston – 2030" strategiyasi doirasida amalga oshirilayotgan chora-tadbirlar yoritilgan. Maqolada raqamli texnologiyalarning ta'lim jarayonini yanada samarali qilish imkoniyatlari va uning kadrlar tayyorlashdagi roli ko'rib chiqilgan. Shuningdek, axborot-kommunikatsiya texnologiyalarining o'quv jarayonidagi integratsiyasi hamda ularning boshqaruv xodimlari ijtimoiy-madaniy kompetensiyalarini shakllantirishdagi ahamiyati tahlil qilinadi. Bu jarayonning global pandemiya va axborot yuklanishi kabi xavflariga qaramay, raqamli texnologiyalar ta'lim jarayonini yangi bosqichga olib chiqishi ta'kidlangan.

Kalit so'zlar: raqamli transformatsiya, raqamlashtirish, axborot-kommunikatsiya texnologiyalari, oliy ta'lim, ijtimoiy-madaniy kompetensiya, "Raqamli O'zbekiston – 2030", ta'limni axborotlashtirish, boshqaruv xodimlari, innovatsiyalar, pandemiya, raqamli infratuzilma.

Bugungi kunda raqamli texnologiyalar hayotimizning ajralmas qismiga aylangan va ularning jadal rivojlanishi va keng ko'lamli joriy etilishi ijtimoiy-madaniy va iqtisodiy jarayonlarga bevosita ta'sir ko'rsatmoqda. Ayniqsa, oliy ta'lim tizimida raqamli transformatsiyaning ahamiyati beqiyosdir. Ushbu jarayon ta'lim jarayonining texnologik, o'quv-uslubiy va mazmuniy jihatlarini qayta ko'rib chiqish zaruratini keltirib chiqardi. Axborot-kommunikatsiya texnologiyalari (AKT) boshqaruv xodimlarining ijtimoiy-madaniy tayyorgarligini rivojlantirish va optimallashtirishda katta ahamiyatga ega. Shu ma'noda, O'zbekistondaraqamli transformatsiya milliy taraqqiyot strategiyasining muhim qismi sifatida belgilangan.

Raqamli texnologiyalarning kundalik hayotgakenjvadjal joriy etilishi hamdashxsiy va kommunikatsiya makonining kengayishi oliy ta'lim tizimidagi o'quv jarayonini tubdan o'zgartiradi. Bu jarayon ta'limning mazmun-mohiyati va uning o'quv-uslubiy

hamda texnologik ta'minotini qayta ko'rib chiqishni talab qiladi. Mazkur muammolar Respublikamizning davlat dasturlari va kasbiy standartlarida ham aks etgan bo'lib, axborot-kommunikatsiya texnologiyalari yordamida boshqaruv xodimlarning ijtimoiy-madaniy tayyorgarligini boshqarishni optimallashtirish zarurati paydo bo'lgan.

Global pandemiyaning boshlanishi bilan raqamli texnologiyalarning roli sezilarli darajada o'sdi. Bu holat raqamli transformatsiyaning muhimligini, ayniqsa, rivojlanayotgan mamlakatlar, jumladan, O'zbekiston uchun namoyon etdi. Raqamli transformatsiya nafaqat jamiyatni modernizatsiya qilishda, balki milliy iqtisodiyotning raqobatbardoshligini oshirishda ham katta salohiyatga ega. Shu nuqtai nazardan, O'zbekistonda amalga oshirilayotgan islohotlar va Yangi O'zbekistonning kelgusi besh yilga mo'ljallangan Taraqqiyot strategiyasi doirasida raqamlashtirishga alohida e'tibor qaratilmoqda.

O'zbekiston 2000-yillarning boshlaridan boshlab axborot-kommunikatsiya

texnologiyalarini (AKT) rivojlantirish va raqamlashtirishga ustuvor ahamiyat bera boshladi. Misol uchun, "2013-2020-yillarda O'zbekiston Respublikasi Milliy axborot-kommunikatsiya tizimini rivojlantirish kompleks dasturi", "2017-2021-yillarda O'zbekiston Respublikasini rivojlantirishning beshta ustuvor yo'nalishi bo'yicha Harakatlar strategiyasi", "Raqamli O'zbekiston – 2030" va "2022-2026-yillarga mo'ljallangan Yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasi"da raqamli transformatsiya chora-tadbirlari ko'zda tutilgan.

Mamlakatimizda elektron hukumat tizimining asosiy tizimi - Yagona interaktiv davlat xizmatlari portali (my.gov.uz) ishga tushirilishi bilan davlat boshqaruvida yangi texnologiyalarni joriy etish va raqamlashtirishda sezilarli yutuqlarga erishildi. Shu bilan birga, axborot-kommunikatsiya tizimlari va raqamli infratuzilmani takomillashtirish maqsadida katta miqdordagi investitsiyalar jalb qilindi.

Pandemiya raqamlashtirish va raqamli transformatsiya zaruratini yana bir bor tasdiqladi. Shu sababli, O'zbekistonda "Raqamli O'zbekiston – 2030" Strategiyasi tasdiqlandi, bu strategiya hududlarni va tarmoqlarni raqamlashtirishni nazarda tutadi. Mazkur strategiya doirasida sohaning moliyaviy ta'minoti va aholining raqamli savodxonligini oshirish bo'yicha chora-tadbirlar ko'rilgan.

"Raqamli O'zbekiston – 2030" Strategiyasi boshqa milliy strategik hujjatlar va dasturlarga mos keladi, shu jumladan, 2030-yilgacha BMT barqaror rivojlanish maqsadlari hamda Yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasi bilan uyg'unlashadi. Ushbu strategiya raqamli iqtisodiyotni asosiy "drayver" sohaga aylantirishni, IT-industriya hajmini 5 baravar oshirishni va eksportni 10 baravar oshirishni nazarda tutadi. Shu bilan birga, "Aqlli shahar" konsepsiyasi doirasida shaharlarni raqamlashtirish ham rejalashtirilgan.

2024-yilda O'zbekiston raqamli

transformatsiyani milliy rivojlanish strategiyasining asosiy tarkibiy qismi sifatida davom ettirmoqda. Mamlakat raqamli infratuzilmani yanada takomillashtirish, e-hukumat orqali davlat xizmatlarini yaxshilash va aholining raqamli savodxonligini oshirishga qaratilgan.

Hozirgi sa'y-harakatlar innovatsiyalarni qo'llab-quvvatlash va O'zbekistonni global raqamli bozorlar bilan raqobatbardosh holatda saqlashga yo'naltirilgan. Hukumat raqamli infratuzilmani kengaytirish va mamlakat bo'ylab mobil va internet xizmatlaridan foydalanishni ko'paytirishga sarmoya kiritmoqda.

"Raqamlashtirish" tushunchasi mazmuni ham turli olimlar tomonidan turlicha ko'rib chiqilgan. Bunda ushbu tushunchani talqin qilishga nisbatan ikki xil yondashuv mavjudligi, birinchi yondashuv raqamlashtirishni tor ma'noda talqin qilishi, ushbu qarash tarafdorlaridan T.Feldman, R.Pepperell, D.Robinson, T.Pinch hamda F.Trokkolarning fikriga ko'ra, raqamlashtirish deganda turli xil ma'lumot va axborotlarni 1 va 0 signallariga aylantirish tushunilishi, ushbu

qarash informatikada har qanday axborotning 1 va 0 ("ha" va "yo'q") mantiqiy signallari ko'rinishida ifodalanishiga asoslangani bayon etilgan. Ikkinchi yondashuv tarafdorlari, shu jumladan, M.Kastels, R.Vachl, J.Van Dijk, S.Verhulst hamda S.Sassen va K.Appyaharning fikricha, raqamlashtirish deganda jamiyatning turli sohalariga raqamli texnologiyalarni, media va kommunikatsiya platformalarini keng joriy etish tushunilishi ko'rsatilgan.¹ Shu bilan birga, birinchi yondashuv tarafdorlarining qarashlarini rad qilmagan holda

1 Bokiye J. O'zbekistonda raqamlashtirish sharoitida ta'lim olishning tashkiliy-huquqiy asoslarini takomillashtirish (oliy ta'lim misolida). Yuridik fanlar bo'yicha falsafa doktori (PhD) dissertatsiyasi avtoreferati. – Toshkent, 2024. – B. 12. (49).

“raqamlashtirish” tushunchasiga keng ma’noda ta’rif berish maqsadga muvofiqdir. Sababi, bugungi kunda “raqamlashtirish” atamasi faqatgina ma’lum bir fayllarga nisbatan emas, balki butun sohalarga nisbatan qo’llanilmoqda. Bu esa tushunchaning mohiyatini kengaytirib, uni raqamli texnologiyalarni joriy etish orqali ijtimoiy munosabatlarning shaklini o’zgartirish jarayoni sifatida ta’riflashni talab qiladi.

Raqamli texnologiyalar sohasidagi yutuqlar oliy ta’lim tizimida mutaxassislarini kasbiy tayyorlash jarayoni uchun keng imkoniyatlarni ochdi. Raqamli texnologiyalar orqali ma’lumotlarni istalgan joydan va turli mamlakatlardagi odamlarga uzatish imkoniyati paydo bo’ldi. Hozirgi kunda raqamli texnologiyalar o’quv jarayoniga yaxshi singdirilgan bo’lib, oliy ta’lim muassasasidan tashqarida boshqaruv xodimlarning ijtimoiy madaniy sohadagi ishlarini bajarish uchun qulayliklar yaratilgan.

Bunday sharoitda ta’limda axborot va raqamli texnologiyalarni joriy etish bilan bog’liq integratsiya jarayonlari bilim talab qiladigan tarmoqlarni rivojlantirishga, odamlarning kasbiy faoliyatining intellektual darajasini oshirishga, samarali mehnat ko’lamini kengaytirishga xizmat qilmoqda. Raqamli texnologiyalarning jadal rivojlanishi va joriy etilishi insoniyatni kelajakdagi taraqqiyot yo’nalishini tanlashdan oldin insoniyat hayotining barcha sohalarida qulaylik yaratadi.

Ta’limni raqamlashtirish barcha sohalarga ta’sir ko’rsatadigan inqilobiy jarayon bo’lib, u ta’lim muhiti uchun yangi imkoniyatlarni yaratadi, lekin shu bilan birga qiyinchiliklarni ham keltirib chiqaradi. Boshqaruv xodimlar internet orqali cheksiz ma’lumot manbalaridan foydalanishlari mumkin bo’lsa-da, axborot yuklanishi va noto’g’ri ma’lumotlar masalasi muammoga aylanishi mumkin. Shaxsiy muloqotning yetishmasligi ijtimoiy ko’nikmalarni rivojlantirishga to’sqinlik

qilishi mumkin. Shunga qaramay, raqamli texnologiyalar ta’lim jarayonini qiziqarliroq qilish va o’quvchilarni qo’llab-quvvatlash imkonini beradi. Asosiy vazifa – yangi texnologiyalardan to’g’ri foydalanish va ularni ta’limni rivojlantirish vositasiga aylantirishdir. Zamonaviy boshqaruv xodimlarning ehtiyojlariga mos ta’lim tizimini yaratish bugungi kunda muhimdir.

Axborot texnologiyalarining ta’limga kirib borishi kadrlar tayyorlash sifatini va qulayligini oshiradi. Bu axborot resurslari va bilimlardan to’liq, ishonchli va o’z vaqtida foydalanishni ta’minlaydi. Ta’limni axborotlashtirish jarayonida bo’lajak rahbarlarning ijtimoiy-madaniy kompetensiyasini shakllantirish esa muhim ahamiyat kasb etadi. Shu sababli, zamonaviy ilmiy adabiyotlar ta’limni axborotlashtirish jarayoni bilan bog’liq turli xil obyektlar va hodisalar tavsifiga tobora ko’proq e’tibor qaratmoqda.²

U.Sh.Begimqulovning fikriga ko’ra, “axborotlashtirish — bu inson faoliyatining barcha ijtimoiy ahamiyatli turlarida ishonchli, har tomonlama va o’z vaqtida olingan bilimlardan to’liq foydalanishni ta’minlashga qaratilgan chora-tadbirlar majmui”³ dir. Bu ta’rif axborot texnologiyalarining ta’lim jarayonlari va boshqa ijtimoiy sohalarda keng qo’llanilishi va samaradorligini oshirish maqsadiga xizmat qiladi.

A.A.Abduqodirov va B.Z.To’rayeva axborotlashtirishni axborot va texnik komponentning, ya’ni kompyuter bilan

2 Абдуқодиров А.А., Тўраев Б.З. “Информатика ва ахборот технологиялари” соҳасидаги бўлажак мутахассис кадрларнинг касбий компетентлигини шакллантириш назарияси ва методикаси. Монография. – Тошкент: Наврўз, 2015. – Б. 10.;

3 Бегимкулов У.Ш. Педагогик таълимда замонавий ахборот технологияларини жорий этишнинг илмий-назарий асослари. Монография. – Тошкент: Фан, 2007. – 160 б.

axborotning birlashishi natijasida yuzaga keladigan hodisa sifatida tavsiflaydi. Ularning fikricha, ta'limni axborotlashtirish jarayonida kompyuter vositachi va axborot aloqasi vositasi sifatida ishtirok etadi.⁴ Bu jarayonning muhim tarkibiy qismi internet bo'lib, u orqali o'quv ma'lumotlari olinadi va masofaviy ta'limda o'qituvchi hamda talabalar o'rtasidagi aloqa amalga oshiriladi. Bundan tashqari, kompyuter texnologiyalari yordamida ma'lumotlarni uzatishda mahalliy tarmoqlar muhim rol o'ynaydi.⁵

Shuningdek, ko'plab tadqiqotchilar fikriga ko'ra, ta'limni axborotlashtirish uchta komponentni o'z ichiga oladi:

- texnik komponent;
- metodik komponent;
- mazmuniy komponent.⁶

Birinchi komponent o'quv jarayonini kompyuter, multimedia, va kommunikatsion texnika hamda mos infratuzilma bilan ta'minlashni qamrab oladi.

Ikkinchi komponent metodik jihatni

kompyuter, multimedia, va kommunikatsion texnikadan foydalangan holda yangilash jarayonini ifodalaydi.

Mazmuniy jihat esa ta'lim jarayonida yangi axborot manbalarini, xususan, internet orqali, o'zlashtirishdir. Shu sababli, "axborotlashtirish" tushunchasi hayot tarzi, ta'lim, o'quv jarayoni, oliy ta'lim kabi ob'ektlarga qaratilgan jarayon sifatida ko'riladi. Bu tushunchaga yaqin atamalar sifatida kompyuterlashtirish, raqamlashtirish, va multimediani kiritishimiz mumkin.

Shu bilan birga, YUNESKO xulosasiga ko'ra, axborotlashtirish bu mavjud bilimlarni tizimlashtirish va yangi bilimlarni shakllantirish uchun axborotni yig'ish, saqlash va tarqatish usullaridan keng miqyosda foydalanishni o'z ichiga oladi. Bu jarayon jamiyatga mavjud bilimlarni boshqarish va kelajakda takomillashtirish hamda rivojlantirish uchun xizmat qiladi. Ko'rinib turibdiki, ushbu ta'rif ta'lim sohasi axborotlashtirilishini ham qamrab oladi va bu jarayonning muhim jihatlarini belgilaydi.⁷

Axborotlashtirish jarayonida jamiyatning rivojlanishi uchun ta'limni axborotlashtirish muhim ahamiyatga ega bo'lib, u kelajakdagi avlodlarni intellektual jihatdan yetuk va ijodiy fikrlay oladigan mutaxassislar sifatida tayyorlashga yordam beradi. Ta'limni axborotlashtirishning strategik maqsadi zamonaviy axborot texnologiyalaridan foydalanish orqali intellektual faoliyatni global darajadaratsionalizatsiya qilish, mutaxassislarni tayyorlash sifatini tubdan oshirish va ularni zamonaviy jamiyat talablariga mos keladigan darajaga ko'tarishdan iboratdir.⁸

4 Абдуқодиров А.А., Тўраев Б.З. "Информатика ва ахборот технологиялари" соҳасидаги бўлажак мутахассис кадрларнинг касбий компетентлигини шакллантириш назарияси ва методикаси. Монография. – Тошкент: Наврўз, 2015. – Б. 10.

5 Бегимкулов У.Ш. ва бошқалар. Педагогик таълимни ахборотлаштириш: назария ва амалиёт. Монография. – Тошкент: Фан, 2011.– 232 б.

6 Григорьев С.Г., Гриншкун В.В., Макаров С.И. Телекоммуникационные средства контроля знаний в электронных учебниках. // Технологии информационного общества. Интернет и современное общество: Материалы Всерос. объедин. конф. – СПб.: СПбГУ, 2001. – С. 92-93.; Кувалдина Т.А. Применение методов искусственного интеллекта для анализа и проектирования тезаурусов учебных дисциплин. // Монография. / Волгоград: Перемена, - 2003. - 235 с.; Лещенко Л. А. Использование компьютерных технологий в образовании

7 Всемирный доклад ЮНЕСКО по коммуникациям и информации, 1999-2000 гг. / Вачнадзе Г.Н. (Ред.) – Париж: ЮНЕСКО, 2000. – 17 с..

8 Касторнова В. А. Образовательные порталы: структура и информационные технологии наполнения и реализации // НиКа.

Dvoriyankin A. va boshqalarning tadqiqotlari natijalari shuni ko'rsatadiki, axborot texnologiyalarining o'quv-tarbiya jarayoniga joriy etilishi, zamonaviy axborot texnologiyalariga asoslangan yangi pedagogik metodikalarni keng qo'llash hisobiga ta'lim sifatining keskin oshishi va mazmunining chuqurlashuviga olib keladi. Bu jarayon, shuningdek, ta'lim jarayonining barcha ishtirokchilarida axborot madaniyati shakllangan taqdirdagina, ta'lim, kasbiy yo'naltirilgan va ilmiy-tadqiqot faoliyatlarini integratsiya qilish imkonini beradi.⁹

L.G.Babaxodjaevaning fikriga ko'ra, ta'limning axborotlashtirilishi jarayonida an'anaviy informatika kurslari, usullari, texnologiyalari va axborot vositalarini qayta ko'rib chiqish maqsadga muvofiqdir. Bu jarayon kelajakdagi mutaxassisning axborot resurslarini topish, ularga kirish, va ularni kasbiy faoliyatini samarali amalga oshirish uchun qanday foydalanish mumkinligini o'rgatishni o'z ichiga olishi kerak. Bu yondashuv axborot madaniyatini rivojlantirishni, jamiyatning umumiy madaniyatining bir qismi sifatida ko'rib chiqadi.¹⁰

Shu tariqa, zamonaviy jamiyatning axborot asriga o'tishi ta'lim tizimi oldidagi asosiy vazifalardan biri sifatida kelajak mutaxassislarining axborot madaniyatini

rivojlantirish vazifasini qo'yadi. Jamiyat axborotlashgan vositalar va usullar arsenaliga ega bo'lgan malakali mutaxassislarga bo'lgan ehtiyojni oshiradi, bu esa ta'lim siyosatining asosiy omiliga aylanadi.

Shuningdek, ilmiy adabiyotlarda "axborot texnologiyalari", "kompyuter ta'lim texnologiyalari", "o'qitishda yangi axborot texnologiyalari" yoki "o'quv multimedia texnologiyalari" kabi terminlar uchraydi. Bu ta'limda qo'llanilayotgan AKT (axborot-kommunikatsiya texnologiyalari) tushunchasining hali ham bir xil talqinda emasligini ko'rsatadi. Bizning fikrimizcha, AKT vositalarining eng to'liq tavsifi "dasturiy-apparat vositalarini o'z ichiga olgan holda berilgan, unda AKT ma'lumotlarni yig'ish, to'plash, saqlash, qayta ishlash va uzatish amallarini ta'minlashi" deb berilishidadir.

Shunday qilib, AKT haqida gapirganda, ba'zi hollarda olimlar muayyan ilmiy yo'nalishga, boshqalarda esa ma'lumotlar bilan ishlashning aniq usuliga ishora qiladilar. Adabiyotlarni tahlil qilish shuni ko'rsatadiki, AKT bilimlar, ma'lumotlar bilan ishlash usullari va texnik vositalar majmuasini o'z ichiga oladi. Mashhur olimlar (T.A. Lavina, I.B. Robert va boshqalar) ta'riflariga asoslanib, AKTni axborotni yig'ish, tashkil etish, saqlash, qayta ishlash, uzatish va taqdim etishga xizmat qiladigan metodlar va texnik vositalar majmuasi sifatida ta'riflashimiz mumkin. Bu jarayon bo'lajak rahbarlar uchun ijtimoiy-madaniy bilimlarni kengaytirish va ijtimoiy-madaniy kompetensiyalarni shakllantirishga xizmat qiladi.

Raqamli texnologiyalarning oliy ta'lim tizimiga jadal joriy etilishi butun o'quv jarayoniga inqilobiy o'zgarishlar olib keldi. O'zbekistonning davlat dasturlari, jumladan "Raqamli O'zbekiston – 2030" Strategiyasi raqamlashtirish jarayonini rivojlantirishga katta e'tibor qaratmoqda. Ushbu jarayon faqat axborot almashinuvi

2014. № 2. – С.282-286.; Петров А.В. Компьютерное образование: методология, теория, практика. – Волгоград: Перемена, 2002. – 237 с.

9 Дворянкин А.М., Геркушенко Г.Г. Под-система компьютерной диагностики знаний. // Новые образовательные системы и технологии обучения в вузе: Сб. науч. тр. Под ред. Ю.В.Попова. / Волгоград: ВолГТУ, - 2001, Вып. 7. - С. 49-53.

10 Бабаходжаева Л.Г. Педагогические основы проектирования личностно-ориентированной интеллектуальной системы обучения. – Тошкент: Фан, 2011. – 196 б.

va ta'lim sifatini oshirish bilan cheklanmay, balki boshqaruv xodimlarining ijtimoiy-madaniy kompetensiyalarini shakllantirish va global raqamli iqtisodiyotga moslashishiga ham xizmat qilmoqda. Shu bilan birga, ta'lim sohasida AKTni to'g'ri qo'llash orqali ta'lim jarayonini yanada qiziqarli va samarali

qilish, kadrlar tayyorlash sifatini oshirishga imkoniyatlar yaratildi. Raqamli texnologiyalar o'quv jarayonida integratsiyalashgan holda, kelajak mutaxassislarining intellektual va ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirishning asosiy vositalaridan biriga aylanmoqda.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Bokiye J. O'zbekistonda raqamlashtirish sharoitida ta'lim olishning tashkiliy-huquqiy asoslarini takomillashtirish (oliy ta'lim misolida). Yuridik fanlar bo'yicha falsafa doktori (PhD) dissertatsiyasi avtoreferati. – Toshkent, 2024. – B. 12. (49).
2. Абдуқодиров А.А., Тўраев Б.З. “Информатика ва ахборот технологиялари” соҳасидаги бўлажак му- тахассис кадрларнинг касбий компетентлигини шакллантириш назарияси ва методикаси. Монография. – Тошкент: Наврўз, 2015. – Б. 10.;
3. Бегимкулов У.Ш. Олий педагогик таълим тизимида замонавий ахборот ва коммуникация технология- ларини жорий этишнинг илмий-педагогик асослари. Пед.фан.доктори дис. – Тошкент: ТДПУ, 2007. – 250 б.;
4. Бегимкулов У.Ш. Педагогик таълимда замонавий ахборот технологияларини жорий этишнинг ил- мий-назарий асослари. Монография. – Тошкент: Фан, 2007. – 160 б.;
5. Дворянkin А.М., Геркушенко Г.Г. Подсистема компьютерной диагностики знаний. // Новые образова- тельные системы и технологии обучения в вузе: Сб. науч. тр. – Волгоград: ВолгГТУ, - 2001, Вып. 7. – С. 49-53.
6. Бегимкулов У.Ш. Педагогик таълимда замонавий ахборот технологияларини жорий этишнинг ил- мий-назарий асослари. Монография. – Тошкент: Фан, 2007. – 160 б.
7. Абдуқодиров А.А., Тўраев Б.З. “Информатика ва ахборот технологиялари” соҳасидаги бўлажак му- тахассис кадрларнинг касбий компетентлигини шакллантириш назарияси ва методикаси. Монография. – Тошкент: Наврўз, 2015. – Б. 10.
8. Бегимкулов У.Ш. ва бошқалар. Педагогик таълимни ахборотлаштириш: назария ва амалиёт. Моно- графия. – Тошкент: Фан, 2011. – 232 б.
9. Григорьев С.Г., Гриншкун В.В., Макаров С.И. Телекоммуникационные средства контроля знаний в электронных учебниках. // Технологии информационного общества. Интернет и современное обще- ство: Материалы Всерос. объедин. конф. – СПб.: СПбГУ, 2001. – С. 92-93.;
10. Кувалдина Т.А. Применение методов искусственного интеллекта для анализа и проектирования тезаурусов учебных дисциплин. // Монография. / Волгоград: Перемена, - 2003. - 235 с.;
11. Лещенко Л. А. Использование компьютерных технологий в образовании // Проблемы развития соци- ологической теории. – М.: Институт социологии НАН Украины, 2002. – С. 348.;
12. Ғуломов С.С., Алимов Р.Х., Лутфуллаев Х.С. ва бошқалар. Ахборот тизимлари ва технологиялари: Олий ўқув юртлари талабалари учун дарслик - Тошкент: Шарқ, 2000. – 592 б.
13. Всемирный доклад ЮНЕСКО по коммуникациям и информации, 1999-2000 гг. / Вачнадзе Г.Н. (Ред.) – Париж: ЮНЕСКО, 2000. – 17 с.
14. Касторнова В. А. Образовательные порталы: структура и информационные технологии наполнения и реализации // НиКа. 2014. № 2. – С.282-286.;
15. Петров А.В. Компьютерное образование: методология, теория, практика. – Волгоград: Перемена, 2002. – 237 с.
16. Дворянkin А.М., Геркушенко Г.Г. Подсистема компьютерной диагностики знаний. // Новые обра- зовательные системы и технологии обучения в вузе: Сб. науч. тр. Под ред. Ю.В.Попова. / Волгоград: ВолгГТУ, - 2001, Вып. 7. - С. 49-53.
17. Бабаходжаева Л.Г. Педагогические основы проектирования личностно-ориентированной интеллек- туальной системы обучения. – Тошкент: Фан, 2011. – 196 б.

OLIV TA'LIM MUASSASALARIDA O'QUV JARAYONI NIZOLARI PROFILAKTIKASINING ILMIY METODOLOGIK ASPEKTLARI

ESHQUVVATOV TO'LQINJON ESHQUVVATOVICH,
Samarqand davlat universiteti Kattaqo'rg'on filiali Maktabgacha va
boshlang'ich ta'lim, sport kafedrası mudiri., dotsent

Annotatsiya: Maqolada nizolar, OTMda pedagogik mojaroning mohiyati, ta'lim jarayonida nizolarni qo'llash amaliyoti, nizolarning ob'ektiv va sub'ektiv tabiatini, ularning bevosita sabablari va ularning tahlili, nizolarning qanday shakllari va ular qanday yo'llar bilan hal etilishi, ularni boshqarish san'atini o'rganishlarni o'z ichiga olgan bo'lib, ular oliy maktabga psixologik xizmat ko'rsatish maqsadida bajarilgan va bo'lajak pedagoglarga metodik yordam qiladi

Tayanch so'zlar: nizolar, konfliktogen, nizolarning yaratuvchanlik imkoniyati, konflikt funksiyalari, adolatparvarlik mezonlari

Аннотация: статья содержит исследование конфликтов, сущности педагогического конфликта в вузе, практики применения конфликтов в образовательном процессе, объективно-го и субъективного характера конфликтов, их непосредственных причин и их анализа, какие формы конфликтов и какими способами они разрешаются, искусство управления ими, выполняемое в целях психологического обслуживания высшей школы и направленное на помощь будущим педагогам. методическая помощь

Ключевые слова: конфликты, конфликтogenicность, творческая возможность конфликтов, конфликтные функции, критерии справедливости

Annotation: The article contains a study of conflicts, the essence of pedagogical conflict in higher education, the practice of applying conflicts in the educational process, the objective and subjective nature of conflicts, their immediate causes and their analysis, what forms of conflicts and in what ways they are resolved, the art of managing them, performed for the purpose of psychological services of higher education and aimed at helping future teachers. methodological assistance

Keywords: conflicts, conflictogenicity, creative possibility of conflicts, conflict functions, criteria of fairness, performed for the purpose of psychological service of higher education and aimed at helping future teachers. methodological assistance

Insonning kishilik jamiyatdagi yashash tarzini turli nizolarsiz tasavur etib bo'lmaydi. Inson turli ziddiyat va nizolar bilan umr davomida, har bir yoshda, turli joy va har qanday vaziyatda to'qnash kelish mumkin. Nizolar har bir inson hayotiga aloqador bo'lgan jarayon bo'lib, hech bir inson o'zini ziddiyatli vaziyatlar mening hayotimga aloqador emas deb ayta olmaydi. Nizolar tabiiy hodisa bo'lib, har qanday nizolar bilan to'g'ri munosabat o'rnatish va nizolarning destruktiv ko'rinishlarini profilaktika qilish mumkin.

Pedagogik-psixologik jihatdan bo'lajak

pedagoglarning nizolar, ularning tabiatini hamda profilaktikasini o'rganish faqat nazariy emas, balki juda muhim amaliy ahamiyatga ham egadir. Pedagoglarning fani bu sohasini o'rganishi o'quv jarayonida turli vaziyatlarda yuzaga keluvchi nizolarning oldini olishga, ularni hal qilish uchun samarali choralarni qo'llashga yordam beradi.

Pedagogik munosabatlar jarayonida nizolar tabiatini pedagogik-psixologik jihatdan o'rganish, buzg'unchilik imkoniyatlarini oldini olish va yaratuvchanlik imkoniyatlarini rivojlantirish usullari, metod va vositalari ishlab

chiqish, hamda ularni vaziyatlarda qo'llashga doir tavsiyalar berish dolzarblik kasb etadi.

Nizo va ziddiyatlar – oddiy hol. Ammo ko'pchilik ongida an'anaviy mavjud bo'lgan fikrga ko'ra nizolarga nisbatan fobiya, ya'ni konfliktidan qo'rqish hollari ko'pchilikni tashkil qiladi. Nizolar – bizning milliy menetalitetimizda "yaxshi" bo'lmagan holat va vaziyatga tenglashtiriladi. Nizolar bo'lganidan ko'ra, rizolarning bo'lmaganini biz afzalroq ko'ramiz. Ziddiyat va nizolardan uzoqroqda yashash ko'nikmalari bolalikdan bizning tafakkurimizga chuqur singdiriladi.

Nizolar kattalar hayotida ancha keng uchrab turadigan hodisa hisoblanadi. Masalan, rahbar organlarda ishlagan odamlar hayotida ular faoliyatining 70-80 % turli ochiq-oydin, yoki yashirin ziddiyatlar sharoitida o'tadi, ularning inobatga olinmasligi, ularga bee'tiborlik esa nizolarning chuqurlashib ketishiga asos bo'lib xizmat qiladi.[1.48-b].

Yurtimiz va xorij olimlari tomonidan ta'lim tizimida pedagogik nizolarning oldini olish, ularni bartaraf etish muammolariga oid bir qator tadqiqotlar amalga oshirilgan.

Jumladan, U.Begimqulov, Sh.Abdullaeva, N.Djumaeva, O.Jamoliddinova, R.Isyanov, A.Ismanova, O.Musurmonova, Sh.Sharipov, B.Shermuhammadov, M.Quronovlarning ilmiy izlanishlarida pedagogik munosabatlarni ijobiy lashuvi, ta'lim jarayonida yoshlar xulq-atvori korreksiyasi masalalari o'z ifodasini topgan. Nizolarni tadqiq etishning umumiy, ijtimoiy asoslari G.To'ychieva, N.Shermuxammedova, M.Bekmurodov, M.Yoqubova, shuningdek, M. V. Klimenskix, I. A. Yershova, A.Ansupov, K.Boulding, F.Borodkin kabi xorijiy olimlar tomonidan tadqiq etilgan va nizolar, jumladan, pedagogik nizolarning nazariy asoslari, sub'ektlar o'rtasidagi ta'sirlashuv, tuzilmasi, sabablariga oid masalalar yoritib berilgan. Nizoning psixologik jihatlar B.Lomov, V.Merlin, V.Myasinnov, J.Piaje, N.Safaev, R.Sunnatova,

V.Andreev, I.Rydanova, V.Slastenin, N. Il'urkovalarning tadqiqotlarida o'z aksini topgan. Zamonaviy yondashuvlar tahlili shuni ko'rsatadiki, A.Becker, H.Becker, K.Berkel, K.Vopel, G.Schwarz, N.Davenport, M. Rosenberg, P.Heigl, M.Kurray kabi xorij olimlari tomonidan tadqiq etilgan.

Kuzatishlar shuni ko'rsatadiki, 80% nizolar ularning ishtirokchilari xohish va irodasiga qarama-qarshi o'laroq, ular istagiga qarshi ravishda vujudga keladi, ya'ni, kamdan kam hollarda nizo ataylab tayyorlanib, amalga oshiriladi. Inson boshqalardan kelayotgan axborotni diqqat bilan filtrlab, o'zi yuborayotgan axborotni esa – filtrlamasdan, to'g'ri jo'natadi. Odatda o'zgalardan kelayotgan axborotga emosional yondoshib, ketayotgan axborotni esa ko'proq boricha yuborish kuzatiladi. Nizoli vaziyat esa yuborilayotgan va qabul qilayotgan axborotlar orasidagi xissiy - emotsional hamda psixologik muvozanat buzilganda yuzaga kelishi mumkin.

Nizoning tipik xususiyatlarini [5; 23-b] da quyidagicha keltirilgan:

- natijaning noaniqligi, ya'ni nizo ishtirokchilarining hech biri boshqa ishtirokchilar tomonidan qabul qilinadigan qarorlarni va mojaroning barcha oqibatlarini oldindan bilmaydi;

- maqsadlar xilma-xilligi, bu holat turli tomonlar o'rtasidagi qiziqishlarning nomuvofiqligini ifodalaydi;

- tomonlarning har biridagi harakat tasnifi.

Shu bilan birga har qanday nizoning asosini ob'ektiv va sub'ektiv, real va illyustrativ to'planib borgan fikrlar qarama-qarshiligini tashkil etadi. Fikrlar qarama-qarshiligining nizoga aylanishi uchun quyidagilar yetarli hisoblanadi [5; 24-b]:

- 1) vaziyatning nizoli munosabat ishtirokchilari uchun ahamiyati;

- 2) opponentlardan birida boshqa ishtirokchilar maqsadlariga erishish yo'liga qo'yadigan muammoning mavjudligi (bu

reallik emas, balki subektiv idrok bo'lsa ham);

3) tomonlarning kamida bittada yuzaga kelgan muammoga shaxsiy yoki guruhli sabrning to'lishi.

Nizolarga oid adabiyotlarda har qanday nizoning quyidagi funksiyalarni ko'rsatib o'tadi [2]:

-ogohlantiruvchi funksiya nizoni ko'rsatkichi sifatida xarakterlanadi. Nizo bu yerda odatdagi ijtimoiy aloqalar va munosabatlarda nimadir izdan chiqqanligini, nimadir tub o'zgarishlarga muhtojligini ko'rsatadi.

-axborot funksiyasi. Nizoli vaziyatning avj olishi, kechishi, o'zgarishlari uni yuzaga keltirgan sabablar haqida muayyan axborot yuklamasini ifodalaydi.

-differensiatsiya funksiyasi. Bu holat ko'pincha avvalgi ijtimoiy munosabatlarni buzish va o'zgartirish orqali yuz beradi. Bu funksiya nizodagi tomonlar munosabatlarining qayta, yangicha ko'rinishga kelishini tushuntirib beradi.

-dinamik funksiya. Har qanday ijtimoiy nizo ijtimoiy munosabatlar taraqqiyotni tezlashtiruvchi va ijtimoiy o'zgarishlarga olib keluvchi vosita ekanligi umumiy tarzda aks ettirilgan.

Ma'lumki nizolarni hal qilishning maqsadga muvofiq asoslariga quyidagilar kirishi mumkin, ya'ni:

- nizo sabablari;
- taraflar xulq-atvor motivlarini o'z ichiga olgan qarama-qarshi kurash diagnostikasi;
- vaziyatli va pozitsiyaviy tahlilni amalga oshirish (vujudga kelgan vaziyat va taraflar nuqtai nazarlarini aniqlashtirish);
- nizolar borishini va oqibatlarini bashorat qilish (shu jumladan nizo u yoki bu tarzda tugaganda har bir taraf uchun foyda yoki zararni aniqlash).

Bu harakatlarning barchasi faqat uchinchi taraf (vositachi, psixolog, vakillik organi) tomonidagina emas, shuningdek

sub'ektlarning o'zlari tomonidan amalga oshirilishi foydalidir, bunda taraflar o'tkazilgan tahlildan so'ng umumiy qarorlarni ishlab chiqish zaruriyatini tushunishga yaqinlashadilar.

O'quv faoliyatidagi nizolarning ta'sirini tahlil qilishning muhim masalasi ularning sabablarini aniqlashdir.

Konfliktologiya nazariyasidagi mavjud yondashuv nizolarning sabablarini tasniflash, ularni tahlil qilish va umumlashtirish o'qituvchiga haqiqiy ziddiyatlarni boshqarish va ziddiyatli manfaatlarni o'stirish vositasini beradi

V.Linkoln ziddiyatlarning kelib chiqishini quyidagi sabablarini ko'rsatadi.[4.28-b].

1. Axborot - o'zaro munosabat ishtirokchilari uchun ma'lumotlarning qabul qilinishi yoki qabul qilinmasligi.

2. Xulq-atvorlardagi - nomuvofiqlik, samarasiz uslub, xudbinlik, oldindan aytib bo'lmaydiganlik va tomonlardan biri rad etgan xatti-harakatlarning boshqa xususiyatlari.

3. Munosabat omillari (Aloqa) - ikki yoki undan ortiq tomonlarning o'zaro ta'siridan qoniqish darajasi.

4. Qadriyatlar-kishilarning amal qilishi uchun muhim bo'lgan va amalga oshirilishi kutilayotgan tamoyillar (kasbiy, madaniy, diniy, mafkuraviy va boshqalar.)

5. Tuzilmaviy - o'zgarishi qiyin yoki hatto imkonsiz bo'lgan nisbatan barqaror vaziyatlar (qonun, yosh, bo'ysunish, vaqt, jihozlarning mavjudligi va o'quv jarayonini qo'llab-quvvatlaydigan boshqa vositalar)

Yuqoridagilardan kelib chiqadiki, nizoning sababini bilmasdan turib, uni boshqarish va sababini bartaraf yetish qiyin.

A.Ya.Ansupov va A.I.Shipilov mojarolarning sabablarini tasniflashni, ularning tabiatda ob'ektiv va sub'ektiv yekanligiga asoslanib, to'rtta guruhga ajratadilar; [5.56-57-b].

- shaxsiy sabablar
- tashkiliy-boshqaruv masalalari bilan

bog'liq sabablar

- ijtimoiy psixologik sabablar

Bizningcha nizolarning sabablari hozirgi hayotning butun murakkabligini o'zida aks ettirishga qodir. Aytish joizki, o'tkazilgan so'rovnomalar va olib borilgan tadqiqot natijalariga ko'ra nizolar tahlili yuqoridagilardan tashqari quyidagilarni o'z ichiga oladi:

- vaziyat sabablari va tarixini, shuningdek, joriy hodisalarni tushunish;
- faqat asosiy yoki aniq ko'rinib turgan tараflarni emas, balki konfliktga jalb qilingan barcha ishtirokchi (guruh)larni aniqlash ;
- barcha bu ishtirokchi(guruh)larning nuqtai nazarlari va ularning o'zaro munosabatlarini bilish ;
- konflikt negizida yotgan omillar va tendensiyalarni aniqlash;
- muvafaqqiyatsizliklar va yutuqlardan tegishli xulosa va saboqlar chiqarish uchun zarurdir.

Konflikt tahlili bu bir martalik tadbir emas, u o'zgaruvchan omillar, dinamika va sharoitlarga harakatlarni moslashtirishga yordam qiluvchi doimiy jarayon bo'lib qolishi kerak.

Ma'lumki, konflikt asosi bu subektlar o'rtasidagi qarama-qarshiliklardir.[3.16-17-b]. Shu sababli konfliktlarni hal etishning eng maqbul va natijali yo'li- bu subektlarning o'zlari ko'rsatilgan ziddiyatlarni bartaraf etishidir. Biroq bu yo'lga har doim ham erishib bo'lmaydi. Bundan tashqari, ziddiyatlarning turli tiplarini (ochiq,yashirin,obektli,obektsiz va h.), ularning darajalarini, subektlari xususiyatlarini, shuningdek, konfliktni to'xtatishga intiluvchi kuchlar ixtiyoridagi obektiv imkoniyatlarni ham e'tiborga olish kerak.

Yuqoridagilardan kelib chiqadiki, nizoning sababini bilmasdan turib, uni boshqarish qiyin, sababini yesa bartaraf yetish qiyin. Samarqand Davlat Unversiteti o'qituvchilari va talabalari

o'rtasida o'tkazilgan so'rov natijalarida o'qituvchilar tarkibidagi pedagogik jarayonga ta'sir etuvchi nizolar tasniflandi.

Mojarolarning sabablarini tasniflashni, ularning tabiatda ob'ektiv va sub'ektiv ekanligiga asoslanib, to'rtta guruhga birlashtirilishi mumkin.

- Nizolarning sabablarini tasniflash
- Tashkiliy va boshqaruv tipidagi nizolar
- Ijtimoiy-psixologik tipidagi nizolar
- Manfaatlar va ehtiyojlar mos kelmasli

bilan bog'liq nizolar

Bu muammoga oid adabiyotlarda boshqaruvning sub'ekti va ob'ekti bilan bog'liq ziddiyatlarning yeng ko'p tarqalgan sabablari ham aniqlanadi. Odamlarga bog'liq bo'lmagan tashkiliy-boshqaruv omillari va vaziyatlar asosan ob'ektiv, ijtimoiy-psixologik va shaxsiy omillar esa asosan subektiv hisoblanadi.

Tashkiliy va boshqaruv tipidagi nizolarning sabablariga:

- o'qituvchilar ishining samarasiz tashkil etilishi bilan kelib chiqadigan;
- ma'muriyat tomonidan mehnat sharoitlari yetarli emasligi;
- hayot xavfsizligini muhofaza qilishga doir ishlarning tartibga solinmaganligi;
- pedagogik jamoani boshqarishdagi kamchiliklar;
- Talabalar bilimini baholash mezonini bilan bog'liq;
- o'qituvchi faoliyatini nazorat qilishning rejalashtirilmagan shakllari;
- o'qituvchining kasbiy faoliyati rahbarlar tomonidan etarlicha baholanmasligi;

Turli nizolardagi taraflar hatti-harakatlari sabablarini tahlil etishda ularning odatda o'z manfaatlarini qondirishga bo'lgan intilishlaridan iborat ekanligini tushunish qiyin emas. Notenglik, nosamimiylilik, qabul qilingan qarordan qoniqmaslik, to'g'ri idrok etmaslik, bugungi kunda yoki kelgusida o'zini moddiy jihatdan ta'minlashga bo'lgan intilish pedagogic jarayon amaliyotida uchrab turadigan nizo

sabablarining aksariyati hisoblanadi.

Pedagogik muhitda har qanday nizolarga nisbatan salbiy munosabat keng tarqalgan va ko'pchilik pedagoglarda nizolarning yaratuvchanlik imkoniyatini qidirishdan ko'ra ularni bostirish, "vaqtida to'xtatish" istagi mavjud. Lekin pedagogik jarayonda nizolarning bolishi tabiiy hol hisoblanadi. Nizolarga qarshi ta'lim va tarbiya berish mumkin emas va bo'lmasligi kerak, shuning uchun nizolarga ijodiy munosabatni shakllantirish, ziddiyatli vaziyatlarda nafaqat talabalar, balki o'qituvchilar uchun ham konstruktiv xatti-harakatlar, ta'lim jarayonida nizolarni turli xil qo'llash zaruriyati mavjud.

Nizolarning ob'ektiv va sub'ektiv tabiatini, ularning bevosita sabablari va sabablarini bilib olish, nizolarning qanday shakllari va qanday yo'llar bilan hal etilishi, ularni boshqarish malakasini o'rganish muhim ahamiyatga ega.

Bu vazifa bo'lajak pedagoglar, har qanday darajadagi pedagog xodimlar uchun juda muhim va dolzarbdir.

Zamonaviy pedagog o'z faoliyatini ikki tomonlama muammoni hal qilishga qaratadi: yuqori pedagogik samaradorlikga erishish va bu natijani yaratadigan talabalarga ta'sir qilish. Va shuning uchun samarali pedagog nafaqat

tor mutaxassis, balki keng ko'lamli mutaxassis bo'lishi kerak, ya'ni zamonaviy pedagog qisman turli xil ijtimoiy nizolarni bartaraf etish qobiliyatiga ega bo'lgan psixolog bo'lishi kerak.

Ziddiyatdan chiqib ketish uchun qilinadigan eng birinchi qadam har doim mana shu ziddiyatni keltirib chiqargan manfaatlarni o'zaro muvofiqlashtirish mumkinligiga bo'lgan ishonch va harakatdan boshlanadi. Manfaatlarni o'zaro yaqinlashtirish va muvofiqlashtirish ziddiyatni yengishning eshigini ochishdir.

Umuman konflikt yechimini topish passiv holatdagi munosabatni emas, balki aktiv, ya'ni faol munosabatni talab etadi. Konflikt vaziyatda ko'pchilik impulsiv, ya'ni anglanmagan harakat olib boradi. Demak, konflikt vaziyat o'ylangan qadamlarni so'raydi. Bu – konfliktga bo'lgan ongli munosabat belgisi bo'ladi. Ziddiyatga nisbatan ongli munosabat jarayonida inson nizoni nazorat ostida ushlab tura oladi, ziddiyatga o'z ta'siri o'tkaza oladi, tomonlar his-tuyg'ularining "ko'pirib" ketmasligi oldini oladi, tomonlarni konstruktiv munosabatlarga chorlaydi, ularni muzokaralar stoliga olib kela oladi, nizoni keltirib chiqargan muammo haqida o'ylash, fikr va mushohada qilish muhitini yarata oladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. G. To'ychieva . Yoshlar va konfliktlar: Konfliktlar yechimiga o'rganish. Toshkent 2008 y.
2. D.Q.Ergeshova, M.K.Najimov. Yuridik konfliktologiya. Toshkent 2007. -129b.
3. Работа с конфликтом: навыки и стратегия действия. Лондон, Конфликтологический центр, 2001. C.40.
4. Eshquvvatov T.E. Konfliktlar psixologiyasi. O'quv qo'llanma. –Samarqand, - 2020. ISBN 978-9943-5943-5-7. 204 b.
5. Eshquvvatov T.E. Oliy ta'lim muassasalarida o'quv jarayoni nizolari profilaktikasi tizimini takomillashtirish (Pedagogik hamkorlik asosida). // SamDU axborotnomasi. - Samarqand, 2021, 2-son. B.105-112.
6. Eshquvvatov T.E. Oliy talim muassasalarida nizoli vaziyatlar profilaktikasi// Monografiya. UDK 151.9:378.301:330(575.1) - Samarqand: SamDU nashri, 2021. – 147b.
7. Eshquvvatov T.E. Uzluksiz talim tizimida nizolar profilaktikasining ilmiy metodologik aspektlari. // Uzluksiz talim jurnali - 2021, 3-son, B. 17-22.

MUHANDISLIK VA KOMPYUTER GRAFIKASI FANINI O'QITISH ASOSIDA BO'LAJAK MUHANDISLARNING LOYIHAVIY-TEXNOLOGIK KOMPETENTLIGINI RIVOJLANTIRISH METODIKASI TAKOMILLASHTIRISH

BEGIJONOV MAHMUDBEK SHARIBBEK O'G'LI

Andijon mashinasozlik instituti "Mashinasozlik ishlab chiqarishni
avtomatlashtirish" kafedrası katta o'qituvchisi

Annotatsiya: Tez rivojlanayotgan muhandislik sohasida ilg'or loyihaviy-texnologik ko'nikmalarning integratsiyasi kelajak muhandislarni tayyorlash uchun juda muhimdir. Ushbu maqola muhandislik va kompyuter grafikasi fanlarini ta'limga kiritish orqali bo'lajak muhandislarning loyihaviy-texnologik kompetentligini rivojlantirishning yangi metodologiyasini o'rganadi. Biz talabalarning murakkab muhandislik muammolarini hal qilish qobiliyatini oshirish uchun nazariy bilimlarni amaliy dasturlar bilan birlashtiradigan kompleks yondashuvni taklif qilamiz. Bu yondashuv joriy ta'lim amaliyotini chuqur tahlil qilish, mavjud adabiyotlarni ko'rib chiqish va taklif etilayotgan metodikaning samaradorligini ko'rsatuvchi amaliy tadqiqotlarga asoslangan.

Kirish. Muhandislik fanlarining rivojlanishi tobora ko'proq loyihaviy-texnologik vakolatlarni birlashtirish qobiliyatiga bog'liq. An'anaviy muhandislik o'quv dasturlari ko'pincha nazariy bilimlar va asosiy texnik ko'nikmalarga urg'u beradi, ammo ilg'or loyihaviy-texnologik kompetentlikni oshirishda yetishmasligi mumkin. Ushbu bo'shliqni bartaraf etish uchun biz bo'lajak muhandislarning loyihaviy-texnologik kompetentligini rivojlantirish uchun muhandislik va kompyuter grafikasi fanidan foydalanadigan metodologiyani taklif qilamiz.

Zamonaviy muhandisga yangi talablarni ilgari surish tendentsiyasi jahon hamjamiyatida kuzatilishi mumkin. Shunday qilib, Prezidentimizning "2017-yilgi harakatlar strategiyasi dasturida ta'kidlaganidek: hozirgi davrda muhandislik istiqbollari" bugungi kunda bo'lajak muhandislarining tayyorgarligini o'zgartirish emas, balki uning xatti-harakatlarini o'zgartirish uchun sharoit yaratish zarurligi haqida xabar beradi. Shuning uchun yetakchi muhandislik institutlari nafaqat Muhandislik dasturlaridan foydalanish fanlari deb nomlanadigan fanlarni, balki o'quv jarayoniga gumanitar va ijtimoiy fanlarni

kiritishga ham yo'naltirilgan. Shu bilan birga, yosh avlod ushbu tendentsiyadan taassurot olmoqda, chunki muhandislik dasturlari materiallariga ko'ra zamonaviy talabalar global muammolarga yechim izlashga undaydilar va natijada mavzularni batafsil o'rganishga yo'naltiriladi.[3]

Ma'lumki, axborot manbalaridan foydalanish nafaqat AKT vositalarini bilishni, balki muhandislik dasturlarini ham puxta egallashni taqazo etadi.

Ma'lumki, muhandislik dasturlari ta'limda talabalarning loyihalash kompetensiyalarini rivojlantirishda amaliy bajarib tushunish va amaliyot malakalari yetakchi o'rinda turadi. Bunda muhandislik dasturlarida ishlashning amaliy ahamiyati nihoyatda katta bo'lgani bois bugungi kunda, xususan, oliy ta'limda kompyuter vositalari va elektron darsliklardan foydalanish keng tus olmoqda. Biroq oliy ta'limda loyihalash kompetensiyalarini rivojlantirishda kompyuter vositalari va elektron darsliklardan foydalanishning didaktik va ilmiy-metodik asoslarini ishlab chiqilishi davlat ta'lim standartlari talablarining bajarilishi va ta'lim samaradorligining ortishida muhim omillardan biridir. Ushbu masala bugungi

kungacha maxsus tadqiqot obyekti sifatida o'rganilmagan.

Texnika fanlarini o'qitishda muhandislik dasturlari va kompyuter vositalari yordamida talabalarning loyihaviy kompetensiyalarini rivojlantirish masalasi bugungi kungacha alohida tadqiqot obyekti bo'lmagan.

O'zbekistonda ta'lim jarayonida AKTni qo'llash bo'yicha keng qamrovli ishlar olib borilmoqda va uning huquqiy va me'yoriy asoslari yaratilgan.

Jumladan, O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2002 yil 30 maydagi "Kompyuterlashtirishni yanada rivojlantirish va axborot texnologiyalarini joriy etish to'g'risida"gi PF-3080 sonli farmoniga binoan:

- O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2002 yil 6 iyundagi "Kompyuterlashtirishni yanada rivojlantirish va axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini joriy etish chora-tadbirlari to'g'risida"gi 200-sonli qarori;

- O'zbekiston Respublikasining 2003 yil 11 dekabrda qabul qilingan "Axborotlashtirish to'g'risida"gi Qonuni;

- O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2005 yil 8 iyuldagi "Axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini rivojlantirishning qo'shimcha chora-tadbirlari to'g'risida"gi PF 117-sonli qarori;

Yuqorida qayd etilgan konsepsiyalar, loyihalar va Xalq ta'limi vazirligining buyruqlari ta'lim jarayonida AKT ni qo'llash va bu orqali ta'lim sifati va samaradorligini oshirishga qaratilgan ushbu me'yoriy hujjatlar asosida Respublikamiz shahar va tumanlaridagi barcha maktab va maktabgacha ta'lim muassasalari, maxsus maktab-internatlarda, akademik litsey va kasb-hunar markazlari hamda oliy ta'lim muassasalarida zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalari keng joriy etilmoqda. Yaratilayotgan qulay imkoniyatlar natijasida o'quvchilar zamonaviy

axborot texnologiyalarini puxta egallab, bu borada zarur bilim va ko'nikmalarga ega bo'lib bormoqda.

Yaratilayotgan qulay imkoniyatlar natijasida o'quvchilar zamonaviy axborot texnologiyalarini puxta egallab, bu borada zarur bilim va ko'nikmalarga ega bo'lib bormoqda. Shuningdek, AKT vositalarini dars jarayonida samarali qo'llashga qaratilgan ilmiy tadqiqot ishlari ham olib borilmoqda.

Ta'limjarayonida axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanish zamon talabidir. O'qitishning zamonaviy usullari va axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini

qo'llamasdan turib, o'qituvchi o'z kasbiy faoliyatida samarali natijalarga erisha olmaydi. Ammo bunda ta'limning maqsad va mazmuni, usul va vositalari hamda tashkiliy shakllarini to'g'ri tanlash muhim ahamiyatga ega.

Axborot-kommunikatsiya texnologiyalari vositalarining ta'limning boshqa texnik vositalariga qaraganda asosiy ustunliklari nozikligi, ta'limning turli modellari va algoritmlariga sozlash, shuningdek, har bir ta'lim oluvchining xatti-harakatlariga yakka tartibda reaksiya qilish imkoniyati sanaladi. Bunday vositalardan foydalanish ta'lim jarayonini yanada faollashtirish, unga tadqiqotchilik va izlanuvchanlik xarakterini bag'ishlash imkonini yaratadi. Darsliklar, televideniya va kinofilmlardan farqli o'laroq, axborot-kommunikatsiya texnologiyalari ta'lim oluvchining xatti-harakatiga zudlik bilan javob berish, turli toifadagi ta'lim oluvchilar uchun materialni takrorlash, tushuntirish, puxtaroq tayyorgarlikka ega bo'lgan ta'lim oluvchilar uchun yanada murakkab va o'ta murakkab materialga o'tish imkoniyatini ta'minlaydi. Bunda individual sur'atlarda o'qitish oson va tabiiy tarzda amalga oshiriladi. [4]

Hozirgi ta'lim amaliyotlari. Hozirgi muhandislik ta'limi metodologiyalari odatda muhandislik va maxsus texnik ko'nikmalarning

asosiy tamoyillariga qaratilgan. Biroq, loyihaviy-texnologik kompetensiyalarni o'quv dasturiga integratsiya qilish zarurati tobora ortib bormoqda. Oldingi tadqiqotlar talabalarni haqiqiy muhandislik muammolariga yaxshiroq tayyorlash uchun amaliy, amaliy tajriba va fanlararo yondashuvlarni birlashtirish muhimligini ta'kidlaydi.

Muhandislikda kompyuter grafikasining roli. Kompyuter grafikasi, muhandislik grafikasi va tahlilida muhim vosita sifatida paydo bo'ldi. 3D modellash, simulyatsiya va vizualizatsiya kabi texnikalar zamonaviy muhandislik amaliyoti uchun zarurdir. Kompyuter grafikasini muhandislik ta'limiga integratsiyalash talabalarga murakkab loyihalarni vizualizatsiya qilish va simulyatsiyalarni o'tkazish bo'yicha malakali ko'nikmalarni beradi va shu bilan ularning muammolarni hal qilish qobiliyatini oshiradi.

Metodologiya. O'quv dasturlarini loyihalash. Loyihaviy-texnologik kompetentlikni rivojlantirish uchun biz muhandislik fanini ilg'or kompyuter grafikasi

bilan integratsiyalashgan o'quv dasturini taklif qilamiz. O'quv rejasi quyidagi tarkibiy qismlardan iborat:

- Nazariy asos: muhandislik grafikasi, materialshunoslik va tizim muhandisligining asosiy tamoyillarini o'z ichiga olgan kurslar, bu sohalarida kompyuter grafikasining roliga e'tibor qaratiladi.

- Amaliy qo'llanilishi: Muhandislik tizimlarini loyihalash va tahlil qilish uchun kompyuter grafikasi vositalaridan foydalanadigan amaliy loyihalar va laboratoriya mashg'ulotlari. Bunga 3D modellash, virtual prototiplash va simulyatsiya texnikasi kiradi.

- Fanlararo hamkorlik: Talabalar uchun loyiha va texnologiyaning turli jihatlarini birlashtirish uchun kompyuter grafikasidan foydalangan holda turli muhandislik fanlari bo'yicha hamkorlikni talab qiladigan loyihalar ustida ishlash imkoniyatlari.

O'qitish metodikasi quyidagilarni o'z ichiga oladi (1-shakl):

1-shakl. O'qitish usullari.

Case Study. Taklif etilgan metodologiya amalga oshirilgan oliy ta'limda muhandislik dasturida amaliy ish o'tkazildi. Tadqiqotda ilg'or kompyuter grafikasi texnikasini o'z ichiga olgan, qayta ko'rib chiqilgan o'quv dasturida qatnashgan talabalar guruhi ishtirok etdi.

Amalga oshirish. Amalga oshirish yangilangan kurs materiallarini, kompyuter grafikasi dasturlarini integratsiyalashuvini va qayta ko'rib chiqilgan baholash mezonlarini o'z ichiga oldi. Talabalar loyihaviy tamoyillari va kompyuter grafikasi vositalarini qo'llashni talab qiladigan bir qator loyihalarni bajarishdi.

Natijalar. Natijalar talabalarning loyihaviy-texnologik qobiliyatlari sezilarli darajada yaxshilanganligini ko'rsatdi. Talabalar batafsil 3D modellarni yaratish, simulyatsiya qilish va murakkab muhandislik muammolarini hal qilish bo'yicha rivojlangan qobiliyatlarini namoyish etdilar. Talabalar va professor-o'qituvchilarning fikr-mulohazalari faollikni oshirish va dizayn va texnologiya o'rtasidagi o'zaro bog'liqlikni chuqurroq tushunishni ta'kidlaydi.

Munozara. O'quv rejasida muhandislik fanining kompyuter grafikasi bilan integratsiyalashuvi loyihaviy-texnologik kompetentsiyani rivojlantirish uchun

mustahkam asos yaratadi. Nazariy bilimlarni amaliy ko'nikmalar bilan uyg'unlashtirib, talabalar zamonaviy muhandislik amaliyotining qiyinchiliklariga yaxshiroq tayyorlanishadi. Amaliy tadqiqot natijalari ushbu yondashuvning samaradorligini ta'kidlaydi va u o'z ta'lim metodologiyasini yaxshilashga intilayotgan boshqa muhandislik dasturlari uchun namuna bo'lishi mumkinligini ko'rsatadi.

Xulosa. Bo'lajak muhandislarda loyihaviy-texnologik kompetentsiyani rivojlantirish metodologiyasini takomillashtirish zamonaviy muhandislik sohalarining talablarini qondirish uchun juda muhimdir. Muhandislik fanlarini kompyuter grafikasi bilan birlashtirgan, taklif etilayotgan yondashuv istiqbolli yechimni taklif etadi. Ushbu metodologiyani qo'llash orqali ta'lim muassasalari o'quvchilarni murakkab muhandislik muhitida ustunlik qilish uchun zarur bo'lgan ko'nikmalar bilan yaxshi jihozlashlari mumkin.

Ushbu maqola nazariy va amaliy komponentlar aralashmasi orqali muhandislik ta'limini takomillashtirish, talabalarning loyihaviy-texnologik imkoniyatlarini oshirish uchun muhandislik va kompyuter grafikasi imkoniyatlaridan foydalanish uchun asos yaratadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019 yil 8 oktyabrdagi PF-5847-sonli "O'zbekiston Respublikasi Oliy ta'lim tizimini 2030 yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to'g'risida"gi Farmoni. QHMMB: 06/19/5847/3887-son 09.10.2019 y.
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022 yil 28 yanvardagi PF-60-son "2022-2026 yillarga muljallangan Yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to'g'risida"gi Farmoni. QMMB: 06/22/60/0082-son 29.01.2022-y.
3. Kulmuradov D.I. Kelajakda muhandislik yo'nalishlari bakalavrlarining loyihaviy kompetentsiyalarini rivojlantirish uchun tashkiliy va pedagogik shart-sharoitlarni nazariy asoslash. "Fan va ta'lim" mavzusidagi respublika ilmiy-amaliy onlayn konferensiya materiallari. 2022-yil, 10-fevral.
4. Kulmuradov D.I. Texnika oliy ta'lim muassasalari talabalarini loyihalash kompetentsiyalarini rivojlantirish metodikasi. Kasb-hunar ta'limi ilmiy-uslubiy, amaliy, ma'rifiy jurnal 2021-yil, 4-son.

OILAVIY SHIFOKOR MUTAXASSISLARNING MALAKASINI OSHIRISH TIZIMIDA SAMARALI MASOFADAN O'QITISHNING PEDAGOGIK SHARTLARI

VOXIDOV DILSHOD ALIKULOVICH

Samarqand davlat tibbiyot universiteti assistenti

IBRAGIMOV A'LAMJON AMRILLOYEVICH

**Samarqand viloyati pedagoglarni yangi metodikalarga o'rgatish milliy
markazi direktori, pedagogika fanlari doktori, dosent**

VOXIDOV ALIKUL MELITOSHEVICH

**Samarqand davlat tibbiyot universiteti, iqtisod fanlar nomzodi, katta
o'qituvchi**

Аннотация. Ushbu maqolada oilaviy shifokor mutaxassislarni masofadan turib samarali o'qitishning pedagogik shartlari muhokama qilinadi. "Masofaviy o'qitish" va "masofaviy ta'lim" tushunchalari zamonaviy didaktika nuqtai nazaridan ochib berilgan. Diplomdan keyingi malaka oshirish fakulteti ilmiy-tadqiqot ishlari rejasi doirasida mutaxassislarning malakasini oshirish tizimida masofadan turib samarali o'qitish uchun zarur bo'lgan pedagogik sharoitlar majmui ochib berildi.

Калит so'zlar: oilaviy shifokor mutaxassislarni masofadan o'qitish, masofaviy ta'lim, diplomdan keyingi malaka oshirish fakulteti, axborot - kommunikatsiya texnologiyalari, kasbiy kompetentsiyalar, pedagogik innovatsiyalar, ta'lim tizimi va innovatsion texnologiyalar.

Аннотация. В данной статье рассматриваются педагогические условия эффективного дистанционного обучения специалистов семейного врача. В рамках плана научно-исследовательской работы факультета последипломного профессионального образования раскрыт комплекс педагогических условий, необходимых для эффективного дистанционного обучения в системе повышения квалификации специалистов.

Ключевые слова: дистанционное обучение специалистов семейного врача, дистанционное обучение, факультет последипломного образования, информационные и коммуникационные технологии, профессиональные компетенции, педагогические инновации, система образования и инновационные технологии.

Annotation. The article discusses the pedagogical conditions for effective distance learning for family doctor specialists. Within the framework of the research work plan of the Faculty of Postgraduate Professional Education, a set of pedagogical conditions necessary for effective distance learning in the professional development system has been revealed.

Keywords: distance learning of family doctor specialists, distance learning, faculty of postgraduate education, information and communication technologies, professional competencies, pedagogical innovations, education system and innovative technologies.

Kirish: Hozirgi kunda O'zbekiston jamiyati va ta'lim tizimi inson uchun muhim bo'lgan barcha sohalarda innovatsiyalarni talab qiladigan tub o'zgarishlar bosqichida. Axborot asri deb nomlangan insoniyat tarixidagi XXI asr innovatsion jarayonlarni, shu jumladan ta'lim sohasida faollashtirishni

talab qildi. Innovatsion texnologiyalarni yaratish va joriy etish, shuningdek, ushbu texnologiyalarni malaka oshirish tizimida qo'llashga o'rgatish vaqt talabidir [1, 2, 4, 6, 9, 10].

ADABIYOTLAR TAHLILI VA
METODOLOGIYA

Falsafa va psixologiya nuqtai nazaridan shaxsni axborot jamiyati sharoitlariga moslashtirish juda muhim masala bo'lib, uning echimi turli mutaxassislar va turli davlat institutlarining sa'y-harakatlarini birlashtirgan kompleks choralarni talab qiladi [2].

Bu diplomdan keyingi malaka oshirish fakultetiga ham tegishli bo'lib, uning oldida muhim vazifalar turibdi, shu jumladan malaka kursi qatnashchilarini masofadan o'qitishda axborot tizimlarini joriy etish sohasi.

Yuqorida aytilganlarning barchasi malaka oshirish tizimida mutaxassislarni tayyorlashda tub o'zgarishlarga olib keladi. Shu bilan birga, yangi mutaxassisliklarga, shu jumladan oilaviy shifokor mutaxassisga talab ortib bormoqda. Har yili ushbu mutaxassislik bo'yicha qayta tayyorlashda o'z malakasini vaqti-vaqti bilan oshirib boradigan mutaxassislarning "oqimi" ortib bormoqda.

E'tibor bering, pedagogika fanining hozirgi rivojlanish tendentsiyalari shundan iboratki, malaka oshirish tizimini uzluksiz ta'limning asosiy tarkibiy qismi sifatida ko'rib chiqish kerak.

Axborot jamiyatida oilaviy shifokor mutaxassislarning malakasini oshirish tizimining asosiy vazifasi nafaqat maxsus bilimlar yuklamasiga, balki oilaviy shifokorning kasbiy jihatlarini takomillashtirishga imkon beradigan usullar va texnologiyalarga ega bo'lgan shaxsni rivojlantirishdir. Ko'p jihatdan, ushbu muammoni hal qilish malaka oshirish fakultetlarining innovatsion texnologiyalari, internet texnologiyalari, axborot resurslaridan foydalanishga asoslangan masofaviy ta'limni osonlashtiradi. Shu bilan birga, internet texnologiyalarini diplomdan keyingi malaka oshirish fakulteti faoliyatiga joriy etish masofaviy ta'limning dinamik rivojlanayotgan sohalaridan biridir. Ushbu

faoliyat ikki yo'nalishda amalga oshiriladi. Birinchidan, ta'limning klassik shakllarini, ta'lim texnologiyalarini internetlashtirish. Ikkinchidan, pedagogik innovatsiya yo'nalishida yangi shakllar va texnologiyalar paydo bo'lishi juda muhimdir [1].

MUHOKAMA

Masofadan o'qitish muammolarini o'rganishga ko'plab tadqiqotlar bag'ishlangan (A.A. Anreyev, M.Yu. Buxarkina, A.V. Buxarova, V.A. Kalney, V. Kanavo, S.S. Kravsov, Ye.S. Polat, I.V. Robert, AV. Xutorskiy va boshqalar), unda rivojlanish tarixi masalalari, masofaviy o'qitishning asosiy turlari, mazmuni, shakllari, usullari va tamoyillari batafsil tahlil qilingan. Avvalo, "Masofaviy ta'lim" va "Masofaviy o'qitish" tushunchalarini aniqlashga murojaat qilaylik. Masofaviy ta'lim – masofadan turib o'quv axborotlarini almashuvchi vositalarga asoslangan, o'qituvchi maxsus axborot muhit yordamida, aholining barcha qatlamlari va chet ellik ta'lim oluvchilarga ta'lim xizmatlarini korsatuvchi ta'lim kompleksidir. Demak, masofaviy o'qitish masofaviy ta'lim kompleksidagi jarayon ekan. Masofaviy o'qitishning va masofaviy ta'limning o'ziga xos xususiyatlari, pedagogik tizimi, zarurligi va maqsadi mavjud.

Masofaviy ta'lim an'anaviy ta'lim turidan quyidagi xarakterli xususiyatlari bilan farqlanadi. Moslashuvchanlik – Ta'lim oluvchiga o'ziga qulay vaqt, joy va tezlikda ta'lim olish imkoniyati mavjudligi [3]. Masofaviy o'qitish – eng yaxshi an'anaviy, innovatsion metodlar, o'qitish vositalari va formalarini o'z ichiga olgan sirtqi va kunduzgi ta'lim singari axborot va telekommunikatsiya texnologiyalariga asoslangan ta'lim formasidir. Masofaviy o'qitish – bu yangi axborot texnologiyalari, telekommunikatsiya texnologiyalari va texnik vositalariga asoslangan ta'lim tizimidir. U ta'lim oluvchiga ma'lum standartlar va ta'lim qonun-qoidalari

asosida o'quv shartsharoitlari va o'qituvchi bilan muloqotni ta'minlab berib, o'quvchidan ko'proq mustaqil ravishda shug'ullanishni talab qiluvchi tizimdir. Bunda o'qish jarayoni ta'lim oluvchini qaysi vaqtda va qaysi joyda bo'lishiga bog'liq emas [3].

Masofaviy o'qitish shakllari maqsadli ilmiy asoslangan ta'limni tashkil qilishni talab qiladi. Masofaviy o'qitishning asosiy yaratuvchilari (Yu.V. Aksenov, M.Yu. Bu-xarkina, T.F. Gorbunkova, Ye.I. Dmitriyeva, M.V. Moiseyeva, A.Ye. Petrova, Ye.S. Polat, B.Adizov, G.Boymurodova, R.Djurayev, A.Ibragimov, X.Ibraimov, A.Radjiyev, N.Shodiyev, M.Yuldashev, B.Xodjayev va boshqalar) malaka oshirish tizimiga tegishli bo'lgan mutaxassislarni masofadan o'qitishning quyidagi kontseptual pedagogik qoidalarini ishlab chiqqanlar [2, 7, 8].

1. O'quv jarayonining markazida talabaning mustaqil bilim faoliyati joylashgan. Shaxs mustaqil ravishda rivojlanib boradigan ta'limot katta zavq keltiradi va inson shaxsiga hal qiluvchi ta'sir ko'rsatadi. Mashhur psixolog K.P.Rodjercning so'zlariga ko'ra, bunday ta'lim shaxsga o'z-o'zini anglashning to'liqligiga erishishga yordam berish uchun mo'ljallangan [5].

2. Masofaviy o'qitishning moslashuvchanligi, bu erda va qaerda va qachon talaba uchun qulay bo'lgan bilimlarni olishga imkon beradi.

3. Masofaviy o'qitish harbiro'quvchining ichki zaxiralarini ochishga qaratilgan va shaxsning ijtimoiy va kasbiy fazilatlarini shakllantirishni ta'minlaydigan eng yangi ta'lim texnologiyalaridan foydalanishga imkon beradi.

4. Masofaviy o'qitish doirasida bilim va ko'nikma faoliyat jarayonida talaba sheriklari bilan aloqa qilish va hamkorlik qilish imkoniyatiga ega bo'ladi.

5. Bilimlarni o'zlashtirish darajasiga

qarab tabaqalashtirilgan o'rganish.

6. Bilim va ko'nikma faoliyat usullarini o'zlashtirish, olingan bilimlarni turli muammoli vaziyatlarda qo'llash ko'nikmalarini shakllantirish bo'yicha tizimli nazorat.

Birinchidan, masofaviy o'qitishda, ishlatiladigan o'quv tizimlarini (portallar, dasturlar va boshqalar) yaratishda malaka oshirish tizimida o'qiyotgan tinglovchining boshlang'ich darajasini va uning axborot tizimi bilan aloqa qilishga motivatsion tayyorligini hisobga olish kerak;

Ikkinchidan, pedagogik ta'sir natijalarini bashorat qilish, qanday bilim, ko'nikma, ko'nikma va kasbiy kompetentsiyalarni ta'minlash mumkin talabani tanlab oling, tizim bilan aloqa unga qanday ta'sir qiladi va bu ta'sirning maqsadga muvofiqligi qanday;

Uchinchidan, o'quv materialini taqdim etishda o'zgaruvchanlikni ta'minlash (vizual tushuntirish, muammoli va boshqalar);

To'rtinchidan, o'qitishga faol yondashuvni ta'minlash;

Beshinchidan, tinglovchining o'qitish darajasini bosqichma-bosqich kuzatib borish imkoniyatini ta'minlash [3].

NATIJA

T a d q i q o t c h i - o ' q i t u v c h i
S.V.Panyukova axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanishda shaxsga yo'naltirilgan ta'limning quyidagi didaktik printsiplarini aniqladi: Shaxsning o'z qadr-qimmatini; o'quvchini bilimning faol sub'ekti sifatida aniqlash; shaxsning o'zini-o'zi rivojlantirishga, o'zini-o'zi o'rganishga, o'zini-o'zi tarbiyalashga yo'naltirilganligi; talabaning o'zlashtirishi; shaxsning sub'ektiv tajribasiga tayanish; talabaning individual psixofiziologik xususiyatlarini hisobga olish; shaxsning kommunikativ qobiliyatlarini rivojlantirish printsiipi[3]. Ushbu tamoyillar diplomdan keyingi malaka oshirish tizimida o'quv jarayonini tashkil

etish uchun ham muhimdir. Bundan kelib chiqadiki, oilaviy shifokor mutaxassislarni masofadan o'qitishning didaktik asoslarini ishlab chiqishda kompleks va vakolatli yondashuvlar zarur. Masofaviy o'qitish kursi madaniy va qo'shma madaniy ma'lumotlar bilan to'yingan bo'lishi kerak, bu an'anaviy o'qitish tizimida har doim ham mavjud emas, tinglovchilarning shaxsiy manfaatlarini hisobga olish, shaxsning madaniy va tarixiy subyekt sifatida har tomonlama rivojlanishi uchun sharoit yaratish, kasbiy vakolatlarga ega bo'lishi kerak.

Yuqorida aytilganlarning barchasi O'zbekiston jamiyatining iqtisodiy va ijtimoiy rivojlanish sohalarining zamonaviy talablariga javob beradigan malaka oshirish ta'limi tizimidagi yangi paradigma (grekcha-namuna, andoza) vositachiligida bo'lib, u o'qituvchi-tadqiqotchi A.M. Novikov, V.Yu. Pityukov va boshqalarning ilmiy asarlarida aks etirilgan [4,5].

Oilaviy shifokor mutaxassislarning malakasini oshirish tizimidagi ba'zi tendentsiyalar maqola muallifi tomonidan Samarqand davlat tibbiyot universitetining diplomdan keyingi malaka oshirish fakultetida texnik so'rovini o'tkazish bilan mini - eksperiment natijasida aniqlandi, masofaviy o'qitish tashkiloti masalalari bo'yicha tadqiqotda ekspert sifatida qatnashgan. Mutaxassis o'qituvchilar o'rtasida o'tkazilgan so'rov natijalariga ko'ra, oilaviy shifokor mutaxassislarni tayyorlash sohasidagi ustuvor yo'nalishlar quyidagilar bo'lishi mumkin:

- o'quv jarayonida zamonaviy didaktik, elektron texnologiyalardan (so'rovda qatnashgan mutaxassislarning 92% dan ortig'i), zamonaviy telekommunikatsiya tizimlaridan (96 %) foydalanishga yo'naltirish;

- qo'shimcha pedagogik qo'llab-quvvatlash tizimini tashkil etish (82 %);

- o'quv jarayonida innovatsion usullar, o'qitish shakllari va vositalarini qo'llash (94 %).

XULOSA

Shunday qilib, axborot-kommunikatsiya komponenti oilaviy shifokor mutaxassislarni malaka oshirish tizimida o'qitishda ustuvor ahamiyatga ega degan xulosaga kelishimiz mumkin.

Binobarin, malaka oshirish tizimiga elektron va axborot - kommunikatsiya o'quv vositalarini joriy etish asosida malaka oshirish kurslarida hozirgi kun talabiga javob beradigan zamonaviy oilaviy shifokor mutaxassislarni tayyorlashni samarali amalga oshirishga imkon beradigan maxsus pedagogik sharoitlarni aniqlashning ilmiy asoslarini izlash talab etiladi.

Muallif nazariy tahlil va mini - eksperiment ma'lumotlari asosida oilaviy shifokor mutaxassislarning malakasini oshirish tizimida masofadan turib samarali o'qitish uchun zarur bo'lgan pedagogik sharoitlar majmuini ajratib ko'rsatgan:

- diplomdan keyingi malaka oshirish fakultetining rivojlangan moddiy bazasi va infratuzilmasi;

- telekommunikatsiya tizimlaridan foydalanish sohasida malakali kadrlarning mavjudligi;

- masofaviy o'qitish jarayonida oilaviy shifokor mutaxassislarni tayyorlashda elektron texnologiyalardan foydalanish natijalarini monitoring qilish;

- o'quv jarayonining uslubiy ta'minoti;

- malaka oshirish tizimida oilaviy shifokor mutaxassislarni samarali tayyorlashni tashkil etish uchun zarur bo'lgan shaxsiy darajadagi me'yoriy hujjatlar va boshqaruv hujjatlarining mavjudligi;

- malaka oshirish kurslarida tahsil olayotgan talabalar hamda diplomdan keyingi malaka oshirish fakulteti mutaxassislarni tayyorlash uchun maxsus yaratilgan yuqori

natijalarga erishishga imkon beradigan bir qator tamoyillarga rioya qilishni talab qiladigan amaldagi web Portal.

Masalan, oilaviy shifokor mutaxassislar uchun maxsus yaratilgan o'quv tizimining izchilligi, barqarorligi va moslashuvchanligi printsipli. Umuman olganda, malaka oshirish tizimi sharoitida qo'llaniladigan elektron ta'lim tizimi ichki va tashqi omillarning ta'siridan qat'i nazar, asosiy didaktik funktsiyalarni amalga oshirishi, "ishlashi", o'qitish sifatini yaxshilashga, uning

modulliligini ta'minlashga, barcha didaktik va texnik tarkibiy qismlarni standartlashtirish talablariga javob berishi kerak.

Shunday qilib, masofaviy ta'lim, o'qituvchi va talabalarning o'zaro ta'sirida qurilgan, masofadan turib amalga oshiriladigan va telekommunikatsiya tizimlari yordamida amalga oshiriladigan ta'lim sifatida tushunilib, qo'shimcha ta'limni rivojlantirishning strategik omiliga aylanishi kerak.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Кошелева А.О. Концептуальные подходы к подготовке лично-стно - зрелого специалиста в условиях вуза // Высшее образование сегодня. М., 2009. №3. С. 71-73.
2. Могилев А. В., Злотникова И.Я. Педагогические аспекты дистанционного обучения на основе Веб-технологий // Региональные проблемы информатизации образования: опыт, тенденции, перспективы: Материалы Всероссийской науч.-практич. конф. 17-20 апреля 2003 г. Чебоксары, 2003.
3. Панюкова С.В. Концепция реализации лично-стно ориентированного обучения при использовании информационных и коммуникационных технологий. М.: Изд-во ИОСО РАО, 1998.
4. Новиков А. М. Я - педагог. - М.: Изд. «Эгвес», 2011. - 136 с.
5. Питюков В.Ю. Основы педагогической технологии: учебно-практическое пособие / В.Ю. Питюков. - М.: Ассоциация авторов и издателей «Тандем»: «Роспедагенство», 1997. - 176 с.
6. Роберт И.В. Современные информационные технологии в образовании: дидактические проблемы, перспективы использования. М.: Школа-Пресс, 1994.
7. Роджерс К.Р. Взгляд на психотерапию. Становление человека. М.: Прогресс, Универс, 1994.
8. A. A. Abdukadirov, A. X. Pardaev; red. M. Sodikova. Masofali o'kitish nazariyasi va amaliyoti. Monografiya. - T.: Uzbekiston respublikasi fanlar Akademiyasi "FAN" nashriyoti, 2009. - 145 b.
9. Ибрагимов А. Умумий ўрта таълим мактаблари меҳнат таълими фани ўқитувчиларининг масофадан малака ошириш курси мутахассислик фанлари блокни ўқитиш методикаси // ХТХМО курслари тингловчилари учун ўқув қўлланма. - Самарқанд, 2017. - 218 б.
10. Ибрагимов А. Малака ошириш йўл харитаси – педагогнинг индивидуал таълим траекториясини лойиҳалаш технологияси сифатида // Таълимда инновациялар: стратегия, назария ва амалиёт. Халқаро илмий мақолалар тўплами. - Самарқанд: СамДУ, 2018. - Б. 183-187.
11. Ибрагимов А. Малака ошириш тизимида инновацион жараёнларни бошқариш // "Таълимнинг узвийлиги ва узлуксизлигини таъминлаш" мавзусидаги республика илмий-амалий конференцияси материаллари. - Тошкент, 2015. - 2-шўба. - Б. 226-227.
12. Ибрагимов А. Малака ошириш таълими жараёнида ахборот технологияларидан фойдаланиш // "Ўқитувчилар касбий маҳоратини такомиллаштиришнинг узлуксизлиги муаммолари ва ечимлари" мавзусидаги республика илмий-амалий конференцияси материаллари. - Самарқанд, 2014. - Б. 10-12.
13. Вохидов А. М. и др. Разработка Графическим Пользовательским Интерфейсом Программ В Пакете Tkinter С Использованием Современных Педагогических Технологий В Области Медицины // Miasto Przyszłości. - 2022. - T. 30. - С. 181-184.
14. Vohidov D., Maxmudova Z., Sayfullayev R. Tibbiyot yo'nalishida zamonaviy pedagogik texnologiyalarini qo'llab tkinter paketida gui dasturlarini tuzish // Eurasian Journal of Mathematical Theory and Computer Sciences. - 2022. - T. 2. - №. 12. - С. 31-35.
15. Voxidov A. M., Malikov M. R., Voxidov D. A. Tibbiyotda differensial tenglamalarni farmatsiya sanoatida qo'llanishi // Academic research in educational sciences. - 2021. - T. 2. - №. 12. - С. 1096-1102.
16. Voxidov A. M. et al. Tibbiy-biologik tadqiqotlarda statistik tahlil jarayonlari // Academic research in educational sciences. - 2022. - T. 3. - №. 3. - С. 287-293.

BOSHLANG'ICH SINFDA OTA-ONALARI BILAN HAMKORLIKNING TURLI USUL VA SHAKLLARI

G'OFIROVA GULCHEHRA ALISHER QIZI
Osiyo Xalqaro Universiteti 1-kurs magistranti

Annotatsiya. Maqolada o'qituvchilar va ota-onalar o'rtasidagi hamkorlikning mazmuni va shakllari muhokama qilinadi. O'quvchi shaxsini tarbiyalashda oila va maktab o'rtasidagi hamkorlik muammosi aniqlangan. O'qituvchilar va ota-onalarning yaqin hamkorligi ota-onalarning maktabga bo'lgan ijobiy munosabatini va kichik yoshdagi maktab o'quvchilarini tarbiyalashda sinf rahbari bilan o'zaro munosabatda bo'lishga tayyorligini ta'minlanishi maqolamizda o'z aksini topgan.

Kalit so'zlar. Hamkorlik, ota-onalar, o'zaro munosabatlar, boshlang'ich sinf o'quvchilari, ijodkorlik, individuallik, zamonaviy ta'lim. pedagogik shakl va usullar.

Абстракт. В статье рассматриваются содержание и формы сотрудничества педагогов и родителей. Выявлена проблема сотрудничества семьи и школы в воспитании личности ученика. Тесное сотрудничество учителей и родителей обеспечивает положительное отношение родителей к школе и их готовность взаимодействовать с руководителем класса в воспитании младших школьников, что отражено в нашей статье.

Ключевые слова. Сотрудничество, родители, взаимоотношения, учащиеся младших классов, творчество, индивидуальность, современное образование. педагогические формы и методы.

Abstract. The article examines the content and forms of cooperation between teachers and parents. The problem of cooperation between family and school in the education of the student's personality is revealed. Close cooperation between teachers and parents ensures a positive attitude of parents to school and their willingness to interact with the head of the class in the education of younger students, which is reflected in our article.

Key words. Cooperation, parents, relationships, younger students, creativity, individuality, modern education. pedagogical forms and methods.

Kirish. O'qituvchi va ota-onalar o'rtasidagi ish tizimi bu hamkorlik funksiyalarini amalga oshiradigan o'zaro munosabatlarning qiziqarli shakllari va usullarini tashkil qilishni o'z ichiga oladi. A.I. Galina o'qituvchi va ota-onalar o'rtasidagi o'zaro munosabatlar shaklini ularning birgalikdagi faoliyati va muloqotini tashkil etish usuli sifatida belgilaydi. Shaxsiy (uyga tashriflar, maktabga taklifnomalar, o'qituvchi bilan individual maslahatlar, yozishmalar) bular an'anaviydir; guruh (tematik maslahatlar, pedagogik bilimlar universiteti, ota-onalar bilan uchrashuv, sinfdagi bolalar tadbirlari); jamoaviy (ota-

onalar yig'ilishlari, ochiq eshiklar kuni, konsertlar, tarbiyaviy ishlar ko'rgazmalari, ijodiy hisobotlar) o'qituvchilar va ota-onalar o'rtasidagi hamkorlik shakllaridan sanaladi. Maqolamizda quyidagi pedagogic usul va shakllarni keltirib o'tamiz:

Oilaga tashrif buyurish — o'qituvchi va ota-onalar o'rtasidagi individual ishning samarali shakli bo'lib, ular o'quvchilarning yashash sharoitlari bilan tanishadilar. Ota-onalar bilan suhbat davomida o'qituvchi bolaning xarakterini, uning qiziqishlari va moyilligini, ota-onalarga va maktabga bo'lgan munosabatini bilib oladi, shuningdek, ota-onalarga bolaning muvaffaqiyatlari haqida

ma'lumot va amaliy maslahatlar beradi.

Ota-onalar bilan yozishmalar — bu ota-onalarni xabardor qilishning yozma shakli (kundalik, telefon xabari, ijtimoiy tarmoq orqali guruhidagi muloqot). Maktabda bo'lajak qo'shma tadbirlar to'g'risida xabar berish, bayramlar bilan tabriklash, bolalarni tarbiyalashda maslahat va tilaklarga ruxsat beriladi. Xat yozishning asosiy sharti do'stona ohang va muloqot quvonchidir.

Individual tematik maslahatlar — ota-onalar uchun ham, o'qituvchilar uchun ham foydalidir. Ota-onalar maktabdagi ishlar va bolaning xatti-harakati haqida haqiqiy tasavvurga ega bo'ladilar, o'qituvchi har bir o'quvchining muammolarini chuqurroq tushunish uchun kerakli ma'lumotlarni oladi.

Ota-onalar yig'ilishlari maktab va oila o'rtasidagi guruh hamkorligining eng keng tarqalgan va samarali shaklidir. Bu pedagogika fanining ta'lim tajribasi ma'lumotlari asosida tahlil qilish, tushunish shaklidir.

Ajoyib ota-onalar qo'mitasi. U maktabning ota-onalar qo'mitasi to'g'risidagi nizom asosida sinf rahbari bilan birgalikda va uning rahbarligida ish olib boradi.

Maktab miqyosidagi ota-onalar kengashi barcha ota-onalar bilan turli xil ishlarni muvofiqlashtiruvchi shtab bo'lib, ta'lim muammolarini hal qilishda maktab va oilaning sa'y-harakatlarini birlashtiradi.

Birgalikda dam olish tadbirlarini tashkil etish. Shakllar har xil bo'lishi mumkin (qo'shma bayramlar, kontsertlarga tayyorgarlik, filmlarni tomosha qilish va muhokama qilish, tanlovlar, QVZ va boshqalar).

Turli to'garaklar, sport seksiyalari tashkil etish, klub yig'ilishlarida qatnashish. Maktab jismoniy tarbiya o'qituvchilari bilan birgalikda turli xil sport seksiyalarini tashkil qilish yoki musobaqalar o'tkazish mumkin.

Pedagogik bilimlar universiteti ota-onalarning psixologik-pedagogik tarbiyasi shaklidir. Ularni zarur bilimlar, pedagogik madaniyat asoslari bilan qurollantiradi,

ta'lim-tarbiyaning dolzarb masalalari bilan tanishtiradi, ota-onalar bilan jamoatchilik, oila va maktab o'rtasida aloqalar o'rnatilishiga, tarbiyaviy ishlarda ota-onalar va o'qituvchilarning o'zaro hamkorligiga yordam beradi.

Ma'ruza — muayyan ta'lim muammosining mohiyatini ochib beruvchi psixologik-pedagogik ta'lim shaklidir.

Konferensiya bolalarni tarbiyalash haqidagi bilimlarni kengaytirish, chuqurlashtirish va mustahkamlashni o'z ichiga oladi. Yilda bir marta o'tkaziladigan ota-onalarning puxta tayyorgarlik va faol ishtirokini talab qiladi.

Seminar ota-onalarda bolalarni tarbiyalash, yuzaga keladigan pedagogik vaziyatlarni samarali hal qilishda pedagogik mahoratni rivojlantirish shakli, pedagogik fikrlashning o'ziga xos turi sanaladi.

Ochiq darslar, odatda, ota-onalarni fan bo'yicha yangi dasturlar, o'qitish usullari va o'qituvchilar talablari bilan tanishtirish uchun tashkil etiladi. Boshlang'ich maktabda ota-onalarga har olti oyda kamida bir yoki ikki marta ochiq darsga borish imkoniyatini berish kerak. Bu orqali ota-ona o'z farzandining darsda qanday tutishi hamda fanlarni qay darajada o'zlashtirayotganini guvohi bo'lishi mumkin.

Pedagogik munozara (bahs) pedagogik madaniyatni yuksaltirish shakllaridan biridir. Olingan ko'nikmalar va to'plangan tajribaga tayangan holda fakt va hodisalarni har tomonlama tahlil qilish qobiliyatini rivojlantirishga yordam beradigan muammolarni muhokama qilishda ishtirok etayotgan barchani jalb qilish nazarda tutiladi.

Rolli o'yinlar jamoaviy ijodiy faoliyat shaklidir. Rolli o'yinning bir nechta variantlarini (ijobiy va salbiy) o'ynash va birgalikda muhokama qilish orqali ushbu vaziyat uchun maqbul harakat yo'nalishini tanlash muhimdir.

Ota-onalar va bolalarning birgalikdagi faoliyatini tashkil etish (sinf xonalarini

bezash, maktab hovlisi, hovli va ko'chalarni obodonlashtirish va ko'kalamzorlashtirish, oilaviy hunarmandchilik yarmarkalari va savdosi, oilaviy milliy ruhdagi turli xil san'atlar taqdimoti, oilaviy muzeylar yaratish, oilaviy bayramlar va festivallar, olimpiadalar, yurishlarda ishtirok etish).

O'qituvchilar va ota-onalar o'rtasidagi hamkorlikni tashkil qilishda quyidagi usullardan foydalanish mumkin: suhbat, munozara, o'quv o'yinlari, munozaralar, amaliy usul, o'quv nazorati, illyustratsiya va namoyish qilish usullari, kitob bilan ishlash.

O'qituvchi o'zaro ta'sir qilish usullari va usullarini mustaqil ravishda tanlash, amaliyotda an'anaviy yoki innovatsion ish shakllaridan foydalanish huquqiga ega. Agar ota-onalar o'z farzandlarining xatti-harakatlari va xatti-harakatlarini tahlil qilish qobiliyatining muhimligini tushunib, o'qituvchi, maktab hamkorligini yo'lga qo'yib bilsalar, o'qituvchi va oila o'rtasidagi hamkorlik samarali bo'ladi. Hamda o'quvchi oldinga siljishi tezroq amalga oshadi.

Ota-onalar o'rtasidagi hamkorlik o'qituvchi va o'quvchi munosabatlariga asoslanadi. Hozirgi kunda ba'zi oilalarda bolalarni tarbiyalashning asosiy ijtimoiy institut kabi ta'lim-tarbiya shakllangan bo'lib, umumiy ta'lim muassasasi ota-onalar bilan o'zaro aloqani yo'lga qo'ymoqda. Shunday qilib, ota-onalar, bolalar va o'qituvchilar o'rtasidagi hamkorlikning yangi turi rivojlanmoqda. Ushbu turdagi munosabatlarda bola endi obyekt emas, balki ta'lim faoliyatining subyekti bo'lib, maktab o'qituvchilarining ota-onalar bilan ishlash tizimining yetakchi g'oyasi har bir bolaning oilasi bilan hamkorlikni o'rnatish, o'zaro yordam berishi natijasida shakllanadi.

Hamkorlikning turli shakllari va usullarini tanlash maktab tomonidan amalga oshiriladi va ushbu bosqichda hal qilinishi kerak bo'lgan muayyan vazifalarga, ota-onalarning qiziqishlari va intilishlariga, shuningdek, ushbu davrda jamiyatning

rivojlanish darajasiga bog'liq.

Noan'anaviy hamkorlik shakllari oila bilan ishlashning zamonaviy shakllari bo'lib, o'qituvchilarga ota-onalarga bolalarni tarbiyalash va o'qitishda imkon qadar yordam berishga qaratilgan. Har bir ota-ona bolani har tomonlama rivojlangan shaxs sifatida tarbiyalanishining tarafdoridir. Va bu uchun tushungan ota-onaning hamkorligi juda muhim. Umumiy ta'lim tashkiloti va oila o'rtasidagi hamkorlikning ko'plab shakllari mavjud. Belgilangan maqsadlar va yuqori natijalarga erishish uchun o'qituvchi ota-onalar bilan birgalikdagi faoliyatda turli xil hamkorlik shakllarini to'g'ri birlashtira olishi kerak. Har safar o'qituvchilar tarkibi har bir oilaning xususiyatlarini hisobga olgan holda kerakli, samaraliroqlarini tanlanishi zarur. Axir hamkorlikning asosiy maqsadi ota-onalar bilan ittifoqdosh bo'lishdir.

Shunday qilib, o'quvchining ijodiy faoliyati va ijobiy xislatlarini tarbiyalashda maktab muhitini targ'ib qilish uchun quyidagi ketma-ketlikni belgilab olamiz:

—O'qituvchilar maktab va oilalar o'rtasidagi muntazam aloqani rag'batlantiradilar va qo'llab-quvvatlaydilar;

—Hammaga hurmat bilan munosabatda bo'lishadi;

—Maktab madaniyati jamiyat va g'amxo'r munosabatlar tuyg'usini rivojlantiradi;

—Ota-onalar maktab faoliyatiga jalb qilish;

—o'quvchining manfaatlariga e'tibor qaratish;

—Ijobiy harakat yo'nalishini aniqlash;

—Ota-onalarni savollar bilan uchrashuvga kelishga undash;

—O'quvchining kuchli tomonlari, ehtiyojlari, maqsadlari va

o'qitish strategiyalari haqida ma'lumot almashish;

—O'quvchi bilan ma'lumot almashish;

Keling, endi ota-onalar va o'qituvchilar o'rtasidagi samarali munosabatlarning asosiy

tarkibiy qismlari nima-da? Shuni ko'rib chiqsak.

Ota-onalar va o'qituvchilar uchun eng katta muammo —samarali muloqot qilishdir. Bu oddiy tuyulishi mumkin, lekin ko'pincha suhbatlar uzilib qoladi, chunki o'qituvchi maxsus ta'lim sohasiga xos bo'lgan tilni ishlatadi va ota-ona uchun notanish bo'lishi mumkin. O'qituvchilar suhbat boshida ota-onalarga tegishli so'z birikmalarini sodda va oddiy usulda olib borilsa, maqsadfga muvofiq bo'ladi. Ya'ni, bu keyinchalik muammolarga olib kelishi mumkin bo'lgan o'ziga xos tushunmovchilikning oldini oladi.

O'qituvchi va ota-onalarning faol tinglashi zaruriyatdir. Yechimlar va usullarga berilib ketish shunchalik osonki, o'qituvchilar bola uchun eng samarali bo'lgan narsa haqida fikr-mulohazalarini o'tkazib yuborishlari mumkin. Ota-onalar qaysi tayanchlar ishlayotganini va qaysi biri ishlamayotganini aniqlashga yordam beradi va muvaffaqiyatga ta'sir qiladigan o'zgarishlarni amalga oshirishga yordam beradi. Albatta, hamkorlikda olib borilgan muloqotda "bir-birini tinglash" bu bolaning yaxshi sifatlarini ochilishida eng muhim vositadir.

XULOSA. Xulosa o'rnida aytib o'tish joizki, bolani tarbiyalashda sinf

rahbari va ota-ona o'rtasidagi hamkorlikni tashkillashtirish juda muhim. Chunki bu bolaning kelajakda kim bo'lib yetishishiga ijobiy yoki salbiy ta'sirini ko'rsatadi. Shunday qilib, aytishimiz mumkinki, umumiy ta'lim muassasasi va oila o'rtasidagi hamkorlikning barcha shakllarining mazmuni o'quvchilarning barkamol rivojlanishiga qaratilgan faol ta'lim o'zaro ta'sirini yaratishdan iboratdir. O'qituvchilar va ota-onalarning to'g'ri tashkil etilgan o'zaro aloqasi bolani yaxshiroq tushunishga, oilada va maktabda shaxsiy ta'lim muammolarini hal qilishning eng maqbul usullarini topishga yordam beradi. O'qituvchi esda tutishi kerakki, u foydalanadigan barcha shakllar bolalar, ota-onalar va maktab o'rtasida ishonchli munosabatlarni o'rnatishga, ularni bir jamoaga birlashtirishga, ularning muammolarini bir-birlari bilan bo'lishish va birgalikda hal qilish zarurligini tarbiyalashga qaratilgan bo'lishi muhim. Oila va maktab hamkorligi maktab hayoti davomida davom etadigan jarayondir.

Biz, yoshlartinglashni biladigan, bolaning ruhitani sezib turadigan va, albatta, bilimli o'qituvchi bo'lishga harakat qilishimiz kerak. Chunki, bu bizning Vatanimiz oldidagi burchimizdir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Nishonov U., Tursunov I. «Pedagogika kursi» Toshkent 1997 yil.
2. Babanskiy Y. K. «Pedagogika» M. 1988 yil.
3. Munavvarov A. K. «Pedagogika» Toshkent 1996 yil.
4. «O'quvchilarni tarbiyalashda oila, mahalla, maktab hamkorligi» konsepsiyasining. O'quvchi ma'naviyatini shakllantirish. – T.: «Sharq» nashriyot matbaa Bosh tahririyati. 2000.
5. Mavlonova R.A., To'raeva O.T., Xoliqberliev K.M. "Pedagogika" - T.; O'qituvchi 1998
6. Mavlanova R., Normuradova B., Raxmanqulova R. Tarbiyaviy ishlar metodikasi. –T.: Fan, 2007.

TEXNIKA OLIY O'QUV YURTLARIDA KOMPYUTER GRAFIKASINI O'QITISHNING ASOSIY O'QUV METODLARI: GRAFIK DASTURLARDAN FOYDALANISHNI O'RGATISHDA DIDAKTIK TAMOYILLAR

NAZAROVA SHAHNOZA SHOKIROVNA,

Namangan muhandislik-qurilish instituti, "Texnik tizimlarda axborot texnologiyalari" kafedrası stajyor-o'qituvchisi

Annotatsiya. Ushbu maqolada kompyuter grafikasi sohasidagi asosiy tushunchalar va vositalarni, xususan, intiluvchan mutaxassislariga mo'ljallangan asosiy tushunchani beradi. U bo'lajak mutaxassislarni kompyuter grafikasining dinamik va rivojlanayotgan landshaftida harakat qilish uchun mustahkam bilimlar bazasi bilan jihozlashga qaratilgan. Rasterlash, vektor grafikasi, geometrik modellash, soyalash va yoritish, animatsiya va renderlash kabi fundamental tushunchalarni taqdim etadi, kompyuter grafikasining asosiy tamoyillarini tushunish uchun nazariy asos yaratadi. 3D modellash, teksturalash, renderlash, animatsiya va o'yin mexanizmlarini qamrab oluvchi sanoatda keng tarqalgan dasturiy vositalarning to'liq ko'rinishini taqdim etadi. Ushbu sohada muvaffaqiyatga erishish uchun badiiy mahorat, texnik mahorat, muammolarni hal qilish qobiliyati, hamkorlik va uzluksiz o'rganish muhimligini ta'kidlaydi.

Kalit so'zlar. Kompyuter grafikasi, muhandislik, arxitektura, texnik oliy ta'lim, didaktik tamoyillar, vizualizatsiya.

Абстрактный. Эта статья дает базовое понимание основных понятий и инструментов в области компьютерной графики, особенно для начинающих профессионалов. Целью курса является предоставление будущим профессионалам прочной базы знаний, позволяющей ориентироваться в динамичном и развивающемся мире компьютерной графики. Знакомит с фундаментальными понятиями, такими как растеризация, векторная графика, геометрическое моделирование, затенение и освещение, анимация и рендеринг, обеспечивая теоретическую основу для понимания основных принципов компьютерной графики. Содержит всесторонний обзор общеотраслевых программных инструментов, охватывающих 3D-моделирование, текстурирование, рендеринг, анимацию и игровую механику. Подчеркивает важность артистизма, технических навыков, решения проблем, сотрудничества и постоянного обучения для достижения успеха в этой области.

Ключевые слова. Компьютерная графика, инженерия, архитектура, высшее техническое образование, дидактические принципы, визуализация.

Kirish. Bugungi raqamli asrda kompyuter grafikasi muhandislik, arxitektura va multimedia kabi turli sohalarda asosiy hisoblanadi. Natijada, grafik dasturlarni biladigan malakali mutaxassislariga talab oshdi. Talabalarda ushbu kompetensiyalarni shakllantirishda texnik oliy o'quv yurtlari (OTM) hal qiluvchi rol o'ynaydi. Ushbu maqolada texnik OTMlarda kompyuter grafikasini o'qitishda qo'llaniladigan asosiy ta'lim usullari ko'rib chiqiladi, grafik dasturlarni o'qitishni boshqaradigan

didaktik tamoyillarga e'tibor qaratiladi. Texnik oliy o'quv yurtlarida kompyuter grafikasini o'qitish nazariy va amaliyotni uyg'unlashtirgan ko'p qirrali yondashuvni talab qiladi.[1] Bu samarali o'rganish va ko'nikmalarni rivojlantirishni ta'minlash uchun turli xil ta'lim usullarini birlashtirish va didaktik tamoyillarga rioya qilishni o'z ichiga oladi.

Texnik ta'limda kompyuter grafikasining ahamiyati

Kompyuter grafikasi kompyuterlar

yordamida vizual tasvirlarni yaratish, manipulyatsiya qilish va tasvirlashni o'z ichiga oladi. Texnik fanlarda kompyuter grafikasini qo'llash murakkab tuzilmalarni loyihalash, vizual simulyatsiyalarni yaratish va batafsil tahlillarni amalga oshirish uchun zarurdir. Shunday qilib, AutoCAD, Adobe Photoshop va Blender kabi grafik dasturlarni tushunish va ulardan samarali foydalanish texnik sohalarida talabalar uchun muhim ko'nikmalardir.

1. Ma'ruzaga asoslangan ko'rsatma:

Maqsad: Kompyuter grafikasining asosiy tushunchalari, nazariyalari va tamoyillari bilan tanishtirish, tarixiy kontekstni taqdim etish va nazariy asosni yaratish.

Didaktik printsip: Tizimlilik - ma'lumot oldingi tushunchalar asosida tuzilgan va mantiqiy tartibda taqdim etiladi.

2. Amaliy mashqlar va loyihaga asoslangan ta'lim:

Maqsad: Grafik dasturlardan foydalanish bo'yicha amaliy ko'nikmalarni rivojlantirish, nazariy bilimlarni real dunyo stsenariylarida qo'llash va muammolarni hal qilish qobiliyatini rivojlantirish.[2]

Didaktik tamoyillar:

Faoliyat: Talabalar amaliy topshiriqlarni bajarishda faol ishtirok etadilar, bu esa faollik va chuqurroq tushunishga yordam beradi.

Individuallashtirish: Mashqlar va loyihalar o'quvchilarning individual ehtiyojlari va o'rganish uslublariga moslashtirilishi mumkin.

Ahamiyatliligi: Loyihalar sanoat amaliyotlari va potentsial martaba yo'llariga mos bo'lishi va talabalarni rag'batlantirishi kerak.[3]

3. Namoyish va boshqariladigan amaliyot:

Maqsad: Yangi dasturiy ta'minot funksiyalarini joriy qilish, texnikani namoyish qilish va darhol fikr-mulohazalarni taqdim etish.

Didaktik tamoyillar:

Vizualizatsiya: Vizual namoyishlar talabalarga murakkab tushunchalar va protseduralarni tushunishga yordam beradi.

Aniqlik: Ko'rsatmalar va tushuntirishlar aniq, qisqa va yaxshi sur'atda bo'lishi kerak.

4. Case Studies va Insights:

Maqsad: Talabalarni kompyuter grafikasining haqiqiy ilovalari bilan tanishtirish, turli sohalar va martaba yo'llarini o'rganish va ijodkorlikni ilhomlantirish.

Didaktik tamoyillar:

Ahamiyatliligi: Keys tadqiqotlari va tushunchalar talabaning ta'lim sohasi va kelajakdagi martaba intilishlariga mos kelishi kerak.

Motivatsiya: Haqiqiy misollar talabalarning motivatsiyasi va faolligini oshirishi mumkin.

5. Hamkorlikda o'rganish:

Maqsad: Jamoada ishlash, muloqot qobiliyatlari va turli istiqbollarni rivojlantirish.

Didaktik tamoyillar:

Ijtimoiy o'zaro ta'sir: Hamkorlikdagi ta'lim o'zaro ta'sir va fikr almashishga yordam beradi.

Tengdosh o'rganish: Talabalar bir-biridan o'rganadilar, tushunish va muammolarni hal qilish qobiliyatlarini oshiradilar.[4]

6. Onlayn ta'lim va raqamli manbalar:

Maqsad: Qo'shimcha o'rganish va amaliyot uchun qo'shimcha materiallar, interfaol darsliklar va onlayn hamjamiyatlarga kirishni ta'minlash.

Didaktik tamoyillar:

Moslashuvchanlik: Onlayn resurslar o'rganish vaqti va joylashuvida moslashuvchanlikni ta'minlaydi.[5]

Mavjudlik: Raqamli manbalar o'quv materiallarini kengroq auditoriya uchun ochiq qilishi mumkin.

Kompyuter grafikasini o'qitishda didaktik tamoyillar

Kompyuter grafikasini o'rgatish

nazariy bilim va amaliy ko'nikmalarni uyg'unlashtirishni talab qiladi. Texnik oliy o'quv yurtlarida qo'llaniladigan ta'lim usullarini boshqarishda aniqlik, faollik, tizimli yondashuv va foydalanishning didaktik tamoyillari muhim ahamiyatga ega.

Aniqlik: Aniqlik printsipti mazmunning o'quvchilar tushunadigan tarzda taqdim etilishini ta'minlaydi. Kompyuter grafikasida bu turli grafik dasturlarning funksiyalarini ko'rsatish uchun aniq, ixcham ko'rsatmalar va ko'rgazmali qurollardan foydalanishni o'z ichiga oladi.

Faoliyat: Butamoyilo'quvchilarning o'quv jarayonida faol ishtirokini rag'batlantiradi. Loyiha asosida o'qitish, interfaol o'quv qo'llanmalar va amaliy mashg'ulotlar kabi usullar o'quvchilarni grafik dasturlarni real stsenariylarga qo'llashga jalb etishda samaralidir.

Tizimli yondashuv: Kompyuter grafikasini o'rgatishda tizimli yondashuv o'quvchilarda o'z malakalarini bosqichma-bosqich shakllantirishni ta'minlaydi. Fundamental tushunchalar va asosiy operatsiyalardan boshlab, o'quv dasturi bilim va ko'nikmalarning mantiqiy rivojlanishini ta'minlaydigan murakkabroq vazifalarga o'tishi kerak.[6]

Mavjudlik: Bu tamoyil o'quv resurslarini barcha talabalar uchun mavjud va tushunarli qilish muhimligini ta'kidlaydi. Grafik dasturlarni o'qitishda bu turli xil o'rganish uslublariga mos keladigan dasturiy ta'minot, o'quv qo'llanmalari va qo'shimcha materiallarga kirishni ta'minlashni anglatishi mumkin.

Grafik dasturlardan foydalanishni o'rgatishda didaktik tamoyillar:

1. **Vizualizatsiya:** Aniq va samarali namoyishlar, ko'rgazmali qurollar va interfaol simulyatsiyalar yordamida vizual o'rganishga urg'u bering.[7]

2. **Amaliy qo'llanilishi:** Talabalarga

o'z bilim va ko'nikmalarini real loyihalarda qo'llashini ta'minlab, amaliy amaliyotga ustuvor ahamiyat bering.

3. **Muammolarni hal qilish:** Talabalarni grafik dasturlardan foydalangan holda muammolarni aniqlash, tahlil qilish va hal qilishga undash, tanqidiy fikrlash va qaror qabul qilish qobiliyatini rivojlantirish.

4. **Ijodkorlik va innovatsiyalar:** Talabalar tajriba, yangi texnikalarni o'rganish va innovatsion yechimlarni ishlab chiqishga undaydigan ijodiy muhitni yarating.

5. **Muvofiqlik va sanoat standartlari:** O'quv dasturini sanoatning joriy tendentsiyalari va amaliyotlari bilan moslashtirish, talabalarni kelajakda ishga joylashish uchun tegishli ko'nikmalar bilan ta'minlash.

Ta'limning asosiy usullari

Ma'ruzalar va ko'rgazmalar: Jonli namoyishlar bilan to'ldirilgan an'anaviy ma'ruzalar kompyuter grafikasida yangi tushunchalar va dasturiy vositalarni joriy etishning keng tarqalgan usuli hisoblanadi. Namoyishlar, ayniqsa, grafik dasturlarda bosqichma-bosqich jarayonlarni ko'rsatish uchun samarali.

Amaliy faoliyat: Kompyuter laboratoriyalaridagi amaliy mashg'ulotlar talabalarga ma'ruzalarda o'rganganlarini qo'llash imkonini beradi. Bu usul tajribaviy o'rganishni rag'batlantiradi, bu o'quvchilarga grafik dasturlarda turli xil vositalar va usullar bilan tajriba o'tkazish imkonini beradi.

Loyihaga asoslangan ta'lim (PBL): PBL talabalarga aniq muammolarni hal qilish uchun grafik dasturlarni qo'llashni talab qiladigan loyihalarni tayinlashni o'z ichiga oladi. Bu usul nafaqat texnik ko'nikmalarni oshiribgina qolmay, balki tanqidiy fikrlash, ijodkorlik va jamoada ishlashni rag'batlantiradi.

Birgalikda o'rganish: Talabalarni topshiriqlar yoki loyihalar bo'yicha jamoalarda ishlashga undash tengdoshlarning o'rganishiga yordam beradi. Kompyuter

grafikasi kurslarida hamkorlikda o'qitish guruh vazifalarini o'z ichiga olishi mumkin, bunda o'quvchilar tushunchalarini almashadilar, bir-birlarining ishini tanqid qiladilar va murakkab dizayn muammolarini birgalikda hal qiladilar.

Aralashtirilgan ta'lim: Onlayn resurslarni yuzma-yuz o'qitish bilan birlashtirish moslashuvchan va xilma-xil o'rganish tajribasiga imkon beradi.[8] Onlayn darsliklar, veb-seminarlar va forumlar grafik dasturlarni o'zlashtirish uchun qo'shimcha yordam va resurslar bilan ta'minlab, sinfdagi ko'rsatmalarni to'ldirishi mumkin.

Xulosa. Texnik oliy o'quv yurtlarida

kompyuter grafikasini o'qitish talabalarning grafik dasturlardan foydalanish ko'nikmalarini samarali rivojlantirish uchun didaktik tamoyillarga moslashtirilgan ta'lim usullarining strategik kombinatsiyasini talab qiladi. Aniqlik, faollik, tizimli rivojlanish va foydalanish imkoniyatini o'zida mujassam etgan muvozanatli yondashuv talabalarni raqamli davr talablariga tayyorlab, o'rganish tajribasini oshirishi mumkin. Kompyuter grafikasi ta'limining uzluksiz rivojlanishi ushbu usullarni texnologik taraqqiyotga va o'zgaruvchan ta'lim ehtiyojlariga moslashtirishga bog'liq bo'ladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Smith, J., & Brown, A. (2020). Teaching Computer Graphics in Higher Education: Strategies and Approaches. *Journal of Educational Technology*.
2. Wang, X., & Li, Y. (2019). Didactic Principles in Technical Education: A Case Study of Graphic Design Programs. *International Journal of Technical Education*.
3. Johnson, M. (2018). Blended Learning and Digital Media in Teaching Computer Graphics. *Journal of Digital Education*.
4. Thomas, R. (2021). Project-Based Learning in Technical Disciplines: Enhancing Skills in Computer Graphics. *Educational Research and Reviews*.
5. Чернякова Т. В. Методика обучения компьютерной графике студентов вуза //Афтореферат диссертации на соискание степени к. пед. н.-Екатирибург 2010г-21с. – 2010.
6. Горбатенко А. И. Инновации в преподавании компьютерной графики в аграрном вузе //Ресурсосберегающие технологии при хранении и переработке сельскохозяйственной продукции. – 2018. – С. 277-283.
7. Туранова Л. М. Методическая система курса «Компьютерная графика и геометрическое моделирование» для педагогического образования : дис. – Красноярск, 1997, 1998.
8. Халикова К. С. Дидактические основы обучения курсантов военно-технических вузов инженерной графике: структура и содержание //Мир образования-образование в мире. – 2018. – №. 2. – С. 171-176.

INGLIZ TILINI O'ZLASHTIRISHDA TINGLASH VA TUSHUNISHNING AHAMIYATI

USMONOVA GULHUMOR QO'LDASHBOY QIZI
Andijon Viloyati Baliqchi tumani 50-maktab ingliz tili o'qituvchisi

Annotatsiya. Tinglash va tushunish ingliz tilini o'zlashtirishda muhim komponent hisoblanadi. Ushbu ko'nikmalar muloqot uchun asos bo'lib, o'quvchilarga og'zaki tilni tushunish vato'g'ri javob berish qobiliyatini beradi. Ingliz tili global lingua franca bo'lgan zamonaviy ta'lim muhitida tinglash malakasi ham akademik muvaffaqiyat, ham ijtimoiy o'zaro munosabatlar uchun juda muhimdir. Ushbu maqola ingliz tilini o'zlashtirishda tinglash va tushunishning ahamiyatini o'rganadi, kognitiv jarayonlarni ta'kidlaydi va zamonaviy texnologik vositalar orqali ushbu ko'nikmalarni oshirishning samarali usullarini ko'rib chiqadi. Tinglab tushunishni yaxshilash uchun audiovizual resurslar, interfaol platformalar va topshiriqlarga asoslangan ta'lim integratsiyasiga e'tibor qaratiladi. Maqola o'qituvchilarga o'quvchilarning tinglash qobiliyatini samarali rivojlantirish bo'yicha tavsiyalar bilan yakunlanadi, bu esa til natijalarini va umumiy kommunikativ kompetentsiyani rivojlantirishga yordam beradi.

Kalit so'zlar: Tinglab tushunish, til o'zlashtirish, ingliz tilini o'rganish, audiovizual vositalar, vazifaga asoslangan ta'lim, kognitiv jarayonlar, tilni bilish.

Абстрактный. Аудирование и понимание являются важными компонентами в изучении английского языка. Эти навыки являются основой общения и дают учащимся способность понимать разговорную речь и реагировать соответствующим образом. В современной образовательной среде, где английский язык является глобальным лингва-франка, навыки слушания необходимы как для академического успеха, так и для социального взаимодействия. В этой статье рассматривается важность аудирования и понимания английского языка, особое внимание уделяется когнитивным процессам и рассматриваются эффективные способы улучшения этих навыков с помощью современных технологических инструментов. Особое внимание уделяется интеграции аудиовизуальных ресурсов, интерактивных платформ и обучения на основе задач для улучшения понимания речи на слух. Статья завершается рекомендациями учителям по эффективному развитию навыков слушания учащихся, что будет способствовать развитию языковых результатов и общей коммуникативной компетентности.

Ключевые слова: понимание на слух, овладение языком, изучение английского языка, аудиовизуальные средства, обучение, основанное на задачах, когнитивные процессы, владение языком.

Kirish. Tinglash va tushunish ko'nikmalarini rivojlantirish ingliz tilini ikkinchi til (ESL) sifatida o'rganuvchilar uchun juda muhimdir. Tinglash ko'pincha passiv qobiliyat sifatida qaraladi, lekin u tabiatan faol bo'lib, tinglovchiga og'zaki nutqni dekodlash, sharhlash va tushunish imkonini beradigan murakkab kognitiv jarayonlarni o'z ichiga oladi. Tinglab tushunish o'quvchilarni haqiqiy til kiritish va tabiiy nutqshakllariga ochib

berish orqali boshqa til ko'nikmalariga - gapirish, o'qish va yozishga kirish eshigi bo'lib xizmat qiladi.[1] Bundan tashqari, samarali tinglash ta'lim sharoitida, professional muhitda va kundalik muloqotda muhim ahamiyatga ega bo'lib, uni tilni o'zlashtirishning asosiy jihatiga aylantiradi.

Tinglash va tushunishning kognitiv asoslari: Tinglab tushunish diqqat, xotira, idrok va tilni qayta ishlash kabi bir qancha kognitiv

funktsiyalarni o'z ichiga oladi. Tinglovchilar tinglash faoliyati bilan shug'ullanayotganda, ular og'zaki nutqqa e'tibor berishlari, asosiy ma'lumotlarni saqlab qolishlari va kiritilgan ma'noni tushunish uchun tiltuzilishi va lug'at haqidagi oldingi bilimlaridan foydalanishlari kerak.[2] Tinglovchilar eshitgan tovushlar va ulardan kelib chiqadigan ma'no o'rtasidagi tafovutni bartaraf eta olsa, samaral itushunish yuzaga keladi. Tilni real vaqtda qayta ishlash va sharhlash qobiliyati tinglashni tilni o'zlashtirish uchun juda muhim qiladi.

Tinglash malakasini oshirishda audio vizual vositalarning roli: So'nggi yillarda raqamli texnologiyalarning paydo bo'lishi tinglash ko'nikmalarini o'rgatish va rivojlantirish usullarini o'zgartirdi. Podkastlar, onlayn videolar va til o'rganish ilovalari kabi audio vizual vositalar o'quvchilarga turli kontekstlarda ingliz tilini asl so'zlashuv tilidan foydalanish imkonini beradi. Ushbu vositalar o'quvchilarga real dunyo stsenariylarida tinglashni mashq qilish imkonini beradi, ularning turli urg'u, nutq tezligi va so'zlashuv iboralariga ta'sirini oshiradi. Virtual haqiqat (VR) muhitlari va video o'yinlar kabi interaktiv platformalar o'quvchilarni tilga yanada chuqurroq jalb qiladi, fao lishtirok etish va tushunishni chuqurlashtiradi.[3]

Masalan, darslarda subtitrlar videolardan foydalanish o'quvchilarga og'zaki so'zlarni yozma hamkasblari bilan bog'lashga yordam beradi va shu bilan lug'at va grammatika tuzilmalarini mustahkamlaydi. Xuddi shunday, podkastlar o'quvchilarga yo'l-yo'lakay tinglashni mashq qilish imkonini beradi, Duolingo va Memrise kabi ilovalar esa o'quvchilarning motivatsiyasini saqlaydigan tinglash mashqlariga o'yinlashtirilgan yondashuvlarni taklif etadi. [4] Ushbu zamonaviy vositalar an'anaviy sinf usullariga nisbatan ko'proq moslashuvchan, shaxsiylashtirilgan va samarali tinglash amaliyotiga imkon beradi.

Vazifaga asoslangan o'rganish va tinglash: Vazifaga asoslangan til o'rganish (TBL)

tinglash ko'nikmalarini o'rgatishning muvaffaqiyatli yondashuvi sifatida paydo bo'ldi. Ushbu metodologiyada o'quvchilar muammolarni hal qilish, qaror qabul qilish yoki munozaralarda qatnashish uchun tushunish qobiliyatidan foydalanishni talab qiladigan tinglash vazifalarini bajaradilar. Tinglashdan bunday faol foydalanish faollikni oshiradi va o'quvchilarning qobiliyatlari haqida darhol fikr bildirish nita'minlaydi. Vazifalarga misol qilib, loyihani bajarish bo'yicha ko'rsatmalarni tinglash, videodagi ko'rsatmalarga rioya qilish yoki fikrni shakllantirish uchun og'zaki ma'lumotlarni sharhlash kiradi.[5] Ushbu utadbirlar real hayotdagi tildan foydalanishni taqlid qiladi va o'quvchilarni itinglash qobiliyatlarini mazmunli tarzda qo'llashga undaydi.

Ingliz tilini samarali o'rganish nafaqat gapirish vayozi; busiz eshitgan narsani tushunish haqida ham. Tinglab tushunish tilni o'zlashtirishning hal qiluvchi jihati bo'lib, uning ahamiyatini oshirib bo'lmaydi. Buning sababi:

1. Kuchli poydevor qurish:

Asoslarni itushunish: Tinglab tushunish lug'at, grammatika va talaffuzni egallash uchun asos yaratadi. So'z va iboralarni qayta-qayta eshitganingizda, siz ularni o'z nutqingizda ishlatishni osonlashtirib, ularni o'zichiga olasiz.

Tabiiy tilni qayta ishlashni rivojlantirish: ona tilida so'zlashuvchilarni itinglash orqali siz tilning tabiiy oqimini, jumladan intonatsiya, ritm va umumiy idiomalarni o'rganasiz. Bu sizga muloqotning nuanslarini yaxshiroq tushunishga yordam beradi.

2. Muloqot ko'nikmalarini ioshirish:

Ingliz tilining og'zaki nutqi yaxshilandi: Qanchalik ko'p tinglasangiz, til tovushlari bilan shunchalik tanish bo'lasiz. Bu yanada ishonchli va ravon og'zaki ingliz tiliga tarjima qilinadi.[6]

Samarali muloqot: Tinglab tushunish mazmunli suhbatlarda ishtiro ketish uchun zarurdir. Boshqalar nima deyayotganini

tushunib, siz to'g'ri javob berishingiz va asuhbatga hissa qo'shishingiz mumkin.[7]

3. Bilim va tushunchangizni kengaytirish:

Ma'lumotlarga kirish: Yangiliklar, ma'ruzalar va podkastlarni tinglash sizga dolzarb voqealardan xabardor bo'lish va turli mavzular haqida tushunchaga ega bo'lish imkonini beradi.

Madaniy nuanslarni tushunish: ona tilida so'zlashuvchilarni tinglash sizga turli madaniyatlar va urf-odatlar haqida ma'lumot olishga yordam beradi, dunyo qarashingizni kengaytiradi.

Tinglab tushunishni qanday yaxshilash mumkin:

Oddiy materiallardan boshlang: bolalarhikoyalari, asosiy ingliz podkastlari yoki aniq matnli qo'shiqlarni tinglashdan boshlang.[8]

Faol tinglashni mashq qiling: eshitgan narsangizga diqqat bilan e'tibor bering, asosiy tafsilotlarni aniqlang va ma'lumotni umumlashtirishga harakat qiling.

Ko'rgazmali qo'llanmalardan foydalaning: Tushunishni kuchaytirish uchun tinglashni ko'rgazmali qo'llanmalar, masalan, subtitrlar, rasmlar yoki videolar bilan birlashtiring.

O'zingizni turli xil urg'ularga duchor qiling:

turli xil urg'u va lahjalar bilan tanishish uchun turli ona tilida so'zlashuvchilarni tinglang.

Sabr qiling: tinglab tushunishni yaxshilash vaqt va kuch talab etadi. Qat'iyatli bo'ling va muvaffaqiyatsizliklardan tushkunlikka tushmang.[9]

Xulosa. Xulosa qilib aytganda, tinglash va tushunish ingliz tilini o'rganishning muhim tarkibiy qismidir. Tinglash qobiliyatingizni yaxshilash uchun vaqt va kuch sarflab, siz tilni o'zlashtirish uchun mustahkam poydevor yaratishingiz, muloqot qobiliyatingizni oshirishingiz va dunyo haqidagi bilim va tushunchangizni kengaytirishingiz mumkin. Tinglash va tushunish ingliz tilini o'rganish uchun ajralmas bo'lib, o'quvchilarga mazmunli muloqot qilish va boshqa til ko'nikmalarini rivojlantirish imkonini beradi. Texnologiyaning rivojlanishi bilan audio vizual vositalar va topshiriqlarga asoslangan o'rganish usullarini o'z ichiga tinglash tinglashni rivojlantirishni ezilarli darajada yaxshilaydi. [10] O'qituvchilar ushbu usullarni o'zlarining o'qitish amaliyotiga integratsiyalashuviga ustuvor ahamiyat berishlari kerak, bu esa yaxshiroq tushunish, ko'proq tilni saqlab qolish va ko'proq ishonchli muloqotchilarga yordam beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Field, J. (2008). *Listening in the Language Classroom*. Cambridge University Press.
2. Normatova D. I., Nurova D. INNOVATIVE METHODS OF TEACHING FOREIGN LANGUAGES // "А ЗБЕКИСТОНДА ИЛМИЙ-АМАЛИЙ ТАДЖИКОТЛАР" МАВЗУСИДАГИ РЕСПУБЛИКА 13-КҲ П ТАРМОҶЛИ ИЛМИЙ МАСОФАВИЙ ОНЛАЙН КОНФЕРЕНЦИЯ МАТЕРИАЛЛАРИ 3-ЖИСМ. – С. 88.
3. Vandergrift, L., & Goh, C. C. M. (2012). *Teaching and Learning Second Language Listening: Metacognition in Action*. Routledge.
4. Rost, M. (2013). *Teaching and Researching Listening*. Routledge.
5. ANARJANOVNAN. M. FORMATION OF INTEGRATED REPRODUCTIVE SKILLS IN TEACHING ENGLISH // Global Book Publishing Services. – 2024. – С. 1-117.
6. Uraimshikova M. R. TINGLAB TUSHUNISHDAGI QIYINCHILIKLAR VA ULARNING YECHIMLARI // Academic research in educational sciences. – 2022. – T. 3. – №. 6. – С. 5-11.
7. Lynch, T. (2009). *Teaching Second Language Listening*. Oxford University Press.
8. Absalamova G. S. XORIJIY TILLARNIO 'QITISHDARAQAMLITEXNOLOGIYALARNING AHAMIYATI // Academic research in educational sciences. – 2023. – T. 4. – №. Sam TSAU Conference 1. – С. 106-116.
9. Flowerdew, J., & Miller, L. (2005). *Second Language Listening: Theory and Practice*. Cambridge University Press.
10. Akbarali O'g'li, Satvoldiyev Fakhriddin. "ORGANIZATION OF EXPERIMENTAL WORK AND ANALYSIS OF RESULTS ON THE IMPROVEMENT OF TECHNOLOGIES FOR IMPROVING THE EFFECTIVENESS OF LEGAL EDUCATION AND TRAINING OF SCHOOL CHILDREN." *Frontline Social Sciences and History Journal* 3.04 (2023): 54-61.

МУҲАНДИСЛИК ТАЪЛИМ ЙЎНАЛИШИ ТАЛАБАЛАРИДА ЛОЙИХАЛАШ КЎНИКМАСИНИ КЎРГАЗМАЛИЛИК АСОСИ- ДА РИВОЖЛАНТИРИШДАГИ МУАММОЛАР ВА УЛАРИНГ ЕЧИМЛАРИ

ҚАҲҲАРОВ АБДУРАХИМ АБДУБАННАЕВИЧ

Наманган муҳандислик-қурилиш институти, доцент

ҚОЗАҚОВА МИНОЖАТ ШАРИФЖАНОВНА

Наманган муҳандислик-қурилиш институти, таянч докторанти

Аннотация. Мақолада муҳандислик йўналишидаги талабаларда график ва лойиҳалаш кўникмаларини ривожлантириш масалалари, ОТМларда график фанларни ўқитилиш ҳолатлари, таҳлиллар ва ечимлар келтирилган.

Калит сўзлар: замонавий рақамли технологиялар, компьютер графикаси, замонавий компьютер технологиялари, график фанлар, лойиҳалаш компетенцияси.

Кириш. Техника ОТМларида рақобатбардош кадрлар тайёрлашда уларнинг касбий компетенцияларининг муҳим компонентларидан бири сифатида техника фанларини юқори даражада ўзлаштирилиши учун фан ўқитувчилари ўзларига катта вазифлар қўйиши лозим. Техника фанларини ўзлаштиришда, энг аввало, “Муҳандислик ва компьютер графикаси” фанини ўқитилишига аҳамият бериш лозим. Муҳандислик йўналиши талабаларида касбий тайёргарлик, касбга йўналтириш, замонавий техникаларни ишлата олиши учун график билимлар зарур. Чизма техниканинг тили деб бежиз айтилмаган. Шундай экан график билимларни ўзлаштириш орқали муҳандислик соҳалари бўйича етук кадр шаклланади.

Муаммони ўрганганлик даражаси. Адабиётлар таҳлили. Ривожланган давлат олимлари M.Sroka, B.Radovan, T.Jelena, H.Stachel ва бошқалар, МДХ давлатларида В.В.Кондратова, Ж.Ж.Джанабаев, С.В.Панюкова ва бошқалар, Ўзбекистонда А.К.Хамракулов, Ч.Т.Шокирова, Н.Д.Ядгаров, Д.С.Саидахмедова, А.Қаҳҳаров, Ш.Дилшодбеков ва бошқалар ўзларининг илмий тадқиқот ишларида “Чизма геометрия ва

муҳандислик графикаси”, “Муҳандислик компьютер графикаси”, “Чизмачилик” фанларидан олий ва профессионал таълимнинг турли босқичларида компьютер технологияларидан фойдаланиш бўйича илмий тавсиялар беришган. Илмий тадқиқотларда кўргазмалилик принципи график таълимда муҳимлиги таъкидланган.

Тадқиқотчи А.Қаҳҳаровнинг фикрича кўргазмалилик – бу дарс жараёнида фойдаланиладиган плакатлар, тарқатма материаллар, электрон материаллар ва бошқаларни талабалар фазовий тасаввурини ривожлантириш ҳамда тушуниш ва ўзлаштиришга ёрдам берадиган материаллар жамланмаси.

Чизма геометрия ва муҳандислик графикаси фани бўйича қуйидагилар:

- А.К.Хамракуловнинг “Чизма геометрия ва муҳандислик графикаси” фани бўйича электрон услубий қўлланмасида фақат таянч масалалар бўйича дастурий-педагогик восита яратилган;

- Ч.Т.Шокированинг “Чизма геометрия” фанидан фақат 1-даражали тест топшириқлари ишлаб чиқилган;

- Д.С.Саидахмедованинг КҲКлар

учун “Техник чизмачилик” фанидан мультимедиаи электрон ўқув қўлланмасида ўзлаштирилиши қийин бўлган мавзулар танлаб олинган ва улар анимациялаштирилган;

А.Холмурзаев ва бошқалар томонидан “Чизма геометрия” фанидан электрон дарслик яратилган;

А.Қаҳҳаров “Чизма геометрия ва муҳандислик графикаси” фанини мультимедиаи электрон дарслик ёрдамида ўқитиш;

Ш.Дилшодбеков “Муҳандислик компьютер графикаси” фанини компьютер графикаси дастурлари ёрдамида ўқитиш бўйича ишлар амалга оширилган.

Ўрганишлар натижасида олий таълим муассасаларида “Муҳандислик ва компьютер графикаси” фанини ўқитишда график таълим сифати ва самарадорлигини оширишнинг муҳим омилларидан бири – талабаларнинг лойиҳалаш кўникмаларини ривожлантириш масаласи тадқиқ этилмаган. Шу боис бу борада методик манбалар, жумладан рақамли педагогик дастурий воситалар, рақамли услубий таъминот воситаларни тайёрлаш ҳамда график таълим жараёнида улардан фойдаланиш методикасига оид илмий асосланган ҳамда самарадорлик даражаси бўйича етарлича ишлар амалга оширилмаганлиги намоён бўлди.

Методология. Замонавий компьютер дастурий таъминоти турли дидактик материаллар-виртуал детал модели, ўқув плакатлари, тарқатма материаллар, мультимедиаи дарс ишланмалари тайёрлашга хизмат қилади. Таъкидлаш лозимки бундай кўргазмалар материаллар фандаги билимлар базасини намоёниш этиш, уларни жозибадор этиш, билимларни қизиқарли тарзда ўзлаштиришга хизмат қилиши билан эътироф этиш мумкин.

"Муҳандислик ва компьютер графикаси"

фани бўйича кўргазмалар материалларни тайёрлашда талабаларнинг лойиҳалаш кўникмаларини ривожлантиришга эътибор қаратиш лозим. Муҳандислик ва компьютер графикаси фанида мавзуларни таҳлилидан келиб чиқиб ўзлаштирилишида қийинчилик туғдирадиган, фазовий ечимларини тасаввур қилиш, проекциялашда хатоликлар, график тафаккур каби омилларни инобатга олиш орқали сифатли таълимни ташкил этиш мумкин.

Мисол учун фандаги “Кўринишлар, қирқимлар, кесимлар” мавзунини ўқитишда кўргазмаларлик юқори бўлиши лозим. Бунда фан ўқитувчиси фанга оид тасвирлар, деталларни мультимедиаи тасвири, деталларни виртуал моделлари(3D)дан фойдаланиш дарс самарадорлигини оширади.

Муҳокама. Талабаларга мавзу бўйича билимларни беришда уларга қисқа вақт ичида тушуна олиш факторини тақдим этиш зарур. Талаба тушуниши орқали лойиҳалаш кўрникмасини ривожланади. График топшириқларни мустақил бажаришда лойиҳалаётган топшириқни бажариш алгоритминини билиши фан бўйича ўзлаштириш кўрсаткичинини оширишга хизмат қилади. Юқорида таъкидланган мавзуга оид маълумотларни бериш бугунги кун талаби ҳисобланади. Қирқим бериш алгоритминини доскада ўқитувчи тушунтиради. Лекин қирқим берилаётган детални талабалар тасаввур қила олмайди, яъни бу қандай детал, горизонтал, фронтал, профил проекцияларини тасаввур эта олмайди. Натижада бажараётган лойиҳасини тушунмасдан чизиши ўзлаштиришга салбий таъсир қилади.

Кузатишлар ва тадқиқотлар натижасида бугунги кунда фандаги мавзулар бўйича кўп ҳолларда анъанавий усуллардан фойдаланаиб дарсларни ташкил этилмоқда. Хозирги кунга келиб талабаларни кредит-модул тизимида ўқитилиши фан бўйича ўқув

соатларини янада қискартириб юборди. Бу эса ўқитувчи учун вақт етишмаслиги масаласи бўйича муаммо келтириб чиқаради, яъни доскада чизиб кўрсатишда вақт етмайди. Бундан ташқари дарс вақтини режалаштириш(технология харита)да белгиланган вақт етмай қолиши кузатилади. Бундан ташқари Кўринишлар, қирқим ва кесимлар мавзуси 1 жуфтлик(пара)да тушунтиришга камлик қилади. Фанга ажратилган умумий соат 1 семестр учун 30 саотни ташкил этади. Техник йўналишларда эса ўқув режаларда 1 семестр ажратилганлиги кўриш мумкин.

Таълимда кўргазмали материаллардан фойдаланиш ҳам эшитиш, ҳам кўрсатиш ўқув материалларини идрок этиш, онгли ва мукамал ўзлаштиришга хизмат қилиш билан биргаликда ҳамда талаба диққатни барқарорлаштиради. Фан ўқитувчилари дарс тури ва мавзусига мос тарзда кўргазмали материаллар тайёрлаш, уларни талабанинг ёши ва билиш даражасига мувофиқлашган бўлиши, ҳамда самарали усул ва воситалардан фойдаланишни алгоритмини белгилаб олиши лозим. "Муҳандислик ва компьютер графикаси" фанида кўргазмали материаллар дарс тури ва мавзуга мос равишда ҳар хил бўлиши мумкин. Жумладан:

- босма (плакат, тарқатма материаллар ва шу каби).
- электрон (такдимот, шакл, расм ва шу каби).
- анимацион (мультимедиа, электрон дарслик ва шу каби).
- витруал моделлар (детал, буюм, уй макетлар, машина механизми ва шу каби).

"Муҳандислик ва компьютер графикаси" фанидан кўргазмали материалларини замонавий кўринишда яратишда компьютер дастурларидан фойдаланиш самарали ҳисобланади. Талабаларнинг лойиҳалаш кўникмаси ва фазовий тасаввур эта оли-

шини ривожлантиришда фандаги кўргазмалилик услубий таъминоти замонавий кўринишда бўлиши зарур. Кўргазмалилик даражаси юқори бўлсагина, талабаларнинг фан бўйича ўзлаштираётган билими ва унинг сифати талаб даражасида бўлади.

Натижа. Лойиҳалаш кўникмасини ривожлантириш усуллари.

Чизмани чизиш ва ўқиш-талабалар фанга киришларидан бошлаб чизмаларни чизиш ва уларни ўқиш кўникмаларини ривожлантиришга ҳамият бериш керак. Талабалар томонидан чизиш кўникмаси борлиги доим бўлади. чунки тўғри ёки нотўғри бўлсада талаба худди расм чизгандек чиза олади. Лекин чизмага қараб уни ўқий олиш кўникмаси қоникарсиз бўлиши кузатилади. Чунки ўқиш кўникмасини етарли бўлган талаба фан бўйича минимал ўзлаштириш кўрсаткичларини эгаллай олади.

Фазовий тасаввур-бажарилиши кўзда тутилган чизмани фазовий ҳолати, унинг тузилиши ҳақида маълумотга эга бўлиш орқали чизмани тушуна олади. Фазовий тасаввурни шаклланиши ва унинг ривожлантирилиши дарсга қўлланилаётган методларга бевосита боғлиқ бўлади. Фазовий тасаввурни ривожлантиришда энг мақбул ва самарали восита бу –компьютер ҳисобланади.

Проекциялаш методлари-талабага берилаётган чизмани фанда кўрсатилган проекциялаш методлари орқали ечимлари топилади. Мисол учун ортогонал проекциялашда кўринишлар мавзуларида тушунтиришда қулай ҳисобланади. Қурилиш чизмачилигида ортогонал, аксонометрик, перспектива каби методлар қўлланилиши ва уларни ўрганилиши талабаларга лойиҳалаш кўникмаларини ривожлантиришга ёрдам беради.

Рақамли компьютер дастурий таъ-

миноти-бугунги кунга келиб компьютер дастурий таъминоти орқали кўплаб соҳалардаги муаммолар моделлаштирилиб ечилмоқда. График таълимда ҳам талабаларнинг билим, кўникма ва малакаларини ошириш, лойиҳлаштириш кўникмаларини ривожлантиришда график дастурий таъминотлардан фойдаланиш самарали ёрдам беради. Мисол учун PowerPoint, Adobe Flash, AutoCAD, 3dsMax, Lumion, Compas, ArchiCAD ва бошқа дастурлар ёрдамида фанга оид чизмаларнинг виртуал моделлари(3D)ни яратиш ва уларни талабаларга дарс жараёнларига кўрсатиб тушунтириш эгалланаётган билимларни тушунарлилик тамойили асосида самарадорлик даражаси юқори бўлиб, хотирада сақланиш давомийлиги узоқ бўлишига хизмат қилади.

Лойиҳалаш кўникмасини ривожлантирувчи виртуал моделлар- бугунги кунда кўплаб дастурий таъминотлар мавжуд бўлиб улардан AutoCAD, Compas, 3ds Max дастурларидан фойдаланиш мумкин. Бу дастурлар фанга оид чизма лойиҳаларини компьютерда виртуал моделлаштиришда фойдаланувчи учун қулай ҳисобланади.. “Муҳандислик ва компьютер графикаси” фани ўқитувчилари учун, AutoCAD дастурида моделлаштириш ҳар томонлама қулайдир. Биринчидан, бу дастур чизма чизиш ва лойиҳалаш бўйича халқаро стандартларга мос. Иккинчидан, бу дастур айнан муҳандислик ва компьютер графикаси учун ишлаб чиқилиган тартиб қоидалар, стандартлар асосида ишлаш учун мўлжалланган.

"Муҳандислик ва компьютер графикаси" фанидан кўргазмали моделларни компьютер графикаси ёрдамида тайёрлаш қулай ҳисобланади. Айниқса унинг визуал, виртуал, иллюстративлик даражаларини оширишга ёрдам беради. AutoCAD дастурида яратилган детал моделлари лойиҳаларини Autodesk Inventor Fusion

дастури ёрдамида янада визуаллаштириш мумкин.. Бу дастурда виртуал моделларга материал, ранг, текстура, штрихлаш ва бошқаларни танлаш натижасида кўргазмалилик ва иллюстрацияни юқори даражада бўлиши талабалар учун фойдали бўлади. Autodesk Inventor дастури ёрдамида лойиҳаларнинг виртуал моделларини тахрирлаш, турли хилдаги қирқим бериш, кесим юзасини аниқлаш, ўлчам қўйиш, ўйиқ, тешиқ, сиртларни ўзгартириш каби амалларни осон бажара олиш мумкинлиги фан ўқитувчилари дарснинг интерактивлигини таъминлашига асос бўлади. Бундай амаллар орқали дарсларни ташкил этиш мавзунини тушунарлилик, илмийлик, изчиллик ва узвийлиги таъминлашга ёрдам беради.

Мавзулар бўйича тарқатма материал тайёрлаш- фан ўқитувчиси MS Office дастурлар пакетидаги Word, PowerPoint, Publisher, график дастурлардан AutoCAD, PhotoShop, Paint NET дастурларидан фойдаланиш орқали график дизайн юқори даражадаги маълумотларни тайёрлаш имкониятига эга бўлади. Бу дастурий таъминотлар ўқитувчи дарс жараёнида фойдаланадиган тарқатма материал(матн, жадвал, расм, модел(2D, 3D), видео фрагмент, овозли) сифатини бугунги кун талабларига мос равишда тайёрлаши мумкин.

Мультимедиа ли дарс ишланмалари тайёрлашда MS PowerPoint, AutoCAD, Snagit, CorelDraw, Lumion ва бошқа шу каби дастурлари ёрдамида яратиш мумкин. MS PowerPoint дастури фан бўйича анимацион чизмаларни яратиш, чизма чизилиш алгоритмларини кўрсатишда қулай ҳисобланади. AutoCAD дастурида сиртларни ўзаро кесишиши, детал моделларини яратиш ва уларни турли томонлардан кўриш, қирқим бериш, ранг бериш ва ҳоказоларни бажаришда ёрдам беради. Snagit дастури эса компьютер экранда бажарилаётган жараёнларни видео шаклга ўтказишга

мўлжалланган. AutoCAD график дастурида бажарилаётган барча амалларни Snagit дастури ёрдамида видео шаклда сақлаш ва уни таълим жараёнининг барча турларида кенг фойдаланиш натижасида талабаларнинг ўзлаштириш кўрсаткичларини бирмунча юқори даражалар билан белгилаш мумкин. Бундан ташқари Lumion дастури ёрдамида қурилиш чизмаларини лойиҳаларини анимациялаш ва видео кўринишда тақдим этишга қулай ҳисобланади.

Бугунги рақамлашган замонда мустақил таълим олиш ва олинган билимларни назорат қилиш зарур ҳисобланди. “Муҳандислик ва компьютер графикаси” фанидан маълумотларни рақамли кўринишда қайтадан ишлов(мультимедиа, виртуал, интерактив) бериб, таълим жараёнида фойдаланиш зарур. Бугунги кунгача қўллаб шу каби ишлар қилинган. Бироқ аксарияти вербал (матн) кўринишда бўлиб, фойдаланувчилар учун ахборот манбаи сифатида хизмат қилмоқда. А.Қаҳҳаров[15] нинг ишларида мультимедиа электрон дарсликдан фойдаланиш ҳамда намунави электрон дарслик яратилганлиги таъкидланган. Чизма геометрия ва муҳандислик графикаси фани бўйича мультимедиа электрон китоб яратиш зарурияти пайдо бўлди. Бунда фан мавзулар бўйича назарий маълумотларни ўрганиши ундаги график чизмаларни анимацион тарзида кўриши натижасида талабаларда аниқ тасаввур ҳосил бўлади. Шунинг асосида график топшириқларни бажариш жараёнида шу билимларга таяниб топшириқларни тўғри бажаришга эришиш мумкин. Агарда график топшириқни бажариш жараёнида муаммога дуч келинса, мультимедиа электрон китобнинг топшириқлар тўплами бўлимидаги мавзулар бўйича ечиш намуналаридан фойдаланиши мумкин. Бунинг афзаллиги шундаки, бажарилиш кетма-кетлигида муаммога дуч келганда,

орқага қайтариш орқали аниқ тушунчага эга бўлиши мумкин.

Талабаларнинг лойиҳалаш кўникмасини ривожлантиришда рақамли услубий таъминотнинг аҳамияти катта ҳисобланади. Фан бўйича дарсларда бериладиган маълумотларни дастурий таъминотлар ёрдамида тахрирлаб кўргазмалик даражасини юқори қилиш зарур.

Фан мавзулари бўйича маълумотларни тайёрлашда рангли компьютер анимацияси юқори сифатли графика, видеофрагментлар, схемалар, виртуал моделлар ўрганилаётган мавзулари бўйича кетма-кет тақдимот кўринишида гавдаланиши керакли маълумотларни ажратиб олиш ва талабаларга тақдим этиш жараёнларини бошқариш имкониятларини беради.

Рақамли услубий таъминот таълим жараёнида қуйидаги дарс мақсадларида фойдаланилади:

- Таълимий мақсади: талабаларда ўрганилаётган мавзу бўйича назарий маълумотларни тушуниш, ўрганиш, тасаввур қилиш, таҳлил қилиш, билиш, қўллаш олиш каби педагогик омилларни амалга оширади. Талабалар олинган билимлари асосида амалий ва мустақил таълимдаги лойиҳалаш ишларни бажариш ва график билимларини кўникмага айланишига хизмат қилади.

- Тарбиявий мақсад: ўзлаштирилаётган мавзунинг назарий ва амалий кўникмаларини эгаллаши ва эгалланган билимлар ёрдамида лойиҳалаш кўникмаси ишлаб чиқариш, иқтисодиёт тармоқлари ва бошқаларда қўллаш, мустақил ишлаш, изланувчанлик, креативлик қобилиятларини шакллантириш.

- Ривожлантирувчи мақсад: ўрганилаётган мавзу бўйича ривожланган лойиҳалаш кўникмаси ёрдамида билимни кўникмага, кўникмани эса малакага айлантириш ва мустақил ишлаш кўникмаси-

ни ривожлантириш.

Талабаларнинг конструкторлик-технологик ижодкорлик қобилиятларини ривожлантиришда компьютердан дидактик восита сифатида фойдаланиш самарали натижа беради. Чунки замонавий компьютер воситаси назарий билимларни амалда қўллай олиши ва ўзлаштирилаётган билим ва кўникмаларни ўзлаштириш даражасини тез ва объектив аниқлашда қулай восита бўлиб хизмат қилади [6, 57 б].

Видеодарс – маълум бир билим ва кўникмаларни видео шаклда ҳам тасвири, ҳам овозли бўлиб, фойдаланувчи (талаба, мутахассис ва бошқалар) томонидан керакли билимларни кўриб, эшитиб ўрганишига ёрдам берувчи дарс ишланмаси ҳисобланади[16].

Видеодарслар таълим шакли ва туридан қатъий назар талабаларнинг фан мавзулари бўйича билим олишларини таъминлашга ёрдам беради. Видеодарсларни маъруза ва амалий дарсларга мос равишда яратилиши талабалар учун қизиқарли ва тушунарли бўлади. Бунда талабалар назарий маълумотлар ҳақида олган билимларини амалий лойиҳалаш ишларида қўллай олишлари ва зарурий маълумотларни видео дарслар орқали ўзлаштиришлари мумкин.

Лойиҳалаштириш кўникмасини ривожлантиришга ёрдам берадиган видео дарслар, ишланмаларни таълим жараёнига қўллаш зарур. Бу орқали дарс жараёнилари, мустақил ва масофавий таълимда фан бўйича билимларни ўзлаштирилишига ёрдам беради.

Бунинг учун фан ўқитувчилари мавзулар бўйича талабалар ўзлаштирилиши назорат қилиши ва уларнинг даражаларини аниқлаб бориши лозим. Бундан ташқари мавзулар бўйича мустақил таълимда мустақил ўрганиши учун видеодарсларни тақдим этиш яхши самара беради.

Мисол учун чизмаларни чизишда талабаларнинг лойиҳалаш кўникмаларини ривожлантиришда видео дарслардан фойдаланиш яхши самара беради. Engineering Drawing | Isometric Projections Problem 36 | Learn with Nikhil <https://www.youtube.com/watch?app=desktop&v=TrnkjI5jDII> да инглиз тилида чизиш тартиблари ва алгоритмлари яхши ёритиб берилган. Ўзбек тилида ҳам изометрияларни чизиш тартиблари тушунтириб берилган. <https://www.youtube.com/watch?v=fxgTTWtR86Y>. "Муҳандислик ва компьютер графикаси" фанидан видеодарсларни ўрганиш бўйича тахлилларда айнан мавзулар бўйича ўзбек тилида видеодарслар топилганини кўриш мумкин. Лекин фаннинг чизма геометрия бўлими бўйича Б.Вохидов "Нуқта-ни проекцияловчи тўғри чизик атрофида айлантириш", А.Каримов нинг дарслари utube.uz сайтига жойлаштирилганини кўриш мумкин. Бу видеодарсларда муаллиф мавзу оғзаки тушунтириш, слайдлар ёрдамида доскага чизма чизмасдан яратилганини кўриш мумкин. С.Сайдалиев томонидан "Чизма геометрия ва муҳандислик графикаси" фанидаги мавзуларни назарий қисми бўйича видеодарсларда доскада бевосита чизмалар чизилиш ва тушунтириш берилганини кўриш мумкин. Бундан ташқари рус ва инглиз тилларидаги видеодарсларни тахлил қилиш натижасида жуда кўплаб маълумотлар борлиги аниқланди. Жумаладан А.В.Павлов "Аксонетрик проекциялар" В.Н.Романенко Инженерная и компьютерная графика Лекция Е.В.Иванова , Н.В. Кайгородцева , Н.М.Грицко , Dr. Sukhendu das , Engineering Graphics (Engineering Design), Avlokita Agrawal ва бошқа шу каби фан мавзуларига оид билимларни кўргазмалар, турли хилдаги моделлар, плакатлар ва компьютер графикаси ёрдамида сифатли, тушунарли, ҳам доскада чизилиб билим олувчилар учун ҳар то-

монлама кулай тарзда намоёиш этилган. Айниқса youtube.com сайтида рус тилида амалий топшириқларни лойиҳалаш бўйича видеодарслар берилганлиги эътирофга сазовордир.

Хулоса қилиш мумкинки, ўзбек тилида "Муҳандислик ва компьютер графикаси" фани мавзулари бўйича видеодарсларни яратиш ва таълим жараёнига қўллаш зарур. Айниқса фан бўйича амалий топшириқларни лойиҳалаш бўйича талабаларга видео контентни яратиш ва таълим жараёнига татбиқ этиш самарали бўлади. амалий топшириқларни чизиш тартиблари, бажарилиш кетма-кетлиги, лойиҳалаштириш алгоритмларини узвийлигин таъминлаш зарур ҳисобланади.

Лойиҳалаш кўникмасини ривожлантирувчи график топшириқлар – талабаларга бериладиган график топшириқларда талабанинг ижодий фикрлаш қобилиятини оширувчи топшириқлар тўплами. Бу орқалаи талабалар бир топшириқ чизмасини лойиҳалаш жараёнида янги кўринишдаги топшириқларни чизиши, яъни ижодий ёндашув асосида лойиҳалаш кўникмасини ривожлантиришга асос бўлади.

График таълимда компьютер технологияларни қўллаш бўйича В. Radovan, T.Jelena, Н.Stachel, Zongyi Zuo, Kaiping Feng, Ж.Ж.Джанабаев, А.К.Хамрақулов, Д.С.Саидахмедова, Д.Дилшодбеков, А.Қаҳҳаровлар ва бошқалар, график топшириқларни яратиш бўйича Т.С.Боричевский, В.П.Матанов, Л.М.Пыжевич, П.Одилов, А.Аширбоев, Т.Рихсибоев, А.Валиевлар томнидан ўрганилган.

П.В.Зелёный, Е.И.Белякова [18] инженерлик графикасидан топшириқлар тўплами ишлаб чиқиш бўйича тавсиялар беришган. Бунда асосий эътибор чизма геометрия бўлимига қаратилган.

"Муҳандислик ва компьютер графикаси" фанидан лойиҳалаш кўникмасини ри-

вожлантирувчи топшириқларни яратиш ва улардан таълим жараёнида фойдаланиш лозим. Талабаларда лойиҳалаш кўникмасини ривожлантириш техника йўналишида сифатли кадр таёрлашга ёрдам беради. Талабаларнинг ижодкорлик қобилиятларини шакллантириш фан қўитувчининг махорати ва мавзуларга мос методларни тўғри танлаб олишига боғлиқдир.

Талабаларнинг ижодкорлик қобилиятларини шакллантиришда икки хул усулда амалга ошириш мумкин. 1-табиий усул, сунъий усул.

1-табиий усул. Бунда талабада туғма истедод мавжудлиги ўқитувчи томонидан берилаётган билимларни тез фурсатда ўзлаштириб олиши ҳамда ўзининг фикр мулоҳазаларини айта олиши билан баҳоланади. Бундай турдаги талабаларга анъанавий усулда тақдим этилаётган маълумотларни ўзлаштиришда муаммо бўлмаслиги, тушуниши, тасаввур қила олиши, билимларини қўллай олиши билан уларнинг самарали ўзлаштирганлигини аниқлаш мумкин.

2-сунъий усул. Бунда талабада туғма истедод бўлиши талаб этилмайди. Фақат талабани билим олишга иштиёқини оширишга эришилса кифоя. Талабада фан бўйича билимларни мақсадли ўзлаштириш хохши бўлса, билимларни етказишнинг турли хил усул ва воситаларидан фойдаланиш мумкин. Айниқса қисқа вақт орпалигида талабаларнинг билимларини ошириш, ўзлаштириш самарадорлиги юқори олиб чиқишда замонавий компьютер технеологияларининг ўрни беқиёсдир.

Масалан, AutoCAD график дастури ёрдамида икки кўринишга қараб учинчи кўринишни топиш, туташма, чизиқ турлари, аксонометрик проекциялар, сиртлар, қирқимлар ва кесимлар ва бошқа мавзулар бўйича ишланмалар яратиш мумкин.

Хулоса. Юқорида санаб ўтилган имкониятлар асосида мавзулар бўйича мультимедия

тимедиаи дарс ишланмалари, виртуал моделлаштириш, видеодарслар ва топшириклар тўпламини қайта тузишда уларнинг даражаларига алоҳида эътибор қаратиш лозим. Бунинг натижасида талабаларнинг

лойиҳалаш кўникмалари, график билимлари ошиши, техник тасаввури, ижодий ва мантикий фикрлаш қобилиятларини ривожлантиришга эришилади.

Фойдаланилган адабиётлар:

1. Каххаров А.А., Мансуров А. Автоматизация и составление тестов по предмету начертательная геометрия и инженерная графика. Журнал «Science Time»: материалы Международных научно-практических конференций Общества Науки и Творчества за март 2016 года. – Казань, 2016. Science Time. – №3(27). 224–228 с.
 2. Kakhharov A.A. Method of development of emergency descriptions of students in training scientific geometry. European Journal of Research and Reflection in Educational Sciences. Vol. 7 No. 12, 2019 Special Issue: Education in Uzbekistan ISSN 2056-585. 68-74 p.
 3. Kakhharov A.A. Developing students' spatial imagination in the teaching the subject of "Descriptive geometry and engineering graphics" with the help of modern computer graphics. International congress on modern education and integration. Vol.5 Special Issue. <http://iejrd.com/index.php/%20/article/view/1178>
 4. Kakhharov A.A. Method of development of emergency descriptions of students in training scientific geometry. European Journal of Research and Reflection in Educational Sciences. Vol. 7 No. 12, 2019 Special Issue: Education in Uzbekistan ISSN 2056-585. 68-74 p.
 5. Каххаров А.А. Особенности преподавания начертательной геометрии и инженерной графики с использованием современных компьютерных технологий // Nauka-rastudent.ru. – 2015. – No. 06 (18) / [Электронный ресурс] – Режим доступа. – URL: <http://nauka-rastudent.ru/18/2733/>
 6. Хамракулов А.К. Чизма геометрияни ўқитишда компьютер технологияларини қўллаш методикаси ("Чизма геометрия ва муҳандислик графикаси" фани мисолида). Дисс.... пед.фан.ном.–Наманган 2009.– 143 б.
 7. Neda Bokan, Marko Ljucovi'c, Srdjan Vukmirovi'c. Computer-Aided Teaching of Descriptive Geometry. Journal for Geometry and Graphics Volume 13 (2009), No. 2, 221–229.
 8. Қахҳаров А.А. Интеллектуал ўйинларни компьютер ёрдамида ташкил этиш йўли билан таълим самарадорлигини ошириш //Замонавий таълим. –Тошкент: 2018. –№2. 56–61-б.
 9. A.A.Kakhharov. Intensive Methods of Developing Students' Spatial Imagination in the Teaching of Graphic Sciences. Annals of the Romanian Society for Cell Biology, 2021, ISSN:1583-6258, Vol. 25, Issue 4, 2021, Pages. 11885 – 11892
 10. А.А. Каххаров Развитие пространственного воображения студентов при обучении начертательной геометрии и инженерной графике с использованием мультимедийных компьютерных технологий. Журнал «Научное знание современности». Материалы Международных научно-практических мероприятий Общества Науки и Творчества (г. Казань) – С.12–18
 11. Abdubannaevich Q. A. TEXNIKA OTM TALABALARNING GRAFIK LOYIHALASH KOMPETENTSIYALARINI RIVOJLANTIRISHNING INTENSIV USULLARI //Research Focus. – 2023. – T. 2. – №. 1. – С. 274-279.
- <https://utube.uz/uz/video/1f6a524e0760ca9>
 - <https://utube.uz/uzc/lessons/ba868c2d5eaac61>
 - http://video.taqi.uz/watch/chizma-geometriya-va-muhandislik-grafikasi-1-1-dars_zP97mw4KcdEo1Lx.html
 - <https://www.youtube.com/watch?v=R9Y9GG4SxM0>
 - https://www.youtube.com/watch?annotation_id=annotation_205370&feature=iv&src_vid=RMiEJE1mYuo&v=DYcfftW8CDQ
 - https://www.youtube.com/watch?v=_9M2HcEJg8
 - Лекция 2. Виды | Курс: Инженерная Графика | Лектор: Кайгородцева Наталья Викторовна | Организатор: Омский государственный технический университет Смотрите это видео на Лекториуме: <https://www.lektorium.tv/lecture/25887>
 - <https://www.youtube.com/watch?v=2udhe5zHHQk>
 - Computer Graphics by Dr. Sukhendu das, Dept. of Computer Science and Engineering, IIT Madras? <https://www.youtube.com/watch?v=fwzYuhduME4>
 - <https://www.youtube.com/watch?v=0Sfi55ckrxw>
 - <https://www.youtube.com/watch?v=ANEvQyt3PnU>

BOSHLANG'ICH SINFLARDA INGLIZ TILINI O'QITISHDA HIKOYA VA ADABIYOT TO'GARAKLARDAN FOYDALANISH

VALIJONOVA NAFOSATXON OTABEK QIZI

Namangan davlat universiteti Ingliz filologiyasi Xorijiy til va adabiyoti yo'nalishi
XTA-AU-21 guruh talabasi

Annotatsiya: Ushbu maqola boshlang'ich sinf o'quvchilariga ingliz tilini o'qitishda asosiy vosita sifatida hikoyalar va adabiyotlarning integratsiyasini o'rganadi. Hikoya va adabiy shakllardan foydalangan holda, o'qituvchilar tilni o'zlashtirishni kuchaytirishi, ijodkorlikni rivojlantirishi va tanqidiy fikrlash ko'nikmalarini rivojlantirishi mumkin. Hikoyaga asoslangan ta'limni amalga oshirishning samarali metodologiyalarini ta'minlaydi va talabalarning faolligi va tushunishiga ta'sirini o'rganadi.

Kalit so'zlar: Viktorinalar, interfaol mashqlar, hikoya, adabiyot, ingliz tilini o'qitish, boshlang'ich ta'lim, til o'zlashtirish, ijodiy ta'lim.

Аннотация: В этой статье исследуется интеграция рассказов и литературы в качестве основного средства преподавания английского языка ученикам начальной школы. Используя повествовательные и литературные формы, учителя могут улучшить овладение языком, способствовать творчеству и развить навыки критического мышления. Особое внимание уделяется эффективным методологиям реализации обучения на основе историй и изучению его влияния на вовлеченность и понимание учащихся.

Ключевые слова: Викторины, интерактивные упражнения, рассказ, литература, обучение английскому языку, начальное образование, овладение языком, творческое образование.

Abstract: This article explores the integration of stories and literature as a primary tool in teaching English to elementary school students. By using narrative and literary forms, teachers can enhance language acquisition, foster creativity, and develop critical thinking skills. Emphasizes effective methodologies for implementing story-based learning and examines its impact on student engagement and understanding.

Keywords: Quizzes, interactive exercises, story, literature, teaching English, elementary education, language acquisition, creative education.

KIRISH

Erta yoshdagi bolalar ta'limida tilni o'zlashtirishning ahamiyatini oshirib bo'lmaydi. Boshlang'ich sinflar bolalarning lingvistik qobiliyatlari va tanqidiy fikrlash qobiliyatlarini rivojlantiradigan asosiy bosqich bo'lib xizmat qiladi. Boshlang'ich sinf o'quvchilariga ingliz tilini o'rgatishning asosiy jihatlaridan biri amaliy va interfaol yondashuv zaruratidir. Bu yoshdagi o'quvchilar o'yin, kashfiyot va hissiy tajribalar orqali yaxshiroq o'rganadilar. Shuning uchun o'qituvchilar ingliz tilini o'rganishni qiziqarli qilish uchun qo'shiqlar, o'yinlar, rolli o'yinlar va hikoyalar kabi tadbirlarni o'z ichiga olishi kerak. Ingliz

tilini o'rgatish o'ziga xos va ko'p qirrali ish bo'lib, o'ziga xos qiyinchiliklar va o'ziga xosliklarga ega. Dunyodagi eng keng tarqalgan tillardan biri sifatida ingliz tili ko'pincha boshqa tillarda so'zlashuvchilarga o'rgatiladi va bu uni o'qitish jarayonini yanada murakkablashtiradi. Hikoyalar va adabiyotlar qadimdan bu jarayonni osonlashtiradigan kuchli pedagogik vosita sifatida e'tirof etilgan. Ular o'quvchilarning tasavvurlarini o'z ichiga oladi, so'z boyligini o'zlashtirish uchun kontekstni ta'minlaydi va murakkab mavzularni qulay tarzda kiritadi. Ushbu maqolada boshlang'ich sinf o'quvchilariga ingliz tilini o'rgatishda hikoyalar va adabiyotlardan doiraviy ramka sifatida

foydalanish ko'rib chiqiladi va ularning ko'p qirrali afzalliklari ta'kidlanadi. Boshlang'ich sinflarda ingliz tilini o'rgatish o'ziga xos qiyinchiliklarni keltirib chiqaradi, chunki yosh o'quvchilar hali ham til ko'nikmalarini rivojlantirmoqda va qiziqishlarini saqlab qolish uchun qiziqarli usullarni talab qiladi. An'anaviy o'qitish usullarida ko'pincha yosh ongni o'ziga jalb qilish uchun zarur bo'lgan interfaol va immersiv elementlar mavjud emas. Hikoya va adabiyot to'garaklarida faol ishtirok etish, ijodkorlik va tanqidiy fikrlashni rag'batlantiradigan innovatsion yondashuvni taklif etadi.

MATERIALLAR VA USULLAR

Tadqiqotda bir qator sinfda kuzatishlar va bir nechta boshlang'ich maktab o'qituvchilari bilan suhbatlar o'z ichiga olgan sifatli yondashuv qo'llanildi. Ishtirokchilar orasida hikoya va adabiy matnlarni ingliz tili o'quv dasturlariga kiritgan o'qituvchilar ham bor edi. Ma'lumotlar o'qitish amaliyoti, o'quvchilarning faolligi va ta'lim natijalariga qaratilgan sinfda kuzatishlar, dars rejalari va yarim tizimli suhbatlar orqali to'plangan. Til o'qitishda hikoyalardan foydalanishga oid asosiy naqsh va tushunchalarni aniqlash uchun tematik tahlildan foydalanildi:

1) Hikoya kitoblari: O'quvchilarning til darajasiga mos keladigan yoshga mos hikoyalar kitoblari;

2) Adabiyot to'garagining rollar varaqlari: "Muhokama direktori", "Xulosachi", "So'z ustasi" va boshqalar kabi rollarni tavsiflovchi materiallar;

3) Ko'rgazmali qo'llanmalar: Tushunishni qo'llab-quvvatlash uchun rasmlar, kartalar va hikoyalar xaritalari;

4) Audio-vizual manbalar: Ishtirok etishni kuchaytirish uchun audiokitoblar va hikoyalar videolari.

Usullari esa quyidagilar:

1) Hikoya: O'qituvchi o'quvchilar

e'tiborini jalb qilish uchun ifodali ovoz modulyatsiyasi, imo-ishoralar va ko'rgazmali qurollardan foydalangan holda hikoyalarni aytib beradi;

2) Adabiyot to'garaklari: O'quvchilar kichik guruhlariga bo'linadi, har bir guruhga ertak kitobi ajratiladi. Hikoyani muhokama qilish, umumlashtirish va tahlil qilishni osonlashtirish uchun guruh ichida rollar ajratiladi;

3) Interfaol mashg'ulotlar: Hikoyadan keyingi munozaralar, unda o'quvchilar o'z fikrlari bilan o'rtoqlashadilar, savollar berishadi va hikoyadagi sahnalarni chizish yoki rol o'ynash kabi mashg'ulotlar bilan shug'ullanishadi.

NATIJALAR

Natijalar shuni ko'rsatdiki, o'z darslarida hikoyalar va adabiyotlardan foydalangan o'qituvchilar o'quvchilarning faolligini oshirgan. Talabalar lug'atni yodlash va tushunish ko'nikmalarini yaxshilaganligini namoyish etdilar, chunki hikoyalar kontekstli o'rganish imkoniyatlarini taqdim etdi. Bundan tashqari, hikoyalar o'zaro hamkorlik va muhokamani rag'batlantiradigan hamkorlikdagi sinf muhitini rivojlantirdi. O'qituvchilarning ta'kidlashicha, o'quvchilar o'z fikr va his-tuyg'ularini ertaklardan ilhomlangan ijodiy mashg'ulotlar, ya'ni rolli o'yinlar, hikoya qilib berish to'garaklari orqali ko'proq ifoda etadilar. Ingliz tili darslarida hikoya va adabiyot to'garaklarining joriy etilishi boshlang'ich sinf o'quvchilarining til o'zlashtirishda sezilarli ijobiy tomonga o'zgarishlarni ko'rsatdi. Yondashuv lug'at yodlashni, o'qishni tushunishni kuchaytirdi va o'qishga ijobiy munosabatni rivojlantirdi. O'quvchilar nutq va tinglash qobiliyatlarida ko'rsatgan faolligi bilan o'rganishga bo'lgan ishtiyoqini ko'rsatdi.

MUNOZARA

Ingliz tilini o'qitishda hikoyalar va adabiyotlardan foydalanishdan bir nechta maqsadlar bor. Birinchidan, hikoyalar o'quvchilarning e'tiborini va tasavvurini o'ziga tortadi, o'quv jarayonini qiziqarli va esda qolarli qiladi. Ikkinchidan, adabiyot o'quvchilarni turli madaniyatlarni o'rganishga yo'l ochadi, empatiya va ijtimoiy ongini rivojlantiradi. Hikoyalar qayta ko'rib chiqiladigan va kengaytiriladigan doiraviy yondashuv til tushunchalarini chuqurroq tushunish va mustahkamlash imkonini beradi. Bundan tashqari, san'at va drama kabi ijodiy elementlarni birlashtirish o'quvchilarning materialga hissiy aloqalarini kuchaytiradi, yaxlit o'rganish tajribasini osonlashtiradi. Hikoya va adabiyot to'garaklaridan foydalanish eshitish, vizual va kinestetik o'rganish uslublarini uyg'unlashtirib, turli xil ta'lim ehtiyojlarini qondiradi. Bu esa hamkorlikda o'rganishni targ'ib qiladi, bu yerda o'quvchilar muhokama va tengdoshlarning o'zaro ta'siri orqali bir-biridan o'rganadilar. Bu usul ham o'quvchilarni adabiyot to'garaklarida turli rollarni o'z zimmalariga olish, mas'uliyat va ishonch hissini uyg'otish orqali o'z bilimlariga egalik qilishga undaydi. Ushbu usulni amalga oshirishning qiyinchiliklari guruh dinamikasini boshqarish va barcha talabalarning faol ishtirok etishini ta'minlashni o'z ichiga oladi. Biroq, to'g'ri yo'l-yo'riq va tuzilgan rollar bilan bu qiyinchiliklarni bartaraf etish mumkin. Ushbu

yondashuvning muvaffaqiyati boshlang'ich ta'limda, ayniqsa, til o'rganishda innovatsion o'qitish usullarining ahamiyatini ko'rsatadi.

XULOSA

Xulosa qilib aytganda, boshlang'ich sinflarda ingliz tilini o'rgatishda ijobiy va qo'llab-quvvatlovchi o'quv muhitini yaratish ham muhim ahamiyatga ega. O'quvchilarni til qobiliyatlari bilan tavakkal qilishga undash, ularning sa'y-harakatlarini maqtash va konstruktiv fikr-mulohazalarni taqdim etish ularning o'rganishga bo'lgan ishonchini va motivatsiyasini oshirishga yordam beradi. Ingliz tilini bilish o'quvchilarning akademik va kelajakdagi faoliyatlarida muvaffaqiyat qozonishlari uchun, rivojlanishi uchun muhim omildir. Interfaol o'qitish usullari ingliz tilini o'rganishda faollikni oshirish uchun zarurdir. Natijalar shuni ko'rsatadiki, adabiyotni o'z ichiga olish nafaqat til ko'nikmalarini yaxshilaydi, balki o'quvchilarning hissiy va ijtimoiy rivojlanishini ham boyitadi. Hikoya va adabiyot to'garaklari boshlang'ich sinflarda ingliz tilini o'rgatishda samarali vosita bo'lib, til o'rganishga dinamik va interaktiv yondashuvni taklif etadi. Hikoya va hamkorlikdagi munozaralarni o'quv dasturiga kiritish orqali o'qituvchilar yanada qiziqarli va samarali o'quv muhitini yaratishi mumkin. Bu usul nafaqat til ko'nikmalarini oshiradi, balki yosh o'quvchilarda o'qish va o'rganishga mehr uyg'otadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Daniels, H. (2002). Adabiyot to'garaklari: kitob klublari va kitobxonlik guruhlarida ovoz va tanlov. Stenhouse nashriyoti.
2. Xoshimov O., Yoqubov I. Ingliz tili o'qitish metodikasi. T., - 2003
3. Bekmuratova U.B. "Ingliz tilini o'qitishda innovatsion texnologiyalardan foydalanish" mavzusida referat. 2014.
5. U.Q. Maktabgacha ta'lim tizimida xorijiy tillarni o'qitishning o'ziga xos xususiyatlari va unda interfaol usullardan foydalanishning imkoniyatlari. Zamonaviy ta'lim jurnali. -T., 2014
6. Jalolov J.J., Makhkamova G.T., Ashurov Sh.S. English Language Teaching Methodology. – T.: Fan va Texnologiyalar, 2015
7. John Adams II Analysis of retirement age in different countries of the world. London 2017.
8. Erkinov S. Boshlang'ich sinflarda chet tili o'qitish metodikasi. // SamDCHTI. 2019
9. Turdaliyeva G.N "Boshlang'ich sinflarda ingliz tilini o'qitishda zamonaviy yondashuvlar va innovatsiyalar" // 2020 .
10. <http://www.my.gov.uz>.
11. www.ziyouz.com kutubxonasi
12. www.wikipedia.uz

BOSHLANG'ICH TA'LIMDA O'YIN TEXNOLOGIYASINING AHAMIYATI

UMAROV NURBEK IRKINOVICH

SamDUKF Pedagogika va tillarni o'qitish fakulteti Maktabgacha va boshlang'ich ta'lim, sport kafedrası assistant o'qituvchisi

Annotatsiya. Maqolada boshlang'ich ta'limda o'yin texnologiyasini qo'llash va uning ahamiyati, o'yinlar orqali boshlang'ich davrda mavzularni chuqur anglash ehtiyojini to'ldirish haqida yoritilgan.

Kalit so'zlar. Boshlang'ich ta'lim, o'yin texnologiyasi, intellektual, 4K modeliga, hissiy ong.

Аннотация. В статье подчеркивается важность использования игровых технологий в начальном образовании, восполнения потребности в глубоком понимании предметов начального периода посредством игр.

Ключевые слова. Начальное образование, игровые технологии, интеллектуальность, модель 4K, эмоциональное осознание.

Annotation. The article highlights the importance of using game technology in primary education, filling the need for deep understanding of subjects in the primary period through games.

Keywords. Elementary education, game technology, intellectual, 4K model, emotional awareness.

Boshlang'ich sinf darslarda o'quvchilarning bilim olish jarayoni asosan o'yin faoliyati bilan uyg'unlashtiriladi. Maktabda bolaning zehni o'stirishga qaratilgan har bir dars bola aqlining tarkib topishi va rivojlanishiga katta ta'sir ko'rsatadi. Shuning uchun ham bu davrda, avvalo, ta'lim jarayonini qiziqarli, ta'sirli qilib tashkil etishga e'tibor qaratish lozim. O'quvchilar o'yinlar orqali o'z bilimlarini mukammallashtiradilar va uni chuqur o'zlashtiradilar.

XXI asr intellektual avlod asri mazkur davrda darsliklarning yangi avlodi tushunchasi hayotiylik kasb etadi. Har bir sinf uchun darsliklarning yangi avlodi shakllantirildi. Bu davrda yaratilgan dastur va darsliklarda asosiy maqsad 1—4-sinflar uchun yaratilgan yangi zamonaviy maktab darsliklari 4K modeliga asoslangan innovatsion yondashuvni taqdim etilgan. Ushbu metodologiya bolalarning har tomonlama rivojlanishiga qaratilgan bo'lib, quyidagi asosiy kompetensiyalarni o'z ichiga oladi: Kollaboratsiya, kommunikatsiya,

kreativ fikrlash va kritik fikrlash o'quvchilarda tanqidiy fikrlash, ijodiy yondashuv, jamoada ishlash va muloqot ko'nikmalarini shakllantiradi.

Binobarin, o'yinlar orqali boshlang'ich davrda mavzularni chuqur anglash ehtiyojini to'ldirish, o'quvchilar to'la anglab etmagan yoki tushunilishi qiyinchilik tug'diradigan mavzularni kengroq izohlash va shu orqali yetarli nutqiy malakani shakllantirish, turli xil mavzular ustida ishlashga, ko'nikmalarni o'stirish kabi vazifalarni bajarish nazarda tutilgan.

Shu o'rinda pedagogik adabiyotlarda o'yinga berilgan ta'riflarni ko'plab uchratish mumkin, masalan L.S. Vigotskiy o'yinni bolaning ichki ijtimoiy dunyosi va ijtimoiy buyurtmalarni o'zlashtirish vositasi sifatida ta'riflaydi [1].

Xususan Rossiyaning eng taniqli pedagoglaridan biri A. S. Makarenko qarashlarida bolaning hayotidagi o'yinning roli haqida shunday dedi: "o'yin bu bola hayotida katta ahamiyatga ega, shuningdek, o'yin ta'lim-tarbiyada, mehnatda hamda

inson hayoti faoliyati davomida insoniyatga tomonidan asrlar davomida yaratilgan qimmatli bilimlar majmuidir. O'yinda bola faollashadi, u ko'p jihatdan ishda bo'ladi. Shuning uchun kelajakdagi shaxsni tarbiyalash, birinchi navbatda, o'yinda sodir bo'ladi" [2].

Shu uchun o'quv faniga qiziqishni rivojlantirishning samarali vositalaridan biri bu darsda qo'llaniladigan boshqa usul va usullar bilan bir qatorda didaktik o'yinlardir.

O'yin ilmiy adabiyotlarda borliq fenomeni (yun.phainomenon - yuz beruvchi noyob hodisa) sifatida ko'rib, mehnat faoliyati va o'rganish bilan bir qatorda turadi. O'yin, pedagogik manbalarda yetarlicha tarixga ega bo'lib ta'lim jarayonlarida o'yinlarni turlicha nomlanmoqda. Masalan, "pedagogik o'yinlar", "o'yinli pedagogik texnologiyalar", "didaktik o'yinlar", "ta'limiy o'yinlar", "tarbiyaviy o'yinlar",

"tadbirkorlik o'yinlar", "sport o'yinlar" va hakoza.

O'yin vositasida o'quvchilarni rivojlantirish, ta'lim samaradorligini oshirish muammosiga mutaxassislar alohida e'tibor qaratib kelmoqdalar. Jumladan, Respublikamiz olimlaridan M.Abdullajonova, B.R.Adizov, A.YA. Bobomurodova, O.Jamoldinova, B.Ziyomuhamedov, G.Ibragimova, R.Ishmuhamedov, U.I.Mahkamov, O.Musurmonova, Z.T.Nishonova, R.G.Safarova, D.Sharipova SH.Sharipov, N.M.Egamberdiyeva, E.G'oziyev kabilarning ishlarida bu o'z ifodasini topdi.

Shu nuqtai nazardan, tadqiqotimiz davomida G.K. Selevko pedagogik (didaktik) o'yinlarning quyidagi ayrim tasnifini taklif qiladi [3] (1-rasmga qarang).

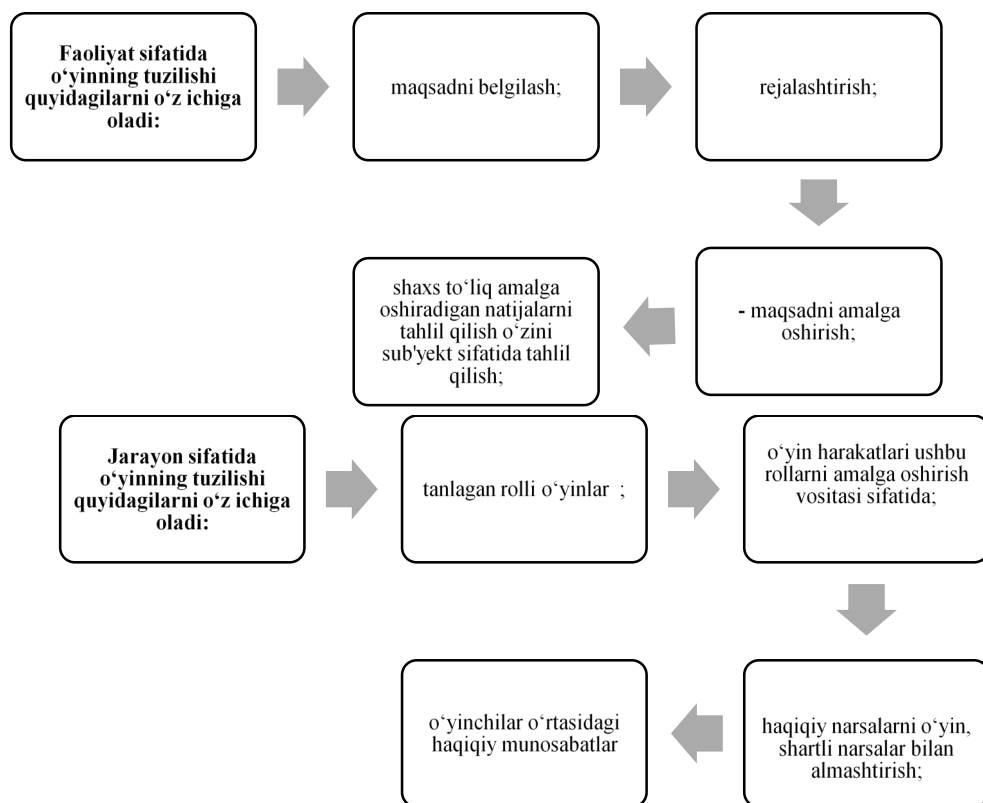
PEDAGOGIK O'YINLAR
KLASSIFIKATSIYASI

Pedagogik oʻyinlar	Faoliyat sohasida:						
	Jismoniy		Aqliy		Mehnat	Ijtimoiy	Psixologik
	Pedagogik jarayonning tabiatiga koʻra						
	Taʼlimiy, amaliy, nazorat qiluvchi, umumlashtiruvchi		Kognitiv, tarbiyalovchi, rivojlantiruvchi		Funksional (reproduktiv), samarali, ijodiy		Kommunikativ, tahliliy, kasbga yoʻnaltiruvchi, psixotexnik
	Oʻyin usuliga koʻra:						
	Mavzuli		Syujetli	Rolli	Tadbirkorlik	Taqlid	Dramatik
	Fanlar sohasida:						
	Matematik, kimyoviy, biologik, fizik, ekologik		Musiqiy, teatr, adabiy	Mehnat, texnik, ishlab chiqarish	Jismoniy madaniyat, sport, harbiy-amaliy, turizm, xalqchil,	Ijtimoiy fanlar, boshqaruv (menejment), iqtisodiy, tijorat	
	Oʻyin muhiti boʻyicha:						
	Mavzusiz		Oʻrinli, ichki, tashqi, joyli		Kompyuterli, oʻquv texnik qurollar bilan		Texnik, transport vositalari bilan

1-rasm

O'yin ta'lim jarayonini tashkil etish hamda olib borishda va biror narsani bilib olishda yordam beruvchi pedagogik vositadir. Ta'lim mazmunini o'quvchilarga o'yin orqali yetkazish bu tushuntirishning eng qulay usulidir. Pedagoglarimiz orasida shunday gap yuradi: eshitgan narsam esimdan chiqishi mumkin, ko'rgan narsam esimga tushishi mumkin, ammo jarayonda shaxsan ishtirok etsam, u umr bo'yi esimda qoladi. Shu sababli, o'yin vositasida ta'lim jarayonini tashkil etish voqea-hodisa, mazmunni tushunish, o'rganish, o'zlashtirishni

kafolatlaydi [4]. Rossiyalik yana bir pedagog, olima Ushatikova I.I. <<Игропедагогика>> deb nomlangan o'quv qo'llanmasida o'yin bu shaxsni ijtimoiylashtiradi, rivojlantiradi va bolani sog'lig'ining muhim tarkibiy qismi sanaladi deb hisoblaydi. O'z ishida haqiqiy o'yin faoliyati o'z-o'zidan bir qator pedagogik, ijtimoiy-psixologik va tarbiyaviy muammolarni hal qilish uchun ko'plab imkoniyatlarni beradi, shuningdek, bolalar va yoshlarning ijtimoiy muammolarini hal qilishga qaratilgan bo'lishi mumkinligi haqida aytib o'tadi : [5].

O'yinli texnologiyalardan foydalanishning asosini o'quvchilarning faollashtiruvchi va jadallashtiruvchi faoliyati tashkil etadi. O'yin olimlar tadqiqotlariga ko'ra mehnat va o'qish bilan birgalikda faoliyatning asosiy turlaridan biri hisoblanadi. Psixologlarning ta'kidlashlaricha, o'yinli faoliyatning psixologik mexanizmlari shaxsning o'zini namoyon qilish, hayotda o'z o'rnini barqaror qilish, o'zini o'zi boshqarish, o'z

imkoniyatlarini amalga oshirishning fundamental ehtiyojlariga tayanadi. O'yin ijtimoiy tajribalarni o'zlashtirish va qayta yaratishga yo'nalgan vaziyatlarda, faoliyat turi sifatida belgilanadi va unda shaxsning o'z xulqini boshqarishi shakllanadi va takomillashadi.

Talim tizimida tadbirkorlik o'yinlariga ham alohida ahamiyat berilmoqda. Tadbirkorlik o'yinlari nazariyasi umuman boshqa o'yin

faoliyati nazariyasi bilan bevosita bog'langan. Tadbirkorlik o'yinlari mashhur psixologlar L.S. Vigodskiy, A.N. Leontev, P.Y. Galperinlarning ishlarida nazariy asoslangan. Tadbirkorlik o'yinlari o'z xarakteriga ko'ra insonning shaxsiy xislatlarini shakllantirishning amaldagi vositasi hisoblanadi.

Tadbirkorlik o'yinlari bilish va o'qitishning vositasi sifatida XX asrning 20- yillarida rivojlandi. Tadbirkorlik o'yinlariga imitasion o'yinlar bilishning vositasi sifatida asos bo'ldi. Bu o'yinlarga o'z navbatida harbiy va harbiy-siyosiy o'yinlar asos bo'lgan.

A.A. Verbiskiy [6] tadbirkorlik o'yinlariga o'qitishning ishoraviy-kontekst shakllari sifatida qaraydi. Uning fikricha, tadbirkorlik o'yinlarida mashq qilish faoliyati va bo'lajak kasbiy faoliyat model yoki uning prototipi, qaysidir suniy va tabiiy tizim sifatida o'zaro nisbatlanadi. Shu tufayli tadbirkorlik o'yinlari kasbiy faoliyatning ishoraviy modellari sifatida belgilanadi, uning konteksti (mazmuni) ishora vositalari, ya'ni tabiiy tilni ham hisobga olgan modellashtirish, taqlid (imitatsiya) va aloqa yordamida beriladi.

Darhaqiqat o'yinlar orqali o'quvchini jamoa bo'lib ishlashga, birgalikda ijod qilishga, hamkorlikda ishlashga va mustaqil ishlashga erishish mumkin. Ma'lumki boshlang'ich sinfga qabul qilinib, qadam qo'ygan bolaning faoliyatida o'yin asosiy o'rinni egallaydi. O'yin ularning

eng sevimli mashg'uloti bo'lib, ular har qanday mashg'ulotni o'yin bilan uyg'unlashtirishga harakat qiladilar.

O'yin – tarbiyalash va hordiq chiqarish vositalaridan biri. U insoniyatning butun tarixi mobaynida diniy marosim, sport, harbiy va boshqa mashqlar, shuningdek, san'at ayniqsa uning ijro shakllari bilan qo'shib kelgan [7].

O'quvchi malakasini oshirish uchun o'yin o'rganishdan izchil foydalanish, sinfda o'qituvchi o'quvchiga dunyoda muvaffaqiyatga erishish uchun zarur bo'lgan matematika, o'qish, yozish yoki fan ko'nikmalarini o'rgatishga umid qiladi. Biroq, o'quvchilar maktab dasrligidan tashqari ko'proq xayotiy ko'nikmalarga muhtoj.

XULOSA: Shuningdek boshlang'ich sinflarda o'yinlardan foydalanish u yoki bu darajada bir qator qiyinchiliklarni bartaraf etishga, materialni hissiy ong darajasida o'rganish va mustahkamlashga yordam berishga, bu esa o'quv fanlariga boshlang'ich kognitiv qiziqishning paydo bo'lishiga yordam berishi tadqiqotlar natijasida yoritilib o'tilgan. Didaktik o'yinni tanlash darsning maqsadlari, mazmuni va bosqichi bilan belgilanadi. Didaktik o'yinlar jarayonida o'quvchilar o'yin qoidalariga qat'iy rioya qilishga o'rganadilar, inoqlik his-tuyg'ulari, dunyoqarashlari shakllanib boradi. Ta'lim jarayonida didaktik o'yinlar o'quvchilarning xususiyatiga ko'ra tashkil etilishi kerak.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Выготский, Л. С. Мышление и речь. М.-Л.: Соцэкгиз, 1934.
2. Куприянов Б.В. Формы воспитательной работы с детским объединением. – Кострома, 1991.
3. Селевко, Г.К. Современные образовательные технологии: Учебное пособие / Г.К. Селевко. – М.: Народное образование, 1998. – 256 с.
4. Абдурахманов Ф.И., Рахимова. И.И. Психологическая характеристика компьютерной игры, как вида игровой деятельности. Сборник материалов научно-практической конференции. УзГУМЯ. Ташкент, 2014. с 35.
5. И.И. Ушатикова. ИГРОПЕДАГОГИКА. Учебное пособие. Чебоксары 2019.
6. Вербицкий А. А. Активное обучение в высшей школе: контекстный подход. М.: "Высшая школа", 1991.
7. Parpiev O.T. Pedagogik o'yin turlari va ularga qo'yiladigan talablar // Kasbhunar ta'limi. – 2009. 22-24 bet.
8. Пидкасистый П., Хайдаров Ж.С. "Технология игры в обучении и развитии". М.: 1996.
9. Узнадзе Д.Н. Основы экспериментальной психологии. – М., 1965
10. Леонтьев А. А., Леонтьев Д. А., Соколова Е. Е. Предисловие // Леонтьев А. Н. Деятельность, сознание, личность. — М.: Смысл, 2005.
11. Тюникова С.М. Использование игры в учебно-воспитательной работе мастера производственного обучения. Мет.реком-ции. М.: 1990. -60 с
12. Лэндрет Г.Л. Игровая терапия: искусство отношений: Пер.с. англ./ Предисл. А.Я. Варга.-М.: Международная педагогическая академия, 1998.-368 с.
13. Крутецкий В.А. Психология обучения и воспитания школьников. Книга для учителей и кл. рук-лей. М., «Просвещение», 1976.
14. Тюков А.А. Психология развития в комплексе современной антропологии. – Львов, 1983
15. Борзова Л.П. Дидактические игры как одна из форм организации познавательной деятельности учащихся при изучении нового материала на уроках истории (на материале истории России XIX века): Автореф. дис. ... канд. пед. наук. – М., 2000. – 18 с.

UMUMIY O'RTA TA'LIM MAKTABLARIDA YUQORI SINF O'QUVCHILARINI MUSTAQIL KASB-HUNARGA TAYYORLASHDA KASB-HUNAR MAKTABLARI UMUMMILLIY TIZIMIDAN FOYDALANISH TEXNOLOGIYALARI

ABDULLAYEV FARXODBEK XASANOVICH

Andijon viloyati maktabgacha va maktab ta'limi boshqarmasi bo'lim boshlig'i

Annotatsiya: Mamlakatimizda umumiy o'rta ta'lim muassasalarida yuqori sinf o'quvchilarini kasb-hunarga tayyorlashni takomillashtirish, pedagogik faoliyatga taktik va strategik jihatdan tayyorlash, motivini talabalar ma'naviy qiyofasini shakllantiruvchi ijtimoiy-psixologik omil asosida ularning kasbiy faolligini oshirish ta'limning ustuvor yo'nalishi sifatida e'tirof etilmoqda.

Kalit so'zlar. Yashil makon, tarbiya, kasb-hunar, mustaqil ta'lim, monomarkaz, bilim, samimiy munosabat, erkinlik, umummilliy.

Abstract: In our country, improving the professional preparation of high-class students in general secondary education institutions, tactically and strategically introducing them to editorial activity, forming the affiliation motive and morale of students, increasing their professional activity on the basis of the socio-psychological factor is the priority of education. is recognized as a complaint.

Key words: Green space, education, profession, independent education, monocenter, knowledge, cordial relationship, freedom, nationwide.

Аннотация: В нашей стране совершенствуется профессиональная подготовка высококлассных учащихся общеобразовательных учреждений, тактически и стратегически приобщение их к редакционной деятельности, формирование мотива принадлежности и морального духа учащихся, повышение их профессиональной активности на основе социально-психологического фактора. является приоритетом образования, признается жалобой.

Ключевые слова: зеленое пространство, образование, профессия, независимое образование, моноцентр, знания, теплые отношения, свобода, общенациональный.

Yoshlarni kasb-hunarga o'rgatish bilan bir qatorda, ish bilan ta'minlash uchun avvalo ular o'rtasida tadbirkorlikni keng rivojlantirish bu borada yangi imkoniyatlar yaratish maksadga muvofiqdir.

Bu borada Prezidentimiz Iqtisodiyot vazirligi, Bandlik va mexnat munosabatlari vazirligi, Davlat raqobat qo'mitasi Qoraqalpog'iston Respublikasi Vazirlar Kengashi viloyatlar va Toshkent shahar xokimlariga har bir tuman (shahar) markazida Yoshlar tadbirkorlik klasterlarini tashkil etish vazifasi topshirildi.

Anashu klasterlar faoliyatini yo'lga qo'yish uchun elektr energiyasi tabiiy gaz suv va transport kommunikatsiyasi aloqa vositalari va Internetga ulanish imkoniyati mavjud

bo'lgan xududlarda foydalanilmayyotgan davlat obyektlari yosh tadbirkorlarga "nol" qiymati bilan ijaraga beriladi.

Xotin-qizlar qo'mitasi faqat "Zulfiyachi qizlar" bilan cheklanib qolmasdan, yurtimizdagi barcha qizlar bilan faol ish olib borishi lozimligi, ayniqsa qizlarimizning xuquq va manfaatlarini ximoya qilish iste'dod va qobiliyatini yuzaga chiqarish ular orasida xaqiqiy yetakchilarni tarbiyalash ishlarini yanada kuchaytirish kerak.

Hozirgi kunda mamlakatimizda kitobxonlik saviyasini mutolaa madaniyatini yuksaltirishga katta ahamiyat berilayotgani sizlarga ma'lum. Lekin ko'plab bolalarimiz kitobdan uzoqlashib ko'p vaqtini ijtimoiy tarmoqlarda o'tkazayotgani – buham bor gap.

Shu kunlarda bu boradagi tadbirlar O'zbekiston Respublikasi Adliya vazirligi ma'sulligida amalga oshirilmoqda. Avvalo shuni ta'kidlash kerakki, eng ustuvor vazifalardan biri sifatida "Yoshlarga oid davlat siyosati to'g'risida"gi Qonun xamda O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning ma'ruzalari mazmun mohiyatini yoshlar o'rtasida keng targ'ib etish nazarda tutilgani ayniqsa e'tiborga molik.

Maktab oila va ishlab chiqarishning hamdo'stligi yosh avlodni mehnatga ijobiy ruhda tarbiyalashning asosiy prinsipi hisoblanadi. O'quvchilarda mehnatga qiziqishlarni rivojlantirish va tarkib toptirish, sanoat, qurilish, qishloq xo'jaligi, hizmat ko'rsatish sohasi ishchi kasblariga ijtimoiy e'tiborning ortishi, hayot yo'lini ongli ravishda tanlash ishining muvaffaqiyati maktab, oila va ishlab chiqarishning birgalikda olib borgan samarali ishlariga bog'liqdir.

Oila va ishlab chiqarish jamoatchiligining kasb tanlashga yo'llash harakatlarini birlashtirishda asosiy tashkilotchilik rolini bajarish maktabning zimmasiga tushadi. Shaxsni tarbiyalash asoslari oiladan boshlanadi, ya'ni o'quvchilar ba'zi kasblar bilan, xususan o'z ota-onalari, akalari, opalari, qarindoshlari kasblari bilan oilada tanisha boshlaydilar. Bu esa o'quvchilar professionl qiziqishlarining rivojlanishiga hal qiluvchi ta'sir ko'rsatadi.

Shuning uchun maktabda kasb tanlashga yo'llash ishlarini o'rganish paytida ota-onalarning bolalari tanlagan kasbga munosabatlari qanday ekanligini aniqlash zarur. Ota-onalar o'z bolalari uchun bo'lajak kasbni tanlashda ishtirok etib, foydali ish qilaman deb, ko'pincha tuzatib bo'lmas xatoga yo'l qo'yadilar. Ota-onalar o'z bolalarining qiziqishi, salomatligini hisobga olmasdan ularning moddiy farovonligini va osuda keksalikni ta'minlab berishini o'ylab, bolalarini o'zlari o'ylagankasblarga zo'rlab

bog'lab qo'yadigan oilalardagina shunday hol ro'y beradi.

Boshqa ota-onalar oddiy pedagogik bilimdan xabardor emasliklari, kasb tanlash paytida bolalarga ta'sir qiladigan vositalarni tanlay bilmasliklari tufayli o'z bolalarining kasb tanlashdagi yo'lini belgilashida xatoga yo'l qo'yadilar. Lekin bu masalada passiv pozitsiyada turadigan ota-onalar ham uchrab turadi. Ular o'z bolalarini ma'lum kasblar bilan tanishtirish u yoqda tursin, hatto o'z kasblari bilan ham tanishtirmaydilar.

Yuqorida aytilganlardan kelib chiqib, o'quvchilarning hamma ota-onalarini (ularni o'z bolalari bilan oilaviy kasb tanlashga yo'llash ishlarida aktiv ishtirok etish darajasiga qarab) taxminan to'rt kategoriyaga bo'lish mumkin.

I-kategoriya. Ota-onalar bolalarining o'yinlari va mehnatini kuzatadilar, uyda bolalari qiziqqan har qanday ish bilan mashg'ul bo'lishlari uchun sharoit yaratib beradilar; bolalari bilan korxona, kollektivning mehnati haqida, o'z ishlab chiqarish muvaffaqiyatlari to'g'risida suhbatlashadilar; bolalarning kasb tanlashlariga aktiv ta'sir qiladilar, ularning qiziqishlari va qobiliyatlari, salomatligini bilgan va xalq xo'jaligi ehtiyojlarini hisobga olgan holda konkret maslahatlar beradilar.

Kasb tanlash juda muhim masala bo'lib ko'pincha o'quvchilar uni mustaqil hal qila olmaydilar. O'quvchilarning ish tajribasi O'quvchilarni kasb-hunarga yo'llashning farq va metodlarini belgilab beradi. Ulardan asosiylari quydagilardan iborat:

1. Darslarga kasb tanlashga yo'llash. Masalan o'qituvchi o'quvchilarni mashg'ulotlarda bajaradigan ish bilan bog'liq kasblar bilan tanishtiradi. yog'och kesuvi, rom yasovchi, parnolovga kasblar xaqida bilim oladilar. Metallga yoki gazlamalarga ishlov berishda slesor, tokor', parnolovchi, tikuvchilik va xokazolar bilan tanishtirish.

2. Ekskursiyalarda kasb tanlashga

yo'llash. Odatda ekskursiyalarda o'quvchilarni o'quv rejasi doirasidan chiquvchi material bilan tanishtirishga qulay sharoit yuzaga keladi. Bu imkoniyatdan o'quvchilarni kasb tanlashga yo'llash uchun foydalanish mumkin. Aniqsa ishchilar o'zlari yasaydigan narsalarni maxsulotlarni ko'rsatsalar juda yaxshi ahamiyatga ega bo'ladi.

3. To'garak mashg'ulotlarida kasb tanlashga yo'llash. To'garak mashg'ulotlarida o'quvchilarni turli kasblar bilan tanishtirishga ko'proq imkoniyatlar vujudga keladi. Yogoch

bilan gazlama texnik ijodkor va xakazo to'garaklar.

4. Ishlab chiqarish ilg'orlar maktabni bitirgandan so'ng ishlab chiqarish sohasida ishlayotganlar bilan uchrashuvlar. Odatda mazkur maktabni bitirgandan keyin sanoat korxonalarida ishlayotgan kishilarning chiqishlari o'quvchilarda katta taassurot koldiradi. Mehnat ta'limi jarayonida o'quvchilar tanishadilar kasblar ancha kup. Ishlab chiqarish ilgorlar bilan uchrashuvlar kupincha tantanali vaziyatda o'tadi.

XXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXX

Foydalanilgan adabiyotlar:

XXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXX

1. "Ta'lim to'g'risidagi qonun" 23. 09. 2020 yil.
2. Yo'ldoshev J.G'. Malaka oshirishning nazariy va metodologik asoslari: - T,: "O'qituvchi", 1998.- 208b.
3. Kuychiyeva M.A., Eshmatova D. Development of Professional and Methodical Competence of Future Biology Teachers in Extracurricular Activities // Web of Scientist: International Scientific Research Journal. 2022. ISSN:2776-0979, - P. 617-621. (№12. SJIF; IF-7.565). (<https://wos.academiascience.org>)Luria A.R.,
4. Yudovich, F.A. Speech and development of mental processes of the child. Moscow: Pedagogika, 2008.
5. Sapargalieva AZh, Muratbekova DE. The development of speech activity in children of primary school age. Reports of the Kazakh Academy of Education 2019; 3: 152-161

BO'LAJAK PEDAGOGLARNING AKMEOLOGIK MOTIVATSIYASINI RIVOJLANTIRISHNING PEDAGOGIK- PSIXOLOGIK XUSUSIYATLARI

SHAROFUTDINOV IQBOLJON USMONJON O'G'LI

Farg'ona davlat universiteti mustaqil tadqiqotchisi

Annotatsiya: Maqolada bo'lajak o'qituvchilarning akmeologik motivatsiyasini takomillashtirish uchun psixologik va pedagogik sharoitlarni tavsiflash, mazkur vazifaning professionallik tizimi, uni oliy o'quv yurtlarida o'qitish jarayonida rivojlanish imkoniyatlari tahlil qilingan.

Kalit so'zlar: ta'lim, bo'lajak o'qituvchi, motivatsiya, akmeologiya, kompetentsiya, pedagogika, psixologiya, ruhiyat

Аннотация: В статье описываются психолого-педагогические условия повышения акмеологической мотивации будущих учителей, анализируется система профессионализма решения этой задачи, возможности ее развития в процессе обучения в высших учебных заведениях.

Ключевые слова: образование, будущий учитель, мотивация, акмеология, компетентность, педагогика, психология, психика.

Annotation: The article describes the psychological and pedagogical conditions for improving the acmeological motivation of future teachers, analyzes the system of professionalism of this task, the possibilities of its development in the process of training in higher educational institutions.

Keywords: education, future teacher, motivation, acmeology, competence, pedagogy, psychology, psyche.

Kirish

Jahonda oliy ta'lim tizimidagi taraqqiyot tendentsiyalari, kasbiy kompetentlikni shakllantirish va uning barqarorligi darajasini oshirish, akmeologik yondashuv asosida bo'lajak o'qituvchilarning mustaqil mantiqiy fikrlash, faol ijodiy qobiliyatlarini o'stirish dolzarb masalalardan hisoblanadi. SHu yo'nalishda xalqaro hamjamiyatda nufuzli o'rin egallaydigan, jahon mehnat bozorida raqobat qila oladigan, kasbiy jihatdan yetuk akmeshaxslarni, faol mutaxassislarni yetishtirish muhim ahamiyatga ega bo'lib bormoqda. Ilmiy-tadqiqot va oliy ta'lim muassasalarida shaxsni rivojlantirish va kamol toptirish, bo'lajak mutaxassislarni kasbiy tayyorlash va akmeologik yondashuv asosida ularning kasbiy yetukligiga erishish jarayonlarini takomillashtirish bo'yicha zamonaviy texnologiyalarni rivojlantirish yuzasidan ilmiy izlanishlar olib borilmoqda.

Xalqaro miqyosdagi fan va texnika taraqqiyoti, ishlab chiqarishdagi ilg'or tajribalar, tabiat va jamiyatda yuz berayotgan o'zgarishlar, ularning jadallik bilan amaliyotga joriy etilishi kasbiy ta'limda kadrlar tayyorlash pedagogik-psixologik mexanizmlarini takomillashtirish zaruratini talab qilmoqda. Bu esa kasbga tayyorlashning intensiv shakllarini qo'llash, ta'limning pedagogik-psixologik-akmeologik vazifalarini integratsiyalash, o'quv-tarbiya jarayoni uchun akmeologik kasbiy yo'nalish metodlarini ishlab chiqish muhimligini kun tartibiga qo'ymoqda. Ta'lim muhitini akmeologik yondashuv asosida takomillashtirishga bo'lgan bunday munosabat akmeshaxs hisoblangan mutaxassisni shakllantirish, kasbiy ta'limni rivojlantirish, kadrlar tayyorlash sifatini yaxshilash, bu jarayonni ilmiy-metodik jihatdan ta'minlash imkonini beradiki, bu esa mazkur dissertatsiya tadqiqotining dolzarbligini ta'minlaydi.

Respublikamizda uzluksiz ta'lim tizimini yanada takomillashtirish, sifatli ta'lim xizmatlari imkoniyatlarini oshirish, mehnat bozorining zamonaviy ehtiyojlariga mos yuqori malakali kadrlar tayyorlash siyosati izchil davom ettirilmoqda. Jumladan, ta'lim-tarbiya tizimini ilg'or xorijiy tajribalar asosida yangi bosqichga ko'tarish, pedagog kadrlar tayyorlashning innovatsion mexanizmlarini ishlab chiqish va amaliyotga joriy etishga doir keng ko'lamli ishlar amalga oshirilmoqda. SHu bilan birga, pedagog kadrlar tayyorlashning innovatsion tizimini ishlab chiqish, pedagogika sohasidagi ilmiy tadqiqotlarni istiqbolli maqsadlarni ko'zlab amalga oshirish mexanizmlarini takomillashtirish muhim ahamiyat kasbetadi. O'zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo'yicha Harakatlar strategiyasida "Ta'lim va o'qitish sifatini baholashning xalqaro standartlarini joriy etish asosida oliy ta'lim muassasalari faoliyatining sifati hamda samaradorligini oshirish"[1] kabi muhim vazifalar belgilandi. Bu esa oliy ta'lim sifati va samaradorligini oshirishda bo'lajak o'qituvchilarning akmeologik kompetentligini rivojlantirish, intellektual salohiyatini taraqqiy ettirishning psixologik-pedagogik shartlari va mexanizmlarini takomillashtirish dolzarb ahamiyat kasb etishini ko'rsatadi.

Adabiyotlar tahlili va metodlar

Akmeologik yondashuv asosida bo'lajak o'qituvchilar shaxsini optimal takomillashtirishning nazariy va amaliy asoslarini ishlab chiqish muhim omillardan biri sanaladi. SHu bois bu muammo fanda har tomonlama va chuqur ko'rib chiqilgan.

Respublikamiz olimlari M.Bekmuradov, N.A.Muslimov, A.SH.Soliev, G.X.Tillaeva, B.X.Xodjaevlar tomonidan mutaxassislar kasbiy tayyorgarligining samarali va istiqbolli kontsepsiyalari ishlab chiqilgan.

Mustaqil Davlatlar Hamdo'stligi (MDH) mamlakatlari olimlari B.G.Ананьев, A.M.Derkach, A.S.Glinskiy, L.G.Gribenyuk, T.V.Zobnitsa, N.V.Kurbet, A.M.Leontev, G.V.Mironova, V.P.Medvedev,

A.T.Nekrasovalar tomonidan ta'limda akmeologik yondashuv masalalari o'rganilgan.

Xorijlik Boele de Raad, Gregory K.Patton, Wendell R.Gamer, Thomas Deißinger, Peterson C., Seligman M.E.F., Vaillant G.E., Zullo H.H., Oettingen G., Drapeau Patti, Albert Bandura, Richard Walters, Louis Cohen, Thomas K., Khanna J.K. kabi olimlar tomonidan psixologik-akmeologik muammolar tadqiq etilgan.

O'qituvchi shaxsiga individual yondashuv bo'lajak o'qituvchining akmeologik kompetentsiyasini rivojlantirishga mo'ljallangan bo'lib, u o'qituvchi shaxsiga qadriyat, maqsad, sub'ekt, natija va samaradorlikning bosh mezonini sifatida munosabatda bo'ladi. CHunki shaxs doim o'zini o'zi rivojlantirishi uchun kerakli vaziyatlarni tanlaydi, bu vaziyatlar uning ongida o'zini o'zi anglash, namoyon etish, takomillashtirish, o'zini ko'rsatish zarurati bilan paydo bo'lib, shaxs o'zining kasbiy va individual rivojlanishi uchun eng zarur yo'l tutishga harakat qiladi.

Bizning tadqiqotimizda kompetentlik faoliyatli yondashuv nuqtai nazaridan bilim, malaka va yo'naltirilgan faoliyatni yuksak kasbiy darajada bajarish usullari, shaxsning murakkab integrativ sifati, faoliyatiga vosita bo'luvchi va uning samaradorligini oshirishga yo'naltirilgan tizimlar sifatida tasvirlangan.

Gumanitar yondashuv esa bo'lajak o'qituvchi shaxsining o'zini namoyon qiluvchi jarayon sifatidagi shaxsiy-kasbiy rivojlanishini ochib berish, unda yangi eng muhim, hayotiy ziddiyatlarni mustaqil hal qila olish qobiliyatlarini rag'batlantirish, nafaqat o'qituvchining, balki ta'lim jarayoni barcha ishtirokchilarining intellektual imkoniyatlarini faollashtirishga yo'naltirilgan o'qituvchining shaxsiy-kasbiy sifatlarini namoyon qila oladi. Akmeologiyaning gumanitar vazifasi shundan iboratki, u inson hayotining haqqoniyligini, o'zini to'la namoyon qilayotganini anglashga yordamlashadi.

Akmeologik yondashuv doirasida faoliyatli va shaxsiy-faoliyatli yondashuv

tamoyillarining integratsiyasi vositasida kompetentlik muayyan qonuniyat, sharoit va omillarni hisobga olgan holda tahlil etilganda, voyaga yetgan kishilar muayyan faoliyatining oliy darajasini ta'minlaydi (N.N.Nikitina).

Nazariy tahlil shuni tasdiqlaydiki, akmeologik tadqiqotlarda kompetentli insonning o'z kasbi talablariga muvofiq keluvchi sifatleri kasbiy xususiyatlari (A.Maslou), faoliyatining samaradorligiga ta'sir etuvchi omillar (V.A.Markelova) qarab chiqiladi. SHunday qilib, kompetentli kasb-hunarining zaruriy sharti mutaxassis kasbiy faoliyati samaradorligini bildiruvchi va uning shaxsiy-kasbiy rivojlanishiga vosita bo'luvchi sifatlar yig'indisidir.

Olib borilgan nazariy tahlillar shunga imkon beradiki, akmeologik kompetentlik shaxsning ko'p bosqichli integral shaxsiy-faoliyatli sifati bo'lib, u insonga o'z oldiga muayyan bir vazifalar qo'yish va ularni samarali yechish, o'zini o'zi faollashtirish, takomillashtirish va o'zini o'zi namoyon etish borasida har xil murakkablik darajasiga ega bo'lgan muammolarni turli hayotiy faoliyatlar doirasida, birinchi navbatda, kasbiy sohada hal qilish imkonini beradi (Yu.S.Artemov).

Tahlillar va natijalar

Psixologik-pedagogik adabiyotlar tahliliga asosanib akmeologik kompetentlik mazmunini shunday belgiladikki, u kasbiy faoliyat, kasbiy talablar, qadriyatli mo'ljallar, kasbiy o'zini o'zi baholash jarayonidagi sub'ekt shaxsiy talablarining ifodalanish darajasi desak, to'g'riroq bo'ladi.

Akmeologik kompetentlik mohiyati va mazmuni shuni aniqlashga imkon berdiki, akmeologik kompetentlik – shaxs yangi sifat holatining yuzaga kelishini ko'rsatuvchi kasbiy ijodkorlik, unga egalik, refleksiya kabi komponentlar integratsiyasidan iborat bo'lgan holat.

Ko'pgina olimlar kasbiy ijodkorlikni pedagogik vazifaning qo'yilishi va uning ijobiy hal qilinishi masalasi bilan bog'laydilar yoki pedagogik vazifa o'z mohiyatiga ko'ra

pedagogik jarayonning —evristik markazil, deyilgan (V.A.Kan-kalink, N.V.Kuzmina, V.A.Slastetsin). Biz kasbiy-pedagogik vazifa deganda, bo'lajak o'qituvchining maqsad, predmet, usullarni o'zida jamlovchi kasbiy harakatlarni tushunish natijalari, ularni bajarish zarurati va sharoitlarini tushunamiz. Kasbiy-pedagogik vazifalarni aniqlashga bunday yondashuv masalalarni yechish jarayoni va talablarni, bu jarayonda o'qitish masalalarini butunlay yangicha aniqlaydi.

Bo'lajak o'qituvchi o'z shaxsiy hayoti strategiyasini bilimi asosida tashkil qilishi bilan bir qatorda bevosita pedagogik jarayonni bashorat qilish va loyihalash usullarini ham egallagan bo'lishi, pedagogik maqsadlarni konkretlashtirish va ularni pedagogik vazifalar tizimiga transformatsiya qilish yo'llarini ham bilishi lozim.

Har bir narsani amaliy egallash san'ati olg'a qo'yilgan maqsadlar mazmunini to'la qamrab oluvchi vazifalarni aniq belgilashni taqozo etadi. SHunday qilib, bashorat qilish va yaxlit faraz qilishni bilmaydigan bo'lajak o'qituvchi yuqori malakali mutaxassis bo'lib yetishishi mumkin emas. CHunki maqsadni anglash faoliyatga impuls beradi, insonning barcha ijodiy kuchlarini safarbar qiladi, uni kasbiy cho'qqi tomon yetaklaydi. Yaxlit faraz qilish joiz, deb bilish bo'lajak o'qituvchi akmeologik kompetentsiyasi tarkibidagi hal qiluvchi elementdir.

Nazariy tahlillardan shunday xulosaga keldikki, bo'lajak o'qituvchilar akmeologik kompetentligining refleksiv komponenti shakllanishi jarayonida o'qituvchining o'zini o'zi anglashi va ma'naviy dunyosi, shaxsiy harakatlari va holatlari, mehnat jarayonidagi roli va o'rnini qayta fikrlashga yo'naltirilgan psixik faoliyat rivojlanadi (K.A.Abul'xanova Slavskaya).

SHunday qilib, bizning fikrimizcha, bo'lajak o'qituvchining akmeologik kompetentsiyasi uning o'z kasbiy faoliyatini malakali amalga oshirishdagi nazariy va amaliy tayyorgarligi va yaxlit qobiliyati sifatida izohlanadi. Bu ta'rifda

o'qituvchi kasbiy malakalarining yig'indisi aks etgan, ularning amaliyotda, kasbiy vazifalarni bajarish jarayonida qo'llanilishi mutaxassis faoliyatining maqsadga muvofiq natijaviylik darajasini ta'minlaydi.

Bo'lajak bo'lajak o'qituvchilarning akmeologik motivatsiyasini oshirish uchun psixologik va pedagogik sharoitlar quyidagilarni o'z ichiga oladi:

1. Bunday shartlardan biri bu o'quv sub'ektlarini yaratish va ijodiy o'zini o'zi amalga oshirish jarayoniga jalb qilishni ta'minlaydigan o'quv innovatsion muhitini yaratishdir. Innovatsiya yangi samarali algoritmlar va faoliyatni amalga oshirish usullarini ishlab chiqishda, ta'lim muammolarini yechishda namoyon bo'ladi. O'qituvchi zamonaviy ilmiy bilimlar, samarali tajriba va ijodiy izlanishlar mavjud bo'lgandagina mumkin bo'lgan o'qitish va tarbiya usullarini doimiy ravishda takomillashtirish sharoitida joylashadi. Yaratilish jarayonida ishtirok etadigan sub'ektlarning faolligi, xatarlarni qabul qilishga tayyorligi va ular shug'ullanadigan faoliyat uchun qiymat munosabatlarini shakllantirish mavjud bo'lganda innovatsiyalar paydo bo'ladi. Ijodiy izlanish muhitini yaratish, bilim obro'-e'tiborini oshirish, qo'shimcha ma'lumot izlashni rag'batlantirish, mehnatga bo'lgan hurmat o'zini takomillashtirishga olib keladigan kuchli turtki.

2. Bo'lajak o'qituvchilarning akmeologik mahoratini oshirish uchun zarur bo'lgan navbatdagi shart bu subektiv pozitsiyani va shaxsiy ma'noni rivojlantirishdir. Bo'lajak jismoniy tarbiya o'qituvchisi uchun sub'ektivlikka erishish bu nafaqat belgilangan maqsadga erishish, balki o'zini takomillashtirish sari doimiy harakat qilishdir.

SHu nuqtai nazardan, "akme" bu keyingi harakatning yangi ufqlari ochiladigan cho'qqidir. Akmeologiya nuqtai nazaridan mustaqillik, tashabbus va javobgarlikdir.

K.A.Abulxonovanning[2] fikriga ko'ra, subektivlikning asosiy mezonini bu odamning har xil qarama-qarshiliklarni hal qilish qobiliyatidir.

Bular insonga qaratilgan qobiliyatlar, shaxsiyat va jamiyat va hayotning talablari o'rtasidagi qarama-qarshiliklardir. Bu shaxsning da'volari va harakatlari va ularning natijalari o'rtasidagi qarama-qarshilik.

3. Bo'lajak pedagoglarning akmeologik mahoratini oshirishning eng muhim pedagogik sharti maxsus intellektual qobiliyatlarni o'stirishdir: tushunish, qayta ko'rib chiqish, oldingi ma'nolarni obro'sini yo'qotish, ma'no manbalarini izlash, ma'nolarning sabab va intuitiv aloqalarini o'rnatish va boshqalar.[3]

4. Bo'lajak pedagoglarning akmeologik kompetentsiyalarini rivojlantirishning navbatdagi psixologik va pedagogik sharti bu "o'zini" aktuallashtirishdir. Buning uchun o'qituvchi va talaba o'rtasida ishonchli munosabatlarni yaratish kerak. Kamroq tanqid qilish kerak, agar tanqid qilsangiz, ijobiy bo'lsa, erishilgan natijalarga norozilik bildirmaslik, axloqiy tarbiya bilan shug'ullanmaslik, aksincha talabani ko'proq ma'qullash, uning ichida va tashqarisida bo'ladigan barcha narsalarga ijobiy munosabatda bo'lish tavsiya etiladi. Talabaga hurmat, o'z muammolarini uddalashda uning potentsial qobiliyatini tan olish, uning o'ziga xosligi va ichki ahamiyatini anglash uning "o'zini" anglashiga yordam beradi.

5. Ijodiy tafakkurni rivojlantirishga qaratilgan muammoli o'qitish usullaridan foydalanish pedagogik, psixologik, akmeologik va boshqa fanlarni o'rganishni tashkil qilishning asosiy usuliga aylanishi kerak.

Ushbu fanlarni o'rganishda muammoli yondashuv muayyan nazariyaning mohiyatini chuqurroq o'rganish, ularni taqqoslash, o'rganilayotgan jarayonlarning ichki mexanizmlariga chuqurroq kirib borish imkonini beradi, chunki muammoli taqdimot uslubining mohiyati o'qituvchiga muammo tug'dirishi va gipotezani shakllantirishdan iborat. Uni qanday tekshirishni, paydo bo'lgan qarama-qarshiliklarni ochib berishni ko'rsatib beradi. SHunday qilib, ilmiy bilimlarning namunalari, muammolarni ilmiy yechimlari

ko'rsatilgan. SHu bilan birga, talabalar nafaqat tayyor ilmiy xulosalarni anglash, tushunish va eslab qolish, balki dalillar mantig'iga, o'qituvchi fikrlarining harakatiga amal qilish imkoniyatiga ega.

T.V. Kudryavtsev[4] mashg'ulotlarda muammoli vaziyatning uchta belgisini beradi:

1) SHunday bo'lishi kerakki, uning qarorini talabalarining shaxsiy bilim faoliyati boshqarishi mumkin.

2) Muammoli vaziyat tufayli kelib chiqadigan savollar o'quvchilarga tegishli bo'lishi kerak.

Muammoli vaziyat xususiyatini o'z ichiga olishi kerak. Ushbu qoidani ochar ekan, T.Kudryavtsev "asosiy muammoning yechimi bir-biridan kelib chiqadigan bo'ysunuvchi muammolarni hal qilish fonida va hodisalar va jarayonlar o'rtasidagi bog'liqlikni ko'rsatishi kerak" deb ta'kidlaydi. A.Matyushkin [5] dialogik tamoyilni muammoli o'qitishning yana bir muhim printsiplari sifatida ta'kidlaydi va ta'kidlashicha, muloqotda fikrlash jarayonlari "aloqa kemalari" tamoyiliga muvofiq amalga oshirilmaydi va o'quv jarayonining o'zi bu holda samarali generativ jarayondir deb kursatadi.

6. Dialog, o'quv usuli sifatida, o'quv jarayoni sub'ektlari munosabatlarining eng maqbul shakli sifatida juda qadimdan ma'lum bo'lgan.

Dialog - bu odamga yangi tajribalarni qabul qilish, eski ma'nolarni qayta ko'rib chiqish va boshqalar uchun qulay sharoit yaratadigan o'ziga xos ijtimoiy-madaniy muhit. Har bir talaba muayyan hayotiy vaziyatga bo'lgan munosabatini asoslashi, uning ma'nosini aniqlashi kerak. Aynan shu holatda o'qituvchi qidiruv jarayoniga aralashish imkoniyatiga ega, bu faqat dialog orqali amalga oshirilishi mumkin. Muloqot jarayonida u o'quvchiga o'zi duch kelgan nizoli vaziyatni ko'rishga yordam beradi.

Muloqot talabalarining shaxsiy funktsiyalarini yangilashga, ularning qiymat tanlovini, tanqidiy hislarni amalga oshirishda

tajriba to'plashga qaratilgan vaziyatni yaratadi.

Bo'lajak pedagoglarning akmeologik kompetentligini takomillashtirish jarayoni asosiy psixologik va pedagogik shartlarga rioya qilingan holda muvaffaqiyatli amalga oshirildi. Masalan:

ta'lim va tarbiya jarayonini insoniylashtirish;

innovatsion ta'lim muhitini yaratish;

ta'lim va kelajakdagi kasbiy faoliyatda sub'ektiv pozitsiyani va shaxsiy ma'noni rivojlantirish; muammoli o'qitish usullari;

o'zini o'zi aktuallashtirish;

dialogik aloqalar.

Umumiy psixologik va pedagogik sharoitlarga qo'shimcha ravishda, xususiyalar aniqlandi va amalga oshirildi, bular quyidagilar: bo'lajak jismoniy tarbiya o'qituvchisining akmeologik motivatsiyasini oshirishga qaratilgan materialning mazmuni; akademik fanlarning kasbiy yo'nalishi; talabalarining o'quv va bilim faoliyati ustidan joriy nazorat; takomillashtirishni bosqichma-bosqich baholash; talabalarining ijodiy va reflektorlik faoliyati murakkabliklarining izchilligi va ketma-ketligi; kasbiy faoliyatning real vaziyatlarini modellashtirish va baholash mezonlari, uslubiy ta'minot, nazorat va sozlashni o'z ichiga oldi. Bo'lajak pedagoglarning akmeologik motivatsiyasini shakllantirish jarayonining texnologik xususiyatlariga muvofiq takomillashtirishni ta'minlash: simulyatsiya qilingan jarayonning asosiy maqsadini aniqlash, o'quv materialini tanlash va tuzish, uning muammosi. Ijodiy fikrlashni rivojlantirish uchun muammoli, inversiya usullari qo'llanilgan. Talabalar bahs-munozaralar, bahs-munozaralar, tahlil va hokazolarga jalb qilindi, talabalarining fikrlash qobiliyati, moslashuvchanligi, o'ziga xosligi, mahsuldorligi uchun sharoitlar yaratiladi.

Akmeologik o'quv uslubi bu talabaga muvaffaqiyat va yuqori natijalarga erishishda yordam beradigan va doimiy ravishda rag'batlantirishga asoslangan uslub yohud o'quv jarayonini loyihalash va bosqichma-

Akmeologik texnikaga quyidagilar kiradi: interfaol o'yinlar, mahorat darslari, ishlab chiqish texnikasi, shaxsga yo'naltirilgan o'qitish uslublari, tahmin qilish usullari, muammolarni qanday hal qilishni o'rgatish usullari va hokazolar. O'qituvchining yaxshi rivojlangan akmeologik yondashuvi asosan o'qituvchining raqobatbardoshligini va kasbiy-ijtimoiy muvaffaqiyatini belgilaydi. Bo'lajak o'qituvchi kommunikativlik kabi professional

Xulosa qilib aytganda, rivojlanish va o'zini o'zi rivojlantirishning akmeologik printsiplari, kasbiy rivojlanish mexanizmlari to'g'risidagi bilimlarni tizimlashtirish uchun " Bo'lajak o'qituvchilarning akmeologik motivatsiyasini rivojlantirishning pedagogik-psixologik xususiyatlari" maxsus seminar dasturi ishlab chiqish ta'limining nazariy va amaliy jihatlarining ajralmas asosi, o'zini o'zi rivojlantirishning asosi bo'ladi.

- Kasb-hunar ta'limi №8, 2024

SIHAT-SALOMATLIKNI SAQLASH VA YAXSHILASHDA SAYOHATLARNING AHAMIYATI

FAYZULLAYEV SHERZOD BAHODIROVICH

Mirzo Ulug'bek nomidagi O'zbekiston Milliy universiteti Jizzax filiali dots.v.b

Annotatsiya: O'shbu maqolada sihat-salomatlikni saqlash va yaxshilashda sayohatlarning ijtimoiy-tarbiyaviy xususiyatlarini o'rganish va O'zbekiston tabiatida sayohatbob manzillarining sharoitlari xamda imkoniyatlari, ularning inson salomatligini ta'minlashdagi o'rni va ahamiyati, afzalliklari to'g'risida fikr yuritiladi.

Kalit so'zlar: mahalla, sayohat, sog'lomlashtirish, turizm, o'quvchi-yoshlar.

Bugungi kunda Respublikamizda ona tabiatni asrash, tabiiy muvozanatni saqlash umumxalq va umummilliy harakatga aylandi. Undan yosh avlodni vatanparvarlik va ona tabiatga mehr-muhabbat ruhida tarbiyalashda keng foydalanilmoqda. Ekologik sayohatlar yoshlarni jismoniy tarbiyalash, ularni sog'lomlashtirish ishlarining muhim tarkibiy qismi hisoblanadi. Faqat unga qiziqish, astoydil shug'ullanish asosida muayyan salomatlik darajalarni talab etadi. Lekin, shunday bo'lsada sayr-sayohatlarning joylari, tabiat manzaralari sihat-salomatlikni mustaxkamlashda ma'lum bir talablarni quyaadi. M: maktab va litsey, kasb-hunar kollejlari talabalari, oliy ta'lim muassasalari talabalari uchun o'lkani o'rganish, tabiatni muhofaza qilish, noyob gullar, daraxtlarni izlab topish, ekologik vaziyatlarda ishtirok etish kabi vazifalari oldinga qo'yilgan. Tabiiyki, bu jarayonlar faol harakatsiz amalga oshmaydi. Shu sababli yoshlar jismoniy tayyorgarlikka ega bo'lishi, sayohatlarda esa uni kamolotga yetkazishi lozim bo'ladi. Keksa ayollar va erkaklar esa reja asosida rasmiy ravishda (putyovka orqali) yoki tanlangan tabiat manzarasida erkin dam olish uchun sayr-sayohatlar o'tkazishmoqda. Jismoniy salomatlik: Sayohat ko'pincha yurish, suzish yoki yangi joylarni o'rganish kabi jismoniy faoliyatni o'z ichiga oladi. Ushbu mashg'ulotlar bilan shug'ullanish yurak-qon tomir sog'lig'ini

yaxshilashga, mushaklarni kuchaytirishga va umumiy jismoniy tayyorgarlikni oshirishga yordam beradi.

Takidlanganidek sayr-sayohatlar ishtirokchidan faol harakat qilishni (yugurish, yuk ko'tarish tog'larga chiqish, turli to'siqliklardan o'tish) talab etiladi. Ruhiy salomatlik: Sayohat orqali kundalik hayotdan tanaffus qilish stress va tashvish darajasini kamaytirishi mumkin. Yangi tajribalar va muhitlarga ta'sir qilish miyani rag'batlantirishi, kayfiyatni yaxshilashi va ruhiy farovonlikni oshirishi mumkin.

Sayohat boshqalar bilan bog'lanish imkoniyatini beradi - yo'lda yangi odamlar bilan uchrashish yoki oila yoki do'stlar bilan tajriba almashish. Ijtimoiy aloqalarni o'rnatish ruhiy salomatlik natijalarini yaxshilash bilan bog'liq.

Stressni kamaytirish: Sayohat orqali ish mas'uliyatidan yoki boshqa stresslardan voz kechish odamlarga dam olish va batareyalarini zaryad qilish imkonini beradi. Kundalikdan bu uzilish stress darajasini pasaytirishi va dam olishga yordam beradi

Sayohat hayotingizni turli yo'llar bilan boyitadigan noyob tajribalarni taqdim etadi:

Turli madaniyatlarni bevosita boshdan kechirish sizning dunyoqarashingizni kengaytirishivadunyohaqidagitushunchangizni oshirishi mumkin. Siz an'anaviy marosimlarga

guvoh bo'lishingiz, tarixiy diqqatga sazovor joylarni o'rganishingiz va mahalliy urf-odatlar bilan shug'ullanishingiz mumkin. Muntazam sayohatni turmush tarzingizga kiritish umumiy salomatlik va farovonligingiz uchun uzoq muddatli foyda keltirishi mumkin. Biroq, sayohat paytida xavfsizlik choralariga rioya qilish, masalan, suvsizlanish, sog'lom ovqatlanish, tez-tez piyoda yurish yoki mahalliy jismoniy faoliyat bilan shug'ullanish orqali faol qolish, sog'lig'ingizga ijobiy ta'sir ko'rsatishini ta'minlash muhimdir. Umuman olganda, noyob sayohat tajribalari shaxsiy o'sish, o'z-o'zini kashf qilish va dunyomizning xilma-xilligini chuqurroq qadrlash uchun imkoniyatlar beradi.

O'zbekiston tabiati va manzaralariga sayohatlar uyushtirishda insonlar uchun manzur bo'ladigan faol jismoniy tarbiya vositalaridan foydalanish yo'llarini asoslash tadqiqot ishining maqsadi hisoblanadi. Shu asosda quyidagi vazifalarni o'z oldimizga qo'yganmiz, ya'ni:

1. Sihat-salomatlikni saqlash va yaxshilashda sayohatlarning ijtimoiy-tarbiyaviy xususiyatlarini o'rganish.
2. O'zbekiston tabiatida sayohatbob manzillarining sharoitlari bilan tanishish.
3. Keksa yoshdagi insonlar uchun sayohatlardagi faol harakatlarinig turlarini ishlab chiqish va tavsiya etishdir.

Ta'kidlash joizki, sayohatlarning (turizm) shakl jihatdan turlari, maqsad va vazifa hamda mazmun jihatdan bir biridan jiddiy farq qiluvchi xususiyatlari mavjud. Ya'ni, sayr (ekskursiya) va sayohat (piyoda yurish) jarayonlarida asosan tomosha, tarixiy-madaniy obidalar bilan tanishish, o'rganish, o'lkani o'rganish, tadqiqotlar o'tkazish (biologiya, tibbiyot soxalarida dorivor o'simlik, giyohlarni topish) qo'riqhona, o'rmon xo'jaligi xodimlari va mehnatkash aholiga ko'maklashish (hashar kabi) amaliy faoliyatlar tashkil etishmoqda. O'zbekiston mustaqilligi sharoitida ishchi xizmatchi, ziyoli va mehnat faxriylari hordiq chiqaradigan dam olish, sog'lomlashtirish maskanlari ko'paymoqda. Ularning faolyatida

esa go'zal manzarali, diqqatga etiborli joylarga sayr-sayohatlar (ulov va piyoda shaklida) qiziqarli ravishda tashkil etilib, yil sayin dam oluvchi, hordiq chiqaruvchi ayollar va erkaklar soni ko'paymoqda. Ayniqsa oilaviy ravishda ishtirok etish, mustaqil ravishda oila bilan xush manzarali joylarga bir kunlik hamda tunab kelish sayohatlari mazmunli o'tkazilmoqda. "O'zbekiston tabiati", "O'zbekiston milliy bog'i", "Buyuk ipak yo'llari" kabi turkumdagi telefilmlar, O'zbekiston teleradio kompaniyasi mahsulotlari bo'lib ularda go'zal manzarali joylar, sihatgohlar, oromgohlar, sayohatbob manzillar nomoyish etilib, axolining sayohatlarga bo'lgan qiziqishi hamda amaliy faoliyatlarning ko'paytirmoqda. Ayniqsa: Toshkent viloyati xududlaridagi Xumson, Chorbog', Oqtosh, Soyliq, Chimyon, Beldor soy, Kumushkon kabi dam olish, oromgoxlar, sihat-goxlar diqqatga sazovardir. Maftunkor Farg'ona vodiysidagi xushanazarali joylar (Shoximardon, Arslonbob, Chotqol, Chimyon va x.k.) barchaning xavasini oshiradi; Ikkinchi Shvesariya deb nom olgan "Zomin sharsharasi" milliy bog'i (Jizzax viloyati) va Nurota tizma tog'lari orasidagi tabiat manzaralari (Qo'riqxona) eshitgan kishini o'ziga chorlaydi; Zarafshon sohillari, Omonqo'ton o'rmonlari (Samarqand viloyati) faqat mahalliy va Respublika aholisigina emas, hatto chet el turist mexmonlarini ham lol qoldiradi; Surxandaryo va Qashqadaryo tog' manzaralarida sharsharalar, noyob dorivor o'simlik xamda mevali daraxtlar ishtirokchilariga zavq bag'ishlaydi. Yuqorida zikr etilgan tabiat manzaralari, ularda joylashgan sog'lomlashtirish maskanlari u yoki bu shakl hamda mazmunda Sirdaryo, Zarafshon, Amudaryo etaklari, Buxoro, Navoiy, Qizilqum cho'llarida ham o'ziga xos xususiyatlarni kasb etmoqda. Tabiat inom etgan nematlar (manzaralar, oziqalar, dorivor o'simliklar va h.k) va oromgoh sihatgohlardagi sog'lomlashtirish tadbirlari, sayr-sayohatlardan namunalarni namoish etish. Shifokor,

jismoniy tarbiya talimi namoyoondalarining, sog'liqni saqlash, ularni umrini uzaytirish omillari haqidagi suhbatlari bilan tanishtirish; Ertalab va kunning yarmida gimnastika mashqlari, harakatli, o'yinlar, yoqimli xamda o'ynoqi raqslarni ijro etish; Oilaviy bo'lib kechki paytlarda hushmanzarali bog'lar, hiyobonlarda sayr qilish. Teleko'rsatuvdagi sog'lomlashtirish mashqlari, sayr-sayohatlarni doimo ko'rib berish, ularni amalda bajarish. Tibbiyot, jismoniy barbiya talimi va badiiy asarlarda tasvir etilgan uzoq umr ko'rishga doir mavzularni o'qish, amal qilish. Xalqimiz, millatimizga erish (noo'xshov noodatiy) bo'lgan bazi bir illatlardan (kiyinish, uyalish, tortinish, dangasalik, zebu-ziynatga botib g'o'ddayib yuurish va h.k) qutilish; Salomatlik yo'lida zarur, ehtiyojlar natijasida sport kiyimlarini kiyish, o'yin maydonlari (turar joylar) va hiyobonlar sayr qilish, yugurish, raqslarga tushish (musiqa ostida) maqsadga muvofiqdir

Turizm iqtisodiyoti dunyo davlatlarining asosiy daromad manbalaridan xisoblanadi. Rivojlangan va rivojlanish yo'lida bo'lgan davlatlarning milliy daromadida turizmdan kelayotgan daromadlar katta ulushni tashkil etadi. Amerikadagi "Sarguzasht sayoxatchilar jamiyati" ning xisoblariga kura bir yilda (1998-1999 yillar misolida) 78 million amerikalik, sayoxatlarga 220 milliard dollar sarflab, tabiat kuynida dam olib kaytgan. Keniya milliy daromadining 80% turizmdan oladi. Chilida 30% axoli turistlarga xizmat kursatish bilan band buladi. Butun jaxon turistik tashkiloti x, isob-kitoblariga kura 2020 yilga borib Yer sharida turizm yanada rivojlanadi yoki sayyoxatchilar soni 1,6 mlrd. kishidan oshishi kuzda tutilmokda. Olingan ma'lumotlarga kura 1997 yilda turistlar soni 625 mln. kishini tashkil etgan bo'lsa, 1998 yilda sayoxatchilarning soni urtacha 14,8%ga oshganligi ma'lum bo'ldi. Dunyoning kator mamlakatlari Turkiya, Yegipet, Tailand, Malayziya, Kipr, Xindiston,

Yaponiya, Fransiya, Italiya, Ispaniya va boshqa mamlakatlarda turizmni rivojlantirish uchun kator tadbirlar bajarilmoqda. Bu mamlakatlarda turizmni rivojlantirishga bo'lgan sababning maqsadi shuki, mamlakat budjetiga turizm orqali katta valyuta mablagi tushiriladi. Vatanimiz mustakilligi ulkamizda ekologik turizmni rivojlantirishga yanada keng imkoniyatlarni yaratmoqda. Respublikamiz viloyatlari boy turistik va ekoturistik imkoniyatlarga ega. Keyingi 10 yil ichida turizm bilan shugullanayotgan davlatlar soni 47 tadan 123 taga oshdi.

Bular ichida Zomin, Baxmal, Forish, Chortok, Nurota, Kitob, Shaxrisabz, Urgut, Boysun, Bustonlik va boshka tumanlari boy ekoturistik industriyaga ega. Bu tumanlarda togli zonalarga sayoxatni, shuningdek, sport, ekoturizm va rekreatsiyani, reabilitatsiya va relaksatsiya tadbirlarini rivojlantirish uchun yetarli shart-sharoitlar bor.

O'zbekiston ekoturistik saloxiyatining yana bir uziga xos jixati shundaki, mamlakatimizda tabiatdagi relef shakllarining tog', tekislik, chul, adir, dasht kabi barcha kurinishlari mavjud. Shu urinda aytib utish joizki, ana shunday ekoturistik saloxiyatga ega xududlarning ichki imkoniyatlari, uziga xos ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishi, shakllangan infratuzilma va investitsion xususiyatlaridan kelib chiqib, ekoturistik zonalar barpo etish maqsadga muvofiqdir. Bunda maxalliy shart-sharoitlarni xisobga olish, turizm industriyasini rivojlantirishga maxalliy axolini jalb etish katta iktisodiy foyda berishi mumkin.

O'zbekistonda ekologik turizm bugungi kunda keng rivojlanib bormoqda. Zotan, ulkamiz tabiatining uziga xosligi kupchilikni xayratda koldiradi. Bu yerda bir paytning uzida cheksiz saxrolarni xam, baland korli tog'lar, vodiy va voxalar, suvi mul daryolarning betakror guzalligini xam uchratish mumkin. Mamlakatimizdagi geografik va tabiiy sharoitlar ekologik turizmni rivojlantirish uchun juda

kulaydir. Ayniqsa, chet ellik sayyoxdar uchun o'lkamizning boy tarixiy merosi, arxitekturasi, arxeologik va monumentap yodgorliklari, tabiat kuyniga, jumladan, tog bagriga sayoxat, alpinizm, agroturizm kabi turizm turlari juda qiziqarlidir. Ekoturizmning rivojlanishi yurtimizda ilm-fan, ma'rifat va madaniyatni yanada tarakkiy etgirishda, shuningdek, tabiatni muxofaza qilish, noyob usimliklar va xayvonot dunyosini asrash, bio xilma- xillikni saqlash singari muxim yunalishlarda aloxida axamiyat kasb etmoqda. Yangi ish o'rinlarini tashkil etish, axoli bandligi, turmush darajasi va farovonligini yuksaltirish, iqtisodiy isloxotlarning ijtimoiy samarasini oshirishda xam xududlarda ekologik turizmni keng yulga qo'yish ijobiy natijalar berishi tayindir. Biroq bu raqam zamirida turizm soxasining ulushi xamon pastligicha

qolmoqda. Bu muammoning yechimlaridan biri sifatida esa mexnat resurslari tobora ortib borayotgan mamlakatimizda ekologik turizmni yanada rivojlantirishni kurishimiz mumkin.

Yuqoridagilardan kelib chiqib, Respublikamizning xar bir viloyatida turizmni tashkil qilish va uni rivojlantirish imkoniyatlari juda katta ekanligini ta'kidlash lozim. Bunda zamonaviy axborot texnologiyadan foydalanib ish olib borish va sayoxatchilarning didiga mos turistik yunalishlarni va turistik xizmatni tashkil qilishga, yurtimiz ekomadaniyatini kursatib berishga xar bir turistik soxaga daxldor inson uchun zarurdir. Bular respublikamizda ekoturistik xududlar va unda yashovchi axolining iqtisodiy rivojlanishini ta'minlashda muxim axamiyat kasb etadi.

Foydalanilgan adabiyotlar :

1. Abdumalikov R., Xoldorov T. Turizm: O'quv qullanma .: O'qituvchi 1988.
2. Xolliiev I., Ikromov A. Ekologiya: O'quv qullanma T.: Mexnat, 2001, 208 b
3. O'zRning "Turizm to'g'risida"gi qonunini T.: 1999. Yangi taxrir. 2019 .18 iyun.

ESHITISHDA NUQSONI BO'LGAN BOSHLANG'ICH SINIF O'QUVCHILARIDA TASVIRIY FAOLIYATNING ROLI

SADIROVA KAMOLA GIYOZOVNA

Nizomiy nomidagi Toshkent davlat pedagogika universiteti Surdopedagogika va inklyuziv ta'lim kafedra o'qituvchisi PhD

Annatsiya. Boshlang'ich sinf kar va zaif eshituvchi o'quvchilar keng hajmdagi predmetlarning tekislikdagi tasvirida qiyinchilik bilan bajaradilar. Shu o'rinda uchinchi sinfdagi eshitadigan tengdoshlari esa – qisman hajmli uzatish usullaridan foydalanadilar, ya'ni tasvirlash usullarini birlashtiradilar o'zlashtirish va asl predmetning bilan tasvirlashda ya'ni tasviriy masalalar sharoitida olingan bilimlarni o'tkazish katta mehnat orqali bo'ladi, aniq predmetlarni tasvirlash o'rganilgan usullarni umumlashtirishda qiyinchilikni uzoq his etadi. Ularga ko'rgazmali sxemali ishlatishda bosqichli kengaytirilgan bilimlar berish kerak bo'ladi, har bir kuzatish va tasvirlash bosqichi so'z bilan ifodalanadi.

Kalit so'zlar: Tasviriy san'at, tasviriy faoliyat, hajm, asl predmet, o'lchov, rang, ko'rgazmali qurollar, kar va zaif eshituvchi o'quvchi, bilish jarayoni, nutq, korreksiya.

Аннотация. Глухие и слабослышащие ученики начальной школы испытывают трудности с плоскими изображениями крупных предметов. В то же время их сверстники, слышащие в третьем классе, - частично используют объемные способы передачи, то есть сочетают способы описания, усвоения и описания исходного предмета, то есть передачи знаний, полученных в условиях описательные проблемы требуют большого труда, описание конкретных объектов долго испытывает трудности с обобщением изученных методов. Им необходимо поэтапно давать углубленные знания в использовании наглядной схемы, каждый шаг наблюдения и описания выражается словами.

Ключевые слова: Изобразительное искусство, изобразительная деятельность, объем, исходный предмет, масштаб, цвет, наглядные пособия, глухой и слабослышащий школьник, познавательный процесс, речь, коррекция.

Kar va zaif eshituvchi o'quvchilarning tasviriy faoliyatda bilish jarayoni va nutq shakllanishining xususiyatlari aks ettiriladi. Eshitishda nuqsoni bo'lgan bolalar ob'ektni idrok qilishda, sog'lom eshitadigan bolalarga qaraganda xotirada kam belgilarni saqlab qoladilar.

Xotiraga tayanib rasm chizishda ular sezilarli darajada kam detallarni qabul qiladilar. Bunda ularga ob'ekt yaxshi tanish bo'lsa ham ob'ektning tuzilishidagi zarur xarakterli qismlarni tashlab ketadilar. Masalan, odamni tasvirlaganda – bo'yin qismi, daraxt rasmida esa shoxlari qolib ketadi va hokazo. Boshlang'ich sinf kar va zaif eshituvchi o'quvchilar keng hajmdagi predmetlarning tekislikdagi tasvirida qiyinchilik bilan bajaradilar. Shu o'rinda uchinchi sinfdagi eshitadigan

tengdoshlari esa – qisman hajmli uzatish usullaridan foydalanadilar, ya'ni tasvirlash usullarini birlashtiradilar. O'zlashtirish va asl predmet bilan tasvirlashda ya'ni tasviriy masalalar sharoitida olingan bilimlarni o'tkazish katta mehnat orqali bo'ladi, aniq predmetlarni tasvirlash o'rganilgan usullarni umumlashtirishda qiyinchilikni uzoq his etadi. Ularga ko'rgazmali sxemali tasvirlarni ishlashda bosqichli kengaytirilgan bilimlar berish kerak bo'ladi va har bir kuzatish va tasvirlash bosqichi so'z bilan ifodalanadi.

Tasviriy faoliyat mashg'ulotlarida u yoki bu so'zlar, tushunchalar ustida ishlash bilan birga nutqning talaffuz tomonini takomillashtirishga katta ahamiyat beriladi. Tasviriy faoliyat mashg'ulotlari eshitishda nuqsoni bo'lgan bolalarda eshitish qobiliyatini, go'zallikni

ko'rish va his qilishni rivojlantiradi.

Bolalarda tasviriy faoliyat jarayoniga yana quyidagi omillar ta'sir ko'rsatadi: Bola ijod qilayotgan sharoit, bolaning shaxsiy xususiyatlari, iste'dodi, motivatsiyasi, badiiy ijodiyotga qiziqishi, ish materiallari, bola bilan o'zaro munosabat jarayonida kattalarga bo'lgan ishonchi, xavsizlik munosabatlarida ishonch tuyg'usi va boshqalar. Kattalar bolalarni tushunishi esa ulardagi ijod mahsulotlarini ijobiy tomonga o'zgartiradi, bolalar qiyinchilikka duch kelganlarida kattalar yordam beradilar, bolalarning nozikligini xis etgan holda bola ijodining boshlanishini qo'llab-quvvatlashga tayyor turadilar. Tasviriy faoliyati bolalarning eng sevimli mashg'ulotlaridan biri hamda eshitishda nuqsoni bo'lgan bola uchun korreksion rivojlanishning ahamiyati katta.

Bu esa kichik maktabgacha yoshdagi eshitishda nuqsoni bo'lgan bolalarning har tomonlama rivojlanishi uchun tasviriy faoliyat mashg'ulotlarining hamma imkoniyatlaridan foydalanish zarurligini aniqlaydi.

Tasviriy faoliyatning asosiy vazifalaridan biri eshitishda nuqsoni bo'lgan bolalarni bilish faoliyatini rivojlantirishdir. Surdopedagog bolalarga atrof olamni, predmetni uning mohiyatini idrok qilishga o'rgatadi. Tasviriy faoliyatda idrok qilingan materialni oldin og'zaki nutq orqali bayon etishlarini so'raladi, so'ngra chizish orqali qanchalik to'g'ri idrok qilganliklarini bilish mumkin.

Bolalarning rivojlanishida tafakkurning faol ishtirokisiz, idroki, tasavvuri va boshqa bilish jarayonlari rivojlanmaydi. Bolalar tasviriy faoliyatda bir qator intellektual operatsiyalarni bajarishga majbur bo'ladilar. Idrok etilgan obyektни fikrlash, chizmani ketma-ketlik bilan bajarish, obyekt bilan chizmani (rasmni) taqqoslash, rasm qismlarini solishtirish. Vazifani to'g'ri bajarish uchun bir qator aqliy harakatlar bajariladi, analiz, sintez, rejalashtirish, solishtirish va boshqalar. Bolalar taqqoslash jarayonida tayyor bo'lgan

obyektning umumiy hajmiga va rangiga ahamiyat beradilar.

Tasviriy faoliyat jarayonida eshitishda nuqsoni bo'lgan bolalar diqqatini to'plash, tarbiyalashda turli tuman kurgazmali qurollardan keng foydalanish ijobiy natija beradi.

Predmet va xodisalarni idrok etishda bolalar predmetni boshqasiga ko'ra kattaligini yoki kichikligini bilishlari kerak. Atrofdagi predmet va xodisalarni idrok etishda bolalar qog'ozning ung, chap, yuqori va pastki tomonlarini bilishlari kerak. Bolalar qog'ozda real muxitni aks ettirishni tasavvur eta olishlari kerak. Eshtitishda nuqsoni bo'lgan bolalar qog'ozdan to'g'ri foydalanish malakasi shakllangan bo'lsa, bolalar predmetlar joylashuvini to'g'ri aks ettiradilar. Bolalar predmetni kuzatish jarayonida tasavvurga ega bo'ladilar, eslab qolishga, formasini katta-kichikligini, rangini, fazodagi joylashuvini, tasavvurga asta-sekin mashg'ulot davomida ega bo'ladilar.

Tasviriy faoliyatda boladan o'z qobiliyatini har taraflama ko'rsatishga harakat qilishini talab etiladi. Biror bir predmetni chizishdan oldin, uni yaxshilab kuzatib, ko'rib chiqiladi. Bundan tashqari formasini, tuzilishini, rangini fazoviy joylashuvini aniqlanadi. Chizishdan oldin obyektни diqqat bilan kuzatib o'xshash tomonlarini ko'rsatib berishlarini so'raladi. Bolalarni maqsadli rasm chizishga yo'naltirganda o'xshash katta-kichik, har-xil, predmetni bo'laklarini, oldingi chizgan rasmlariga solishtirganda nisbatan yaxshiroq chiza boshlaydilar. Rasm chizishda bolalarda analiz, sintez, fikrlash funksiyalarining rivojlanishiga imkoniyat tug'diriladi.

Rasm darslarida bolalarning estetik didlari rivojlantiriladi, shuningdek rasm chizishda ketma-ketlikka rioya qilish o'rgatib boriladi. Rasm chizishni sistemali olib borishda propedevtik – tayyorlov etapining ahamiyati katta. Propedevtik davrning asosiy vazifasi o'qituvchi har bir o'quvchining qobiliyati va

G'UYAVIY TARBIYA TIZIMINING QUROLI KUCHLARI HARBIY XIZMATCHILARINING KASBIY XULQ-ATVORI VA QARORLAR QABUL QILISHIGA TA'SIRI

DUSMATOV ULUG'BEK BEGMATOVICH

T.N.Qori-Niyoziy nomidagi O'zbekiston pedagogika fanlari ilmiy tadqiqot instituti
Qoraqalpog'iston filiali mustaqil tadqiqotchisi

Annotatsiya. Ushbu maqolada mafkuraviy ta'lim tizimining qurolli kuchlar tarkibidagi harbiy xizmatchilarning kasbiy xulq-atvori va qarorlar qabul qilish jarayonlariga ta'siri ko'rib chiqiladi. Asosiy e'tibor mafkuraviy tamoyillarning uzatilishi harbiy xizmatchilarning axloqiy asoslari, yetakchilik qobiliyatlari va umumiy qaror qabul qilish qobiliyatiga qanday ta'sir qilishini tahlil qilishdir. Ko'p qirrali yondashuvni qo'llash orqali tadqiqot mafkuraviy tarbiya va qurolli kuchlar a'zolarining xatti-harakatlarida qadriyatlarning keyingi namoyon bo'lishi o'rtasidagi murakkab munosabatlarni yoritishga qaratilgan. Maqolada ushbu tadqiqotning kutilayotgan natijalari qurolli kuchlardagi mafkuraviy ta'lim tizimlarining samaradorligi to'g'risida qimmatli fikrlarni o'z ichiga oladi, takomillashtirish bo'yicha amaliy tavsiyalar beradi. Shuningdek, maqolada O'zbekistonning tarixiy sharoiti, mustaqillikning dastlabki kunlaridan to'hozirgi kungacha Qurolli Kuchlari harbiy xizmatchilarini mafkuraviy tayyorlash tizimi evolyutsiyasi ko'rib chiqiladi.

Kalit so'zlar: mafkuraviy, ta'lim, tizim, harbiy xizmatchi, kasbiy, xulq-atvor, qaror qabul qilish, evolyutsiya, tahlil.

Аннотация: В данной статье рассматривается влияние системы идеологического воспитания на профессиональное поведение и процессы принятия решений военнослужащих Вооруженных Сил. Основное внимание уделяется анализу того, как передача идеологических принципов влияет на этические рамки, лидерские качества и общую компетентность военнослужащих в принятии решений. Используя многоаспектный подход, исследование призвано пролить свет на сложную взаимосвязь между идеологическим воспитанием и последующим проявлением ценностей в поведении военнослужащих. В статье ожидаемые результаты этого исследования включают ценную информацию об эффективности систем идеологического образования в вооруженных силах, а также практические рекомендации по улучшению. В статье рассматривается исторический контекст Узбекистана, рассматривается эволюция системы идеологической подготовки его вооруженных сил с первых дней независимости до настоящего времени.

Ключевые слова: идеологический, образовательный, системный, военный, профессиональный, поведенческий, принятие решения, эволюция, анализ.

KIRISH: Qurolli kuchlar harbiy xizmatchilarining shaxsiy tarkibini mafkuraviy tayyorlash tizimini tushunish va sinchiklab o'rganish harbiy samaradorlik, milliy xavfsizlik va fuqarolik-harbiy munosabatlarga keng qamrovli ta'sir ko'rsatishi tufayli muhim ahamiyatga ega. Harbiy ta'lim va ta'limning ushbu jihatini o'rganishning muhimligini bir necha asosiy sabablar ta'kidlaydi:

Milliy o'zlik va birlik: Qurolli kuchlar harbiy xizmatchilarining milliy o'ziga xosligini shakllantirishda mafkuraviy

tayyorgarlik tizimi hal qiluvchi rol o'ynaydi. Harbiylar o'z milliy qadriyatlari, urf-odatlar va tarixiga chuqur g'urur va sadoqat tuyg'ularini singdirish orqali nafaqat jismoniy chegaralar himoyachisi, balki jamoaviy o'zlik posboniga ham aylanadi. Bu xodimlar o'rtasida birdamlikni ta'minlaydi, umumiy maqsad bilan yaxlit kuch yaratadi.

Kasbiy xulq-atvor va axloq: Mafkuraviy tayyorgarlik orqali beriladigan qadriyatlar qurolli kuchlar shaxsiy tarkibining mustahkam axloqiy asoslarini shakllantirishga xizmat qiladi. Bu ularning kasbiy xulq-atvorini

boshqaradi, halollik, intizom va mas'uliyat tamoyillarini singdiradi. Mafkuraviy tayyorgarlik tizimi tomonidan o'rnatilgan axloqiy asoslarni tushunish turli xil operatsion senariylarda harbiy xizmatchilarning axloqiy xulq-atvorini baholash va ta'minlash uchun juda muhimdir.

Murakkab muhitda qaror qabul qilish: Harbiy operatsiyalar ko'pincha murakkab va dinamik muhitda yuqori darajadagi qarorlarni qabul qilishni o'z ichiga oladi. Mafkuraviy tayyorgarlik tizimi qurolli kuchlar shaxsiy tarkibining ongi va qaror qabul qilish jarayonlariga ta'sir qiladi. Ushbu tizimni o'rganish nafaqat strategik va taktik mulohazalarni, balki ularning harakatlarini boshqaradigan mafkuraviy tamoyillarni ham hisobga olgan holda, odamlar bosim ostida qanday tanlov qilishlari haqida tushuncha beradi.

Harbiy-fuqarolik munosabatlari: Harbiy va fuqarolik hokimiyati o'rtasidagi munosabatlar davlat boshqaruvining muhim jihati hisoblanadi. Mafkuraviy tayyorgarlik tizimi harbiy qadriyatlarni shakllantirish va uni jamiyat normalariga moslashtirish orqali fuqarolik-harbiy munosabatlarga ta'sir qiladi. Ushbu munosabatlarni tushunish harbiy avtonomiya va fuqarolik nazorati o'rtasidagi muvozanatni saqlash, demokratik boshqaruv barqarorligiga hissa qo'shish uchun juda muhimdir.

Chidamlilik va moslashuvchanlik: Global xavfsizlik landshafti rivojlanib borar ekan, qurolli kuchlar chidamli va yangi chaqiriqlarga moslashishi kerak. Mafkuraviy tayyorgarlik tizimi harbiy xizmatchilarni rivojlanayotgan tahdidlarga qarshi turish uchun zarur bo'lgan aqliy chidamlilik va moslashuvchanlik bilan jihozlaydi. Ushbu tizimni o'rganish qurolli kuchlarning xavfsizlik bilan bog'liq muammolarga qanday tayyorgarlik ko'rishi va ularga javob berishi haqida tushuncha beradi.

Ma'naviyat va motivatsiya: Qurolli kuchlar xodimlari o'rtasida yuqori ma'naviyat va motivatsiyani saqlash operatsiya samaradorligi uchun juda muhimdir. Mafkuraviy ta'lim tizimi ilhom manbai bo'lib xizmat qiladi, ularda o'z ishining haqqoniyligiga qat'iy ishonch, millat g'oyalariga sadoqatni tarbiyalaydi. Mafkuraviy motivatsiya dinamikasini tushunish motivatsion va fidoyi harbiy kuchni saqlab qolish uchun zarurdir.

Xalqaro nufuz va hamkorlik: Intizomli va mafkuraviy jihatdan uyg'unlashgan harbiy davlatning jahon miqyosidagi obro'-e'tiborini oshiradi. Mafkuraviy tayyorgarlik tizimini o'rganish qurolli kuchlar harbiy xizmatchilarining xalqaro hamkorlik va tinchlikparvarlik sa'y-harakatlariga qanday hissa qo'shishi haqida tushuncha beradi. Bu harbiylarning ijobiy imidjini shakllantirish va ittifoqchi kuchlar bilan samarali hamkorlikni rivojlantirish uchun juda muhimdir.

ADABIYOTLAR SHARHI: So'nggi yillarda O'zbekiston modernizatsiya jarayonini boshdan kechirdi va global miqyosdagi faollik ortdi. Qurolli kuchlarning mafkuraviy tayyorgarligi yanada istiqbolli istiqbolni aks ettiruvchi rivojlanib, moslashuvchanlik, xalqaro hamkorlik va O'zbekistonning jahon miqyosida ijobiy obro'sini yuksaltirishga urg'u berdi. Prezident Shavkat Mirziyoyevning murojaatida mamlakatimizning kelajakka oid istiqbollari belgilab berilgan bo'lib, uni modernizatsiya qilish borasidagi sa'y-harakatlar, qurolli kuchlarning o'rni, jumladan, mafkuraviy tayyorgarlikdagi o'zgarishlar haqida tushunchalar berilgan. Rustamovning tadqiqot ishi O'zbekistonning tashqi siyosatini o'rganib, qurolli kuchlarning mafkuraviy tayyorgarligi mamlakatning global intilishlari va hamkorlikdagi sa'y-harakatlariga qanchalik mos kelishiga oydinlik kiritadi.

Ushbu tahlil O'zbekiston qurolli kuchlarining mafkuraviy tayyorgarlik tizimi evolyutsiyasini tavsiflaydi, asosiy tarixiy davrlarni, siyosiy o'zgarishlarni va harbiy doktrinaning moslashuvini yoritadi. Ma'lumotnomalar O'zbekiston Respublikasi Qurolli Kuchlari mustaqilligining dastlabki kunlaridan to hozirgi kungacha uning rivojlanishi va o'ziga xosligida mafkuraviy tayyorgarlik qay darajada ajralmas bo'lib kelganligi haqida har tomonlama tushuncha berib, turli istiqbolli fikrlarni taqdim etadi.

Xulosa sifatida, qurolli kuchlar harbiy xizmatchilarini mafkuraviy tayyorlash tizimini o'rganish uning harbiy madaniyat, xulq-atvor va munosabatlarni shakllantirishdagi ko'p qirrali rolini tushunish uchun muhim ahamiyatga ega. Bunday tadqiqotlar natijasida olingan tushunchalar samarali harbiy strategiyalarni ishlab chiqish, demokratik tamoyillarni saqlash, davlatning umumiy xavfsizligi va barqarorligini ta'minlashga xizmat qiladi.

METODOLOGIYA: Qurolli kuchlar harbiy xizmatchilarining kasbiy xulq-atvori va qarorlar qabul qilishiga mafkuraviy ta'lim tizimining ta'sirini yaxshilash ta'lim, tashkiliy va madaniy strategiyalarni o'zida mujassam etgan kompleks yondashuvni o'z ichiga oladi. Mafkuraviy tarbiya ta'sirini kuchaytirishning bir necha usullari mavjud:

Muvofiqlik va kontekstualizatsiya: Mafkuraviy tarbiya qurolli kuchlar oldida turgan zamonaviy muammolar va sharoitlarga mos kelishini ta'minlash. Mafkuraviy tamoyillarni harbiy xizmatchilar duch kelishi mumkin bo'lgan haqiqiy senariylar va muammolar bilan bog'lang.

Interfaol va qiziqarli ta'lim usullari: Harbiy xizmatchilarni faol jalb qilish uchun amaliy mashg'ulotlar, simulyatsiyalar va guruh muhokamalari kabi interfaol va ishtirokchi o'qitish usullaridan foydalaning. Tanqidiy fikrlashni va mafkuraviy tamoyillar

va ularni qo'llash bo'yicha ochiq muloqotni rag'batlantiradigan muhitni shakllantirish.

Yetakchilik treningi: Samarali qarorlar qabul qilish uchun zarur bo'lgan ko'nikmalarni rivojlantirish uchun etakchilik mashg'ulotlarini mafkuraviy tarbiya bilan integratsiyalash. Qarorlarni qabul qilishda axloqiy qadriyatlar muhimligini ta'kidlab, axloqiy etakchilikni ta'kidlang.

Axloqiy dilemma senariylari: Harbiy xizmatchilarga qaror qabul qilish jarayonlariga shubha qiladigan axloqiy dilemma senariylarini taqdim eting. Turli qarorlarning oqibatlarini muhokama qilish va tahlil qilish, kasbiy xulq-atvorda axloqiy fikrlarning ahamiyatini kuchaytirish.

Texnologiyani birlashtirish: Mafkuraviy tarbiyani kuchaytirish uchun virtual reallik simulyatsiyasi yoki onlayn platformalar kabi zamonaviy texnologiyalardan foydalaning. O'quv tajribasini yanada dinamik va qiziqarli qilish uchun multimedia vositalaridan foydalaning.

Uzluksiz trening va malaka oshirish: Uzluksiz ta'lim va kasbiy rivojlanish imkoniyatlarini ta'minlaydigan uzluksiz ta'lim modelini amalga oshirish. Rivojlanayotgan mafkuraviy va axloqiy muammolarni hal qiluvchi kurslar va seminarlarni taklif qiling.

Mentorlik dasturlari: Tajribali harbiy rahbarlar axloqiy muammolarni hal qilishda yosh xodimlarga rahbarlik qilishi va qo'llab-quvvatlashi mumkin bo'lgan murabbiylik dasturlarini yarating. Qurolli kuchlar ichida murabbiylik va ochiq muloqot madaniyatini rivojlantirish.

Qayta aloqa mexanizmlari: Harbiy xizmatchilarning mafkuraviy tarbiya samaradorligi to'g'risida fikr-mulohazalarini olish mexanizmlarini ishlab chiqish. O'quv rejasi va etkazib berish usullariga kerakli tuzatishlar va takomillashtirishlar kiritish uchun fikr-mulohazalardan foydalaning.

Madaniy integratsiya: Mafkuraviy

tamoyillarni qurolli kuchlarning umumiy tashkiliy madaniyatiga integratsiya qilish. Barcha darajadagi etakchilik kerakli qadriyatlar va xatti-harakatlarning namunasi bo'lishi va mustahkamlanishiga ishonch hosil qiling.

Ilmiy muassasalar bilan hamkorlik: Turli istiqbollar va tajribalarni jalb qilish uchun ilmiy muassasalar va mavzu bo'yicha mutaxassislar bilan hamkorlikni rivojlantirish. Etika, yetakchilik va mafkuraviy ta'lim sohasidagi so'nggi tadqiqotlar va ishlanmalardan xabardor bo'ling.

Baholash: Mafkuraviy tarbiya dasturlari samaradorligini baholash uchun muntazam ravishda baholashni amalga oshirish. Ta'lim tizimining haqiqiy qarorlar qabul qilish va kasbiy xatti-harakatlarga ta'sirini baholang [4], [5].

Ushbu usullarni birlashtirgan holda, qurolli kuchlar harbiy xizmatchilarning kasbiy xulq-atvori va qarorlar qabul qilishiga ijobiy ta'sir ko'rsatadigan mustahkam mafkuraviy ta'lim tizimini yaratishi mumkin. Bunday yaxlit yondashuv mafkuraviy tamoyillarni nafaqat o'rgatish, balki qurolli kuchlar madaniyati va harakatlariga chuqur singdirilishini ham ta'minlaydi.

MUHOKAMA. O'zbekistonning tarixiy sharoitini tushunish uning qurolli kuchlarining mafkuraviy tayyorgarligi tizimining evolyutsiyasini tushunish uchun muhim ahamiyatga ega. Ushbu tahlil tarixiy yo'lni chuqur ochib beradi, 1991-yilda mustaqillikning dastlabki kunlaridan to hozirgi kungacha mafkuraviy tayyorgarlik tizimi qanday rivojlanganligini o'rganadi.

Mustaqillikning ilk davri (1991-2000): O'zbekiston mustaqillikka erishgandan keyingi dastlabki yillar muhim o'tish davri bo'ldi. Sovet Ittifoqidan meros bo'lib qolgan qurolli kuchlar qayta qurish va yangi geosiyosiy voqelikka moslashishni boshdan kechirdi. Bu davrda yangi shakllanayotgan

qurolli kuchlarning o'ziga xosligini shakllantirishda mafkuraviy tayyorgarlik tizimi hal qiluvchi rol o'ynadi. Rashidov va Ismoilov kabi olimlarning ilmiy ishlari kabi o'sha davrdagi adabiyotlar harbiylar ichida o'ziga xos milliy rivoyatni rivojlantirishga qaratilgan sa'y-harakatlarni ta'kidlab, O'zbekistonning madaniy merosi va xalq suverenitetini himoya qilish muhimligini ta'kidlaydi [6].

Postsovet davridagi muammolar va moslashuvlar (2000-2010): 2000-yillarning boshi O'zbekiston uchun yangi muammolarni, jumladan, mintaqaviy xavfsizlik va terrorga qarshi global kurashni keltirib chiqardi. Bu qurolli kuchlarning mafkuraviy tayyorgarligini qayta ko'rib chiqishga turtki bo'ldi. Karimov va Safarov kabi mualliflar tomonidan olib borilgan tadqiqotlar aksiterrorizm va qo'zg'olonga qarshi kurash unsurlarini mafkuraviy asosga kiritish tomon siljishni aks ettiradi [7]. Qurolli kuchlar nafaqat chegaralarni himoya qilish, balki ichki xavfsizlikka tahdidlarni bartaraf etish vazifasini ham o'z zimmalariga oldilar, bu esa o'quv tizimida evolyutsiyani talab qiladi.

Geosiyosiy dinamika va global hamkorlik (2010-2020): Mintaqaning geosiyosiy dinamikasi 21-asrning ikkinchi o'n yilligida rivojlanishda davom etdi. O'zbekiston qurolli kuchlarning mafkuraviy tayyorgarligiga ta'sir ko'rsatib, xalqaro hamkorligini diversifikatsiya qilishga intildi. Yusupov va Qodirov kabi olimlarning asarlarida kadrlar tayyorlash tizimini O'zbekiston milliy o'ziga xosligining asosiy qadriyatlarini saqlab qolgan holda xalqaro me'yor va amaliyotga moslashtirish masalalari muhokama qilinadi [7], [8].

Zamonaviy davr (2020 yildan hozirgi kungacha): Hozirgi davrda O'zbekiston qurolli kuchlari harbiy xizmatchilarini mafkuraviy tayyorlash tizimi jadal o'zgarib borayotgan global landshaftga

moslashish kabi vazifalarga duch kelmoqda. “Uzbek Military Review” kabi akademik jurnallardagi tadqiqotlar misolida keltirilgan so‘nggi tadqiqotlar zamonaviy texnologiyalar va ta’lim metodologiyalarining kadrlar tayyorlash tizimiga integratsiyalashuvini o‘rganadi. Bunga qurolli kuchlarni XXI asr chaqiriqlariga tayyorlashda mafkuraviy tayyorgarlik samaradorligini oshirish uchun onlayn platformalar va simulyatsiya texnologiyalaridan foydalanish kiradi.

O‘zbekiston Qurolli Kuchlari harbiy xizmatchilarining g‘oyaviy tayyorgarlik tizimi evolyutsiyasi mamlakatimizning ilk mustaqillik davridan to hozirgi davrgacha bo‘lgan yo‘lini o‘zida aks ettiradi. Tizim ichki va tashqi chaqiriqlarga moslashdi, qurolli kuchlari harbiy xizmatchilarining o‘ziga xosligini shakllantirdi, shu bilan birga global standartlarga mos keldi. Olimlar bu o‘zgarishlarni hujjatlashtirish va tahlil qilishda, O‘zbekistondagi tarix, mafkura va harbiy tayyorgarlik o‘rtasidagi dinamik bog‘liqlik haqida qimmatli ma’lumotlarni taqdim etishda hal qiluvchi rol o‘ynadi [1]. Mamlakat zamonaviy dunyoning murakkab tomonlarini kezishda davom etar ekan, davom etayotgan tadqiqotlar qurolli kuchlari harbiy xizmatchilarining mafkuraviy tayyorgarligi tizimining kelajakdagi rivojlanishini tushunish va yo‘naltirish uchun zarur bo‘ladi.

XULOSA. Xulosa qilib aytganda, mafkuraviy ta’lim tizimining harbiy xizmatchilarning kasbiy xulq-atvori va qarorlar qabul qilishiga ta’sirini o‘rganish harbiy xizmatchilarning axloqiy xulq-atvori va qarorlar qabul qilish jarayonlarini shakllantirishda yaxshi tuzilgan va amalga oshirilgan ta’lim tizimining hal qiluvchi ahamiyatini ta’kidlaydi. Tadqiqot natijalari bir nechta asosiy tushunchalarni nazarda tutadi. Avvaliga shuni aytish mumkinki, harbiy xizmatchilarning kasbiy xulq-atvorini shakllantirishda tegishli va kontekstga

moslashtirilgan mafkuraviy ta’lim tizimi hal qiluvchi rol o‘ynaydi. Ta’lim mazmunini qurolli kuchlar duch kelayotgan zamonaviy muammolar bilan uyg‘unlashtirish murakkab axloqiy dilemmalarni engish va xizmat paytida yaxshi ma’lumotga ega qarorlar qabul qilish uchun yaxshiroq tayyorgarlik ko‘rish imkonini beradi.

G‘oyaviy tarbiyada interfaol va jozibali ta’lim usullaridan foydalanish harbiy xizmatchilarning faol ishtirokini ta’minlash va tanqidiy fikrlashni rivojlantirishda muhim ahamiyatga ega ekanligi e’tirof etildi. Keys tadqiqotlari, simulyatsiyalar va guruh muhokamalari kabi vositalardan foydalanish mafkuraviy tamoyillar va ularni real stsenariylarda amaliy qo‘llash haqida puxta o‘ylash uchun qulay muhit yaratadi. Liderlar tayyorlashning ahamiyati mafkuraviy tarbiyaning muhim elementi sifatida namoyon bo‘lib, harbiy xizmatchilarning xulq-atvoriga ta’sir qilishda axloqiy etakchilikning muhimligini ta’kidlaydi. Liderlik qobiliyatlarini rivojlantirishni ta’lim tizimiga integratsiya qilish qarorlar qabul qilish qobiliyatini oshiradi va qurolli kuchlar harbiy xizmatchilari o‘rtasida mas’uliyat va mas’uliyat madaniyatini rivojlantiradi. Bundan tashqari, texnologiyaning mafkuraviy ta’limga integratsiyalashuvi zamonaviy va dinamik o‘rganish tajribasini ta’minlab, ijobiy natijalar berdi. Virtual reallik simulyatsiyasi va multimedia vositalaridan foydalanish ta’lim dasturlarining umumiy samaradorligini oshiradi, harbiy xizmatchilarning rivojlanayotgan landshaft muammolariga qarshi turishga yaxshi tayyorlanishini ta’minlaydi. Uzluksiz kadrlar tayyorlash va uzluksiz malaka oshirish mafkuraviy tarbiya ta’sirini vaqt o‘tishi bilan saqlab qolish uchun asosiy tavsiyalar bo‘lib chiqdi. Murabbiylik dasturlari va ochiq muloqot madaniyati ta’lim orqali singdirilgan axloqiy qadriyatlar va tamoyillarni yanada mustahkamlaydi,

chidamli va moslashuvchan harbiy kuchni tarbiyalaydi.

Xulosa qilib aytadigan bo'lsak, ushbu tadqiqotda bayon etilgan, dolzarblik, ishtirok etish, etakchilikni rivojlantirish, texnologiya integratsiyasi va uzluksiz o'rganishni o'z ichiga olgan kompleks yondashuv birgalikda mustahkam mafkuraviy ta'lim tizimini yaratishga yordam beradi. Bunday tizim nafaqat harbiy xizmatchilarning kasbiy xulq-atvori va qarorlar qabul qilishiga

ta'sir qiladi, balki har qanday harbiy tashkilotning muvaffaqiyati va yaxlitligi uchun muhim bo'lgan axloqiy xulq-atvor madaniyatini singdiradi. Oldinga qarab, ushbu ta'lim strategiyalarini doimiy ravishda takomillashtirish va yuzaga keladigan muammolarni hal qilish uchun moslashtirish va qurolli kuchlarda mafkuraviy ta'lim tizimining doimiy samaradorligini ta'minlash zarur.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Abdullayev, F. (2012). "Uzbekistan's Security Policy: A Historical Overview and Future Prospects."
2. Mirziyoyev, S. (2017). "Uzbekistan on the Threshold of a New Era of Development."
3. Rustamov, A. (2020). "Uzbekistan's Foreign Policy: Regional Dynamics and Global Aspirations."
4. Mirziyoyev, S. (2009). "National Security Concept of the Republic of Uzbekistan."
5. Akbarov, A. (2003). "Uzbekistan's Defense Policy: Slow Reforms and Strategic Security Challenges."
6. Ibragimov, B. (2002). "The Formation and Development of the Armed Forces of the Republic of Uzbekistan."
7. Karimov, I. (1995). "On the Armed Forces of the Republic of Uzbekistan."
8. Yunusov, A. (2008). "Military Doctrine of Uzbekistan: Genesis and Modernity."

AKADEMIK LITSEY O'QUVCHILARDA UMUMINSONIY QADRIYATLARNI RIVOJLANTIRISH METODIKASINI TAKOMILLASHTIRISH TEXNOLOGIYALARI

TOSHKENBOYEV NAVRO'ZBEK QOSIMJON O'G'LI
Toshkent davlat pedagogika universiteti mustaqil tadqiqotchisi

Annotatsiya: Ushbu maqolada ichki ishlar vazirligi akademik litsey o'quvchilarini umuminsoniy qadriyatlarni rivojlantirish metodikasini takomillashtirish texnologiyasi yuzasidan fikrlar keltirilgan.

Kalit so'zlar: fazilat, shaxsiy fazilat, kasbiy fazilat, omillar, oila, mahalla, ichki muhit, ob'yektiv omillar, sub'yektiv omillar.

Abstract: This article presents opinions on the factors, objective and subjective factors affecting the personal and professional qualities of academic lyceum students of the Ministry of Internal Affairs.

Key words: virtue, personal virtue, professional virtue, factors, family, neighborhood, internal environment, objective factors, subjective factors.

Аннотация: В данной статье представлены мнения о факторах, объективных и субъективных факторах, влияющих на личностные и профессиональные качества академических лицеистов МВД.

Ключевые слова: добродетель, личная добродетель, профессиональная добродетель, факторы, семья, соседство, внутренняя среда, объективные факторы, субъективные факторы

Akademik litsey o'quvchilarida umuminsoniy qadriyatlarni rivojlantirish, ma'naviy motivatsiyani oshirish, qonun ustuvorligiga integrativ yondoshuv asosida huquqiy madaniyatni rivojlantirish texnologiyalari takomillashtirilgan. Akademik litsey o'quvchilarida umuminsoniy qadriyatlarni rivojlantirishga pedagogik texnologiyalar asosida qurish masalasiga to'xtalar ekanmiz, avvalo uning rivojlanish jarayoni masalasi va olimlar tomonidan bildirilgan qarashlarga alohida to'xtalib o'tamiz. "Pedagogik texnologiya" atamasi olimlar tomonidan turlicha talqin etib kelingan. Pedagogik texnologiya — eng qisqa va umumlashtirilgan ta'rifi: barkamol insonni shakllantirish faoliyati[1].

Bugungi kunda pedagogik texnologiyaga olimlar tomonidan turlicha ta'riflar berilganligini ko'rishimiz mumkin.

Pedagogik texnologiyalar shaxsga yo'naltirilgan texnologiya hisoblanib,

shaxsni rivojlantirish, tarbiyalanganlik darajasini yuksaltirish uchun, avvalo o'quvchi- o'quvchilarni zamonaviy bilim, ko'nikma, malakalar bilan qurollantirishni nazarda tutadi. Zamonaviy bilim, ko'nikma, malakalar bilan qurollanish jarayonida akademik litsey o'quvchilarida o'quv materilining murakkabligini past abstraktsiya pog'onalaridan yuqori abstraktsiya pog'onasiga o'tishini taqozo etadi. Demak, o'quv materilining murakkabligiga ham abstraktsiya pog'onalariga mos holda to'rt darajaga bo'linadi. Agar bir o'quvchi uchun o'quv materilining birinchi murakkablik darajasi tushunarli bo'lsa, boshqasi uchun tushunarsiz bo'lishi mumkin. Aslida murakkablik tushunchasi nisbiydir. Shunday qilib, o'qituvchi didaktik masalalarni aniq belgilab olish imkoniyatiga ega bo'ladi.

O'quvchining o'quv-bilish faoliyatini loyihalash didaktik jarayonda amalga oshadi. Pedagogik texnologiyaning asosini

didaktik jarayon tashkil etadi. Xo'sh, didaktik jarayon mohiyati nimadan iborat? Ularni loyihalashga qanday pedagogik talablar qo'yiladi?

1. Motivatsiya – bu shaxs xatti-harakatini yuzaga keltiruvchi ichki harakatlantiruvchi kuch, hissiyot bo'lib, pedagog uni boshqarishga harakat qiladi va o'quv jarayonini tashkil etish uchun hisobga oladi.

O'quv-bilish faoliyatida motivatsiya o'z-o'zidanemas, balki o'qituvchi yordamida vujudga keltiriladi. O'qituvchining pedagogik mahoratiga bog'liq holda o'quvchilarda hosil bo'ladigan motivlar kuchli yoki kuchsiz bo'ladi. Demak, o'qituvchi har bir dars maqsadiga mos keladigan motivatsiya me'yorini aniqlashi lozim bo'ladi. Pedagogikada o'quvchilarni darsga qiziqtirish yo'llari xilma xildir. Birmuncha samarali bo'lgan metodika – bu muammoli vaziyatlarni mashg'ulot boshida tuzish, tarixiy materiallardan foydalanish, qisqa o'lchovli kino dars va hokazo.

Didaktik jarayonning motivatsion bosqichi o'quvchilarni bilish faoliyatiga kirishib ketishini tezlashtirishga imkon beradi. Bu faoliyatni kerakli faollik darajasida ushlab turish uchun uni tashkil etish metodlarini tanlay olishi kerak.

2. Bilish faoliyatining yo'naltiruvchi bosqichida o'quvchilar o'quv fani (mavzu) maqsadi va vazifalarini anglab oladilar yoki faoliyatini bajarish bosqichlari, bajarish ketma-ketligini o'rganish, kerakli vositalarni tanlash bilan mashg'ul bo'ladilar.

Bilish faoliyatining ikkinchi – bajaruvchilik bosqichida o'quvchilar bevosita o'quv fani mavzusi bo'yicha ketma-ket o'rganadilar, fanlararo bog'lanishni kuzatadilar va o'z faoliyatini nazorat qiladilar. Keyingi bosqichda

mavzu bo'yicha uni o'zlashtirish darajasi o'lchanadi va etalon bilan taqqoslanadi. Agar o'zlashtirish darajasi past bo'lsa, u yoki bu bosqichda yo'l qo'yilgan xatolar o'quv faoliyatining tuzatuvchi bosqichida aniqlanib, tuzatishga oid didaktik jarayonni tashkil etadi.

Didaktik jarayonning so'nggi tarkibiy qismi – o'quv-bilish faoliyatini boshqarish. Shuni qayd etish joizki, har qanday o'quv faoliyatini boshqarish imkoniyati mavjud. Bu tizim ikkita obyektдан - boshqaruvchi va boshqariluvchidan iborat bo'ladi. Agar didaktik jarayonda o'qituvchi boshqarish subyekti bo'lsa, o'quvchilar - boshqarish obyektidir. Subyekt uzluksiz ravishda ta'lim maqsadiga muvofiq obyektga bevosita yoki bilvosita ta'sir o'tkazadi. Obyekt ham, o'z navbatida, subyekt tomonidan o'rnatilgan maqsad va vazifalarni to'g'ri anglab yetishi va to'liq bajarganda o'quv faoliyatining samarasi to'g'risida fikr yuritishi mumkin bo'ladi. Didaktik jarayon ilmiy jihatdan asoslangan bo'lib, o'qitish metodlari va vositalari, o'quv - bilish faoliyatining tashkiliy shakllari o'qituvchi tomonidan ta'lim mazmuniga mos holda tanlay olishi kerak.

Pedagogik texnologiyani loyihalash shartlaridan biri ham "tashkiliy shakllar"ni tanlash hisoblanadi. Pedagogikada o'qitishning tashkiliy shakli deganda talablarni o'qitish jarayonida qo'yilgan tashqi shart-sharoitlar yig'indisi tushuniladi. Ma'lumki, oliy ta'lim tizimida o'quvchilarning bilish faoliyati orqali pedagog o'quv faoliyatining shakllarini tanlashda quyidagi savollarga javob topishi kerak bo'ladi: didaktik jarayonning ishtirokchisi kim va u qanday boshqarish kerak? Didaktik jarayon u yoki bu texnik vositalardan ta'lim mazmuniga mos

holda uzluksiz qo'llashni taqozo etgan. Bu yo'nalish pedagogik texnologiyaning mavjud shartlaridan biridir.

Akademik litsey o'quvchilarda umuminsoniy qadriyatlarni rivojlantirish hayotga tadbiq etish usullaridan foydalanishni istagan pedagog har tomonlama muayyan bilimlarga ega bo'lishi

maqsadga muvofiq.

Pedagog olimlar N.N.Azizxodjayeva, B.Ziyomammedov, O'.Tolipov, D.Ro'ziyeva va boshqa olimlar respublikada pedagogik texnologiyalar muammolari bo'yicha tadqiqot ishlari olib borishgan. (1-jadvalga qarang):

1-jadval

Pedagogik texnologiya turlari va asosiy yo'nalishlari

Pedagogik texnologiya turi	Maqsadi	Mohiyati	Mexanizmi
Muammoli o'qitish	Ta'lim oluvchilarning bilish faolligi hamda ijodiy mustaqilligini oshirish	Ta'lim oluvchilarda bilimlarni o'zlashtirish borasidagi faollikni yuzaga keltirishga xizmat qiluvchi masalalarni maqsadga muvofiq, ketma-ket berib borish	Tadqiqotchilik metodlari, bilish faoliyatiga yo'naltirilgan masalalarni yechish
Mujassamlashtirilgan ta'lim	Shaxsning xis qilish xususiyatlariga maksimal darajada yaqinlashtirilgan ta'lim jarayoni tuzilmasini yaratish	Mashg'ulotlarni bloklarga birlashtirish hisobiga fanlarni chuqur o'zlashtirishga erishish	Ta'lim oluvchilar ish qobiliyati dinamikasini hisobga oluvchi ta'lim metodlari
Modul ta'limi	Ta'lim mazmunini shaxsning individual ehtiyojlari va uning bazaviy tayyorgarligi darajasida muvofiqlashtirish	Ta'lim oluvchilarning individual o'quv dasturi asosida mustaqil ishlashlari	Muammoli yondashuvni amalga oshirishning individual maromi
Rivojlantiruvchi ta'lim	Shaxs va uning qobiliyatlarini rivojlantirish	O'quv jarayonini shaxsning ichki imkoniyatlari va ularni ro'yobga chiqarishga yo'naltirish	Ta'lim oluvchilar faoliyatini turli sohalarga yo'naltirish
Differentsial-lashgan ta'lim	Ta'lim oluvchilar layoqati, qiziqish va qobiliyatlarini aniqlash uchun qulay sharoitlarni yaratish	Turli o'zlashtirish darajalari bo'yicha majburiy me'yor (standart) dan kam bo'lmagan hajmdagi dastur materialini o'zlashtirish	Individual ta'lim metodlari
Faol o'qitish (majmuaviy ta'lim)	Ta'lim oluvchilar faolligini yuzaga keltirish	Bo'lajak kasbiy faoliyatning predmetli va ijtimoiy mazmunini modellash	Faol o'qitish metodlari
O'yin texnologiyalari	Bilim, ko'nikma va malakalarni o'zlashtirishning shaxsiy	O'quv axborotlarini qayta ishlash va o'zlashtirishga	Ta'lim oluvchilarni ijodiy faoliyatga jalb

Pedagogik texnologiyalar inklyuziv texnologiyalardan iborat. Bu empirik, kognitiv, evristik, kre- yo'nalishlarning asosiy xususiyatlari aktiv, inversion, integrativ, adaptiv, quyidagicha (2-jadvalga qarang):

2-jadval

Pedagogik texnologiyalarning boshqa yo'nalishlari

№	PT yo'nalishlari	PT yo'nalishlarining mazmuni
1	Empirik - (tajriba) Sezgi a'zolari orqali bilim olish	Bu texnologiyada asosiy e'tibor sezgi a'zolarining tabiiy rivojlanganlik imkoniyatlariga tayangan holda bilim berish va ularni yanada takomillashtirib borishga qaratiladi.
2.	Kognitiv– (bilishga oid) Atrofdagi olam to'g'risidagi bilimlar doirasini kengaytirish texnologiyasi	Tabaqalash (tarkibiy qismlarga ajratib o'rganish) tafakkurini shakllantiradi, bilish ehtiyojlarini rivojlantiradi
3.	Evristik – (haqiqatni topish) Yo'naltiruvchi savollar berish yo'li bilan ta'lim berish tizimi	Topqirlik, faollikni rivojlantirishga xizmat qiluvchi, o'quv-izlanish ta'lim metodi. Optimallashtirish (ko'p variantlardan eng ma'qulini, mosini tanlash) tafakkurni rivojlantiradi
4.	Kreativ – (ijodiy)	Tadqiqot xarakteriga, xususiyatiga ega bo'lib, ta'lim oluvchilarda maqsadga yo'naltirilgan ijodiy tafakkurni jadal rivojlantiradi
5.	Inversion – (almashtirish)	Axborotlarni turli tomondan o'rganish, o'rnini almashtirish xususiyatiga ega bo'lib, tafakkur (fikrlash) tizimini shakllantiradi.
6.	Integrativ– (yaxlitlash)	Axborotlarni tashkil qiluvchi cheksiz ko'p kichik qismlarning o'zaro ajralmas bog'liqligi ularning yaxlitligi, bir butunligi asosida yagona to'g'ri xulosani aniqlash
7.	Adaptiv – (moslashtirish)	Axborotlarni o'rganish va ulardan foydalanish jarayonini o'rganish hamda o'rgatish uchun qulaylashtirish, moslashtirish asosida kutilgan natijaga erishish
8.	Inklyuziv–(tenglik)	O'qituvchi bilan o'quvchining o'zaro munosabatlarida tenglik asosida ta'lim tarbiya jarayonini tashkil qilish

Shunday qilib, avvaldan loyihalashtirilgan ko'rsatish imkoniyatlari hamda yakuniy ta'lim-tarbiya jarayonining pedagogik natijalariga erishish borasidagi majmuani texnologiyasi o'zida metodlar tizimi, ta'lim muvaffaqiyatlarini ta'minlash uchun muvaffaqiyatli ta'lim metodik usullari, maqsad, vositalari, o'qituvchi Akademik litsey o'quvchilarining va ta'lim oluvchilarning birgalikda faoliyat umuminsoniy qadriyatlarini rivojlantirishning

pedagogik shart-sharoitlari “Nima? Qayerda? Qachon?”, “Qarorlarni qabul qilish shajarasi” kabi intellektual o‘yinlari ajoyib imkoniyat hisoblanib, ularni darsdan tashqari ish sifatida tashkil etish mumkin. Mazkur o‘yin o‘z hatti-harakatlarini kichik guruhda muvofiqlashtirish ko‘nikmasi bilan, berilgan vazifalarni mustaqil yechish uchun turli xil sohalarda keng bilimlar doirasini jalb etishni talab etadi. Nima? Qayerda? Qachon? savollari barchani aniq bilimlar asosida tashkil etish orqali savollarga to‘g‘ri javobni talab etadigan, ya’ni reproduktiv xususiyatga ega bo‘lgan turli xil bellashuvlardan tubdan

farqlanadi. Mazkur intellektual o‘yinda savollar ko‘pincha umumma'lum bo‘lgan dalillarga asoslangan, ammo muayyan fikrlash amallarini talab etuvchi mantiqiy topishmoqlarni ifodalaydi, ya’ni ular produktiv xususiyatga ega hisoblanadi. “Nima? Qayerda? Qachon?” intellektual o‘yini uchun keng dunyoqarashga va ensiklopedik bilimlarga ega bo‘lish foydali, ammo mazkur bilimlarni qo‘llash: taqqoslash, asosiyni ajratish, umumlashtirish, hodisalar o‘rtasidagi sabab-oqibatli aloqalarni aniqlash yanada muhim hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Kuychiyeva M.A. Use of Interdisciplinary Relationships In The Formation Of Competences In Biology Students // CONVERTER 2021 www.converter-magazine.info. - P. 485-489. (№10. ISSN:0010-8189). (subscription@converter-magazine.info)
2. Kuychiyeva M.A. // Organization of Experimental Works on the Development of Professional and Methodical Competence of Future Biology Teachers // Eurasian Journal of Learning and Academic Teaching. Open Access, Peer Reviewed Journals. 2022. ISSN (E): 2795-739, - P.19-21. (№7. SJIF; IF-8.115) (www.geniusjournals.org)
3. Kuychiyeva M.A., Eshmatova D. Development of Professional and Methodical Competence of Future Biology Teachers in Extracurricular Activities // Web of Scientist: International Scientific Research Journal. 2022. ISSN:2776-0979, - P. 617-621. (№12. SJIF; IF-7.565). (<https://wos.academiascience.org>)
4. Yudovich, F.A. Speech and development of mental processes of the child. Moscow: Pedagogika, 2008.
5. Sapargalieva AZh, Muratbekova DE. The development of speech activity in children of primary school age. Reports of the Kazakh Academy of Education 2019; 3: 152-161

MEDIA TA'LIM TUSHUNCHASI: XXI ASRDA MEDIA SAVODXONLIKNING AHAMIYATI

ABDURAXMONOVA GULANDAM ANVARJONOVNA

NamDU tadqiqotchisi

Annotatsiya: XXI asrda ommaviy axborot vositalarining kundalik hayotga keng tarqalgan ta'siri raqamli asrni boshqarishda muhim kompetentsiya bo'lgan media savodxonligiga bo'lgan ehtiyojni kuchaytirdi. Media savodxonligini o'rgatish va o'rganishni o'z ichiga olgan media ta'lim shaxslarga turli platformalarda media-kontentni tanqidiy tahlil qilish, baholash va yaratish imkonini beradi. Ushbu maqola media-ta'lim kontsepsiyasini o'rganib, uning ommaviy axborot vositalari bilan samarali aloqa qila oladigan bilimli va mas'uliyatli fuqarolarni tarbiyalashdagi ahamiyatini yoritadi. Shuningdek, u media-texnologiyalarning tez evolyutsiyasidan kelib chiqadigan muammolar va imkoniyatlarni o'rganadi. Media savodxonligini oshirishda pedagoglar, siyosatchilar va media tashkilotlarning o'rni muhokama qilinib, media ta'limning qulay va samarali bo'lishini ta'minlash uchun hamkorlikdagi sa'y-harakatlar zarurligi ta'kidlanadi. Maqola insonlarni zamonaviy media landshaftining murakkabliklariga tayyorlash uchun mediasavodxonlikni ta'lim o'quv dasturlariga kiritish muhimligini ta'kidlab yakunlanadi.

Kalit so'zlar: Media ta'lim, mediasavodxonlik, raqamli asr, tanqidiy fikrlash, media tahlili, ta'lim o'quv dasturlari, raqamli savodxonlik, media texnologiyalari.

Kirish. XXI asr ommaviy axborot vositalari bilan to'yingan dunyo. Biz turli manbalardan olingan ma'lumotlar bilan bombardimon qilinmoqdamiz, bu esa ushbu landshaftda harakat qilish uchun tanqidiy fikrlash ko'nikmalarini rivojlantirishni juda muhim qiladi. Media savodxonligi sifatida ham tanilgan media-ta'lim shaxslarga ommaviy axborot vositalaridan xabardor va aqlli iste'molchi bo'lish imkoniyatini berishning kalitidir.[1]

Media-savodxonlik XXI asrda muhim mahoratga aylandi, chunki media-kontent tobora ommaning idroki, xulq-atvori va madaniyatini shakllantirmoqda. Raqamli media platformalarining eksponentsial o'sishi odamlarning muloqot qilish, ma'lumotni iste'mol qilish va ijtimoiy nutqda ishtirok etish usullarini o'zgartirdi. Natijada, shaxslarni ushbu murakkab media muhitida harakat qilish uchun zarur bo'lgan ko'nikmalar bilan jihozlash uchun media-ta'limga ehtiyoj ortib bormoqda.

Media ta'lim konsepsiyasi. Media ta'lim

media savodxonligini rivojlantirish maqsadida ommaviy axborot vositalari haqida o'qitish va o'rganish jarayonini nazarda tutadi. Bu ommaviy axborot vositalarining qanday ishlashini, uning shaxslar va jamiyatga qanday ta'sir qilishini va media kontentiga qanday qilib tanqidiy munosabatda bo'lishni o'z ichiga oladi. Media ta'lim faqat televidenie va gazetalar kabi ommaviy axborot vositalarining an'anaviy shakllari bilan cheklanib qolmaydi, balki raqamli media, jumladan, ijtimoiy media, veb-saytlar va onlayn yangiliklar platformalarini ham qamrab oladi.[2]

Media ta'limi shaxslarga quyidagilarga imkon beradigan bir qator ko'nikma va bilimlarni o'z ichiga oladi:

a. Media xabarlarini tahlil qiling: media kontentini dekonstruksiya qiling, tarafkashlikni aniqlang va auditoriyaga ta'sir qilish usullarini tushuning.

b. Manbalarni baholang: manba motivlari va potentsial tarafkashliklarini hisobga olgan holda axborotning ishonchliligi va

ishonchliligini aniqlang.

c. Media effektlarini tushuning: OAV bizning in'ikoslarimiz, e'tiqodlarimiz va xatti-harakatlarimizni qanday shakllantirishini tan oling.[3]

d. Ommaviy axborot vositalarini samarali ishlab chiqaring: media kontentini mas'uliyat bilan yaratish va tarqatish ko'nikmalarini rivojlantiring.

e. Ommaviy axborot vositalari bilan tanqidiy munosabatda bo'ling: OAV va uning jamiyatdagi o'rni haqidagi suhbatlarda faol ishtirok eting.

Media savodxonligining ahamiyati. Media savodxonligi odamlarga o'zlari iste'mol qiladigan kontentni tanqidiy tahlil qilish, noto'g'ri ma'lumotni aniqlash, noto'g'ri ma'lumotni tan olish va media xabarlar ortidagi niyatlarni tushunish imkonini beradi. Axborotning haddan tashqari yuklanishi va soxta yangiliklarning ko'payishi bilan tavsiflangan davrda mediasavodxonlik ongli qarorlar qabul qilish uchun juda muhimdir. Bu, shuningdek, shaxslarga ommaviy axborot vositalarini mas'uliyat bilan yaratish, yanada xabardor va demokratik jamiyatga hissa qo'shish imkoniyatini beradi.

Nima uchun XXI asrda media savodxonligi hal qiluvchi ahamiyatga ega?

So'nggi yillarda ijtimoiy media, raqamli platformalar va 24/7 yangiliklar siklining ko'tarilishi bilan media landshafti sezilarli o'zgarishlarga duch keldi. Bu shaxslar uchun o'ziga xos qiyinchiliklarni keltirib chiqaradi:

Axborotning haddan tashqari yuklanishi: Mavjud ma'lumotlarning juda ko'pligi haqiqatni fantastikadan ajratishni qiyinlashtiradi.[4]

Noto'g'ri ma'lumotlarning tarqalishi: Internet ko'pincha zararli oqibatlariga olib keladigan noto'g'ri ma'lumotlarning tarqalishi uchun qulay zaminga aylandi.

Filtr pufakchasi: Shaxsiylashtirilgan algoritmlar aks-sado kameralarini yaratishi mumkin, bunda odamlar faqat o'zlarining mavjud e'tiqodlarini tasdiqlovchi ma'lumotlarga duchor bo'lishadi.

Ishonchning yo'qolishi: an'anaviy media manbalarining ishonchliligi so'roq qilinmoqda, bu esa jamoatchilik ishonchining pasayishiga olib keladi.

Ijtimoiy ta'sirning kuchayishi: Ijtimoiy media platformalari odamlarning fikrlari va xatti-harakatlariga kuchli ta'sir ko'rsatishi mumkin.

Media ta'limidagi muammolar. O'zining muhimligiga qaramay, media ta'lim bir qancha muammolarga duch kelmoqda.[5] Ular orasida o'quv dasturlarini yangilab turish bo'yicha ta'limdagi sa'y-harakatlardan oshib ketishi mumkin bo'lgan texnologik o'zgarishlarning jadal sur'atlari va mediasavodxonlikda nomutanosiblikni yuzaga keltiruvchi raqamli texnologiyalardan foydalanishning turli darajalari kiradi. Bundan tashqari, mediasavodxonlikni samarali o'rgatadigan malakali o'qituvchilarga ehtiyoj bor.

Media savodxonligining afzalliklari:

Media savodxonligi ko'nikmalarini rivojlantirish shaxslarni quyidagi qobiliyatlar bilan ta'minlaydi:

Aniq qarorlar qabul qiling: fikr bildirishdan va qaror qabul qilishdan oldin ma'lumotni tanqidiy baholang.

Faol fuqarolarga aylaning: OAV muammolari bo'yicha munozaralarda konstruktiv ishtirok eting va ommaviy axborot vositalarining mas'uliyatli amaliyotlarini himoya qiling.

O'zlarini manipulyatsiyadan himoya qiling: ularning fikrlari va xatti-harakatlarini manipulyatsiya qilishga urinishlarni tan oling va ularga qarshi turing.

Tanqidiy fikrlash ko'nikmalarini rivojlantirish: ularning tahliliy va fikrlash qobiliyatlarini rivojlantirish, intellektual mustaqillikni rivojlantirish.[6]

Mas'uliyatli media yaratuvchilarga aylaning: ko'proq ma'lumotli va mas'uliyatli media landshaftiga hissa qo'shing.

Media savodxonligini oshirish imkoniyatlari. Media savodxonligining ta'lim o'quv dasturlariga integratsiyalashuvi ushbu

HAJMLI MA'LUMOTLAR (BIG DATA), BULUTLI TEKNOLOGIYALAR (CLOUD TECHNOLOGIES), INTERNET BUYUMLARI (INTERNET OF THINGS (IOT)) RIVOJLANISHINI TAHLIL QILISH ASOSIDA MILLIY TA'LIM TIZIMIGA JORIY ETISH

BEKCHONOVA SHOIRA BAZARBAYEVNA

Yangi asr universiteti Umumta'lim fanlari kafedrası mudiri

Annotatsiya: Ushbu maqola raqamli asrdagi ilg'or texnologiyalar tahlili va integratsiyasi milliy ta'lim tizimining kelajagini qanday shakllantirishi mumkinligi haqida umumiy ma'lumot berishga qaratilgan. Big Data, Cloud Technologies va IoTning kuchidan foydalangan holda, o'qituvchilar talabalarning ishlashi, o'rganish usullari va resurslardan foydalanishlari haqida qimmatli tushunchalarga ega bo'lishlari mumkinligi, bu ularga ko'proq asosli qarorlar qabul qilish va ta'lim tajribasini individual ehtiyojlarga moslashtirish imkonini berishi yoritilgan. Bu esa uzluksiz ta'lim tizimida o'qituvchi va talabalar, o'qituvchi va o'qituvchilar, talaba va talabalar orasidagi hamkorlik, masofaviy ta'lim va ma'lumotlarni samarali boshqarish imkonini beruvchi ta'lim resurslarining mavjudligi va kengaytirilishini osonlashtirishi ta'lim samaradorligining oshishiga keskin ta'siri keltirib o'tilgan.

Kalit so'zlar: Big Data, Cloud Technologies, Internet of Things, IoT, kiberpedagogika, raqamli asr, raqamli ta'lim muhiti, hamkorlik

Аннотация: Целью данной статьи является предоставление обзора того, как анализ и интеграция передовых технологий в эпоху цифровых технологий могут сформировать будущее национальной системы образования. Используя возможности больших данных, облачных технологий и Интернета вещей, преподаватели могут получить ценную информацию об успеваемости учащихся, моделях обучения и использовании ресурсов, что позволит им принимать более обоснованные решения и адаптировать процесс обучения к индивидуальным потребностям. Это способствует доступности и расширению образовательных ресурсов, позволяющих эффективно управлять информацией, дистанционным обучением и сотрудничеством преподавателей и студентов, преподавателей и преподавателей, студентов и студентов в системе непрерывного образования, что кардинально влияет на повышение эффективности образования. цитируется.

Ключевые слова: Большие данные, облачные технологии, Интернет вещей, Интернет вещей, кибепедагогика, цифровой век, цифровая образовательная среда, сотрудничество.

Kirish:

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 5-oktabrdagi "Raqamli O'zbekiston – 2030 strategiyasini tasdiqlash va uni samarali amalga oshirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi Farmoni, O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 17-martdagi PQ-4642-sonli "Toshkent shahrida raqamli texnologiyalarni keng joriy etish chora-tadbirlari to'g'risida"gi Qarori va boshqa shu kabi qarorlar yurtimizda raqamli ta'lim muhitida talabalarning ta'lim samaradorligini oshirishda raqamli texnologiyalardan unumli foydalanish orqali kiberpedagogikaning rivojlanishiga asos bo'ladi.

Zamonaviy davrda katta ma'lumotlar (Big Data), bulutli texnologiyalar (Cloud Technologies) va narsalar interneti (Internet of Things, IoT) kabi rivojlanayotgan texnologiyalarning jadal rivojlanishi turli sohalarga, shu jumladan milliy ta'lim tizimimizga xam sezilarli ta'sir ko'rsatdi. Ushbu texnologik yutuqlar ta'limni etkazib berish, boshqarish va tajriba qilish usullarini inqilob qilish imkoniyatiga ega. Katta ma'lumotlar (Big Data) ta'lim muassasalari talabalar ma'lumotlarini to'plash, saqlash va tahlil qilish usullarini o'zgartirdi.

Katta ma'lumotlarning kuchidan foydalangan holda, o'qituvchilar talabalarning

ishlashi, o'rganish usullari va resurslardan foydalanish haqida qimmatli tushunchalarga ega bo'lishlari mumkin, bu ularga ko'proq asosli qarorlar qabul qilish va ta'lim tajribasini individual ehtiyojlarga moslashtirish imkonini beradi. Bulutli texnologiyalar (Cloud Technologies) uzluksiz hamkorlik, masofaviy ta'lim va ma'lumotlarni samarali boshqarish imkonini beruvchi ta'lim resurslarining mavjudligi va kengaytirilishini osonlashtirdi. Narsalar interneti (IoT) aqlli sinflar, moslashtirilgan o'quv qurilmalari va real vaqt rejimida o'quv jarayonlarini monitoring qilish kabi innovatsion yechimlarni joriy qildi, bu esa o'quv muhitining umumiy samaradorligi va faolligini oshiradi.

Adabiyot tahlili: Kiberpedagogika kontekstida Big Data, Cloud Technologies va Internet of Things (IoT) ni rivojlantirish bo'yicha darsliklar yoki muhim nashrlar yozgan ba'zi taniqli olimlarning adabiyotlari bu sohaning rivojlanishida o'rganilib kelinmoqda:

1. Viktor Mayer-Schönberger va Kennet Kukier yozgan "Katta ma'lumotlar: yashash, ishlash va fikrlash tarzimizni o'zgartiradigan inqilob (Big Data: A Revolution That Will Transform How We Live, Work, and Think)" nomli kitob, katta ma'lumotlar inqilobining natijalarini, jumladan, uning ta'lim va ta'limga potentsial ta'sirini o'rganadi [2].

2. Esteban Klua, Nuno Lau va Levi Lelis yozgan "Sun'iy intellekt, dasturiy ta'minot va tizim muhandisligi sohasidagi yutuqlar (Advances in Artificial Intelligence, Software and Systems Engineering)" nomli kitob, katta ma'lumotlar, bulutli hisoblash va ta'lim sharoitlarida IoT qo'llanilishi bo'yicha boblarni o'z ichiga oladi [3].

3. Albert Benschop, Jeroen Smit va Pieter Xemstra yozgan "Katta ma'lumotlar va IoT qo'llanmasi (Handbook of Big Data and IoT)" nomli keng qamrovli qo'llanma turli sohalarda, jumladan, ta'lim tizimida katta ma'lumotlar

va IoT texnologiyalarining integratsiyasini o'z ichiga oladi [4].

4. Ching-Hsien Xsu, Jankarlo Fortino va Geyong Min yozgan "Narsalar interneti va katta ma'lumotlar tahlili keyingi avlod razvedkasiga (Internet of Things and Big Data Analytics Toward Next-Generation Intelligence)" nomli kitob, IoT va katta ma'lumotlarning turli xil ilovalardagi konvergensiyasini o'rganadi, bo'lim ta'limda foydalanish holatlariga bag'ishlangan [5].

5. Sanjay Misra, Basant Agarwal va Aneta Ponishevska-Maranda yozgan "Intellectual tizimlar va hisoblashdagi yutuqlar: kiber-faol razvedka (Advances in Intelligent Systems and Computing: Cyber-Enabled Intelligence)" nomli kitob bulutli hisoblash, katta ma'lumotlar va IoT ning kiber-jismoniy ta'lim tizimlariga integratsiyalashuviga oid bo'limlarni o'z ichiga oladi [6].

6. Aboul Ella Hassanien, Abdel-Badeeh M. Salem va Yanush Kacprzyk yozgan "MATLAB® yordamida optimallashtirish muammolari uchun hisoblash intellekt paradigmalar (Computational Intelligence Paradigms for Optimization Problems Using MATLAB®)" nomli kitob katta ma'lumotlar va IoT texnologiyalarini ta'lim ma'lumotlarini izlash va o'rganish tahlilida qo'llashni o'z ichiga oladi [6].

7. Bekchonova Shoirra Bazarbayevna tomonidan yozilgan "Raqamli texnologiyalar" nomli kitob, milliy ta'lim tizimimizda raqamli ta'lim muhitida xar xil soha vakillari uchun raqamli texnologiyalardan to'g'ri va unumli foydalanishni o'z ichiga oladi [6,7].

Ushbu olimlar va ularning nashr etilgan asarlari kiberpedagogika va milliy ta'lim tizimi sohasida katta ma'lumotlar, bulutli texnologiyalar va narsalar internetining konvergensiyasi tomonidan taqdim etilayotgan rivojlanayotgan tendentsiyalar, muammolar va imkoniyatlar haqida qimmatli tushunchalar

beradi.

Bu olimlar va tadqiqotchilar turli sohalardan, jumladan, informatika, axborot tizimlari, ta'lim texnologiyalari, o'rganish fanlari va ijtimoiy fanlardan kelib chiqqan. Ular milliy ta'lim tizimida katta ma'lumotlar, bulutli texnologiyalar va IoTni tushunish, ishlab chiqish va joriy etishda hal qiluvchi rol o'ynaydi va pirovardida ta'lim natijalarini o'zgartirish va yaxshilashga hissa qo'shadi.

Muhokama. Katta ma'lumotlar, bulutli texnologiyalar va narsalar interneti (IoT) rivojlanishini tahlil qilamiz:

Katta ma'lumotlar (Big Data). Katta ma'lumotlarning (Katta ma'lumotlar) rivojlanishi turli sohalarda, jumladan, ta'lim sohasida ishlab chiqarilgan ma'lumotlar hajmi, xilma-xilligi va tezligining eksponensial o'sishi bilan bog'liq. Ta'lim kontekstida katta ma'lumotlarni rivojlantirishning ba'zi asosiy jihatlari quyidagilardan iborat:

1-rasm. Ta'lim kontekstidagi katta ma'lumotlarning rivojlanishi

1. Ma'lumotlar ko'payishi: Ta'limni boshqarish tizimlari, ta'lim ilovalari va onlayn baholash kabi raqamli texnologiyalarning tobora ortib borishi talabalar ma'lumotlari, demografik ma'lumotlar va ta'lim tahlillarining katta to'planishiga olib keldi.

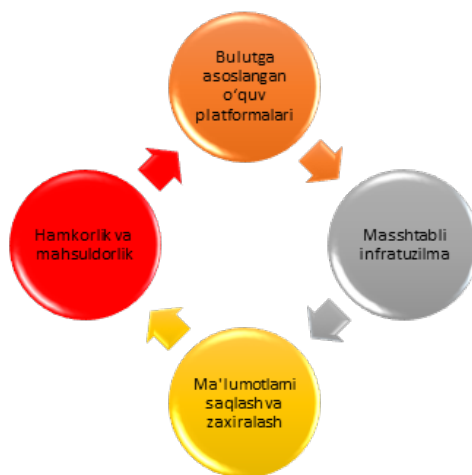
2. Ma'lumotlarni saqlash va qayta ishlash sohasidagi yutuqlar: taqsimlangan fayl tizimlari va bulutga asoslangan ma'lumotlar omborlari kabi ma'lumotlarni saqlash texnologiyalarining takomillashtirilishi katta ma'lumotlar to'plamlarini iqtisodiy jihatdan samarali va kengaytiriladigan saqlash va qayta ishlash imkonini berdi.

3. Ma'lumotni izlab topish va tahlil qilishning paydo bo'lishi: murakkab ma'lumotlarni izlab topish algoritmlari, mashinani o'rganish modellari va ma'lumotlarni vizualizatsiya qilish vositalarining rivojlanishi katta hajmdagi ta'lim ma'lumotlaridan mazmunli tushunchalarni olishni osonlashtirdi.

4. Ma'lumotlarga asoslangan qarorlar qabul qilish: ishonchli ma'lumotlar tahlilining mavjudligi ta'lim muassasalariga o'quv dasturlarini ishlab chiqish, resurslarni taqsimlash, talabalar aralashuvi va umumiy strategik rejalashtirish bo'yicha ko'proq asosli qarorlar qabul qilish imkoniyatini berdi.

Bulutli texnologiyalar:

Bulutli texnologiyalarning rivojlanishi (Cloud Technologies) ta'lim sohasiga sezilarli ta'sir ko'rsatdi, bu esa ko'proq foydalanish, moslashuvchanlik va miqyosni kengaytirish imkonini berdi. Ta'lim uchun bulutli texnologiyalarning asosiy ishlanmalariga quyidagilar kiradi:

2-rasm. Ta'lim uchun bulutli texnologiyalar

1. Bulutga asoslangan o'quv platformalari: Bulutga asoslangan ta'limni boshqarish tizimlari, virtual sinf xonalari va hamkorlik vositalarining ko'tarilishi masofaviy ta'lim va kontentni uzluksiz taqsimlashni osonlashtirdi.

2. Masshtabli infratuzilma: virtual serverlar, saqlash va tarmoq resurslari kabi bulutli hisoblash infratuzilmasi ta'lim muassasalariga onlayn va aralash ta'limning ortib borayotgan talablarini qondirish uchun o'zlarining texnologik imkoniyatlarini tezda kengaytirish imkonini berdi.

3. Ma'lumotlarni saqlash va zaxiralash: Bulutga asoslangan ma'lumotlarni saqlash va zaxiralash echimlari ta'lim muassasalarini talabalar yozuvlari, akademik ma'lumotlar va ma'muriy ma'lumotlarni boshqarish uchun

xavfsiz, ishonchli va foydalanish mumkin bo'lgan mexanizmlar bilan ta'minladi.

4. Hamkorlik va mahsuldorlik: Bulutga asoslangan mahsuldorlik to'plamlari, hujjat almashish platformalari va video konferentsiya vositalari talabalar, o'qituvchilar va ta'lim ma'murlari o'rtasidagi hamkorlikni kuchaytirib, real vaqt rejimida muloqot va resurslarni almashish imkonini berdi.

Narsalar interneti (IoT):

Narsalar Interneti (IoT) ning rivojlanishi ta'lim sohasi uchun innovatsion yechimlar va imkoniyatlarni joriy qildi. Ta'lim uchun IoT sohasidagi asosiy ishlanmalar quyidagilarni o'z ichiga oladi:

1.3-rasm. Narsalar Interneti (IoT) ning rivojlanishi

1. Aqlli sinflar: Interfaol doskalar, sensorlar va ovoqli yordamchilar kabi

IoT-ni qo'llab-quvvatlaydigan qurilmalar an'anaviy sinflarni dinamik, texnologiyaga boy o'quv muhitiga aylantirdi.

2. Shaxsiylashtirilgan o'quv qurilmalari: IoT-ga asoslangan planshetlar, noutbuklar va taqiladigan qurilmalarning integratsiyasi shaxsiylashtirilgan o'rganish tajribasini, moslashtirilgan kontentni yetkazib berishni va real vaqt rejimida ishlash monitoringini ta'minladi.

3. Kampusni avtomatlashtirish: ob'ektlarni boshqarish, energiyani optimallashtirish va xavfsizlik uchun IoT-ga asoslangan tizimlar ta'lim muassasalarining umumiy samaradorligi va xavfsizligini oshirdi.

4. Tahlil va tushunchalarni o'rganish: Turli ta'lim qurilmalari va sensorlaridan IoT tomonidan yaratilgan ma'lumotlardan talabalarining faolligi, davomati va o'rganish xulq-atvori haqida chuqurroq ma'lumot olish, ma'lumotlarga asoslangan qarorlar qabul qilishni qo'llab-quvvatlash uchun foydalanish mumkin.

Katta ma'lumotlar, bulutli texnologiyalar va narsalar internetining uzluksiz rivojlanishi va yaqinlashishi milliy ta'lim tizimi uchun o'zgaruvchan landshaft yaratdi, o'qituvchilar, ma'murlar va siyosatchilarga ta'lim tajribasi sifatini, ulardan foydalanish imkoniyatini va shaxsiylashtirishni oshirish uchun imkoniyatlar berdi.

Xulosa:

Milliy ta'lim tizimiga katta ma'lumotlar

(Big Data), bulutli texnologiyalar (Cloud Technologies) va narsalar interneti (IoT)ning joriy etilishi ta'limni etkazib berish, boshqarish va tajribadan o'tkazish usullarini sezilarli darajada o'zgartirish imkoniyatiga ega. Ushbu rivojlanayotgan texnologiyalarning kuchidan foydalangan holda, ta'lim muassasalari shaxsiylashtirilgan, ma'lumotlarga asoslangan va texnologik jihatdan ilg'or o'quv muhitini rivojlantirishi mumkin.

Milliy ta'lim tizimi rivojlanishda davom etar ekan, ushbu texnologik yutuqlar taqdim etgan imkoniyatlardan foydalanish juda muhimdir. Katta ma'lumotlarni samarali integratsiyalash va tahlil qilish, bulutga asoslangan yechimlardan

foydalanish va IoT-ni qo'llab-quvvatlaydigan qurilmalarni o'z ichiga olish orqali ta'lim manfaatdor tomonlar talabalarning natijalarini yaxshilashlari, o'qitish amaliyotini yaxshilashlari va talabalarni XXI-asr ishchi kuchi talablariga tayyorlashlari mumkin.

O'qituvchilar, texnologlar va siyosatchilar o'rtasida doimiy izlanishlar, siyosat ishlab chiqish va hamkorlikdagi sa'y-harakatlar milliy ta'lim tizimining kelajagini shakllantirishda, uning doimiy o'zgaruvchan texnologik landshaftga hamda talabalar va o'qituvchilarning o'zgaruvchan ehtiyojlariga javob berishini ta'minlashda muhim ahamiyatga ega bo'ladi.

Foydalanilgan adabiyotlar :

1. Matheus Cunha Paiva, Sara Kelly da Silva, David Custódio de Sena, Washington Sales do Monte. Cyber-Pedagogy: Human Instrumentalization and Machine Mastery. International Journal for Innovation Education and Research. Vol.10 No.10 (2022), pg. 154. Journal URL: <https://scholarsjournal.net/index.php/ijer> DOI: <https://doi.org/10.31686/ijer.vol10.iss10.3972>
2. Viktor Mayer-Schönberger, Kenneth Cukier. Big Data: A Revolution That Will Transform How We Live, Work, and Think Paperback – March 4, 2014. 227 p.
3. Miguel Abreu, Luis Paulo Reis, Nuno Lau. Addressing Imperfect Symmetry: a Novel Symmetry-Learning Actor-Critic Extension. arXiv:2309.02711v1 [cs.LG] 6 Sep 2023 <https://github.com/m-abr/Adaptive-Symmetry-Learning>. 1-28 p.
4. M. Sall'e, J. Smit and J.C. Vink. Institute for Theoretical Physics, Valckenierstraat 65, 1018 XE Amsterdam, The Netherlands. New Initial Conditions for Quantum Field Simulations after a Quench. <https://arxiv.org/abs/hep-lat/0110093v1>. 1-3 p.
5. Nilanjan Dey, Aboul Ella Hassanien, Chintan Bhatt, Amira S. Ashour, Suresh Chandra Satapathy Editors. Internet of Things and Big Data Analytics Toward Next-Generation Intelligence. DOI 10.1007/978-3-319-60435-0. 549 p
6. Bekchonova Sh.B. Raqamli va axborot texnologiyalari. metodik-qo'llanma. "Lesson press" nashriyoti, T.:2022 yil, 48 b.
7. Dilmurad N. Mamatov1, Shoir B. Bekchonova2, Yulduzkhan S. Polvonova3, Abrorjon Z. Makhmudov4 . Cyberpedagogy in the Context of Digitality(Scopus). DOI: 10.47750/pnr.2022.13.S03.268. Journal of Pharmaceutical Negative Results | Volume 13 | Special Issue 3 | 2022. 1757-1761

КОМПЕТЕНТЛИ ЁНДАШУВ АСОСИДА БЎЛАЖАК МУСИҚА ЎҚИТУВЧИЛАРИНИНГ КАСБИЙ-ШАХСИЙ ФАЗИЛАТЛАРИНИ ШАКЛЛАНТИРИШ

ИСМАИЛОВ РИХСИЛЛО ХАМИДОВИЧ

Камолиддин Бехзод номидаги Миллий рассомлик ва дизайн институти
ўқув-услугий бўлими бошлиғи, доцент

Аннотация. Мақолада компетентли ёндашув асосида бўлажак мусиқа ўқитувчиларининг касбий-шахсий фазилатларини шакллантириш ҳақида сўз боради. Муаллиф томонидан бўлажак мусиқа ўқитувчисининг касбий-шахсий фазилатларини шакллантириш шарти сифатида компетенцияларни ривожлантиришнинг долзарблиги ва аҳамияти очиб берилган. Шунингдек, бўлажак мусиқа ўқитувчисининг мусиқа санъатини яхлит идрок этиш кўникмаларини ривожлантириш ва унинг субъектив ҳиссий-қийматли ҳаётий позициясини компетентли ёндашув асосида шакллантириш хусусиятлари ёритилган.

Аннотация. В статье говорится о формировании профессионально-личностных качеств будущего педагога-музыканта на основе компетентностного подхода. Автор раскрыл актуальность и значение развития компетентности как условия формирования профессионально-личностных качеств будущего учителя музыки. Также выделена специфика развития навыков целостного восприятия музыкального искусства будущим педагогом-музыкантом и формирования его субъективной эмоционально-ценностной жизненной позиции на основе компетентностного подхода.

Abstract. The article discusses the formation of professional and personal qualities of a future music teacher based on a competency-based approach. The author reveals the relevance and importance of competence development as a condition for the formation of professional and personal qualities of a future music teacher. The specifics of developing the skills of a holistic perception of musical art by a future music teacher and the formation of his subjective emotional and value-based life position based on a competency-based approach are also highlighted.

Калит сўзлар: мусиқа санъати, таълим, компетентли ёндашув, компетенциялар, касбий-шахсий фазилатлар, бўлажак мусиқа ўқитувчиси, бадиий ва маънавий.

Ключевые слова: музыкальное искусство, образование, компетентностный подход, компетенции, профессионально-личностные качества, будущий учитель музыки, художественно-духовные.

Key words: musical art, image, competent approach, competent, professional-personality, future-oriented music, godly-spiritual.

Бугунги кунда фан, техника ва ишлаб чиқариш соҳалари жадал ривожланмоқда. Узлуксиз таълим жараёни компетенциявий ёндашувга асосланган, умумдават ва умумдидактик аҳамиятга эга бўлган ҳодиса ҳисобланади. Шу боис Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2020 йил 27 февралдаги “Педагогик таълим соҳасини янада ривожлантириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги ПҚ-4623-сон қарорида “Соҳада таълим, илм-фан ва ишлаб

чиқариш уйғунлигини таъминлаш орқали таълим сифатини яхшилаш, рақобатбардош кадрлар тайёрлаш, илмий ва инновацион фаолиятни самарали ташкил қилиш; олий педагогик таълимга рақамли технологияларни жорий этиш, замонавий ахборот-коммуникация ва таълим технологиялари интеграциясини таъминлаш, пировард натижада педагог кадрларнинг касбий маҳоратини узлуксиз ривожлантириб бориш учун қўшимча шароитлар яра-

тиш; юксак маданиятли, амалий касбий кўникма ва малакаларга эга, тарбия, ўқитиш методлари ва баҳолаш мезонларини пухта эгаллаган замонавий педагог кадрларни шакллантириш жараёни самарадорлигини ошириш” [1] каби устувор йўналишлар белгиланган.

Таълим тизимини модернизация қилишнинг замонавий шароитида таълим функцияларини, унинг мақсад ва вазифаларини, ўқув фанлари мазмунини уларнинг тайёрлигини кўрсатадиган мутахассиснинг касбий тайёргарлигига қўйиладиган талабларнинг ўзгаришларига мувофиқлигини жамият ҳаётида фаол шахсий иштироки учун танқидий баҳолаш зарурати туғилади. Малака талабларни жорий этишнинг асосий тамойили компетентли ёндашув ҳисобланади. Ушбу тамойилнинг таълим жараёнига жорий этилиши ва олий таълим муассасаларида талаба шахсини ривожлантиришда янги йўналишни белгилаш имконини беради. Бўлажак мусиқа ўқитувчисининг касбий фаолияти ёш авлоднинг эстетик, бадий ва маънавий маданиятини шакллантиришнинг узвий шарти эканлигини таъкидлаш жоиз. Д.Б.Кабалевский томонидан бўлажак мусиқа ўқитувчилари олдида жиддий вазифа қўйилган, жумладан, мусиқий саводхонлик ва хорда кўшиқ айтиш асосларини ўрганишдан ташқари, қуйидаги функцияларни бажариши лозим: “Талабаларни мусиқа санъати олами билан таништириш, мусиқани унинг барча шакл ва жанрларини борлигича севиш ва тушунишга ўргатиш ҳамда мусиқий маданиятини тарбиялаш [2, 113-б.]”.

Малака талаблар талабларига мувофиқ бўлажак мусиқа ўқитувчисини тайёрлаш бўйича таълим дастурини ишлаб чиқиш жараёнида З.М.Явгильдина “Жараёнда полилогик мусиқа маданиятини шакллантириш” “мусиқа санъатини ўз-

лаштириш”, “интеграл ўқитиш ва ривожлантириш муҳитини яратиш”, “мусиқий педагогик таълим мазмунида этномаданий компонентни мустаҳкамлаш” каби қоидаларга асосланган концептуал асосни ишлаб чиқди [3, 288-289-б.]. Ушбу қоидаларнинг моҳиятини замонавий илмий тафаккурнинг турли хил санъат турлари ва илмий билим соҳаларини бирлаштириш ҳолатлари каби долзарб тенденциялар контекстида очиб беришда муҳим аҳамият касб этади.

Ҳозирги босқичда илмий билимларнинг ривожланиши янги бир қатор муаммоли масалаларни илгари сурмоқда. Мусиқашуносликнинг истиқболли йўналишларидан бири мусиқа санъати мазмунини ўрганиш муаммоси ҳисобланади. Рус мусиқашуноси В.Н.Холопова назарий ва ижрочилик мутахассисликларининг мусиқа таълими анъаналарида “композицион-грамматик ва мазмунли-семантик предметлари ўртасида” номутаносиблик мавжудлигини таъкидлайди. Шунингдек, турли хил таълим йўналишларидаги мусиқачилар учун ўқув фанларининг аксарияти санъатнинг бир тури доирасидан ташқарига чиқадиган интегратив муносабатларни ўрганишга зарар етказадиган алоҳида, амалий жиҳатдан боғлиқ бўлмаган билим, кўникма ва малакаларни ривожлантиришдан иборат. Шундай қилиб, шу нуктаи назардан, мусиқани ўқитишнинг асосий мақсади – мусиқа асарининг маъноси ва аҳамиятини тушуниш қобилиятини ривожлантириш – фақат билвосита йўллар билан, аниқ усул ва технологиялар билан тартибга солилмаган бирга келадиган натижа сифатида эришиш мумкин.

XX асрда мусиқа санъатидаги интеграция жараёнларини тадқиқ қилишнинг энг ривожланган соҳаси сўз ва мусиқа ўртасидаги ўзаро таъсир муаммоси ҳисобланган. Шу маънода унинг турли жиҳатлари ўрга-

нилган. Улардан бири И.В.Степанова томонидан ўрганилган вокал санъатида сўз ва товушнинг семантик қарама-қаршилиги масаласи ҳисобланади. Бу жиҳатнинг аҳамияти унинг асарларида сўз ва мусиқа ўртасидаги интегратив алоқаларни бевосита ўрганиш имконияти, мусиқа санъатининг мазмунли-семантик масалаларига эътибор қаратиш ҳамда талқинда маданиятлар мулоқоти муаммоси ҳақидаги ғояларни кенгайтириш сифатида намоён бўлади.

Талабаларнинг юқорида келтирилган замонавий илмий билимларнинг бир қатор муаммоли масалаларини ҳал этишга тайёр бўлиши ўқитишнинг янги методларини ишлаб чиқишни тақозо этади. Уларга қўйиладиган асосий талаб сифатида мусиқа санъатини яхлит идрок этишни таъминлайдиган, жаҳон бадиий ва маънавий маданиятининг бир қисми сифатида тушуниладиган ва таълим жараёни субъекти учун шахсий ҳиссий-қадриятли маънони ифодаловчи алоҳида билим, кўникма ва малакаларни умумлаштириш заруратини эътироф этиш жоиз. Бу талабнинг бажарилиши таълим тизимида компетентли ёндашувнинг жорий етилиши билан таъминланади.

А.В.Хуторский томонидан компетентли ёндашувнинг моҳиятини билим, кўникма ва малакаларни ҳар томонлама ўзлаштириш эканлиги таъкидланган. Шунингдек, у таълим шароитида юзага келган бир қатор муаммоларни, хусусан, атрофдаги воқеликнинг ўзига хос муаммоларини ҳал қилишда ушбу билимларни амалий қўллашда маълум бир фаннинг назарий маълумотларини муваффақиятли ўзлаштиришда талабалар учун қийинчиликлар борлигини аниқлаган. А.В.Хуторской таълим компетенцияларини “таълимга тайёргарлик талаби, шахсий ва ижтимоий аҳамиятга ега ишлаб чиқариш фаолиятини амалга ошириш учун зарур бўлган воқе-

ликнинг маълум бир доирасига нисбатан ўро боғлиқ семантик йўналишлар, билим, кўникма, малакалар ва тажрибаси билан ифодалайди [5]”.

А.В.Хуторскийнинг таърифида асосланган ҳолда мусиқий-педагогик таълимнинг долзарб вазифалари асосида биз бўлажак мусиқа ўқитувчилар учун зарур бўлган касбий-шахсий компетенциялар шакллантирилди:

1. Мусиқа тарихи ва назарияси соҳасидаги билимларни илмий тизимлаштириш, таҳлил қилиш ва умумлаштириш, мусиқа санъатининг шахс ва жамият ҳаётидаги ўрни ва аҳамиятини яхлит тушунишни шакллантириш учун зарур бўлган фанларро алоқалардан фойдаланиш;

2. Мусиқа санъати асарларини бадиий яхлитлигида, мусиқий-семантик алоқалар контекстида ҳамда маънавий маданиятнинг жаҳон тажрибаси доирасида нутқий-мусиқий воситаларнинг ўзаро таъсирида идрок ета олиш;

3. Мусиқий асарни шахсан мазмунли идрок этиш, мусиқий матони қуриш қонуниятлари ва шахсий қадрият-семантик эътиқодлар ҳақидаги олинган билимлар асосида бадиий талқинларни тушуниш ва яратиш қобилияти;

4. Бошқалар билан ҳам, узоқдаги суҳбатдошлар билан ҳам диалогда иштирок этишга тайёргарлик, ўзининг бадиий-ижодий позициясини муҳокама қилиш ва баҳслашишга, мусиқий ижронинг танқидий таҳлилини тақдим этишга тайёргарлик.

Юқорида келтирилган компетенциялар бўлажак педагог-мусиқачиларнинг касбий тайёргарлигига қўйиладиган талабларни акс еттиради ва ўқув жараёни субъектининг шахсий функцияларини шакллантиришга умумий эътиборни қаратади. Шаклланган компетенцияларнинг асоси мусиқанинг бошқа санъат турла-

ри ва илмий билимлар билан фанлараро алоқадорлиги тамойиллари, вокал ижодиёти асарларини бадиий-образли яхлитликда идрок этиш, жаҳон маданий ва индивидуал-шахсий тажрибасини ифодалаш, мусиқа асарларини мустақил тушуниш, субъектив муносабатни талқин қилиш, мулоқотга тайёргарлик ва суҳбатдошларнинг бадиий-ижодий позицияларини танқидий таҳлил қилиш орқали ифодалашда акс этади. Ушбу компетенциялар ўқув-когнитив, умуммаданий, қиймат-семантик ва коммуникатив каби таянч компетенцияларни шакллантиришга йўналтирилган.

Таълим жараёнида компетентли ёндашувдан фойдаланишни шахсга йўналтирилган таълим парадигмаси доирасида бўлажак мусиқачи-педагоглар шахсини шакллантиришнинг зарур педагогик шартларидан бири сифатида эътироф этиш жоиз. Ушбу ёндашувни таълимнинг назарий модели сифатида жорий этиш таълим жараёнининг мотивацион, қиймат ва когнитив таркибий қисмларини бирлаштиришни таъминлайди, шахсни ривожлантиришда амалиётга йўналтирилган йўналишни белгилайди. Бу ҳолда ўқув жараёни субъектларининг атрофдаги воқеликнинг реал объектлари билан ўзаро таъсирини шахсий функцияларни шакллантиришнинг зарурий шarti сифатида таъкидлаш мумкин.

Юқоридаги педагогик шартларнинг амалиётга муваффақиятли татбиқ этилишига ўқув жараёнига мусиқа фанининг энг сўнгги ишланмаларини ўз ичига олган ва шахсий функцияларга таъсир кўрсатиш орқали юқорида кўрсатилган компетенцияларни ривожлантиришга қаратилган янги таълим дастурларини жорий этиш ёрдам беради. Такдим этилган талабларга жавоб берадиган дастурлардан бири сифатида 60110600 – Мусиқа таълими йўналиши бўйича ўқув режасига киритилган “Халқ

чолғуларида ижрочилик услубиёти” курси дастурини эътироф этиш мумкин.

Ушбу ўқув дастурининг мақсади мусиқа ва унга алоқадор гуманитар фанлар бўйича билимларни бирлаштириш, ҳиссий ва шахсий субъектив муносабат асосида талаба ва мусиқа санъати ўртасида бевосита мулоқот қилиш тажрибасини олишдир. Асосий усуллардан бири сифатида бастакор ва ижрочиларнинг вокал асарларини талқин қилишини лисоний қолиплар, мусиқий-драматик таҳлил ва сўз ва мусиқа ўртасидаги диалектик-семантик алоқалар контекстида таҳлил қилиш таклиф этилади.

Шунингдек, унда талабанинг шу фан бўйича эгаллаши лозим бўлган билим, кўникма ва малакалари минимуми аниқланган яъни овоз аппаратининг тузилиши ва уни бошқариш, вокал ансамбли тўғрисидаги асосий тушунчалар бўйича методик кўрсатмалар тавсия этилган. Фан дастурда талабаларнинг бадиий-ижрочилик томонларини пухта ўзлаштирилишига, талабаларнинг кўшиқ репертуарини хилма-хил шакл ва ҳарактердаги ранг-баранг вокал ансамбли ва дует асарлари билан бойитиб боришга алоҳида эътибор берилган.

Мазкур ўқув курсининг мақсади – мотивация, ижодкорлик, танқид, мулоҳаза юритиш, ички дунёнинг мустақиллиги ва барқарорлигини таъминлаш, ижодий ўзгариш, ўзини ўзи англаш, ҳаётий фаолиятнинг маънавий даражасини таъминлаш каби шахсий функцияларга ҳар томонлама таъсир қилиш. Бу функциялар бўлажак мусиқачи-педагогларнинг мусиқий асарларни субъектив, ҳиссий-қадриятли идрок этиш, уларнинг бадиий даражасини баҳолаш, мусиқий хусусиятлар ва ижро талқини, мусиқа мазмунини англаш, бадиий асарларнинг семантик мазмунини мустақил ва чуқур идрок этиш ва тушуниш каби касбий-шахсий фазилатларида ифо-

Шундай қилиб, компетентли ёндашув бўлажак педагог-муסיқачиларнинг касбий-шахсий фазилатларини шаклландиради.

тиришнинг зарур педагогик шarti бўлиб, унинг асосий касбий вазифаси – ёш авлоднинг бадий-эстетик маданиятини ривожлантиришга қаратилган.

-

INKLUZIV TA'LIMDA AXBOROT KOMMUNIKATSIYA TEXNOLOGIYALARIDAN FOYDALANISHNI TAKOMILLASHTIRISH

TURDIMURODOVA MUAZZAM MUZAFFARBEK QIZI

Nizomiy nomidagi Toshkent davlat pedagogika universiteti Surdopedagogika
yo'nalishi 2-bosqich magistranti

Annatsiya. Alohida yordamga muhtoj bolalar va o'smirlarga nisbatan g'amxo'rlik ko'rsatish, ularning huquqlarini ro'yobga chiqirish, ijtimoiy qo'llab-quvvatlash, ta'lim-tarbiya jarayonini ularning ehtiyoji va qobiliyatiga mos ravishda tashkil etish, jamiyatga uyg'unlashtirishning samarali yo'l va usullarini joriy etish o'ta dolzarb masalalardan biri ekanligi tobora keng anglanmoqda. O'zbekiston Respublikasida davlat tomonidan alohida yordamga muhtoj bolalar va o'smirlarning ta'lim mazmunini takomillashtirish masalalariga e'tibor ortib bormoqda. Shu jumladan alohida yordamga muhtoj bolalar ta'limida axborot kommunikatsiya texnologiyalari muhim o'rin egallab kelmoqda.

Kalit so'zlar: Alohida yordamga muhtoj bolalar, ijtimoiy reabilitatsiyasi, moslashuv, inklyuziv ta'lim, inklyuziv ta'lim ishtirokchilari uzluksiz ta'lim, ta'lim-tarbiya, axborot kommunikatsiya texnologiyalari, modellashtirish, moddiy-texnik baza, kompyuter.

Аннотация. Уход за детьми и подростками, нуждающимися в специальной помощи, реализация их прав, социальная поддержка, организация образовательного процесса в соответствии с их потребностями и возможностями, интеграция в общество. Все большее распространение получает понимание того, что внедрение эффективных способов и методов воспитания является приоритетным. один из самых актуальных вопросов. В Республике Узбекистан государство уделяет больше внимания вопросам улучшения содержания образования детей и подростков, нуждающихся в особой поддержке. В частности, информационно-коммуникационные технологии занимают важное место в образовании детей с особыми потребностями.

Ключевые слова: Дети нуждающиеся в специальной помощи, социальной реабилитации, адаптации, инклюзивном образовании, участники инклюзивного образования непрерывного образования, воспитания и обучения, информационно-коммуникационные технологии, моделирование, материально-техническая база, компьютер.

Alohida yordamga muhtoj bo'lgan bolalarning ta'lim olish jarayonini isloh qilib borish, rivojlanish darajasidan qat'iy nazar, har bir davlat va jamiyat oldida turgan dolzarb masaladir. Alohida yordamga muhtoj bolalar va o'smirlarning ijtimoiy hayotda munosib tarzda o'z o'rnini topishi, shuningdek, ushbu jarayonda bevosita ishtirok etishi uchun ta'limni to'laqonli o'zlashtirishi hamda uning zahirida muayyan kasb-hunarni egallay olishi lozim. Oddiy sharoitlarda, umumiy ta'lim tizimida kamol topgan tibbiy jihatdan "nogironligi bo'lganlik" mavqeiga ega o'quvchilar olgan ta'limining darajasi ularning ijtimoiy reabilitatsiyasi,

moslashuvi hamda jamiyat hayotiga samarali uyg'unlashuvining muvaffaqiyatiga bevosita ta'sir ko'rsatadi.

Bugungi kunda mamlakatimizda alohida yordamga muhtoj bolalar va o'smirlarga nisbatan g'amxo'rlik ko'rsatish, ularning huquqlarini ro'yobga chiqirish, ijtimoiy qo'llab-quvvatlash, ta'lim-tarbiya jarayonini ularning ehtiyoji va qobiliyatiga mos ravishda tashkil etish, jamiyatga uyg'unlashtirishning samarali yo'l va usullarini joriy etish o'ta dolzarb masalalardan biri ekanligi tobora keng anglanmoqda. O'zbekiston Respublikasida davlat tomonidan alohida yordamga muhtoj bolalar va o'smirlarning ta'lim mazmunini

takomillashtirish masalalariga e'tibor ortib bormoqda. Shu jumladan alohida yordamga muhtoj bolalar ta'limida axborot kommunikatsiya texnologiyalari muhim o'rin egallab kelmoqda.

Axborot kommunikatsiya texnologiyalarini rivojlantirish dasturini bajarish yuzasidan Vazirlar Mahkamasining qarorida 2022-2030 yillarda kompyuterlashtirish va axborot kommunikatsiya texnologiyalarini rivojlantirish dasturi tasdiqlandi. Qabul qilingan hujjatlarda ta'lim tizimini kopyuterlashtirish va axborot texnologiyalari yuqori saviyada tadbiq etish, uni rivojlantirish va takomillashtirishning aniq vazifalari oldiga qo'yilgan va maqsadli yo'nalishlari ifodalab berilgan. Bundan tashqari, dasturda o'quv yurtlarining moddiy-texnik bazasi va ilmiy-tadqiqot bazasini kengaytirish yuzasidan kompleks chora-tadbirlar nazarda tutilgan. Inklyuziv talimda axborot kommunikatsiya texnologiyalardan foydalanishni takomillashtirish, Respublikamizning jahonda yuz berayotgan ilmiy-texnika taraqqiyotiga muvaffaqiyatli integratsiyalashuvi uchun imkon yaratadi. Ta'limni axborotlashtirish jamiyatni axborotlashtirish jarayonini muvaffaqiyatli amalga oshirilishining muhim shartidir. Bu jarayon rivojlantiruvchi ta'limni amalga oshirish maqsadida yangi axborot texnologiyalarini qo'llash, bu texnologiyalarning metodlari va vositalaridan foydalanish, ta'lim-tarbiyaning barcha bosqichlarini jadallashtirish orqali uning sifati va samaradorligini oshirish va pirovardida yoshlarni axborotlashgan jamiyat sharoitida yashashga tayyor qilib tarbiyalash masalalarini o'zida qamrab oladi.

Inklyuziv talimda axborot kommunikatsiya texnologiyalardan foydalanishni takomillashtirish inson ongiga yetib borayotgan axborotlar oqimi shaxsning mavjud madaniy-ma'rifiy muhitdagi

moslashuvi jarayonida qay tarzda aks etishini bilishimiz va shunga mos tarzda ta'lim-tarbiya muassasalarida o'quv dasturlari va jihozlariga nisbatan talablarni ishlab chiqishni talab etadi. Ta'lim jarayonida kompyuterlar va telekommunikatsiya vositalarining qo'llanilishi o'quvchilarning ular bilan bemalol ishlay olishlariga pedagogik jarayondagi eng muhim kamchiliklardan biri hisoblangan subektivizmni cheklashga imkon yaratadi. Inklyuziv talimda axborot kommunikatsiya texnologiyalardan foydalanishni takomillashtirish kompyuterdan foydalanishning mohiyatini o'quvchilarni jamiyatning har tomonlama yetuk shaxslari qilib tarbiyalash bilan tushuntirish mumkin. Kompyuter tabiat yoki jamiyatdagi hamda ta'lim jarayonidagi hodisa va jarayonlar modellashtirishga va boshqarishga o'rganish va tashxis qilishga imkon yaratadi. Hozirgi ijtimoiy rivojlanish har bir shaxsning shakllanishi va umuman jamiyatning gullab-yashnashi uchun zarur shartlar bo'lib qolgan ta'limning, axborot va bilimlarning roli ortib borayotgani bilan xarakterlanadi. Inklyuziv talimda axborot kommunikatsiya texnologiyalardan foydalanishni takomillashtirish yangi yondashuvlar bilan bir qatorda ta'lim jarayoni barcha ishtirokchilarining rollarini tegishlicha o'zgartirish ham talab qilinadi. Global kommunikatsiyadan, Internet qo'shgan holda erkin foydalanish, shu bilan birga kompyuterlar va multimedia interfaol tizimlarining keng tarqalishi quyidagilarni bildiradi, ta'lim va bilimlar olish jarayonlari o'quv jarayoni ishtirokchilarining jismonan mavjud bo'lgan joylariga kamroq bog'liq bo'lib boradi.

Xulosa qilib aytganda, axborotdan erkin foydalanish va almashish imkoniyatini beradigan axborot kommunikatsiya texnologiyalarining rivojlanishi hayotimizning hamma jihatlariga katta ta'sir

ko'rsatdi. Yangi texnologiyalar jamiyatimizni o'zgartirdi va hamma joyda axborot mavjud bo'lgan yangi madaniy muhitning yaratilishiga sabab bo'ldi. Ba jarayon albatta inklyuziv ta'lim ishtirokchilarini ham chetlab o'tmaydi. Inklyuziv talimda aynan shu texnologiyalar tadqiqotli, muammoli metodlardan keng foydalanishni, olingan bilimlarni hamkorlikdagi yoki yakka

faoliyatda qo'llashni, faqatgina mustaqil tanqidiy fikrlashni emas, shu bilan birga muloqot madaniyatini, hamkorlikdagi faoliyatda har turli ijtimoiy rollarni bajara olish ko'nikmalarini rivojlantirishni ko'zda tutadi. O'quvchilar har xil bilimlar sohalarida individual imkoniyatlariga muvofiq ravishda muayyan natijalarga erishish uchun real imkoniyatga ega bo'ldilar.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Mo'minova L.R., Nazarova D.A. Inklyuziv va maxsus ta'lim atamalarining izohli lug'ati. – T.: 2021
2. Nazarova D.A. Inklyuziv ta'lim muassasalarida zaif eshituvchi bolalar ta'lim-tarbiyasini tashkil etish texnologiyalari. Complex print, 2020
3. Shomaxmudova R. Maxsus va inklyuziv ta'lim. – Toshkent, 2012
4. Giyozovna S. K., Shonazarovna I. C. ESHITISHDA NUQSONI BO'LGAN BOLALARDA HUQUQIY MADANIYAT ASOSIDA AXLOQIY TARBIYA JARAYONINI SHAKLLANTIRISH //ОБРАЗОВАНИЕ НАУКА И ИННОВАЦИОННЫЕ ИДЕИ В МИРЕ. – 2024. – Т. 47. – №. 4. – С. 42-44.
5. Giyozovna, Sadirova Kamola, and Imamova Charos Shonazarovna. "ESHITISHDA NUQSONI BO'LGAN BOLALARDA HUQUQIY MADANIYAT ASOSIDA AXLOQIY TARBIYA JARAYONINI SHAKLLANTIRISH." ОБРАЗОВАНИЕ НАУКА И ИННОВАЦИОННЫЕ ИДЕИ В МИРЕ 47.4 (2024): 42-44.
6. Giyozovna, S. K., & Shonazarovna, I. C. (2024). ESHITISHDA NUQSONI BO'LGAN BOLALARDA HUQUQIY MADANIYAT ASOSIDA AXLOQIY TARBIYA JARAYONINI SHAKLLANTIRISH. ОБРАЗОВАНИЕ НАУКА И ИННОВАЦИОННЫЕ ИДЕИ В МИРЕ, 47(4), 42-44.
7. Sadirova, K. (2022). Improving the methods of teaching visual activity to students with hearing impairments based on an innovative approach. ACADEMICIA: An International Multidisciplinary Research Journal, 12(9), 27-30.
8. Sadirova, Kamola. "Improving the methods of teaching visual activity to students with hearing impairments based on an innovative approach." ACADEMICIA: An International Multidisciplinary Research Journal 12.9 (2022): 27-30.
9. Sadirova K. Improving the methods of teaching visual activity to students with hearing impairments based on an innovative approach //ACADEMICIA: An International Multidisciplinary Research Journal. – 2022. – Т. 12. – №. 9. – С. 27-30.
10. Sadirova, K. (2022). Improving the methods of teaching visual activity to students with hearing impairments based on an innovative approach. ACADEMICIA: An International Multidisciplinary Research Journal, 12(9), 27-30.
11. Sadirova K. Improving the methods of teaching visual activity to students with hearing impairments based on an innovative approach //ACADEMICIA: An International Multidisciplinary Research Journal. – 2022. – Т. 12. – №. 9. – С. 27-30.
12. Sadirova K. G. THE IMPORTANCE OF TEACHING FINE ARTS TO CHILDREN WITH HEARING PROBLEMS //International Scientific and Current Research Conferences. – 2023. – С. 35-40.
13. Sadirova, Kamola Giyozovna. "THE IMPORTANCE OF TEACHING FINE ARTS TO CHILDREN WITH HEARING PROBLEMS." International Scientific and Current Research Conferences. 2023.

BOLA TARBIYASIDA OILAVIY QADRIYATLARNING O'RNI

SAIDOVA ZARNIGOR OLIMJON QIZI

Psixolog (tadqiqotchi-pedagog), Buxoro viloyat Qorako'l tuman 16-son umumiy o'rta ta'lim maktabi psixologi

Annotatsiya. Mazkur maqolada bola shaxsini rivojlantirishda oilaviy qadriyatlarni shakllantirish, ma'naviyatini kamol toptirish yo'nalishlari, milliy qadriyatlarni ular ongiga singdirish haqida fikr yuritadi.

Kalit so'zlar: oila, ma'naviyat, ma'rifat, tarbiya, mafkura, milliy qadriyat, ma'naviyatini shakllantirish, axloqiy, aqliy, jismoniy, estetik, ma'naviy, tarbiyalar.

Abstract. This article discusses the formation of family values, directions for spiritual development, and inculcation of national values in the development of children's personality.

Key words: family, spirituality, education, education, ideology, national value, spiritual formation, moral, mental, physical, aesthetic, spiritual, education.

Аннотация. В данной статье рассматривается формирование семейных ценностей, направления духовного развития, а также привитие национальных ценностей в развитии личности детей.

Ключевые слова: семья, духовность, воспитание, воспитание, идеология, национальная ценность, духовное формирование, нравственное, умственное, физическое, эстетическое, духовное, воспитание.

KIRISH

Ma'lumki, milliy ma'naviy qadriyatlar ijobiy axloqiy sifatlarni takomillashtirish, davlat va millat rivojiga to'g'anoq bo'ladigan salbiy illatlarni bartaraf etish omilidir. Milliy g'oya va ma'naviy qadriyatlar orasida uzviy aloqadorlik, o'zaro ta'sir mavjud bo'lib, bu quyidagilarda o'z ifodasini topadi:

1. Milliy qadriyatlar milliy g'oya uchun ma'naviy negiz, manba bo'lib xizmat qiladi.

2. Milliy g'oya qadriyatlarni boyitish, yanada yuksak bosqichga ko'tarish, odamlar ongi va qalbiga milliy qadriyatlarni singdirish omili bo'lib hisoblanadi.

3. Milliy g'oya xalqning tub manfaatlari nuqtai nazaridan mavjud ma'naviy qadriyatlarga baho beradi, ijobiy jihatlarni rivojlantirish, salbiy holatlarni inkor etishning ma'naviy mezon bo'lib maydonga chiqadi.

ADABIYOTLAR SHARHI

Madaniyat («kultura» so'zidan olingan bo'lib, parvarish qilish, ishlov berish ma'nosini

bildiradi) – ijtimoiy taraqqiyot davomida insonlarning faoliyati tufayli qo'lga kiritilib, ularning ijtimoiy ehtiyojlarini qondirishga xizmat qiluvchi moddiy va ma'naviy boyliklar tizimi. [2].

Ma'rifat shaxs ongiga ilmiy bilim, axloq qoidalari hamda ijtimoiy munosabatlarni tartibga soluvchi huquqiy me'yorlarni singdirish, ta'lim-tarbiyani takomillashtirish, milliy meros va umuminsoniy qadriyatlarni o'rganish, ularni targ'ib etish maqsadida amalga oshiriladigan tadbirlar tizimi. [2].

Mafkura (arabcha «mafkura» - naqtai nazar va e'tiqodlar tizimi, majmui) – jamiyatdagi muayyan siyosiy, huquqiy, axloqiy, diniy, badiiy, falsafiy, ilmiy qarashlar, shuningdek, ma'naviy-axloqiy yuksaklash, ma'rifiy-tarbiyaviy ishlarning rivojini ta'minlovchi, ularning maqsad va yo'nalishlarini aniqlashda yetakchi o'rin tutuvchi g'oyalar tizimi. [2].

TADDIQOT METODOLOGIYASI VA EMPIRIK TAHLIL

Ma'lumki, jamiyat taraqqiyotining har bir davrida o'ziga xos tarbiyalash, metodologiyasi va vositalari bo'lgan. O'tmish hayotimizga nazar tashlaydigan bo'lsak, avvalo ota-ona oilada ibrat namuna vazifasini bajargan, mahalla yoki aholining ma'lum hududidagi ziyoli va barkamol insonlar ham tarbiya sohasida salmoqli o'ringa ega bo'lgan. Ular: buyuk davlat arboblari, donishmandlarimiz, xalq qahramonlarimiz, mutafakkirlarimiz va ular tomonidan yoki ishtiroki orqali shakllangan nazariya, ta'limot yoki mafkuralarimiz tarbiya shakllari va usullarini avlod - avlodga o'tkazib kelishga muhim omillar hisoblanadi. Bulardan tashqari turli milliy marosimlar, urfodatlar, an'analar orqali ham yosh avlodning keksa avlod udumlarini o'rganishga erishilgan. Hamma tarbiyalar ichida shaxs tarbiyasining jamiyat taraqqiyotidagi o'rni beqiyosdir. Bu albatta ma'naviy-axloqiy tarbiya orqali amalga oshiriladi va u o'quvchilar ma'naviy dunyoqarashini kengaytirishga qaratilgan bo'ladi. Ta'lim oluvchilar ma'naviy axloqiy tarbiyasida o'ziga xos metodlar, shakllar va vositalar mavjud bo'lib, ular ushbu sohadagi faoliyat olib borishning samarasini belgilashda metodik asos bo'ladi [5].

Demak, o'quvchilar ma'naviyatini shakllantirishning metodologik asoslarini ishlab chiqish mazkur sohaning eng muhim va dolzarb muammolaridandir.

Quyida bu sohada olib borilgan izlanishlardan qisqacha ma'lumot keltiramiz:

1. O'quvchilar ma'naviyatini shakllantirish yo'nalishlari.

- o'quvchilar ongi va qalbiga ona tuproq, ona Vatan, tarixiy Vatan, Vatan sog'inchi, Vatan qayg'usi va Vatan tuyg'usi kabilar to'g'risidagi ma'lumotlarni ular yoshi va tafakkur qamroviga moslab singdirish;

- o'quvchilarda Ona Vatanimizga va tilimizga hurmat va muhabbat uyg'otish;

- milliy qadriyatlarimizga hurmatni kuchaytirish;

- o'quvchilarda oilaning, mahallaning, maktabning ta'limiy manbalari asosida ularda

vatanparvarlik hissinini uyg'otish;

- ommaviy sport o'yinlariga qatnashish yoki uni kuzatish;

- moddiy-ma'rifiy masalalarda olib borilayotgan ommaviy tadbirlarga borish;

- ta'limda o'qitiladigan fanlar mazmuniga ma'naviyatga oid boy milliy merosimizdan ma'lumotlar singdirish;

- radio va televideniya «Hidoyat sari», «Ziyo», «Ma'naviyat saboqlari» va shu kabi eshittirishlarni eshitish va ko'rish;

- ta'lim davomida o'tkaziladigan «Ma'naviyat soatlari», «Tarbiyaviy soatlar», «Milliy bayramlar»ni nishonlash va shu kabilarda o'quvchilar ongiga milliy-ma'naviy qadriyatlardan ular ongiga moslarini singdirish va shu kabilar.

2. O'quvchilar ma'naviyatini shakllantirish usullari [4].

- ta'lim-tarbiya jarayonidagi ko'rgazmalilikka, uzviylik va uzluksizlikka, yangi axborot va pedagogik texnologiyalariga, tarixiy - mantiqiy o'zlikka va shu kabilarga amal qilib ta'lim - tarbiya berish;

- targ'ibot - tashviqot jarayonida ko'rgazmalilik, aniqlik va soddalik, tushunarliklik, keng qamrovlilik, aniq maqsadga yo'naltirilganlik va shu kabilarni e'tiborga olgan o'quvchilarga ma'naviy tarbiya berish.

Bu usullar ta'lim - tarbiya jarayonining barcha jabhalarida muhim va zarur. Ular orqali ta'lim - tarbiya jarayonida barkamol avlod tarbiyasining optimal variantini amalga oshirishga erishish mumkin.

3. O'quvchilar ma'naviyatini shakllantirish metodlari.

O'quvchilar ma'naviy ongiga ta'sir etuvchi metodlar: ma'naviy - axloqiy mavzudagi suhbatlar; hikoya; tushuntirish; namuna ko'rsatish; kishidagi ijobiy xislat va fazilatlarini insonning olijanoblighi ekanligiga ishonitirish; bahs-munozaralar uyushtirish; uchrashuvlar qilish; tanlovlar o'tkazish; sahnaviy darslar o'tkazish; o'quv va yordamchi adabiyotlar bilan

ishlash; matbuot konferensiyasini o'tkazish;

ma'naviy tarbiyaga oid multimediali tarbiya texnologiyalarini yaratish va amaliyotga joriy etish.

Ma'naviy xulqni shakllantirishga ta'sir etuvchi metodlar: kasbiy o'yinlar; ishchanlik o'yinlari; «Aqliy hujum»; fikr va g'oyalarni tizimlashtirish; bahs - munozara; musobaqa; devoriy gazeta chiqarish; ma'naviyatga oid albom va jurnal tayyorlash; axloqiy - muammoli vaziyatlar tahlili; tarbiyaviy (pedagogik) masalalar tuzib, uning yechimlarini tahlil qilish va shu kabilar.

4. O'quvchilar ma'naviyatini shakllantirish vositalari.

O'quvchilar ongiga va qalbiga ma'naviy tarbiyaga oid ma'lumotlarni singdirishga oid tarbiyaviy tadbirlar rejasini tuzish va unga mos didaktik ma'lumotlar hamda tarqatma materiallar;

- o'quvchilar ma'naviy tarbiyasiga oid ommabop kitoblar, bukletlar va videofilmlar hamda multafilmlar;

- mustaqillik qahramonlari haqidagi film, kitob, musiqa va tasviriy san'at asarlari;

- milliy tarixiy qahramonlarimiz va donishmand mutafakkirlarimiz hayoti va faoliyati aks ettirilgan albom-kitoblar.

Milliy qadriyatlar - millat uchun muhim ahamiyat kasb etadigan, etnik jihat va xususiyatlar bilan bog'liq bo'lgan qadriyatlar shaklidir. Dunyoda o'ziga xos qadriyatlari bo'lmagan millat yo'q. Milliy qadriyatlar millatning tarixi, yashash tarzi, ma'naviyati hamda madaniyati bilan uzviy bog'liq holda namoyon bo'ladi.

O'zbekiston mustaqillikka erishishi tufayli milliy qadriyatlarga e'tibor kuchaydi. Zero, milliy qadriyatlar mamlakatimiz mustaqilligini mustahkamlaydigan ma'naviy asoslardan biri. Xalqimizning asrlardan-asrlarga meros tarzida kelayotgan milliy qadriyatlari uzoq tarixiy jarayonda shakllangan. Ular ona yurtga ehtirom, avlodlar xotirasiga sadoqat, kattalarga hurmat, hayo, andisha kabi xususiyatlarning ustuvorligi,

boshqa xalqlarnikiga o'xshamaydigan urf-odatlar, rasm-rusumlar, marosimlar va ao'analar bilan tavsiflanadi.

Ma'lumki, qadriyatlar muayyan sharoitlarda shakllanadi. SHu sababli ular mahalliy, milliy, mintaqaviy shakllar va umuminsoniy shakl mazmunda mavjud bo'ladi. Mahalliy qadriyatlarning eng yetuklari va milliy manfaatlariga, moslari asta-sekin saralanib, umummilliy darajaga ko'tariladi. Milliy muhit qadriyatlarni yaratish va saralashning asosiy manbaidir: u milliy qadriyatlarning eng yaxshilarini voyaga yetkazib, jahon miqyosiga olib chiqadi.

Bu tamoyil va qadriyatlar O'zbekiston hududida istiqomat qilayotgan har bir fuqaroning o'z milliy qadriyatlarini asrab - avaylashi, kelajak avlodlarga yetkazishi uchun to'la imkoniyatlar yaratilishini ifodalaydi. o'tmishdagi bobolarimiz qoldirgan meros, madaniy boyliklar, mumtoz qadriyatlarni hurmat qilish, ularni o'rganish, ular zamiridagi bu tamoyilning asosiy jihatlaridir. Har bir millatning tili, qadriyatlari, urf-odatlari, ao'analarini hurmat qilishni ta'minlash milliy istiqloq mafkurasining amal qilishida umuminsoniy andozalar namoyon bo'lishi uchun asoslar yaratadi. Demak o'zbek xalqining milliy xususiyatlarida:

1. Oila - muqaddas tushuncha. Oila qurish - o'ta mas'uliyatli ish. «Oila - eskilik unsuri emas». U muqaddas oilada millat kelajagi mujassam. Yoshlarni

tarbiyalashda, kamolga yetkazish, ilm-hunar berish, uyli-joyli qilish - aksariyat oilalarning eng oliy maqsadidir...

2. Mahalla - o'z-o'zini boshqarishning o'zbek xalqi yaratgan eng katta yutug'i, oqiloma shaklidir. Mahalla - tarbiya maskani, har bir oilaga tayanch va suyanch ekanligi ko'pchilikka ayon.

3. Qo'ni-qo'shnichilik munosabatlari uzoq tarixga ega bo'lib, asrlar davomida bu borici muayyan qadriyatlar shakllangan. «Yon qo'shnim - jon qo'shnim», «Xovli olma - qo'shni ol». «Uzoqdagi qarindoshdan yaqindagi

qo'shni afzal» va h.k.

4. Keksalarga hurmat - inson hayotiy tajribasi davomida shakl-langan qadriyat. Jonli tabiatda hayot uchun kurash qonuniyati mavjud. Nasl qoldirish, yagi avlodga mehr qo'yish, uni oyoqqa turg'azish jon fido qilish hollari aksariyat hayvonlarda kuzatiladi. Ammo, qariyalarni e'zozlash. keksalarga ehtirom, mehr- muruvvat ko'rsatish - insoniy fazilatdir. Bularsiz milliy g'oyamizni tasavvur eta olmaymiz. «Keksani qopda saqla, o'ligini hafta saqla»...

5. Ayol zotiga ehtirom - insoniyatning yarmidan ko'pini tashkil etadigan xotin-qizlarga bo'lgan munosabatning eng yuqori cho'qqisidir. Demokratiyaning eng muhim yutug'i - har ikki jins teng huquqli va erkin bo'lishini ta'minlashdir...

6. Onaga bo'lgan hurmat va sadoqat - eng oliy qadriyatdir. SHuning uchun Vatanga, milliy tilga nisbat berilganda ona nomi qo'shiladi. Milliy istiqlol g'oyasi onalar uchun, jamiyatdagi barcha ayollar uchun farovon hayot, go'zal turmush yaratishni maqsad qilib, xotin-qizlarning erkinligi va o'z qadr-qimmatini anglab yetishiga, o'z salohiyat va imkoniyatlarini yuzaga chiqarishga sharoit

yaratishni bosh g'oyasida mujassamlashtirgan.

XULOSA VA MUNOZARA

Ma'naviy-axloqiy tarbiya yoshlarning barkamol bo'lib shakllanishida mustahkam asosdir.

Ta'lim oluvchilar ma'naviy-axloqiy tarbiyasida o'ziga xos metodlar, shakllar va vositalar mavjud bo'lib, ular ushbu sohadagi faoliyat olib borishning samarasini belgilashda metodik asos bo'ladi. Yoshlar orasida olib boriladigan ma'naviy-axloqiy tarbiyaning quyidagicha metod, shakl va vositalari bor. Ular haqida qisqacha ma'lumot beramiz.

Bizning ajdodlarimiz bolalarga ma'naviy-axloqiy tarbiya berish sohasida katta pedagogik tajriba to'plaganliklari, ushbu merosdan ta'lim tarbiya jarayonida foydalanishga bugungi kunda kuchli ehtiyoj tug'ilayotganligiga amin bo'ldik. O'quvchilarni ma'naviy jihatdan tarbiyalashning pedagogik asoslari ta'lim mazmunini boy ma'naviy merosimiz bilan integratsiyalashtirishni talab etmoqda.

Shu sababli ta'lim jamiyat taraqqiyotiga mos ravishda rivojlanib boradi va shu asosda shaxs ma'naviy va intellektual salohiyati ham jamiyat talablari asosida barkamollashib boradi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Ergashev I. va boshq. Milliy istiqlol g'oyasi: O'zbekiston Respublikasi Oliy ta'lim bakalavriat bosqichi uchun darslik. –T.: Akademiya. 2017, 195-200 betlar.
2. Ma'naviyat: asosiy tushunchalar izohli lug'ati.T.: G'.G'ulom nomidagi nashriyot-matbaa ijodiy uyi, 2010. - B-333.
3. To'raqulova I.X., Oilada bola tarbiyasining ma'naviy asoslar.- T.: "Fan va texnologiya", 2014.
4. J.Hasanboyev, M.Turopova, O.Hasanboyeva. —Ma'naviy axloqiy tarbiya asoslarill. Toshkent. G'ofur G'ulom nomidagi adabiyot va san'at nashriyoti. 2018.
5. O.Musurmonova, R.Qo'chqorov, M.Qarshiboyev. —Milliy istiqlol g'oyasi va ma'naviyat asoslarill. 9-sinf darsligi. Toshkent. —Ma'naviyatll, 2016.
6. Imom Ismoil al-Buxoriy. Hadis. 1-4-tomlar. Toshkent, Qomuslar bosh tahririyati. 2017.

ESHITISHDA NUQSONI BO'LGAN O'QUVCHILARDA HUQUQIY MADANIYATNI SHAKLLANISH BOSQICHLARI

IMAMOVA CHAROS SHONAZAROVNA

Nizomiy nomidagi Toshkent davlat pedagogika universiteti Surdopedagogika
yo'nalishi 2-bosqich magistranti

Annatsiya. Huquqiy ta'lim-tarbiya – bu huquqiy madaniyatning, ya'ni insonga huquq beradigan barcha ijobiy va qimmatli tomonlarini o'zlashtirishning qo'shimcha tarkibiy qismi bo'lib, axloqiy fazilatlar va huquqiy bilimlar yig'indisi yuqori darajadagi huquqiy madaniyat asosini tashkil etadi. O'quvchilarda huquqiy madaniyatni shakllantirish, ularni mustaqil hayotga tayyorlashda huquqshunoslik fanlari alohida ahamiyat kasb etadi. Uzluksiz ta'lim tizimida jamiyat, davlat va huquq masalalariga adolat, erkinlikka asoslangan holda yondashib, huquqiy munosabatlar qanday tartibga solinishini o'rganishga talab kuchaymoqda. Yoshlarimizning qonunlarini, o'zlarining haq-huquqlarini qay darajada bilishlari Konstitutsiyani o'rganishni, huquqiy ta'limni tashkil qilishni yoshligidan boshlab uzluksiz davom ettirish zarurligini ko'rsatadi.

Kalit so'zlar: Konstitutsiya, qonun, huquq, ta'lim-tarbiya, huquqiy madaniyat, axloqiy tarbiya, eshitishda nuqsoni bo'lgan o'quvchi, uzluksiz ta'lim, ta'lim-tarbiya.

Аннотация. Правовое образование является дополнительной составляющей правовой культуры, то есть овладение всеми положительными и ценностными сторонами, дающими права человеку, а сумма нравственных качеств и правовых знаний составляет основу правовой культуры высокого уровня. Юридические науки имеют особое значение в формировании правовой культуры у школьников и подготовке их к самостоятельной жизни. В системе непрерывного образования возрастает потребность в обучении способам регулирования правоотношений путем подхода к вопросам общества, государства и права на основе справедливости и свободы. То, насколько наша молодежь знает законы и свои права, показывает необходимость постоянного изучения Конституции и организации юридического образования с юных лет.

Ключевые слова: Конституция, закон, право, образование, правовая культура, нравственное воспитание, учащийся с нарушением слуха, непрерывное образование, образование.

Ma'lumki, yurtimizda so'nggi yillarda qonun ustuvorligini ta'minlash va sud-huquq sohasini takomillashtirish bo'yicha keng ko'lamli islohotlar amalga oshirilmoqda.

Bu o'zgarishlar inson huquqlari va erkinliklarini ta'minlash, odil sudlovga erishish, huquqni muhofaza qilish idoralari faoliyatini takomillashtirishga qaratilgan.

Sharqning buyuk donishmandi Abu Ali ibn Sino: "Nega dunyoda yovuzlik bu qadar ko'p?", degan savolga: "Sabachisi siz-u biz. Bilmaslik yoki uquvsizlik sababli yovuzlik bilan kurashishdan voz kechishimiz asnosida o'zimiz ham yovuzlikning keng tarqalishiga

imkon yaratib beramiz", deb javob bergan ekan.

Huquqiy ta'lim-tarbiya – bu huquqiy madaniyatning, ya'ni insonga huquq beradigan barcha ijobiy va qimmatli tomonlarini o'zlashtirishning qo'shimcha tarkibiy qismi, xolos. O'quvchilarda huquqiy madaniyatni shakllantirish, ularni mustaqil hayotga tayyorlashda huquqshunoslik fanlari alohida ahamiyat kasb etadi. Uzluksiz ta'lim tizimida jamiyat, davlat va huquq masalalariga adolat, erkinlikka asoslangan holda yondashib, huquqiy munosabatlar qanday tartibga solinishini o'rganishga talab kuchaymoqda.

Maxsus maktab eshitishda nuqsoni

bo'lgan o'quvchilarda huquqiy madaniyatni shakllantirishda huquqshunoslik darslarini shunday tashkil qilish kerakki, ko'ruv idroki va fonematikidroknirivojlantirishasosida, ularning huquqiy madaniyatini shakllantirishdagi darajasi yanada takomillashsin. Ularda mavjud bo'lgan huquqiy madaniyatidagi kamchiliklarni bartaraf etish imkoniyati yaratilsin.

Tarixiy jarayonda inson o'z huquqini himoya qilish uchun ijtimoiy kurashlar davrini boshdan kechirgan. Bu jarayon har bir avlod inson huquqlarini qayta-qayta himoya qilishi lozimligini amalda isbotlab berdi.

Taniqli olimlar R.A.Myullerson, V.I.Rostashikov va Ye.A.Lukasheva «Insonhuquqlari, avlodlar to'g'risida» gapiradilar hamda ularni shaxsiy, siyosiy va iqtisodiy huquqlar singari uch asosiy avlodga bo'ladilar.

Bu esa, o'z navbatida inson huquqlarining rivojlanishi to'g'risidagi g'oyasini buzib ko'rsatishi mumkin. Shuning uchun ham inson huquqlari to'g'risidagi g'oyalar rivojlanishini o'rganish va unitasni flash maqsadga muvofiqdir. O'z o'rnida, turli xil fikrlar, ta'limotlar insonlar o'rtasida o'z huquq va erkinliklarini himoya qilish hamda ta'minlash to'g'risidagi g'oyalarning yanada takomillashuviga sabab bo'ladi. Ana shularni e'tiborga olgan holda, inson huquqlari to'g'risidagi g'oyalarning rivojlanishini quyidagi to'rt asosiy bosqichga ajratish lozim deb hisoblaymiz.

Birinchi bosqich-dastlabki bosqich bo'lib, boshlang'ich jamoalar yuzaga kelishi va kishilarning turli guruhga bo'linishi davlatning kelib chiqishiga sabab bo'lgan davrdir. Bu bosqichda ilk bor insonlar o'z huquq va erkinliklariga egadirlar degan fikr paydo bo'lib, bu ta'limot o'sha davrdagi mutaffakirlarning diqqatini o'ziga tortgan. Bu bosqichda inson huquqlari to'g'risidagi g'oyalar asosan yozilmagan qonun-qoidalar (urf-odat huquqi) orqali himoya qilib kelingan.

Ikkinchi bosqich-o'rta asrlarda bevosita

«Sharq mutaffakirlarining inson huquqlari to'g'risida»gi g'oyalarning shakllanish va rivojlanish davri. Bu bosqichda Sharq faylasufi Abu Nasr Farobiy Aflotun qarashlarini rivojlantirib, o'sha davrda inson baxtiyor va tinch hayot kechirish uchun qanday jamiyatda yashashi kerakligini ilmiy asoslab bergan.

Shuningdek ulug' mutaffakirlar Hofiz Sheroziy, Alisher Navoiy, Jaloliddin Rumiy, Shayx Sa'diy, Shoir Fuzuliy va Sohirqiron Amir Temur o'zlarini huquqiy qarashlari bilan inson huquqlari to'g'risidagi ta'limotni yanada rivojlantirishga katta hissa qo'shganlar. Bu bosqich islom davlatchiligida inson huquqlariga oid ta'limotlarning rivojlanish davridir.

Uchinchi bosqich-bevosita O'zbekistonning sobiq ittifoq tarkibida bo'lgan davri, bo'lib unda inson huquqlariga «sovetcha» e'tibor berilganligidir. Sho'rolar xokimiyati davrida inson huquqlariga e'tibor berishga partiyaviy, sinfiy manfaatlarga xizmat qilish nuqtai nazaridan qaralar edi.

Bu davrda insonning iqtisodiy, ijtimoiy va madaniy huquqlari sohasida ijobiy natijalarga erishilgan bo'lsada, inson, uning moddiy, ma'naviy, shu jumladan milliy qadriyatlari orqa o'rinida turar edi.

To'rtinchi bosqich XX-asrning so'ngi o'n yili, ya'ni istiqlol sharofati bilan O'zbekistonda yangi huquqiy davrni boshlanishi. Bu davrda inson huquqlariga alohida e'tibor qaratildi. Mustaqil milliy davlatchilikning huquqiy poydevori yaratildi va 400 dan ortiq qonunlar qabul qilinib, milliy huquqiy tizim shakllandi.

Ana shu qonunlardan inson huquqlari va erkinliklari g'oyasi o'z aksini topdi. Bu davrda qabul qilingan qonunlar demokratiya va inson huquqlari masalalarini hal qilishga qaratilgandir.

Vatanimiz o'zining mustaqilligini qo'lga kiritgandan so'ng qabul qilgan dastlabki qonunlardan biri «O'zbekiston Respublikasida yoshlarga oid davlat siyosatining asoslari to'g'risida»gi qonun edi.

Ushbu qonunda davlatimizning yoshlar haqidagi keng qamrovli g'amxo'rligining boshqa yo'nalishlari bilan birga, ularning huquqiy muhofazasi asoslari va ularni ta'minlash choralari ham belgilab qo'yilgan edi.

Gap yoshlarimizning qonunlarini, o'zlarining haq-huquqlarini qay darajada bilishlari to'g'risida borayapti. Konstitutsiyani o'rganishni, huquqiy ta'limni tashkil qilishni yoshligidan boshlab uzluksiz davom ettirish zarurligi ko'rsatilgan. Ularda jumladan, bolalar ongiga oila, maktabgacha bo'lgan tarbiya muassasalaridayoq ma'naviy va huquqiy me'yorlar to'g'risidagi dastlabki tushunchalarni singdirish, ularning axloqiy qoidalardan xabardor bo'lishi, kelgusida o'quv va tarbiya jarayonida bu bilimlarni kengaytirib va chuqurlashtirib borib, aniq ifodalangan huquqiy qadriyatlarga aylantirishga erishish

vazifasi qo'yilgan.

Ana shu talablar nuqtai nazardan yondoshadigan bo'lsak, bugungi kunda jamiyatimizning fuqarolari bo'lgan ruhiy va jismoniy rivojlanishida nuqsoni bo'lgan bolalar, ayniqsa eshitishda nuqsoni bo'lgan o'quvchilarining ma'naviyati, huquqiy ongi, huquqiy madaniyati sohasida jiddiy tashvish uyg'otadigan holatlar borligidan ham ko'z yuma olmaymiz.

Xulosa qilib aytganda, yoshlarning huquqiy tarbiyasi, ularning Konstitutsiya va qonunlar bilan belgilangan huquqiy maqomi, barcha huquq va erkinliklari, ularga mos burch hamda majburiyatlar birligidan iborat ekanligini unutmaslikni talab etadi va bu yo'lda tinimsiz huquqiy ta'lim-tarbiyaviy ishlarni tizimli tarzda, uzluksiz amalga oshirib borishni taqozo etadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Giyozovna S. K., Shonazarovna I. C. ESHITISHDA NUQSONI BO'LGAN BOLALARDA HUQUQIY MADANIYAT ASOSIDA AXLOQIY TARBIYA JARAYONINI SHAKLLANTIRISH //ОБРАЗОВАНИЕ НАУКА И ИННОВАЦИОННЫЕ ИДЕИ В МИРЕ. – 2024. – Т. 47. – №. 4. – С. 42-44.
2. Giyozovna, Sadirova Kamola, and Imamova Charos Shonazarovna. "ESHITISHDA NUQSONI BO'LGAN BOLALARDA HUQUQIY MADANIYAT ASOSIDA AXLOQIY TARBIYA JARAYONINI SHAKLLANTIRISH." ОБРАЗОВАНИЕ НАУКА И ИННОВАЦИОННЫЕ ИДЕИ В МИРЕ 47.4 (2024): 42-44.
3. Giyozovna, S. K., & Shonazarovna, I. C. (2024). ESHITISHDA NUQSONI BO'LGAN BOLALARDA HUQUQIY MADANIYAT ASOSIDA AXLOQIY TARBIYA JARAYONINI SHAKLLANTIRISH. ОБРАЗОВАНИЕ НАУКА И ИННОВАЦИОННЫЕ ИДЕИ В МИРЕ, 47(4), 42-44.
4. Sadirova, K. (2022). Improving the methods of teaching visual activity to students with hearing impairments based on an innovative approach. ACADEMICIA: An International Multidisciplinary Research Journal, 12(9), 27-30.
5. Sadirova, Kamola. "Improving the methods of teaching visual activity to students with hearing impairments based on an innovative approach." ACADEMICIA: An International Multidisciplinary Research Journal 12.9 (2022): 27-30.
6. Sadirova K. Improving the methods of teaching visual activity to students with hearing impairments based on an innovative approach //ACADEMICIA: An International Multidisciplinary Research Journal. – 2022. – Т. 12. – №. 9. – С. 27-30.
7. Sadirova, K. (2022). Improving the methods of teaching visual activity to students with hearing impairments based on an innovative approach. ACADEMICIA: An International Multidisciplinary Research Journal, 12(9), 27-30.
8. Sadirova K. Improving the methods of teaching visual activity to students with hearing impairments based on an innovative approach //ACADEMICIA: An International Multidisciplinary Research Journal. – 2022. – Т. 12. – №. 9. – С. 27-30.
9. Sadirova K. G. THE IMPORTANCE OF TEACHING FINE ARTS TO CHILDREN WITH HEARING PROBLEMS //International Scientific and Current Research Conferences. – 2023. – С. 35-40.
10. Sadirova, Kamola Giyozovna. "THE IMPORTANCE OF TEACHING FINE ARTS TO CHILDREN WITH HEARING PROBLEMS." International Scientific and Current Research Conferences. 2023.
11. Ал-Фаробий "Фозил одамлар шахри". Т.: "Шарқ", 2000 йил.

MUSTAQIL ISH– O‘QUVCHILARNING BILIM OLISH FAOLLIGINI OSHIRISHDA VOSITA SIFATIDA

SAYYORA TO‘RAXODJAYEVNA SHERMETOVA
Chirchiq davlat pedagogika universiteti, mustaqil tadqiqotchi

Annotasiya: Maqolada mustaqil ishlarni tashkil etish, o‘quvchilarning bo‘sh vaqtlaridan unumli foydalanib dars sifatiga, o‘zlashtirish ko‘rsatkichiga ijobiy ta‘siri fizika fanini o‘qitish misolida yoritilgan.

Kalit so‘zlar: Mustaqil ish, faoliyat, bilim, malaka, ko‘nikma, mantiqiy fikrlash, to‘garak, baholash, samaradorlik.

Аннотация: При организации самостоятельной работы по физике выделено положительное влияние использования свободного времени учащихся на качество урока и скорость усвоения.

Ключевые слова: Самостоятельная работа, деятельность, знания, навыки, умение, логическое мышление, кружок, действие, эффективность

Abstract: During the independent work in physics, the positive effect of using students' free time on the quality of the lesson and the speed of learning is highlighted.

Keywords: Independent work, activity, knowledge, skills, ability, logical thinking, group activities, action, efficiency

Nashr etilgan ilmiy ishlar tahlili shuni ko‘rsatadi metodistlar va amaliyotchi o‘qituvchilar mustaqil ta‘limning tub mohiyatini, ya‘ni ta‘lim oluvchilarga o‘quv mashg‘ulotlarini tashkil etish shakllari yoki usullarini tavsiflash orqali uni amalga oshirilishi izohlaniladi. Mustaqil ish ba‘zi mualliflar tomonidan o‘qitish usuli sifatida belgilangan bo‘lsa, boshqa bir guruh tadqiqotchilar tomonidan – o‘qitish usuli sifatida, yana boshqalar tomonidan – ta‘lim oluvchilarga ijodiy faoliyatini tashkil yetish shakli sifatida talqin qilingan [1].

R. M. Mikelson mustaqil ishni “talim oluvchi tashqi yordamisiz, lekin o‘qituvchi nazorati ostida vazifalarni bajaradilar”. Talim oluvchining aqliy va amaliy harakatlarida mustaqil ishning mohiyatini faqat tashqi aloqalar bo‘yicha ochib berishga harakat qilish, muallif faoliyat kabi muhim xususiyatni kam baholaydi. Mustaqil ishni butunlay boshqacha tarzda belgilaydi: “talabalarning mustaqil ishi deganda biz ularning faoliyatini

nazarda tutamiz, ular maksimal faollik, ijodkorlik, tashabbusni mustaqil namoyish yetish” [2].

S. Y. Golant o‘quvchilarning ishdagi mustaqilligini xususiyat sifatida deb hisoblagan va shaxsning mustaqil ishi sifatida ushbu xususiyatni tarbiyalash sharti deb qaraydi. Muallif mustaqil ishning ichki tomonini ta‘kidlaydi, bu fikr mustaqilligi, xulosalar va mustaqillikning quyidagi muhim xususiyatlarini sifatida ta‘kidlaydi:

-bir nechta harakatlardan iborat maxsus o‘quv vazifasining mavjudligi;

-o‘qituvchining rahbarligisiz, uning har bir harakati mustaqil bajarish [3, B.2-3].

Bizning fikrimizcha tadqiqotchi tomonidan taklif qilingan takliflar mustaqil ish faoliyatini tashkil etish va uning turlarini tasniflash va tizimlashtirishni nazariy jihatdan asoslay olmaydi. O‘qituvchi har bir o‘quvchining bilimlarni qabul qilish xususiyatini va bilimlarni xotirasida saqlay olish qobiliyatini va shunga ko‘ra to‘plagan

bilim, ko'nikma va malakalarining turi (nazariy bilim, ularni amaliyotga qo'llay olish, laboratoriya mashg'ulotlarini mustaqil bajara olish darajasi va izlanuvchanligi) va hajmidan xabardor bo'lishi asosida o'qituvchi o'quvchiga topshiriq va ko'rsatmalarni berishni rejalashtiradi. Bu hol, o'z navbatida, o'quvchi va ta'lim beruvchi orasidagi muhim munosabatlarda o'zaro ishonch hamda ularda fanga bo'lgan qiziqtirish muhiti shakllanadi. Shuning uchun ham o'quvchi va o'qituvchi orasidagi hamkorlik deyiluvchi didaktik tamoyil o'qitishni samarali kechishini

ta'minlashda muhim omil sanaladi. Didaktikada bilimlarni o'zlashtirishni uchta turli darajaga ajratadi: birinchi daraja – qabul qilish, tushunish va esda saqlab qolish, ikkinchi daraja – olingan bilimlarni tanish vaziyatlarda qo'llay olish, uchinchi daraja – olingan bilimlarni notanish bo'lgan yangi vaziyatlarda qo'llay olish. O'quvchilarda bilimlarni o'zlashtirishni yuqori darajasiga chiqarish uchun bugungi kunda o'qitish jarayonida zamonaviy pedagogik texnologiyalarni qo'llanilmoqda [3].

P.I.Pidkasisty mustaqil ishni quyidagicha ta'riflaydi: "Mustaqil ish o'quv mashg'ulotlarini tashkil etish shakli emas, o'qitish usuli ham emas. Buni ta'lim oluvchilarni mustaqil bilishga jalb qilish vositasi sifatida qarash yanada qonuniydir. Faoliyat, uni mantiqiy va psixologik tashkil etish vositasidir". Shunday qilib, har qanday vosita, aniq shakllantirilgan vazifasiz mustaqil ish, eng yaxshi holatda, ta'lim oluvchilarning kognitiv faoliyati misolida neytral bo'lib qoladi. Mustaqil ishning har bir o'ziga xos turlari bo'yicha tuzilgan vazifa ta'lim oluvchilarni boshqariladigan kognitiv faoliyatga jalb qilish imkonini beradi. Binobarin, mustaqil ishni o'quvchilar tomonidan qo'yilgan maqsadga muvofiq muayyan faoliyatni tashkil etish va bajarish

vositasi sifatida qarash mumkin. P. I. Pidkasisty tomonidan berilgan ta'rifga tayangan holda mustaqil ish deganda biz har qanday narsani tushunamiz, o'qituvchi vositachiligidagi o'quvchilar faoliyatiga qaratilgan uchun bu safar maxsus ajratilgan sohalarida qo'yilgan didaktik maqsadni amalga oshirish quyidagicha: bilimlarni izlash, uni tushunish, mustahkamlash, shakllantirish va ko'nikmalarni rivojlantirish, bilimlarni umumlashtiradi va tizimlashtiradi [4].

Ma'lumki bugungi kunda ta'lim muassasalarida tayyorlanayotgan mutaxassis kadrlarning ko'pchiligi kelajakda ishlab chiqarishning turli sohalarida faoliyat ko'rsatadilar. Shu bois, o'quv muassasalarida tayyorlanayotgan bo'lajak

mutaxassislarning texnikaning asosi sanalmish fizikadan eksperimental

mashg'ulotlarida o'quv jihozlaridan foydalanish bo'yicha (bilim, ko'nikma va malakalarini) kompetensiyalarni o'zlashtirishi ularda kasbiy kompetentlikni shakllantirishda muhim omil sanaladi [5].

O'quvchilar mustaqil ishlarni bajarishda bir qator kichik tadqiqotlar olib boradi. Masalan, elektron konstruktor "Знаток 999" vositasida birqancha topshiriqlarni berish mumkin: musiqiy qo'ng'iroq, avtomatik yoritgich, ovoz simulyatori, xavfsizlik signalizatsiyasi, AM va FM radiosi, detektori yoki raqamli ovoz yozish moslamasi va boshqalar (6-rasm).

Elektron konstruktor "Знаток 999" (6-rasm).

Taklif etilayotgan mustaqil vazifa boshqalardan farq qiladi, chunki o'quvchi o'zi uchun yangi vaziyatda ilgari o'rganilgan bilim, ko'nikma va malakalar zaxirasidan foydalanadi. Taklif etilgan vazifani bajarish orqali siz o'quvchilarning topshiriqlarni mustaqil ravishda bajarish qobiliyatini baholashingiz mumkin.

Yuqorida keltirilgan konstruktorlarni yig'ish asosida o'quvchi tajribani 2-3 marta takroriy bajarganda unda elektr

zanjirlarini yig'ish, tajribani o'tkazish, asboblardan amaliyotda foydalana olish va xulosalar chiqarish kompetensiyasi samarali shakllanadi.

MUHOKAMA VA NATIJALAR

Chirchiq shahridagi 8-, 17- umumta'lim maktablarida olib borilgan

pedagogik tadqiqot ishining tajriba va nazorat guruhlardagi natijalar 1- jadvalda keltirilgan.

Baho ko'rsatkichlari	Guruhlar			
	Tajriba guruhi 64 nafar o'quvchi		Nazorat guruhi 62 nafar o'quvchi	
5	6	10	7	8
4	16	23	16	19
3	31	28	28	23
2	13	3	11	12

Elektron konstruktor ishlarini aniqlash bo'yicha tajriba va nazorat guruhlarining natijalari

1-jadvaldagi tajriba va nazorat guruhlari bo'yicha qayd etilgan natijalar

asosida tajriba-sinov ishlarining ilmiy-pedagogik jihatdan to'g'ri tashkil etilganligi va samaradorligini o'rganish maqsadida matematik-statistik tahlil amalga oshirildi.

Tajriba guruhida o'zlashtirish ko'rsatgichi 20 % oshganligi kuzatildi.

Pedagogik amaliyot vaqtida o'quvchilarda elektr asboblari bilan ishlashga

bo'lgan qiziqish bo'lsada, biroq aksariyat hollarda o'quvchilar, elektr zanjirini

yig'ishda, elektr o'lchov asboblaridan

foydalanishda amaliy bilim va

ko'nikmalarning yetarlicha shakllanmaganligining guvohi bo'lamiz. Bu vaziyatdan chiqish uchun dastlab o'quvchi uchun eng oddiy elektr zanjiri sxemasi tanlash ma'qul bo'ladi. O'quvchilarga elektr zanjirdagi elementlar to'g'risida nazariy (zanjirni ulash qoidalari to'g'risida) tushunchalar berilgandan so'ng ular dastlab berilgan sxema asosida elektr zanjirni yig'ish ishini bajaradi va keyingi bosqichda o'lchov ishlarni amalga oshiradi. O'quvchining amaliy faoliyatini o'qituvchi tomonidan

fizik parametrlarini o'lchash ishini bajarish uchun ma'lum mantiqiy ketma-ketlikda ishni ta'minlay oladigan algoritm asosida tashkil etilsa, nazarda tutilgan maqsadga erishish oson kechishi pedagogik tajribada ko'rinadi.

-

ПОВЫШЕНИЕ ЭФФЕКТИВНОСТИ ТРУДОУСТРОЙСТВА МОЛОДЫХ СПЕЦИАЛИСТОВ

АХМЕДОВ БЕКЖАН АСКАРОВИЧ

Чирчикский государственный педагогический университет

БЕКНАЗАРОВА САИДА САФИБУЛЛАЕВНА

Ташкентском университете информационных технологий имени Мухаммада Аль-Хоразмий

Аннотация: отмечается что, в условиях цифровизации экономики, быстрого развития новых технологий, в том числе в интересах обеспечения импортозамещения, - ускоряется процесс трансформации профессиональных компетенций, необходимых для осуществления трудового процесса. В связи с чем постоянно меняются требования работодателей к соискателям имеющихся вакансий, что способствует повышению конкуренции на рынке труда, в которой выпускники вузов занимают далеко не лидирующие позиции. Из-за чего их трудоустройство становится одной из острых проблем современного рынка труда, отличающейся развитием противоречивых тенденций. С одной стороны, работодатели заявляют о нехватке квалифицированных кадров, а, с другой стороны, существует безработица среди выпускников вузов, которые не могут устроиться на работу в течение нескольких лет после окончания вуза.

Ключевые слова: трудоустройство, информационные технологии, модель, алгоритм, молодой специалист, цифровизация, потребность, трудоустройство.

Одним из важных факторов, оказывающих влияние на профессиональную подготовку кадров, являются быстро меняющиеся профессиональные компетенции под влиянием цифровизации, которые с некоторым опозданием вносятся в образовательные стандарты и программы профессиональной подготовки молодых специалистов. Как следствие, возникает разрыв в уровне компетентности выпускников и требованиями работодателей, что характеризует основную проблему системы подготовки молодых специалистов с высшим образованием: ее низкую корреляцию с запросами и потребностями работодателей.

Трудоустройство молодых специалистов в последние несколько лет стало ключевым показателем работы вузов с позиции оценки эффективности их функционирования. Вместе с тем состояние процесса трудоустройства молодых специалистов аккумулирует целый комплекс вопросов, требующих решения, среди которых востребованность молодых специалистов на

рынке труда, соответствие уровня подготовки молодых специалистов в высшей школе потребностям рынка труда, определение направлений развития высшего образования и формирование более действенных механизмов его партнерства с бизнес-сообществом в целях повышения качества подготовки молодых специалистов.

Решение этих вопросов напрямую связано с повышением эффективности трудоустройства молодых специалистов, обеспечивая их адаптацию на рынке труда, что должно строиться на взаимодействии системы высшего образования и работодателей в рамках дальнейшего развития и совершенствования инфраструктуры рынка труда, которая должна быть нацелена на комплексную поддержку молодых специалистов по вопросам содействия трудоустройству и профессиональной навигации. В связи с чем повышается актуальность исследования вопросов повышения эффективности трудоустройства молодых специалистов с целью обеспечения уровня соответствия их подго-

товки требованиям экономики.

Исследования состоит в разработке теоретико-методологических положений и практических мер повышения эффективности трудоустройства молодых специалистов на современном рынке труда. Для реализации данной цели были решены следующие исследовательские задачи:

- обосновать понятие эффективности трудоустройства молодых специалистов;
- выявить и классифицировать риски, возникающие в процессе трудоустройства молодых специалистов;
- определить наиболее значимые факторы, оказывающие воздействие на процесс трудоустройства молодых специалистов, и на их основе построить прогноз изменения численности трудоустроенных молодых специалистов с учетом минимизации рисков;
- построить модель трансформации функционала деятельности центров трудоустройства и карьеры и обосновать предложения по совершенствованию их деятельности;
- аргументировать методический подход к оценке эффективности деятельности центров трудоустройства и карьеры при вузах.

Теоретические и методологические основы исследования базируются на работах отечественных и зарубежных исследователей в области рынка труда и рынка образовательных услуг. В обосновании выводов работы использовались фундаментальные и концептуальные подходы к анализу процессов трудоустройства молодых специалистов на узбекском рынке труда, которые позволили выявить имеющие проблемы и предложить пути их решения.

В процессе решения теоретических и практических задач были применены общенаучные методы исследования, методы системного, сравнительного и контентного анализа, экспертных оценок и анкетирования, а также структурного, факторного и

корреляционно-регрессионного анализа.

Исследования состоит в разработке и научно-методическом обосновании направлений повышения эффективности трудоустройства молодых специалистов с учетом институциональных изменений, происходящих на современном рынке труда.

Эффективность трудоустройства молодых специалистов предлагается оценивать показателем отношения численности молодых специалистов, трудоустроенных работодателями на рабочие места по найму, а также вовлеченных в регистрируемую самозанятость и предпринимательство по профилю полученной специальности, ко всей численности окончивших высшее учебное заведение в рассматриваемом году.

Акцент на профильное трудоустройство молодых специалистов является спецификой подхода, предполагающего необходимость перехода в современных условиях развития узбекского рынка труда от анализа результатов трудоустройства молодых специалистов в рамках оценки качества подготовки кадров в вузах к интегрированной оценке эффективности функционирования системы образования и инфраструктуры рынка труда. С экономической точки зрения эффективность трудоустройства молодых специалистов вузов должна отражать как степень удовлетворения количественной и качественной потребности экономики в работниках определенной профессии/специальности, так и потребность молодых специалистов в соответствующих их требованиям и профилю их подготовки рабочих местах;

- выявлены и систематизированы риски, возникающие в процессе трудоустройства молодых специалистов, которые по своему проявлению подразделены на две группы: риски, связанные с трудоустройством (отказ в приеме на работу из-за отсутствия практического опыта работы; безуспешный поиск работы по причине дефицита навыков эффективного поведения на рынке труда

или незнания технологий поиска вакансий) и адаптационные риски (необходимость повышения квалификации или переподготовки вследствие недостаточного уровня теоретических знаний, полученных во время учебы в вузе; незакрепление на первом месте работы из-за несоответствия качества профессиональной подготовки требованиям работодателя или низкой заработной платой). Показано влияние выявленных рисков на эффективность трудоустройства молодых специалистов и сформулированы предложения по их минимизации;

- проведена оценка влияния отдельных факторов (численность трудоспособного населения, количество безработных, среднемесячная заработная плата, численность молодых специалистов, количество выпускников негосударственных вузов) на уровень трудоустройства молодых специалистов на основе корреляционно-регрессионной модели, в рамках которой установлено наличие значимой зависимости трудоустройства молодых специалистов только от одного из выделенных факторов - численности трудоспособного населения в стране. Дефицитный по предложению рабочей силы национальный рынок труда создает предпосылки для повышения уровня трудоустройства выпускников, что подтверждено автором на основе оценки влияния демографического фактора путем построения уравнения временного ряда, позволившего спрогнозировать тренд изменения численности трудоустроенных молодых специалистов на период 2023-2025 гг.

Разработана структурно-функциональная модель трансформации деятельности центров трудоустройства и карьеры при вузах, необходимой для обеспечения эффективного взаимодействия всех институтов инфраструктуры содействия занятости выпускников в условиях изменения функционала этих институтов. Модель предполагает смещение акцентов в деятельности центров на проф-ориентационную работу

и подготовку студентов к выходу на рынок труда, выделяя в качестве приоритетов такие направления совершенствования деятельности, как расширение аналитической работы ЦТК по исследованию рынка труда; формирование направлений корректировки образовательных программ и наборов компетенций в соответствии с изменяющимся спросом и реальными запросами работодателей; разработка предложений по увеличению или сокращению набора студентов по соответствующим направлениям подготовки на основе анализа данных, получаемых в результате мониторинга трудоустройства молодых специалистов организаций, осуществляющих образовательную деятельность;

Теоретическая значимость исследования определяется тем, что основные теоретические положения расширяют представление о месте и роли молодых специалистов в структуре рынка труда, где они формируют самостоятельный сегмент, отвечающий по набору критериев и признаков сфере применения их труда. Эффективности трудоустройства выпускников вузов позволяет обосновать представление об эффективности трудоустройства как итоговом результате процесса трудоустройства с учетом получения работы в соответствии с полученной специальностью.

На основе проведенного анализа зарубежного и отечественного опыта сформирована классификация механизмов трудоустройства молодых специалистов, позволяющая выделить наиболее эффективные из них, которые могут найти широкое применение на национальном рынке труда.

Обоснованный в работе методический подход к развитию центров трудоустройства молодых специалистов способствуют разработке организационно-экономических механизмов развития сферы трудоустройства и планирования карьеры молодых специалистов, формирует условия для повышения эффективности работы этих центров, в том

числе за счет внедрения показателей оценки эффективности их работы.

Основные методические положения и выводы исследования могут быть использованы Министерством науки и высшего образования РУз и Министерством труда и социальной защиты РУз для:

- нивелирования несогласованности профессиональных компетенций, заложенных в программах обучения, с текущими потребностями рынка труда в специалистах высшей квалификации;
- обеспечения социального заказа на специалистов той или иной профессии с учетом задач государственной политики занятости населения;
- применения механизмов включения центров трудоустройства и карьеры вузов в инфраструктуру национального рынка труда.

В исследовании предложены практические рекомендации, которые позволяют вузам совершенствовать организационную структуру и способы формирования стратегий развития центров трудоустройства и карьеры; использовать систему показателей оценки деятельности и развития указанных центров; разработать программы развития центров с учетом современных особенностей рынка труда и занятости.

Трудоустройство молодых специалистов является одним из важнейших критериев оценки эффективности деятельности вуза. Начиная с 2012 года Министерство народного образования Узбекистана ввело Мониторинг эффективности вузов, обязывающий образовательные организации отчитываться по основному показателю оценки эффективности трудоустройства молодых специалистов в течение первого года после выпуска. Именно с этого периода к проблеме трудоустройства молодых специалистов приковано значительное внимание как самими вузами, так и государственными органами. В связи с чем важное значение получает определение эффективности

трудоустройства молодых специалистов, которое позволяет оценить качество их профессиональной подготовки с точки зрения признания их квалификации рынком труда через востребованность молодых специалистов.

Представление об эффективности трудоустройства не должно ограничиваться только оценкой процесса трудоустройства, в том числе результативностью применения технологий трудоустройства. Эффективность представляет собой итоговый результат процесса трудоустройства, поэтому базой для ее оценки должны выступать данные о молодых специалистах, получивших работу в соответствии с полученной специальностью.

Степень соответствия полученной в вузе специальности занимаемой должности выступает ключевым критерием достижения эффективности трудоустройства молодых специалистов. Чем выше уровень соответствия, тем выше уровень эффективности трудоустройства. Данной зависимости может препятствовать целый ряд факторов, среди которых: низкий уровень профессиональной компетентности молодых специалистов, несогласованность представлений работодателей и содержания профессиональных стандартов вузов об уровне подготовки молодых специалистов, низкое профессиональное самоопределение соискателей вакансий. Нарушение этой зависимости приводит к «непрофильности» трудоустройства молодых специалистов. Непрофильное трудоустройство нельзя рассматривать как эффективное трудоустройство, поскольку оно не реализует главную задачу вуза – подготовку молодых специалистов по конкретным профилям и специальностям, в которых существует потребность на рынке труда.

Эффективность трудоустройства по отношению к конкретному выпускнику можно рассматривать как оценку достижения им цели по получению работы в соответствии

с полученной специальностью. Выделение акцента на профильное трудоустройство молодых специалистов выступает обоснованием определения понятия эффективности трудоустройства, который предлагается рассматривать как результат реализации перехода от обучения к производительной деятельности, определяемый уровнем трудоустроенности молодых специалистов по профилю полученной специальности по отношению ко всей численности окончивших высшее учебное заведение в рассматриваемом году. С экономической точки зрения этот показатель должен отражать как степень удовлетворенности потребности экономики в работниках определенной специальности, так и потребность выпускников в соответствующих профилю их подготовки рабочих местах

Проявление рассмотренных рисков связано с реализацией процесса трудоустройства молодых специалистов, так как проявляются до поступления молодых специалистов на работу. Эту группу рисков можно классифицировать как риски трудоустройства. В то время как в процессе адаптации выпускников на рабочем месте имеет проявление другая группа рисков, связанных с оценкой начального трудового потенциала молодых специалистов работодателями, возможностями профессионального роста, оплатой труда. На практике это

выражается через возможности адекватно представить свои профессиональные компетенции, знания и навыки, подтверждающие соответствие молодых специалистов требованиям соответствующего места работы.

Наиболее рискованной зоной является несоответствие полученных в вузе компетенций требованиям выполняемой работы. Как показал анализ трудоустройства молодых специалистов, ежегодно каждый четвертый из них становится потенциальным кандидатом на переобучение или получение второй профессии. Высока доля молодых специалистов, которые увольняются в течение первого года работы после трудоустройства из-за неудовлетворенности профессией или недовольства условиями труда и размером заработной платы.

Самой рискогенной зоной в процессе адаптации молодых специалистов является низкая оплата их труда. По данным мониторинга трудоустройства молодых специалистов 2021 года, значительная часть опрошенных молодых специалистов выделило одной из проблем низкий уровень оплаты труда, предлагаемой работодателем. На примере рейтинга заработных плат молодых специалистов, построенного в рамках мониторинга их трудоустройства, прослеживается приоритетность спроса на специалистов на рынке труда (Рис.1).

Рис.1. - Распределение заработных плат молодых специалистов 2018 года по группам направлений подготовки, млн. сум.

Приведенные данные демонстрируют наличие значительного разрыва в размерах заработных плат между специалистами математических и компьютерных наук и специалистами сельского хозяйства - в 2,5 раз, что отражает разницу спроса на эти специальности.

В ходе данного исследования выявлена еще одна тенденция в трудоустройстве молодых специалистов, в рамках которой реализуется риск непрофильного трудоустройства: значительная часть трудоустраивается не по профилю полученного образования. С точки зрения эффективности трудоустройства работа не по профилю полученной в вузе специальности отражает наличие диспропорции между потребностью рынка и

предложением со стороны системы высшего образования, что формирует адаптационные риски для молодых специалистов при поступлении их на работу не по профилю полученной специальности. Все проанализированные в работе риски систематизированы по двум направлениям: риски, имеющие проявление в процессе трудоустройства, и риски, связанные с адаптацией молодых специалистов на рабочем месте (табл.1).

Представленная систематизация рисков трудоустройства и адаптации молодых специалистов показывает, что в сложившейся системе проявления рисков причиной их возникновения выступают не только вузы, но и работодатели, а также условия, сформировавшиеся на рынке труда.

Таблица 1. – Риски адаптации и трудоустройства молодых специалистов и механизмы их минимизации

Риски	Механизмы минимизации рисков
Риски трудоустройства: -риск недостижения трудоустройства; -риск неполучения работы в силу наличия дифференциации дипломов в глазах работодателей по качеству вузов; -риск отказа в трудоустройстве из-за дифференциации форм обучения претендентов (очно-заочной или заочной); -риски различий в уровне образования (бакалавр и магистр); -риски отсутствия навыков поведения на рынке труда и слабого владения технологиями поиска работы и трудоустройства	- стимулирование работодателей в приеме на работу молодых специалистов; - повышение заинтересованности работодателей в участии в партнерстве с вузами по поводу определения профессиональных характеристик подготовки специалистов; - изменение направленности деятельности центров трудоустройства и карьеры при вузах в сторону обучения студентов навыкам поведения на рынке труда и технологий поиска работы и трудоустройства.
Адаптационные риски: риск несоответствия полученного образования требованиям рынка труда; - риски отсутствия опыта трудовой деятельности по полученной специальности; - риски нехватки навыков и компетенций, требуемых работодателями; - риски несоответствия полученных в вузе компетенций требованиям выполняемой работы; - риски получения заработной платы ниже ожиданий выпускника; - риски трудоустройства не по профилю полученного образования; - риски низкой оценки работодателем начального трудового потенциала молодых специалистов.	- повышение качества образовательных программ в соответствии с требованиями рынка труда; - создание условий в вузах для развития практико-ориентированного подхода к обучению студентов - повышение ответственности работодателей за адаптацию молодых специалистов; - формирование условий для участия работодателей в формировании набора профессиональных компетенций, удовлетворяющих изменяющимся требованиям производства.

Во многом возникновение рисков связано с относительной автономностью и инертностью системы высшего образования, которая формирует у части молодых специалистов знания и навыки, не адекватные запросам рынка труда. Тем более, что в условиях цифровизации экономики повышается частота технологических изменений для всех отраслей промышленности, что должно находить отражение в смене подходов к образовательным программам по их соответствию новым компетенциям и знаниям. Однако в решении этой проблемы решающая роль принадлежит работодателям, которые должны принимать участие в определении направлений развития образовательных программ. В связи с чем повышение эффективности трудоустройства молодых специалистов лежит в двух плоскостях, с одной стороны, вузы должны сглаживать возникающий компетентностный разрыв опережающим развитием своих образовательных программ, а, с другой стороны, работодатели должны принимать на себя ответственность за адаптацию молодых специалистов к рыночным условиям, тем самым способствуя минимизации рисков возникновения дефицита квалифицированной рабочей силы. Данный процесс развивался бы более активно, если бы государство стимулировало работодателей в области расширения сотрудничества с вузами в части обеспечения базы для прохождения стажировок и практик студентов, приема на работу на льготных условиях обучающихся на выпускных курсах, предоставления рабочих мест молодым специалистам после окончания вуза.

Низкий уровень адаптации молодых специалистов в значительной степени зависит от ситуации, складывающейся на рынке труда. Поэтому в работе нами сформулирована гипотеза о том, что на уровень трудоустройства молодых специалистов оказывает влияние ряд факторов, отражающих развитие рынка труда. Среди таких факторов выделены: численность трудоспособного

населения, количество безработных, среднемесячная заработная плата. Кроме того, сделано предположение, что на уровень трудоустройства могут оказывать влияние общая численность молодых специалистов и количество выпускников негосударственных вузов.

Выделенные факторы проанализированы в динамике 1996 – 2022 гг., использованы для построения корреляционно-регрессионной модели выявления зависимости уровня трудоустройства молодых специалистов (Y) от выделенных факторов: количество молодых специалистов, тыс. чел. (фактор X_1); количество молодых специалистов негосударственных вузов, тыс. чел. (фактор X_2); численность трудоспособного населения, тыс. чел. (фактор X_3); количество безработных, тыс. чел. (фактор X_4); среднемесячная зарплата, тыс. руб. (фактор X_5), на основе которых было построено уравнение множественной регрессии зависимости численности трудоустроенных молодых специалистов (Y) от выделенных факторов.

Для определения факторов, оказывающих наибольшее влияние на численность трудоустроенных молодых специалистов, а также наличие коллинеарности этих факторов, была построена корреляционная матрица (табл. 2).

По данным корреляционной матрицы можно сделать вывод, что в модель регрессии необходимо включить только показатели Y и X_3 , поскольку они имеют самые высокие значения, что обеспечивает построение модели парной линейной регрессии зависимости численности трудоустроенных молодых специалистов (Y) от численности трудоспособного населения (X_3).

На основе протокола регрессионного анализа получено уравнение зависимости численности трудоустроенных молодых специалистов от численности трудоспособного населения:

$$y_i = -6080,1253 + 0,0882x_3$$

При этом коэффициент 0,0882 при X_3

Таблица 2. - Корреляционная матрица

	<i>Y</i>	<i>X1</i>	<i>X2</i>	<i>X3</i>	<i>X4</i>	<i>X5</i>
<i>Y</i>	1					
<i>X1</i>	0,5600	1				
<i>X2</i>	0,5610	0,9720	1			
<i>X3</i>	0,6671	0,7904	0,7006	1		
<i>X4</i>	-0,6018	-0,5583	-0,4292	-0,8111	1	
<i>X5</i>	0,6000	0,2501	0,1419	0,6732	-0,8232	1

Источник: составлено автором.

показывает, что если численность трудоспособного населения увеличится на 1 тыс. чел., то численность трудоустроенных молодых специалистов возрастет на 0,088 тыс. чел.

Проведенная проверка значимости уравнения регрессии на основе F-критерия Фишера, подтвердила статистическую значимость полученного уравнения. В результате построения корреляционно-регрессионной модели выдвинутая нами гипотеза доказана частично, где из всей рассмотренной группы факторов определено значимое влияние на уровень трудоустройства молодых специалистов только одного фактора - численности трудоспособного населения.

На основе полученного уравнения построен график временного тренда изменения численности трудоустроенных молодых специалистов в краткосрочном периоде 2023-2025 гг.

Как следует из полученного временного тренда, показатель численности трудоустроенных молодых специалистов, начиная с 2023 года, изменит направление движения в сторону роста и его значения по годам станут отражать положительную динамику: численность трудоустроенных молодых специалистов будет возрастать с темпом роста 2,8-2,9% в год (табл.3).

Таблица 3. – Ожидаемые за 2023 г. и прогнозные значения изменения численности трудоустроенных молодых специалистов в 2024-2025 гг.

Годы	Численность трудоустроенных молодых специалистов, тыс. чел.
2023	754,8812
2024	777,0495
2025	799,2178

Составлено автором.

Таким образом, прогнозные значения роста уровня трудоустраиваемости выпускников вузов обусловлены приростом вакансий для молодых специалистов, соответствующих уровню их подготовки, вслед-

ствие изменения ситуации на узбекском рынке труда, где отмечено развитие таких положительных тенденций как сокращение безработицы, повышение спроса на квалифицированную рабочую силу, развитие но-

вых отраслей экономики, связанных с цифровизацией.

Центральное место в структуре управления трудоустройством молодых специалистов отводится Центрам трудоустройства и карьеры (ЦТК) при высших учебных заведениях, которые призваны выполнять следующие функции: исследование рынка труда молодежи и молодых специалистов; формирование научно-методического инструментария профессиональной ориентации, трудоустройства и планирования карьеры; разработка механизмов привлечения молодежи в ЦТК и программ карьерного развития; применение методов волонтерства при сопровождении процессов управления трудоустройством и карьерой студентов и молодых специалистов; внедрение и использование методов и технологий сервисного сопровождения трудоустройства и карьерного продвижения.

Реализация системы трудоустройства молодых специалистов при помощи центров карьеры вузов сопряжена со множеством противоречий, субъектами которых выступают сами вузы, выпускники вузов, работодатели и государство. Самые распространенные противоречия возникают между вузами и их потенциальными партнерами-работодателями, выражающиеся в ряде форм: несоответствие объема оказанных образовательных услуг сложившимся реальным потребностям студентов и молодых специалистов в части их будущей профессиональной деятельности у работодателей; различие в уровнях качества подготовки молодых специалистов предъявляемым требованиям работодателей; отсутствие единой системы требований в отношении подготовки молодых специалистов как со стороны работодателей, так и со стороны самих вузов, обуславливающих несогласованность в системе квалификационных профессиональных требований.

В настоящее время меняется подход к сбору информации в области поиска мест

трудоустройства молодых специалистов в связи с вводом Министерства образования РУз в 2022 году платформы NEMIS, которая приняла на себя функции цифровой трансформации взаимоотношений вузов с работодателями по поводу адаптации образовательных программ под их запросы. Платформа агрегирует как данные об имеющихся вакансиях по профилям подготовки молодых специалистов, так и данные об их трудоустройстве. Внесенные в процедуру мониторинга трудоустройства изменения упрощают задачи ЦТК, что требует перераспределения их функций в более востребованные области, в том числе подготовку студентов к выходу на рынок труда.

В связи с чем автором предложена модель трансформации функционала Центра трудоустройства и карьеры при вузе, максимально отвечающая современным требованиям участников процесса трудоустройства молодых специалистов и включающая в себя совокупность блоков, представленных Службой занятости, платформой Факультета и самим ЦТК (Рис.2).

По нашему мнению, консолидация функций мониторинга трудоустройства молодых специалистов в Службе занятости и принятие на себя полномочий по формированию банка вакансий для молодых специалистов со стороны платформы Факультета позволяет центрам трудоустройства и карьеры сфокусироваться на подготовке молодых специалистов к выходу на рынок труда. Это создает возможность формировать систему мероприятий для адаптации молодых специалистов при поступлении на работу.

Для чего необходимо внести изменения в структуру организации работы центров, обеспечив интеграцию разных направлений и видов деятельности в единую систему содействия профессиональному и личностному росту, трудоустройству и развитию карьеры студентов, что позволяет расширить возможности этих центров для работы с абитуриентами, студентами и молодыми

Рис. 2. - Структурно-функциональная модель трансформации функционала Центра трудоустройства и карьеры при вузе

специалистами.

По ряду позиций требуется совершенствование механизмов деятельности центров, прежде всего, связанных с повышением ориентированности на запросы работодателей с точки зрения обеспечения уровня подготовленности молодых специалистов к потребностям рынка труда. Для реализации этой функции в работе предлагается ряд направлений, в том числе: расширение аналитическо-исследовательской работы по поводу определения тенденций, складывающихся на рынке труда, корректировка образовательных программ и наборов компетенций в соответствии с изменя-

ющимися технологическими инновациями, трансформирующими реальные компетентностные запросы работодателей.

Исходя из изменившегося функционала центра, можно выделить основные направления в его деятельности, которые должны быть наиболее востребованы в целях минимизации рисков не трудоустройства молодых специалистов, среди них: аналитическое направление, включающее анализ текущей ситуации на рынке труда и определение перспективной потребности в молодых специалистах; информационное, обеспечивающее информирование студентов и выпускников о ситуации на рынке труда;

консультационное, обеспечивающее подготовку студентов в области перспективного планирования карьеры; организационное, включающее обучение студентов и молодых специалистов технологии трудоустройства, приемам и методам поиска,

С учетом результатов проведенного анализа предложены направления совершенствования деятельности ЦТК, в том числе: разработка и использование научно-методического инструментария трудоустройства; использование волонтеров в работе ЦТК; переход к электронной форме сервисного обслуживания, включая управление, сервисное сопровождение, аудит и мониторинг трудоустройства и карьеры, в том числе за счет расширения охвата информацией через подключение к электронной платформе «Факультета», аккредитованной при Министерстве образования Узбекистан в целях сбора информации от работодателей по наличию вакансий.

Разработан методический подход к оценке эффективности деятельности центров трудоустройства и карьеры при вузах. Показатели трудоустройства молодых специалистов университетов являются своего рода маркером эффективности деятельности вуза в направлении подготовки специалистов, обладающих компетенциями, максимально адекватными потребностям работодателей. В силу чего именно центр трудоустройства и карьеры является тем структурным подразделением, которое максимально приближает студента (впоследствии молодых специалистов) к рынку труда, а показатели деятельности центров трудоустройства и карьеры должны лежать в основе оценки эффективности вуза в целом

В рамках разработанного в исследовании методического подхода сформирована система показателей, которая позволяет оценить эффективность деятельности центра. Она строится на основе пяти групп показателей: общая оценка деятельности ЦТК; востребованность программ ЦТК; трудоу-

страиваемость молодых специалистов; эффективность работы ЦТК; эффективность трудоустройства молодых специалистов. Выбор показателей по каждой из групп был обусловлен спецификой выполняемых функций центрами трудоустройства и карьеры, качество выполнения которых раскрывают представленные показатели (табл.4).

Особое место в предлагаемом методическом подходе занимает показатель оценки эффективности трудоустройства молодых специалистов, который мы обосновали как отражающий реальные значения эффективности работы центров путем учета трудоустроенных выпускников по профилю полученной в вузе специальности.

Заключение.

Обоснованы основные направления повышения эффективности трудоустройства молодых специалистов:

1. Совершенствование научно-методологического подхода к определению эффективности трудоустройства молодых специалистов и формуле ее расчета с учетом показателя трудоустройства молодых специалистов по профилю полученной специальности
2. Определение и систематизация рисков трудоустройства и адаптации молодых специалистов на рынке труда с целью разработки механизмов их минимизации.
3. Выявление факторов, оказывающих влияние на эффективность трудоустройства молодых специалистов и прогноз изменения уровня трудоустраиваемости молодых специалистов на рынке труда на ближайшую перспективу.
4. Трансформация модели функционала деятельности центра трудоустройства и карьеры при вузе в соответствии с изменениями государственной политики мониторинга трудоустройства молодых специалистов и формированием банка вакансий со стороны Министерства РУз, обуславливающих смещение акцентов в деятельности центров на подготовку студентов к выходу на рынок

труда.

5. Совершенствование работы центров трудоустройства и карьеры при вузах за счет расширения аналитическо-исследовательской работы для определения тенденций,

складывающихся на рынке труда, корректировки образовательных программ и наборов компетенций в соответствии с изменяющимися технологическими инновациями

Литература:

1. Дружинина, Е. С. Факторы повышения эффективности трудоустройства выпускников вузов на современном рынке труда / В. Д. Рожков, Е. С. Дружинина // Труд и социальные отношения. - 2024. - № 1. - С.5-14. - 0,52 печ. л.
2. Новикова Л.А. Модели и алгоритмы управления в задачах подготовки студентов по требованиям работодателей. Теория конфликта и её приложения. Воронеж. 2022. С.235-237.
3. Новикова, Л. А. Проблемы качественной подготовки специалиста в вузах [Текст] / Л. А. Новикова, Э. Н. Бакулина // Материалы отчетной научной конференции профессорско-преподавательского состава ВИБТ за 2014-2015 гг.: тезисы докладов. - Воронеж: ВИБТ, 2015. - Вып. 3. - С. 127-129.
4. Теоретические и практические аспекты повышения конкурентоспособности выпускников вузов на рынке труда//Вестник Саратовского государственного технического университета, 2008, №3 (35), Выпуск 2. – 1,3 п.л.
5. Развитие новых форм профессиональной ориентации в современных условиях//Инновационные преобразования российской экономики и рынок труда/Под ред. В.П.Колесова, Р.П.Колосовой, Л.А.Тутова. М.: МАКС Пресс, 2008. – 0,5 п.л. (в соавт., авт. 0,2 п.л.).
6. Полищук, Е. А. Приоритетные направления регулирования рынка труда молодежи/ Е. А. Полищук // Региональные проблемы преобразования экономики. – 2016. – № 7(69). – С. 48-54 (0,6 п.л.).
7. Полищук, Е. А. Сценарное прогнозирование развития индикаторов рынка труда молодежи в условиях трансформационных преобразований / Е. А. Полищук // Теория и практика общественного развития. – 2018. – № 8. – С. 92-95 (0,5 п.л.).
8. «К вопросу адаптации выпускников вузов к рынку труда в трансформирующемся обществе» // Сборник научных трудов ГУУ. Актуальные проблемы управления Вып.-1 /ГУУ.- М , 2019 - 0,3 п.л.
9. Ахмедов Б.А. Профессиональный выбор и предпочтения молодых специалистов вузов Узбекистана // Хорезмская академия маъмуна, 2022, № 5-2, с 209-218.
10. Ахмедов Б.А. Развития индикаторов рынка труда молодежи в условиях трансформационных преобразований // Вестник НамГУ – 2022 №4. Стр 77-85.
11. Ахмедов Б.А. Модель управления процессами распределения молодых специалистов в профессию. // БухГУ Образование и инновационные исследования – 2023 №3. Стр. 339-350.
12. Ахмедов Б.А. Анализ эффективности формы профессиональной подготовки молодых специалистов в процессе трудоустройства // Вестник НамГУ – 2023 №4. Стр. 125-131.
13. Ахмедов Б.А. Реформирование трудоустройства молодых специалистов в условиях нового этапа развития Республики Узбекистан // Международная конференция: Мировая наука – Проблемы и перспективы развития. // Волгоград – 2023. Академия Посвящения. Стр. 92-115.
14. Ахмедов Б.А. Модель трудоустройства молодого специалиста в современном обществе. // Международная конференция: Проблемы применения инновационных и цифровых технологий в системе образования. ТГПУ – 2024. Ташкент. Стр. 955-970.

ФУҚАРОЛИК ЖАМИЯТИ ИНСТИТУТЛАРИНИНГ ЎСМИР-ЛАРНИ МАМЛАКАТ ИЖТИМОЙ-СИЁСИЙ ҲАЁТИГА ЖАЛБ ЭТИШ БЎЙИЧА ФАОЛИЯТИ

САЛОҲИДДИНОВА Ғ.Б

Алфраганус университети “Педагогика ва психология”
кафедраси катта ўқитувчиси

Аннотация. Ушбу мақолада мустақиллик йилларида биринчи марта пайдо бўлган янги ёшлар ташкилотлари ўз вакиллари, оилада ва мактабда таълим, жамоат, педагогик, маданий, маърифий ва илмий-маърифий тадбирлар орқали ҳукумат ва бошқарувда фаол иштирок этиш, ёшларни жамоат ҳаётига жалб қилиш учун улар турли хил иш шаклларида фойдаланиш, учрашувлар, йиғилишлар, ўйинлар, танловлар, семинарлар ташкил этиш ҳақида сўз юритилади.

Таянч сўзлар: “Миллий тикланиш” партияси, фуқаролик жамияти институти, ёшлар парламенти, ижтимоий муҳит, ижтимоий-сиёсий фаоллик, сиёсий жараён, сиёсат соҳасидаги фаоллик.

Аннотация. В данной статье рассматривается, как члены молодежных организаций, первоначально созданных в годы независимости, активно участвуют в правлении и управлении посредством воспитания в семье и школе, социальных, педагогических, культурно-просветительских и научных мероприятий, используют различные мероприятия по привлечению молодежи к общественной жизни, организовывать встречи, конференции, игры, конкурсы и семинары.

Ключевые слова: партия « Миллий тикланиш », институт гражданского общества, молодежный парламент, социальная среда, общественно-политическая активность, политический процесс, активность в сфере политики.

Annotation. This article discusses how the members of youth organizations initially established in the years of independence participate actively in governance and management through education in families and schools, social, pedagogical, cultural, educational and scientific events, use different activities to attract the youth to social life, organize meetings, conferences, games, contests and seminars.

Key words: "National Revival" party, civil society institute, youth parliament, social environment, socio-political activeness, political process, activeness in the field of politics.

Демократик давлат қуриш шароитида ўсмир ёшларнинг ижтимоий-сиёсий фаоллигини ривожлантиришда давлат ҳокимияти билан бир қаторда фуқаролик жамияти институтлари ҳам иштирок этади.

Сиёсатшунослик маъносида фуқаролик жамияти давлат тузилмаларига бевосита қиритилмаган ва фуқаролар ва уларнинг бирлашмаларига шахсий манфаатлар ва жамоавий ташаббусларни амалга оширишга имкон берадиган давлат институтларини бирлаштиришни назарда тутди.

Фуқаролик жамияти институтларига

сиёсий ва ижтимоий ташкилотлар, давлат тизимида қиритилмаган ва ваколатга эга бўлмаган нодавлат иқтисодий, молиявий, экологик, ҳуқуқий ва бошқа бирлашмалар, шунингдек, ижтимоий-маданий, этник ва диний ташкилотлар, мустақил оммавий ахборот воситалари, илмий ва ижодий жамоалар, клублар, уюшмалар қиради. Улар ёш авлодни ижтимоийлаштириш учун ўзига хос институт бўлиб, унинг кучли инновацион капитали ва ҳаётий энергиясини тўплайди, ёшларга ижтимоий аҳамиятга эга қарорларни қабул қилишда иштирок этиш-

га ёрдам беради ва мамлакат билан миллий ижтимоий шартнома тузади, бу уларнинг муаммоларини ҳал қилиш бўйича мажбуриятларини мустаҳкамлайди.

“Фуқаролик жамияти” атамаси одатда кенг ва тор маъноларда кўриб чиқилади. Кенг маънода фуқаролик жамияти жамиятнинг давлат томонидан бевосита қамраб олинмайдиган қисмини ўз ичига олади. Бу давлатга бевосита боғлиқ бўлмаган автоном соҳа.

Фуқаролик жамияти тор маънода “бозор ва демократик ҳуқуқий давлатчилик шароитида давлат воситачилигида бўлмаган эркин ва тенг ҳуқуқли шахслар ўртасидаги турли хил муносабатларни ифодалайди”. Бу, ўз навбатида, “шахсларни озод қилиш, уларнинг давлат субъектларидан эркин фуқароларга – шахсий кадр-қиммат туйғусига эга ва иқтисодий ва сиёсий масъулиятни ўз зиммасига олишга тайёр бўлган мулкдорларга айланиши натижаси” сифатида шаклландиган маҳсулотдир.

Шундай қилиб, кенг ва тор доирада фуқаролик жамияти институтлари давлат томонидан назорат қилинмаслигини кўриш мумкин.

Шу билан бирга, фуқаролик жамиятининг мавжудлиги муҳим шарт ва айна пайтда демократик сиёсий тизимни шакллантиришнинг муҳим омили эканлигини таъкидлаш лозим. Бу фуқаролик жамиятининг мавжудлиги давлат органлари фаолиятдан мустақил равишда аҳолининг ижтимоий фаолиятининг барча шакллари мавжудлигини англатиши билан изоҳланади; унинг ривожланиш даражаси жамиятнинг ўзини ўзи ташкил этиш даражасини аниқ кўрсатиб турибди.

Яъни фуқаролик жамияти институтлари ёшларга оид давлат ва нодавлат сиёсатини амалга оширишда мувозанатни таъминлай-

диган соҳага айланиши мумкин, дейишимиз мумкин.

Шу билан бирга, шуни таъкидлаш керакки, агар давлат принципи кенг эълон қилинган бўлса – бу биринчи навбатда ёшларга оид давлат сиёсати концепциясини шакллантиришда намоён бўлади – демак, ёшлар сиёсатида нодавлат принципи аниқ белгиланмаган ва натижада амалга оширилмайди. Бунинг намоён бўлишини сайловга тайёргарлик жараёнида, сиёсий тенденциялар ва партиялар ёш авлод вакиллари электорат сифатида ўз томонига жалб қилишга уринаётган пайтда кўриш мумкин.

Яна бир томони фуқаролик жамияти институтларининг давлатдан ёшларга самарали сиёсат олиб боришни талаб қилиш истаги ҳисобланади. Умуман олганда, ёшлар сиёсати биринчи навбатда (ва баъзан фақат) давлатнинг ваколатидир, бу автоматик равишда замонавий ёшларнинг асосий муаммолари учун давлатнинг жавобгарлигини англатади [74].

Фуқаролик жамияти институтлари нафақат ўз мақсадларига эришиш, балки бир қатор муҳим ижтимоий вазифаларни ҳал қилиш учун ўзларининг ёшлар дастурларини яратиши ва амалга ошириши мумкин, масалан:

- * замонавий ёшларнинг асосий муаммоларини аниқлаш;

- * ёшларнинг ижтимоий-сиёсий жараёнларга, давлатнинг ички ва ташқи сиёсатига муносабатини мониторинг қилиш;

- * ёш авлод вакилларига жамоат муаммоларини, хусусан, ёшлар муаммоларини ҳал қилиш бўйича ўз ташкилотлари доирасида доимий фаолият олиб бориш имкониятларини яратиш.

Ўсмир ёшларни мамлакатнинг ижтимоий-сиёсий ҳаётига жалб қилишнинг энг кенг тарқалган усули бу жамоат ташкилот-

лари ва бирлашмалари фаолиятида иштирок этишдир. Ўзбекистон Республикасининг “Жамоат бирлашмалари тўғрисида”ги Қонунига мувофиқ, жамоат бирлашмаси деганда, ўз ҳуқуқлари, эркинликларини ҳамда сиёсат, иқтисодиёт, ижтимоий ривожланиш, фан, маданият, экология ва ҳаётнинг бошқа соҳаларидаги қонуний манфаатларини биргаликда рўёбга чиқариш учун бирлашган фуқароларнинг хоҳиш-иродаларини эркин билдиришлари натижасида вужудга келган ихтиёрий тузилма тушунилади [2].

Ушбу Қонуннинг 1-моддасига кўра, сиёсий партиялар, оммавий ҳаракатлар, кассаба уюшмалари, хотин-қизлар, ёшлар ва болалар ташкилотлари, ветеранлар ва ногиронлиги бўлган шахслар ташкилотлари, илмий-техникавий, маданий-маърифий, жисмоний тарбия-спорт ва бошқа кўнгилли жамиятлар, ижодий уюшмалар, юртдошлар уюшмалари, ассоциациялар ва фуқароларнинг бошқа бирлашмалари жамоат бирлашмалари деб эътироф этилади [2].

Ўзбекистонда фарзандининг саводли бўлишини, бошқалар билан ҳамнафас бўлишини, ҳаётда ўзининг муносиб ўрнини топишини истамайдиган оила йўқ. Халқимиз орасида кенг тарқалган “фарзандларимиз биздан кўра кучли, саводли, доно ва, албатта, бахтли бўлиши керак” шиорининг асл маъноси айнан шу.

Мамлакатимизда мустақилликнинг дастлабки йилларида келажак авлодга ғамхўрлик қилиш асосий ва устувор вазифалардан бири сифатида кун тартибига қўйилди. Дастлаб, 1991 йил 20 ноябрда Ўзбекистон Республикаси олий Кенгашининг сессиясида “Ўзбекистон Республикаси ёшларга оид давлат сиёсати асослари тўғрисида”ги қонун қабул қилинди. 1992-1993 йилларда Ўзбекистоннинг биринчи Президенти И. Каримов томонидан ёш авлодни ҳар томон-

лама ривожлантириш, уларнинг камолотига эришиш учун ижтимоий кафолатлар бериш мақсадида 14 та фармон имзоланди.

Хусусан, 1993 йил 5 февралда қабул қилинган “Ўзбекистоннинг ўқувчи ёшларини рағбатлантириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги Фармонда талабаларнинг истеъдодини қўллаб-қувватлаш ва ижтимоий имкониятларини ривожлантириш мақсадида Ўзбекистон Республикаси Президентининг давлат стипендияси таъсис этилди. Уларда мустақил Ўзбекистон фуқаросининг юксак маънавият туйғусини ривожлантиришга катта эътибор қаратилди, ўтган курсларнинг аълочи талабалари, магистрантлари ва аспирантлари учун ёки илмий-тадқиқот фаолиятини муваффақиятли бажариш учун бутун академик давр учун давлат стипендиялари таъсис этилди.

Мустақиллик йилларида биринчи марта пайдо бўлган янги ёшлар ташкилотлари ўз вакиллари, оилада ва мактабда таълим, жамоат, педагогик, маданий, маърифий ва илмий-маърифий тадбирлар орқали ҳукумат ва бошқарувда фаол иштирок этишга эътибор қаратдилар. Ёшларни жамоат ҳаётига жалб қилиш учун улар турли хил иш шакллари-дан фойдаланганлар – учрашувлар, йиғилишлар, ўйинлар, танловлар, семинарлар ва бошқалар. Афзаллик шундаки, бу дастурлар умуминсоний қадриятларнинг устуворлигига (эзгулик, эркинлик, инсонпарварлик, демократия ғоялари) асосланган эди.

Ёшлар жамоат бирлашмаларининг энг кенг тарқалган ташкилий-ҳуқуқий шакли “жамоат ташкилоти”дир. Бундан ташқари, ташкилий-ҳуқуқий шаклларга эга тузилмалар – “ижтимоий ҳаракат”, “жамоат фонди”, “жамоат ташаббуси органи” мавжуд.

Ўзбекистондаги энг таниқли ва фаол ёшлар ташкилоти Ёшлар ишлари агентлиги ҳисобланади. Ёшлар ишлари агентлиги

14 минтақада ваколатхоналари бўлган мамлакатимизнинг энг йирик нодавлат, сиёсий бўлмаган ёшлар ташкилоти, унинг таркибига “Камалак” болалар ташкилоти киради. Ёшлар ишлари агентлиги тизимида Ёшлар муаммоларини ўрганиш ва истиқболли кадрларни тайёрлаш институти ўрин олган.

Ҳозирги босқичда бутун Ўзбекистонда ёшлар ҳаракатини таҳлил қилиб, уни демонополизация қилинган, ҳаракатлар йўналиши бўйича ўзгарувчан (касбий, ижодий, спорт, экологик, ҳарбий-ватанпарварлик, фуқаролик ватанпарварлик, хайрия ва бошқалар) сифатида тавсифлаш мумкин бўлиб, улар амалга оширилаётган дастурлар ва лойиҳаларнинг шакллари ва механизмлари бўйича хилма-хилдир. Жамоат ташкилотларининг 50% дан ортиғи бир вақтнинг ўзида қўплаб соҳаларда фаолият юритади. Бу ташкилотлар ўсмирлар ва ёшларнинг турли гуруҳларини бирлаштиради.

Ёшлар ташкилотларининг фаолияти ёшларнинг ўзига хос ижтимоий муаммоларини амалга оширишга қаратилган. Улар ўз фаолияти доирасида меҳнат биржасини ташкил этиш, болалар ва ёшлар тадбиркорлигини ривожлантириш, ёшларга ижтимоий хизмат кўрсатиш, спорт, иқтидорли ёшларни аниқлаш ва қўллаб-қувватлаш, ёзги дам олиш ва уй-жой муаммоларини амалга ошириш дастурларини амалга оширадилар.

Бундай ёшлар тузилмаларига аъзо бўлиш ёшларда фуқаролик масъулиятига асосланган ҳаётий позицияни шакллантиришга, уларнинг ҳуқуқ ва мажбуриятларидан хабардор бўлишга, шунингдек, жамоада ишлаш қobiliяти, ҳаётий вазиятларни моделлаштириш, янги ижтимоий шароитларга мослашиш ва бошқалар каби ижтимоий муҳим фазилатларни ривожлантиришга ёрдам беради. Буларнинг барчаси ёш авлоднинг фуқаролик тарбиясида муҳим ўрин

тутади. Бундан ташқари, ёшлар жамоат ташкилотлари ўзига хос фуқаролик таълими муассасасидир. Уларнинг фаолияти инсонпарварлик табиати ва умуминсоний қадриятларга йўналтирилганлиги билан ажралиб турадиган мақсадлар учун тақдим этилган юқори ахлоқий таркибий қисмга эга бўлиб, бу уларга фуқаролик жамиятининг фаол субъектини тарбиялашга имкон беради.

Ёшлар ижтимоий-сиёсий ташкилотлари сиёсий бўлмаган жамоат ташкилотлари ва бирлашмалари билан бир қаторда ёшларни миллий ва минтақавий даражада сиёсий жараёнга жалб қилишда фаол иштирок этади. Улар жамиятнинг сиёсий тизимида максимал даражада сингиб кетган, чунки улар унинг таркибий қисмлари – сиёсий партиялар ва ижтимоий ҳаракатлардир.

Ҳозирги вақтда ёшлар ижтимоий-сиёсий ташкилотлари сиёсий фаолиятнинг энг нуфузли ва фаол иштирокчилари ҳисобланади, чунки уларнинг аксарияти сиёсий партияларнинг “ёшлар қанотлари” сифатида ёки расмий равишда мустақил, аммо турли сиёсий субъектлар (партиялар, давлат ҳокимияти органлари) ташаббуси билан ташкил этилган.

Ёшларнинг ижтимоий-сиёсий ташкилотлари ва ҳаракатлари жамоавий аъзоликни назарда тутаяди ва сиёсий партиялар сингари ёшларнинг сиёсий манфаатларини аниқлаш ва амалга оширишга имкон беради. Ёшлар ижтимоий-сиёсий ташкилотларининг асосий вазифалари сиёсий элита учун кадрлар захирасини тайёрлаш, назорат қилувчи партиянинг сиёсий платформасини потенциал (ёш) сайловчилар сафида мафкурaviй тарғиб қилиш, ёшлар ўртасида жамоатчилик фикрини шакллантиришдан иборат.

Мавжуд ёшлар сиёсий тузилмаларини давлат ва ижтимоий-сиёсий тузилмаларга

бўлиш мумкин. Биринчисига ижро этувчи ва қонун чиқарувчи (вакиллик) ҳокимият органлари ҳузурида ташкил этилган ва фаолият кўрсатадиган тузилмалар киради. Булар ёшлар парламентаризми доирасида фаолият юритувчи ёшлар парламентлари, ҳукуматлар, палаталар, кенгашлар ва шунга ўхшаш тузилмалардир. Иккинчи тоифага ижтимоий-сиёсий ёшлар тузилмалари, шу жумладан, сиёсий жараёнга бевосита таъсир кўрсатиши мумкин бўлган ёшлар партиялараро тузилмалари ёки сиёсий партиялар таркибидаги ёшлар фракциялари, ёшлар ижтимоий-сиёсий ҳаракатлари киради.

Фуқаролик жамияти институти сифатида Ўзбекистонда фаолият олиб бораётган сиёсий партиялар ўсмир ёшларнинг ижтимоий-сиёсий фаоллигини шакллантиришда муҳим роль ўйнайди. Хусусан, Ўзбекистон либерал демократик партияси (ЎзЛиДеП) нинг “Ёшлар қаноти” бўлажак сиёсатчилар учун ўзига хос мактаб бўлиб, ёшларнинг дунёқараши, ҳуқуқий ва сиёсий саводхонлиги, интеллектуал қобилияти ва ижтимоий-сиёсий фаоллигини оширишга қаратилган учрашув, тренинг ва бошқа тадбирларни ташкил қилади.

“Ёшлар қаноти” вакиллари партиянинг сайловолди дастурини тузишда иштирок этишади. Хусусан, унда ёшларнинг ҳуқуқлари ва қонуний манфаатларини ҳимоя қилиш, уларнинг салоҳиятини рўёбга чиқариш, ҳақиқий етакчиларни етиштириш, ёшлар ўртасида китоб мутолааси маданиятини ривожлантириш, Ватанга муҳаббатга қаратилган бандлар мавжуд.

“Тенгдошлар тенгдоши” тамойили бўйича “Ёшлар қаноти” фаоллари партиянинг штаб-квартирасида кўнгиллилар сифатида ёрдам бериб, тенгдошларини сайловда қатнашишга жалб қилишади. Уларнинг сиёсий ва ҳуқуқий билимларини ошириш, сайлов

қонунчилигидаги янгиликларни тушунтириш учун онлайн форматдаги бир қатор семинарлар ташкил қилинади.

Ёшлар ўз дунёқарашларини кенгайтириб, китоб ўқиш ва замонавий касбларни ўзлаштириб, ҳаётда ўз ўрнини, муносиб даромад манбаини топа олади, шунингдек, турли даражадаги сиёсий жараёнларда иштирок этади [136].

“Миллий тикланиш” партиясининг “Ёшлар қаноти” кўнгиллилари “Кўмак” ташвиқот гуруҳига қўшилган, унинг асосий мақсади ёшларни партияга “тенгдош” тамойили асосида жалб қилишдир. Партия ёшларга ёрдам беришга қаратилган иккита лойиҳани амалга оширмоқда. Шундай қилиб, уйма-уй юриб маҳаллий аҳоли билан тўғридан-тўғри мулоқотни таъминлайдиган лойиҳа давомида 12 мингдан ортиқ уйлар ва NEET деб номланган гуруҳга (уюлмаган) 9 мингдан ортиқ ёшлар қамраб олинди. Натижада партия кўмагида 764 нафар ёшларга ўз бизнесини ривожлантириш учун кредитлар ажратилди, 4,5 мингдан ортиқ йигит-қизларга бепул юридик маслаҳат берилди.

“Хизмат беминнат” лойиҳаси доирасида, “Ёшлар дафтари”га кирган ўғил ва қиз болалар учун 818 та қисқа муддатли ўқув курслари ташкил этилди. Энг яхши фан ўқитувчилари, кўнгиллилар, халқаро фан олимпиадалари ғолиблари 3,3 мингдан зиёд ёшларнинг билимларини “мустаҳкамлаш” мақсадида бепул дарслар ўтишди. Натижада улардан 144 нафари олий ўқув муассасаларига кира олди.

Фаоллар ёшлар сафини кенгайтириш, уларнинг ижтимоий-сиёсий фаоллиги ва ҳуқуқий саводхонлигини ошириш учун “Депутат билан юзма-юз”, “Сардорларнинг онлайн мактаби”, “Ватандошлар билан мулоқот” каби лойиҳалар амалга оширилмоқда. Ёшлар вазирлар, ҳокимлар,

муассасалар ташкилотлари раҳбарлари, шунингдек, турли соҳаларда муваффақият қозонган хориждаги ватандошлар билан мулоқот қилиш имкониятига эга. Шундай қилиб, болалар онлайн кўприклар орқали

Канада, АҚШ, Германия, Япония, Сингапур, Туркия ва Финляндиядаги ватандошлари билан фикр алмашдилар. Партия иши ёш етакчилар учун ўзига хос “ижтимоий кўтарилиш”дир [137].

Фойдаланилган адабиётлар:

1. Галкина Е.В. Демократия и гражданское общество (поиск оптимальных моделей и путей развития) / Е.В. Галкина // Власть. – 2009. – №4. – С. 42-45.
2. Гегель, Л.А., Зубков, В.И., Николаев, Г.Г. Ценностные ориентации российской студенческой молодежи: социально-политический и образовательный аспекты / Л.А. Гегель, В.И. Зубков, Г.Г. Николаев. М.: Изд-во ООО Типография «Парадиз», 2008. 200 с.
3. Салоҳиддинова Ғ.Б. The Role Of Mahalla Civil Society Institutes In Increasing The Youth's Social Activeness In The Family. The American Journal of Social Science and Education Innovations, 2(11), 2020 512-515 бетлар.
4. Глухова А.В. Молодежь в политических процессах современной России // Вестник ВГУ. Серия: проблемы высшего образования. – 2009. – №2. – С. 24-36.
5. Грачев, М.Н. Политическая коммуникация: теоретические концепции, модели, векторы развития: монография. – М.: Прометей, 2004. 328с.
6. Гукова, И.Н. Деятельность общественных объединений по военно- патриотическому воспитанию молодежи: опыт Белгородской области / И.Н. Гукова// Проблемы и перспективы развития государственного и муниципального управления: взгляд молодежи. Материалы II Всероссийской научно-практической конференции с элементами научной школы для молодежи. – Кемерово. – 2012. – С. 97-103.
7. Гуляихин В.Н., Галкин А.П., Васильева Е.Н. Молодежные и детские объединения как субъекты вторичной социализации: опыт регионального исследования // Социологические исследования. 2012. №6. С. 127-132.
8. Дюверже, М. Политические партии. М.: Академический проспект. 2002. 555с.
9. Ефремова, И.В. Проект «студенческий центр актива «Форум» / И.В. Ефремова // Ежеквартальный вестник «Молодежная политика Воронежской области». – Воронеж. – №2 (2011). – С. 30-40.
10. Жаринова, Е.В. Парламентские партии современной России: особенности проведения молодежной политики // Власть. – 2013. – С. 50-54.
11. Жаринова, Е.А. Патриотизм как фрейм и технология мобилизации молодежи России в поддержку современного президентского политического курса / Е.А. Жаринова // Власть. – 2015. – №1. С. 75-78.

TALABALARNI BADIY QADRIYATLARGA QIZIQTIRISHNING PEDAGOGIK SHARTLARI

SOLIEVA MAFTUNA

Jizzax davlat pedagogika universiteti, pedagogika va psixologiya fakulteti tyutori

Annotatsiya: Maqola talaba yoshlarni dunyoqarashini shakllantirish badiylikni o'rni bo'lib (estetika asoslarini "san'at, "tasviriy san'at badiiy qadriyatlari" so'zlarini o'rganishda) ilmiy asoslangan tizimni, uning tuzilishi – mazmunli asoslangan bosqichli tizimini talab etadi va uslubi haqida fikr yuritiladi.

Kalit so'z: qadriyat, ta'lim-tarbiya, ilm-fan, estetik mezon, dunyoqarash, go'zallik, badiiy adabiyot, intellekt

Pedagogika ilmi va amaliyotida ko'p zamonlardan beri ta'lim tarbiyadan ustuvor sanalib kelinayotganini bo'lajak hamkasblar talabalik yillarida o'zlashtirayotgan bilimlari asnosida payqagan bo'lishlari kerak. Yurt mustaqilligiga erishilgandan keyin nafaqat ijtimoiy-siyosiy hayotda, balki ta'lim-tarbiya jarayonida ham jiddiy o'zgarishlar amalga oshirila boshladi. Endilikda shakllanib kelayotgan yosh avlodning ma'naviyatini sog'lomlashtirish, ularga bilimlarni tayyor holda berishdan ko'ra mustaqil fikrlashga yo'naltirish va ta'lim jarayonida o'quvchilarni mute ijrochilikdan erkin ishtirokchi darajasiga ko'tarishning yangiyangi yo'llari qidirilmoqda. O'qitishning asosiy ashyolari bo'lmish darslik, metodik qo'llanma, metodik tavsiyalarni yangilash va takomillashtirish bilan birga ruhan sog'lom, aqlan barkamol, o'z fikri hamda qarashlariga ega bo'lgan yoshlarni tarbiyalash ham ustuvorlik kasb etmoqda. Yoshlar tarbiyasida bir xil fikrlaydigan, yagona xulosaga keladigan avlodni shakllantirish o'rniga ma'naviy sifatlarning yetakchiligi, bola tuyg'ularining injaligi, uning ko'ngil istaklari, ma'naviyat shakllantirishda milliy an'analarga tayanish lozimligiga-da diqqat qaratilmoqda. Mustaqillikning dastlabki bosqichida paydo bo'lgan ayrim qiyinchiliklar egamanlikning

chorak asri davomida ham to'laligicha bartaraf etilgani yo'q. O'tmish tuzumning qator illatlaridan qutulish uchun ruhiyati mustaqillik davrida shakllangan avlod yetilishi kerak. To'g'ri, mamlakat o'z mustaqilligiga erishgan yillarda tug'ilgan farzandlarning oldi bugun yigirma beshdan oshdi. Lekin ularning barchasi shaxs sifatida erkinmi? Ular ruhan ozodmi? Ma'naviyati sog'lommi? Mana shu savollar kishini o'ylantiradi. Ruhan mustaqil bo'lgan, o'z haq-huquqini tanigan, ichida «Men»i bor kishilar tomonidan tarbiyalangan bolalargina tom ma'noda mustaqil shaxs bo'lib shakllanishlari mumkin. Chunki o'zi ma'naviy noto'kis, umuminsoniy va milliy qadriyatlardan yiroq, fikran qashshoq odam o'zgalarni aqlan ham, ruhan ham sog'lom qilib tarbiyalay olmaydi. Ya'ni «har qanday tarbiya avval tarbiyachini tarbiyalashdan boshlanishi» kerak. Shuni alohida ta'kidlash o'rinliki, avlodlarni milliy qadriyatlar asosida ma'nan sog'lom qilib tarbiyalashda badiiy adabiyotning o'rne beqiyos. Lekin badiiy asardagi kitobxon shaxsiga ijobiy ta'sir ko'rsatishi mumkin bo'lgan jihatlar, matnda aks etgan hayotiy va badiiy haqiqatlarni ilg'ash, ularning ko'ngilni tozalashga xizmat qiladiganlarini topib, o'z tabiatiga singdirish, shakllanayotgan shaxsda osonlik bilan kechadigan jarayon emas.

Qadriyatlarga uzoq yillardan buyon xalqimizning qon-qoniga singib ketgan. Xususan mustaqilgimizning dastlabki kunlaridan boshlab, hayotimizning barcha ko'rinishlarida qadriyatlar milliy tiklanish, milliy g'urur, milliy iftixor kabi atamalar tez-tez ishlatila boshladi. Qadriyat xalqning kundalik hayoti va turmush tarzida o'ziga xos mezon vazifasini o'taydi. Shu jumladan pedagogic qadriyatlarning o'rni beqiyos hisoblanadi.

Pedagogik qadriyatlar –bu faolyatga hos mos bo'lib, ular nafaqat pedagogic ehtiyojlarni qondirishga imkon beradi, balki uning ijtimoiy va kasbiy faolligini o'zida ifoda etadi. Har bir pedagog boshqalarga nisbatan ko'proq yoshlar bilan ish olib boradi. Ular tarbiyalash jarayonida har bir bolaga o'zini kimligi, qadriyatlarini anglatadi. Ta'limiy qadriyatlar shaxsga-nazariy bilimlarni berish, unda yuksak ma'naviyat-axloqiy sifatlarni tarbiyalash, uning har tomonlama barkamol bo'lib voyaga yetishida muhim ijtimoiy pedagogik ahamyatga ega bo'lmasligi, tarbiyaviy tizimlarda mavjud bo'la olishi va pedagogik samaradorlikni belgilashda xizmat qiladi. Pedagogikning bilimi qanchalik kuchli bo'lsa xalqda ham yuksalish rivojlanish bo'ladi.

Qadim-qadimdan sharq mutafakkirlari ijodida ta'lim, tarbiya, odob, axloq masalasi markaziy o'rinni egallab kelgan. Kaykovusning «Qobusnoma»sidan tortib, Al-Xorazmiy, Abu Nasr Farobiy, Abu Rayxon Beruniy, Abu Ali ibn Sinolarning ko'plab asarlarida, Yusuf Xos Hojibning «Qutadg'u bilig» («Baxt keltiruvchi bilim»), Ahmad YUgnakiyning «Hibbatul haqoyiq» («Haqiqat sovg'alari»), imom Ismoil al-Buxoriyning «Al-Adab Al-Mufrad» («Adab durdonalari») kabi jahonga mashhur asarlarida, Alisher Navoiyning o'lmas she'riyatida, Munis Xorazmiyning «Savodi ta'lim»ida, Xusayn Voiz Koshifiyning «Axloqi Muxsiniy», «Ravzati shaxodat» («SHahodat bog'i») kabi asarlarida asalalari keng yoritilgan.

Qomusiy olimlardan yana biri Abu Ali ibn Sino badiiy asarning inson ruhiyatiga ta'siri

haqida gapirib, g'azal eshitilganda ko'ngil kishilarining ahvoli shodlik va kulguga yoki g'amginlik va yig'iga moyil bo'lishini, ayniqsa, judolikvahajrtilgaolingandabuholatlarortishini alohida ta'kidlaydi. li Abii Rayhon Beruniy ham «Avesto», arab adabiyoti, «Kalila va Dimna», hind adabiyotiga oid ko'plab asarlarni tahlil qilib, ularni qiyoslarkan, kitobxonni ulardan o'rnak va namtina olishga chaqiradi. M. Qoshg'ariyning «Devonu lug'otit turk» asaritfa ham alohida, birgalashib va ko'plashib o'qish haqida qarashlar mavjudligini ko'rish mumkin. Yusuf Xos Hojib ham o'z bitiklarida so'z va uning ma'nolariga alohida to'xtalib o'tgan. U badiiy so'zi «muqaddas hodisa» deb biladi. Insonning aqlu zakovati shu hodisalarni ajrata olishida namoyon bo'lishini ta'kidlaydi. So'z va u tashiydigan ma'nolarni bilish uchun tarbiyalanuvchi bunga yo'naltiradigan shaxsga ehtiyoj sezishini aytadi. Ko'rinadiki, hamma zamonlarda ham badiiy so'z va uning tahliliga zarurat bo'lgan. Alisher Navoiy, Bobur, Munis, Abdulla Avloniy, Hamza Hakimzoda Niyoziy va boshqa adiblar ijodida ham badiiy so'zning inson tarbiyasiga, uning ma'naviy kamolotiga ta'siri bilan bog'liq qimmatli fikrlarni juda ko'plab uchratish mumkin. XVII asrdan XIX asming birinchi yarmigacha o'tgan davrda, ayniqsa, XIX asming ikkinchi yarmi XX asr boshlarida Turkistonda pedagogik, metodik fikr o'ziga xos tarzda rivojlandi. Masalan, Dilshod Bamo (1800 - 1906) asarlaridan uning ellik bir yil maktabdorlik qilganini, to'qqiz yuzga yaqin qizni savodli qilib chiqarganini, ulardan yaqin to'rtidan bir qismi «tab'i nazmi bor» shoira, oqila qizlar bo'lib yetishganini ko'rish mumkin. Anbar Otindek taniqli shoira ham Dilshod Barno maktabining o'quvchisi bo'lganini ta'kidlasho'rinlidir. Adabiyot o'qitish ishiga o'tgan asr boshlarida alohida e'tibor qaratildi. Mahmudxo'ja Behbudiy, Abdulla Avloniy, Hamza Hakimzoda Niyoziy, Abdulla Qodiriy, Choipon kabi shpir va yozuvchilar o'zbek xalqinipg ma'rifatli bo'lishi ma'naviy kamolotning asosi ekanini nazarda tutib izlandilar, yangicha mazmundagi

asarlar yaratishga kirishdilar. Masalan, Behbudiy o'zining «Padarkush» nomli bitigida ma'rifatning inson hayoti, insoniyat taqdiri uchun qanchalik katta ahamiyat kasb etishini namoyish etgan. Milliy va insoniy qadriyatlarini anglashda ma'rifatli bo'lish zarurligini alohida ta'kidlagan. Abdulla Avloniy ham o'z davrida chop etilgan «Birinci muallim», «Ikkinchi muallim», «Turkiy Guliston yoxud Axloq», «Maktab gulistoni» singari asarlarida, bosilmay qolgan «Uchinchi muallim», «Maktab jug'rofiyasi», «Hisob masalalari» singari darsliklarida yosh avlodni ma'rifatli bo'lishga undagan bo'lsa, «Maktab Gulistoni» darsligida bevosita adabiy ta'lim haqida so'z yuritib badiiy asarlarni ifodali o'qish, yakka va ko'pchilik bo'lib o'qish, iehdan o'qish, dialog singari turlari, dramatik asarlarni o'qish yoilari haqida ma'lumot beradi

Badiiy madaniyat shaxs kamol topishining barcha bosqichlarida falsafiy, axloqiy, estetik g'oyalarni uning qalbi va ongiga singdirishda, yuksak insonparvarlik tuyg'ularini shakllantirishda muhim ruhiy-emotsional omil bo'lib xizmat qiladi. Respublikamizda barpo etilayotgan erkin fuqarolik jamiyati va huquqiy demokratik davlatning faoliyati barcha sohalar rivojlanishini uyg'unlashtirish, iqtisodiy, ijtimoiysiyosiy, ma'naviy hayot yaxlitligini ta'minlashda ko'zga tashlanadi. Jamiyat bilan shaxs madaniyati, ularning o'zaro dialektik aloqadorligini qaror toptirish islohotlarni ma'naviy mustahkamlashga xizmat qilmoqda. Ma'naviyatga asoslangan bozor munosabatlariga o'tish sharoitida shaxsning madaniy ehtiyojlarini qondirishda yangi ijtimoiy-iqtisodiy va ma'naviy-estetik tamoyillar yuzaga kelmoqda. Ayniqsa, badiiy faoliyat sohalarini moddiy-texnikaviy bazasini mustahkamlashga, zamon talablariga mos jihozlashga alohida ahamiyat berilmoqda. Zero, mustaqillik sharoitida insonning o'z qobiliyati, iqtidori, iste'dodi va umuman erkin badiiy ijodiy faoliyatini rivoj toptirish uchun etarli ob'ektiv va sub'ektiv sharoitlar yuzaga kelmoqda. Shuningdek, har bir davr shaxsni

o'zining ijtimoiy-iqtisodiy, axloqiy va madaniy manfaatlaridan kelib chiqib, muayyan bilimlar, tamoyil va xulq-atvor qoidalari asosida tarbiyalaydi. Bu narsa milliy taraqqiyotning o'ziga xos yo'lidan borayotgan O'zbekiston uchun o'ta muhim. Badiiy madaniyat sohasi shundayki, unda birgina estetik madaniyat emas, balki axloqiy, bilish, tashkilotchilik madaniyati elementlari ham ishtirok etadi. Bundan tashqari, badiiy madaniyat sohasida yana ijodiy mehnat, badiiy qadriyatlarni o'zlashtirish madaniyatiga xos bo'lgan jihatlar ham ifodalanadi. Badiiy adabiyot, rang tasvir san'ati, musiqa va boshqalarda insonning nafaqat estetik, shu bilan birga gnoseologik, tashkilotchilik ehtiyojlari va qobiliyatlari ham ishtirok etadi. Xalq mulkiga aylangan ijtimoiy-badiiy hodisa sifatidagi estetik madaniyat negizini badiiy madaniyat tashkil etadi. Binobarin, badiiy madaniyat bu - estetik qadriyatlarning oliy shaklini gavdalantiradigan badiiy qadriyatlar sohasidir. Faoliyat qonuniyatlari va o'ziga xos rivojlanish shakllariga ega bo'lishi tarafidan estetik madaniyat badiiy madaniyatdan farq qiladi. U san'at, shuningdek, estetik qarash, did va manfaatlar, nafosat tarbiyasi amaliyoti talabidan kelib chiqib, tabiiy muhit, turmush, ijtimoiy munosabatlarni o'zlashtirish jarayonida shakllanadi. Ko'rinadiki, estetik madaniyat nafaqat badiiy, shu bilan birga, mehnat faoliyati, turmush, tashqi olamga hissiy-emotsional munosabatda bo'lishni ham qamrab olishi bilan keng ma'noga egadir. Shunga muvofiq, mazmunan va hajman «estetik madaniyat» va «badiiy madaniyat» tushunchalari birbiridan farqlanadi. Ular bir-biridan faoliyat turlari tariqasida ham tafovut qilib, jamiyat haetida turlicha rol o'ynaydi. Buni biz badiiy va estetik qadriyatlarni o'zaro taqqoslanganda ko'rishimiz mumkin. Badiiy qadriyatlar hamma vaqt ijodiy faoliyatning konkret mahsuli-san'at asarlari yaratilishi, taqsimlanishi va o'zlashtirilishiga asoslanadi, estetik qadriyatlar esa mohiyatan umumiyroq bo'lib, tabiat narsa-hodisalari eki rang-barang mehnat mahsulotlaridan hissiy ta'sirlanishda, ehtiyojlarni qondirishda o'ziga

xoslik bilan ajralib turadi. Shunday qilib, «estetik madaniyat» va «badiiy madaniyat» tushunchalarini qiyosiy tahlil etish, bir tomondan, ularning sohalarini chegaralab olishga, ikkinchi tomondan, jamiyat ma'naviy hayotini rivojlantirishda o'ziga xos o'rnini belgilashga imkon beradi. Muammoni hal etish maqsadida pedagogik jarayonda psixologik jihatlarini ko'rib chiqish shundan dalolat beradiki, psixologik talqin qilish talabalarning psixologik xarakteristikasi – ushbu tadqiqotda muhim hisoblangan yoshi, shu jumladan individual-tipologik xususiyatlarini ajratib ko'rsatish muhimdir. Zamonaviy psixologik fanda shaxsni talqin qilish quyidagidan iborat: «Individning tizimli sifatleri shakllanadigan, shaxsni o'zgarishi va tashkil topishi sodir bo'ladigan ijtimoiy munosabatlar va ongli faoliyat jarayoni sub'ekti» Tadqiqot doirasidagi tahlillar natijasida shaxsning faolligi - ahamiyatli ish bajarishga qobiliyati. Masalan, ma'naviy sohada, ijodiyotda, munosabatlarda ekani aniqlandi. Uning integral xarakteristikasi: faol hayotiy pozitsiyasi nuqtai nazari, prinsipiialligi, izchilligi (qarashlari, so'zi, ishi). Faol shaxs deganda aniq maqsadli, motivatsiyali, maqsadga yo'nalgan qiziqishlari, ishonchi, ehtiyojlari va shu kabilar asosidagi ongi, xulqi, munosabati majmuasi tushuniladi. V.Karimova fikricha, «...shaxs – sub'ektning individualligini ko'rsatuvchi, uning sifatleri va motivlari, intilishlari, qiziqishlari, ko'rsatmalari, ehtiyoji, didi, ideali, xarakteri, temperamenti, qobiliyatlari va shu kabilarning – ularning ijtimoiy aloqalarda ishtiroki hisoblanadi.

Badiiy qadriyatlar – san'at durdonalari bo'lib, insonda estetik hissiyotni uyg'otadi, uni estetik jihatdan tarbiyalaydi. Badiiy qadriyat – mana shu qadriyat mezonlari talablariga javob beruvchi san'at asari, uning asosida go'zallik o'zining ko'plab ko'rinishlarida asosiy mezonlar belgisi hisoblanib, unda estetik va badiiy qadriyatlar ma'lum nisbatlarda bo'ladi. Badiiy qadriyatlarning mazmunida u yoki bu san'at tili yordamida estetik mazmun va

badiiy obrazda berilgan “go'o'zallik qonunlari bo'yicha” aks ettirilgan va qayta yaratilgan borliq aks etadi. Talabalarning badiiy qadriyatlarga qiziqishlarini faollashtirish – o'quvchi yoshlarning shaxsini shakllantirish va rivojlantirishda markaziy vazifalardan biri hisoblanadi. Talaba yoshlarning badiiy qiziqishlari turli-tuman bo'lishi, estetik boy dunyoqarashlari shakllanishiga asos bo'luvchi ularning doimiybarqaror estetik ehtiyojlari sifatida belgilanadi. Mana shu asosda jahon va milliy badiiy qadriyatlarning ahamiyati o'ta solmoqlidir. Dunyoqarash – bu dunyoga yaxlit qarash, san'at esa bu dunyo haqidagi haqiqiy mazmunli, yuksak badiiy, umumiy qamrab oluvchi tasavvurdir – dunyoni estetik o'zlashtirishda badiiy qadriyatlar muhim ahamiyatga ega ekanligi shundan ko'rinib turibdi. Agarda insoniyatning badiiy qadriyatlari va o'z xalqining buyuk yaratuvchiligini idrok etib, unda estetik boy dunyoqarashi takomillashtirishsa, yuksak darajaga erishishi mumkin. Atrof-dunyo umuminsoniy va milliy estetik qadriyatlar, u yoki bu ma'lum estetik mezonlar bo'yicha tushuniladi va baholanadi. Biroq asrlar davomida yashab kelayotgan, dunyo durdonalariga aylangan buyuk san'at asarlari umuminsoniy, jamlangan-estetik, badiiy, tasviriy, ifodali dunyoni aks ettirishni o'zida gavalantiradi. Demak, ancha estetik boy dunyoqarashni shakllantiradi. Bu dunyoda mashhur durdonaga aylangan milliy san'at asarlariga ham taalluqlidir. San'at durdonalari – sog'lom estetik dunyoqarash uchun muhim asos, qulay sharoitdir. Shuning uchun gumanitar fanlar, birinchi navbatda badiiy-estetik va falsafiy-estetik sikldagi fanlar ayniqsa, talab etiladi. Ta'limni insonparvarlashtirish o'quvchining shaxsini, uning ongini, dunyoqarashini kerakliha yaxlitligini ta'minlovchi gumanitar, shu jumladan estetik fanlarni o'qitish vazifalarini kengaytiradi: hayotiy qadriyatlarga ma'naviy, shu jumladan badiiy qadriyatlarga munosabatini shakllantirishga xizmat qiladi. Mana shu mazmunda milliy dastur ta'lim jarayoniga

samarali tashkiliy va pedagogik shakllarni hamda optimal vositalarni ishlab chiqish va tatbiq etishni va milliy, madaniy, tarixiy an'analariga, xalq odatlariga va umuminsoniy qadriyatlarga, milliy intellektual va ijodiy merosiga (demak, badiiy merosiga ham), dunyo qadriyatlariga, shu jumladan badiiy qadriyatlarga maksimal darajada e'tiborni qaratishni talab etiladi. Bu esa o'sib kelayotgan avlodning ma'naviy rivojlanishiga katta ta'sir ko'rsatadi. Milliy va jahon umuminsoniy qadriyatlari uyg'unligida o'quvchilarga ta'lim-tarbiya berish jarayonida bugungi kunning dolzarb masalalari qatorida muhim ahamiyat kasb etadi. Qadriyat tushunchasi maxsus falsafiy lug'atda XIX asrning 60-yillarida paydo bo'lganligi ta'kidlab o'tilgan. Falsafiy lug'atni 5-jildida qadriyatga quyidagicha ta'rif berilgan: «Qadriyat falsafiy va sotsiologik tushuncha. U birinchidan, bir ob'ektning ijobiy va salbiy qimmatini, ikkinchidan, ijtimoiy ongning normativ belgilovchi-baholovchi jihati (sub'ektiv qadriyatlar yoki ong qadriyatlarini)ni ifoda etadi». Qadriyatlar va ijtimoiy taraqqiyot» nomli ilmiy ishlar to'plamida «Qadriyat deyilganda, inson va insoniyat uchun ahamiyatli bo'lgan millat, elat va ijtimoiy guruhlarining manfaatlari va maqsadlariga xizmat qiladigan va shu tufayli ular tomonidan baholanib, qadrlanadigan tabiat va jamiyat ne'matlari hodisalari majmuini tushunmog'imiz lozim», deb ta'kidlab o'tilgan.

Qadriyatlar – atrof-dunyo ob'ektlarini o'ziga xos ijtimoiy belgilash, ularning inson va jamiyat uchun ijobiy ahamiyatini aniqlash. Tashqi – predmetning xususiyati sifatida, jamiyat tomonidan baholangan ichki kuchi. Bu inson qiziqishlari ob'ekti. Agarda predmetlar san'at asari bo'lsa, unda estetik qadriyat go'zallikka ega bo'ladi, bu esa insonning hayot faoliyatida uning turli funksiyalarini oshiradi va, demak ijtimoiy qadriyatga ham ega bo'ladi (chunki, ong va dunyoqarashiga ta'sir ko'rsatadi). Dunyoning va borliqning rang-barangligini aks ettiruvchi san'at biz uchun alohida qimmatli, asosan ijobiy ahamiyatga ega

bo'ladi. San'at – bu ijtimoiy ong va faoliyatning o'ziga xos shakli bo'lib, atrof-dunyo, borliqni badiiy obrazlarda aks ettirilishi; dunyoni estetik o'rganish. Unga estetik munosabatni aks ettirishdir; hayotni uning butun turli-tumanliklarida o'zlashtirish va uni badiiy o'ziga xos shaklda – u yoki bu san'atga xos bo'lgan til vositalari bilan, badiiy obrazlarda aks ettirish. Dunyo san'atida san'atning qadriyatlari haqida tasavvur beruvchi ko'plab haqiqiy badiiy qadriyatlar mavjud. Badiiy qadriyat – mana shu qadriyat mezonlari talablariga javob beruvchi san'at asari, uning asosida go'zallik o'zining ko'plab ko'rinishlarida asosiy mezonlar belgisi hisoblanib, unda estetik va badiiy qadriyatlar ma'lum nisbatlarda bo'ladi. Go'zallik – oliy estetik qadriyatga ega bo'lgan mukammallikdir. Quvonch uyg'otadi, estetik huzur bag'ishlaydi, estetik tuyg'ularni paydo qiladi, estetik boyitadi. Ulkan idrok etish va tarbiyaviy kuchga ega. San'at tabiat hodisalari, mehnat, faoliyat (idrok etish va ijodiy) go'zallik ob'ektlari bo'lishi mumkin. Ammo san'at yanada estetik qimmatlidir – go'zaldir, u badiiy qimmatlidir, chunki hayotni uning butun estetik ko'rinishlarida aks ettiradi. Go'zallik – ob'ektiv ijtimoiy-insoniy qadriyat bo'lib, u ijtimoiy, sub'ektiv xususiyatlarga egadir. Go'zallik hayotda, san'atda, uning butun estetik ko'rinishlarida aks ettiriladi, lekin san'atning o'zi ham go'zaldir, ya'ni badiiy qimmatga ega. Badiiy qadriyat qadriyatlar sinfi sifatida shakllanadi. “Baholash” (badiiy-qimmatli asarni) tushunchasi bilan, san'at asarining estetik va badiiy qimmatini aniqlash usuli bilan (badiiy-estetik qabul qilish natijasida) mos hisoblanadi.

Baholash jarayonida mazmunli shakli (tashqi va ichki) olinadi va asarning tashkil etilishi, tartibi va yaxlit tuzilishga ega ekanligi baholanadi. Ichki tayyorlik asosida – emotsional darajada ushbu qiziqishni shakllantirish talabalarga keng doiradagi idrok etish-badiiy qiziqishlarini taqdim etish; estetik boy dunyoqarash istiqbolini ochib berish (jahon va milliy buyuk badiiy

qadriyatlari materiallarida estetik ehtiyojlarini qoniqtirish jarayonida shakllantiruvchi); Talabalarga o'zlarining ma'naviy-estetik qiyofalarini ko'ra bilish imkoniyatlarini berish. Talabalarning badiiy qadriyatlarga qiziqishlarini estetik ehtiyoj darajasigacha faollashtirish uchun talabalar shaxsida quyidagi sifatlar va xususiyatlarni ajratish mumkin: qiziqishlari, ma'naviy ehtiyojlari, bilimga chanqoqligi, intellektuallik darajasi, ijtimoiy, hayotiy va boshqa vaziyatlardagi masalalarni hal etishga qobiliyati, o'zining istiqbollari «ko'ra bilishi», shakllangan dunyoqarashi, ijtimoiy etukligi va faolligi, qadriyatli – yo'nalganlik faoliyati, mezonlar, me'yorlar va baholar tizimiga intilishi, o'ziga baho berishga qodirligi. Talabalarda badiiy hodisalarga qiziqishni faollashtirish, ularning estetik ehtiyojini shakllantirish, individual-tipologik xususiyatlarini o'rganish orqali amalga oshiriladi. Ma'lumki, motiv talabalar shaxsini yo'nalganligiga sabab bo'ladi. O'quvchilarni badiiy qadriyatlarga qiziqishini, keyinchalik estetik ehtiyojiga yo'naltiruvchi va faollashtiruvchi motiv ko'zda tutiladi. Motiv – ehtiyojni qoniqtirish uchun xarakterga sabab bo'luvchi anglab etilgan rag'batdir. Motiv – istak, tilak sifatida, ehtiyojga aylanuvchi

anglab etilgan qiziqish. Tashqi omillar – uqtirish, ishontirish, qo'zg'atish, ma'naviy-psixologik ko'rsatmalari – emotsional-ijobiy ko'rinishdagi, kelajakda ehtiyoj bilan bog'liq faoliyati ko'rsatmalari asosida yuzaga keladi. Motiv shaxsning rivojlanishi istiqboli bilan bog'liq talabalarning istaklari, qiziqishlari va ehtiyojlariga tayanishni talab etadi. Motivatsiya – organizmning faolligini keltirib chiqaruvchi va uning yo'nalganligini belgilovchi qo'zg'atishdir. Talabalarning badiiy qadriyatlarga qiziqishlarini faollashtirish – o'quvchi yoshlarning shaxsini shakllantirish va rivojlantirishda markaziy vazifalardan biri hisoblanadi. Talaba yoshlarning badiiy qiziqishlari turli-tuman bo'lishi, estetik boy dunyoqarashlari shakllanishiga asos bo'luvchi ularning doimiybarqaror estetik ehtiyojlari sifatida belgilanadi. Mana shu asosda jahon va milliy badiiy qadriyatlarning ahamiyati o'ta solmoqlidir. Talabalarda estetik va badiiy jihatlarni o'stirish hozirgi kunning dolzarb muommolaridan biridir. Adabiyotga, san'atga bo'lgan qiziqishlarni rivojlantirish orqali yoshlar ma'naviy-ma'rifiy dunyoqarashini shakllantirish, adabiyotlarga bo'lgan havas, intellektlarini oshirishga bo'lgan motivatsiyasini shakllantirishga yordam qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O'zbekiston Respublikasining «Ta'lim to'g'risida»gi qonuni. -T., 1997 .
2. Karimov I.A Ma'naviy yuksalish yo'lida. T., «O'zbekiston» 1998.- 78 b.
3. Aliev A. Ma'naviyat, qadriyat va badiiyat.-T.: Akademiya, 2000.- 631b.
4. Annamuratova S.K. Xudojestvenno-esteticheskoye vospitaniye shkolnikov Uzbekistana. – T.: Fan, 1991. - 370 s.
5. E.G'oziyev. Psixologiya. – Toshkent: O'qituvchi, 1994. 6. V.Karimova. Psixologiya. –Toshkent: 2000.

RUS TILI DARSLARI ORQALI INNOVATSION TEXNOLOGIYALARNI OLIY TA'LIM MUASSASALARIDA TASHKIL ETISH METODIKASI

NARMURATOV ISHANKUL NARMURATOVICH
Termiz davlat universiteti dotsenti

Annotatsiya: Ushbu maqolada rus tili darslari orqali innovatsion texnologiyalarni Oliy ta'lim muassasalarida tashkil etish mexanizmi haqida ilmiy va amaliy ma'lumotlar berib o'tilgan. Bundan tashqari, rus tili darslarini samarali tashkil etishda innovatsion texnologiyalarni o'rni muhim ahamiyatga egaligi haqida so'z boradi. Rus tili darslarida talabalar va o'qituvchilar o'zaro darslarni mazmunli va maroqli tashkil etishda ilmiy va amaliy asoslangan metodlardan foydalaniladi.

Kalit so'zlar: rus tili, o'qituvchi, ta'lim, innovatsion texnologiya, talaba, va interaktiv so'zlar, ilmiy, amaliy.

Аннотация: В данной статье представлена научно-практическая информация о механизме организации инновационных технологий в высших учебных заведениях через занятия по русскому языку. Кроме того, говорится о важной роли инновационных технологий в эффективной организации занятий русским языком. На уроках русского языка учащиеся и преподаватели используют научные и практические методы для организации содержательных и увлекательных уроков.

Ключевые слова: русский язык, учитель, образование, инновационные технологии, ученик, интерактивные слова, научное, практическое.

Abstract: This article provides scientific and practical information about the mechanism of organizing innovative technologies in higher education institutions through Russian language classes. In addition, it is said that the role of innovative technologies in the effective organization of Russian language classes is important. In Russian language classes, students and teachers use scientific and practical methods to organize meaningful and enjoyable lessons.

Keywords: Russian language, teacher, education, innovative technology, student, and interactive words, scientific, practical.

KIRISH. Rus tili darslari orqali innovatsion texnologiyalarni Oliy ta'lim muassasalarida tashkil etish mexanizmi dolzarb masala hisoblanadi. Bugungi kun o'qituvchisiga qo'yilgan talablardan biri ularning ta'lim jarayoniga tadbqiq etilgan, dunyo tajribasidan o'tgan va samara bergan metodlarni yaxshi bilishi va ularni amalda qo'lay olishidir. Buning uchun o'qituvchi doimiy ravishda izlanishi, o'rganishi va o'rganganlarini tajribada sinab ko'rish, o'zi ham ushbu metodlarga ijodiy yondashib o'zgartirish va qo'shimchalar kiritib borishi zarur. Ta'lim jarayonini tashkil etishda ko'plab ta'limiy metodlardan foydalanib kelinmoqda, ular orasida interfaol ta'lim va

uning asosini tashkil etuvchi innovatsion texnologiyalar ayniqsa samarali sanaladi.

Interfaol va interaktiv so'zlari bir xil ma'noda bo'lib, interaktiv so'zi inglizcha "inter" -"birgalikdagi" va "act" -"harakatlanish" so'zlaridan olingan. Interaktivlik birgalikda harakatlanish yoki suhbat, dialog rejimida nimadir (masalan, kompyuter) yoki kimdir (o'qituvchi) bilan bo'lish demakdir. Bundan kelib chiqadiki, interaktiv ta'lim - avvalo dialogli ta'lim bo'lib uning davomida o'qituvchi va talaba, talaba va kompyuter o'zaro hamkorligi amalga oshiriladi. Interfaol ta'limning asosini yuqorida aytilganidek interfaol metodlar asosida darsni olib borish tashkil etadi.

Ta'limning interfaol metodlari talabalarining ulkan ta'limiy qudratidan foydalanish va faollashtirish, o'quv jarayoniga musobaqa elementlarini kiritish imkonini beradi: ta'lim oluvchilar guruhining aqliy kuchi uning a'zolari kuchi yig'indisidan ko'proq (ya'ni guruh natijasi individual natijalar yig'indisidan doimo ortiq).

Tadqiqot metodologiyasi. Ushbu tadqiqot oliy ta'lim muassasalarida rus tili darslarida innovatsion texnologiyalarni tashkil etish va integratsiyalash mexanizmlarini o'rganishga qaratilgan. Tadqiqot samarali strategiyalarni aniqlashga, ushbu texnologiyalarning tilni o'zlashtirishga va talabalar faolligiga ta'sirini baholashga hamda ta'lim jarayonida ulardan foydalanishni optimallashtirish bo'yicha tavsiyalar berishga qaratilgan.

Rus tili ta'limida innovatsion texnologiyalarni joriy etish va natijalarini har tomonlama tahlil qilish uchun aralash usullardan foydalaniladi. Ushbu dizayn miqdoriy va sifatli ma'lumotlarni to'plash va birlashtirish imkonini beradi. Bu komponent innovatsion texnologiyalarning talabalarining tilni bilishi, faolligi va ta'lim natijalariga ta'sirini o'lchashga qaratilgan. Ushbu o'zgaruvchilarni baholash uchun aralashuvdan oldingi va keyingi testlar o'tkaziladi. Suhbatlar, fokus-guruhlar va sinfdagi kuzatuvlar orqali tadqiqotning bu jihati rus tili darslarida texnologiyadan foydalanish bo'yicha talabalar va o'qituvchilarning tajribalari va istiqbollari o'rganadi. Tadqiqotda ko'plab oliy ta'lim muassasalaridan 100 nafar talaba va 10 nafar o'qituvchi ishtirok etadi. Ishtirokchilar innovatsion texnologiyalarni o'zida mujassam etgan rus tili kurslariga jalb etilishi asosida tanlanadi.

Bakalavriat talabalari innovatsion texnologiyalar faol integratsiyalashgan rus tili kurslariga yozilishdi. Rus tili kurslarini o'qitish uchun mas'ul bo'lgan va innovatsion texnologiyalardan foydalanish tajribasiga ega

o'qituvchilar. Rus tili ta'limida innovatsion texnologiyalardan foydalanish bilan bevosita shug'ullanadigan ishtirokchilarni tanlash uchun maqsadli tanlab olish usuli qo'llaniladi. Ushbu yondashuv tadqiqotning tegishli tajriba va tushunchaga ega bo'lgan shaxslarga qaratilishini ta'minlaydi.

Tilni bilish darajasidagi o'zgarishlarni o'lchash uchun aralashuvdan oldin va keyin talabalarga standartlashtirilgan testlar o'tkaziladi. Ushbu testlar lug'at, grammatika, o'qishni tushunish va og'zaki muloqot qobiliyatlari kabi sohalarni baholaydi.

Talabalar o'rtasida innovatsion texnologiyalardan foydalangan holda rus tili darslarida qatnashish va motivatsiya darajasini aniqlash uchun so'rovnomalar tarqatiladi. So'rovnomada Likert shkalasidagi savollar ham, ochiq savollar ham bo'ladi. Innovatsion texnologiyalar, jumladan, qiyinchiliklar, imtiyozlar va ilg'or tajribalarni integratsiyalash bo'yicha o'qituvchilar bilan yarim tizimli suhbatlar o'tkaziladi.

Rus tili darslarida qo'llaniladigan texnologik vositalar bo'yicha o'z tajribalari haqida talabalar bilan chuqur munozaralar olib borish uchun fokus-guruhlar tashkil etiladi. Tadqiqotchilar innovatsion texnologiyalar amaliyotda qanday qo'llanilishini hujjatlashtirish uchun rus tili darslarini kuzatadilar, o'zaro aloqalar, talabalar ishtiroki va sinfdagi umumiy muhitni qayd etadilar.

Til bilimidagi har qanday o'zgarishlarning ahamiyatini aniqlash uchun juftlashtirilgan t-testlar yordamida aralashuvdan oldingi va keyingi test ballari bo'yicha statistik tahlil o'tkaziladi. Tashrifiy statistik ma'lumotlar ishtirok etish bo'yicha so'rov natijalarini umumlashtirish uchun ishlatiladi. Tematik tahlil intervyular, fokus-guruhlar va kuzatishlar natijasida to'plangan sifatli ma'lumotlarga nisbatan qo'llaniladi. Ushbu jarayon ma'lumotlarni kodlash, takrorlanadigan mavzularni aniqlash va til

ta'limida texnologiya integratsiyasi bo'yicha mavjud adabiyotlar kontekstida topilmalarni sharhlashni o'z ichiga oladi. Ushbu tadqiqotga aralashuv turli innovatsion texnologiyalarni rus tili o'quv dasturiga tizimli ravishda integratsiya qilishdan iborat.

Interfaol grammatika mashqlari, so'z boyligini oshirish faoliyati va talaffuz amaliyotini taklif qiluvchi vositalar. Talabalarga rus tilida hikoyalar yaratish va almashish imkonini beruvchi dasturiy ta'minot, ularning yozish va nutq qobiliyatlarini oshiradi. Aralashuv 12 hafta davomida amalga oshiriladi, muntazam darslar ushbu texnologiyalarni o'z ichiga oladi. Tadqiqot ishtirokchilarning huquqlari va farovonligini himoya qilishni ta'minlash uchun axloqiy me'yorlarga amal qiladi.

Tahlil va natijalar. Innovatsion texnologiyalar bilimlarni berish va egallash usullarini o'zgartirib, ta'lim landshaftining ajralmasqismigaaylanibbormoqda. Oliy ta'lim muassasalarida ushbu texnologiyalarning rus tili darslari kabi an'anaviy o'quv dasturlariga integratsiyalashuvi talabalarning faolligini oshirish, ta'lim natijalarini yaxshilash va interaktiv ta'lim muhitini yaratish uchun noyob imkoniyatlarni taqdim etadi.

Rus tili darslarida innovatsion texnologiyalarni muvaffaqiyatli integratsiyalashuvi tuzilgan va yaxshi rejalashtirilgan mexanizmga tayanadi. Ushbu mexanizmni bir nechta asosiy qismlarga bo'lish mumkin:

1. Birinchi qadam rus tili o'quv dasturining o'ziga xos ehtiyojlarini baholash va qaysi innovatsion texnologiyalar ushbu ehtiyojlarni samarali hal qila olishini aniqlashni o'z ichiga oladi. Ushbu baholash an'anaviy o'qitish usullaridagi kamchiliklarni aniqlash va texnologiya tilni o'rganishning grammatika, lug'at, talaffuz va madaniy tushunish kabi turli jihatlarini qanday yaxshilashi mumkinligini o'z ichiga oladi.

2. Ehtiyojlar baholangandan so'ng, keyingi qadam tegishli texnologiyalarni tanlashdir. Bularga til o'rganish dasturlari, onlayn platformalar, virtual sinflar, raqamli hikoyalar vositalari va til amaliyotini targ'ib qiluvchi interaktiv ilovalar kiradi. Texnologiyani tanlash o'quv maqsadlari va talabalarning malaka darajasiga mos kelishi kerak.

3. Muvaffaqiyatli amalga oshirish uchun o'qituvchilar ushbu texnologiyalardan foydalanish bo'yicha o'qitilishi kerak. O'qituvchilarni o'z darslariga texnologiyani samarali integratsiyalash uchun zarur ko'nikmalar bilan jihozlash uchun malaka oshirish dasturlarini tashkil etish kerak. Ushbu treningda vositalardan foydalanishning texnik jihatlariga ham, ularning talabalar bilimiga ta'sirini maksimal darajada oshirishning pedagogik strategiyalariga ham e'tibor qaratish lozim.

4. Innovatsion texnologiyalar rus tili o'quv dasturiga muammosiz integratsiya qilinishi kerak. Bu an'anaviy o'qitish usullarini to'ldiradigan tarzda ushbu vositalarni o'z ichiga olgan dars rejalarini ishlab chiqishni o'z ichiga oladi. Misol uchun, raqamli hikoya platformalari yozish ko'nikmalarini oshirish uchun ishlatilishi mumkin, interaktiv grammatik mashqlar esa sinfda o'rganishni kuchaytirishi mumkin.

5. Talabalarni innovatsion texnologiyalardan foydalanishga jalb qilish ularning muvaffaqiyati uchun juda muhimdir. O'qituvchilar faol ishtirok etishni rag'batlantirishlari va talabalarga texnologiyalar bilan o'zaro munosabatda bo'lishlari uchun imkoniyatlar yaratishlari kerak. Texnologiyalar samaradorligini baholash va kerakli tuzatishlar kiritish uchun talabalardan muntazam ravishda fikr-mulohazalarni yig'ish kerak.

6. Innovatsion texnologiyalarni joriy etish doimiy ravishda monitoring va baholanishi

kerak. Bu talabalarning taraqqiyotini kuzatish, ta'lim natijalarini o'lchash, ta'lim va ta'lim jarayoniga umumiy ta'sirni baholashni o'z ichiga oladi. Ushbu baholash natijalari o'quv dasturida texnologiyadan foydalanish bo'yicha kelajakdagi qarorlar haqida ma'lumot berishi kerak.

Rus tili darslarida innovatsion texnologiyalarni joriy etish bir qancha ijobiy natijalarni ko'rsatdi. Integratsiya jarayonini tahlil qilish shuni ko'rsatadiki, ushbu texnologiyalar bir nechta asosiy yo'nalishlarda umumiy o'quv tajribasini oshirdi:

Interfaol vositalar va raqamli platformalardan foydalanish rus tili darslarini talabalar uchun yanada qiziqarli qildi. Ushbu texnologiyalar til ko'nikmalarini mashq qilishning turli usullarini taqdim etadi, bu esa o'rganishni yanada dinamik va qiziqarli qiladi. Misol uchun, o'yin usullaridan foydalanadigan til o'rganish ilovalari talabalarni tez-tez mashq qilishga undadi. Talabalar innovatsion texnologiyalardan foydalanish natijasida til bilish darajasi sezilarli darajada yaxshilanganini ko'rsatdi. Talaffuz vositalari va grammatik testlar kabi interfaol mashqlar talabalarga zudlik bilan fikr-mulohazalarini berib, xatolarni tuzatish va o'rganishni an'anaviy usullarga qaraganda samaraliroq mustahkamlash imkonini berdi. Virtual haqiqat (VR) tajribasi va onlayn madaniy almashinuv dasturlari kabi raqamli manbalar talabalarning rus madaniyati haqidagi tushunchalarini boyitdi. Ushbu texnologiyalar madaniy kontekstlarni yanada chuqurroq va o'ziga xos tarzda o'rganishga imkon berdi, bu esa talabalarning tilni qadrlashini chuqurlashtirdi.

Innovatsion texnologiyalar ko'proq shaxsiylashtirilgan ta'lim tajribasini ta'minladi. Moslashuvchan o'quv platformalari mashqlarni talabalarning individual ehtiyojlariga moslashtirishi mumkin, bu har bir talabaning o'z tezligida

ishlashini va eng ko'p yaxshilanishi kerak bo'lgan sohalarga e'tibor qaratishini ta'minlaydi. Bu yanada maqsadli va samarali ta'lim natijalariga olib keldi. Virtual sinflar va onlayn munozara forumlari kabi texnologiyalarning integratsiyasi talabalar o'rtasida hamkorlikda o'rganishni kuchaytirdi. Bu vositalar talabalarga til mashqlari ustida birgalikda ishlash, resurslarni bo'lishish va munozaralarda qatnashish imkonini berdi, shu bilan ularning muloqot ko'nikmalarini oshirdi va tengdoshlarini o'rganishga yordam berdi.

Oliy ta'lim muassasalarida rus tili darslariga innovatsion texnologiyalarni integratsiyalash natijalari juda ijobiy bo'ldi.

Tahlil shuni ko'rsatadiki:

- Rus tili kurslarida talabalarning ko'rsatkichlari interfaol texnologiyalardan foydalanish hisobiga o'rtacha 15 foizga yaxshilandi.

- Talabalarning 90 foizi innovatsion texnologiyalar o'quv dasturiga kiritilganda o'z ta'lim tajribasidan qoniqish hosil qilganligini bildirdi.

- O'qituvchilar guruhni boshqarish muammolari sezilarli darajada kamayganini qayd etdilar, chunki talabalar dars davomida faolroq va diqqatlarini jamlashdi.

- Talabalar orasida til ko'nikmalarini saqlash darajasi yaxshilandi, lug'at va grammatik tuzilmalarni uzoq muddatli saqlash sezilarli darajada oshdi.

Umuman olganda, innovatsion texnologiyalar integratsiyasi Oliy ta'lim muassasalarida rus tili ta'limini oshirishning samarali strategiyasi ekanligini isbotladi. Ijobiy natijalar shuni ko'rsatadiki, bu texnologiyalar nafaqat tilni bilish darajasini oshiradi, balki yanada qiziqarli va madaniy jihatdan boy o'quv muhitiga hissa qo'shadi.

Oliy ta'lim muassasalarida rus tili darslarida innovatsion texnologiyalarni tashkil etish mexanizmi talabalarning

faolligini oshirish, tilni bilish va madaniy tushunchalarini oshirishda o'z samarasini ko'rsatdi. Tegishli texnologiyalarni sinchkovlik bilan tanlash, o'qituvchilarning kasbiy rivojlanishini ta'minlash va ushbu vositalarning ta'sirini doimiy nazorat qilish orqali ta'lim muassasalari til o'rganishda yanada dinamik va samarali tajriba yaratishi mumkin. Ushbu metodologiyaning muvaffaqiyatli tatbiq etilishi innovatsion texnologiyalarning an'anaviy ta'lim amaliyotlarini o'zgartirish, ularni raqamli asrda yanada dolzarb va ta'sirli qilish imkoniyatlarini ta'kidlaydi.

Xulosa. Oliy ta'lim muassasalarida rus tili darslarida innovatsion texnologiyalarning integratsiyalashuvi til o'rganish va talabalarning faolligini oshirish uchun kuchli imkoniyat yaratadi. Bu yondashuv bir qancha asosiy mexanizmlarni o'z ichiga oladi, jumladan, o'quv dasturining o'ziga xos ehtiyojlarini baholash, tegishli texnologiyalarni tanlash, o'qituvchilarning kasbiy rivojlanishini ta'minlash va ushbu vositalarni o'quv dasturiga muammosiz

integratsiya qilish kerak.

Til o'rganish uchun dasturiy ta'minot, virtual haqiqat (VR), kengaytirilgan haqiqat (AR), raqamli hikoya platformalari va onlayn hamkorlik vositalari kabi texnologiyalardan foydalanishni puxta rejalashtirish va tashkil etish orqali o'qituvchilar yanada dinamik va interaktiv o'rganish tajribasini yaratishi mumkin. Bu texnologiyalar nafaqat tilni bilish darajasini oshiribgina qolmay, balki o'quvchilar o'rtasida ko'proq madaniy tushunish va hamkorlikni rivojlantiradi.

Muvaffaqiyatni ta'minlash uchun doimiy monitoring va baholash zarur. Bu o'quvchilar faoliyati, faolligi va fikr-mulohazalariga oid ma'lumotlarni to'plashni o'z ichiga oladi, bu esa o'qituvchilarga til ta'limida texnologiyadan foydalanishni yaxshilash va yaxshilash uchun ma'lumotlarga asoslangan qarorlar qabul qilish imkonini beradi. Yakuniy maqsad - rus tilini o'qitishda innovatsion texnologiyalarning barcha imkoniyatlaridan foydalanadigan yanada samarali, qiziqarli va shaxsiylashtirilgan o'quv muhitini yaratishdan iborat.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 8-oktabrdagi "O'zbekiston Respublikasi Oliy ta'lim tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to'g'risida"gi PF5847-son Farmoni.
2. Vazirlar Mahkamasining 2020-yil 31-dekabrda "Oliy ta'lim muassasalarida o'quv jarayoniga kredit-modul tizimini joriy etish tartibi to'g'risida"gi 824-son qarori.
3. Usmonov B.Sh., Xabibullaev R.A. Oliy o'quv yurtlarida o'quv jarayonini kredit-modul tizimida tashkil qilish. O'quv qo'llanma. - Toshkent, TKTi 2020.
4. Avliyakulov N.X. Zamonaviy o'qitish texnologiyalari. - Toshkent, 2001.

BOLALARDA MONOLOGIK NUTQNI ONTOGENEZDA SHAKLLANISH QONUNIYATLARI

PARDAYEVA MUXLISA

Nizomiy nomidagi Toshkent davlat pedagogika universiteti, Logopediya
yo'nalishi magistri

Annotatsiya: Maqolada maktabgacha ta'lim yoshdagi bolalarning monologik nutqini o'ziga xos xususiyatlari va monologik nutqni ontogenezd rivojlanishi haqida yozilgan

Taynach so'z va tushunchalar: monolog, monologik nutq, kognitiv, kommunikatsiya, yosh normalari, tafakkur, xotira

Аннотация: В статье говорится об особенностях и способах развития монологической речи дошкольников и развития онтогенезе

Ключевые слова и понятия: монолог, монологическая речь, когнитив, мышления, память, коммуникация

Annotatsion: The article describes the characteristics of monologue speech of preschool children and methods of development.

Key words and concepts: monologue, monologue speech, cognitive, thinking, memory, communication

Til va nutq o'zaro uzviy bog'liq hamda murakkab hodisalar bo'lib, artikulyatsion, fiziologik, ruhiy, ijtimoiy faoliyatlar natijasi hisoblanadi. Shu bois til va nutq masalalari tilshunoslikning ham, psixologiyaning ham, metodikaning ham o'rganish ob'ekti sanalanadi. Tilshunoslikda nutq tilning mahsuli sifatida o'rganilsa, psixologiya nutq jarayonining individ bilan bog'liq xususiyatlarini va fiziologik mexanizmlarini tahlil qilish bilan shug'ullanadi. Bog'lanishli nutq shaklidagi muloqot jarayoni murakkab bo'lib, so'zlovchi muloqot yuritish uchun miyasida yuzaga kelgan fikrni tugal bir shaklda idrok qilib olgach, uni tashqi nutqda ifoda qilishga kirishadi. Shunga ko'ra, monologning ichki va tashqi turlari ajratiladi. Nutq avvaldan rejalashtirilgan va tayyorlangan bo'lishi, ayni paytda u rejalashtirilmagan va, tabiiyki, tayyorlanmagan nutq bo'lishi ham mumkin. Nutqning rejalashtirish jarayoni ichki nutq deb atalib, unda so'zlovchi o'zi ifoda qilmoqchi bo'lgan fikrlarga mos lisoniy vositalarni tanlay boshlaydi. Botiniy va

zohiriy nutq tushunchalari qadimgi Sharq allomalari hamda qadimgi grek faylasuflari asarlarida ham o'ziga xos o'rin tutgan, botiniy nutq zohiriy nutqni tayyorlab beruvchi muhim omil sifatida tavsiflangan

Tilni o'rganish jarayonida maxsus ichki nutqni rivojlantirishga e'tibor qaratish lozim, chunki har qanday nutq birinchi navbatda ichki nutqdan boshlanadi, keyin u tashqi nutqda namoyon bo'ladi. Ichki nutq faoliyatini o'rganish, ayniqsa, ikkinchi tilni o'rgatishda muhim ahamiyatga ega. Nutqning yuzaga kelishi, avvalo, uning lingvistik jihatlariga bog'liq. Nutq jarayonida til materiallarini o'zaro bog'liq shaklda qo'llash talab qilinadi. Monolog nutq — yuqori darajada kommunikativ, ma'lumot beruvchi birlik va o'z fikrlarini ma'ruzachi tomonidan izchil ifoda etiladigan faoliyat. Psixologik va lingvistik nuqtai nazardan, nutqning bu turi dialogik nutqqa qaraganda ancha murakkabroq. Monologik nutq ko'nikmalariga ega bo'lish bir vaqtning o'zida ham mantiqiy-psixologik, ham

lingvistik dasturning bajarilishi bilan bog'liq.

Monologik nutq-bu o'z fikrlari, niyatlari, voqealarni baholash va hokazolarni to'liqsiz yoki batafsil shaklda ifoda etadigan bir kishining nutqi. Maktabgacha yoshdagi bolalar dasturi tomonidan qo'yilgan vazifalardan biri bu monologik nutqni o'rgatishdir. Ta'limning maqsadi monologik nutq ko'nikmalarini shakllantirish bo'lib, ular kommunikativ – motivatsion, mantiqiy, izchil lingvistik jihatdan o'z fikrlarini og'zaki ravishda to'liq va to'g'ri ifoda etish qobiliyatlari deb tushuniladi. Monolog-bu nutqning bir shakli bo'lib, u bir kishi tomonidan tuzilib, tuzilishi, tarkibi va til vositalarini mustaqil ravishda belgilaydi. Monologik nutq bir nechta kommunikativ funksiyalarga ega:

- informatsion (atrofdagi voqelikning ob'ektlari va hodisalari to'g'risida bilim shaklida yangi ma'lumotlarning xabari, voqealar, harakatlar, holatlarning tavsifi);

- ta'sir etuvchi kimnidir ma'lum fikrlar, qarashlar, e'tiqodlar, harakatlarning to'g'riligiga ishonitirish; harakatga undash yoki harakatning oldini olish);

- hissiy-baholash.

Ruhshunoslarning fikricha, bolalarda monologik nutq besh yoshdan boshlab paydo bo'ladi. Ruhshunos D.Elkanin to'g'ri ta'kidlaganiday: „Bola hayot tarzining o'zgarishi, kattalar bilan yangi munosabatlarning va yangi turdagi faoliyatlarning shakllanishi nutq shaklini va uning vazifasini (xizmatini) farqlashga olib keladi. Muomalaning yangi vazifalari vujudga keladi, bola o'z taassurotlarini, kechinmalarini, rejalarini (niyatini) kattalarga yetkazishga harakat qiladi. Nutqning yangi shakli — monologik tarzda xabar qilish, ko'rgan va eshitganlari to'g'risida hikoya qilish paydo bo'ladi...Bolalarni hikoya qilishga o'rgatish jarayonida barkamol tarbiya berishning xilma-xil masalalarini hal qiladi, aqliy rivojlanishga yordam beradi. Hikoya qilib berishda mantiqiy tafakkur, diqqat rivojlanadi, nutq grammatik jihatdan

shakllangan bo'lib, o'zini tutish, jamoa oldida so'zga chiqish malakasi hosil bo'ladi“. Shu munosabat bilan maktabgacha ta'lim muassasalari ta'lim-tarbiya dasturida bolalarni hikoya qilishga o'rgatish bo'yicha har bir yosh guruhlariga ish vazifalari va mazmuni belgilab berilgan. Q.Shodiyevaning fikrlariga tayanadigan bo'lsak “O'rta guruhlarda hikoya qilishga o'rgatish vazifalari va ularning mazmuni ancha murakkablashadi. Ushbu guruh bolalari birinchi yarim yillikda tanish hikoya va ertaklarni mustaqil holda qayta hikoya qilishga, asar qahramonlarining suhbatini ifodali so'zlab berishga o'rgatiladi”

Bolalarda monologik nutqning shakllanishi bog'langan nutqning rivojlanishi asosida amalga oshadi, u asta-sekinlik bilan rivojlanib boradi va bolaning ona tilini o'zlashtirishdagi barcha qiyinchiliklarini o'zida jamlaydi. Ba'zi olimlarning fikriga ko'ra, besh-olti yoshga kelib bolaning o'z nutqini o'zi rivojlantirish davri tugaydi. Bu yoshga kelib, bolalarda nutqning semantikasiga qarab mo'ljallanish va lingvistik vositalarni intuitiv tarzda nazorat qilishga intilish shakllanadi, “til hissi” deb ataluvchi vosita, ya'ni identifikatsiya va farqlashning mavhum operatsiyalarini talab qiluvchi o'ziga xos metallingvistik refleksiya yuzaga keladi. Maktabgacha yoshdagi bolalar uchun monologik nutqning informatsion funksiyasi eng muhimidir.

Tafakkurning rivojlanlanganligi lug'at boyligi, jumla tuzish malakasi, o'z fikrini erkin va ravon bayon eta olish ko'nikmasi bilan chambarchas bog'liq. Bolalarning kognitiv rivojlanishi ularning nutqiy rivojlanishiga sabab bo'ladi. Til va nutq hodisalarini elementar tarzda tushuna olish, matn tuzish ko'nikmalari va til hodisalarini boshqarish qobiliyatini shakllantirish jarayonida tafakkur [N.N. Poddyakov, 1] A.V. Zaporozets, 1] diskursiv fikrlash [K.F. Sedov, 2004], uzoq muddatli va operativ xotira [N.I. Jinkin, 2] katta rol oynaydi.

Maktabgacha yoshdagi bolalarda

monologik nutqning rivojlanishini ko'rib chiqish mobaynida ikkita o'zaro chambarchas bog'liq jarayon - o'z-o'zini rivojlantirish va o'rganish jarayonlarini alohida ajratib ko'rsatish kerak. A.A. Leontev L.S. Vigotskiy shuni ta'kidlaydiki, bolalardagi nutq qobiliyatining mexanizmi insonning tug'ma psixofiziologik xususiyatlari va og'zaki muloqot ta'siri asosida shakllanadi.

Til va nutqning funksional tizimi kommunikativ-nutqiy faoliyatning asosiy psixofiziologik ta'minoti hisoblanadi va uning komponentlari nutq birliklari majmui, nutqni shakllantirish qoidalari, fikrni nutq sifatida ijro etishning psixofiziologik mexanizmlaridan iborat sanaladi shuningdek bolalarning kognitiv rivojlanishi ularning nutqiy rivojlanishiga sabab bo'ladi. Til va nutq hodisalarini elementar tarzda tushuna olish, matn tuzish ko'nikmalari va til hodisalarini boshqarish qobiliyatini shakllantirish jarayonida tafakkur [N.N. Poddyakov, A.V. Zaporozhets, 2], diskursiv fikrlash [K.F. Sedov 3], uzoq muddatli va operativ xotira [N.I. Jinkin, 3] katta rol o'ynaydi. Kognitiv faoliyat monologik nutqni tushunish va shakllantirish jarayoni sifatida bolaning ma'lum bir voqelikni qayta tiklashi uchun verbal vositalar bilan kodlangan turli xil bilimlarni qayta ifodalash tizimida sodir bo'ladigan hodisalar bilan bog'liq hisoblanadi. Kommunikativ faoliyat bolaning kattalar va tengdoshlari bilan muloqot qilish paytida amalga oshiriladi. M.I. Lisina va A.G. Ruzskayaning tomonidan ta'kidlanganidek, har bir yosh davri muloqotning ma'lum bir shakliga to'g'ri keladi, unga bo'lgan ehtiyoj bolaning tengdoshlari va kattalar bilan vaziyatli va vaziyatsiz tarzda muloqot qilishi mobaynida izchil namoyon bo'ladi va shakllanadi. Muloqotga bo'lgan ehtiyoj va bolaning nutqiy qobiliyati o'rtasidagi qarama-qarshilik nutqiy vositalarni rivojlantirish uchun turtki sifatida ko'rib chiqiladi, nutqiy muloqot paytida yuzaga keladigan motiv esa nutqiy muloqot vositalaridan ixtiyoriy

foydalanishni shakllantiruvchi asos sanaladi, bunda muloqot maqsadi – nutqiy vositalarni takomillashtirishga intilish holati kuzatiladi. Shunday qilib, bolalarda og'zaki monologik nutqning rivojlanishi nutqning psixofiziologik asoslari holatiga, bolaning kognitiv va kommunikativ rivojlanishiga bog'liq sanaladi.

Maktabgacha yoshdagi bolalarda turli daraja va shakldagi monologik nutqni hosil qilish qobiliyati asta-sekinlik bilan shakllanib boradi. Maktabgacha yoshdagi bolalarning har bir yosh guruhida nutqni rivojlantirishning yetakchi vazifasi belgilanadi. Demak, monologik nutq har bir yoshda o'ziga hos tarzda shakllanadi. Masalan, kichik guruhda monologik nutqning rivojlanishi va nutqni tushunish qobiliyatidir. O'rta guruhga o'tib ya'ni 4-5 yoshida bola monologik nutqni eshitib idrok qilishni va o'z navbati kelganda gapirishni o'rganadi. Ushbu yoshda muloqot jarayonida va monologik nutqda bolaning nutq tashabbusi va mustaqilligini rivojlanishni boshlaydi. Katta maktabgacha yoshda bu bolalarning nutq faoliyatida individual qobiliyatlar shakllana boshlaydi. Monolog va dialogik nutqda ijodkorlik shakllanadi. Shunday qilib, bolaning monologik nutqini rivojlantirish bo'yicha ishlar har bir yosh guruhida ularning o'ziga xosligidan kelib chiqib rivojlantiriladi va ma'lum vazifalar tanlanadi. Olti yoshga kelib bolada bog'langan nutqni hosil qilish, uning fonetik, leksik-grammatik va strukturaviy tuzilmasini yaratish bo'yicha asosiy ko'nikmalar shakllanadi. Bo'g'inlarni talaffuz qilishning intuitiv qobiliyatini rivojlantirish asosida bolalar o'z nutqida mantiqiy urg'uni qo'llay olish imkoniyatiga ega bo'ladilar. Shunday qilib, katta maktabgacha yoshdagi bolalarda lingvistik vositalar shakllanadi, o'z fikrini nutq orqali bildirish vositalari yanada takomillashadi, ongli nutq jarayoni, uning shakli va mazmunini tanlash qobiliyati rivojlanadi.

Maktabgacha yoshdagi ko'plab

bo'lgan ehtiyojni uyg'otishimiz, bolani ifoda etish davomida bolani g'oyasini qo'llab-quvvatlashimiz, ichki nutqni boyitishimiz, so'zlarning ma'nosini grammatik jihatdan to'g'ri shakllantirishga yordam berishimiz va albatta rag'batlantirib turishimiz lozimdir

-

RAQAMLI TA'LIM MUHITIDA TALABALARNING MATEMATIK FUNKSIYALARDAN FOYDALANISH METODIKASINI TAKOMILLASHTIRISH

RAXMONOV BO'RON NORMAMATOVICH

Axborot texnologiyalari va menejment universiteti

Axborot texnologiyalari kafedrası dotsenti

RAXIMOV XOLMUROT ABDULLAYEVICH

“TIQXMMI” MTU Qarshi irrigatsiya va agrotexnologiyalar instituti

Annotatsiya. Ushbu maqolada oliy ta'lim muassasalari talabalarida matematik funksiyalardan foydalanish imkoniyatlarini metodik jihatini takomillashtirishda ularning matematik kompetentligini rivojlantirilishi, o'sib kelayotgan avlodga axborot texnologiyalari vositalari bilan ishlash, ulardan samarali foydalanish matematik bilimlarni puxta o'zlashtirishini ta'minlashdan iborat. Oliy ta'lim muassasalari talabalarining ilmiy dunyoqarashi, mantiqiy tafakkur qila olish qobiliyati, ijodiy faoliyatini shakllantirish, aqliy rivojlanishi, o'z-o'zini anglash, intellektual salohiyatini o'sishi ko'p jihatdan metodik ishlanmalarni amaliy qo'llanilishi bilan bog'liqdir.

Аннотация. Целью данной статьи является совершенствование методического аспекта возможностей использования математических функций у студентов высших учебных заведений, развитие их математической компетентности, работы со средствами информационных технологий подрастающего поколения, обеспечение эффективного использования ими математических знаний. Научное мировоззрение, способность логически мыслить, формирование творческой активности, интеллектуальное развитие, самосознание, рост интеллектуального потенциала студентов высших учебных заведений во многом связаны с практическим применением методических разработок.

Annotation. This article aims at improving the methodological aspect of the possibilities of using mathematical functions among students of higher educational institutions, developing their mathematical competence, working with information technology tools for the growing generation, and ensuring their effective use of mathematical knowledge. The scientific outlook, ability to think logically, the formation of creative activity, intellectual development, self-awareness, and the growth of intellectual potential of students of higher educational institutions are largely related to the practical application of methodical developments.

Tayanch so'z: matematik kompetentlik, axborot kompetentsiyasi, raqamli ta'lim, raqamlashtirish, axborot savodxonlik, integratsiyalashgan axborot-ta'limi, onlayin platformalar.

Ключевое слово: математическая компетентность, информационная компетентность, цифровое образование, цифровизация, информационная грамотность, интегрированное информационно-образование, онлайн-платформы.

Key word: mathematical competence, information competence, digital education, digitization, information literacy, integrated information-education, online platforms.

Kirish. Oliy ta'lim muassasalari talabalarida matematik ilovalardan foydalana olish ko'nikmalarini shakllantirish imkoniyatlarining keng miqyosda rivojlanayotganligi bilan izohlanadi. Hozirda raqamli ta'lim vositalarining ta'lim jaryoniga joriy qilinishidan maqsad talabalarining axborot texnologiyalari vositalari bilan ishlash,

ulardan samarali foydalanish jarayonlarini puxta o'zlashtirishni ta'minlashdan iborat. Oliy ta'lim muassasalari talabalarining ilmiy dunyoqarashi, mantiqiy tafakkur qila olish qobiliyati, ijodiy faoliyatini shakllantirish, ularning kasbiy faoliyatga tayyorligini, o'z-o'zini anglash, intellektual salohiyatini o'sishi ko'p jihatdan axborot kompetentsiyasini

rivojlanishi bilan bog'liqdir.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2018 yil 5 iyundagi PQ-3775-son "Oliy ta'lim muassasalarida ta'lim sifatini oshirish va ularning mamlakatda amalga oshirilayotgan keng qamrovli islohotlarda faol ishtirokini ta'minlash bo'yicha qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida"gi qarori, 2020 yil 6 oktyabrdagi PQ-4851-son "Axborot texnologiyalari sohasida ta'lim tizimini yanada takomillashtirish, ilmiy tadqiqotlarni rivojlantirish va ularni IT-industriya bilan integratsiya qilish chora-tadbirlari to'g'risida"gi qarori, O'zbekiston Respublikasi oliy ta'lim tizimini 2030 yilgacha rivojlantirish kontsepsiyasi, hamda mazkur

faoliyatga tegishli boshqa me'yoriy-huquqiy hujjatlarda o'z aksini topmoqda.

ADABIYOTLAR TAHLILI: Inson o'z hayotida davomida shaxsiy, ijtimoiy-iqtisodiy va kasbiy munosabatlarga kirishishida kasbiy va axborot kompetensiyasini rivojlanmaganligi uchun turli muammolarga uchraydi. Shu sababli jamiyatda o'z o'rnini egallashi, duch keladigan muammolarning yechimini hal etishi, eng muhimi o'z sohasi, kasbi bo'yicha raqobatbardosh kadr bo'lishi uchun zarur bo'lgan tayanch kompetensiyalarga ega bo'lishi lozim[1].

Bundan tashqari, oliy ta'lim muassasalarida ta'lim jarayonida har bir

Darsni samarali tashkil etishning didaktik imkoniyatlari

	Guruh ishi	Muloqot, jamoaviy ish va g'oyalar almashishni rag'batlantiradi. Puxta rejalashtirish va aniq maqsadlarni talab qiladi.
	Amaliy tajribalar,	O'quvchilarga to'g'ridan-to'g'ri tajriba orqali tushunchalarni o'rganishga imkon beradi, mavhum g'oyalarni yanada aniq va tushunarli qiladi.
	Rol o'ynash,	O'quvchilarga simulyatsiya qilingan stsenariylarda turli rollarni o'z zimmasiga olish orqali turli nuqtai nazarlarni o'rganish va empatiyani rivojlantirish imkonini beradi.
	Interfaol doskalar	O'qituvchilarga multimedia mazmunini namoyish qilish va interfaol mashqlar orqali O'quvchilarni jalb qilish imkonini berish orqali interfaol o'qitishni osonlashtiradi.

	Moslashuvchan guruhlash	O'quvchilarga o'zlarining mahorat darajalari, qiziqishlari va o'rganish ehtiyojlariga qarab turli guruhlarda ishlashga imkon beradi.
	Ta'lim dasturiy ta'minoti	O'quvchilarning individual ehtiyojlariga moslashtirilgan, darhol fikr-mulohazalarni ta'minlaydigan shaxsiylashtirilgan ta'lim tajribasini taklif qiladi.
	Onlayn manbalar	An'anaviy o'quv materiallarini to'ldiruvchi o'quv videolari, virtual sayohatlar va elektron kitoblarni o'z ichiga oladi.
	Turli baholash usullari	Talim oluvchi taraqqiyoti haqida keng qamrovli tushuncha beradi va viktorinalar, loyihalar va taqdimotlar orqali turli xil o'rganish uslublarini ta'minlaydi.
	Sinfni boshqarish	Tuzilgan va bashorat qilinadigan muhitni yaratish uchun aniq qoidalar, tartiblar va kutishlarni o'rnatishni o'z ichiga oladi.
	Talim oluvchining motivatsiyasi	Ijobiy mustahkamlash, maqsadlarni belgilash va mazmunli o'rganish tajribasi orqali O'quvchilarning faolligi va ishtiyoqini oshiradi.

o'quv fanini o'zlashtirish uchun talabalarda, shu fanning o'ziga xosligi, mazmunidan kelib chiqqan holda, sohaga tegishli fanga oid kompetentsiyalar ham shakllantiriladi.

Axborot kompetentsiyasini shakllantirishning maqsadi talabalarda milliy va umuminsoniy qadriyatlar asosida axborot kommunikatsiya texnologiyalaridan oqilona foydalanish kompetentsiyalarini shakllantirish orqali ularni mamlakatimiz taraqqiyotiga

munosib hissa qo'shadigan shaxs etib tarbiyalashdan iborat.

Olimlarimiz D.O.Ximmataliev va R.X.Fayzullaevlarning ta'kidlaganidek "O'rganishda (onlayn ta'lim, "fanlararo aloqadorlik asosidagi ta'lim"), turli kasbiy muammolarni hal qilish uchun talabalarning loyiha faoliyatini tashkil etish texnologiyasi jamiyatni raqamlashtirish sharoitida pedagogik ishning mazmuni va mohiyati ochib beradi deb

ta'kidlaydi[2].

A.A.Xasanov o'z tadqiqotida Fanlararo aloqalar ostida fanning dialektik tafakkur qobiliyatlarini rivojlantirishni ta'minlaydigan, doimiy ravishda o'z-o'zini o'rganishga, kasbiy faoliyatda to'liq tasavvurini shakllantiradigan va talabalarning dunyoqarashini kengaytirishga qaratilgan ob'ektiv aloqalar majmuasi deb fikr bildirgan [3].

Oliy matematika fanini fanlararo aloqadorlik asosida o'qitishda talabalarning axborot kompetentsiyasini rivojlantirishning asosiy maqsadi:

Oliy ta'lim muassasalari talabalarining zamonaviy axborot texnologiya vositalari bilan ishlash malakalari, mustaqil, mantiqiy va algoritmik fikrlash, ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirib olgan bilimlarini hayotda tadbqiq etishga o'rgatishdan iborat.

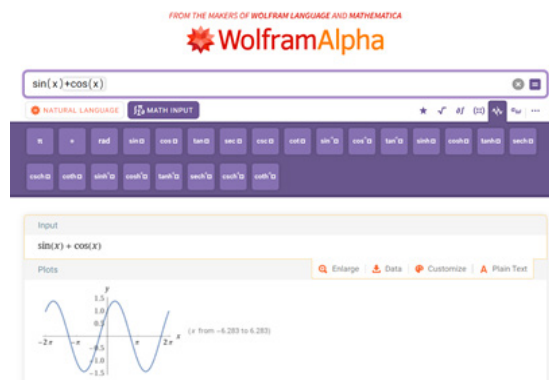
Oliy ta'lim muassasalari talabalarining matematik kompetentligini onlayn platformalardan foydalangan holda rivojlantirishda biz <https://www.wolframalpha.com/> saytidan foydalanish imkoniyatlarini tavsifi va matematik ilovalardan ushtunlik jihatlari kuzatishimiz mumkin.

NATIJA: Yuqoridagi havola bilan dastlab onlayn platformaga tashrif buyuramiz bizga ro'yxatdan o'tish oynasi paydo bo'ladi.

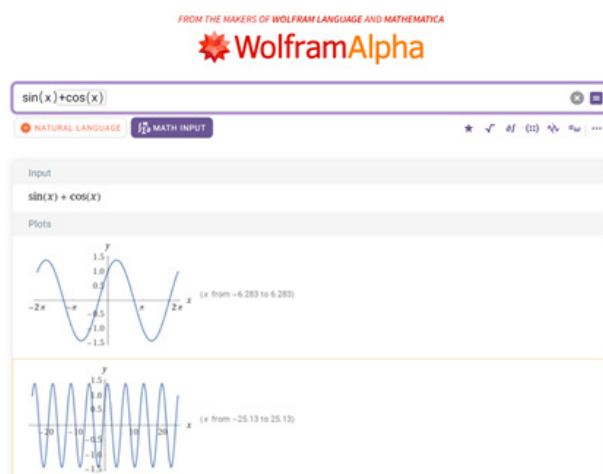

1-rasm. Wolframalpha saytining ro'yxatdan o'tish bo'limi.

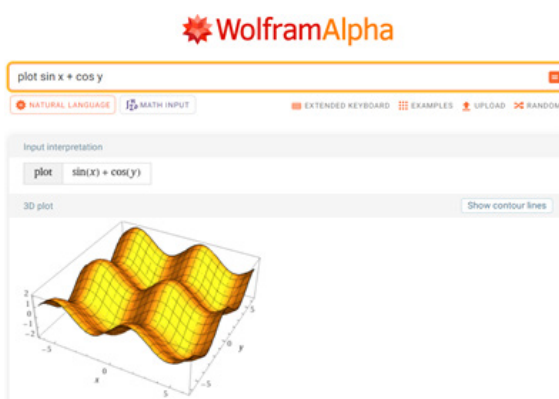
E-mail pochta orqali ro'yxatdan o'tish bilan sayt imkoniyatlari yanada yaxshilanadi. Sayt imkoniyatlarini quyidagi funksiyalarning xossalari orqali ifodalaymiz. Dastlab funksiyani kiritamiz va natijalar soniyalar o'tib paydo bo'ladi.

2-rasm. wolframalpha platformasida Funksiyalar bo'limi

3-rasm. Saytda funksiya grafigining ifodalanishi

4-rasm. Funksiya grafigining 3D formatdagi shakli

Alternate forms

$$\sqrt{2} \sin\left(x + \frac{\pi}{4}\right)$$

$$\left(\frac{1}{2} + \frac{i}{2}\right)e^{-ix} + \left(\frac{1}{2} - \frac{i}{2}\right)e^{ix}$$

Roots

$x = \frac{1}{4}(4\pi n - \pi), \quad n \in \mathbb{Z}$

$\mathbb{Z}$ is the set of integers

Properties as a real function

Domain

$\mathbb{R}$ (all real numbers)

Range

$\{y \in \mathbb{R} : \cos(2 \tan^{-1}(1 + \sqrt{2})) - \sin(2 \tan^{-1}(1 + \sqrt{2})) \leq y \leq \cos(2 \tan^{-1}(1 - \sqrt{2})) - \sin(2 \tan^{-1}(1 - \sqrt{2}))\}$

Periodicity

periodic in x with period 2π

5-rasm. Funksiyaning aniqlanish sohasi

Series expansion at $x=0$

$$1 + x - \frac{x^2}{2} - \frac{x^3}{6} + \frac{x^4}{24} + O(x^5)$$

(Taylor series)

Derivative

$$\frac{d}{dx}(\sin(x) + \cos(x)) = \cos(x) - \sin(x)$$

Indefinite integral

$$\int (\sin(x) + \cos(x)) dx = \sin(x) - \cos(x) + \text{constant}$$

Global maxima

$$\max(\sin(x) + \cos(x)) = \sqrt{2} \text{ at } x = 2\pi n + 2 \tan^{-1}\left(\frac{1}{1+\sqrt{2}}\right) \text{ for integer } n$$

Global minima

$$\min(\sin(x) + \cos(x)) = -\sqrt{2} \text{ at } x = 2\pi n - 2 \tan^{-1}(1 + \sqrt{2}) \text{ for integer } n$$

Alternative representations

$$\sin(x) + \cos(x) = \cosh\left(\frac{\pi}{2} - x\right)$$

$$\sin(x) + \cos(x) = \cosh\left(-i x\right) + \cos\left(\frac{\pi}{2} - x\right)$$

$$\sin(x) + \cos(x) = \cosh\left(-i x\right) - \cos\left(\frac{\pi}{2} + x\right)$$

6-rasm. Funksiya xossalari ning platformada ifodalanishi

Series representations

$$\sin(x) + \cos(x) = \sum_{k=0}^{\infty} \frac{(-1)^k \left(x^{2k} + \left(-\frac{x}{2} + x\right)^{2k}\right)}{(2k)!}$$

$$\sin(x) + \cos(x) = \sum_{k=0}^{\infty} \frac{(-1)^k x^{2k}}{(2k)!} \left(\frac{1}{(2k)!} + \frac{x}{(1+2k)!}\right)$$

$$\sin(x) + \cos(x) = \sum_{k=0}^{\infty} \frac{(-1)^k \left(x^{1+2k} - \left(-\frac{x}{2} + x\right)^{1+2k}\right)}{(1+2k)!}$$

Integral representations

$$\sin(x) + \cos(x) = \int_{-i \cos y}^{i \cos y} \frac{e^{x^2 - x^2 (1/4) (2x + x)}}{4 \sqrt{\pi} x^{3/2}} dx \text{ for } y > 0$$

$$\sin(x) + \cos(x) = \frac{-i \int_{-i \cos y}^{i \cos y} \frac{e^{-x^2 (1/4) (2x + x)}}{\sqrt{x}} dx + 2 \sqrt{\pi} x \int_0^{\infty} \cos(x) dt}{2 \sqrt{\pi}}$$

$$\sin(x) + \cos(x) = \frac{i x \int_{-i \cos y}^{i \cos y} \frac{e^{-x^2 (1/4) (2x + x)}}{\sqrt{x}} dx + 4 \sqrt{\pi} \int_0^{\infty} \sin(x) dt}{4 \sqrt{\pi}} \text{ for } y > 0$$

7-rasm. Funksiyaning sonli qatorda aks etilishi

Definite integral over a half-period

$$\int_0^{\pi} (\cos(x) + \sin(x)) dx = 2$$

Definite integral mean square

$$\int_0^{2\pi} \frac{(\cos(x) + \sin(x))^2}{2\pi} dx = 1$$

8-rasm. Funksiya integrali hisoblangan.

Onlayn kurslarni o'rganish yoki yaratish, sotish imkoniyatini beradigan ko'plab onlayn ta'lim va kurs platformalari mavjud. Bu onlayn kurslarning joriy etilishi mutaxassislar, murabbiylar va talabalar uchun ajoyib imkoniyat yaratadi.

XULOSA: Lekin, bunday mavjud bo'lgan ko'plab variantlar orasidan eng yaxshi va qulay bo'lgan onlayn ta'lim platformasini tanlash biroz mushkul. Sababi, har bir onlayn platformalar bugungi bozor iqtisodiyoti talablariga mos ravishda bir-biridan qolishmaydigan imkoniyatlar va qulayliklar bilan o'z takliflarini bildishmoqda.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Ярмахов Б.Б., Сотникова А.Л., Патаракин Е.Д. Базовые фреймворки ИКТ-компетентности в структуре профессионального стандарта учителя // Психологическая наука и образование 2018. Т. 23. // № 3. С. 67—76 // doi: 10.17759/pse.2018230306, ISSN: 1814-2052, ISSN: 2311-7273 (online), © 2018 ФГБОУ ВО МГППУ
2. Химматалиев Д.О., Файзуллаев Р.Х. Фанлараро интеграция орқали техника олий таълим муассасалари талабалари касбий компетентлигини шакллантириш. "Irrigatsiya va melioratsiya" jurnali №4(6). ISSN: 2181-8584. T.2016 y. 76-78 betlar.
3. Хасанов А.А. Межпредметные связи как дидактическое условие повышения эффективности учебного процесса / А.А.Хасанов, К.З.Маматкаримов. // Молодой ученый. – 2016. – № 20 (124). – С. 738-741.
4. B.N.Raxmonov. Talabalarning AKT kompetensiyasini shakllantirishda fanlararo aloqadorlikni hisobga olib mustaqil ta'limni tashkil etish modeli. SCIENCE AND INNOVATION INTERNATIONAL SCIENTIFIC JOURNAL VOLUME 1 ISSUE 5 UIF-2022: 8.2 | ISSN: 2181-3337. September 2022, Paje.285-288 https://doi.org/10.5281/zenodo.7036657

MAKTAB BIOLOOGIYA TA'LIMIDA O'QUVCHILARNING KOGNITIV FAOLIYATINI FAOLLASHTIRISH METODIKASINI TAKOMILLASHTIRISHDAGI MUAMMOLAR VA HUSUSIY TALABLAR

XONNAZAROVA SALTANAT
Toshkent Davlat pedagogika universiteti

Annotatsiya. Respublikamizda qabul qilingan "Ta'lim to'g'risida"gi Qonun va "Kadrlar tayyorlash milliy dasturi" uzluksiz ta'lim tizimini joriy etish va o'qitish jarayonini takomillashtirishni ko'zda tutadi. O'qitish jarayoni – o'qitish maqsadlariga erishish yo'lida o'qituvchi va o'quvchining o'zaro hamkorligi, ya'ni belgilangan ta'lim mazmunini o'qituvchi o'zining metodik mahoratiga asoslanib o'quvchilarning kognitiv faoliyatini tashkil etib ularning ongiga yetkazish sanaladi. O'quvchilarning kognitiv faoliyatidagi faolligi deganda - ularning tahsil olishga bo'lgan intilishi, bilimlarni o'zlashtirish jarayonidagi qiyinchiliklarni yengish yo'lida iroda, kuch-quvvati va energiyasidan maksimal darajada foydalanishi tushuniladi. Bu yerda tashqi faollik emas, balki ichki faolligi, ijodiy va mantiqiy fikr yuritishi tushuniladi.

Kalit so'zlar: Kognitiv, o'qitish jarayoni, kognitiv faollik, ijodiy fikr, didaktik vositalar, biologik ta'lim, nazorat qilish, rivojlantiruvchi maqsad.

Psixologlarning ta'rificha o'quvchilarning kognitiv faoliyatidagi faolligi – bu tug'ma yoki doimiy emas, u shaxsning rivojlanishining turli bosqichlarida maktab, oila, jamiyat, mehnat va turli omillar ta'sirida turlichi rivojlanadi yoki to'xtab qolishi mumkin. O'quvchilarning kognitiv faolligiga ta'sir ko'rsatuvchi omillar ichida eng kuchli omil – o'qituvchining pedagogik faoliyati va muloqot madaniyati sanaladi.

O'qituvchining qo'llagan o'qitish metodlari, vositalari, pedagogik muloqoti o'quvchilarning bilimlarni o'zlashtirish va kayfiyatiga bevosita va bilvosita ta'sir ko'rsatadi.

O'qitish jarayonidagi o'quvchilarning kognitiv faoliyati, o'qituvchi faoliyatini ya'ni pedagogik faoliyatni asosi sanaladi.

O'qituvchining pedagogik va o'quvchilarning kognitiv faoliyati bir-biri bilan uyg'un ravishda tashkil etilishi ta'lim-tarbiya jarayonidan ko'zlangan natijaga erishish kafolatini beradi.

Yuqoridagi fikrdan ko'rinib turibdiki,

o'quvchilarning kognitiv faoliyatini faollashtirish muammosi o'qituvchining mazkur faoliyatni tashkil etish, boshqarish va faollashtirish ko'nikma va malakasini egallaganlik darajasi, o'qitish jarayonining metodik ta'minoti, ta'lim-tarbiya jarayonining tashkil etilishiga bog'liq.

Shu sababli, o'quvchilarning kognitiv faoliyatini faollashtirish muammosi keng qamrovli bo'lib, u ta'lim-tarbiya jarayoniga qo'yilgan talablar asosida o'qitish jarayonining tashkil etilishining barcha jabhalari, shuningdek, o'qituvchining ilmiy-metodik tayyorgarligi, didaktik vositalari, metodik ta'minoti, pedagogik shart-sharoitlarini ko'rib chiqishni talab etadi.

Uzluksiz ta'lim tizimida biologiyani o'qitishga bo'lgan talablar J.O.Tolipovanning doktorlik dissertatsiyasida ishlab chiqilgan bo'lib, mazkur jarayonni takomillashtirish muammolari ishlab chiqilgan. Mazkur tadqiqotda ta'lim tizimi oldiga qo'yilgan davlat va ijtimoiy buyurtmalarga muvofiq, biologik ta'limni takomillashtirish uchun

quyidagilar belgilangan:

1. Biologiya darslari, ekskursiyalar, darsdan va sinf-dan tashqari ish-larda o'qitishning samarali vositalari, metodlari hamda shakllaridan foydalanish.

2. Biologiyani o'qitishda o'quvchilarni ma'naviy-axloqiy tarbiyalashning mazmuni, vositalari, metod-lari va shakllari-ni aniqlash.

3. Biologiyani o'qitishda pedagogik va axborot tex-no-logiyalaridan foy-dalanishning metodik asoslarini ishlab chiqish va amaliyotga joriy etish.

4. Biologik ta'lim mazmuni va pe-da-gogik munosabat-lar-ni insonparvar-lash-tirish va demokratlashtirish.

5. Biologiyani o'qitishda o'quvchilarni milliy va umuminsoniy qadriyatlarga hurmat, mustaqillik prinsip-lari va ona-Vatanga sadoqat ruhida tarbiya-lash, ma'na-viy va ahloqiy fazilatlarini rivojlantirish yo'lla-rini belgilash va amalga oshirish.

6. Biologiyani o'qitishda o'quvchi-yoshlar ongi va qalbiga milliy istiq-lol g'oyasini sing-di-rish mazmuni, vosita-lari va metodlarini ishlab chiqish.

7. Ta'lim-tarbiyaning uz-viyiligini ta'minlash, o'qitishda aqliy, axloqiy, vatanpar-var-lik, ekologik, este-tik, iqtisodiy, jismo-niy, gigiyenik, mehnat va baynalminal tarbiya-ni amalga oshirish.

8. O'quvchilarning kognitiv faoliyatini maqsadga muvofiq tashkil etish va boshqarish, mazkur faoliyatni faollashti-rishning vosita va metodlarini, o'quv motivlarini ri-voj-lantirish yo'llari-ni aniqlash.

9. Biologiyani o'qitishda amaliy masalala-ri-ga e'tibor qaratish, o'quvchilarda o'quv, ama-liy va mehnat,

ijodiy va mustaqil fikrlash ko'nikmalari, atrof-muhit-ga ongli munosa-batni tarkib topti-rish, biologiya ta'limining kasbiy yo'nalishini amalga oshirish.

10. O'qitish jarayonida teskari a'loqani amalga oshirish, ya'ni o'quv-chi-lar-ning bilim, ko'nikma va malakalarni o'zlashtirish darajasini reyting tizimi orqali muntazam nazorat qilish, olingan natijalarga muvofiq, o'qitish jarayoniga tegishli o'zgartirishlar kiritish;

Shuni qayd etish kerakki, yuqorida keltirilgan muammolar biologik ta'limni takomillashtirish uchun umumiy tarzda belgilangan bo'lib, biologik ta'lim tarkibiga kiradigan har bir o'quv fani, o'qitish jarayonini takomillashtirish uchun xususiy talablar ishlab chiqish zaruratini keltirib chiqaradi.

R.D.Mash, A.G.Dragomilov tomonidan chop etilgan "Biologiya. Chelovek: 8 klass. Metodicheskoye posobiye" kitobida mazkur kursning maqsadi va vazifalari, boblar bo'yicha darslar ishlanmasi, o'qitishga doir metodik tavsiyalar, umumlashtiruvchi darslar, o'quv dasturi berilgan.

Olib borilgan tadqiqotlar natijasida o'quvchilarning kognitiv faoliyatini faollashtirish metodikasini takomillashtirish xususiy talablar sifatida quyidagilar belgilandi:

1. O'quvchilarning kognitiv faoliyatini faollashtirish metodikasini maqsadga muvofiq tashkil etish va boshqarish, mazkur faoliyatni takomillashtirish vosita va metodlarini, o'quv motivlarini ri-voj-lantirish yo'llari-ni aniqlash.

2. o'quvchilarning kognitiv faoliyatini faollashtirish metodikasini takomillashtirishda ekskursiyalar, darsdan va sinf-dan tashqari ish-larda o'qitishning samarali vositalari, metodlari hamda

shakllaridan foydalanish.

3. Maktab biologiya ta'limida o'quvchilarning kognitiv faoliyatini faollashtirish metodikasini takomillashtirishda pedagogik va axborot texnologiyalaridan foydalanishning metodik asoslarini ishlab chiqish va amaliyotga joriy etish.

4. Maktab biologiya ta'limida o'quvchilarning kognitiv faoliyatini faollashtirish metodikasini takomillashtirishda o'quvchilarni milliy va umuminsoniy qadriyatlarga hurmat, mustaqillik prinsiplari va ona-Vatanga sadoqat, ma'naviy-ahloqiy, aqliy, vatanparvarlik, ekologik, estetik, iqtisodiy, jismaniy, gigiyenik, mehnat, baynalminal tarbiya, sog'lom turmush tarzi ko'nikmalarini tarkib toptirish va rivojlantirish yo'llarini belgilash va amalga oshirish.

5. Maktab biologiya ta'limida o'quvchilarning kognitiv faoliyatini faollashtirish metodikasini takomillashtirishda o'quvchi-yoshlar ongi va qalbiga milliy istiqbol g'oyasini singdirish mazmuni, vositalari va metodlarini ishlab chiqish.

6. Maktab biologiya ta'limida o'quvchilarning kognitiv faoliyatini faollashtirish metodikasini takomillashtirishda amaliy masalalariga e'tibor qaratish, o'quvchilarda o'quv, amaliy va mehnat, ijodiy va mustaqil fikrlash ko'nikmalari, atrof-muhitga ongli munosabatni tarkib toptirish, ta'limning

kasbiy yo'nalishini amalga oshirish.

7. O'qitish jarayonida teskari aloqani amalga oshirish, ya'ni o'quvchilarning bilim, ko'nikma va malakalarni o'zlashtirish darajasini reyting tizimi orqali muntazam nazorat qilish, olingan natijalarga muvofiq, o'qitish jarayoniga tegishli o'zgartirishlar kiritish.

O'qituvchi ta'lim jarayonida o'quvchilarning kognitiv faoliyatini tashkil etadi, boshqaradi, nazorat qiladi, baholaydi va o'qitishdan ko'zda tutilgan ta'limiy, tarbiyaviy va rivojlantiruvchi maqsadlarni amalga oshirish orqali shaxsning har tomonlama rivojlanishiga zamin yaratadi.

O'quvchilarning kognitiv faoliyatini tashkil etish va boshqarish dars strukturasi asosini tashkil etadi. Shu sababli bu masalani chuqurroq o'rganish maqsadga muvofiq.

Xulosa

Biologiya ta'limida o'quvchilarni bilish faoliyatini faolligini oshirish fanni chuqurroq tushunish mukammalroq o'rganishni o'z ichiga oladi. O'quvchilarning kognitiv faoliyatini faollashtirish muammosi keng qamrovli bo'lib, u ta'lim-tarbiya jarayoniga qo'yilgan barcha talablar asosida izchil ravishda yo'lga qo'yiladi. Shuningdek, o'qituvchining ilmiy-metodik tayyorgarligi, didaktik vositalari, metodik ta'minoti, pedagogik shart-sharoitlarini ko'rib chiqishni va ularni ishlab chiqishni talab etadi.

XXXXXXXXXXXXXXXXXXXX

Foydalanilgan adabiyotlar:

XXXXXXXXXXXXXXXXXXXX

1. R.D. Mash, A.G. Dragomilov tomonidan chop etilgan "Biologiya. Chelovek: 8 klass. Metodicheskoye posobiye"

INDIVIDUAL TA'LIMNING NATIJAVIY KOMPONENTI

DEHQANOVA MUBORAKXON G'IEYZIDDIN QIZI
CHDPU, MAXSUS PEDAGOGIKA KAFEDRASI O'QITUVCHISI

Annotatsiya: Ushbu maqolada individual ta'limning samarali komponentlaridan biri bo'lgan natijaviylik haqida ma'lumot berilgan.

Kalit so'zlar: Individual ta'lim, yondashuv, didaktika, komplekslilik, ustoz-shogird.

Individual ta'lim qator yetakchi davlatlarda o'tgan asrda yo'lga qo'yilgan bo'lib, ayniqsa, kadrlar tayyorlash tizimida o'zining ijobiy natijalarini namoyon etgan. Jumladan, AQSH, Yaponiya, Koreya, Xitoy, Buyuk Britaniya, Germaniya, Avstriya, Fransiya kabi davlatlarda nafaqat oliy ta'lim, balki umumiy o'rta ta'lim tizimida individual yondashuvga qaratilgan davlat miqyosidagi ish dasturlari va konsepsiyalari joriy etilgan. Talabalarning o'qishini mustaqil loyihalash, asosiy va chuqurlashtirilgan darajada o'quv fanlarini o'zlashtirish imkonini beruvchi moslashuvchan individual ta'lim traektoriyasini shakllantirish uchun sharoit yaratishi bugungi kunning muhim talabi. Individual ta'lim yo'nalishini shakllantirish deganda biz o'quv davrining dastlabki rejasini tuzish, o'quv natijalarini izchil olish va to'plash, erishilgan ta'lim natijalarining shaxsiyahamiyatli maqsadlarga muvofiqligini nomuvofiqligini aniqlash asosida talaba dars jarayonini boshqarishni tushunamiz¹. Talabalarning ta'lim olish samaradorligi ularning ehtiyojlariga mos ravishda o'qishi, o'rganishi, izlanishi uchun yaratilgan

imkoniyatlar bilan bog'liq. Talabaning iqtidori, ta'lim olishga bo'lgan ishtiyoqi individual yondashuv asosida rivojlanib boradi. Individual yondashuvni talabalarning darsdan tashqari izlanishi, ijodiy ishlari, bo'sh vaqtini unumli tashkil etish bilan birgalikda olib borish mumkin. Mazkur komponent doirasida talabalar erishgan natijalarni tahlil etish vazifalari amalga oshiriladi. Nega bu komponent bizning tadqiqotimizda alohida tanlandi? Talabalarning nazariy bilimlari va amaliy ko'nikmalari joriy, oraliq va yakuniy nazorat topshiriqlari asosida baholanadi. Bizning tadqiqotimizda talabalarning o'z o'zini nazorat qilishi va baholashi nazarda tutildi. Individual ta'limda har bir yondashuv talabani kasbiy faoliyatga tayyorlashni ko'zda tutadi. Shu bilan bir qatorda, ta'lim oluvchilardan o'quv materiallari bilan ishlash, mashqlar bajarish talab etiladi. Didaktik jihatdan qulay sharoitlarni yaratilgan muhitda talabalarning nazariy bilimlarni mustaqil egallash imkoniyatlari kengayadi. Natijada talabalar o'zlarini kompleks namoyon etishga erishadilar. Talabalarning individual harakatlari jamoaviy harakatlarga uyg'unlashadi. Bu uyg'unlashuv har bir ishtirokchida muayyan qobiliyatni yuzaga keltiradi. Chunki talaba jamoaviy harakat natijalarida o'zining ulushi bo'lishini xohlaydi. Aynan shu jarayon talabalarni o'zini o'zi baholashga undaydi. Talabalarda o'zini o'zi nazorat ko'nikmalarini

1 J.E.Usarov "Individual ta'lim trayektoriyasi" Boshlang'ich sinf o'quvchilariga ta'lim-tarbiya berishda zamonaviy pedagogik texnologiyalarning o'rni" mavzusidagi respublika ilmiy-amaliy anjumani, 2024 yil, 11-18 bet.

rivojlantirishda o'quv jarayonining yaxlitligi g'oyasiga tayanish lozim. Individual yo'naltirilgan ta'lim jarayonida erishiladigan ta'lim maqsadlari haqida N.Surtayeva, Ya.Kamenskiy, R.Safarova, B.Adizov, Sh.Abdullayeva, U.Musayevlarning tadqiqot ishlarida ma'lumotlar keltirilgan. Ularning e'tirof etishlariga ko'ra talabalar o'quv jarayoni haqida to'liq tasavvurga ega bo'lgan holda axborot olishning turli usul va vositalarini o'zlashtiradilar. Jumladan, o'qish, tushunish, kompyuter dasturlari bilan ishlash, yodda saqlash, o'zlashtirish, ma'ruzalarni tinglash va konspektlashtirish va b.. Bu jarayonda ularda eng zarur ko'nikmalar shakllanadi. Individual ta'limda talabalar erishgan natijalarini baholashning quyidagi shakllarini yo'lga qo'yish maqsadga muvofiq. Masalan, o'quv materialidan o'zlashtirilgan qism haqida shaxsiy xulosani keltirish. Bunda talabalar shaxsiy xulosa yasash ko'nikmalariga e'tibor qaratiladi. Shaxsiy xulosalar o'zaro baholanadi. Shunda talaba o'zining faoliyatiga shaxsan baho beradi. Xulosalarning mantiqiyliigi, hayotiyliigi va kasbiy amaliyotga yo'nalganligi inobatga olinadi. Talabalar o'rtasida sog'lom raqobat yuzaga keladi. Ular o'z fikrlarini qayta qurishi va uni asoslashi orqali kasbiy amaliyotga nazariy jihatdan tayyor bo'ladilar. Sanab o'tilgan komponentlar doirasida amalga oshiriladigan individual o'qitishni tashkil etishga ta'sir etuvchi omillarni keltirib o'tamiz. Ular quyidagilar:

1. O'quv jarayonida "Ustoz-shogird" tizimini yo'lga qo'yish. Bunda talabalarda mavjud akademik bo'shliqlar va ijtimoiy muammolarning o'z vaqtida hamda samarali yechim topishiga ko'maklashuvchi o'zaro hamkorlik yo'lga qo'yiladi. Amaliyotda talaba-talabaga ustoz yondashuvi ham o'zining natijadorligin ko'rsatgan. Shuning uchun tadqiqot doirasida modullarga oid nazariy bilimlarning o'zlashtirilishida faol

talabalarining o'zlashtirilishida to'siqlari bor talabalarga biriktirilishi ijobiy natijani ko'rsatishi aniqlandi. Talabalar o'rtasida avtoritet ustoz sifatida shakllangan pedagoglarga talabalarining biriktirilishi ham ijobiy ishchi muhitni ta'minlashga xizmat qiladi. Shuning uchun "Ustoz-shogird" tizimi asosida talaba-talaba, talaba-pedagog munosabatlarini o'rnatish va bu jarayon natijalarini davriy monitoring qilish eng samarali omillar sifatida namoyon bo'ldi.

2. O'quv jarayonida teng imkoniyatlar ta'minlovchi axborot muhiti. Talabalarining o'ziga xos xususiyatlari turlicha bo'lsa-da, biroq o'quv jarayonida teng imkoniyatlar yaratilganligini ular xis qilishi lozim. Bunda imkoniyatlar asosan, o'quv materiallari taqsimotida, jarayonda ishtirok etishga teng imkon berishda ko'zga tashlanadi. Talabalar individual yo'nalgan o'quv jarayonida faol ishtirokchi bo'ladi. Ayrim talaba faqat eshituvchi va ayrim talaba faol ishtirokchi sifatida harakatlansa, bu jarayon birinchi talabaga zerikarli bo'ladi. U o'ziga ishonmaydi. Pedagog unga e'tibor qaratmagani u uchun oddiy holatga aylanib qoladi. Shuning uchun ishtirokda ham, ta'lim vositalaridan foydalanishda ham har bir talaba o'z o'rnini va mavqeini xis qilishiga erishish maqsadga muvofiqdir. O'quv jarayoni axborot bilan ta'minlangan bo'lishi lozim. Shunda talabalarining mustaqil o'zlashtirish imkoniyati kengayadi. Axborotning turli shakllariga e'tibor qaratish muhim. Ya'ni talabalarining o'zlashtirish xususiyatlariga ko'ra axborotlar taqdim etilsa va u bilan ishlash muhiti yaratilsa, nazariy bilimlar oson va qulay o'zlashtiriladi. Nazariy bilimlarning puxta o'zlashtirilishi, malakaviy va pedagogik amaliyot davrida talabalarining kasbiy yo'nalgan faoliyatini samarali tashkil etilishini ta'minlaydi.

3. Mustaqil ta'limi topshiriqlarining nazariy va amaliy faoliyat uyg'unligida

tayyorlanishi. Bunda o'quv rejada alohida o'rin olgan mustaqil ta'limning nazoratsiz va samarasizqolishinioldinioluvchiyondashuvlar qo'llaniladi. Amaliyotda mustaqil ta'lim uchun berilgan topshiriqlar ma'ruza mashg'uloti mavzusini shundayligicha takrorlagan holda belgilanishi kuzatildi. Mustaqil ta'lim uchun mavzularning o'zida talaba bajarishi lozim bo'lgan vazifa mujassam bo'lishi maqsadga muvofiq. Aks holda talaba mavzuni o'qigan xaxoti "bu mavzuni bilaman"- deydi va kerakli harakatlarni amalga oshirmaydi. Masalan, Logopediya moduliga oid ma'ruza mavzusi "Dislaliya nutq nuqsoni ustida ishlash", amaliy mashg'ulot mavzusi: "Dislaliya nutq nuqsonini tavsiflash" bo'lsa, mustaqil ta'lim

topshirig'iga "Dislaliya nutq kamchiligini boshqa nutq nuqsonlari bilan qiyoslash" ni berish maqsadga muvofiqdir. Ixtisoslik modullariga oid mavzularni shu tartibda belgilanishiga e'tibor qaratdik. Talabalarning bajarishi lozim bo'lgan vazifalari yaqqol namoyon etilishi natijasida ular tomonidan amalga oshirilgan harakatlarni qiyosiy baholash imkoni yaratildi.

Sanab o'tilgan omillar individual ta'lim samaradorligini ta'minlashga xizmat qiladi. Quyida talabalarning akademik-ijtimoiy harakatlarida maqsadga yo'nalganlikni, tizimli tahlilni va kasbiy yetilishni yuzaga chiqaruvchi tamoyillar sanab o'tiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Risqinisso Shomahmudova, Maxsus va inklyuziv ta'lim (Halqaro va milliy tajribalar), O'quv va metodik qo'llanmalar, Fan va ta'lim, 2011. Chashma Print.
2. F.U.Qodirova, D.A.Pulatova, Inklyuziv ta'lim: nazariya va amaliyot. 2022. Zebo-print
3. D.S.Qaxarova, Inklyuziv ta'lim texnologiyasi, O'quv va metodik qo'llanmalar, Fan va ta'lim, 2014. Fan va texnologiya
4. Qodirova F.U., Yunusova X.Sh., Inklyuziv va korreksion ta'limning filologik asoslari texnologiyalar , 2022 yil, ZEBO_PRINT
5. Abdullayeva G.S. MAXsus va inklyuziv ta'limda AKT, 2022 yil, ZEBO_PRINT

BO'LAJAK INFORMATIKA O'QITUVCHILARIDA QARORLAR QABUL QILISHNI RIVOJLANTIRISHNING PEDAGOGIK ASOSLARI

HASANOVA SUMANBAR HAMROQULOVNA
O'zbekiston Finlyandiya pedagogika instituti dotsent v.b, PhD

Abstrakt. Axborot-kommunikatsiya texnologiyalarining (AKT) jadal rivojlanishi bo'lajak informatika o'qituvchilarida mustahkam qaror qabul qilish ko'nikmalarini rivojlantirishni taqozo etdi. Ushbu tadqiqot informatika o'qituvchilarini tayyorlash dasturlarida qaror qabul qilish kompetensiyalarini rivojlantirishning pedagogik asoslarini o'rganadi. So'rovlar, intervyular, sinfda kuzatishlar va hujjatlar tahlilini o'z ichiga olgan aralash usullar yondashuvi orqali tadqiqot qarorlar qabul qilishni rivojlantirishning asosiy strategiyalari sifatida tanqidiy fikrlash, muammoli o'rganish, hamkorlikda o'rganish va texnologiya takomillashtirilgan ta'limni aniqlaydi.

Kalit so'zlar: Qaror qabul qilishni rivojlantirish, Informatika o'qituvchilari, Pedagogik asoslar, Muammoga asoslangan ta'lim (PBL), Birgalikda o'rganish

Abstract. The rapid development of information and communication technologies (ICT) has required the development of strong decision-making skills in future computer science teachers. This study examines the pedagogical foundations of developing decision-making competencies in computer science teacher education programs. Through a mixed methods approach that includes surveys, interviews, classroom observations, and document analysis, the study identifies critical thinking, problem-based learning, collaborative learning, and technology-enhanced learning as key strategies for developing decision-making.

Keywords: Developing Decision Making, Computer Science Teachers, Pedagogical Framework, Problem Based Learning (PBL), Collaborative Learning

Kirish

Bugungi raqamli asrda informatika sohasi ta'lim kelajagini shakllantirishda hal qiluvchi rol o'ynaydi. Informatika o'qituvchilari ushbu o'zgarishlarning boshida turishadi, ular talabalarni tez rivojlanayotgan texnologik landshaftda harakat qilish uchun zarur bo'lgan ko'nikmalar bilan jihozlash uchun mas'uldirlar. Shu nuqtai nazardan, qaror qabul qilish bo'lajak informatika o'qituvchilari uchun muhim kompetentsiya sifatida namoyon bo'ladi. Aniq, o'z vaqtida va samarali qarorlar qabul qilish qobiliyati sinf dinamikasini boshqarish, texnologik yutuqlarga moslashish va turli xil ta'lim ehtiyojlarini qondirish uchun juda muhimdir.

Informatika o'qitishning murakkabligi texnik bilimlardan tashqariga chiqadi; u tegishli ta'lim usullarini tanlash, texnologiyani

mazmunli integratsiyalash va real vaqtda pedagogik muammolarni hal qilishni o'z ichiga oladi. Informatika o'qituvchilari tez-tez oldindan aytib bo'lmaydigan sinf stsenariylariga duch kelishlari sababli, ular bir nechta variantlarni baholash va eng samarali harakat yo'nalishini tanlash ko'nikmalariga ega bo'lishlari kerak.

Ushbu maqola bo'lajak informatika o'qituvchilarida qaror qabul qilish ko'nikmalarini rivojlantirish uchun zarur bo'lgan pedagogik asoslarni o'rganishga qaratilgan. Bu tanqidiy fikrlash, muammolarni hal qilish va hamkorlikda o'rganishni o'qituvchilar tayyorlash dasturlariga kiritish muhimligini ta'kidlaydi. Ushbu pedagogik strategiyalarga e'tibor qaratish orqali biz informatika bo'yicha o'qituvchilarda qaror qabul qilish kompetensiyalarini rivojlantirish

uchun keng qamrovli asos yaratishga intilamiz, ular tobora kuchayib borayotgan texnologiya dunyosida talabalarni samarali boshqarishga tayyor bo'lishlarini ta'minlashga harakat qilamiz.

Shavelson (2012) ta'kidlaganidek, qaror qabul qilish samarali o'qitishning muhim tarkibiy qismidir, u ta'lim muassasalarida dalillarga asoslangan amaliyotlar zarurligini ta'kidlaydi. Informatika ta'limi kontekstida o'qituvchilar tez-tez o'quv dasturlarini loyihalash, texnologiya integratsiyasi va talabalarni baholash bo'yicha qaror qabul qilishlari kerak. Soyer (2014) fikriga ko'ra, ta'limda qaror qabul qilish nafaqat kognitiv qobiliyatlarni, balki pedagogik nazariyalarni tushunish, sinfni boshqarish va texnologik kompetensiyalarni ham talab qiladi.

Zepeda va Mayers (2013) tomonidan olib borilgan tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, ta'lim etakchiligida, shu jumladan o'qitishda qaror qabul qilish talabalar ehtiyojlari, o'quv maqsadlari va institutsional maqsadlar kabi turli omillarni hisobga olishni o'z ichiga oladi. Informatika o'qituvchilari texnologik o'zgarishlarning tez sur'atlari tufayli qo'shimcha murakkabliklarga duch kelishadi, bu esa yangi vositalar, dasturiy ta'minot va dasturlash tillari bilan bog'liq doimiy qarorlar qabul qilishni talab qiladi.

Tanqidiy fikrlash va muammolarni hal qilish samarali qaror qabul qilish bilan chambarchas bog'liq. Jonassen va Hernandez-Serrano (2002) ta'kidlashicha, vaziyatga asoslangan fikrlash texnologiya ta'limida qaror qabul qilish ko'nikmalarini rivojlantirish uchun kuchli vositadir. Bo'lajak informatika o'qituvchilariga real dunyo stsenariylarini taqlid qiluvchi misollar bilan tanishtirish orqali o'qituvchilarni tayyorlash dasturlari tanqidiy fikrlash va muammolarni hal qilish qobiliyatlarini rivojlantirishi mumkin. Bunday tajribalar bo'lajak o'qituvchilarga nazorat ostidagi muhitda

qarorlar qabul qilishni mashq qilish imkonini beradi va ularga zamonaviy sinf xonalarining murakkabliklarida harakat qilish uchun zarur bo'lgan ko'nikmalarni rivojlantirishga yordam beradi.

Ertmer va Nyubi (2013) shuningdek, ta'limni loyihalashda, ayniqsa konstruktiv ta'lim doirasidagi muammolarni hal qilish muhimligini ta'kidlaydilar. Ular muammoga asoslangan ta'lim yondashuvlari o'quvchilarni mazmun bilan faol shug'ullanishga va haqiqiy muammolarni hal qilish uchun o'z bilimlarini qo'llashga undash orqali qaror qabul qilishni kuchaytirishi mumkinligini ta'kidlaydilar. Informatika ta'limida bu bo'lajak o'qituvchilardan turli texnologik vositalarni tahlil qilish, ularning ta'lim maqsadlariga muvofiqligini baholash va ularni sinfda qo'llash bo'yicha asosli qarorlar qabul qilishni talab qiladigan amaliy mashg'ulotlarga aylandi.

Hamkorlikda o'rganish qaror qabul qilish ko'nikmalarini rivojlantirishning yana bir muhim omilidir. Vygotskiyning (1978) sotsial konstruktivistik nazariyasiga ko'ra, o'rganish tabiatan ijtimoiy xususiyatga ega bo'lib, o'quvchilar o'rtasidagi hamkorlik chuqurroq tushunishga va to'g'ri qaror qabul qilishga olib keladi. O'qituvchilar ta'limida guruh loyihalari va o'zaro muhokamalar kabi hamkorlikdagi ta'lim faoliyati bo'lajak informatika o'qituvchilariga bilim almashish, variantlarni muhokama qilish va ta'lim strategiyalari bo'yicha birgalikda qaror qabul qilish imkonini beradi.

Tadqiqot metodologiyasi

Ushbu bo'lim bo'lajak informatika o'qituvchilarida qaror qabul qilishning pedagogik asoslarini o'rganish uchun qo'llaniladigan tadqiqot metodologiyasini belgilaydi. Tadqiqot metodologiyasi qaror qabul qilish jarayonlari va ularning pedagogik rivojlanishi haqida ma'lumot to'plash va tahlil qilish uchun foydalaniladigan dizayn,

ishtirokchilar, ma'lumotlarni yig'ish usullari va ma'lumotlarni tahlil qilish usullarini o'z ichiga oladi.

Tadqiqot bo'lajak informatika o'qituvchilarida qaror qabul qilish ko'nikmalari qanday shakllantirilishi haqida keng qamrovli tushunchaga ega bo'lish uchun sifat va miqdoriy yondashuvlarni birlashtirgan aralash metodli tadqiqot loyihasini qabul qildi. Sifat jihatida o'qituvchi-pedagoglar va informatika talabalarining tajribasi va istiqbollari o'rganishni o'z ichiga olgan bo'lsa, miqdoriy yondashuv qaror qabul qilish kompetensiyalarini takomillashtirishda pedagogik tadbirlar samaradorligini o'lchashga qaratilgan.

Ushbu loyiha informatika o'qituvchilarini tayyorlashda qo'llaniladigan pedagogik strategiyalarni ham, ularning bo'lajak o'qituvchilarning qaror qabul qilish qobiliyatiga ta'sirini ham chuqur tahlil qilish imkonini berdi. Sifatli va miqdoriy ma'lumotlarning integratsiyasi ushbu ko'nikmalar haqiqiy dunyo ta'lim kontekstlarida qanday rivojlanganligining yaxlit ko'rinishini taqdim etdi.

Tadqiqot ishtirokchilarning ikkita asosiy guruhini qamrab oldi:

Informatika o'qituvchilari: Bu ishtirokchilar o'qituvchilar ta'limi dasturlarini ishlab chiqish va etkazib berish uchun mas'ul edilar. Maqsadli tanlab olish yo'li bilan turli universitetlardan 15 nafar o'qituvchi tanlab olindi. Pedagoglar informatika ta'limi bo'yicha o'rtacha 10 yillik tajribaga ega bo'lib, qarorlarni ishlab chiqishda pedagogik yondashuvlarni chuqur tushunishni ta'minladilar.

Bo'lajak informatika o'qituvchilari: Tadqiqotga jami 60 nafar boshlang'ich informatika o'qituvchilari jalb qilindi. Ishtirokchilar o'qitishda texnologiya va qarorlar qabul qilish integratsiyasiga qaratilgan kurslarda ishtirok etishlari asosida

tanlandi.

Ma'lumotlarni yig'ish usullari

Ishtirokchilarning ikkala guruhi uchun tuzilgan so'rov o'tkazildi. So'rovga quyidagi o'lchamlarni baholash uchun mo'ljallangan Likert shkalasi elementlari kiritilgan:

Informatika ta'limida qaror qabul qilishning qabul qilingan ahamiyati.

Qaror qabul qilish ko'nikmalarini tarbiyalashda turli pedagogik yondashuvlarning samaradorligi.

Bo'lajak informatika o'qituvchilari texnologiya integratsiyasi, sinflarni boshqarish va o'quv dasturlarini loyihalash bilan bog'liq qarorlarni qabul qilishda duch keladigan muammolar.

Savollar tegishli ekanligi va mo'ljallangan konstruktsiyalarni to'g'ri o'lchaganligiga ishonch hosil qilish uchun so'rov ta'lim bo'yicha ekspertlar guruhi tomonidan tasdiqlandi.

So'rovga qo'shimcha ravishda 10 nafar pedagog va 20 nafar boshlang'ich informatika o'qituvchisi bilan suhbatlar o'tkazildi. Ushbu suhbatlar ishtirokchilarning informatika ta'limi bo'yicha qarorlar qabul qilish tajribasi, jumladan, o'qitish va o'qitish jarayonlaridagi muayyan muammolar va muvaffaqiyatlar haqida sifatli tushunchalar berdi.

Natijalar va tahlillar

Natijalar so'rovlar, suhbatlar, sinfda kuzatishlar va hujjatlarni tahlil qilish orqali to'plangan ma'lumotlarga asoslanib, miqdoriy va sifat tahlillariga ajratiladi. Har bir topilma ma'lumotlarning talqini va uning informatika o'qituvchilarini tayyorlashga ta'siri bilan birga keladi.

Miqdoriy natijalar

a. Informatika ta'limida qaror qabul qilishning idrok etilgan ahamiyati

So'rov natijalari informatika bo'yicha o'qituvchilar va maktabgacha ta'lim muassasalari o'qituvchilari o'rtasida informatika bo'yicha qaror qabul qilishning

muhimligi to'g'risida mustahkam konsensus mavjudligini ko'rsatadi. Ishtirokchilarning aksariyati (85%) qaror qabul qilishni bo'lajak o'qituvchilar uchun "juda muhim" yoki "muhim" mahorat deb baholadi. Ushbu topilma texnologiya integratsiyasi va sinf dinamikasining murakkabliklarini boshqarishda qaror qabul qilish rolini ta'kidlaydigan oldingi adabiyotlarga mos keladi.

Qaror qabul qilishning muhimligi uchun o'rtacha reyting: 4,7/5 (SD = 0,4)

Qaror qabul qilishni "juda muhim" yoki "muhim" deb baholagan ishtirokchilar ulushi: 85%

Ushbu natijalar shuni ko'rsatadiki, o'qituvchilar ham, talabalar ham informatika o'qitishda qaror qabul qilishning ahamiyatini tan olishadi, bu ko'nikmani rivojlantirishga qaratilgan pedagogik strategiyalarga bo'lgan ehtiyojni kuchaytiradi.

b. Pedagogik yondashuvlarning samaradorligi

Ishtirokchilardan qaror qabul qilish ko'nikmalarini rivojlantirishda turli pedagogik yondashuvlarning samaradorligini baholash so'ralgan. Quyidagi yondashuvlar yuqori baholandi:

Muammoga asoslangan ta'lim (PBL): 4.6/5

Birgalikda o'rganish: 4,5/5

Case-asoslangan ta'lim: 4.4/5

Technology-Enhanced Learning (TEL): 4.3/5

Muammoga asoslangan ta'lim (PBL) eng samarali yondashuv sifatida paydo bo'ldi, 76% boshlang'ich o'qituvchilar qaror qabul qilish qobiliyatlarini sezilarli darajada yaxshilaganligini aytdi. Birgalikda o'rganish, ayniqsa, ishtirokchilar bir nechta istiqbollarni hisobga olishlari kerak bo'lgan guruh qarorlarini qabul qilish vazifalarida ham yuqori baholandi.

Ushbu natijalar qaror qabul qilish ko'nikmalarini rivojlantirishda faol, izlanishga asoslangan pedagogikaning muhimligini ta'kidlaydi.

Xulosa

Ushbu tadqiqot natijalari bo'lajak informatika o'qituvchilarida qaror qabul qilish ko'nikmalarini rivojlantirishda aniq pedagogik strategiyalarning samaradorligini ko'rsatadi. Tanqidiy fikrlash, hamkorlik va texnologiyalar yordamida takomillashtirilgan ta'limga e'tibor qaratgan holda, o'qituvchilar malakasini oshirish dasturlari o'qituvchilarni o'z sinflarida ongli qarorlar qabul qilishga tayyorlashi mumkin. Shu bilan birga, texnologik noaniqlik va axloqiy qarorlar qabul qilish bilan bog'liq muammolarni hal qilish uchun qo'shimcha yordam kerak, kelajakda informatika o'qituvchilari zamonaviy ta'lim muhitining murakkabliklarida harakat qilish uchun jihozlanishini ta'minlaydi.

LIDERLIK TUSHUNCHALARINI TEXNIKA OLIY TA'LIM MUASSASALARI TALABALARI ORASIDA TAHLILI

PARDAYEV OBID

Jizzax politehnika institute dotsenti, PhD

Annotatsiya: Talabalarning, ayniqsa texnik oliy ta'lim muassasalarida o'quv va kasbiy muvaffaqiyatlarini shakllantirishda etakchilik hal qiluvchi rol o'ynaydi. Ushbu maqolada ushbu muassasalar talabalar o'rtasida etakchilik tushunchalari har tomonlama tahlil qilinadi. U hamkorlikdagi, innovatsion va moslashuvchan ta'lim muhitini shakllantirishda etakchilik fazilatlarining dolzarbligini o'rganadi. Maqolada etakchilikning turli uslublari, etakchilik rivojlanishiga ta'sir etuvchi omillar va etakchilik qobiliyatlarini tarbiyalashda texnik ta'limning roli ko'rib chiqiladi.

Kalit so'zlar: yetakchilik, texnik ta'lim, oliy ta'lim, etakchilik uslublari, etakchilikni rivojlantirish, talabalar etakchiligi.

Аннотация: Лидерство играет решающую роль в формировании академического и профессионального успеха студентов, особенно в технических высших учебных заведениях. В этой статье представлен всесторонний анализ концепций лидерства среди студентов в этих учреждениях. В ней исследуется значимость лидерских качеств в содействии совместной, инновационной и адаптивной учебной среде. В статье рассматриваются различные стили лидерства, факторы, влияющие на развитие лидерства, и роль технического образования в воспитании лидерских навыков.

Ключевые слова: Лидерство, техническое образование, высшее образование, стили лидерства, развитие лидерства, студенческое лидерство.

Kirish

Texnik oliy ta'lim muassasalarida talabalarning rivojlanishida etakchilik muhim rol o'ynaydi, ularning nafaqat o'quv yutuqlariga, balki kelajakdagi kasbga tayyorligiga ham ta'sir qiladi. Texnik jihatdan malakali mutaxassislariga bo'lgan talab ortib borar ekan, murakkab va hamkorlik muhitida samarali rahbarlik qilish qobiliyati tobora muhim ahamiyat kasb etmoqda. Texnik ta'lim kontekstidagi etakchilik jamoalarni boshqarish va loyihalarni yakunlashdan tashqariga chiqadi - u innovatsiyalarni rag'batlantirish, muammolarni hal qilish va texnologik muammolarni hal qilishni o'z ichiga oladi.

Texnik oliy o'quv yurtlari an'anaviy ravishda talabalar maxsus bilim va texnik ko'nikmalarni egallaydigan maskan

sifatida qaraladi. Biroq, bugungi jadal rivojlanayotgan dunyoda bu institutlar ham etakchilik uchun asos bo'lib qolmoqda. Talabaning ushbu muassasalarda akademik safari davomida rivojlangan etakchilik qobiliyatlari ularning kelajakdagi muhandislar, olimlar, innovatorlar va tadbirkorlar rollariga sezilarli ta'sir ko'rsatishi mumkin.

Texnik fanlar bo'yicha talabalar o'rtasida etakchilikka bo'lgan ehtiyoj turli omillar, jumladan, zamonaviy muammolarning ko'p tarmoqli tabiati, texnologik loyihalarning birgalikdagi talablari va sun'iy intellekt, ekologik barqarorlik va raqamli transformatsiya kabi sohalarda innovatsiyalarga bo'lgan muhim ehtiyoj bilan bog'liq. Ushbu talablarga qaramay, texnik o'quv dasturlarida etakchilikni

rivojlantirish ko'pincha kam ta'kidlanadi.

Ushbu maqola texnik oliy ta'lim muassasalari talabalari o'rtasida etakchilik tushunchalarini tahlil qilishga, ushbu talabalar orasida keng tarqalgan turli xil etakchilik uslublarini o'rganishga va ularning etakchilik rivojlanishiga ta'sir qiluvchi omillarni aniqlashga qaratilgan. Bundan tashqari, maqolada talabalar etakchilik ko'nikmalarini rivojlantirishda duch keladigan muammolarni ko'rib chiqadi va texnik ta'limda etakchilik imkoniyatlarini oshirish bo'yicha tavsiyalar beradi.

Texnik ta'lim muassasalari o'quvchilarda muammoni hal qilish, tanqidiy fikrlash va innovatsion ko'nikmalarni rivojlantirishga alohida e'tibor beradi. Biroq, etakchilik bir-birini to'ldiruvchi mahorat sifatida talabalarning texnik bilimlarini hamkorlikda samarali qo'llashlarini ta'minlashda muhim rol o'ynaydi. Texnik sohalardagi etakchilik jamoalarni boshqarish, muammolarni hal qilish va texnologik taraqqiyotga hissa qo'shadigan strategik qarorlar qabul qilishni o'z ichiga oladi.

Texnik ta'limda talabalar ko'pincha loyiha guruhlariga rahbarlik qilishlari, bosim ostida innovatsiyalar kiritishlari yoki murakkab muhandislik muammolarini hal qilishlari kerak bo'lgan vaziyatlarga joylashtiriladi, bu esa etakchilik qobiliyatlarini kelajakdagi martabalar uchun zarur qiladi.

Texnik ta'lim muassasalarida talabalar o'rtasida turli xil etakchilik uslublari namoyon bo'ladi. Ushbu uslublar o'quvchilarning tengdoshlari bilan qanday munosabatda bo'lishiga, qiyinchiliklarga yondashishiga va qaror qabul qilishga sezilarli ta'sir ko'rsatishi mumkin.

Talabalar orasidagi transformatsion liderlar o'z tengdoshlarini ko'rish va maqsad tuyg'usini rivojlantirish orqali ilhomlantiradi va rag'batlantiradi. Ushbu etakchilik uslubi muvaffaqiyatga erishish uchun hamkorlik va innovatsion fikrlash zarur bo'lgan texnik sohalarda muhim bo'lgan ijodkorlik, innovatsiya va jamoaviy ishlashga yordam beradi.

Bu uslub ko'proq vazifaga yo'naltirilgan bo'lib, aniq maqsadlar va mukofotlarga e'tibor beradi. Tranzaktsion etakchilikni namoyish etadigan talabalar ko'pincha loyihani yakunlash yoki belgilangan muddatlarga rioya qilish kabi aniq natijalarga erishishga e'tibor qaratadilar va jamoa ichidagi tuzilgan rol va mas'uliyatlarga tayanadilar.

Vaziyatli liderlar o'zlarining etakchilik uslubini vaziyat yoki loyiha o'ziga xos ehtiyojlaridan kelib chiqqan holda moslashtiradilar. Ushbu moslashuvchan yondashuv, ayniqsa, texnik ta'limda foydalidir, bu erda talabalar turli xil qiyinchiliklarga duch kelishi mumkin va turli xil etakchilik yondashuvlarini talab qiladi.

Texnik talabalarda yetakchilikni rivojlantirishga ta'sir etuvchi omillar

Texnik oliy ta'lim muassasalarida talabalar o'rtasida yetakchilik qobiliyatini rivojlantirishga bir qancha omillar ta'sir ko'rsatadi. Bularga quyidagilar kiradi:

Texnik institutlarning o'quv dasturlari etakchilikni rivojlantirishda hal qiluvchi rol o'ynaydi. Loyihaga asoslangan ta'lim, amaliyot, guruh topshiriqlari va yetakchilik bo'yicha seminarlar o'quvchilarda asosiy yetakchilik ko'nikmalarini rivojlantirishga yordam beradi.

Talabalar tashkilotlari, texnik to'garaklar va musobaqalar kabi darsdan tashqari tadbirlarda ishtirok etish

o'quvchilarga yetakchilik rolini o'z zimmasiga olish va yetakchilik salohiyatini oshirish imkoniyatini beradi.

Fakultet professor-o'qituvchilari va soha mutaxassislarining ustozligi talabalarning yetakchilik rivojlanishiga katta ta'sir ko'rsatishi mumkin. Mentorlar texnik sohalarda etakchilik bo'yicha yo'l-yo'riq, fikr-mulohazalar va real dunyo istiqbollari taqdim etadilar.

Guruhga asoslangan topshiriqlar va hamkorlikdagi o'quv muhiti o'quvchilarga yetakchilik ko'nikmalarini amalda qo'llash imkonini beradi. Texnik ta'limda jamoaviy ish ko'pincha loyihaning muvaffaqiyatli natijalari uchun zarur bo'lib, talabalarga amaliy sharoitlarda etakchilik qilish imkoniyatini beradi.

Texnik ta'limda hamkorlikdagi dasturiy vositalar, virtual reallik va sun'iy intellekt kabi ilg'or texnologiyalardan foydalanish ham o'quvchilarning yetakchilikka qanday yondashishini shakllantiradi. Ushbu texnologiyalar talabalar yetakchilariga loyihalarni boshqarish, tengdoshlar bilan muloqot qilish va jamoa taraqqiyotini nazorat qilish uchun yangi platformalarni taklif etadi.

Etakchilik orzu qilingan sifat bo'lsa-da, texnik muassasalar talabalari orasida uning rivojlanishiga bir qancha muammolar to'sqinlik qiladi:

Texnik ta'lim muassasalari ko'pincha etakchilikni rivojlantirishdan ko'ra texnik bilim va ko'nikmalarga ustunlik beradi. Talabalar etakchilik uchun muhim bo'lgan muloqot, hissiy intellekt va jamoaviy ish bo'yicha etarli darajada ta'lim olmasligi mumkin.

Ba'zi texnik talabalar akademik mas'uliyatdan tashqarida etarli etakchilik imkoniyatlaridan foydalana olmasligi

mumkin. Talabalar uchun etakchilik qobiliyatlarini mashq qilishlari uchun platformalarning yo'qligi ularning bu sohadagi o'sishini cheklashi mumkin.

Texnik ta'limning jiddiy akademik talablari talabalarga etakchilikni rivojlantirish uchun cheklangan vaqtni qoldirishi mumkin. Texnik kurs ishlarini sinfdan tashqari etakchilik faoliyati bilan muvozanatlash qiyin bo'lishi mumkin.

Ba'zi texnik sohalarda gender nomutanosibligi muhandislik sohasidagi ayollar kabi kam vakillik guruhlari uchun etakchilik imkoniyatlarini cheklashi mumkin. Bu texnik muassasalarda ayol talaba yetakchilarining kamayishiga olib kelishi mumkin.

Xulosa

Texnik oliy o'quv yurtlari talabalari o'rtasida etakchilik tushunchalarini tahlil qilish ularning akademik muvaffaqiyati va kasbiy tayyorgarligini shakllantirishda etakchilik muhim rol o'ynaydi. Texnik ta'lim an'anaviy ravishda maxsus ko'nikmalarni rivojlantirishga qaratilgan bo'lsa-da, bugungi kunda hamkorlik va innovatsiyalarga asoslangan muhitda rivojlanish uchun etakchilik qobiliyatlari bir xil darajada muhim ekanligi e'tirof etilmoqda.

Texnik sohalardagi talabalar transformatsion va vaziyatli etakchilikdan xizmatkor va tranzaksion etakchilikka qadar bir qator etakchilik uslublarini namoyish etadilar, ularning har biri jamoaviy ish, muammolarni hal qilish va innovatsiyalar uchun alohida ta'sir ko'rsatadi. Ushbu etakchilik ko'nikmalarini rivojlantirishga o'quv rejasini ishlab chiqish, darsdan tashqari mashg'ulotlar, murabbiylik imkoniyatlari va real loyihalarga ta'sir qilish kabi omillarning kombinatsiyasi ta'sir

qiladi.

Biroq, texnik talabalarda etakchilikni tarbiyalashda bir qator muammolar mavjud, jumladan, texnik vakolatlarga katta e'tibor, etakchilik rollari uchun cheklangan imkoniyatlar va ko'pincha talab qilinadigan akademik ish yuki. Ushbu muammolarni hal qilish ta'lim muassasalaridan etakchilik tayyorlashni texnik o'quv dasturiga kiritish, talabalar etakchiligi uchun platformalar yaratish va fanlararo hamkorlikni rivojlantirish uchun birgalikdagi sa'y-harakatlarni talab qiladi.

Xulosa qilib aytadigan bo'lsak, texnik

oliy ta'lim muassasalarida talabalar o'rtasida etakchilikni rivojlantirishni rag'batlantirish nafaqat texnik tajribani to'ldirish emas, balki zamonaviy texnologik muammolarning murakkabligini engib o'tishga qodir bo'lajak mutaxassislarni tayyorlashning muhim tarkibiy qismidir. Texnik ta'limning asosiy elementi sifatida etakchilikka ustuvor ahamiyat berish orqali institutlar talabalarni etakchilik qilish, innovatsiyalar qilish va professional martabalarida muvaffaqiyatga erishish uchun zarur bo'lgan ko'nikmalar bilan jihozlashlari mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Bass, B. M., & Avolio, B. J. (1994). Improving Organizational Effectiveness through Transformational Leadership. Sage Publications.
2. Northouse, P. G. (2018). Leadership: Theory and Practice (8th ed.). Sage Publications.
3. Yukl, G. (2013). Leadership in Organizations (8th ed.). Pearson.
4. Day, D. V., & Antonakis, J. (2012). The Nature of Leadership (2nd ed.). Sage Publications.
5. Kouzes, J. M., & Posner, B. Z. (2017). The Leadership Challenge (6th ed.). Wiley.

MADANIYATLARARO KASBIY MAHORAT TUSHUNCHASI INGLIZ OLIMLARI TALQINIDA

ELOVA UMIDA
O'ZBEKISTON JAHON TILLARI UNIVERSITETI DOTSENTI

Annotatsiya. Ushbu maqola ingliz olimlari tomonidan madaniyatlararo professional ko'nikmalar talqinini o'rganadi, ular ushbu kompetentsiyalarni qanday aniqlashlari va ularga yondashishlarini o'rganadilar. Ushbu ko'nikmalarning nazariy asoslari va amaliy qo'llanilishini ko'rib chiqish orqali ushbu maqola ingliz akademiklarining madaniyatlararo kompetentsiya sohasiga qo'shgan hissalarini to'liq ko'rib chiqishga qaratilgan. Bundan tashqari, u madaniy xilma-xillik tobora odatiy holga aylanib borayotgan zamonaviy professional sharoitlarda ushbu ko'nikmalarning dolzarbligini ta'kidlaydi.

Kalit so'zlar: Madaniyatlararo professional ko'nikmalar, madaniy xabardorlik, muloqot kompetensiyasi, moslashuvchanlik, hissiy intellekt, ingliz olimlari, global ishchi kuchi, ko'p madaniyatli o'zaro ta'sirlar, professional kompetentsiya, madaniyatlararo muloqot, madaniy xilma-xillik.

Abstract. This article explores the interpretation of intercultural professional skills by English scholars, examining how they define and approach these competencies. By examining the theoretical foundations and practical applications of these skills, this paper aims to provide a comprehensive review of the contributions of English academics to the field of intercultural competence. In addition, it emphasizes the relevance of these skills in modern professional settings where cultural diversity is becoming increasingly commonplace.

Keywords: Intercultural professional skills, cultural awareness, communication competence, adaptability, emotional intelligence, English scholars, global workforce, multicultural interactions, professional competence, intercultural communication, cultural diversity .

Абстракт. В этой статье исследуется интерпретация межкультурных профессиональных навыков исследователями английского языка, исследуется, как они определяют эти компетенции и подходят к ним. Изучая теоретические основы и практическое применение этих навыков, данная статья призвана предоставить всесторонний обзор вклада английских ученых в область межкультурной компетентности. Кроме того, подчеркивается актуальность этих навыков в современной профессиональной среде, где культурное разнообразие становится все более распространенным явлением.

Ключевые слова: межкультурные профессиональные навыки, культурная осведомленность, коммуникативная компетентность, адаптивность, эмоциональный интеллект, преподаватели английского языка, глобальная рабочая сила, мультикультурное взаимодействие, профессиональная компетентность, межкультурное общение, культурное разнообразие.

Kirish

Bugungi o'zaro bog'liq dunyoda madaniyatlararo o'zaro ta'sirlar turli sohalardagi kasbiy hayotning odatiy jihatiga aylandi. Globallashtiruv geografik va madaniy chegaralarni buzishda davom etar ekan, mutaxassislar turli muhitlarda samarali ishlashi kutilmoqda. Ushbu siljish bugungi kunda biznes, sog'liqni saqlash, ta'lim va diplomatiya kabi sohalarda

muvaffaqiyatga erishish uchun zarur bo'lgan madaniyatlararo kasbiy mahoratga qiziqishning ortishiga sabab bo'ldi. Ushbu mavzuni o'rganayotgan ko'plab olimlar orasida ingliz akademiklari madaniyatlararo kasbiy mahorat tushunchasini aniqlash, tushunish va takomillashtirishga katta hissa qo'shdilar.

Madaniyatlararo professional ko'nikmalar odamlarga ko'p madaniyatli muhitda harakat

qilish va muvaffaqiyatga erishish imkonini beradigan bir qator kompetensiyalarni o'z ichiga oladi. Bu ko'nikmalar texnik tajribadan tashqariga chiqadi; ular madaniy xabardorlik, samarali muloqot, hissiy intellekt va moslashuvchanlikni o'z ichiga oladi - bu mutaxassislarga turli xil madaniy kelib chiqishi bo'lgan odamlar bilan hamkorlik qilish va muloqot qilish imkonini beradi. Ingliz olimlari bu ko'nikmalarning hamkorlikni kuchaytirish, o'zaro tushunishni rivojlantirish va turli ish muhitlarida yuzaga kelishi mumkin bo'lgan nizolarni minimallashtirishda muhimligini alohida ta'kidladilar.

Madaniyatlararo professional ko'nikmalar - bu professional muhitda turli xil madaniy kelib chiqishi bo'lgan shaxslar bilan samarali va to'g'ri munosabatda bo'lish qobiliyati. Maykl Bayram (1997) va Karen Risager (2006) kabi ingliz olimlari odamlarga ko'p madaniyatli muhitda ishlashga imkon beruvchi madaniy xabardorlik, aloqa kompetensiyasi va professional tajribaning uyg'unligini ta'kidlaydilar. Bayramning fikriga ko'ra, madaniyatlararo kompetentsiya bir nechta o'lchovlardan iborat: boshqa madaniyatlarni bilish, ochiqlik va qiziquvchanlik munosabatlari, o'zaro ta'sir qilish, talqin qilish va aloqadorlik ko'nikmalari.

Madaniy xabardorlik: Bu farqlarni tan olish va hurmat qilish uchun o'z madaniyatini va boshqa madaniyatlarni tushunishni o'z ichiga oladi. Ingliz olimlari mutaxassislarning global muhitdagi o'zaro ta'sirga ta'sir qiluvchi madaniy taxminlari va tarafkashliklaridan xabardor bo'lishlari zarurligini ta'kidlaydilar.

Muloqot ko'nikmalari: Madaniyatlararo muloqot ko'p madaniyatli kontekstlarda professional muvaffaqiyat uchun markaziy o'rin tutadi. Adrian Holliday (2011) kabi ingliz olimlari til to'siqlari va madaniy tushunmovchiliklarni chetlab o'tadigan

samarali muloqot zarurligini ta'kidlaydilar.

Moslashuvchanlik va moslashuvchanlik: Professionallar o'zlarining xatti-harakatlari va munosabatlarini turli madaniy kontekstlarga moslashtirishlari kerak. Ingliz olimlari tomonidan tez-tez ta'kidlangan bu mahorat madaniyatlar o'rtasida silliq o'zaro ta'sir va muvaffaqiyatli hamkorlikni ta'minlaydi.

Kognitiv va hissiy ko'nikmalar: hissiy intellekt madaniyatlararo o'zaro ta'sirlarni boshqarish uchun juda muhimdir. Devid Matsumoto (2010) kabi olimlarning ta'kidlashicha, boshqalar bilan empatiya qilish va hissiy reaksiyalarni nazorat qilish qobiliyati turli xil professional muhitlarda samarali muloqotni saqlab qolish uchun zarurdir.

Ingliz olimlari madaniyatlararo professional ko'nikmalarni tushunish uchun turli nazariy yondashuvlarni qo'shganlar. Eng ko'zga ko'ringanlaridan biri Bayramning madaniyatlararo kommunikativ kompetentsiya modeli bo'lib, u lingvistik kompetentsiyani madaniyatlararo xabardorlik bilan birlashtiradi. Ushbu model mutaxassislarni nafaqat boshqa tilda gaplasha olishlari, balki samarali muloqot qilish uchun madaniy kontekstlarni tushunishlari va navigatsiya qilishlari kerakligini ko'rsatadi.

Yana bir muhim nazariya L.J.Bennet (1993) tomonidan taklif etilgan "madaniy sinergiya" modeli bo'lib, u samarali professional hamkorlikni yaratish uchun turli madaniy amaliyotlar o'rtasida umumiy til topishga qaratilgan. Bennetning fikricha, madaniyatlararo ko'nikmalar uzluksiz o'rganish va madaniy tajribalar ustida fikr yuritish orqali rivojlanadi.

Ingliz olimlari tomonidan madaniyatlararo professional ko'nikmalarning talqini turli kasblar bo'yicha amaliy qo'llanmalarga ega. Biznes, sog'liqni saqlash, ta'lim va diplomatiyada madaniyatlararo

kompetentsiya samarali hamkorlikni rivojlantirish va mojarolarni minimallashtirish uchun tobora muhim ahamiyat kasb etmoqda.

Biznes sohasida madaniyatlararo professional ko'nikmalar muvaffaqiyatli muzokaralar, xalqaro hamkorlik va global jamoani boshqarish uchun juda muhimdir. Kristofer Erli va Eleyon Mosakovski (2004) kabi ingliz olimlari kognitiv, motivatsion va xulq-atvor qobiliyatlarini madaniy jihatdan xilma-xil ish muhitida samarali ishlash uchun birlashtirgan biznesdagi "madaniy intellekt" ning ahamiyatini muhokama qiladilar.

Sog'liqni saqlash sohasida mutaxassislar muntazam ravishda turli madaniyatlarga ega bemorlar bilan muloqot qilishadi. Madaniyatlararo ko'nikmalar madaniy e'tiqod va amaliyotlarni hurmat qiladigan bemorga yo'naltirilgan yordam ko'rsatishga yordam beradi. Ingliz olimlari sog'liqni saqlash natijalarini yaxshilash va tibbiyot xodimlari va bemorlar o'rtasida samarali muloqotni ta'minlashda madaniy kompetentsiya zarurligini ta'kidlaydilar.

Ta'lim sohasida madaniyatlararo kasbiy mahorat ko'p madaniyatli sinflarda ishlaydigan o'qituvchilar uchun juda muhimdir. Ingliz olimlari o'qituvchilarning madaniy empatiya va turli xil madaniy kelib chiqishi talabalarga mos keladigan inklyuziv o'qitish strategiyalarini ishlab chiqishlari zarurligini ta'kidlaydilar.

Madaniyatlararo professional ko'nikmalar hal qiluvchi ahamiyatga ega deb e'tirof etilgan bo'lsa-da, bu ko'nikmalarni rivojlantirish qiyin bo'lishi mumkin. Ingliz olimlari etnosentrizm, stereotiplar va til to'siqlarini engib o'tish qiyinligi kabi bir qancha to'siqlarni aniqladilar. Shuningdek, mutaxassislarning madaniyatlararo ko'nikmalarini oshirish uchun, xususan, sog'liqni saqlash va ta'lim kabi sohalarda ko'proq maqsadli o'quv dasturlariga ehtiyoj

bor.

Xulosa

Madaniyatlararo kasbiy mahorat tushunchasi ingliz olimlari tomonidan talqin qilinganidek, tobora globallashtirib borayotgan va xilma-xil professional landshaftga moslashish zarurligini ta'kidlaydi. Madaniy xabardorlik, samarali muloqot, moslashuvchanlik va hissiy intellekt o'z ichiga olgan ushbu ko'nikmalar ko'p madaniyatli o'zaro ta'sirlarning murakkabligini yo'naltirishga intilayotgan mutaxassislar uchun juda muhimdir. Ingliz olimlari ushbu ko'nikmalarni nazariy tushunishga katta hissa qo'shdilar va madaniy bilimlarni professional tajriba bilan birlashtirishni ta'kidlaydigan asoslarni taqdim etdilar.

Madaniyatlararo kasbiy ko'nikmalarning ahamiyati biznes va sog'liqni saqlashdan tortib ta'lim va diplomatiyagacha bo'lgan turli sohalarga taalluqlidir, bu erda samarali hamkorlik va muloqot muvaffaqiyat uchun zarurdir. Ingliz olimlari global jamoaviy ish faoliyatini rivojlantirish, nizolarni kamaytirish va inklyuziv ish muhitini targ'ib qilishda ushbu ko'nikmalarning amaliy qo'llanilishini ta'kidladilar. Ushbu kompetensiyalarni rivojlantirishda etnosentrizm va til to'siqlarini bartaraf etish kabi qiyinchiliklarga qaramay, ularning ko'p madaniyatli sharoitlarda kasbiy samaradorlikni ta'minlashdagi rolini ortiqcha baholab bo'lmaydi.

Xulosa qilib aytganda, madaniy xilma-xillik nafaqat boylik, balki haqiqat bo'lgan zamonaviy ishchi kuchida madaniyatlararo professional ko'nikmalar ajralmas holga aylanmoqda. Ingliz olimlari tomonidan taqdim etilgan ma'lumotlar professional va o'qituvchilar uchun qimmatli yo'l-yo'riqlarni taklif qiladi va bu qobiliyatlarni rivojlantirishga doimiy e'tibor qaratishni targ'ib qiladi. Global o'zaro aloqalar kuchayib borarekan, madaniyatlararo kasbiy

ko'nikmalarni rivojlantirish o'z sohalarida muvaffaqiyatga erishishni maqsad qilgan shaxslar uchun hal qiluvchi ahamiyatga ega bo'lib qoladi va ingliz olimlarining hissasi ushbu hayotiy qobiliyatlarni tushunish va o'qitishni shakllantirishda davom etadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Byram, M. (1997). Teaching and Assessing Intercultural Communicative Competence. Multilingual Matters.
2. Earley, C. P., & Mosakowski, E. (2004). Cultural Intelligence. Harvard Business Review, 82(10), 139-146.
3. Holliday, A. (2011). Intercultural Communication and Ideology. SAGE Publications.
4. Matsumoto, D. (2010). Culture and Psychology. Wadsworth Cengage Learning.
5. Risager, K. (2006). Language and Culture: Global Flows and Local Complexity. Multilingual Matters.

BO'LAJAK MUHANDISLARNI KASBIY-IJODIY FAOLIYATGA TAYYORLASH PEDAGOGIK MUAMMO SIFATIDA

SATTOROVA MAHLIYO

Mirzo Ulug'bek nomidagi O'zbekiston Milliy universitetining Jizzax filiali
doktoranti

Annotatsiya. Maqolada bo'lajak muhandislarni kasbiy-ijodiy faoliyatga tayyorlash pedagogik muammo sifatida o'rganilgan. Maqola mavzusini yoritish maqsadida xorijiy va mahalliy adabiyotlardan foydalanilgan.

Kalit so'zlar: muhandislik ta'limi, kasbiy kompetentsiya, ijodiy muammolarni hal qilish, fanlararo hamkorlik, loyihaga asoslangan ta'lim, dizayn fikrlash, innovatsiyalar, texnik ko'nikmalar, pedagogik muammolar, tanqidiy fikrlash, faol o'rganish.

Abstract. The article examines the preparation of future engineers for professional and creative activities as a pedagogical problem. In order to cover the subject of the article, foreign and local literature was used.

Key words: engineering education, professional competence, creative problem solving, interdisciplinary cooperation, project-based learning, design thinking, innovation, technical skills, pedagogical problems, critical thinking, active learning.

Абстракт. В статье рассматривается подготовка будущих инженеров к профессиональной и творческой деятельности как педагогическая проблема. Для освещения темы статьи использована зарубежная и отечественная литература.

Ключевые слова: инженерное образование, профессиональная компетентность, творческое решение задач, междисциплинарное сотрудничество, проектное обучение, дизайн-мышление, инновации, технические навыки, педагогические проблемы, критическое мышление, активное обучение.

Kirish

21-asrda muhandislik sohasi jadal texnologik taraqqiyot va global muammolarning ortib borayotgan murakkabligi ta'sirida misli ko'rilmagan tezlikda rivojlanmoqda. Dunyo o'zaro bog'langan va texnologik echimlarga bog'liq bo'lib borayotgani sababli, muhandislarning roli an'anaviy texnik tajribadan tashqarida ham kengayib bormoqda. Muhandislar endi murakkab, fanlararo muammolarni hal qila oladigan, muammolarni ijodiy echish bilan shug'ullanadigan va o'z bilimlarini sanoat va jamiyatlar talablarini qondirish uchun yangi usullarda qo'llay oladigan innovatsion mutafakkirlar bo'lishi kutilmoqda.

Kutishlarning bu o'zgarishi muhandislik ta'limiga yangi talablarni qo'ydi. Bo'lajak muhandislarni tayyorlash endi faqat

nazariy bilim va texnik ko'nikmalarni berish bilan cheklanmaydi; shuningdek, ijodkorlik, moslashuvchanlik va professional kompetentsiyani rivojlantirishga e'tibor qaratishi kerak. Binobarin, muhandislik fakulteti talabalarini ham kasbiy, ham ijodiy faoliyatga qandaysamaralitayyorlash masalasi muhim pedagogik muammo sifatida yuzaga keldi. O'qituvchilar ijodiy izlanish, fanlararo hamkorlik va tanqidiy fikrlash qobiliyatlarini rivojlantirish imkoniyatlari bilan texnik qat'iylikni muvozanatlashtiradigan o'quv dasturlari va o'rganish tajribasini ishlab chiqishlari kerak.

Bo'lajak muhandislarni kasbiy va ijodiy faoliyatga tayyorlashning pedagogik muammosi bir qancha asosiy vazifalarni o'z ichiga oladi. Nazariy bilimlarni amaliy qo'llash bilan uzviy bog'lash, innovatsion

fikrlashni o‘stirish, fanlararo va hamkorlik ko‘nikmalarini rivojlantirish shular jumlasidandir. Ushbu muammolarni hal qilish ta‘lim amaliyotini o‘zgartirishni, loyihaga asoslangan o‘rganish, dizayn fikrlash va muammoli ta‘lim kabi faol ta‘lim yondashuvlariga o‘tishni talab qiladi, bu esa ijodkorlikni va real dunyoda muammolarni hal qilishni rag‘batlantiradi.

Ushbu maqola bo‘lajak muhandislarni kasbiy va ijodiy faoliyatga tayyorlashning murakkabliklarini o‘rganadi, ushbu pedagogik muammoni hal qilishning nazariy asoslari va amaliy yondashuvlarini muhokama qiladi. U talabalarni tez o‘zgaruvchan texnologik landshaftda rivojlanish uchun zarur bo‘lgan ko‘nikma va fikrlash tarzi bilan jihozlash uchun zamonaviy muhandislik ta‘limi qanday tuzilishi mumkinligi haqida tushuncha berishga qaratilgan.

Muhandislik sohasidagi kasbiy kompetentsiya deganda an‘anaviy ravishda kasb uchun zarur bo‘lgan texnik bilim va ko‘nikmalarni egallash tushuniladi. Bu matematika, fizika, informatika va muayyan muhandislik sohalarida malakani o‘z ichiga oladi. Biroq, texnologik o‘zgarishlarning jadal sur‘ati muhandislarning nafaqat texnik kompetentsiyani, balki fanlararo hamkorlik, etakchilik va loyihalarni boshqarish qobiliyatini ham o‘z ichiga olgan kengroq ko‘nikmalarga ega bo‘lish zarurligini ta‘kidlaydi.

Bloomtaksonomiyasivakonstruktivta‘lim nazariyalari kabi turli ta‘lim nazariyalariga ko‘ra, samarali ta‘lim asosiy bilimlardan yuqori darajadagi fikrlash qobiliyatlarigacha shakllanadigan ierarxik jarayonni o‘z ichiga oladi. Muhandislik ta‘limi kontekstida bu asosiy tushunchalarni o‘rganishdan ularni murakkab real muammolarni hal qilishda ijodiy qo‘llashga o‘tishni anglatadi.

Muhandislik ta‘limida ijodkorlik

An‘anaviy o‘quv dasturlarida

muhandislik ta‘limidagi ijodkorlik ko‘pincha e‘tibordan chetda qolar edi, ular asosan texnik kompetentsiyalarga e‘tibor beradi. Biroq, muhandislik ishining asosiy tarkibiy qismi bo‘lgan innovatsiyalar uchun ijodkorlik zarur. Muhandislikdagi ijodkorlik nafaqat yangi g‘oyalarni yaratish; u tanqidiy fikrlash, bir-biriga bog‘liq bo‘lmagan ko‘rinadigan sohalar o‘rtasida aloqa o‘rnatish va muammolarni hal qilishda bilimlarni yangi usullarda qo‘llash qobiliyatini o‘z ichiga oladi.

Pedagogik nuqtai nazardan, muhandislik ta‘limida ijodkorlikni rivojlantirish talabalarni tajriba qilish, hamkorlik qilish va intellektual tavakkal qilish uchun rag‘batlantiriladigan ochiq o‘quv muhitiga o‘tishni talab qiladi. Loyihaga asoslangan ta‘lim, dizayn fikrlash va muammoli ta‘lim muhandislik talabalarida ijodkorlikni oshirishi mumkin bo‘lgan pedagogik yondashuvlarga misoldir.

Pedagogik muammolar

Kelajakdagi muhandislarni ham kasbiy, ham ijodiy faoliyatga tayyorlashda bir qancha qiyinchiliklar mavjud:

Nazariya va amaliyotni muvozanatlash: An‘anaviy muhandislik ta‘limi ko‘pincha nazariy bilimlarga katta e‘tibor beradi, ba‘zan esa amaliy qo‘llash hisobiga. Biroq, muhandislik sohasidagi muammolarni ijodiy hal qilish nazariy bilimlarni amaliy vaziyatlarda qo‘llash qobiliyatini talab qiladi. Ko‘proq amaliy, loyihaga asoslangan o‘rganish tajribasini integratsiyalash bu bo‘shliqni bartaraf etishga yordam beradi.

Fanlararo ko‘nikmalarni rivojlantirish: Zamonaviy muhandislik muammolari ko‘pincha murakkab va bir nechta fanlar bo‘yicha hamkorlikni talab qiladi. Shuning uchun muhandislik fakulteti talabalari nafaqat texnik bilimlar, balki muloqot qilish, jamoada ishlash va etakchilik qobiliyatlari bilan jihozlangan bo‘lishi kerak. Bu pedagogik vazifa bo‘lib, o‘qituvchilardan fanlararo hamkorlikka yordam beruvchi o‘quv

dasturlarini ishlab chiqishni talab qiladi.

Innovatsiyalarni rag'batlantirish: Muhandislik talabalari ko'pincha belgilangan protokollar va standartlarga rioya qilishga o'rgatiladi, bu ularning ijodiy fikrlash qobiliyatini cheklashi mumkin. Innovatsiyalarni rag'batlantirish pedagogikada o'zgarishlarni talab qiladi, bu erda talabalarga muammolarning noan'anaviy echimlarini o'rganish imkoniyati beriladi.

Texnologik integratsiya: Tez texnologik taraqqiyot bilan muhandislik talabalariga yangi vositalar va texnologiyalarni o'rganish va moslashishga doimiy ehtiyoj bor. O'qituvchilar doimiy o'zgarishlar bilan talabalarni haddan tashqari oshirmasdan, ushbu texnologiyalarni o'quv dasturiga integratsiya qilish yo'llarini topishlari kerak.

Kasbiy va ijodiy ko'nikmalarni rivojlantirish uslublari

Ushbu muammolarni hal qilish uchun turli xil ta'lim strategiyalari taklif qilingan:

Loyihaga asoslangan ta'lim - bu real hayotga taalluqli bo'lgan loyihalarda ishtirok etish orqali o'rganishga urg'u beradigan ta'lim yondashuvidir. Muhandislik kontekstida PBL talabalarga texnik bilimlarini amaliy muammolarni hal qilish uchun qo'llash imkonini beradi. Ushbu yondashuv o'quvchilarga turli xil echimlar bilan tajriba o'tkazish va tengdoshlari bilan hamkorlik qilish imkonini berish orqali ijodkorlikni rag'batlantiradi.

Muammoli ta'lim o'quvchilarga yechimlari oldindan belgilanmagan real hayotiy muammolarni taqdim etishga qaratilgan. Bu usul o'quvchilarda tanqidiy fikrlash va ijodiy muammolarni hal qilish ko'nikmalarini rivojlantirishga yordam beradi. Muhandislik ta'limida muammoli ta'lim muhandislarning kasbiy hayotida duch keladigan murakkab, ochiq muammolar turlarini taqlid qilish uchun ishlatilishi mumkin.

Birgalikda o'rganish kelajakdagi muhandislarni muhandislik ishlarining jamoaviy tabiatiga tayyorlashda muhim ahamiyatga ega. Bu o'quvchilarni muammolarni hal qilish yoki loyihalarni bajarish uchun guruhlarda birgalikda ishlashni o'z ichiga oladi. Bu yondashuv nafaqat o'quvchilarning turli nuqtai nazarlarini ochib berish orqali ijodkorlikni rivojlantiradi, balki ularda muloqot va jamoada ishlash ko'nikmalarini rivojlantirishga yordam beradi.

Dizayn fikrlash - bu ijodkorlik va innovatsiyalarni rag'batlantiradigan muammolarni hal qilishda insonga yo'naltirilgan yondashuv. Muhandislik fakulteti talabalariga muammolarga foydalanuvchiga yo'naltirilgan nuqtai nazardan yondashishga o'rgatish orqali dizayn fikrlash ularga funktsional va ijodiy yechimlarni ishlab chiqishda yordam beradi. Bu usul empatiya, g'oyalar va iteratsiyaga urg'u beradi, bular ijodiy muhandislik uchun muhim ko'nikmalardir.

Texnologiya kelajakdagi muhandislarni ham kasbiy, ham ijodiy tayyorlashda muhim rol o'ynaydi. Zamonaviy muhandislik ta'limi o'quvchilarning texnik va ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirishga yordam beradigan kompyuter yordamida dizayn (SAPR) dasturiy ta'minoti, simulyatsiya vositalari va sun'iy intellekt kabi vositalarni tobora ko'proq o'z ichiga oladi. Masalan, virtual va kengaytirilgan voqelikdan haqiqiy muhandislik muammolarini simulyatsiya qilish uchun foydalanish mumkin, bu esa talabalarga xavf-xatarsiz muhitda ijodiy yechimlarni o'rganish imkonini beradi. Bundan tashqari, onlayn ta'lim platformalari va raqamli hamkorlik vositalari talabalarga butun dunyodagi tengdoshlari bilan fanlararo loyihalar ustida ishlashga imkon beradi va muhandislik muammolari va echimlari bo'yicha global istiqbolni rivojlantiradi.

Xulosa

Bo'lajak muhandislarni kasbiy va ijodiy faoliyatga tayyorlash murakkab pedagogik vazifa bo'lib, ta'limga kompleks yondashuvni talab qiladi. Texnik bilimlarni ijodiy muammolarni hal qilish, fanlararo hamkorlik va texnologik mahorat bilan uyg'unlashtirgan holda, o'qituvchilar zamonaviy dunyo talablariga javob beradigan har tomonlama jihozlangan muhandislarni etishtirishlari mumkin. Loyihaga asoslangan ta'lim,

muammoli ta'lim va dizayn fikrlash bo'lajak muhandislarning kasbiy malakasini va ijodkorligini samarali rivojlantirishi mumkin bo'lgan pedagogik usullardan biridir. Talabalar nafaqat texnik jihatdan malakali, balki ijodiy, innovatsion va moslashuvchan bo'lishlarini ta'minlash uchun muhandislik ta'limi rivojlanishda davom etishi kerak, bu ularga kelajak muammolari va imkoniyatlariga mazmunli hissa qo'shish imkonini beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Bloom, B. S. (1956). Taxonomy of Educational Objectives: The Classification of Educational Goals. New York: Longman.
2. Cross, N. (2001). Designerly Ways of Knowing. Springer.
3. Felder, R. M., & Brent, R. (2004). The intellectual development of science and engineering students. Part 2: Teaching to promote growth. Journal of Engineering Education.
4. Prince, M. J., & Felder, R. M. (2006). Inductive teaching and learning methods: Definitions, comparisons, and research bases.

PEDAGOGIKA KOLLEDJ RAXBARLARNING KASBIY KOMPETEENTLIGINI RIVOJLANTIRISH

SHARIPOVA SHAXLO SADULLAEVNA-

A.I. Gersen nomidagi Rossiya Davlat Pedagogika Universiteti Toshkent shahar filiali, Talim sifatini nazorat qilish bo'lim boshlig'i, dotsent.

Abstrakt. Pedagogika kollejlari rahbarlarining kasbiy malakasini oshirish ta'lim muassasalarida ta'lim sifati va boshqaruvini ta'minlashning hal qiluvchi omilidir. Ushbu maqolada yetakchilik rollari uchun zarur bo'lgan professional kompetentsiyaning tarkibiy qismlari, ushbu vakolatlarni rivojlantirishda duch keladigan muammolar va pedagogik kontekstda yetakchilik qobiliyatlarini oshirish strategiyalari o'rganiladi. Maqolada nazariy asoslar va empirik tadqiqotlarga asoslanib, ta'lim rahbarlari o'rtasida kasbiy malakani oshirish bo'yicha ilg'or tajribalar bayon etilgan.

Kalit so'zlar: Kasbiy kompetensiya, pedagogik yetakchilik, ta'limni boshqarish, kompetensiyaning rivojlantirish, ta'limda yetakchilik

Abstract. The development of professional competency among leaders of pedagogical colleges is a crucial factor in ensuring the quality of education and management within educational institutions. This article explores the components of professional competency required for leadership roles, the challenges faced in the development of these competencies, and the strategies for enhancing leadership skills in pedagogical contexts. Drawing on theoretical frameworks and empirical studies, the article outlines the best practices for fostering professional competency among educational leaders.

Keywords: Professional competency, pedagogical leadership, educational management, competency development, leadership in education

Аннотация. Развитие профессиональной компетентности руководителей педагогических колледжей является важнейшим фактором обеспечения качества образования и управления в образовательных учреждениях. В данной статье рассматриваются компоненты профессиональной компетентности, необходимые для руководящих ролей, проблемы, возникающие при развитии этих компетенций, и стратегии повышения лидерских навыков в педагогических контекстах. Опираясь на теоретические основы и эмпирические исследования, в статье излагаются лучшие практики для развития профессиональной компетентности руководителей в сфере образования.

Ключевые слова: Профессиональная компетентность, педагогическое лидерство, образовательный менеджмент, развитие компетенций, лидерство в образовании

Kirish

Zamonaviy ta'lim sharoitida pedagogika kollejlari rahbarlarining roli yanada ko'p qirrali va institutsional muvaffaqiyat uchun muhim bo'lib rivojlandi. Ta'lim rahbarlariga nafaqat ma'muriy operatsiyalarni nazorat qilish vazifasi yuklangan, balki o'qituvchilar, xodimlar va talabalarining ilmiy va kasbiy rivojlanishini shakllantirishning asosiy omillari hamdir. Ularning ta'lim muhitining murakkabliklarini boshqarish, yangi pedagogik muammolarga moslashish va doimiy takomillashtirish madaniyatini tarbiyalash qobiliyati ularning kasbiy

malakasiga bog'liq.

Kasbiy kompetensiya deganda rahbarlarga o'z rollarini samarali bajarishga imkon beruvchi bilim, ko'nikma, munosabat va xulq-atvor kombinatsiyasi tushuniladi. Pedagogika kollejlari rahbarlari uchun bu nafaqat boshqaruv tajribasini, balki ta'lim amaliyotini chuqur tushunishni, hissiy aqlni va o'zgarishlarni ilhomlantirish va boshqarish qobiliyatini ham o'z ichiga oladi. Ushbu kompetensiyalarni rivojlantirish ta'lim sifatini ta'minlash, talabalar natijalarini oshirish va institutsional o'sishni rag'batlantirish uchun muhim ahamiyatga ega.

Biroq, kasbiy kompetentsiyani rivojlantirish qiyinchiliklarga to'la. Ta'lim rahbarlari ko'pincha vaqt cheklovlari, resurslardan foydalanishning cheklanganligi va o'zgarishlarga qarshilik ko'rsatadilar, ularning barchasi ularning o'sishi va samaradorligiga to'sqinlik qilishi mumkin. Ushbu muammolarga javoban, pedagogik sharoitlarda yetakchilik qobiliyatlarini rivojlantirish va yaxshilash uchun tuzilgan strategiyalar va qo'llab-quvvatlash tizimlariga ehtiyoj ortib bormoqda.

Ushbu maqola pedagogika kollejlarda rahbarlar uchun kasbiy kompetensiyaning muhim tarkibiy qismlarini o'rganish, kompetentsiyani rivojlantirish yo'lidagi to'siqlarni aniqlash va ta'lim sharoitida yetakchilik ko'nikmalarini rivojlantirish bo'yicha samarali strategiyalarni taklif qilishga qaratilgan. Mavjud adabiyotlarni va empirik dalillarni batafsil tahlil qilish orqali ushbu tadqiqot ta'lim rahbarlarining o'zgaruvchan rollari talablariga javob berish uchun qanday yaxshi jihozlanishi mumkinligi haqida tushuncha berishga intiladi.

Ta'lim yetakchiligidagi kasbiy kompetentsiya ko'p qirrali bo'lib, turli ko'nikmalar majmualarini o'z ichiga oladi, jumladan:

Pedagogik bilim va tajriba- Rahbarlar ta'lim nazariyalari, o'qitish usullari, o'quv dasturlarini ishlab chiqish va o'quvchilarni baholash usullarini chuqur bilishlari kerak. Bu ularga o'qituvchilar tarkibiga o'quv amaliyotlarini takomillashtirishda yo'l-yo'riq ko'rsatish va qo'llab-quvvatlash imkonini beradi.

Ma'muriy va tashkiliy ko'nikmalar-Ta'lim muassasalarini boshqarish byudjetlar, inson resurslari, ob'ektlarni saqlash va siyosatni amalga oshirishni nazorat qilishni o'z ichiga oladi. Kollejning uzluksiz ishlashini ta'minlash uchun rahbarlar ma'muriy vazifalarni bajarishda malakali bo'lishi kerak.

Muloqot va shaxslararo ko'nikmalar-Samarali rahbarlar ichki manfaatdor tomonlar (o'qituvchilar, xodimlar, talabalar)

va tashqi manfaatdor tomonlar (ota-onalar, ta'lim organlari) bilan muloqotda ustun bo'lishi kerak. Kuchli aloqalarni o'rnatish va hamkorlikni rivojlantirish tashkilot muvaffaqiyati uchun juda muhimdir.

O'zgarishlarni boshqarish va innovatsiyalar-O'zgarishlarni boshqarish qobiliyati, ayniqsa, yangi ta'lim texnologiyalariga, o'qitish strategiyalariga va qoidalarga moslashishda professional kompetentsiyaning muhim tarkibiy qismidir. Rahbarlar, shuningdek, innovatsiyalarga ochiq bo'lishi va ta'lim natijalarini yaxshilaydigan tashabbuslarga rahbarlik qilishi kerak.

Axloqiy va axloqiy yetakchilik-Ta'lim rahbarlari ko'pincha namuna sifatida ko'riladi. Ularning qarorlari va harakatlari axloqiy qadriyatlar, shaffoflik va adolatni aks ettirishi kerak. Kasbiy kompetentsiya axloqiy muammolardan xabardorlikni va ushbu muammolarni samarali hal qilish qobiliyatini o'z ichiga oladi.

Hissiy intellekt- O'z his-tuyg'ularini boshqarish va boshqalarning hissiy holatini tushunish qobiliyati ijobiy va qo'llab-quvvatlovchi ish muhitini yaratishda muhim ahamiyatga ega. Yuqori hissiy intellektga ega bo'lgan rahbarlar xodimlar va talabalar o'rtasidagi stress, mojaro va motivatsiyani yaxshiroq bartaraf etishlari mumkin.

Kasbiy kompetentsiya muhim bo'lsa-da, uning rivojlanishi bir qator muammolarni keltirib chiqaradi:

Uzluksiz kasbiy rivojlanishning yetishmasligi-Ko'pgina rahbarlar muntazam, yuqori sifatli kasbiy rivojlanish imkoniyatlariga ega bo'lmasliklari mumkin, bu ularning malakasini oshirish va takomillashtirish qobiliyatini cheklaydi.

O'zgarishlarga qarshilik-Ba'zi rahbarlar yangi pedagogik yondashuvlar yoki boshqaruv usullarini qo'llashga qarshilik ko'rsatishi mumkin va an'anaviy usullarga rioya qilishni afzal ko'rishlari mumkin. Bu kollejda innovatsion amaliyotlarning rivojlanishiga to'sqinlik qilishi mumkin.

Vaqt cheklovlari-Ta'lim muassasalaridagi rahbarlar ko'pincha og'ir ish yuklariga duch kelishadi, bu esa shaxsiy yoki professional o'sish uchun oz vaqt qoldiradi. Ma'muriy vazifalarni malaka oshirish bilan muvozanatlash qiyin bo'lishi mumkin.

Resurslarga kirishning cheklanganligi-Ayrim mintaqalardagi pedagogik rahbarlar o'z vakolatlarini rivojlantirish uchun zarur bo'lgan moliyaviy yordam, ta'lim vositalari yoki o'quv dasturlarini o'z ichiga olgan zarur resurslardan foydalana olmasligi mumkin.

Mos kelmaydigan yetakchilik modellari-yetakchilik modellari va umidlari muassasalar va mintaqalar o'rtasida keng farq qilishi mumkin, bu esa rahbarlarga o'z vakolatlarini rivojlantirishni o'z rollarining o'ziga xos talablari bilan moslashtirishni qiyinlashtiradi.

Kasbiy malakani oshirish strategiyalari

- Kasbiy rivojlanish dasturlari: Liderlik qobiliyatlari, pedagogik strategiyalar va ma'muriy samaradorlikka yo'naltirilgan moslashtirilgan kasbiy rivojlanish dasturlarini taklif qilish professional malaka oshirishning eng samarali usullaridan biridir. Ushbu dasturlar pedagogik sharoitlarda ta'lim rahbarlarining o'ziga xos ehtiyojlarini qondirish uchun ishlab chiqilishi kerak.

- Mentorlik va murabbiylik: Rahbarlarni tajribali murabbiylar bilan birlashtirish yoki murabbiylik xizmatlarini ko'rsatish qimmatli yo'l-yo'riq va yordamni taklif qilishi mumkin. Bu rahbarlarga boshqalarning tajribasidan o'rganish va o'zlarining yetakchilik uslublari va strategiyalari haqida konstruktiv fikr-mulohaza olish imkonini beradi.

- Hamkorlikdagi yetakchilik tarmoqlari: Turli muassasalar rahbarlari bilim, tajriba va ilg'or tajriba almashishi mumkin bo'lgan tarmoqlarni yaratish hamkorlikdagi o'quv muhitini rivojlantirishi mumkin. Ushbu tarmoqlar fikr almashish va yetakchilikdagi umumiy muammolarni hal qilish uchun platformadir.

- Reflektiv amaliyotlar: Rahbarlarni o'z-o'zini aks ettirishga undash ularning

kasbiy o'sishida muhim rol o'ynashi mumkin. Ularning yetakchilik tajribasi haqida mulohaza yuritish, takomillashtirish yo'nalishlarini aniqlash va shaxsiy rivojlanish maqsadlarini belgilash ularning vakolatlarini oshirishga yordam beradi.

- Texnologiya integratsiyasi: Texnologiyadan foydalanish onlayn o'quv modullari, vebinarlar va virtual yetakchilik hamjamiyatlari orqali malaka oshirishni qo'llab-quvvatlashi mumkin. Bu, ayniqsa, chekka hududlardagi rahbarlar yoki shaxsan o'qitish imkoniyati cheklanganlar uchun foydalidir.

- Ishlash bo'yicha fikr-mulohazalar: Hamkasblar, xodimlar va hatto talabalarning muntazam fikr-mulohazalari rahbarlarga ularning kuchli tomonlari va yaxshilash sohalari haqida tushuncha berishi mumkin. Testkari aloqa tizimlari konstruktiv bo'lishi va doimiy rivojlanishni qo'llab-quvvatlashga qaratilgan bo'lishi kerak.

- Hissiy intellektga e'tibor qaratish: Hissiy intellekt bo'yicha treninglar rahbarlarga kuchli shaxslararo munosabatlarni rivojlantirishga, nizolarni hal qilish qobiliyatlarini yaxshilashga va o'z jamoalari bilan yaxshi munosabatlar o'rnatishga yordam beradi. Hissiy intellekt bo'yicha seminarlar yetakchilikni rivojlantirish dasturlariga kiritilishi mumkin.

Xulosa

Pedagogika kollejlari rahbarlar o'rtasida kasbiy malakani rivojlantirish ta'lim muassasalarining muvaffaqiyati va barqarorligi uchun ajralmas hisoblanadi. Ta'lim sohasi murakkablashib, yangi pedagogik vazifalar va ma'muriy talablar qo'yilgach, malakali yetakchining roli yanada dolzarb bo'lib boradi. Pedagogik tajriba, ma'muriy qobiliyat, hissiy intellekt va innovatsion fikrlash uyg'unligiga ega bo'lgan rahbarlar o'rganish va institutsional o'sish uchun qulay muhitni yaratish uchun yaxshi jihozlangan.

Uzluksiz kasbiy rivojlanish, murabbiylik, fikrlash amaliyoti va texnologiya

integratsiyasi ta'lim yetakchilarining o'sishiga yordam berishda muhim rol o'ynaydi. Ushbu strategiyalarga sarmoya kiritib, institutlar o'z rahbarlari nafaqat qobiliyatli ma'murlar, balki o'z jamoalarini ilhomlantiradigan va ilhomlantiradigan o'zgaruvchan shaxslar bo'lishini ta'minlashi mumkin.

Oxir oqibat, ta'lim rahbarlarining professional malakasini oshirish nafaqat

shaxsiy yoki institutsional maqsaddir; bu butun ta'lim tizimini yuksaltirishning asosiy talabidir. Pedagogika kollejlari yetakchilikni rivojlantirishga ustuvor ahamiyat qaratib, innovatsiyalarga turtki beradigan, talabalar natijalarini yaxshilaydigan hamda ta'limni isloh qilish va takomillashtirishning kengroq maqsadlariga hissa qo'shadigan yetakchilarni yetishtirishi mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Bush, T. (2011). Theories of Educational Leadership and Management. Sage Publications.
2. Fullan, M. (2006). The New Meaning of Educational Change. Teachers College Press.
3. Leithwood, K., & Day, C. (2008). Successful School Leadership in Times of Change. Springer.
4. Goleman, D. (2004). Emotional Intelligence and Leadership. Harvard Business Review.
5. Avolio, B. J., & Bass, B. M. (2004). Improving Organizational Effectiveness through Transformational Leadership. Sage Publications.

ЗНАЧЕНИЕ КУРСА «ИСТОРИЯ ПОЛИФОНИИ» В ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ ПОДГОТОВКЕ МАГИСТРОВ ПЕДАГОГИЧЕСКИХ ВУЗОВ.

ТРИГУЛОВА АДИЛЯ ХУСАИНОВНА
Ташкентского Государственного педагогического
Университета имени Низами

Аннотация: В статье раскрывается значение курса «История полифонии» в профессиональной подготовке магистров педагогических вузов.

Ключевые слова: квалификация, полифония, полифонические формы, месса, реквием, фуга, имитация, канон, приемы полифонического развития.

Введение. В настоящее время, в связи с потребностью в специалистах высокой квалификации, требования, предъявляемые к выпускникам направления музыкальное образование и искусство значительно возрастают. Это находит отражение в современной модели компетенций магистров, среди которых одной из решающей становится музыкально – теоретическая подготовка. [2]

Основная часть. Среди музыкально – теоретических дисциплин, включенных в учебный план магистратуры, мы выделяем предмет «История полифонии», который играет важную роль в формировании соответствующего уровня квалификации. Этот предмет направлен на развитие научных представлений об основных направлениях формирования полифонического стиля в творчестве зарубежных и узбекских композиторов, а также на познание закономерностей анализа полифонических форм.

Методологической основой формирования знаний по истории полифонии является исторический взгляд, значение которого заключается в том, что каждое полифоническое явление формируется в историческом плане. Полифоническое искусство понимается как постоянно прогрессирующее явление во всем многообразии форм и приемов развития (полифонический тематизм, полифония как средство нарастания драматической напряженности, полифонизация фактуры, полифонические вариации и тд).

Большое внимание в курсе «История полифонии» посвящается изучению творчества выдающихся западноевропейских композиторов, внесших огромный вклад в развитии форм и приемов полифонического развития (И. С. Бах, В. А. Моцарт, Л.В. Бетховен, Ф. Шуберт, Ф. Шуман, Ф. Мендельсон, Ф. Лист, Д. Верди, Р. Вагнер, Г. Берлиоз).

В процессе знакомства с основными полифоническими произведениями перечисленных композиторов магистры приобретают дисциплинарные знания, которые становятся важным материалом организации их профессиональной компетенции. Это - сведения о ведущих полифонических жанрах (мотет, мадригал, месса, реквием, инвенция, фуга), полифонических приемах развития (контрапункт – простой и сложный, имитация, канон, каноническая секвенция).

Магистры получают сведения об основных музыкальных элементах формы фуги:

Тема (*proposta*) – музыкальная мысль, обладающая образной яркостью и структурной завершенностью.

Ответ (*reposta*) – второе проведение в тональности D.

Противосложение – контрапункт к ответу.

Интермедия или небольшая связка – промежуточный музыкальный материал, имеющий связующую роль между проведе-

нием тем.

Предмет «История полифонии» – один из важных музыкально – теоретических предметов, который гарантирует всестороннее развитие педагога-музыканта, так как объединяет знания по истории музыки, теории музыки, гармонии, анализу музыкальных форм и инструментоведению.

Весь лекционный материал курса «История полифонии» демонстрирует магистрам эволюцию полифонических форм. Мы отмечаем главное открытие Бетховена в истории полифонического искусства – перерастание большой полифонической формы в полифонизацию сонатной формы. Чуть позже Вагнер приходит к тому же в опере. Примером могут служить его оперы «Тристан и Изольда», «Зигфрид» (1871), «Гибель богов», «Парсифаль» (1882). Вагнеровской полифонии свойственно непостоянство в количестве голосов, что отличает ее от полифонических форм Моцарта, Бетховена, Шумана, и роднит с полифоническими приемами Баха, широко пользовавшегося переменной плотностью многоголосия при стабильности числа голосов.

Если в операх Вагнера полифония наполняла собой оркестровую ткань и создавала слитность, текучесть оперной формы, то полифоническое насыщение у Верди проявилось прежде всего в вокальных партиях, не мешая разграничению формы на отдельные номера. Даже не углубляясь в сравнительную характеристику стиля Вагнера и Верди, видим, что отношение к полифонии отражает общестилистические различия их искусства.

Гектор Берлиоз внес в историю полифонии самобытный и значительный вклад своей новой трактовкой классических полифонических форм и приемов. Он основан на ведущем значении программности в эстетике Берлиоза. Выработанные классиками принципы полифонии Берлиоз ставит на службу романтическим художественным образам, видоизменяя главней-

шую имитационно-полифоническую форму фуги и формы контрастно-тематических сочетаний. Полифония вытекает из самого содержания музыки, из программно-выразительных задач, вообще из всей художественной концепции крупных сочинений Берлиоза. Ярко романтические сопоставления разного рода «планов действия», героя и окружающей жизни, индивидуально-го и обобщенного, жанрового приводили к необходимости совмещения разных музыкальных тем и форм. Возникла полифония контрастно-жанрового порядка, углубление же сферы какого-либо одного образа вело к применению имитационных форм музыкального развития. [1]

Отвечая современным требованиям высшего педагогического образования, данный предмет направлен на раскрытие национальных особенностей полифонии, как склада европейской музыки, в узбекской музыкальной культуре. Мы отмечаем значение Е.Е. Романовской, которая одна из первых попыталась ввести в узбекскую профессиональную музыку имитации-переклички при обработке народной песни «Пахта теради» («Сбор хлопка»). Это так называемая «трудовая песня» типа «ялла», исполнение которой обычно сопровождалось движениями, иллюстрирующими трудовой процесс. Нами анализируются такие произведения, как опера С. Юдакова «Прodelки Майсары», в которой имитационные переклички, выполняют определенную драматургическую функцию, создавая комический эффект. На семинарских занятиях презентуются оркестровые фрагменты опер «Диларам» М. Ашрафи, «Тахир и Зухра» Бровцына и Джалилова, Второго концерта для фортепиано Г. Мушеля.

Творчеству ведущего композитора-полифониста нашей республики Тулкуна Курбанова посвящается отдельный семинар. Прекрасно зная полифонию, он во всех сочинениях активно и разнообразно использовал различные полифонические приемы

и формы. Речь идет о полифонической системе в его мышлении и в целом - в творчестве. Как известно, именно Т.У. Курбанов в 1966 г. стал композитором, создавшим в Центральноазиатском регионе первую фугу, представляющую самостоятельное сочинение. Это была «Фуга» для симфонического оркестра. Она основана на трех темах (тройная фуга со смешанной экспозицией). Курбанов написал и другие полифонические произведения: Прелюдия и фугетта для симфонического оркестра, 1977 г.; «Прелюдия и фуга» (для струнных, литавр и *riatti*, 1978 г.), «Авиценна» (Прелюдия и фуга для струнного оркестра и литавр, 1978 г.); «Прелюдия и фуга» (для смешанного хора и симфонического оркестра на бейт Ахмада Ясави, 1991 г.). Все эти произведения имеют огромный потенциал для понимания магистрами сложности и многогранности полифонических произведений в музыкальной культуре Узбекистана.

В фортепианном творчестве композиторов Узбекистана нашла выражение тенденция к полифонизации, к синтезу гомофонно-гармонического и полифонического начал. Это проявляется, например, в поли-

фоническом цикле Г. Мушеля «24 прелюдии и фуги», привлечшим к себе внимание исполнителей и критики. Подобный цикл — весьма редкое явление в мировой музыкальной практике (прецеденты, как известно, немногочисленны, в связи с этим можно назвать имена Баха, Шопена, Шостаковича, Щедрина) — в данном случае вызывает особый интерес благодаря синтезу особенностей современной музыки с закономерностями узбекского традиционного-национального искусства.

Заключение: Все виды учебной, научно-исследовательской и самостоятельной работы по дисциплине «История полифонии» обеспечивают формирование у студентов комплекса профессионально-значимых компетенций – общепедагогических, интеллектуальных, музыкально-методических, поисково-исследовательских, научно-исследовательских, что служит развитию диалектического, творческого мышления и стиля деятельности специалиста, его готовности к методологическому осмыслению профессионально-значимых проблем совершенствования профессиональной подготовки в целом.

Литература:

1. Протопопов В.В. История полифонии. Западноевропейская музыка XIX - начала XX века - Вып. 4. Издательство: "Музыка", Год: 1986, 325 с
2. 70110601Музыка таълим ва санъат магистратура мутахассислигининг Малака талаблари. Тошкент. 2024., - 14 с.
3. Тригулова, А. Х. Предмет «Современная зарубежная музыка» и его значение в профессиональной подготовке магистров педагогических вузов / А. Х. Тригулова. — Текст : непосредственный // Молодой ученый. — 2017. — № 16 (150). — С. 510-512.

ART-PEDAGOGIKA ASOSIDA TALABALARNI KASBIY FAOLIYATGA TAYYORLASH MEXANIZMI

KOMOLOVA IRODA XAMIDULLAYEVNA

Samarqand davlat universiteti Kattaqo'rg'on filiali

Pedagogika va tillarni o'qitish fakulteti Maktabgacha va boshlangich ta'lim, sport kafedrası o'qituvchisi

Annotatsiya. Ushbu maqolada art-pedagogik ta'minotning muayyan bosqichlari, Art-pedagogikaning shakllari: badiiy aktsiya, art-moblar, dars stsensariysini taqdimot qilish, turli badiiy kechalar, mualliflik qo'shiqlari, talabalar teatr tomoshalari to'g'risida to'liq bayon qilingan.

Kalit so'zlar: "ideal", diagnostik-izlanish, psixofiziologik, psixologik, ijtimoiy-madaniy, badiiy aktsiya, art-moblar.

Аннотация. В данной статье подробно излагаются конкретные этапы художественно-педагогического обеспечения, формы арт-педагогики: художественная акция, арт-моб, представление сценария урока, различные творческие вечера, авторские песни, постановки студенческого театра.

Ключевые слова: «идеал», диагностически-исследовательское, психофизиологическое, психологическое, социокультурное, художественное действие, арт-моб.

Annotation. In this article, the specific stages of art-pedagogical provision, forms of art-pedagogy: artistic action, art-mobs, presentation of the lesson scenario, various art evenings, author's songs, student theater performances are fully discussed. stated.

Key words: "ideal", diagnostic-research, psychophysiological, psychological, social-cultural, artistic action, art-mobs.

Sun'iy ravishda yaratilgan namuna; haqiqatning bir qismini soddalashtirilgan shaklda takrorlaydigan tuzilma; asl nusxani aks ettirishning vizual shakli; elementlarning real yoki taxminiy xususiyatlarini, aloqalarini va munosabatlarini aks ettiruvchi ob'ektning o'ziga xos tasviri bu model deb yuritiladi. Modellashtirish usuli o'rganilayotgan ob'ekt va uni o'zgartirish jarayonlari haqida fikriy, "ideal" tasavvur berishga imkon beradi. Bizning tadqiqotimizda modellashtirish nazariy xarakterga ega bo'lib, bo'lajak o'qituvchini san'at vositasida kasbiy faoliyatga tayyorlash jarayonini art-pedagogik ta'minlashning optimal usullari va xususiyatlarini topishga qaratilgan. Art-pedagogik ta'minotning nazariy modelini qurish oliy pedagogika ta'lim muassasasi o'quv-tarbiyaviy jarayonida yuzaga keladigan va o'qituvchi uchun qulay shart-sharoitlarni yaratishga qaratilgan o'qituvchi harakatlari tizimining umumiy ketma-ketligi va mazmuni

haqida ajoyib g'oyani shakllantirishga imkon beradi. Kontseptual jihatdan taklif etilayotgan tizimli-komponentli model tadbiiq etilayotgan nazariy va uslubiy yondashuvlarga asoslanadi hamda OTM tomonidan talabalarni kasbiy tayyorlashning mazmuni va bosqichlarini o'zida aks ettiradi.

Ushbu model art-pedagogikaning asosiy tarkibiy qismlari asosida bo'lajak o'qituvchilarni kasbiy faoliyatga tayyorlashning mazmuni va usullarini mustaqil tizimli komponent sifatida ishlab chiqish imkonini beradi.

Protsessual-faoliyatga muvofiq art-pedagogikaga asoslangan model tarkibiy tuzilishi quyidagi komponentlardan iborat:

- maqsadli komponent;
- diagnostik-izlanish komponent;
- mazmunli komponent;
- tashkiliy komponent;
- texnologik komponent;
- faoliyatga yo'naltirilgan komponent;

- baholovchi va samarali komponent.

Ushbu keltirilgan komponentlar bir-biri bilan uzviy bog'liq bo'lib, art-pedagogik ta'minotning muayyan bosqichlari doirasida oliy ta'lim muassasalari o'quv jarayonida davriy takrorlanadigan yaxlit tuzilmani ifodalaydi.

Ushbu modelning asosiy komponenti sifatida maqsadli komponent o'qituvchi faoliyatining eng zo'r natijaga erishishini ta'minlaydi. Aynan ushbu komponent modelning boshqa komponentlarini mazmunli, protsessual, texnologik belgilaydi. Barcha tarkibiy qismlarni amalga oshirishning umumiy yo'nalishi art-pedagogik ta'minot kontseptsiyasida o'rganilayotgan hodisaning mohiyati, maqsad va vazifalari bo'yicha mualliflik g'oyalari va qoidalari to'plami sifatida belgilanadi. Art-pedagogikaning umumiy maqsadi ta'lim-tarbiya berish maqsadi bilan bog'liq bo'lib, biz tomonimizdan bo'lg'usi o'qituvchilarni san'at yordamida kasbiy faoliyatga tayyorlash uchun qulay shart-sharoitlarni yaratish sifatida shakllantiriladi. Art-pedagogika asosida belgilangan vazifalarga ko'ra quyidagi aniq maqsadlar amalga oshiriladi: bo'lajak o'qituvchilarning kasbiy tayyorgarligini insonparvarlashtirish va optimallashtirish; ta'lim jarayoni ishtirokchilarining individual va shaxsiy rivojlanishini va ijodiy o'zini o'zi anglashini ta'minlashdir. Art-pedagogikaning maqsadi - modelning diagnostik-izlanish komponentini amalga oshirish jarayonida ma'lum bir OTMning kasbiy tayyorgarlik shartlarini tahlil qilish asosida tuzilgan vazifalarda ko'rsatilgan. O'rganishga yo'naltirilgan quyidagi bir qator diagnostik va tahliliy jarayonlarni amalga oshirish lozim:

- talabalar va o'qituvchilar nuqtai nazaridan pedagogik hamkorlik shartlari (qiziqishlar, ehtiyojlar, qiyinchiliklar);

- muayyan fan bo'yicha davlat ta'lim standartlari, o'quv rejalari, ishchi dasturlari, darsliklar, o'quv-uslubiy qo'llanmalar mazmuni;

- talabalar va o'qituvchilarning art-

pedagogik o'zaro ta'sir holatlariga psixologik va umummadaniy tayyorligi;

- ta'lim muassasasining manbalari (ilmiy-metodik, kadrlar, tashkiliy, moddiy-texnikaviy).

Olingan tadqiqotlar asosida art-pedagogikaning vazifalari aniqlashtirilib, ularni hal qilish uchun maqbul bo'lgan art-pedagogik vositalar izlandi. Xar xil art-pedagogik vositalarni eksperimental sinovdan o'tkazish tajribasi ularning sifatini baholashning eng umumiy mezonlarini aniqlashga imkon berdi:

- oliy ta'lim muassasasida kadrlar tayyorlash shart-sharoitlari uchun art-pedagogik vositalarning organik tabiati va muayyan pedagogik muammolarni hal qilish uchun qulayligi (o'quv materialini badiiy-ma'joziy taqdim etish imkoniyati, madaniy va estetik ahamiyatga egaligi hamda qulay psixofiziologik, psixologik, ijtimoiy-madaniy ta'sir etishi va boshqalar);

- o'qituvchining o'z faoliyatida art-pedagogik vositalarni qo'llay olishga tayyorligi (kasbiy faoliyatda qo'llay olish tajribasi, "ishni idrok etishdan olingan ijobiy shaxsiy taassurotlar, moddiy-texnikaviy xarajatlarni OTMning o'ziga xos imkoniyatlariga mutanosibli);

- auditoriyaning art-pedagogik vositalarni idrok etishga tayyorligi (badiiy ijodning mavjud tajribasi, dastlabki bilimlar, psixologik moyillik, guruhning xarakteri (kayfiyat, tanishuv darajalari, o'ziga xos xususiyatlar) va boshqalar.

O'qituvchining pedagogik faoliyatini mustaqil ravishda baholashi orqali kasbiy faoliyatga tayyorligi vazifasi art-pedagogika modelining diagnostik-izlanish komponentining zarur tarkibiy qismi sanaladi. Bunday holda o'qituvchining motivatsion, texnologik va turli vaziyatlarga tayyorgarligida o'z-o'zini baholashi talab etiladi. Insonning pedagogik ta'siri haqida bilish, ta'lim jarayonini art-pedagogika asosida tashkil etishning afzalliklarini anglash hamda uning maqsad-vazifalarini o'qituvchining

motivatsion tayyorgarligini belgilash tizimi sifatida qaraladi.

Art-pedagogika vositalari, ularning o'zaro ta'sir shakllari, usullari; ishtirokchilarning holati, san'at vositalarining ularga ta'sir etishi va chuqur anglashini taxmin qilish; mumkin bo'lgan xavf va cheklovlarni aniqlash o'qituvchining texnologik tayyorgarligini ko'rsatadi.

Talabalar o'rtasida art-pedagogik kompetentsiyalar (bilim, ko'nikma, art-pedagogik faoliyat ko'nikmalari) seminarlar, maxsus kurslar va maxsus amaliyotlar davomida shakllanadi. Talabalar bilan auditoriyadan tashqari ishlarning bir qismi sifatida art-pedagogikaning turli shakllarida: art-studiya, klub, fakultativ, ijodiy ustaxona, to'garaklarni amalga oshirish mumkin. Agar art-pedagogik faoliyat tamoyillariga rioya qilinsa, o'zaro ta'sir san'at turlaridan biriga asoslanishi mumkin: pedagogik kino klubi,

adabiy (musiqiy) zal, badiiy-adabiy kafelar, axloqiy teatr va boshqalar. Art-pedagogikaning sanab o'tilgan shakllari tegishli dasturni ishlab chiqish bilan mashg'ulotlar tizimini amalga oshirishni o'z ichiga oladi. Bundan tashqari, biror bo'lim (mavzu) ni o'rganish yoki ma'lum bir sanaga bag'ishlangan art-pedagogikaga ta'luqli bir martalik tadbir kechalarni tashkil etish mumkin. Art-pedagogikaning bunday shakllari: badiiy aktsiya, art-moblar, dars stsensariysini taqdimot qilish, turli badiiy kechalar, mualliflik qo'shiqlari, talabalar teatr tomoshalari va boshqalar bo'lishi mumkin. Art-pedagogikaning talabalar bilan tarmoq orqali hamkorlik qilish alohida shakli bo'lib, bunda masofaviy maslahatlashuvlar, maxsus munozaralar, debat, ijtimoiy Internet tarmoqlarida taqdimotlar, va boshqalar orqali amalga oshiriladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Mirziyoyev Sh.M. "Buyuk kelajagimizni mard va olijanob xalqimiz bilan birga quramiz" Toshkent – "O'zbekiston"-2018.
2. Bulatova O.S. Art-pedagogicheskiy podxod v obrazovanii / O. S. Bulatova. - Tyumen : Izd-vo TGU, 2004. - 230 s.
3. Anisimov V. P. Artpedagogika kak sistema psixologicheskogo soprovozhdeniya obrazovatel'nogo protsesssa / V. P. Anisimov // Vestnik Orenburg'skogo gosudarstvennogo universiteta. — 2003. - № 4. - S. 146-148.
4. Ishmuhamedov R., Abduqodirov A., Pardayev A. Ta'limda innovatsion texnologiyalar (ta'lim muassasalari pedagog-o'qituvchilari uchun amaliy tavsiyalar). – T.: "Iste'dod" jamg'armasi, 2008. – 180 b.
5. Yo'ldoshev J.F., Usmonov S.A. Pedagogik texnologiya asoslari: Qo'llanma. —T.: "O'qituvchi", 2004. 104 b.

OLIV TA'LIM MUASSASALARIDA ZOOLOGIYA FANINI O'QITISHDA DIFFERENSIALLASHTIRISH VA INDIYIDUALLASHTIRISH TEXNOLOGIYASIDAN FOYDALANISH

MAMANIYAZOVA XOLIDA RUZIKULOVNA

Navoiy davlat konchilik va texnologiyalar universiteti O'quv uslubi boshqarma
uslubchisi

Annotatsiya. Ushbu maqolada oliy ta'lim muassasalarida Zoologiya fanini o'qitishda foydalaniladigan differensiallashtirish va individuallashtirish texnologiyasi haqidagi ma'lumotlar bayon etilgan.

Kalit so'zlar: gomogen, geterogen, gomogen, konsepsiya, axborot texnologiyalari, ta'lim - tarbiya, reproduktiv, produktiv, o'qitish metodlari.

Аннотация. В данной статье изложены сведения о технологии дифференциации и индивидуализации, используемой при преподавании зоологии в высших учебных заведениях.

Ключевые слова: гомогенный, гетерогенный, гомогенный, понятие, информационные технологии, образование, репродуктивный, продуктивный, методы обучения.

Annotation. This article provides information about the technology of differentiation and individualization used in teaching zoology in higher educational institutions.

Key words: homogeneous, heterogeneous, homogeneous, concept, information technology, education, reproductive, productive, teaching methods.

KIRISH

Ma'lumki, ta'lim jarayoni talabalarning bilim olish, ko'nikma va malakalarni egallash, ularning ilmiy dunyoqarashi, ijodiy izlanishlarini rivojlantirish maqsadiga yo'g'rilgan o'qituvchi va talabalarning o'zaro hamkorligi sanaladi. Boshqacha aytganda, ta'lim mazmunining o'qitish metodlari yordamida o'zlashtirilishiga erishishdir. Jumlaan differensiallashtirish va individuallashtirish texnologiyasi haqida fikr yuritish ekanimiz, dastlab Differensiallashtirish haqida ma'lumot bersak, differensia lotincha («difference») so'zidan olingan bo'lib, u yaxlit narsani turli darajadagi shakl va bo'limlarga ajratish ma'nosini beradi.

Ta'limni differensiallashtirish:

1. O'quvchilarni o'quv jarayoni uchun ahamiyatli bo'lgan xususiyatlariga ko'ra guruhlariga ajratib tashkil etiladigan o'quv jarayonining ma'lum bir shakli;

2. O'quv jarayonini tashkil etish didaktik tizimining bir qismi bo'lib, unda tahsil oluvchilarning har xil darajadagi guruhlarida

maxsus o'qitish jarayoni tashkil etilishini ta'minlaydi.

MUHOKAMA VA NATIJALAR

Differensial ta'lim texnologiyasi o'quv jarayonining muayyan qismining didaktik maqsadini amalga oshirishga imkon beradigan mazmun, vosita, metod va shakllarining majmuasidir.

Bu texnologiyaning asosiy mohiyati o'qitish jarayonini tabaqalashtirish ustuvor jihati bo'lib, unda har bir shaxsning imkoniyati va qobiliyatiga yarasha o'qitish, o'quvchilarni har xil guruhlarda ishlashga o'rgatish sanaladi.

O'qitishning barcha shaklida differensiallashtirish uchraydi, tabaqalashtirish mavjud, shu sababli mazkur texnologiya ta'lim jarayoniga «singib» ketuvchi texnologiya sanaladi.

Mazkur texnologiyaning afzalliklari:

1. O'qituvchi talabalarni egallagan bilimi, o'zlashtirish sur'atini e'tiborga olgan holda yordam berish imkoniyati vujudga keladi.

2. Talabalarning tahsil olish sur'ati va

bilimlarni o'zlashtirish sifati ortadi.

3. Shaxsdamavjud «Men» konsepsiyasining darajasi ortadi, bilimi kuchli talabalarning o'zlarining qobiliyatlarini namoyon qilish, o'lashtirishi past bo'lgan talabalarda bilish quvonchiga ega bo'lishiga olib keladi.

4. Talabalarining tahsil olishga bo'lgan qiziqishi, ehtiyoji ortadi.

5. Talabalarining har xil tabaqadagi (gomogen, geterogen) kichik guruhlarda ishlashiga imkon yaratiladi.

Biologiya o'qituvchisi o'qitishni differensiallashtirish uchun muayyan

bir mavzu bo'yicha uch xil darajadagi:

A — ijodiy, B — izlanish, C — reproduktiv xarakterdagi o'quv topshiriqlarini tuzadi.

Bu o'quv topshiriqlarda ikkita yo'nalish nazarda tutiladi:

1. Talabalarining muayyan darajadagi bilim, ko'nikma va malakalarni egallashi;

2. Talabalarining tahsil olishdagi mustaqilligini ta'minlash;

O'qituvchi A, B, C variantdagi o'quv topshiriqlarini tuzishda izchillikka amal qilishi kerak.

A — variantdagi o'quv topshiriqlari o'rtacha o'zlashtiradigan talabalarga mo'ljallangan bo'lib, u talabalarining DTS bilan me'yorlangan bilim va ko'nikmalarni egallashlarini ta'minlaydi. Shuning uchun ushbu o'quv topshiriqlarni bajarish bo'yicha ko'rsatmalarda e'tiborni nimalarga qaratish kerakligi, qanday xulosa chiqarish yo'llari aniq belgilab qo'yilishi lozim.

B — variantdagi o'quv topshiriqlarini tuzishda o'qituvchi talabalarining o'quv va aqliy faoliyat usullaridan foydalanishini nazarda tutgan holda, DTS bilan me'yorlangan bilim va ko'nikmalarni egallashdan tashqari shaxsning mustaqil fikr yuritish ko'nikmalarini rivojlantirish maqsadida muammoli va mantiqiy xarakterdagi topshiriqlarni kiritadi.

C — variantdagi o'quv topshiriqlari talabalarining avval o'zlashtirgan bilim va ko'nikmalarini yangi vaziyatlarda qo'llab, yangi bilimlarni egallashlariga imkon yaratadi.

Talabalar mavzu bo'yicha berilgan o'quv materiallarini mustaqil o'zlashtiradilar. Shuningdek, talabalarining mustaqil va ijodiy fikr yuritish ko'nikmalarini rivojlantirilishiga zamin tayyorlaydi.

O'qitishni demokratizatsiyalashtirish talablariga muvofiq talabalarga o'quv topshiriqlarini tanlash huquqi beriladi. Shu tariqa har bir talabaning o'z imkoniyati va qobiliyatiga yarasha rivojlantirish imkoniyati yaratiladi.

Mazkur texnologiyada bilimlarni nazorat qilish va baholash individual tarzda bajarilgan o'quv topshiriqlariga muvofiq amalga oshiriladi.

Shuni qayd etish kerakki, tabaqalashtirilgan yondashuvda, o'quv topshiriqlarini tuzishda talabalarining o'zlashtirishi lozim bo'lgan o'quv materialni asos qilib olinadi. Buning uchun o'qituvchi biologiyadan DTS ning mazmuni bilan yaqindan tanishishi, talabalarining o'zlashtirishi lozim bo'lgan bilim va ko'nikmalarga qo'yiladigan minimum va maksimum talablarni yaxshi bilishi lozim.

Talabalarining mavzu bo'yicha o'zlashtirishi lozim bo'lgan bilimlar "V" ko'nikmalar asos bo'lib, qisman izlanishli va ijodiy topshiriqlar bilimlarni rivojlantirish, chuqurlashtirish va mustahkamlashga xizmat qiladi, ya'ni o'qitish jarayonini har bir qatnashchisi uchun qiziqarli va foydali bo'lishi, shaxsning rivojlanishiga imkon yaratadi.

Zoologiyani o'qitishda tabaqalashtirilgan yondashuvni amalga oshirish uchun o'qituvchi:

1. O'quv fani bo'yicha o'quv materiallarini qism (blok)larga ajratishi, har bir qism bo'yicha talabalar o'zlashtirishi lozim bo'lgan o'quv materialining minimum va maksimum hajmi, talabalarining bilim va ko'nikmalarga qo'yiladigan minimum va maksimum talablarni yaxshi bilishi lozim;

2. Muayyan mavzular bo'yicha qiyinchiligi turli darajadagi o'quv topshiriqlarini tuzishi;

3. Talabalarining har xil darajadagi kichik guruhlarda ishlashini tashkil etish va boshqarish ko'nikmalarini egallagan bo'lishi

lozim. Differensiallashtirilgan ta'limda har bir talabaning shaxsiy xususiyatlari, qobiliyatlari, qiziqishlari, ehtiyojlari hisobga olinadi. Shu sababli o'qitishni differensiallashtirish individuallashtirilgan ta'limni taqozo etadi.

Individuallashtirilgan ta'lim — o'qitish shakli, o'qitish jarayonini tashkil etishning modeli bo'lib, u quyidagi xususiyatlari bilan xarakterlanadi:

1. O'qituvchi har bir talaba bilan individual ishlaydi;

2. Har bir talabala o'zining shaxsiy xususiyatlari, qobiliyatlari, qiziqishlari, ehtiyojlariga mos holda tuzilgan o'quv topshiriqlarini bajaradi, ya'ni o'qitish vositalari (darslik, ko'rgazmali va didaktik materiallar, kompyuter) bilan yakka tartibda ishlaydi.

Individual ta'limning asosiy afzalligi, talabalarining o'quv faoliyatini tashkil etish, ta'lim mazmuni, vositalari va metodlarini tanlashda ularning shaxsiy xususiyatlari va sur'ati hisobga olinganligi sababli mazkur jarayonni jadallashtirish, ularning o'quv topshiriqlarini bajarishda mo'ljalni to'g'ri olishi va tezroq moslashishi, o'z imkoniyatlari darajasida bilim va ko'nikmalarni egallashlariga imkon yaratish hisoblanadi.

O'qituvchi talabalar bilan individual ishlaganda ularning har bir harakati, bilimlarni o'zlashtirish borasida qo'ygan har bir qadami, o'quv faoliyatidagi yutuq, kamchiliklar va yetishmovchiliklarni aniqlash, ularga barham berish choralari qo'llash, yutuqlar uchun rag'batlantirish imkoniyatiga ega bo'ladi. Bu talabalarni doimo o'zgarib turadigan o'qitish jarayoniga moslashishi, pirovard natijada o'z imkoniyatlari darajasida o'quv materialini kam vaqt sarflab o'zlashtirishi, o'ziga qulay metod va uslublardan foydalanib ko'zlangan maqsadga erishishiga yordam beradi. O'qitishni individuallashtirish texnologiyasi individual yondashishni talab etadi.

Individual yondashuv — metodikaning tamoyillaridan biri bo'lib, unda o'qituvchi talabalarining shaxsiy xususiyatlari, qiziqishlari, ehtiyojlarini hisobga olgan holda, individual

model asosida o'quv faoliyatini tashkil etadi va ular bilan muloqotda yuksak madaniyatni namoyon qiladi, hamkorlikka kirishadi. Darsda vujudga kelgan qulay psixologik-pedagogik muhit hamma talabalarining, shu jumladan, har bir talabaning o'z imkoniyati darajasida rivojlanishiga asos bo'ladi. O'qitishni individuallashtirish texnologiyasining quyidagi xususiyatlari mavjud:

1. O'qituvchi talabalarining o'quv faoliyatini tashkil etish, o'qitish mazmuni, vositalari, metodlari va uslublarini tanlashda ularning shaxsiy xususiyatlari, qiziqishlari, ehtiyojlarini hisobga olishi;

2. Individual o'qitishni tashkil etishning o'quv-metodik, pedagogikpsixologik, tashkiliy va boshqarish yo'llarini belgilashi lozim.

Shunday qilib, o'qitishni individuallashtirish texnologiyasi deyilganda, o'qitishning individual shakli va yondashuvi ustuvor bo'ladigan texnologiya tushuniladi. Mazkur texnologiya yaxlit pedagogik jarayonga singib ketuvchi texnologiya bo'lib, uning ustuvorligi talabalarga shaxsiy xususiyatlari, qiziqishlari, ehtiyojlarini hisobga olgan holda individual yondashuv sanaladi.

Zoologiyani o'qitishda individuallashtirish texnologiyasidan dars, darsdan va sinfdan tashqari ishlar, ekskursiyalarda foydalanish tavsiya etiladi. O'qitish samaradorligi talabalarining darsdan tashqari ishlarini talab darajasida tashkil etilishiga bog'liq.

Talabalarining darsdan tashqari ishlari mavzular bo'yicha uy vazifalarini bajarish, muayyan mavzular bo'yicha kuzatish va tajriba o'tkazish, qo'shimcha o'quv adabiyotlari ustida mustaqil ishlash kabilarni o'z ichiga oladi.

Talabalarining fan asoslarini chuqur va mustahkam o'zlashtirishlariga erishish, qo'shimcha o'quv adabiyotlari, ko'rgazmali vositalar yordamida mustaqil ishlarini tashkil etish, belgilangan mavzular bo'yicha kuzatish va tajribalar o'tkazish, o'quvchilarning qiziqishlari va bilimlarni o'zlashtirishga bo'lgan ehtiyojlarini hisobga olgan holda tabaqallashtirilgan ta'limni tashkil etish, ularning ijodiy qobiliyatlari,

mustaqil va mantiqiy fikrlashini rivojlantirish, ilmiy dunyoqarashini kengaytirish, kasbga yo'llash, o'qishni unumli jismoniy va aqliy mehnat bilan uzviy

bog'lash maqsadida umumiy biologiyadan sinfdan tashqari mashg'ulotlar o'tkaziladi.

XULOSA

Zoologiya fanini o'qitishning samaradorligi dars, darsdan va sinfdan tashqari ishlar, ekskursiyalar, ular o'rtasidagi mantiqiy bog'lanishlar, talabalarning qiziqishlari va ehtiyojlarini e'tiborga olgan holda tashkil etilishiga bog'liq bo'ladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

- 1.Ibodova Mahfuza Namozovna CONCEPTUAL FRAMEWORK FOR THE USE OF INTEGRATIVE TECHNOLOGIES FOR TEACHING BIOLOGICAL SCIENCES IN ACADEMIC LYCEUMS European Journal of Research and Reflection in Educational Sciences Vol. 11 No. 4, 2023 ISSN 2056-5852
- 2.Ibodova Mahfuza Namozovna "IMPROVING THE METHODOLOGY OF USING ELECTRONIC EDUCATIONAL RESOURCES IN IMPROVING THE EFFECTIVENESS OF TEACHING THE SUBJECT "ZOOLOGY" IN PEDAGOGICAL HIGHER EDUCATIONAL INSTITUTIONS." Open Access Repository 4.3 (2023): 21-25.
- 3.Ibodova, Mahfuza Namozovna. "AKADEMIK LITSEYLARDA BIOLOGIYA FANINI OQITISHNING INTERFAOL VA MUAMMOLI IZLANISH METODLARIDAN FOYDALANISH TEXNOLOGIYASI." Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences 3.4-2 (2023): 125-131.
- 4.Ibodova Mahfuza Namozovna "BIOLOGIYANI OQITISHNING INTERFAOL VA MUAMMOLI IZLANISH METODLARI." PEDAGOGS jurnali 11.2 (2022): 12-21.
- 5.Ibodova Mahfuza Namozovna "Effectiveness of independent work in the educational process." ACADEMICIA: An International Multidisciplinary Research Journal 11.10 (2021): 322-326.
- 6.Ibodova Mahfuza Namozovna "A FORMING THE BASIC COMPETENCIES OF PUPILS BY USING OF SELF-STUDY ASSIGNMENTS." ПЕДАГОГИКА И ПСИХОЛОГИЯ В ИНФОРМАЦИОННОМ (2018):
- 7.J.O.Tolipova "Biologiyani o'qitishda innovatsion texnologiyalar" Pedagogika oliy o'quv yurti talabalari uchun darslik. Toshkent - "Cho'lpon" – 2011 y.
8. Ibodova Mahfuza Namozovna BIOLOGIYA FANINI O'QITISHDA INTEGRATIV-BINAR MASHG'ULOTLARINI TASHKIL ETISH TEXNOLOGIYASI Innovative, educational, natural and social sciences (E)ISSN:2181-1784 www.oriens.uz SJIF 2023 = 6.131 / ASI Factor = 1.7 3(11), November, 2023 417

AMALIY BEZAK SAN'ATI MUTAXASSISLARIGA KOMPYUTERDA LOYIHALASHNI O'RGATISH MUAMMOLARI

GULYAMOV KOMILJON MAXMUDOVICH

Kamoliddin Behzod nomidagi Milliy rassomlik va dizayn instituti, "Amaliy bezak san'ati" kafedrası dotsenti, pedagogika fanlari doktori (DSc)

Annotatsiya. Maqolada amaliy bezak san'ati mutaxassislariga kompyuterda loyihalashni o'rgatish muammolari haqida so'z boradi. Muallif tomonidan badiiy loyihalash jarayonida an'anaviy qo'lda chizishning o'rnini asoslanib, ob'ektni kompyuterda tasvirlashdan oldingi loyihaviy-grafik ishlarning ahamiyati ochib berilgan. Shuningdek, talabalarni kasbiy tayyorlashning maxsus integratsiyalashgan usullari hamda dizayn va amaliy bezak san'atini o'qitish metodlari taklif etilgan.

Kalit so'zlar: amaliy bezak san'ati, loyihalash grafikasi, kompyuter grafikasi, kasbiy faoliyat, dizayn, badiiy.

Аннотация. В статье говорится о проблемах обучения компьютерному дизайну специалистов декоративно-прикладного искусства. Опираясь на роль традиционного ручного рисунка в процессе художественного проектирования, автор раскрывает значение проектно-графической работы перед изображением объекта на компьютере. Также предлагаются специальные комплексные методы профессиональной подготовки студентов и методы обучения дизайну и декоративно-прикладному искусству.

Ключевые слова: декоративно-прикладное искусство, проектная графика, компьютерная графика, профессиональная деятельность, дизайн, художественный.

Abstract. The article talks about the problems of teaching computer design to experts of applied decorative arts. Based on the role of traditional hand drawing in the process of artistic design, the author revealed the importance of design-graphic work before the object is depicted on the computer. Special integrated methods of professional training of students and methods of teaching design and applied decorative arts are also offered.

Key words: applied decorative arts, design graphics, computer graphics, professional activity, design, artistic.

Zamonaviy jamiyatni axborotlashtirish, unga axborot kommunikatsiya texnologiyalarini joriy etish asosida kasbiy faoliyat tabiatini o'zgarishiga olib keldi. Shu munosabat bilan kasbiy faoliyatning turli yo'nalishlari bo'yicha mutaxassis tayyorlashga yondashuv o'zgardi. Shuni ta'kidlash kerakki, keyingi davrda badiiy faoliyat sohasiga axborot kommunikatsiya texnologiyalarining kirib kelishi hamda interer dizayni, web-dizayn kabi yangi badiiy san'at turlarining paydo bo'lishi bilan bo'lajak tasviriy va amaliy san'at o'qituvchisi kasbiy faoliyatining mavjud tarkibida ba'zi o'zgarishlar yuz berdi. Bu o'zgarishlar oliy

ta'lim tizimida ba'zi yangi talablarni keltirib chiqaradi [9, 95-b.].

Shu ma'noda O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017 yil 30 iyundagi "Respublikada axborot texnologiyalari sohasini rivojlantirish uchun shart-sharoitlarni tubdan yaxshilash chora tadbirlari to'g'risida"gi PF-5099-son, 2019 yil 8 oktyabrdagi «O'zbekiston Respublikasi oliy ta'lim tizimini 2030 yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to'g'risida»gi PF-5847-sonli Farmonlari hamda 2020 yilning 21 aprelida imzolangan «Tasviriy va amaliy san'at sohasi samaradorligini yanada oshirishga doir chora-tadbirlari

to'g'risida»gi PQ-4688-sonli qarorining qabul qilinishi mazkur masalaga alohida e'tibor qaratilayotganidan dalolat beradi.

Qarorda iqtidorli yosh professional san'at namoyondalarining bilim va ko'nikmalarini rivojlantirishga yo'naltirilgan o'qitishning zamonaviy shakl va uslublari, samarali pedagogik texnologiyalar, elektron axborot resurslaridan keng foydalangan holda ta'lim jarayonining yuqori darajada olib borilishini ta'minlash; o'quv jarayoniga zamonaviy pedagogik va axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini keng joriy etishni hisobga olgan holda qayta tayyorlash va malaka oshirish kurslarining o'quv rejalari va dasturlarini tizimli ravishda takomillashtirish kabi muhim vazifalar belgilangan [10].

Jahonda insonni o'rab turgan ob'ekt muhiti faol ravishda kengayib, takomillashib, insonning funksional va estetik ehtiyojlarini ta'minlamoqda. Agar dastlab insonni o'rab turgan buyumlar dunyosini faqat hunarmand yoki xalq ustalari yaratgan bo'lsa, hozirgi vaqtda bu muhitni to'ldirish dizaynning barcha turlari (sanoat, grafik, badiiy dizayn va boshqalar) hamda amaliy bezak san'ati bilan shug'ullanuvchi mutaxassislar tomonidan amalga oshirilmoqda.

Zamonaviy fanlar muhiti juda xilma-xil, ammo ayni paytda bir xilligini ta'kidlash joiz. Sun'iy materiallar ko'payib ketganligi, mahsulot va buyumlarni ishlab chiqarishni kompyuterlashtirish, bir nushada qo'lda individual badiiy mehnat yordamida yaratilgan noyob buyumlarni tayyorlash zaruratini keltirib chiqaradi. Bundan tashqari, ushbu ob'ekt va mahsulotlar ko'p funksiyali bo'lib, faqat intererni bezatish uchun mo'ljallangan. Shu bilan birga, funksional narsalar ham chiroyli va estetik jihatdan yoqimli bo'lishi kerak. "Hozirgi vaqtda dizayn va amaliy bezak san'atning moddiy muhitdagi ob'ektlarning mukammal estetik va

amaliy xususiyatlarini yaratishga qaratilgan sohalariga katta qiziqish mavjud" [1, 42-b.]. Shu nuqtai nazardan, moddiy madaniyatning sifat jihatidan yangi hodisasi sifatida amaliy bezak san'ati va dizaynning o'zaro kirib borishini ta'kidlash joiz. Xususan, faoliyat doirasidagi tushunchalarning rivojlanishini tartibga soluvchi bezak san'ati rassomi – dizayner keng sahnaga chiqdi.

Binobarin, amaliy bezak san'ati dizayner va rassomlarini tayyorlashga qo'yiladigan talablar tubdan o'zgarib bormoqda. N.A.Kovesnikova shunday ta'kidlaydi: "San'atga ixtisoslashgan universitetlarda talabalarni tayyorlash endi kasbda sodir bo'layotgan o'zgarishlar dinamikasiga mos kelmaydi: dizaynerlar tizimni loyihalash usullarini o'zlashtirishlari bilanoq, moslashuvchan ishlab chiqarish majmualari noyob mahsulotlar ishlab chiqarish bo'yicha tajribalarni boshlab yubordilar" [2, 152 b.].

Shubhasiz, amaliy bezak san'ati dizayner va rassomi ijodining maqsad va vazifalari turli bo'lib, birinchi navbatda, insonning muayyan ehtiyojlarini qondirishga qaratilgan faoliyatning o'ziga xos xususiyatlarida ifodalanadi. Ob'ektni loyihalashning maqsadi estetik jozibador qulay, oqilona, tejamkor shaklni izlab topishdan iborat. Amaliy bezak san'atida asosiy maqsad narsaning estetik qiymati bo'lib, u ko'p hollarda dizayn ob'ekti kabi o'ziga xos funksiyaga ega, ammo bu narsadan foydalanish sohasi unchalik ahamiyatli hisoblanmaydi. Ikkinchidan, narsaning moddiylashuv jarayoni ham o'zgarishlarni keltirib chiqaradi, bu loyihalash faoliyatida yo'qolib ketadi, individuallikni yashiradi va rassomning o'z ishi natijasidan qoniqmaslik darajasini oshiradi. Amaliy bezak san'ati ob'ekt va buyumlari, loyihaning shakllanishidan to materialdagi qayta ishlashning yakuniy bosqichiga qadar faqat bitta shaxs – usta rassom tomonidan amalga oshiriladi.

Shu bilan birga, foydalilik, kuch va go‘zallik birligida, shuningdek, san’at uchun umumiy mezonlarga erishishda ifodalangan predmetli-makon muhitni yaratishning umumiy tamoyillariga asoslanib, amaliy bezak san’ati va dizayn xuddi shunday jarayonga va yangi ob’ektni loyihalash mexanizmiga ega. “Loyihalash – bu mahsulotni haqiqiy ishlab chiqarishdan oldingi va uni ramziy shaklda (chizma, maket va modellar, tushuntirish yozuvlari va b.) modellashtiradigan maxsus jarayon” [3, 16 b.]. Ushbu jarayon iste’molchi talabini, iqtisodiy va ergonomik maqsadga muvofiqligini hisobga olgan holda kompozitsion konsepsiyani shakllantirishga, badiiy yechim variantlarini izlashga va turli xil badiiy faoliyat turlarini rivojlantirishga qaratilgan loyihalashdan oldingi tadqiqotlarni o‘z ichiga oladi. “Badiiy loyihalash jarayonida majoziy va texnik jihatdan asosli g‘oya ko‘rinadigan, badiiy jihatdan to‘liq shaklga keltiriladi. U tarkib va mahsulotning funksional maqsadi bilan organik ravishda uyg‘unlashishi va ushbu mahsulot ishlab chiqaradigan shunday muhitni hisobga olish kerakki, bu buyumdan foydalanish mumkin bo‘lsin” [4, 43-b.].

Biroq, raqamli texnologiyalar va umumiy kompyuterlashtirishning faol rivojlanishi munosabati bilan dizayn va amaliy bezak san’atida badiiy loyihalash jarayoni sezilarli o‘zgarishlarga duch kelib, ijodning ushbu turlarini o‘rgatishning o‘rnatilgan an’analarini o‘zgartirmoqda. “Kompyuter ijodkorlikning yetakchi vositalaridan biriga hamda ob’ektlarni yaratishda samarali yordamchiga aylanib ulgurdi. Shuningdek, amaliy bezak san’ati rassomlarini muntazam mexanik ishlardan ozod qilib, ob’ektning eng to‘liq tasvirini beradigan yuqori natijaga erishishga imkon yaratdi” [5, 556-b.].

Shubhasiz, badiiy loyihalash ishlanmalarini ishlab chiqishda kompyuterining turli grafik dasturlaridan foydalanish ishonchli

natijalarga erishishga imkon beradi va badiiy loyihalash jarayonini tezlashtiradi, lekin shu bilan birga, kompyuter muharrirlariga bo‘lgan ishtiyoq qo‘lda chizishga qiziqishni sezilarli darajada kamaytiradi. Bu esa natijada sifatga va grafik taqdimot madaniyatiga ta’sir qilib, professional tasvirlash ko‘nikmalarini yo‘qotishga olib keladi. Talabalar qo‘lda chizishdan, qidiruv eskizlarini bajarishdan qochishga intiladilar. Tasviriy savodxonlikni bilmaslik va ifodali grafik vositalarni o‘zlashtira olmaslik tasviriy materialni sifatsiz taqdim etishda va cheklangan g‘oyalarda namoyon bo‘ladi.

Grafik ko‘nikmalarning yetishmasligi ijodiy g‘oyangizni samarali va aniq namoyish etish qobiliyatini sezilarli darajada pasaytiradi, shuningdek, badiiy didni pasaytiradi va bo‘lajak mutaxassislarning xayoliy va kompozitsion tafakkurini shakllantirishga yordam bermaydi. A.S.Xvorostov shunday ta’kidlaydi: “Natijada, ular rassom sifatida bunday masalada zarur bo‘lgan amaliyotni va shu bilan birga o‘zlarining kasbiy mahoratini yo‘qotadilar. Kompyuterdan ajralganda esa ular o‘zlarini nochor his qiladilar” [6, 337-b.]. Amaliy bezak san’ati dizayner va rassomlarining badiiy loyihalash faoliyatidagi mavjud qarama-qarshiliklar loyihalashni o‘qitishning akademik va innovatsion usullari o‘rtasidagi o‘zaro bog‘liqlik muammosini ularning uyg‘un o‘zaro ta’sirini hisobga olgan holda hal qilishni talab etadi.

Badiiy loyihalash jarayonini rejani shakllantirish, uni asoslash va kelajakdagi ob’ektning yakuniy yechimini tavsiflovchi zarur hujjatlarni (hisob-kitob, eskiz va chizmalar) tayyorlash bo‘yicha birgalikdagi faoliyatni o‘z ichiga olgan texnik va ijodiy tarkibiy qismlarning birligi sifatida e’tirof etish joiz. Kompozitsion konsepsiyaning shakllanishi bo‘lajak dizayn ob’ekti yoki amaliy bezak san’ati uchun kompozitsion yechimni topishga qaratilgan qoralama, qisqa

muddatli naturadan ishlangan ish va etyudlar orqali turli taassurotlarni to'plash orqali sodir bo'ladi.

Aynan qo'lda eskizlar bajarish dizayner va amaliy bezak san'ati rassomining loyihalash g'oyalarini ifodalashning asosiy vositasi bo'lganligini ta'kidlash joiz. Shu bilan birga, qo'lda chizish texnologiyalari "mijozlar bilan muloqot qilish jarayonida qo'shimcha aloqa usuli bo'lib, bu sizning fikringizni mijozga hech qanday uzilishlarsiz taqdim etish, variantlarni taklif qilish, ob'ektning shakli yoki rangini tanlashga xizmat qiladi" [7, b. 24].

Badiiy loyihalashda qo'llaniladigan chizish texnikasi sizga tezda ko'p sonli eskizlarni yaratishga, o'z fikringizni grafik vositalar yordamida ifodalashga, turli hajmlarni o'zgartirishga va birlashtirishga, bir fikrdan ikkinchisiga osongina o'tishga o'rgatadi. Qisqa muddat ichida juda soddalashtirilgan shaklda chizilganda, yangi g'oyalar va original tasvirlar tezda shakllanadi. Loyihalash jarayonida tark etilishi mumkin bo'lgan shaklni batafsil ishlab chiqish uchun vaqt yo'qotilmaydi. Kompyuter dasturlari vositalarining murakkabligi va xilmaxilligi kompozitsion qidiruv imkoniyatlarini kamaytiradi, rassomning fikr erkinligini cheklaydi.

Shu sababli, bo'lajak amaliy bezak san'ati rassom va dizaynerlarga badiiy-loyihalash grafikasini o'rgatishda, shubhasiz, "yuqori grafik savodxonlikka erishish uchun" akademik chizmatasvirning asosiy tamoyillarini yaxshi o'zlashtirgan bo'lishlari muhim ahamiyat kasb etadi. Akademik chizmatasvir fazoviy va plastik san'atning har xil turlarida voqelikni bilish va o'zlashtirishga yordam beradi, badiiy faoliyatda ijodiy ish usullarini egallashga yordam beradi, badiiy did, kasbiy idrok va ijodiy fikrlashni rivojlantiradi, kompozitsion fikrlash qobiliyatini ta'minlaydi, ob'ektlarning

fazoviy tasavvurini shakllantiradi.

Loyihalash grafikasining asosiy maqsadi real ob'ektlarni o'zgartirish orqali badiiy tasvirni yaratish hisoblanadi. Tasvirlarni yaratish real ob'ektlar yoki ularning grafik tasvirlarini idrok etish orqali fikrlash jarayoni natijasida yuzaga keladi. Tasavvurda mavjud bo'lgan tasvirni chizish uchun talaba har qanday shaklni turli pozitsiyalarda tasavvur qilish va uni kerakli burchakdan tasvirlash qobiliyatiga ega bo'lishi kerak. Buning uchun ob'ekt, uning detallari, shakli va dizaynini aniq tasavvur qilish, ya'ni tabiatni bilish kerak. Ob'ektni tahlil qilish, uning dizayni, shakli, fazoviy holati tasvirlangan ob'ektning asosini tashkil etuvchi eng muhim elementlarni aniqlash imkonini beradi. Tasviriy faoliyat jarayonida alohida faktlarni sinchkovlik bilan tanlash va o'rganish asosida o'zgartirish, talqin qilish va stilizasiya orqali keyingi badiiy umumlashtirishni talab qiladigan umumiy tasvir paydo bo'ladi. Tasvirning plastik ifodaliligi va badiiy umumlashtirish orqali dekorativligi dizayn va dekorativ san'atning barcha turlarida original va ishonchli dizayn natijalarining asosini tashkil etadi.

Loyihalash grafikasi asoslarini bilish kompyuter grafikasini o'zlashtirishni osonlashtiradi va "zamonaviy talablarni hisobga olgan holda hisob-kitoblar, chizmalar va grafik tasvirlash yordamida amalga oshirilgan loyihalash jarayonining texnik qismini samaraliroq hal qilish" imkonini beradi [8, 36-b.]. Tekislikda kompozitsion bezak yaratish misolida biz an'anaviy qo'lda chizish texnikasi va kompyuter texnologiyalarining o'zaro bog'liqligini ko'rib chiqamiz. Birinchi bosqichda kompozitsiyaning rejasi tuziladi, qidiruv ishlari olib boriladi, uning asosida reja mavhum shaklga, konkretlikka va uni amalga oshirish tushunchasiga ega bo'ladi. Keyinchalik ifodali grafik vositalarni tanlash, uning rangdagi yechimi topiladi. Qidiruv eskizlarida ishlab chiqilgan loyiha

konsepsiyasi grafik muharrirlarda ikki shaklda ko'rsatilishi mumkin:

– qo'lda chizilgan ornamental elementlar raqamlashtiriladi va kompyuter grafikasi dasturlarida takrorlanadi, tekislikdagi bezak olinadi;

– bezak yaratish to'liq grafik muharrirlarda takrorlanuvchi elementlarni chizish orqali avval ishlab chiqilgan eskiz asosida amalga oshiriladi.

Shunday qilib, loyihalash bo'yicha mashg'ulotlar an'anaviy o'qitish usullari bilan birga muqobil usullar (kompyuter texnologiyalari)ni ham o'z ichiga oladi. An'anaviy qo'lda chizish va kompyuter grafikasining kombinatsiyasi nafaqat zamonaviy reklama, aloqa va ishlab chiqarish texnologiyalari muhitida erkin harakatlanish, balki zamonaviy talablarni hisobga olgan holda turli g'oyalar, loyihalar va ijodiy jarayon natijalarini malakali taqdim etish imkonini beradi. Bu ob'ektlarni yaratish tezligini va bajarishda aniqlikni oshirishga, shuningdek, turli materiallarda loyihalash ob'ektlari va amaliy bezak san'ati texnologiyasining o'ziga xos xususiyatlarini hisobga olish qobiliyatiga yordam beradi.

Dizayn va amaliy bezak san'atida loyihalashni o'qitishning o'ziga xosligi kasbiy tayyorgarlikning maxsus usullarini joriy qilishni talab etadi. Demak, amaliy bezak san'ati dizayner va rassomlarini tayyorlash metodikasi muhandislik-texnikaviy va badiiy ijod doirasida har tomonlama kadrlar tayyorlashga qaratilgan bo'lishi maqsadga muvofiq.

O'qitishning dastlabki bosqichida propedevtik¹ usul eng samarali bo'lib, bir qator maxsus nazariy va amaliy fanlarni

qamrab oladi, u vizual savodxonlik asoslarini, dekorativ rasm chizishni, hayotdan, xotiradan va turli ob'ektlarni tasvirlashning kompozitsion tamoyillarini, tasavvur, turli ifoda vositalarini o'zlashtirishga imkon beradi.

Dizayn va amaliy bezak san'atni o'rgatishda loyihalash usuli yuqori uslubiy ahamiyatga ega bo'lib, u loyihalash holatini tahlil qilishni, taklif etilayotgan mahsulot, material va ishlab chiqarish texnologiyasini, ushbu ob'ektni yaratishning dolzarbligini aniqlashni, farazlarni ilgari surish va moddiylashtirish jarayonida keyingi tekshirish bilan eng ideal loyihalash variantini tanlashni talab qiladi. Birgalikda bu usullarning barchasi o'quv jarayonida asta-sekin murakkablashib, bezakli idrok etishni rivojlantirishga qaratilgan qo'lda va kompyuterda chizish o'rtasidagi oqilona o'zaro ta'sirga asoslangan bo'lishi lozim.

Shunday qilib, jamiyatdagi ijtimoiy-iqtisodiy o'zgarishlarkasbiy ta'limning dizayn sohasiga sezilarli ta'sir ko'rsatdi. Atrofdagi makon bilan uyg'unlashgan holda ob'ekt – moddiy madaniyatning yangi shakllarini yaratish bo'lajak dizayner va amaliy bezak san'ati rassomlarining kasbiy tayyorgarligi sifatiga yangi talablar qo'yadi. Dizayn va amaliy bezak san'atining janr xilma-xilligi talabalar uchun idrok, tasavvur va tafakkurni rivojlantirishga, gumanitar, ijtimoiy-iqtisodiy fanlar bo'yicha nazariy bilim, badiiy ijodiyotda esa amaliy ko'nikmalarga ega bo'lishga qaratilgan maxsus integrasiyalashgan kasbiy tayyorgarlik usullarini joriy qilishni talab etadi.

Bo'lajak amaliy bezak san'ati dizayner va rassomlarining kasbiy-badiiy tayyorgarligi bilim va ijodni birlikda o'z ichiga olgan murakkab jarayon. Dizayn va amaliy bezak san'ati sohasidagi bo'lajak mutaxassislarning kasbiy kompetensiyasini shakllantirish tasviriy savodxonlik, amaliy

¹ Propedevtika – didaktik atama bo'lib, har qanday fanga kirish, ixcham va elementar shaklda tizimli ravishda taqdim etilgan dastlabki kirish kursini anglatadi.

bezak san'atning asosiy qonuniyatlarini bilish, rivojlangan badiiy idrok etish va qo'lda chizish texnikasida ham, zamonaviy grafik muharrirlarda ham predmetli-fazoviy muhit mahsulotlarini loyihalashda amaliy ko'nikmalarni shakllantirishga asoslanishi maqsadga muvofiq.

Shu sababli, bo'lajak amaliy bezak san'ati dizayner va rassomlarini tayyorlash "Reklama va amaliy grafikada loyihalash", "Chizmatasvir" va "Kompyuter grafikasida dizayn" fanlarining o'zaro aloqasi asosida olib borish zarur. Fanlar uzluksizligi va

ular o'rtasidagi chambarchas bog'liqlik talabalarda ijodiy fikrlashni rivojlantirishni, bosqichma-bosqich loyihalash ko'nikmalarini va loyihalash madaniyatini shakllantirishni ta'minlaydi. Ob'ektiv dunyoda ob'ektlarni loyihalash amaliy bezak san'ati dizayner va rassomlarining kasbiy faoliyatini hisobga olgan holda uslubiy tamoyillarga asoslanishi lozim. Bu esa kelajakda dizayn va amaliy bezak san'atiga oid badiiy loyihalash usullarini o'zlashtirishda kerak bo'ladigan asosiy tamoyillarni taqdim etadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Быстрова Т. Ю. Вещь. Форма. Стиль: введение в философию дизайна. Екатеринбург: Изд-во Уральского ун-та, 2001. – 288 с.
2. Ковешникова Н. А. Актуальные проблемы дизайн-образования в контексте современной теории и практики дизайна // Вестник Тамбовского ун-та. 2011. С. 151–155.
3. Максяшин А.С. Теория и методология проектирования художественных изделий: учеб. пособие. Екатеринбург: Изд-во Рос. гос. проф.-пед. ун-та, 2015. – 124 с.
4. Соколов М.В. Профессиональная подготовка художника декоративного искусства на основе активизации проектной деятельности // Педагогическое образование в России. 2015. № 11. С. 43–46.
5. Кобер О. И., Токмаков А. А. Компьютерная и ручная графика в архитектурном проектировании: проблемы взаимодействия // Университетский комплекс как региональный центр образования, науки и культуры. Оренбург, 2016. С. 556–560.
6. Хворостов А. С. Специфика рисунка в декоративно-прикладном искусстве / Ученые записки Орловского гос. ун-та. 2009. № 1. С. 336–339.
7. Ткаченко Е. В., Кожуховская С. М. Дизайн-образование: теория, практика, траектории развития: учеб. пособие. Екатеринбург: Аква-Пресс, 2004. – 240 с.
8. Миронов Д. Компьютерная графика в дизайне: учеб. пособие. СПб., 2008. – 560 с.
9. Gulyamov K.M., Ikramov M.H. Development of artistic and creative abilities of future teachers of fine arts through computer graphics // JournalINX-A Multidisciplinary Peer Reviewed Journal ISSN No: 2581– 4230 VOLUME 7, ISSUE 6, June. 2021. – P. 95– 99.
10. www.lex.uz – O'zbekiston Respublikasi Qonun hujjatlari ma'lumotlari milliy bazasi.

“TARBIYA” FANI O‘QITUVCHILARINING IJTIMOIIY KOMPETENSIYALARINI RIVOJLANTIRISHNING O‘ZIGA XOS SIFATLARI

Z.T.NAZAROVA

SamDU Kattaqurg‘on filiali Maktabgacha va boshlang‘ich ta‘lim, sport kafedrası
dotsenti

Annotatsiya. Maqolada malaka oshirish tizimida “Tarbiya” fani o‘qituvchilarining ijtimoiy kompetensiyalarini rivojlantirishning o‘ziga xos sifatlarini rivojlantirish hamda bugungi kunda mamlakatimizda pedagog xodimlar malakasini oshirishning shakllari va faoliyati haqida ma‘lumotlar berilgan.

Kalit so‘zlar: ijtimoiy kompetensiya, kasbiy va shaxsiy sifatlar, malaka oshirish tizimi va shakllari, ijtimoiy ko‘nikma, kasbiy tafakkur, komponent

Annotatsiya. В статье представлена информация о развитии особенностей развития социальных компетенций преподавателей специальности "Воспитание" в системе подготовки кадров, а также о формах и мероприятиях подготовки педагогов в нашей стране сегодня

Ключевые слова: социальная компетентность, профессионально-личностные качества, система и форма квалификации, социальные навыки, профессиональное мышление, компонент..

Abstrakt. The article provides information on the development of specific qualities of the development of social competences of teachers of "Upbringing" in the training system, as well as the forms and activities of the training of pedagogues in our country today.

Key words: social competence, professional and personal qualities, qualification system and form, social skills, professional thinking, component.

Bugungi kunda uzluksiz ta‘limda malaka oshirishning amaliy-texnologik tizimi davlatimiz, hukumatimiz va tegishli vazirliklarning bir qator qonun, farmon va qarorlari bilan tartibga solinadi.

O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “O‘zbekiston Respublikasi oliy ta‘lim tizimini 2030 yilgacha rivojlantirish Konsepsiyasini tasdiqlash to‘g‘risida”gi 2019 yil 8 oktyabrdagi PF-5847-son Farmoni, O‘zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi Senati Kengashining “O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti tomonidan ilgari surilgan beshta muhim tashabbusni amaliyotga joriy etish samaradorligini oshirish to‘g‘risida”gi 2020 yil 25 martdagi Qarori, O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2017 yil 6 apreldgi “Umumiy o‘rta va o‘rta maxsus, kasb-hunar ta‘limining davlat ta‘lim standartlarini tasdiqlash to‘g‘risida”gi 187-sonli Qarori, O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2017

yil 28 dekabrda “Pedagog xodimlarni qayta tayyorlash va ularning malakasini oshirishni tashkil etish chora-tadbirlari to‘g‘risida” gi 1026-sonli qarori, O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2019 yil 31 dekabrda “Uzluksiz ma‘naviy tarbiya konsepsiyasini tasdiqlash va uni amalga oshirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi 1059-son Qarorlari asosida o‘qituvchilarning malakasini oshirish tizimi tartibga solingan.

O‘quv-tarbiya jarayonini malakaviy talablarga muvofiq yuqori ilmiy-metodik darajada ta‘minlash, ilg‘or pedagogik va axborot texnologiyalari, shuningdek, o‘qitishning interaktiv usullari bo‘yicha kasbiy va pedagogik mahoratni doimiy ravishda rivojlantirishga ko‘maklashish uchun zarur bo‘lgan kasbiy bilim va ko‘nikmalarni muntazam ravishda yangilab borish, o‘quv-tarbiya jarayonini tashkil etishning yangi tamoyillari va zamonaviy usullari, malaka

talablari, normativ-huquqiy hujjatlar bilan tanishtirib borish - pedagog xodimlarni qayta tayyorlash va ularning malakasini oshirish kurslarining maqsadi hisoblanadi.

O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2017 yil 28 dekabrda "Pedagog xodimlarni qayta tayyorlash va ularning malakasini oshirishni tashkil etish chora-tadbirlari to'g'risida" gi 1026-sonli qarori bilan tasdiqlangan "Maktabgacha, umumiy o'rta va maktabdan tashqari ta'lim muassasalarining pedagog xodimlarini qayta tayyorlash va ularning malakasini oshirish to'g'risida Nizom" ning 2-bobida "Qayta tayyorlash va malaka oshirish kurslarining asosiy vazifalari" belgilangan. Unda quyidagi vazifalar:

- pedagog xodimlarning kasbiy bilimi, ko'nikmasi va mahoratini uzluksiz yangilab borish, zamonaviy talablarga muvofiq ta'lim sifatini ta'minlash uchun zarur darajada kasbiy tayyorgarlikni oshirish;

- mustaqil fikrlash ko'nikmalarini singdirish, pedagogik nufuz va kompetentlikni rivojlantirish;

- o'z pedagogik faoliyatida zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanish, pedagogning shaxsiy va kasbiy axborot maydonini yaratish ko'nikmalarini shakllantirish;

- ilmiy-pedagogik ijodkorlik metodologiyasi hamda pedagogika fani va sohasini rivojlantirishning asosiy yo'nalishlari bo'yicha bilimlarni singdirish;

- o'quv-tarbiyaviy va ma'naviy-axloqiy ishlarni amalga oshirishda ilg'or ta'lim-tarbiya texnologiyalari va jahon tajribasidan foydalanish ko'nikmalarini mustahkamlash;

- pedagog xodimlarni qayta tayyorlash va ularning malakasini oshirish mazmunini takomillashtirish bo'yicha ilmiy-tadqiqot hamda o'quv-metodik ishlarni olib borish ko'nikmalarini shakllantirish;

- qayta tayyorlash va malaka oshirish kurslarining to'g'ridan-to'g'ri shakllarini amaliyotga joriy etish;

- pedagog xodimlar tomonidan zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalari va xorijiy tillarni o'zlashtirish uchun qo'shimcha shart-sharoitlar yaratish;

oliy ta'lim muassasalari kafedralarining maktabgacha, umumiy o'rta va maktabdan tashqari ta'lim muassasalari bilan o'zaro integratsiyasini ta'minlash, pedagog xodimlarni qayta tayyorlash va ularning malakasini oshirish tizimini yanada rivojlantirish va modernizatsiya qilish belgilangan.

Ma'lumki, bugungi kunda mamlakatimizda pedagog xodimlar malakasini oshirishning quyidagi shakllari qo'llanilmolda:

- ishlab chiqarishdan ajralgan holda oylik kurslar;

- ishlab chitsarishdan ajralmagan holda yillik kurslar;

- kunduzgi, sirtqi kurslar;

- qisqa muddatli kurslar;

- eksternat;

- shaxsiy reja asosida malaka oshirish;

- muammoviy (maqsadli) kurslar;

- ishlab chiqarishdan ajralgan holda shaxsiy reja asosida kurs mashg'ulotlariga qatnashish yo'li bilan malakasini oshirish (ijodiy ishlaydigan pedagoglar uchun);

- ijodkor pedagoglar (yoki ijodiy ishlovchi ilg'or o'qituvchi) ish faoliyati asosida o'qituvchilar stajirovkasi;

- telekurs;

- internet orqali tashkil etiladigan kurslar;

- masofadan turib o'qitiladigan kurslar.

Pedagog xodimlarni qayta tayyorlash va ularning malakasini oshirish jarayonida "Tarbiya" fani o'qituvchilarining ijtimoiy kompetensiyalarini rivojlantirish albatta o'ziga xos jarayon sifatida bir qator tashkiliy tadbirlarni ham o'zi ichiga oladi. Bunda malaka oshirish dasturida belgilangan darslardan tashqari qator tadbirlarni amalga oshirish orqali o'qituvchi shaxsida quyidagi komponentlarni muntazam oshirib borishga e'tibor qaratish kerak bo'ladi.

"Tarbiya" fanining bugungi mazmun va yo'nalishlari O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoev raisligida 2020

**MALAKA OSHIRISH JARAYONIDA “TARBIYA” FANI
O‘QITUVCHILARINING IJTIMOIIY KOMPETENSIYALARINI
RIVOJLANTIRISH TIZIMI
(UZLUKSIZ MA’NAVIY TARBIYA KONSEPSIYASI ASOSIDA)**

- qarorlarni mustaqil qabul qila olish, liderlik sifatlarini rivojlantirish, aniq bir vazifalarni bajarishda guruhga rahbarlik qilish, obro‘ga ega bo‘lish, qabul qilingan qarorlar bo‘yicha mas’uliyatni olish, talabchanlik, ziddiyatli vaziyatlarni to‘g‘ri bartaraf qilish, qat’iyat va o‘z fikrini himoya qila olish;

- tashkilotchilik hamda intiluvchanlik, strategik maqsadlarni to‘g‘ri shakllantirish va ularga erishish, g‘ayratli bo‘lish, tashqi ta’sirlar bilan kurasha olishlik, shuningdek o‘zining va qo‘l ostidagilarning faoliyatini oqilona rejalashtira olishlik, intizomlik, joriy vazifalarni bajarishga nisbatan mantiqiy va amaliy yondoshish salohiyati;

- kommunikabellik sifatlarini shakllantirish, xususan jamoada o‘rnatilgan qadriyatlarga hurmat bilan qarash, xushmuomala, do‘stona munosabatda bo‘lish, xodimlarga nisbatan kek saqlamaslik qobiliyati, ijtimoiy intellektni shakllantirish, kishilar ruhiyati bilish, ijtimoiy me‘yorlarni bilish va to‘g‘ri qo‘llay olish;

- verbal intellektga ega bo‘lishlik, xususan turli verbal ma’lumotlar o‘rtasidagi mantiqiy bog‘liqlikni o‘rnata olishlik, turli sohalar bo‘yicha bilimlarni birgalikda samarali qo‘llay olishlik, taxminan bir xil echimlardan eng to‘g‘risini aniqlash qobiliyati;

- noverbal intellektga ega bo‘lishlik, xususan noverbal matematik ma’lumotlar turiga nisbatan mantiqiy qonuniyatni o‘rnata olishlik, tahlil qilish va istiqbolli ko‘rsatkichlarni aniqlash, murakkab algoritmlarni ishlab chiqish qobiliyatiga, umumiy intellektual rivojlanish salohiyati;

- doimiy o‘qish va o‘rganishga harakat qilish, xususan intellektning egiluvchanligi va faolligi, yangi ma’lumotlarni o‘zlashtirish tezligi, samarasiz stereotiplarni rad qilishlik, turli soha ma’lumotlarini umumlashtirgan holda oqilona foydalan olish, ijodiy qobiliyati;

yilning 23 avgust kuni xalq ta’limi tizimini rivojlantirish, pedagoglarning malakasi va jamiyatdagi nufuzini oshirish, yosh avlod ma’naviyatini yuksaltirish masalalariga bag‘ishlangan videoselektor yig‘ilishida

berilgan topshiriqlar ijrosini ta’minlash yuzasidan Vazirlar Mahkamasining 2020 yil 6-iyuldagi “Umumiy o‘rta ta’lim muassasalarida “Tarbiya” fanini bosqichma-bosqich amaliyotga joriy etish chora-tadbirlari

to'g'risida"gi 422-sonli qarori qabul qilindi. Unda umumiy o'rta ta'lim muassasalari o'quvchilarining yoshi va psixofiziologik xususiyatlarini inobatga olgan holda ularning ongiga umuminsoniy qadriyatlar va yuksak ma'naviyatni yanada chuqur singdirish, ularni vatanparvarlik va insonparvarlik ruhida tarbiyalash, umumiy o'rta ta'lim muassasalaridagi ma'naviy-tarbiyaviy ishlarni yangicha asosda tashkil etish, shuningdek "Odobnoma", "Vatan tuyg'usi", "Milliy g'oya" va "Dunyo dinlari tarixi" kabi fanlarni birlashtirgan holda yagona "Tarbiya" fanini bosqichma-bosqich joriy qilish belgilangan.

Qarorga ko'ra umumiy o'rta ta'lim muassasalarida "Odobnoma", "Vatan tuyg'usi", "Milliy istiqlol g'oyasi va ma'naviyat asoslari" hamda "Dunyo dinlari tarixi" fanlarini birlashtirgan holda yagona "Tarbiya" fani 1 — 9-sinflarda — 2020/2021 o'quv yilidan, 10 — 11-sinflarda esa — 2021/2022 o'quv yilidan boshlab fanlarga ajratilgan umumiy soatlar doirasida bosqichma-bosqich amaliyotga joriy etilishi belgilangan.

Qarorning beshinchi bandida "Tarbiya" fanini kimlar o'tishi mumkinligi belgilab berilgan. "O'zbekiston Respublikasi Oliy va o'rta maxsus ta'lim vazirligi, Vazirlar Mahkamasi huzuridagi Din ishlari bo'yicha qo'mita, Xalq ta'limi vazirligi:

2020 - 2023 yillarda respublika oliy ta'lim muassasalarining «Boshlang'ich ta'lim», «Tarix» (mamlakatlar va mintaqalar bo'yicha), «Tarix o'qitish metodikasi», «Filologiya va tillarni o'qitish: O'zbek tili», «O'zbek tili va adabiyoti», «Milliy g'oya, ma'naviyat asoslari va huquq ta'limi», «Pedagogika va psixologiya», «Dinshunoslik» va Islomshunoslik (Islom tarixi va manbashunosligi)», «Psixologiya (Din sotsiopsixologiyasi)» ta'lim yo'nalishlari bitiruvchilariga umumiy o'rta ta'lim maktablarida «Tarbiya» fanini o'qitish huquqi berilishi yuzasidan zarur choralarni ko'rsin va mazkur ta'lim yo'nalishlari o'quv rejalariga 2020/2021 o'quv yilidan boshlab tegishli o'zgartirishlar kiritsin" deb belgilangan.

O'rta maktabda ta'lim sifatini ta'minlashda o'qituvchilarning malaka oshirish jarayonida ijtimoiy kompetensiyalarini rivojlantirishga oid masalalarni tahlil qilishdan oldin, etakchi olimlarining sifat tushunchasiga nisbatan yondashuvlarini qiyosiy tahlil qilish muhim ahamiyatga ega. Ta'lim sifati deganda ijtimoiy ko'nikma, kasbiy tafakkur va chuqur bilimga egalikning ketma-ketligi va amalda samarali shakllanishini aniqlovchi ta'lim jarayonining kompleks tavsifi tushuniladi. Jumladan, YU.A.Maslova, ta'lim jarayoni sifatini ta'minlovchi uch asosiy jihatni ko'rsatib o'tadi. Birinchidan, bilimlar va ko'nikmalar sifatidagi asosiy xususiyatlar; ikkinchidan, o'quv yurtlari tomonidan taqdim etilayotgan kafolatlar; uchinchidan, OTMning obro'si, nufuzi, o'qituvchilar va ta'lim olayotganlarning kommunikativ layoqati va boshqa xususiyatlar tegishlidir.

Malaka oshirish tizimida "Tarbiya" fani o'qituvchilarini ijtimoiy kompetensiyalari va kasbiy malakasini rivojlantirishning akmeologik xususiyatlari tizim tavsifiga ega bo'lib, aniq davriylikka asoslanadi. Jumladan, birinchi tizimining hosil bo'lishida analizatorlar o'rtasidagi doimiy tabiiy aloqani aks ettiruvchi filogenetik mexanizmlar katta rol o'ynaydi. Ikkinchi tizim barqaror psixik holatlarni o'z ichiga oladi. Uchinchi tizim – akmeologik motivatsiyaga asoslanadigan hamda rahbar shaxsini ijodkor menejer sifatida shakllantiradigan stabilizatsiya tizimidir. To'rtinchi tizim o'z ichiga shunday xususiyatlar, munosabatlar va hatti-harakatlarni oladiki, ularda real shaxslarning ijtimoiy "o'y fikrlari va his-tuyg'ulari" aks ettiriladi. Ular rahbar-kadrlarning ijodkor shaxs sifatida xulq-atvorini belgilab beruvchi akmeologik qarashlar sohibi ekanligini belgilab beradi. Malaka oshirish kursi tinglovchilarining ijtimoiy kompetentligini rivojlantirishda ularning intiluvchanlik va tashkilotchilik, xususan strategik maqsadlarni to'g'ri rivojlantirish va ularga erishish, g'ayratli bo'lish, tashqi ta'sirlar bilan kurasha olishlik, shuningdek, o'z faoliyatini oqilona rejalashtira

olishlik, intizomlik, joriy vazifalarni bajarishga nisbatan mantiqiy va amaliy yondashish kabi ijtimoiy-psixologik va intellektual sifatlarni tarkib toptirishga alohida e'tibor qaratish

lozim. Malaka oshirish jarayonida o'quv-uslubiy materiallarini tayyorlashda ilg'or xorij tajribasini qo'llagan holda tashkil etish talab qilinadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Mirziyoev SH.M. Milliy taraqqiyotyo'limizni qat'iyat bilan davom ettirib, yangi bosqichga ko'taramiz. T.: «O'zbekiston» - 2017. 29-b.
2. Mirziyoev SH.M. Buyuk kelajagimizni mard va oliyjanob xalqimiz bilan birga quramiz. Toshkent.: «O'zbekiston», 2017. – 488 b.
3. Mavlonova R., Rahmonqulova N., Normurodova B. Tarbiyaviy ishlar metodikasi. – T.: Tib-kitob, 2010 y.
4. Ishmuxammedov R., Abduqodirov A., Pardayev A. Tarbiyada innovatsion texnologiyalar. – T.: Fan va texnologiya, 2010 y.
5. O'zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo'yicha harakatlar strategiyasi. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining Farmoni. O'zbekiston Respublikasi qonun xujjatlari to'plami, 2017yil, 6-son, 70-modda.
6. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019 yil 8 oktabr «O'zbekiston Respublikasi Oliy Ta'lim tizimini 2030 yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to'g'risida»gi PF-5847-son Farmoni.
7. Qur'onov M. Mafkura, ta'sirchanlik va uslub: Ma'ruza matni /Ma'sul muharrir: A.Boltaev.-T.: «Ma'naviyat», 2000. – 12 b. 5-bet.

KIMYO FANINI O'QITISHDA XAYOTIY TAJRIBALARNING PEDAGOGIK MAZMUNI

FAYZULLAYEVA CHAROSXON OBIDJON QIZI
Nizomiy nomidagi TDPU o'qituvchisi

Annotatsiya. Kimyo o'qitishda hayotiy tajribalarning integratsiyalashuvi o'quvchilar uchun o'zaro bog'liq va samarali ta'lim muhitini ta'minlaydi. Ushbu maqola kimyo ta'limida real hayotiy tajribalardan foydalanishning pedagogik ahamiyatini o'rganadi, bu tajribalar o'quvchilarning murakkab tushunchalarni tushunishini va eslab qolishini qanday oshirishi mumkinligini tahlil qiladi. Shuningdek, mavhum kimyoviy nazariyalar va o'quvchilarning kundalik hayoti o'rtasidagi tafovutni bartaraf etishda o'qituvchilarning roli va shu tariqa mavzu bilan chuqurroq bog'lanishni ta'minlaydi.

Kalit so'zlar: Tajribali o'rganish, Hayotiy tajribalar, Kimyo ta'limi, Kontekstli ta'lim, Talabalarning faolligi, Kontseptual tushuncha, Tanqidiy fikrlash

Abstract. The integration of life experiences in teaching chemistry provides a coherent and effective learning environment for students. This article explores the pedagogical value of using real-life experiences in chemistry education, analyzing how these experiences can enhance students' understanding and retention of complex concepts. Also, the role of teachers in bridging the gap between abstract chemical theories and students' daily lives, thus providing a deeper connection with the subject.

Keywords: Experiential learning, Life experiences, Chemistry education, Contextual learning, Student engagement, Conceptual understanding, Critical thinking

Абстракт. Интеграция жизненного опыта в преподавании химии обеспечивает последовательную и эффективную среду обучения для учащихся. В этой статье исследуется педагогическая ценность использования реального опыта в обучении химии, анализируется, как этот опыт может улучшить понимание и запоминание учащимися сложных концепций. Кроме того, роль учителей в преодолении разрыва между абстрактными химическими теориями и повседневной жизнью учащихся, обеспечивая тем самым более глубокую связь с предметом.

Ключевые слова: экспериментальное обучение, жизненный опыт, химическое образование, контекстуальное обучение, вовлечение студентов, концептуальное понимание, критическое мышление.

Kirish

Kimyo - bu tabiiy dunyoni va uni boshqaradigan turli jarayonlarni tushunishda hal qiluvchi rol o'ynaydigan fundamental fan. Biroq, ko'plab talabalar uchun kimyo ko'pincha qiyin va mavhum mavzu sifatida qabul qilinadi, bu esa darsga qiziqish va ishtirok etishning etishmasligiga olib keladi. Odatda kimyoviy formulalar, reaksiyalar va nazariy tushunchalarni eslab qolishga urg'u beradigan kimyo o'qitishning an'anaviy usullari ko'pincha mavzu va o'quvchilarning kundalik hayoti o'rtasida mazmunli aloqa o'rnatolmaydi.

So'nggi yillarda ta'limda tajriba asosida o'rganishning ahamiyati tobora ortib bormoqda.

To'g'ridan-to'g'ri tajriba orqali o'rganishni o'z ichiga olgan tajribaviy o'rganish kimyo kabi murakkab fanlarni talabalar uchun yanada qulayroq va qiziqarli qilish uchun kuchli yondashuvni taklif etadi. O'quvchilarning hayotiy tajribalarini kimyo o'qitishga singdirish orqali o'qituvchilar mavhum tushunchalar va amaliy qo'llanmalar o'rtasidagi tafovutni yo'qotib, mavzuni yanada dolzarb va o'zaro bog'lash imkoniyatiga ega bo'ladilar.

Ushbu maqolada kimyo o'qitishda hayotiy tajribalarning pedagogik mazmuni o'rganilib, o'quvchilarning kimyoviy tushunchalarni tushunishlari va ularni saqlab qolishlari uchun hayotiy misollar va kundalik

tajribalardan qanday samarali foydalanish mumkinligiga e'tibor qaratiladi. Kimyo fanining o'quv dasturiga hayotiy tajribalarning integratsiyalashuvi o'quvchilarga qiyin tushunchalarni tushunishga yordam beribgina qolmay, balki ularning kundalik hayotiga taalluqliligini ta'kidlab, mavzuni chuqurroq anglashlariga yordam beradi. Ushbu yondashuv tanqidiy fikrlash, muammolarni hal qilish va umrbod ta'lim ko'nikmalarini rivojlantirishga urg'u beradigan zamonaviy ta'lim maqsadlariga mos keladi.

Kimyo o'qitishga hayotiy tajribalarni kiritish bir qancha yaxshi tasdiqlangan ta'lim nazariyalariga asoslanadi va so'nggi yillarda qiziqish ortib bormoqda. Ushbu adabiyotlarni ko'rib chiqish kimyo ta'limida tajribaviy ta'limdan foydalanishni qo'llab-quvvatlovchi asosiy nazariy asoslarni, shuningdek, uning afzalliklari va muammolarini ta'kidlaydigan empirik tadqiqotlarni o'rganadi.

Devid Kolb tomonidan ishlab chiqilgan tajribaviy ta'lim nazariyasi (ELT) hayotiy tajribalarni ta'limga integratsiyalashuvini qo'llab-quvvatlovchi asosiy nazariy asoslardan biridir. ELT o'rganish tajribani o'zgartirish orqali bilim yaratiladigan jarayon ekanligini ta'kidlaydi. Kolbning fikriga ko'ra, samarali o'rganish to'rt bosqichli tsiklni o'z ichiga oladi: aniq tajriba, reflektiv kuzatish, mavhum kontsepsiya va faol eksperiment. Kimyo ta'limi kontekstida bu o'quvchilar kimyoviy tushunchalarni o'z tajribalari bilan bog'laydigan faoliyat bilan shug'ullanganda ularni yaxshiroq tushunishlari va qo'llashlari mumkinligini anglatadi.

Ta'limning konstruktivistik nazariyalari, xususan, Jan Piaget va Lev Vygotskiy asarlari ta'sirida ham o'qitishda hayotiy tajribalardan foydalanishni qo'llab-quvvatlaydi. Konstruktivizm shuni ko'rsatadiki, o'quvchilar o'zlarining oldingi tajribalari asosida shakllanadigan mavjud tushunchalariga asoslanib, yangi bilimlarni qurishadi. Kimyo ta'limida bu yondashuv o'qituvchilarni yangi tushunchalarni kiritishda o'quvchilarning

oldingi bilim va tajribalarini hisobga olishga undaydi, shu bilan o'quvchilarga mavzu va ularning kundalik hayoti o'rtasida mazmunli aloqalar o'rnatishga yordam beradi.

Kontekstli ta'lim nazariyasi o'rganishni real dunyo tajribasi kontekstida joylashtirish muhimligini ta'kidlaydi. Bu nazariya bilimning real hayotda qanday ishlatilishini aks ettiruvchi kontekstda o'rganilganda samaraliroq o'zlashtirilishi va saqlanishini ta'kidlaydi. Kimyoviy ta'limda kontekstli ta'limga kimyoviy tamoyillarni ovqat pishirish, tozalash yoki atrof-muhitni muhofaza qilish kabi kundalik faoliyat bilan bog'lash orqali erishish mumkin va shu bilan mavzuni o'quvchilar uchun yanada dolzarb va qiziqarli qiladi.

Bir qator tadqiqotlar hayotiy tajribalarni kimyo ta'limiga kiritishning talabalarning faolligi va motivatsiyasiga ijobiy ta'sirini ko'rsatdi. Misol uchun, Hofstein va Lunetta (2004) tomonidan olib borilgan tadqiqot shuni ko'rsatdiki, kundalik hayotlari bilan bog'liq bo'lgan amaliy, so'rovga asoslangan kimyo mashg'ulotlarida qatnashgan talabalar an'anaviy, ma'ruzaga asoslangan o'quvchilarga nisbatan yuqori qiziqish va motivatsiyani namoyish etadilar. ko'rsatma. Ushbu topilma eksperimental va kontekstli o'rganish tamoyillariga mos keladi, bu esa o'quvchilar o'zlari o'rganayotgan narsalarining amaliy qo'llanilishini ko'rishlari mumkin bo'lsa, faolroq bo'lishlarini ko'rsatadi.

Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, kimyo o'qitishda hayotiy tajribalardan foydalanish o'quvchilarning kontseptual tushunchasini oshirishi mumkin. Bunce va Gabel (2002) tomonidan olib borilgan tadqiqot kimyoviy reaksiyalarni tushuntirish uchun pishirish jarayonidan foydalanish kabi kimyoviy tushunchalarni o'rgatish uchun kundalik misollardan foydalanishning ta'sirini o'rgandi. Tadqiqot shuni ko'rsatdiki, ushbu o'zaro bog'liq misollar yordamida o'qitilgan talabalar tushunchalarni chuqurroq tushunishgan va ularni turli kontekstlarda qo'llash qobiliyatiga ega. Bu yangi ma'lumotni mavjud bilimlar bilan

bog'lash chuqurroq o'rganishni osonlashtiradi, degan konstruktiv qarashni qo'llab-quvvatlaydi.

Kimyoviy ta'limga hayotiy tajribalarni kiritishning yana bir muhim foydasi - bu tanqidiy fikrlash va muammolarni hal qilish ko'nikmalarini rivojlantirishdir. Bodner (2003) tomonidan olib borilgan tadqiqot shuni ta'kidladiki, o'quvchilar kimyoni atrof-muhit muammolari yoki sog'liq bilan bog'liq muammolar kabi haqiqiy dunyo muammolari bilan bog'lashga rag'batlantirilsa, ular yuqori darajadagi fikrlash bilan shug'ullanishlari ehtimoli ko'proq. Ushbu yondashuv nafaqat talabalargakimyoningdolzarliligini tushunishga yordam beradi, balki ularni kelajakdagi akademik va kasbiy faoliyatidagi murakkab muammolarni hal qilishga tayyorlaydi.

Metodologiya

Ushbu tadqiqotda kimyo fanini aralash metodlar asosida o'qitishda hayotiy tajribalarning pedagogik mazmuni o'rganiladi. Tadqiqot kimyo ta'limida tajriba asosida o'rganish bo'yicha mavjud adabiyotlarni ko'rib chiqish, shuningdek, ushbu yondashuvning samaradorligi bo'yicha sifat va miqdoriy ma'lumotlarni to'plash uchun kimyo o'qituvchilari va talabalari o'rtasida so'rov o'tkazishni o'z ichiga oldi. Tadqiqot shuningdek, hayotiy tajribalarni kimyo darslariga qanday kiritish mumkinligini ko'rsatish uchun sinfda kuzatishlar va amaliy tadqiqotlarni o'z ichiga oladi.

Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, hayotiy tajribalarni kimyo o'qitishga kiritish talabalarining faolligi va tushunishini sezilarli darajada oshiradi. O'z darslarida hayotiy misollar va ilovalardan foydalanadigan o'qituvchilar o'quvchilarning qiziqishi va ishtirokining yuqori darajasini qayd etadilar. Misol uchun, ovqat pishirish, tozalash yoki hatto nafas olish bilan bog'liq kimyoviy reaksiyalarni tushuntirish o'quvchilarga kimyoning kundalik hayotida ahamiyatini ko'rishga yordam beradi. Bundan tashqari, kimyoviy tushunchalarni o'z tajribalari bilan bog'lashga da'vat etilgan talabalar mavzuni

chuqurroq tushunishlarini namoyish qilib, baholashda yaxshiroq natijalarga erishadilar.

Misollar:

1-tadqiqot: Pazandachilik kimyosi

Kimyoni o'rgatishning eng samarali usullaridan biri pazandachilik kimyosidir. Maillard reaksiyasi, karamelizatsiya va emulsifikatsiya kabi pishirishda ishtirok etadigan kimyoviy jarayonlarni o'rganish orqali talabalar mavhum kimyoviy tushunchalarni tanish va yoqimli faoliyat bilan bog'lashlari mumkin. Ushbu yondashuv nafaqat kimyoni yanada qiziqarli qiladi, balki talabalarga ushbu fanning amaliy qo'llanilishini tushunishga yordam beradi.

2-tadqiqot: Atrof-muhit kimyosi

Yana bir misol, atrof-muhit kimyosini talabalarining o'z jamoalarida ifloslanish va chiqindilar bilan bog'liq tajribalari orqali o'rgatishdir. Ifloslanish bilan bog'liq kimyoviy jarayonlar va uning atrof-muhitga ta'sirini tahlil qilish orqali talabalar global ekologik muammolarni hal qilishda kimyoning ahamiyatini yaxshiroq tushunishlari mumkin. Bu yondashuv, shuningdek, o'quvchilarni atrof-muhitni muhofaza qilishdagi roli haqida tanqidiy fikrlashga undaydi.

Kimyo o'qitishda hayotiy tajribalarning integratsiyalashuvi zamonaviy ta'lim maqsadlariga mos keladi, bunda tanqidiy fikrlash, muammolarni hal qilish va umrbod ta'lim ko'nikmalarini rivojlantirishga urg'u beradi. Kimyoni o'quvchilarning kundalik hayoti bilan bog'lash orqali o'qituvchilar mavzuni yanada dolzarb va qulayroq qilishlari mumkin, bu esa material bilan chuqurroq bog'lanishni ta'minlaydi. Bundan tashqari, ushbu yondashuv nazariy bilimlar va amaliy qo'llash o'rtasidagi tafovutni bartaraf etishga yordam beradi, talabalarni haqiqiy dunyo muammolariga tayyorlaydi.

Xulosa

Kimyo o'qitishga hayotiy tajribalarni kiritish kuchli pedagogik strategiya bo'lib, o'quvchilarning tushunish va faolligini oshiradi. Kimyo fanini kundalik hayotiga moslashtirib,

asosida o'rganish kimyo ta'limining ajralmas qismi bo'lishi kerak, pedagoglar kimyoviy tushunchalarni o'quvchilarning hayotiy tajribasi bilan bog'lash yo'llarini faol ravishda izlaydilar.

1. Kolb, D. A. (1984). *Experiential Learning: Experience as the Source of Learning and Development*. Englewood Cliffs, NJ: Prentice Hall.
2. Piaget, J. (1972). *The Principles of Genetic Epistemology*. London: Routledge & Kegan Paul.
3. Vygotsky, L. S. (1978). *Mind in Society: The Development of Higher Psychological Processes*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
4. Hofstein, A., & Lunetta, V. N. (2004). The Laboratory in Science Education: Foundations for the Twenty-First Century. *Science Education*, 88(1), 28-54.
5. Bunce, D. M., & Gabel, D. L. (2002). Enhancing Chemistry Understanding through Concrete Models and Practical Applications. *Journal of Chemical Education*, 79(11), 1361-1367.
6. Bodner, G. M. (2003). Problem-Solving: The Connection Between the Nature of Chemical Knowledge and the Behavior of the Learner. *Journal of Chemical Education*, 80(3), 329-333.
7. Talanquer, V. (2013). Chemistry Education: Ten Facets to Challenge Our Thinking. *Journal of Chemical Education*, 90(11), 1419-1427.
8. Hofstein, A., & Kind, P. M. (2012). Learning in and from Science Laboratories: Enhancing Students' Meta-Cognition and Argumentation Skills. *Science Education*, 96(5), 863-894.
9. Yager, R. E., & Lutz, M. V. (1995). Meaningful Science Education: Developing Knowledge and Practices. *Journal of Research in Science Teaching*, 32(3), 233-248.

O'QUVCHILARNING MUSTAQIL ISHLASH FAOLIYATINI FAOLLASHTIRISH ZARURATI

QURBONOVA MAFTUNA FAXRIDDINOVNA
Alfraganus universiteti, Pfd (DSc)

Annotatsiya. Ushbu maqolada o'quv-bilish kompetensiyalari, zamonaviy ta'lim tizimida o'quv-bilish kompetensiyalarini rivojlantirish mazmuni, o'quvchilarning mustaqil ishlash faoliyatini faollashtirish zarurati to'g'risida fikr yuritilgan.

Kalit so'zlar: o'quv-bilish kompetensiyalari, mustaqil ishlash faoliyati, PIRLS baholash dasturi, o'qish, tushunish bosqichlari, kreativ fikrlash, "Teskari ta'lim"

O'quvchilarning mustaqil ishlash faoliyatini faollashtirish ta'lim jarayonining muvaffaqiyatli yanada samarali bo'lishiga asos bo'ladi. Bu faqat nafaqat bilimlarni o'zlashtirish, balki o'quvchilarning shaxsiy va professional rivojlanishiga yordam beradi. Zamonaviy ta'lim tizimida bu ko'nikmalarni rivojlantirish alohida e'tiborga loyiqdir. O'quvchilarning mustaqil ishlash faoliyati natijasida o'quv-bilish kompetensiyalari shakllanadi.

O'quv-bilish kompetensiyalarini PIRLS baholash dasturi talablari asosida biz tomonimizdan taklif etilayotgan MIMM strukturasi asosida shakllantirish maqsadga muvofiqdir: M-otivatsiya, I-nforatsiya, M-yetodika, M-uvofiqlashtirish bosqichlari asosida o'quvchilarning bilishga va tushunishga bo'lgan qiziqishlari mustaqil faoliyatga yo'naltiriladi.

O'quv-bilish kompetensiyalarini shakllantirishda asosiy faktor – bu, o'quvchilarning ijodiy izlanishga qo'shilishi, mustaqil ishlash faoliyatini faollashtirish, buning uchun fikrlashni mashq qildiruvchi va rivojlantiruvchi qiziqarli topshiriqlardan foydalanish ma'qul [3]. Masalan, PIRLS baholash dasturida o'qish uchun tavsiya etilgan «Tomdagi gullar» hikoyasi yuzasidan «Kampir nima uchun shaharga, odamlar gavjum joyga ko'chib keldi?», «Hikoyani muallif nima uchun «Tomdagi gullar» deb nomlagan?», «Ko'p qavatli uylarning tomida gul o'stira olasizmi?»,

«Liftga sigir sig'adi deb o'ylaysizmi?» kabi o'quvchilarning bugungi hayotiy faoliyati, kundalik yashash tarzi bilan bog'liq savollar berish asosida o'quv-bilish kompetensiyalari shakllantiriladi. O'quvchilarning bilishga bo'lgan motivatsiyasini oshirish asosida ular mustaqil ishlashga yo'naltiriladi. Bugungi kun o'quvchisiga boshlang'ich sinf o'qituvchisi an'anaviy ta'limdan biroz chekinib, nostandart tartibda ta'lim berishi kerak. Bugungi kun texnika va axborot davri. Raqobatlasha oladigan mustaqil va kreativ fikrlash qobiliyatiga ega o'quvchini tarbiyalash esa zamon talabi. O'quvchiga bir soatlik dars davomida tayyor bilimni emas, o'quvchining o'zi mavjud bilimlari asosida izlanib, o'rganib, tayyorgarlik ko'rib, kerakli faktlar asosida o'z fikrini asoslab berishga o'rgatadigan bilimni berish kerak. Rossiya ta'limida «teskari sinf», «teskari ta'lim» texnologiyasi asosida nostandart ta'lim berish g'oyasi ilgari surilmoqda.

«Teskari ta'lim» o'qitish tizimi – bu pedagogik model bo'lib, unda darslarning odatiy taqdimoti va uy vazifalarini tashkil etish teskari tarzda taqdim etiladi. Amaliy topshiriqlarni bajarish uchun darsda vaqt ajratilgan paytda o'quvchilar uyda qisqa video darslarni tomosha qilishadi. Video ma'ruzalar ko'pincha o'zgaruvchan yondashuvning asosiy tarkibiy qismi sifatida qaraladi. Aralashtirilgan ta'limning zamonaviy texnologiyasining tarkibiy qismlaridan biri sifatida «teskari

ta'lim» modeli dasturiy ta'minotni yoki qo'shimcha o'quv materiallarini o'zlashtirish bo'yicha o'quvchilarning mustaqil ta'lim faoliyatini tashkil etish uchun ishlatiladi. Biroq AKT texnologiyalaridan foydalangan holda mobil o'rganish ham ushbu modelning biri hisoblanadi. Bu degani darsda 45 daqiqa o'qituvchi mavzu tushuntirmaydi, balki oldindan o'tiladigan mavzuni o'quvchilarga uyga vazifa qilib beradi va har bir o'quvchi uyda shu mavzu bo'yicha mustaqil o'rganib, ma'lumotlar to'plab, tushunchalarini yozib keladi. Darsga kelganida esa har bir o'quvchi 5-7 daqiqa o'zining fikrlarini bayon etib, tushunmagan joylarini o'qituvchidan so'raydi. Yangi dars muhokama va savol-javob tarzida o'tkaziladi. O'qituvchi o'quvchilarning fikrlarini eshitib, xulosa qiladi va savollarga javob beradi. Dars yakunida mavzu bo'yicha oxirgi xulosani aytib, o'quvchilarda savol qoldirmaydi va mavzuni yakunlaydi. "Teskari ta'lim" rejimida ishlashda o'quvchining o'zi uchun javobgarlik ulushi ortadi.

"Nima uchun bunday qilish kerak?" degan savol paydo bo'lishi mumkin. O'quvchi 5-7 daqiqa diqqatini bo'lmasdan o'qituvchini tinglashi mumkin. An'anaviy darsda o'quvchi o'qituvchi bugun nima o'rgatarkin, deb passiv kuzatuvchi sifatida darslarda ishtirok etadi. Mustaqil tarzda mavzuni tushunish va o'zlashtirish kerakligini o'quvchi o'ylab ham o'tirmaydi. O'quvchilarda mustaqil ishlash va kreativ fikrlash qobiliyati tobora qotib qolmoqda. Aynan shu qobiliyatlarni shakllantirish uchun ham biz an'anaviylikdan chekinishimiz lozim. "Teskari ta'lim" texnologiyasi asosida darslar tashkil etilsa, o'quvchilarda mustaqil ishlash qobiliyati shakllanadi, mavzu yuzasidan xulosa chiqarish, darsga avvaldan tayyorlanib kelish va kreativ fikrlash qobiliyatini rivojlantirish malakalarini maktab davridan boshlab o'rgatishga erishiladi.

Kouching, MIMM, teskari ta'lim metodlari o'quvchilarda spontan (o'z-o'zidan yuzaga keladigan) muammolarni yechishda tashabbuskorlik yuzaga keltiradi.

Ushbu metodlar o'quvchilarda zamonaviy ijtimoiy ko'nikmalar, ya'ni mustaqil ishlash, mantiqiy va kreativ fikrlash, loyihalash, o'zini-o'zi tahlil qilish, iqtidorini namoyon qilish, olgan bilimlarini hayotda qo'llay olish kabi qobiliyatlarini shakllantiradi.

Boshlang'ich ta'limda o'quvchilarning ichki motivatsiyasini shakllantirishni faqat turli topshiriqlarni yechish davomida amalga oshirish bilan bir qatorda, sinfdoshlari, otionalari muloqoti jarayonida ham amalga oshirish mumkin. Bu holatda o'qituvchiga shunday sharoitni yaratib berish lozimki, bunda nazariy tayyorgarlik, faoliyatni (o'quv-boshqaruv, o'quv-axborot, o'quv-mantiqiy) mustahkamlash negizining ijtimoiy ahamiyati bayon qilinadi. Masalan, ishchan o'yinlarni qo'llash, loyihalarni amalga oshirish

Prognozlashtirish va rejalashtirish: PIRLS baholash dasturi talablari asosida muammoli vaziyatlarning dastlabki tahlili, faoliyat bosqichlari ketma-ketligini aniqlashga, uni amalga oshirish uchun kerakli vositalarni tanlashga, muammolar xususiyatini anglashga, zaruriy o'zgarishlar kiritishga, kutilayotgan natijalarni prognoz qilishga imkon beradi.

Tushunchalarni tabaqalashtirish, ularni klassifikatsiyalash, konkretlashtirish, amaliy qo'llash amalga oshiriladi. Boshlang'ich sinf o'quvchilarining faoliyati «abstraktdan konkretga» va «umumiydan xususiyga» prinsipiga muvofiq tuziladi. PIRLS baholash dasturiga tayyorgarlik ko'rish uchun tavsiya etilgan 4-mashq daftarning ikkinchi qismida berilgan "Ulkan tish siri" axborot matni uchun tavsiya etilgan topshiriqlarda tushunchalarni tabaqalashtirish, ularni klassifikatsiyalash aks etgan.

Yakuniy-refleksiv bosqich: PIRLS baholash dasturi talablari asosida muammoli vaziyatlarni yechish bo'yicha olingan natijalar tahlil qilinadi, korrektirovka o'tkaziladi, xatolar ustida ishlanadi. Asosiy rol o'quvchining o'zini-o'zi rivojlantirishga, o'zini-o'zi o'qitishga tayyorgarligi bo'yicha guvohlik beruvchi o'quvchilarni adekvat o'zini-o'zi baholashga

taalluqlidir.

Uchinchi shart: o'quvchilarni loyihalash faoliyatiga jalb etish. N.B.Krilova ta'kidlaganidek, maktablarning barcha ta'lim muhiti, loyihalash faoliyati davomida o'quvchilarda ta'lim vaziyatlarini yuzaga kelishiga qiziqish uyg'otish lozim [4]. I.D.Chechel loyihalashni bajarishning 6 ta bosqichini ajratib ko'rsatadi [5]. Loyihalash faoliyatida o'quvchilarning mustaqil ishlariga (individual, juftli, guruhli) etibor qaratiladi. "Loyihalash faoliyati" tushunchasining psixologik-pedagogik tahliliga muvofiq, shuni aytish joizki, faoliyatning mazkur turi o'zini-o'zi rivojlantirishga imkon beradi, o'zini-o'zi rivojlantirishning ichki va tashqi mexanizmlari mavjud bo'lib, mustaqil ish jarayonida loyihani amalga oshirishda subyektlarning keyingi o'zaro munosabati rivojlanishni prognoz qilishga imkoniyat beradi. Loyihalash faoliyatida aniq bir vaqt davomiyligida topshiriqlar bajariladi [6]. Loyihani amalga oshirishga asoslangan metodlarga: mustaqil ishlash, ijodiy, o'yinli, axborotli, amaliy-yo'naltirilgan turlarini ajratib ko'rsatish mumkin. PIRLS baholash dasturiga tayyorgarlik ko'rish uchun tavsiya etilgan 6-mashq daftarning ikkinchi qismida "Ozuqa izlab" nomli axborot matn berilgan. Ushbu matn tarkibi axborot-topshiriq-loyihalash-mustaqil amaliy jarayonda qo'llash kabi qismlardan iborat. "Loyihalash faoliyati" da berilgan axborot matni va topshiriqlar fanlararo integratsiyani ta'minlashga hamda o'quvchilarning olgan bilimlarini real hayotda qo'llash imkonini beradi. "Ozuqa izlab" axborot matni o'quvchilarni "Loyihalash faoliyati" ni tashkil etish va amalga oshirish mexanizmi sifatida baholash mumkin.

To'rtinchi shart: mustaqil ish faoliyatida o'quv-bilish kompetensiyalarini PIRLS baholash dasturi talablari asosida shakllantirish va baholash instrumenti sifatida portfoliodan foydalanish hisoblanadi. Mazkur pedagogik shart maktab o'quvchilari yutuqlari natijalarini monitoring qilish, o'quv texnologiyalari va boshlang'ich maktab o'quvchilarining o'quv

yutuqlariga qo'yiladigan talablarni ishlab chiqishda baholovchi hamda umumlashtiruvchi vosita bo'ladi. O'quvchi shaxsiga aniq bir ta'sir ko'rsatishni ta'minlashga, o'zini-o'zi baholashni amalga oshirishga, o'z iqtidorini namoyon etishga, o'zi va sinfdoshlari ishlarini baholay olishga, yutuq va kamchiliklarini, bilish va bilmasliklarini tahlil qilishga qaratilgan.

Portfolio bir tomondan loyihalash faoliyati natijaviyligini aks ettirsa, boshqa tomondan u faoliyatni loyihalashning bir qismi hisoblanadi, ya'ni unda loyiha materiallari aks ettiriladi. O'quvchining individual ta'lim yutuqlari davlat ta'lim standarti talablariga muvofiq portfolioda erishilgandek qayd qilinadi, qaysiki, ta'lim dasturlarini o'zlashtirish darajasini, bilish jarayonlarini rivojlantirish xususiyatlarini, shaxsiy xarakteristikalarini (motivatsiya, o'zini-o'zi baholash), kichik va katta guruhlarda ishlay olish va liderlik qobiliyatini, festival, tanlovlalarda ishtirok etish natijalarini yoritib beradi. Portfolioni to'ldirishda o'qituvchilar, ota-onalar ishtirok etishadi.

Portfolioboshlang'ichsinfo'quvchilarining o'quv-bilish kompetensiyalarini shakllantirish instrumenti hamda yutuqlarini baholashning alternativ metodi hisoblanishi bilan muhim. Portfolioni qo'llashdan ko'zlangan asosiy maqsad, o'quvchilarning olingan natijalarga nisbatan javobgarligini oshirishga, mustaqil ta'limni amalga oshirishda mustaqillikni namoyon etishga imkon beruvchi, o'qitish jarayoniga nisbatan o'zini-o'zi refleksiya qilishni rivojlantirishdan iborat.

Bizningcha, boshlang'ich sinf o'quvchisining portfoliosi quyidagi komponentlarni o'z ichiga oladi:

O'quvchilar to'g'risida umumiy axborot (avtobiografiya, xobbi, to'garaklarga tegishli axborot).

«Bu men!».

«Mening qiziqishlarim, ijodiy ishlarim».

«Mening maqsadlarim (fanlarni yaxshi o'zlashtirish, tanlov, olimpiada kabilarda ishtiroki)».

«Mening foydali ishlarim» (ushbu mavzu

doirasida o'quvchi tomonidan chizilgan suratlar, yozilgan ijodiy ishlar yig'ib boriladi).

«Men o'zim qila olaman».

«Mening portfoliom sirlari» (mustaqil ish faoliyati davomida yechiladigan turli qiziqarli materiallar to'plamini, yozma ish, tekshiruv diktanti va nazorat ishlarini o'z ichiga oladi).

Insonning bilishga qiziqishi tabiiy mayl bo'lib, umri davomida qondirib boriladigan jarayondir. Mazkur ehtiyojni qondirish ta'lim muassasalarida, xususan, dars mashg'ulotlarida, maqsadga muvofiq amalga oshiriladi va kuchaytiriladi.

O'quvchilarda bilishga qiziqishni oshirish uchun o'qituvchi quyidagi metodlardan

foydalangani yaxshi natijalar beradi: barcha o'quvchilar uchun qo'lidan keladigan topshiriqlarni bajarish orqali muvaffaqiyat vaziyatini yaratish, oldingi bilimlarga tayangan holda yangi materialni o'rganish; ishonch va hamkorlik muhitini darsda yaratish orqali ijobiy emotsional kayfiyatni, o'qituvchining yorqin va emotsional nutqini yaratish; o'zi va boshqalar faoliyatini baholash orqali refleksiya, ko'p variantli javoblarni (masalan, «nima uchun qiyin bo'ldi?», «darsda nimani bildingiz va kashfetdingiz?») talab etuvchi savollarni berish bilan faoliyat natijasini baholash; darsning muzikali fragmentlar, o'yinli va musobaqali shakllar orqali o'ziga xos boshlanishi[7].

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Baker, L., Scher, D. (2002). Beginning readers' motivation for reading in relation to parental beliefs and home reading experiences. *Reading Psychology*, 23(4), 239-269 c.
2. Qurbonova M.F. Umumiy o'rta ta'lim maktablari boshlang'ich sinf o'quvchilarining o'quv-bilish kompetensiyalarini shakllantirish ahamiyati // *Xalq ta'limi*. – Toshkent, 2020. 3-maxsus son. – B. 29-33. (13.00.00 №17)
3. Qurbonova M.F. O'quvchilarning o'quv-bilish kompetensiyalarini shakllantirishda kouching metodikasi // *Maktab va hayot*. – Toshkent, 2020. Maxsus son №1, – B. 8-10. (13.00.00 №4)
4. Qurbonova M.F. Mustaqil ishlarni tashkil etish asosida boshlang'ich sinf o'quvchilarining o'quv-bilish kompetensiyalarini shakllantirishga yo'naltirilgan metodlar // *Mug'allim ham yzliksiz bilimlendirio'*. – Nukus, 2021. – B. 112-116. (13.00.00 №20).
5. Qurbonova M.F. Boshlang'ich ta'limda xalqaro dasturlar. O'quv qo'llanma, Chirchiq, Zebo-print. 2023-yil. 113-b.
6. Qurbonova M.F. Boshlang'ich ta'limda zamonaviy yondashuvlar asosida mustaqil ishlarni tashkil etish. *International scientific journal volume 1, Issue 8. Uif-2022: 8.2, Issn: 2181-3337*

UMUMIY O'RTA TA'LIM MAKTABLARI O'QUVCHILARNI KREATIVLIK QOBILIYATLARINI RIVOJLANTIRISH ASOSIDA KASB-HUNARGA YO'NALTIRISH OMILLAR

K.B.MASHARIPOV

T.N.Qori-Niyoziy nomidagi O'zbekiston pedagogika fanlari ilmiy tadqiqot
instituti Qoraqalpog'iston filiali mustaqil izlanuvchisi

Annotatsiya. Maqolada bugungi kunda butun dunyo miqyosida deyarli barcha soha vakillari tomonidan eng ko'p o'rganilayotgan kreativlik tushunchasi va tuzilishi, uning shakllanishi va rivojlanishiga tas'ir ko'rsatuvchi omillar, kreativlikning jamiyat hayotida tutgan o'rnini, ta'lim-tarbiya jarayonida umumiy o'rta ta'lim maktablari o'quvchilarni kreativ fikrlash ko'nikmalarini shakllantirish zaruriyati hamda tashabbuskorlik xususiyatlariga ega bo'lgan barkamol avlodni tarbiyalashdagi ahamiyati haqida so'z yuritiladi.

Kalit so'zlar. Kreativlik, qobiliyat, kasb-hunar, kreativ fikrlash, tafakkur, kreativlikni rivojlantirish,

Аннотация. В статье речь идет о понятии и структуре креативности, который сегодня наиболее широко изучается практически во всем мире представителями всех отраслей, о факторах, влияющих на его формирование и развитие, о роли креативности в жизни общества, о необходимости формирования у учащихся общеобразовательных школ навыков креативного мышления в учебно-воспитательном процессе и его значении для воспитания гармоничного поколения с инициативными особенностями.

Ключевые слова. Креативность, способность, профессия, креативное мышление, развитие, развитие креативности.

Annotation. The article deals with the concept and structure of creativity, which today is the most widely studied practically all over the world by representatives of all branches, the factors influencing its formation and development, the role of creativity in the life of society, the necessity of the formation of creative thinking skills in the educational process of students of general education schools, and its importance for the education of a harmonious generation with initiative features.

Keywords: creativity, ability, profession, creative thinking, reflection, creativity development.

Kreativlik – o'zi nima?. Kreativlik tushunchasining lug'aviy ma'nosi ingliz tilida "create" – yaratish, "creative" yaratuvchi, ijodkor ma'nolarini anglatadi. Jamiyat hayotining qaysi sohasida qo'llanilishiga qarab turli soha vakillari tomonidan turlicha ta'riflar berilganini ko'rishimiz mumkin. Masalan, pedagogik nuqtai nazardan yondashganda, kreativlik pedagogning yangi g'oyalarni ishlab chiqarishga tayyorlikni tavsiflovchi hamda mustaqil omil sifatida iqtidorlikning tarkibiga kiruvchi ijodiy qobiliyati ma'nosini ifodalaydi.

Bugungi kun talabi umumiy o'rta ta'lim maktablarida nafaqat o'qituvchilar balki o'quvchilar ham kreativ fikrlashlari lozim bo'lmoqda. Chunki o'quvchilar dars mashg'ulotlarida, darsdan tashqari mashg'ulotlarda mustaqil fikrlarini bildirishlari,

yangi g'oyalarni ilgari surishlari uchun ularda kreativlik qobiliyatlarini shakllantirish muhim ahamiyat kasb etadi.

Umuman olganda, kreativlik – bu yangi, original g'oyalarni yaratish, fikrlashning nostandart shakli, berilgan muammolarga omadli yechimlar topishdir. Kreativ tafakkur esa revolyusion tafakkur bo'lib, u konstruktiv xarakterni ifodalaydi. Kreativ fikrlashda ta'lim-tarbiya jarayoni muhim ahamiyat kasb etadi. Kreativ fikrlash bugungi kunda yoshlar egallashi kerak bo'lgan muhim ko'nikmadir.[1]

Bugungi kunda ijodkorlik, yaratuvchanlik, yangilik yaratishga qaratilgan faoliyat kreativ faoliyat deb tushuniladi. Kreativ shaxs esa, o'zining fikrlashi, dunyoqarashi, doimo yangiliklarga intilishi, o'z ustida tinimsiz ishlashi, muammoga boshqa shaxslarga

qaraganda noodatiy tarzda yechim topa olishi va original qarashlarni bildirib olishi, qiziqarli suhbatdosh bo'lish va boshqa xususiyatlarni o'zida aks ettirmoqi lozim. Kreativ qobiliyatlarni faqat yangi g'oyalarni yaratishgina uchun emas, balki hayot tarzining, yoki alohida olingan aspektlarni yaxshilash uchun qo'llash va shaxsning ichki dunyosi rivojlanishida muhim o'rin tutadi.

Har qanday ko'nikmani shakllantirish mumkin bo'lganiday, kreativ fikrlash qobiliyati yoki ko'nikmasini ham rivojlantirish mumkin. Bu o'quvchilarga ham taalluqli bo'lib, kreativlik ustida ishlash o'quvchilarga noodatiy tarzda fikrlashga yordam beradi. Biroq o'quvchilarni ruhlantirish va kreativ bo'lishga undash o'qituvchining qay darajada malakali ekanligiga bog'liq. Kreativlik bo'yicha olib borilgan tadqiqotlar va kreativlik nazariyachilarining ishlari o'quvchilarda kreativlik ko'nikmasini shakllantirishda qo'llanma sifatida xizmat qiladi. Bu auditoriyadagi muhit, o'quvchilarda fikrlash tarzining shakllanishi, o'qituvchining yondashuv va strategik elementlarini o'z ichiga oladi. [2]

Kreativ – intellekt va ijod, o'quvchilar shaxsining yuksak ma'naviyligi va yuqori darajada rivojlanganligi bilan izohlanadi. Milliy va jahon qadriyatlari, birinchi navbatda– o'zbek xalkining tarixiy-madaniy merosi asosida o'rganilgan. Motivatsiya, relaksatsiya, o'quvchilarda ijodiy izlanish mavjudligini rag'batlantirish kabi usullarni qo'llab, ularning shaxsiy faolligini oshirishga, me'moriy yodgorliklarning badiiy va estetik xususiyatlarini anglashga qaratilgan sinfdan tashqari mashg'ulotdagi intellektual-ijodiy faoliyatni jarayon sifatida baholab, o'quvchi shaxsida o'quv va ijtimoiy ehtiyojlarni qondirish hamda uning faol, anglangan motivatsion, aniq bir maqsadga yo'naltirilgan, ehtiyojlariga asoslangan, metodik, natijali-bashoratlangan, intellektual-ijodiy muloqotlarini ta'limning amaliy va nazariy shakllari, innovatsion didaktik metodlarni qo'llab takomillashtirish zamonaviy yetuk shaxsni shakllantirishning

ishonchli yo'nalishidir.

Yuqori sinf o'quvchilarida kreativlik qobiliyatini rivojlantirish ularning psixologik yoshi bo'yicha tavsifi, jumladan, suhbat, anketa, test, savolnoma va boshqa tegishli diagnostik vositalar orqali o'quvchidagi mavjud kreativlik qobiliyatini tegishlichatashxislash, unda mavjud bo'lgan va rivojlana boshlagan kreativlik qobiliyatini, jumladan, fikrlash va ijod qilish bilan bog'liq tafakkur darajasini aniqlashni zarur deb topilib quyidagicha tavsiyalar bilan kreativ qobiliyatlarni shakllantirish maqsadga muvofiq.

Jumladan:

- o'quvchilarda kreativlik qobiliyatlarni rivojlantirishga rasmiy maqomli urg'u berish lozim;

- ushbu muammoga o'quv muassasalari ma'muriyatining e'tiborini qaratishga erishishda quyidagi faoliyat turlarini qo'llash:

- o'qituvchilarni zaruriy tayyorgarlik bilan ta'minlagan holda, tashabbuskor tadqiqotchilarni rag'batlantirish;

- ushbu muammoni davlat ahamiyatiga molik, zamonaviy jihatdan dolzarb masala sifatida kun tartibiga qo'yish va hal qilish zarur;

- umumiy o'rta ta'lim maktablari o'quvchilarning kreativlik qobiliyatlarini rivojlantirish bo'yicha sinfdan tashqari mashg'ulot va tadbirlarni faollashtirish kerak;

- pedagoglar, olimlar, metodistlar, ilg'or o'qituvchi, amaliyotchi psixologlar, pedagogika oliy o'quv yurtlari professor-o'qituvchilari o'quvchilarning kreativlik qobiliyatlarini rivojlantirish muammosining turli yo'nalishlari bo'yicha nazariy-pedagogik asoslarni ishlab chiqish hamda ularni ilmiy jihatdan asoslashga e'tibor qaratishlari zarur;

- pedagog kadrlar hududiy pedagogik mahorat markazlari tizimida, ta'limning barcha tuzilmalarida o'quvchilarning kreativlik qobiliyatlarini rivojlanishi bo'yicha maxsus kurslarni tashkil qilish kerak.

O'zbekiston pedagogika fanlari ilmiy tadqiqot institutida o'quv faoliyatining turli jabhalarida o'quvchi yoshlarning kreativlik

qobiliyatlarini rivojlantirish muammosini o'rganish va hal etishga qaratilgan tizimli tadqiqotlarni amalga oshirish lozim. Bunda muayyan predmetli tavsiyalar, unda sinfdan tashqari mashg'ulotlarning mualliflik dasturi doiralarida muammo yechimini topishning metodologik-direktiv, psixologik-pedagogik, nazariy-pedagogik hamda amaliy yondashuvlariga urg'u berish zarur.

- tadqiqotda kreativ – intellektual-ijodiy, etik-ommaviy o'zini namoyon etish imkoniyatlari ko'rib chiqilgan sharoitlar yuqori sinf o'quvchilari yosh va aqliy imkoniyatlariga mos bo'lib, ularda kreativ qobiliyatlarini rivojlantirish uchun juda qulaydir;

- tadqiqot muammosini amaliy hal etishda o'qituvchining tashabbuskorligi, uning tegishli tayyorgarligi, kreativ-pedagogik qiyofasi muhim hisoblanadi. Shu bilan birga, so'zsiz, maktab ma'muriyatining qo'llab quvvatlashi, uni amalga oshirish uchun shart-sharoitlarni yaratishi juda katta ahamiyatga ega.[3]

Pedagogik amaliyotda E.A.Klimov tomonidan ishlab chiqilgan kasblar tuzilmasi keng tarqalgan. Mehnat obyektiga ko'ra 5 ta kasb turlari ajratiladi.

1. Inson - tabiat. Bu tur namoyondalari o'simlik va hayvonot mikroorganizmlar va ular yashash sharoitlari bilan ishlashadi. Masalan, meva-sabzavot ustasi, agronom, zootexnik, veterinar, mikrobiolog.

2. Inson - texnika. Ishchilar jonsiz texnik mehnat obyektlari bilan ishlashadi. Masalan, texnik-mexanik, muhandis-mexanik, muhandis-elektrik, texnik-texnolog va hokazo.

3. Inson – inson. Bunda ijtimoiy tizimlar, axloqiy guruhlar, turli yoshdagi insonlar bilan ishlash nazarda tutiladi. Masalan, oziq-ovqat mahsulotlarini sotuvchisi, sartarosh, shifokor, o'qituvchi va boshqalar.

4. Inson – belgilar tizim. Tabiiy va sun'iy tillar, shartli belgilar, ramzlar, raqamlar, formulalar kasb turi namoyondalarini qiziqtiruvchi predmetlar olami va boshqalar. Masalan, dasturchi, chizmachil - kartograf, matematik, tilshunos, nashriyot muharriri.

5. Inson – badiiy obraz. Hodisalarni badiiy aks etishi dalillari – mana shu narsalar bu kasb turi vakillarini qiziqtiradi. Masalan, rassom dekarator, rassom - restavrator, musiqa asboblarini sozlovchi, balet artisti, konsert ijrochisi, aktyor va boshqalar.

Xozirgi kunda umumiy zrtta ta'lim maktablari o'quvchilarni kasb-hunarga yo'naltirish uchun 64 ta kasb turlari tavsiya etilgan. Maktab o'quvchilarini ongli ravishda, mustaqil kasb tanlashlariga shart-sharoitlar yaratib berish lozim.

O'quvchilarni kasb-hunarga yo'naltirish tizimini takomillashtirish uchun ularga bor imkoniyatlardan kelib chiqib, shart-sharoitlari yaratilishi ko'zlangan maqsadlarga erishish yo'lidagi sobitqadamlardan biri hisoblanadi. Umumiy o'rta ta'lim maktablaridagi hozirgi shariotlar o'quvchilarni kasb-hunarga yo'naltirish borasida unchalik ham ijobiy rol o'ynaydi deb aytishga hali bor. Hozirgi kunda Respublikamizda faoliyat olib borayotgan ko'pchilik umumiy o'rta ta'lim maktablarida o'quvchilarni kasb-hunarga qiziqishini paydo qiladigan va rivojlantiradigan o'quv ustaxonalari, kasbga yo'naltirish xonalari, moddiy-texnik baza asta-sekinlik bilan muammolar bartaraf etilmoqda.

Shuning uchun bor sharoit va imkoniyatlardan foydalanishimiz, texnologiya darslarni tashkil etishda, o'tishda o'qitishning zamonaviy vositalaridan foydalanish ham o'z samarasini bermiqda. Amaliy mashg'ulotlarni videoproyektorlar orqali namoyish qilib ko'rsatish o'quvchilarni qiziqishini, dunyoqarashlarini kengaytirdi. Tadqiqot ishimiz davomida o'quvchilarni kasb-hunarga yo'naltirish jarayonida alohida hurmatga sazovor bo'lgan kasb egalari, tadbirkorlar va ishlab chiqaruvchilar bilan uchrashuvlar, davra suhbatlari, ko'rgazmali tadbirlar, dars jarayonidagi kasbga yo'naltirish ishlari bilan bir qatorda maktab joylashgan hududdagi faoliyat olib borayotgan tadbirkorlik subyektlariga sayohatlar, ularni ish faoliyatlari bilan yaqindan tanishtirish, olib borilayotgan

amaliy ishlar o'quvchilarda ko'proq tasavvur uyg'otgani hamda o'quvchilarni kasblarga bo'lgan qiziqishlarini ortishiga sabab bo'ldi.[4]

O'quvchilarni kasb-hunarga yo'naltirish tizimi kasbiy targ'ibot va tashviqotni o'z ichiga olgan kasbiy ma'rifat (kasbiy axborot); u yoki bu soha, kasbga bo'lgan shaxs qiziqish va qobiliyatlarining birlamchi kasbiy tashxisi, kasb tanlashda mutaxassislar tomonidan individual, guruh yordam ko'rsatishga qaratilgan kasbiy maslahatlar, ko'proq muvaffaqiyatga erishishi mumkin bo'lgan kasbni tanlab olishga qaratilgan kasbiy tanlov, ishlab chiqarish amaliyoti

jarayonida amalga oshiriluvchi ijtimoiy-kasbiy moslashuv, tanlangan kasbni o'rganish jarayonida burch, mas'uliyat, kasbiy or-nomus hislarini o'quvchilarda shakllantirishga qaratilgan. Undan ko'zlangan maqsad o'quvchilarga kasblar olami, kasblarning belgi va xususiyatlari, kasb klassifikatsiyasi, kasblar professiogrammasi, hududning qaysi kasblarga ehtiyoji borligi to'g'risidagi axborotlarni berishdan iborat bo'lib, ular asosida o'quvchi o'zini qiziqtirgan, jamiyat uchun zarur bo'lgan kasbni tanlaydi[5]

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Lucas, B. and E. Spencer (2017), Teaching Creative Thinking: Developing Learners Who Generate Ideas and Can Think Critically., Crown House Publishing, https://bookshop.canterbury.ac.uk/Teaching-CreativeThinkingDeveloping-learners-who-generate-ideas-and-can-thinkcritically_9781785832369 (accessed on 26 March 2018).
2. Muslimov N.A. va boshqalar. Kasb ta'limi o'qituvchilarining kasbiy kompetentligini shakllantirish texnologiyasi / Monografiya. – T.: "Fan va texnologiya" nashriyoti, 2013. – B.14.
3. Tilakova M, Qoraeva S. ACADEMIC RESEARCH IN EDUCATIONAL SCIENCES VOLUME 1 | ISSUE 4 | 2020 ISSN: 2181-1385 Scientific Journal Impact Factor (SJIF) 2020: 4.804
4. Masharipov K. O'quvchilarni kreativlik qobiliyatlarini rivojlantirish asosida kasb-hunarga yo'naltirish (8-9 sinflar misolida). Pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD) dissertatsiyasi. 2024 yil.
5. Atamurodova S.M. O'quvchilarni kasb-hunarga yo'naltirish chora tadbirlari. Ilmiy maqola. 2022 yil.

PAREMIOLOGIYA LINGVODIDAKTIKA VA TIL O'QITISH METODIKASINING OB'YEKTI SIFATIDA

MUKHAMMADIYEVA MADINABONU ESHMAKHMAT KIZI
O'zDJTU, o'qituvchi

Annotatsiya. Maqolada tilshunoslik aspektida paremiologik birliklarni o'rganish, ingliz tilini chet tili sifatida o'qitishning didaktika metodologiyasi tahlil qilinadi. Ushbu maqolada talabalarning lingvomadaniy kompetentsiyasini shakllantirish va paremiologik birliklar muhokama qilinadi. Maqola mehnat haqidagi maqollarning madaniy ma'nosini, material tanlash tamoyillarini va turli darajadagi til kompetentsiyasiga ega talabalarga ingliz tilini o'rgatishning o'ziga xos xususiyatlarini tahlil qilishga bag'ishlangan. Maqolada maqol va matallar bilan turli xil mashqlar ham namuna sifatida berilgan.

Kalit so'zlar: ingliz tili chet tili sifatida, o'qitish metodikasi, paremiologik birliklar, didaktika.

Abstract. The article analyzes the study of paremiological units in the aspect of linguistics, didactics methodology of teaching English as a foreign language. This paper discusses paremiological units in the context of forming linguocultural competence of students. The work is dedicated to analyzing the cultural meaning of proverbs and sayings, principles of the material selection and peculiarities of teaching English to foreign students with different level of language competence. Variety of tasks with the proverbs and sayings are given in the article.

Keywords: English as a foreign language, teaching methods, paremiological units, didactics.

Tilni o'zlashtirish madaniyatni o'zlashtirishni anglatadi va bu, albatta, parameologik iboralarni o'zlashtirish orqali sodir bo'ladi. Biroq, maqollar chet tilini o'rganishda ko'plab qiyinchiliklarning manbai ekanligiga shubha yo'q. H. Boyer topologiyasidan foydalangan holda, muloqot qobiliyatlarini beshta mikro ko'nikmalarni o'z ichiga oladi:

- semiotik mikro ko'nikma: tilni umumiy qoidalarini (fonema, morfosintaktik jihatlar va boshqalar) va imo ishoralarni bilish;
- referent mikro-ko'nikma: bilimlarni geografik ifodalash: hudud, demografiya va boshqalar;
- diskursiv va matnli mikrokompetentsiya: nutq va matnga (tahlil, tavsif va boshqalar)ga asoslangan;
- ijtimoiy-pragmatik mikro-ko'nikma: standartlarga muvofiq pragmatik taqdimotlar (telefonga qanday javob berish va h.k.); o'quvchi berilgan vaziyatga mos ravishda turg'un iborani ishlatishi mumkin.
- etnosotsiomadaniy mikroko'nikma:

turli o'ziga xosliklarga (ijtimoiy, etnik, diniy va boshqalar) nisbatan bilim va jamoaviy bilimlarni o'zlashtirish.

Maqollar bo'yicha bilimni egallash chet ellik talaba uchun tushunish qiyinroq bo'lgan beshta mikro ko'nikmalarni, ayniqsa oxirgi ikkitasini, sotsiopragmatik va etnosotsiomadaniy bilimlarni yaxshi bilishga olib keladi.

L. Veri (2000: 217-219) maqollardan foydalanish va o'zlashtirish bilan yuzaga keltiradigan qiyinchiliklarni tushuntira oladigan uchta gepoteza haqida gapiradi. Uning so'zlariga ko'ra, birinchi qiyinchilik maqollardan foydalanish uchun zarur bo'lgan muloqot qobiliyatlaridan kelib chiqadi. H. Boyer (1991) tomonidan tanlangan yuqorida aytib o'tilgan besh mikroko'nikmadan, ayniqsa oxirgi ikkitasi, sotsiopragmatik va etnosotsiomadaniy bilim ko'nikmalari, chet tilini o'rganuvchi talabalari uchun aniqlash qiyinroq bo'lgan bilim hisoblanadi. Shu sababli, ushbu so'nggi ikki mikro-ko'nikmalarni egallash nafaqat tilni juda yaxshi bilishni, balki

chet el hududida tez-tez bo'lishni yoki sifatli media uskunalariga (masalan, sun'iy yo'ldosh televideniya, internet) ega bo'lishni ham talab qiladi.

L.Verini (2000) ta'kidlagan bu sohadagi ikkinchi qiyinchilik ko'pchilik o'quvchilarning motivatsiyasining yo'qligi. Chunki maqollar kunlik turmush tarzida foydalaniladigan lug'at birliklari hisoblanmaydi va talabalar o'z nutqlarida maqollardan foydalanishga ko'p ehtiyoj sezishmaydi. Ammo shuni ta'kidlash kerakki, oxirgi paytlarda ko'pgina siyosiy arboblarni o'z nutqlarida foydalanib kelayotgan ba'zi maqollari o'quvchilarni qiziqishiga undaydi.

Idiomatik iboralarga didaktik yondashish qiyinligini asoslab bera oladigan L.Verining uchinchi gipotezasi kundalik hayotda tasviriy ifodalar va ko'p ma'noli atamalar nuqtai nazaridan "mahsulli" vositalarning etishmasligidir. Darhaqiqat, bu idiomatik iboralar ustida ishlash uchun o'quvchilarning ixtiyorida birinchi navbatda "lug'at" tipidagi yordamchi vosita mavjud. Lug'atlarda ifodalar aniq tartibda joylashtirilgan va odatda faqat ular bo'yicha tushuntirish berilgan. Ko'pincha ushbu turdagi yordamga tayanganda, o'quvchilar maqollarning ma'nosini tushunadiyu, ammo undan nutqida faol foydalanish bosqichiga o'tmaydilar. Parameologiyada mahsuldorlikni rivojlantirishga xizmat qiluvchi materiallar ozchilikni tashkil etadi.

Fransuz lingvisti Gonzalez Reyning fikricha ingliz maqollarini o'qitish jarayonida o'qituvchilar quyidagi xususiyatlarga e'tibor berishlari kerak bo'ladi; maqollarning shakli-semantik o'ziga xosligiga, nutqning funksional xususiyatlaridan kelib chiqqan holda material tanlab nutqda uni faol bayon qilish imkoniyatini beradigan topshiriqlarga keng urg'u berilish kerak. Ingliz tili o'rganuvchilarning lingvomadaniy kompetentsiyasini bosqichma-bosqich shakllantirish doirasida tanlangan materialning muvofiqligi muhim bo'lib, u quyidagilarni o'z ichiga oladi: 1) tilni bilish darajasi (leksik

minimumi, grammatik mazmuni, tilning fonetik va intonatsion vositalari bilan bog'liqligi, asosiy so'z yasashi, morfologik va sintaktik birliklarning ifodalanishi); 2) o'rganilayotgan kommunikativ mavzuga (muloqot mavzusi va vaziyatlari), ham grammatik materialga (morfologik xususiyatlar, sintaktik tuzilmalar va boshqalar) muvofiqligi; 3) o'quv jarayonida muayyan ko'nikma va malakalarni o'zlashtirish uchun ushbu maqollardan foydalanish; 4) ekstralingvistik mazmunni tushuntirish; 5) o'rganilayotgan paremiologik birliklar bilan kontekstlardan foydalanish; 6) nutqda xulosa chiqarish imkoniyati (monologik bayonot, dialoglar tuzish, rol o'yinlar va boshqalar). Maqollarni tanlashda, shuningdek, taklif qilingan birliklarning murakkablik darajasini hisobga olish, ya'ni bosqichma-bosqichlik tamoyiliga rioya qilish kerak - oddiydan murakkabga, tipikdan, tez-tez ishlatiladigan, vaziyatga qarab cheklanganlik xususiyatiga asosan material tanlanishi kerak. Ingliz tilini o'qitish jarayonida paremiologik birliklarni o'rganilayotgan mavzularga muvofiq leksik-tematik guruh tarkibiga kiritish maqsadga muvofiqdir. Yuqorida keltirib o'tilgan tamoyillardan kelib chiqqan holda bir nechta namunaviy mashqlarni ko'rib chiqishimiz mumkin.

1-topshiriq. Maqol va matallarni o'qing. Otlarni toping va ko'plik yoki birlik shakllarini hosil qiling.

- 1) Keep no more cats than will catch mice
- 2) Crosses are ladders that lead to heaven..
- 3) The laborer is worthy of his hire
- 4) Like masters like man

2-topshiriq. Qora bilan yozilgan otlarning sintaktik vazifasini aniqlang.

1. Why keep a dog and bark yourself
2. There is no disgrace in honest labour.
3. Beauty is in the eye of the beholder
4. Work expands so as to fill the time available.

3-topshiriq. Qarama-qarshi ma'noli

like a lamb

